POPOL VUH

CARTEA MAYA A ZORILOR VIEȚII

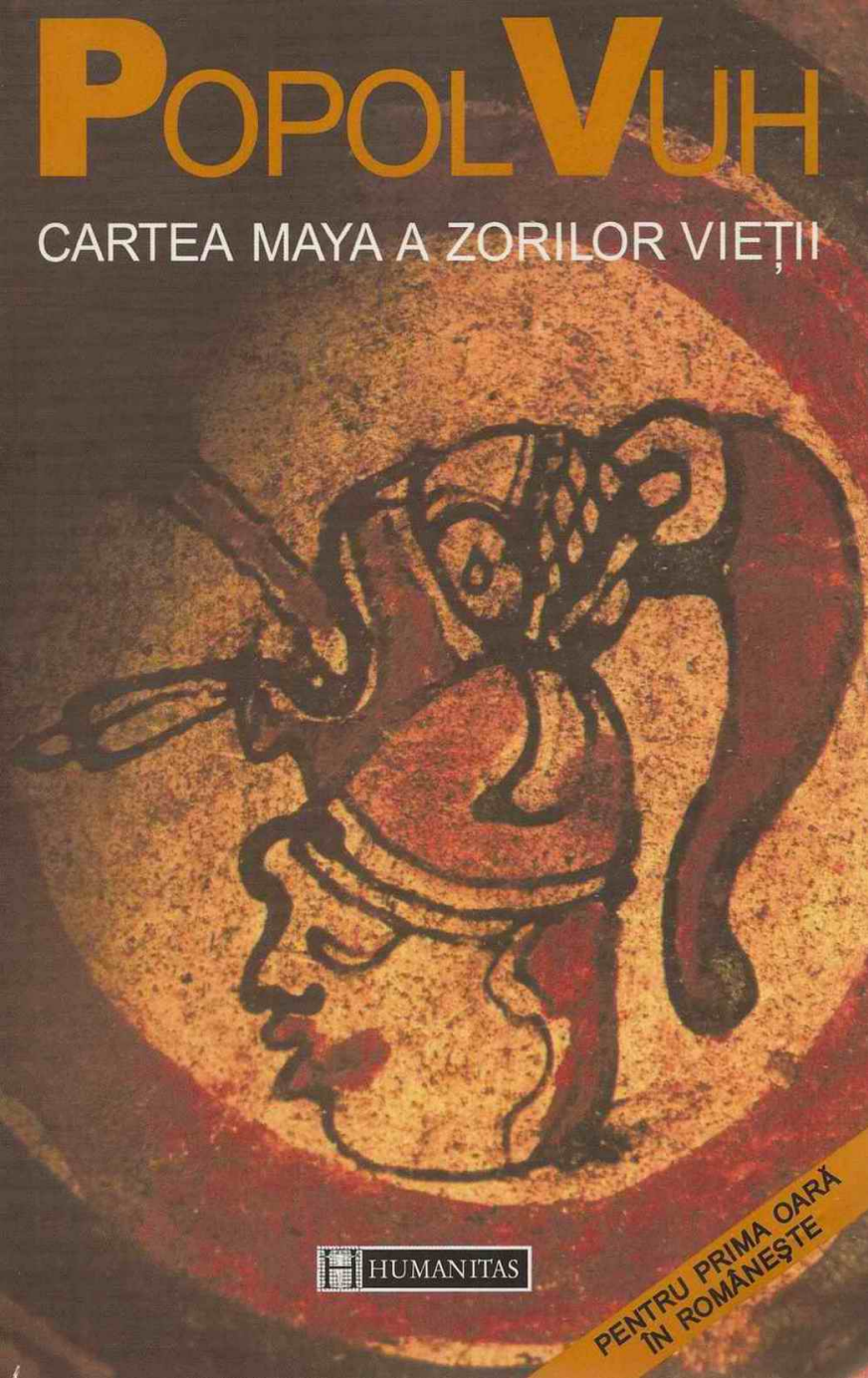

HUMANITAS

PENTRU PRIMA OARĂ ÎN ROMÂNEȘTE

POPOL VUH

POPOL

VUH

Cartea maya a zorilor vieții

Tradusă de DENNIS TEDLOCK
cu comentarii și glosar
bazate pe cunoașterea limbii maya vechi și moderne

Traducere din engleză de
LIDIA IONESCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
TEDLOCK, DENNIS
Popol Vuh: cartea maya a zorilor vieţii / Tedlock Dennis; trad. : Ionescu Lidia. – Bucureşti :Humanitas, 2000
376 p.; 22 cm.
Tit. orig. (eng): Popol Vuh: the Mayan Book of the Dawn of Life.
Bibliogr.
Index.
ISBN 973-28-0964-7

I. Ionescu, Lidia (trad.)

39(=972.6)(821.173)
008(=972.6)(821.173)

POPOL VUH
The Mayan Book of the Dawn of Life
Traducere de Dennis Tedlock
© 1985, 1996 Dennis Tedlock
Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de reproducere integrală sau parţială, în orice formă

© HUMANITAS, 2000, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-28-0964-7

PREFAȚĂ

POPOL VUH povestește cum a apărut lumina în întuneric, de la mijirea primordială, pînă la zorii strălucitori, și de la furtuni negre ca noaptea, la zile atît de senine, încît se pot vedea pînă și marginile pămîntului. O ediție revizuită a traducerii textului *Popol Vuh* a devenit necesară, deoarece în însuși universul studiilor despre cultura maya pătrunde tot mai mult lumina. Progresele care s-au făcut în înțelegerea limbii, literaturii, artei, istoriei, politicii și astronomiei maya au impus schimbări în introducere, note, comentarii, glosar și ilustrații. Există și schimbări în traducere, unele subtile, altele care ar putea părea surprinzătoare pentru cei ce au citit ediția precedentă. În plus, a fost adăugat și un index.

Noi surse de cunoaștere a limbilor maya au creat posibilitatea de a da înțeles numelor proprii, care anterior nu au fost traduse. De pildă, Xbaquiyalo, soția lui Șapte Macao, a devenit acum Femeia Egretă. Cele două ademenitoare, Xtah și Xpuch, sînt acum Pătimașa și Jelitoarea și s-a constatat că sînt predecesoarele unei fantome periculoase, cunoscute în toată Guatemala și pînă în nordul statului New Mexico sub numele ei spaniol, La Llorona. Iar Tecum, Păstrător al Rogojinii în cea de-a noua generație de domni quiché a devenit Fluture Negru.

În alte cazuri, surse noi au dat posibilitatea să fie corectate greșeli de traducere, ale căror cauze au fost ortografia imprecisă și scăpări de litere în manuscrisul *Popol Vuh*, unde apar adesea cuvinte și expresii interpretate diferit. Ceea ce a fost cîndva „apariția pămîntului-cer" a devenit acum „iluminarea pămîntului-cer", o referire la aspectul astronomic al povestirii. Numele primei femei, care în ediția precedentă a fost numită Casamării Sărbătorită, s-a schimbat acum în Țestoasa Roșie de Mare. Cuvîntul pentru cauciucul folosit de cei doi eroi gemeni ca să vindece ochiul șoimului nu mai este „gumă roșcată", ci „sînge de jertfă". Iar imaginea zeului Hacauitz nu mai este plasată „deasupra unui mare rîu roșu", ci „în vîrful unei mari piramide".

Alte îmbunătăţiri au rezultat din discuţii cu lingvişti quiché şi cu cercetătorul literar Enrique Sam Colop, care de curînd şi-a terminat disertaţia despre arta poetică maya. El a arătat, de exemplu, în mod concludent că diverşi traducători (inclusiv eu însumi) au interpretat greşit expresia *saq petenaq ch'aqa palo*, care este unul dintre diferitele titluri ale cărţii *Popol Vuh*. În versiunea precedentă l-am tradus prin „Lumina care Vine de Dincolo de Mare", dar înţelesul adevărat al cuvîntului *ch'aqa*, în contextul de faţă, impune redarea lui ca în această ediţie, şi anume „Lumina care Vine de Lîngă Mare". Corectată astfel, exprimarea devine unul dintre punctele de reper ce converg spre ideea că regiunea de unde strămoşii quiché au obţinut *Popol Vuh* în hieroglife sau o parte din el a fost coasta de est a Yucatánului, unde s-au dus în pelerinaj.

Progresele realizate în înţelegerea artei antice maya a făcut şi mai clară teoria că multe dintre personajele şi evenimentele din *Popol Vuh* au un trecut foarte îndepărtat şi erau bine cunoscute de populaţia maya din Ţinuturile de Jos. Acest fapt a făcut cu putinţă ca la noua ediţie să se adauge mai mult de patruzeci de ilustraţii noi, folosindu-se imagini de pe reliefuri sculptate în stuc şi piatră, de pe oase şi scoici gravate, de pe vase şi cărţi pictate. Îi putem vedea acum pe Adună Sînge alungîndu-şi fiica însărcinată, pe Hunahpu jucînd mingea cu un domn din Xibalba, pe un domn din Xibalba jucînd mingea cu capul lui Hunahpu sau pe Xbalanque jucînd rolul lunii.

Descifrarea continuă a textelor maya în hieroglife este o altă sursă care aduce lumină în *Popol Vuh*, incluzînd aspectele astronomice ale povestirii. Uneori acestea sînt suficient de evidente, dar adesea povestitorii se mulţumesc să facă aluzii al căror înţeles este cunoscut numai de cititorii avizaţi. Ca, de pildă, atunci cînd povestitorii vorbesc despre nişte pietre care au ţîşnit din vatra unei bucătării, descriind cataclismul ce a făcut să se sfîrşească lumea care a precedat-o pe aceasta. Vetrele maya au trei pietre aranjate în triunghi şi noi ştim că quichéii contemporani au o constelaţie a vetrei în Orion, care constă dintr-un triunghi format din trei stele. Autorii lui *Popol Vuh* ne spun, poate, care este evenimentul aflat la originea acestei constelaţii, dar nu o fac niciodată în mod direct. Tocmai aici vin în ajutor predecesorii lor maya, scriitorii care au trăit în Palenque şi Quiriguá cu multe secole înaintea lor. Aceşti scriitori susţin limpede că, la sfîrşitul lumii care a precedat-o pe aceasta, trei pietre de vatră au marcat un loc nou pentru ele pe cer.

Unele dintre locurile pămîntene ale căror amplasamente sînt imprecise în ediţia precedentă s-au ivit din ceaţă ca să-şi ocupe locul pe hartă.

Sînt din ce în ce mai numeroase dovezile că, cel puţin pentru o parte a istoriei quiché, marele oraş din est, care figurează în Partea a patra din *Popol Vuh*, a fost locul ale cărui ruine, cunoscute acum sub numele de Copán, se află la est de capitala Quiché şi exact de cealaltă parte a graniţei, în Honduras. Un alt loc care nu mai este ascuns în neguri este muntele numit *Pan Paxil* sau „Locul Despicat" (tradus anterior „Locul Spart"), care s-a constatat că a fost bine cunoscut de populaţia numită acum mam maya, sub numele de *Paxal*. El este situat în ţinuturile muntoase din vestul îndepărtat al Guatemalei, aproape de graniţa cu Mexicul, la sud de autostrada Panamericana. Mamii, ca şi autorii lui *Popol Vuh*, afirmă că porumbul îşi are originea în despicătura acestui munte.

O reexaminare a felului în care invadatorii europeni s-au comportat în Mezoamerica a dus la o reinterpretare a pasajului din *Popol Vuh* care descrie spînzurarea regilor quiché. Este evident acum că aceştia nu erau spînzuraţi de gît, ci de încheieturile mîinilor, metodă de tortură preferată de europeni în acele timpuri. Pedro de Alvarado, acţionînd conform credinţei europene că oamenii torturaţi vor spune adevărul, i-a forţat pe Trei Crab şi Nouă Cîine să mărturisească faptul că au complotat împotriva lui şi apoi a folosit această mărturisire ca justificare a arderii lor pe rug. Ceea ce i-a izbit cel mai mult pe autorii lui *Popol Vuh* nu a fost execuţia în sine, ci metodele prin care cei doi au fost interogaţi. Prin urmare, în traducere nu se mai afirmă că regii au fost „spînzuraţi de oamenii castilieni", ceea ce pare să se refere la execuţia lor, ci că au fost „torturaţi de oamenii castilieni".

În 1988 cercetători şi profesori din Guatemala au întemeiat Academia de las Lenguas Mayas de Guatemala. Printre numeroasele scopuri ale membrilor acestei academii se numără şi introducerea cititului şi scrisului limbilor maya în şcolile de stat din Guatemala. Prima lor sarcină concretă a fost aplicarea unor reforme în scrierea alfabetică a limbilor maya; pentru prima dată toate hotărîrile referitoare la ortografie au fost luate de persoane ale căror limbi materne erau chiar cele despre care era vorba. În prezenta ediţie am păstrat vechea ortografie numai pentru numele proprii care figurează în manuscrisul *Popol Vuh* şi în alte documente vechi sau în citatele preluate din aceste surse. În rest am ţinut seama de hotărîrile Academiei de las Lenguas Mayas.

Ocaziile de a studia la faţa locului, cercetarea în biblioteci şi elaborarea ediţiei originale a acestei cărţi, cît şi revizuirea de acum, s-au realizat într-o epocă care s-ar putea să supravieţuiască în ciuda eforturilor recente de a-i pune capăt. O bursă pentru studii şi cercetări independente,

obținută ca membru al Fundației Naționale pentru Studii Umanistice, și una pentru Programul de Traduceri a aceleiași fundații, cît și un concediu de studii de un an oferit de Universitatea din Boston mi-au dat posibilitatea de-a realiza prima ediție. Timpul necesar pentru a lucra la ediția prezentă se datorează unei burse primite ca membru al Așezămîntului de Studii Precolumbiene din Dumbarton Oaks, Washington, D.C., și unui concediu de studii de un an oferit de Universitatea Statului New York din Buffalo. Sper să avem cu toții parte de a trăi într-o epocă în care înțelegerea altor limbi, altor literaturi și culturi să fie mai prețuită ca oricînd.

Pentru pregătirea acestei ediții a cărții *Popol Vuh* îi sînt îndatorat în cea mai mare măsură Barbarei Tedlock ca cercetătoare, artistă, prietenă, și care îmi este soție de mult mai mulți ani decît au durat căsătoriile majorității cuplurilor pe care le cunoaștem. Au fost toate acestea în timp ce ea însăși își scria propriile relatări despre popoare, locuri și vremuri maya. Ne-am reîntors să-i revedem pe quichéi și împreună cu Achí din Rabinal ne-am aventurat în ținuturi noi, vizitînd populația kekchí din Alta Verapaz și Belize și cea mopán din San Antonio Toledo din Belize.

Îi rămîn recunoscător lui Andrés Xiloj Peruch din Momostenango, care nu numai că a fost alături de mine pe parcursul traducerii textului quiché al lui *Popol Vuh*, dar ne-a învățat, pe Barbara Tedlock și pe mine, să interpretăm visele, semnele și ritmurile calendarului maya. El continuă să fie mamă-tată, adică șef spiritual al neamului său, și nu de mult a primit o nouă sarcină, devenind mamă-tată al tuturor oamenilor din districtul său din Momostenango. Prin profesiunea sa, ca prezicător, este un interpret de texte dificile. De prima dată cînd a văzut textul quiché din *Popol Vuh* a fost intrigat de structurarea sa în părți obscure și părți clare. Intuiția sa aduce clasificări în vechea ediție și continuă să o limpezească pe aceasta nouă.

Chiar de cînd am început să lucrăm la traducerea textului *Popol Vuh* Xiloj a fost sigur că, dacă acesta ar putea fi interpretat perfect, împrumutînd știința domnilor acelor timpuri, brizele umede și fulgerele îndepărtate ar putea revela tot ce există sub cer și pe pămînt peste tot, pînă în cele patru colțuri ale lumii. Ca un sprijin pentru propria mea interpretare și judecată asupra cărții, a sugerat un adaos la rugăciunea pe care păstrătorii zilei o rostesc ducîndu-se la altarele publice. Iat-o:

Fă ca vina mea să se risipească,
Inima Cerului, Inima Pămîntului,
fă-mi un bine,

dă-mi tărie, dă curaj
inimii, minţii mele,
căci tu eşti muntele şi şesul meu;
fă să nu fie înşelăciune şi greşeală,
şi fă ca această tălmăcire a lui *Popol Vuh*
să iasă limpede ca zorii;
ajută-mă să cern vremurile străvechi
cît mai desăvîrşit în inima şi în judecata mea,
şi fă ca vina mea să se risipească;
străbune, străbuni
şi cîte suflete de morţi mai sînt,
voi, care vorbiţi cu Inima Cerului şi a Pămîntului,
fie ca voi toţi împreună să-mi daţi tărie
în tălmăcirea pe care m-am angajat s-o fac.

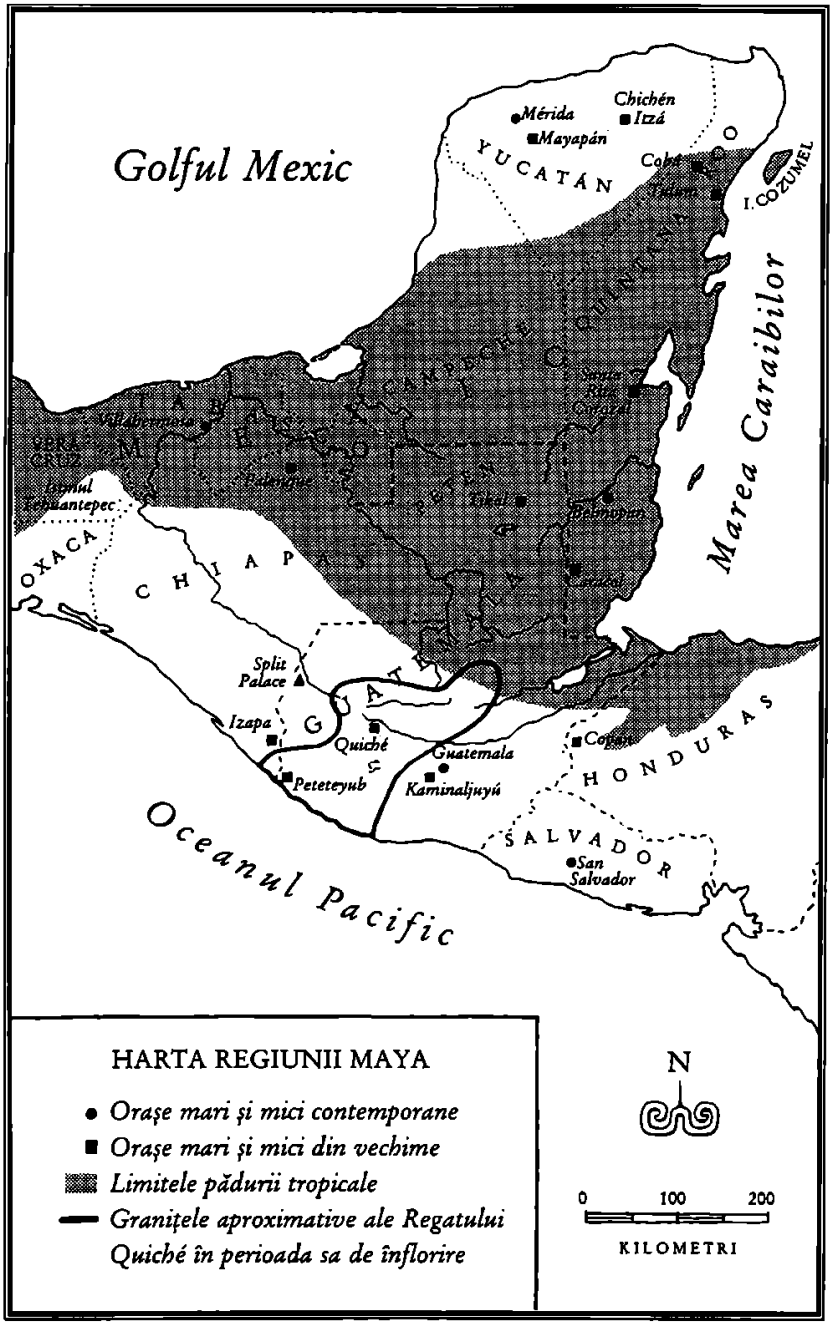
Golful Mexic
Mérida
Chichén Itzá
Mayapán
YUCATÁN
Cobá
Tulum
I. COZUMEL
Marea Caraibilor
CAMPECHE
Villahermosa
TABASCO
VERA CRUZ
Golful Tehuantepec
Palenque
Xkul
Bonampak
OAXACA
CHIAPAS
Split Palace
Izapa
Quiché
Guatemala
Copán
HONDURAS
Peteteyub
Kaminaljuyú
SALVADOR
San Salvador
Oceanul Pacific
HARTA REGIUNII MAYA
Orașe mari și mici contemporane
Orașe mari și mici din vechime
Limitele pădurii tropicale
Granițele aproximative ale Regatului Quiché în perioada sa de înflorire
N
0
100
200
KILOMETRI

INTRODUCERE

PRIMELE PATRU FIINȚE OMENEȘTI, primii patru pământeni cu adevărat articulați, care își mișcau picioarele și mîinile, fețele și gurile și puteau vorbi însăși limba zeilor, puteau de asemenea să vadă tot ce era sub cer și pe pământ. Trebuia doar să privească în jurul lor, de acolo, din locul unde se aflau, și vedeau totul, pînă la hotarele spațiului și ale timpului. Atunci însă zeii, a căror intenție nu fusese să plăsmuiască ființe capabile de-a deveni egale lor, au redus capacitatea oamenilor de-a vedea doar la ceea ce se distingea limpede și nu era prea departe. Cu toate acestea, odinioară, domnii care au condus cîndva un regat dintr-un loc numit Quiché, în ținuturile muntoase ale Guatemalei, posedau mijloacele de-a învinge această miopie, aveau un *ilb'al*, un „instrument de vedere" sau „un loc unde văd"; datorită acestuia puteau să cunoască întîmplări din locuri îndepărtate sau din viitor. Instrumentul nu era un telescop sau un cristal prin care să te uiți, ci era o carte.

Domnii quiché își consultau cartea cînd se adunau la sfat, iar numele ei era *Popol Vuh* sau „Cartea Sfatului". Deoarece au obținut cartea (sau o parte din ea) printr-un pelerinaj în cursul căruia au coborît din munți pînă la țărmul Atlanticului, au numit-o „Lumina care Vine de Lîngă Mare". Iar pentru că în carte se vorbea despre întîmplări petrecute înainte de adevăratul revărsat al zorilor și despre un timp în care strămoșii lor se ascundeau în păduri, cu pietrele care conțineau spiritul personal al zeilor lor din pădure, o mai numeau și „Locul Nostru din Umbră". Și, fiindcă aceasta vorbea despre răsăritul luceafărului de dimineață, al soarelui și al lunii, și prevestea ridicarea și splendoarea strălucită a domnilor quiché, o numeau „Zorii Vieții".

Știm astăzi că cei care au scris versiunea *Popol Vuh* nu și-au dat numele, ci obișnuiau să-și spună „noi" în paginile introductive și „noi, care sîntem poporul quiché", mai departe. În accepțiunea contemporană „poporul quiché" este un grup etnic din Guatemala, care-i include pe toți cei ce vorbesc o anumită limbă maya, care și ea a ajuns să se numească

quiché; în prezent numărul lor se apropie de un milion și ocupă cea mai mare parte din teritoriul care în trecut era regatul a cărui dezvoltare este descrisă în *Popol Vuh*. În vestul și nord-vestul acestui teritoriu trăiesc populații maya care vorbesc alte limbi maya și care ajung pînă dincolo de granițele Mexicului, în ținuturile muntoase din Chiapas, iar în sud, pînă la cîmpia litorală a golfului Tabasco. Alte populații maya trăiesc în est și nord-est, pînă dincolo de granițele cu El Salvador și Honduras, ajungînd în ținuturile de șes din Belize și în tot lungul peninsulei Yucatán. Acestea ating astăzi un total de peste șase milioane, iar strămoșii lor au creat ceea ce restul lumii cunoaște drept civilizația maya.

Civilizația maya s-ar putea să-și tragă rădăcinile din civilizația olmecă, anterioară ei, care a înflorit în cîmpia golfului de coastă din Veracruz și Tabasco prin anii 1200 î.Cr. Un precursor mai apropiat este cultura Izapan, care s-a dezvoltat de-a lungul granițelor de vest și de sud ale lumii maya și a pătruns pînă în miezul acestei lumi, în ținuturile muntoase din Kaminaljuyú, la vest de ținutul unde astăzi se află orașul Guatemala. Începute în primul secol î.Cr., monumentele de piatră din Izapa prezintă o iconografie și un sistem de scriere similare celor care se vor găsi mai tîrziu, în situri considerate de arheologi ca aparținînd civilizației maya. Acestea datează din perioada numită clasică timpurie (300–600 d. Cr.), al cărei centru se afla în pădurea tropicală de cîmpie care separă pădurea de pini din munții Chiapas și Guatemala, de pădurea pitică și scrubul, din nordul Yucatánului. Mlaștinile au fost drenate și copacii tăiați, lăsînd loc pentru o agricultură intensivă. Cele mai multe texte hieroglifice au fost săpate în piatră și în stuc, pictate pe ceramică și ghips sau scrise cu cerneală pe fîșii lungi de hîrtie făcute sul și formînd cărți.

În perioada clasică timpurie, conducători din Teotihuacan, marele oraș din ținuturile muntoase ale Mexicului, au pus stăpînire pe Kaminaljuyú și au stabilit relații politice și comerciale cu orașe maya din cîmpie, cum ar fi Tikal. Perioada clasică tîrzie (600–900 d.Cr.) a început cu căderea Teotihuacanului și a avanposturilor lui din Kaminaljuyú, și a fost martora stabilirii comunităților maya în centrul Mexicului, la Xochicalco și Cacaxtla. În pădurea tropicală de cîmpie, orașe maya ca Palenque, Tikal și Caracol au ajuns în culmea gloriei, iar în nord a fost fondat orașul Chichén Itzá. Cel mai sudic oraș era Copán, care se întindea mai mult pe dealurile de la poalele ținuturilor muntoase decît în pădurea tropicală. Momentul în care acesta a atins culmea importanței a coincis cu declinul orașului Kaminaljuyú și, de curînd, s-a descoperit că domnitorii săi se considerau descendenți ai familiei regale din Teotihuacan.

Spre sfîrșitul perioadei clasice tîrzii, comunitățile maya care își făcuseră loc defrișînd porțiuni din pădurea tropicală, împreună cu orașul Copán

au fost prinse în vîrtejul violent al suprapopulării, al degradării mediului, al foametei şi al războaielor. În acelaşi timp au fost ocolite de dezvoltarea reţelei comerciale maritime, care a ajuns tocmai în regiunea din jurul Yucatánului, de la Tabasco în Honduras. Prin anii 900 d. Cr., puterea economică şi politică a oraşelor-state mai mari se destrămase sub tensiune. Pînă la invazia europeană, ceea ce mai rămăsese din populaţia pădurii tropicale va trăi în oraşele mici de pe malurile lacurilor, ale rîurilor şi ale estuarelor. Cea mai mare parte a populaţiei maya era atunci răspîndită pe două arii, care în perioada clasică fuseseră periferice, una în nordul Yucatánului şi alta în ţinuturile muntoase din sud. În perioada postclasică tîrzie (de la 1200 d.Cr. pînă la invazia europeană) asistăm la înflorirea regatelor Mayapan în nord şi Quiché în sud, amîndouă state biruitoare, care primeau tribut, urmaşe ale oraşului Chichén Itzá prin importanţa mitică dată unui rege de origine divină, numit Şarpe cu Pene. În fiecare dintre aceste state exista o alianţă de viţă nobilă provenind în majoritate din neamul maya, dar care includea şi mexicani a căror limbă maternă era nahua. Căpeteniile acestor seminţii, indiferent de locul de baştină, locuiau în capitală, înconjuraţi de fortificaţii.

Inscripţiile săpate în piatră nu mai constituiau trăsătura majoră a monumentelor maya şi a construcţiilor din perioada postclasică, dar s-au răspîndit scrisul şi pictura pe ziduri tencuite şi pe pagini de cărţi, aşa cum se vede cel mai bine în siturile aflate pe sau lîngă coasta de est a Yucatánului, de la insula Cozumel pînă la localităţile continentale Cobá, Tancah şi Tulum, iar spre nord pînă la Santa Rita Corozal din Belize. În trei dintre cărţile maya care s-au păstrat, cunoscute sub titlurile de *Codexul din Madrid*, *Codexul din Paris* şi *Codexul din Dresda*, ilustraţiile au puternice legături, atît ca stil, cît şi sub raportul conţinutului, cu arta de pe ziduri din această regiune. Cortés şi oamenii săi au văzut multe cărţi cînd au debarcat la Cozumel şi există dovezi serioase că în prada luată de ei se găsea şi *Codexul din Dresda*. Scrierea din cărţile postclasice, în comparaţie cu aceea din perioada clasică, indică o înmulţire a semnelor de legătură şi a celor fonetice, inclusiv folosirea unor semne distincte maya pentru transcrierea cuvintelor împrumutate din limba nahua.

Invazia europeană a lumii maya a început în secolul al XVI-lea, şi tot atunci începe îndelungata istorie a rezistenţei populaţiei maya, care continuă pînă în zilele noastre, a cărei prezenţă se simte chiar şi în ştirile transmise la radio. Bazîndu-se pe mijloace de convingere care includeau praful de puşcă, instrumente de tortură şi ameninţarea cu osînda veşnică, invadatorii au impus monopolul asupra majorităţii formelor vizibile de exprimare publică, ca teatrul, arhitectura, sculptura, pictura şi scrierea. În ţinuturile muntoase, cînd şi-au dat seama că desenele de pe ţesături

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

reprezintă mesaje complexe, europenii au încercat să interzică pînă şi îmbrăcămintea de tip maya. Sute de cărţi cu hieroglife au fost arse de misionari, dar cu toate acestea mai erau încă folosite în Yucatán pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea, iar în ţinuturile muntoase din Guatemala chiar pînă la începutul secolului al XVIII-lea. După cît se ştie, numai patru cărţi au supravieţuit pînă în prezent, printre care se numără şi cele trei care au ajuns cu mult timp în urmă la Madrid, Paris şi Dresda. O a patra a fost recuperată în 1966 de la nişte jefuitori care ar fi găsit-o în Chiapas, într-o peşteră uscată.

Dar supravieţuirea literaturii antice maya nu a depins de formele ei exterioare. Aşa cum au învăţat să folosească simbolistica sfinţilor creştini ca o mască pentru zeii antici, tot aşa popoarele maya au învăţat să folosească alfabetul latin ca o mască pentru textele lor antice. Faptul că tocmai misionarii care au ars textele antice au fost primii care i-au învăţat pe mayaşi scrierea alfabetică constituie în sine un act de justiţie. Ei doreau ca elevii lor să scrie traduceri în limba maya ale rugăciunilor, ale predicilor şi ale catehismului creştin, dar nu după mult timp unii indigeni au găsit posibilitatea de-a folosi alfabetul latin în scrieri politice şi religioase care răspundeau propriilor scopuri. Aceşti scriitori maya independenţi au lăsat o moştenire literară mai amplă decît totalitatea scrierilor hieroglifice ce au supravieţuit şi totodată mai lesne de înţeles. Lucrările lor cele mai remarcabile, create ca un substitut alfabetic pentru cărţile scrise cu hieroglife, sînt *Chilam Balam* sau „Profetul Jaguar" în Yucatán şi *Popol Vuh* în Guatemala.

Autorii cărţii *Popol Vuh* în scriere alfabetică erau descendenţii celor trei viţe de domni care au condus cîndva Regatul Quiché, pe numele lor cauec, casămare şi domn quiché. Ei au activat pe la mijlocul secolului al XVI-lea şi au scris în oraşul Quiché, la nord-vest de locul unde în zilele noastre se ridică oraşul Guatemala. Partea de est a acestui oraş, construită pe un teren întins, era nouă pe vremea lor, cu clădiri joase, înşirate de-a

---

PAGINILE CĂRŢILOR. *Pagină din cartea maya în hieroglife, cunoscută drept* Codexul din Dresda *şi datînd din secolul al XV-lea. Coloana din stînga descrie mişcările planetei Venus în timpul uneia dintre cele cinci tipuri diferite de cicluri specifice acestei planete. Coloana din dreapta descrie augurii acestui ciclu şi prezintă atît imaginile, cît şi numele zeilor asociaţi. În imaginea de sus, şezînd, este reprezentat Hunahpu, numit* Hun Ahaw *în Yucatán. În mijloc este zeul tutelar al planetei Venus, ţinînd un aruncător de săgeţi în mîna stîngă şi un snop în mîna dreaptă. Imaginea de jos reprezintă victima sa, prin al cărei scut este străpunsă de o săgeată.*

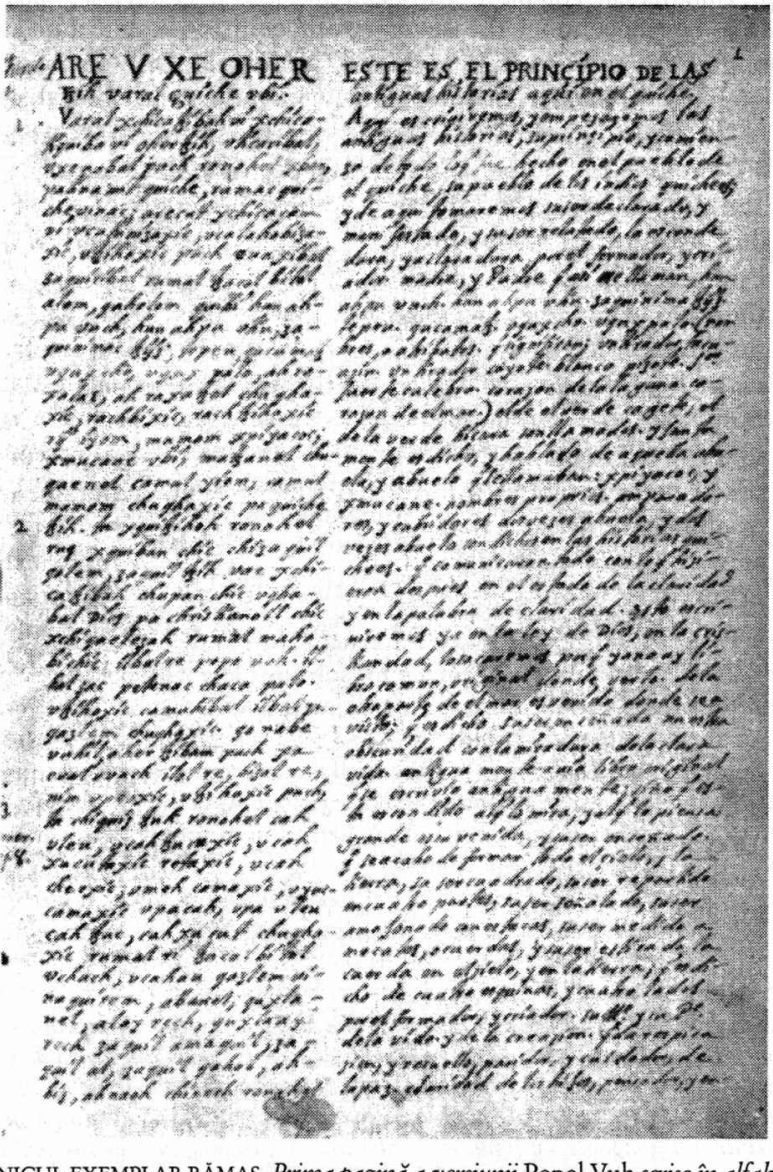
ARE V XE OHER
ESTE ES EL PRINCIPIO DE LAS

UNICUL EXEMPLAR RĂMAS. *Prima pagină a versiunii* Popol Vuh *scrise în alfabet latin, copiată de Francisco Ximénez în Chichicastenango; textul în quiché este pe coloana din stînga, iar traducerea lui în spaniolă pe coloana din dreapta.*

FOTOGRAFIE REPRODUSĂ PRIN AMABILITATEA BIBLIOTECII NEWBERRY

lungul unei rețele de străzi și cu o biserică impunătoare în piața centrală. Partea de vest, deja în ruină, era un promontoriu fortificat deasupra unor canioane adînci, cu piramide și palate îngrămădite în jurul unor numeroase piețe și curți. Clădirile din partea de est sînt făcute din piatră albă și ciment, dar zidurile în ruină dau la iveală urme sugestive de pictură murală multicoloră. Ceea ce îi interesa pe autorii noii versiuni a cărții *Popol Vuh* era să păstreze istoria aflată în spatele acestor ruine.

La începutul perioadei coloniale, orașul Quiché a început să fie pus în umbră atît ca mărime, cît și ca prosperitate, de orașul învecinat, *Chuwi la'*, adică „Vîrfuri cu Urzici", cunoscut și sub numele Chichicastenango. Printre locuitorii acestui oraș în plină dezvoltare erau descendenți ai neamurilor cauec și domn quiché, iar la un moment dat, un exemplar al textului *Popol Vuh*, scris cu alfabet latin, a ajuns acolo. Între 1701 și 1703, acest manuscris quiché a căzut, din întîmplare, în mîna unui călugăr pe nume Francisco Ximénez, în timp ce slujea ca preot parohial. El a făcut singură copie care s-a păstrat după acest text *Popol Vuh* și i-a adăugat traducerea spaniolă. Lucrarea sa a rămas în proprietatea Ordinului Dominican pînă după independența Guatemalei, dar cînd reformele liberale au impus închiderea tuturor mînăstirilor, în 1830, a fost achiziționată de biblioteca Universității San Carlos din orașul Guatemala. În 1854 s-a întîmplat s-o vadă acolo un medic austriac, Carl Scherzer, iar cîteva luni mai tîrziu, a avut norocul să dea de ea Étienne Brasseur, un preot francez din Bourbourg. În 1857 Scherzer a publicat traducerea în spaniolă a lui Ximénez la Viena, sub patronajul Habsburgilor, membri ai aceleiași familii regale care a domnit în Spania pe timpul cuceririi Regatului Quiché, iar în 1861 Brasseur a publicat o traducere franceză a textului quiché la Paris. Chiar și manuscrisul pe care Brasseur l-a scos fraudulos din Guatemala ducîndu-l la Paris și-a găsit drumul de întoarcere peste Atlantic, iar din 1911 se odihnește în Biblioteca Newberry. Orașul, care este binecuvîntat cu această bibliotecă înzestrată cu o colecție magnifică de texte americane băștinașe, nu se află în Mezoamerica, dar are un nume indian: Chicago, adică „Locul Cepelor Sălbatice".

Este posibil ca manuscrisul pe care l-a copiat Ximénez în locul numit „Vîrfuri cu Urzici" să fi inclus cîteva ilustrații, poate chiar niște hieroglife, dar versiunea lui nu conține decît coloane compacte de proză, scrisă cu alfabet latin. În general, autorii maya foloseau cu economie elemente grafice în lucrările lor scrise alfabetic, dar aproape fiecare pagină a cărților antice combina scrisul (care includea semne menite să fie citite fonetic) cu picturi. În limbile maya termenii pentru scris și pictat au fost și sînt aceiași, aceiași meșteri practică ambele îndeletniciri, și zeitățile care le

patronează sînt două maimuțe gemene, cu nume diferite pentru aceeași zi: Unu Maimuță și Unu Meșter. În cărțile realizate sub patronajul acestor zei gemeni există o relație dialectică între scris și picturi: scrisul nu numai că înregistrează cuvinte, dar uneori oferă indicații picturale asupra înțelesului. Cît despre pictură, ea nu se limitează la a reprezenta ce vrea să sugereze, ci are elemente care pot fi citite asemenea cuvintelor.

Uneori, cei care au scris *Popol Vuh* folosind alfabetul par să descrie picturi, în special cînd încep episoade noi în părțile narative. În pasaje ca cel de mai jos, folosirea propozițiilor ce debutează cu expresii ca „acesta este" și a verbelor la timpul echivalent cu prezentul în limba quiché, fac ca cititorul să zăbovească un moment asupra unei imagini ce-i stăruie în minte.

> „Acesta este marele copac al lui Șapte Macao, numit « nance », și asta-i hrana lui Șapte Macao. Ca să mănînce fructul de nance, se urcă în fiecare zi în copac. De cînd Hunahpu și Xbalanque au văzut unde se hrănește, stau ascunși sub copacul lui Șapte Macao, în tăcere. Cei doi băieți se află acum în frunzișul copacului."

Firește, trebuie să se atragă atenția că imaginile cuvîntului pictat de povestitorii în limba quiché sau în oricare alta nu este nevoie să aibă corespondență fizică în lumea de dinafara ochiului minții. Dar exemplul de mai sus are un caracter abrupt, care sugerează mai degrabă o imagine statică, dintr-o povestire care s-a depănat în mare măsură, iar nu o imagine în mișcare, apărută în cursul desfășurării evenimentelor din povestire. Naratorul nu descrie cum au ajuns băieții „în frunzișul copacului", scena introductivă este deja completă în așteptarea loviturii de sarbacană din fraza următoare, în care verbul principal este pus la echivalentul quiché al timpului trecut, iar imaginea statică lasă locul uneia în mișcare.

Scrierea cuvintelor în cărțile antice maya se făcea cu ajutorul unei grafii care combina principiile logografice cu cele fonetice. Semnele logografice care țin locul unui cuvînt întreg și uneori dau înțelesului lui indicații picturale sînt în mod obișnuit utilizate pentru noțiuni comune, ca numele zilelor săptămînii. Semnele fonetice maya urmează silabă după silabă, fiecare semn corespunzînd unei consoane în combinație cu o vocală sau (mai rar) o vocală singură. Cînd apărea o problemă de ortografie creată de o silabă compusă dintr-o singură vocală aflată între două consoane, regula convențională era de-a o trata ca și cum ar fi fost două silabe, fiecare conținînd cîte una dintre cele două consoane, lăsînd cititorului sarcina de-a evita să pronunțe cea de-a doua vocală. Această

regulă, cît şi altele privind silabele, afectează uneori opţiunea scriitorilor maya, în privinţa ortografiei, cînd, mai tîrziu, vor folosi caracterele latine. De pildă, dacă autorii lui *Popol Vuh* ar fi scris folosind alfabetul aşa cum se obişnuia, ar fi redat ortografic numele Casa Macao (una dintre cele patru femei create de zei), deci Cakixha. Dar, în loc să procedeze astfel, ei au tratat cele trei silabe de parcă ar fi fost patru, scriind Cakixaha (Ca-ki-xa-ha).

Mai mult decît oricare altă carte maya scrisă fie cu hieroglife, fie cu alfabet latin, *Popol Vuh* ne spune ceva despre statutul conceptual deţinut de cărţi în lumea precolumbiană. Cei care au scris versiunea alfabetică explică de ce versiunea în hieroglife era una dintre cele mai preţioase bunuri ale domnilor quiché:

> „Ştiau cînd urma să izbucnească un război; tot ce vedeau le era limpede. Dacă avea să fie moarte sau foamete, sau dacă se vor isca certuri, ştiau fără greş, o dată ce era un loc ca să o vezi, era o carte. « Cartea Sfatului » o numeau ei."

Cînd „tot ce vedeau era limpede pentru ei", domnii quiché recuperau viziunea celor patru oameni dintîi care, la început, „vedeau perfect tot ce se afla sub cer". Asta ar însemna că *Popol Vuh* le dădea, încă o dată, posibilitatea de a privi „pe cer, pe pămînt, cele pentru laturi, patru unghiuri", unghiurile şi laturile care limitează pămîntul şi servesc ca puncte de referinţă pentru mişcarea luminilor cereşti.

Dacă vechiul *Popol Vuh* era asemenea textelor scrise în hieroglife care au supravieţuit, el conţinea date sistematice ale ciclurilor evenimentelor astronomice şi terestre care serveau drept sistem complex de navigaţie pentru cei ce doreau să vadă şi să se mişte în afara prezentului. În cazul unui pasaj referitor la planeta Venus, de pildă, ar fi existat tabele cu datele la care aceasta se înalţă şi coboară, imagini pictate ale zeilor care o călăuzesc şi scurte texte indicînd cum au procedat aceşti zei cînd au stabilit pentru prima dată schema mişcărilor planetei. Cînd cititorii antici ai lui *Popol Vuh* îşi luau rolul de oracoli şi de astronomi căutînd data fastă pentru o ceremonie sau pentru un act politic de importanţă majoră, putem bănui că apelau la pasaje speciale, le interpretau înţelesul şi îşi spuneau părerea. Dar cei care au scris *Popol Vuh* cu alfabet latin ne spun că existau şi ocazii în care interpreţii ofereau „o amplă prezentare şi explicaţie" al cărei subiect era descifrarea întregului *kajulew* sau „pămînt–cer", care este cuvîntul quiché pentru „lume". Dacă o citire divinatorie sau o meditaţie era calea de a redobîndi profunzimea viziunii de care se bucurau cei patru oameni dintîi, o lungă prezentare, în care interpreţii

ar fi putut foarte bine trata fiecare subiect major din întreaga carte, era calea de-a redobîndi întreaga anvergură cosmică a acestei viziuni.

Dacă autorii care au folosit alfabetul în *Popol Vuh* ar fi transpus direct cartea antică, hieroglifă după hieroglifă, ar fi putut să creeze un text pe care, în afară de cei ce aveau o pregătire completă pentru proorocire și interpretare, foarte puțini l-ar fi înțeles. Ce-au făcut ei a fost să citeze ce ar fi spus interpreții cărții antice cînd făceau cîte o lungă prezentare, redînd întreaga istorie aflată dincolo de diagramele, picturile și schemele subiectului cărții antice. Ca să nu pierdem din vedere faptul că ei citează, inserau din cînd în cînd propoziții ca „aceasta este descrierea, iat-o aici" sau „așa cum se spune". La un moment dat autorii aceștia devin ei înșiși interpreți, adresîndu-ni-se *direct*, de parcă noi am face parte dintr-un grup de spectatori și nu am fi simpli cititori. Cînd introduc primul episod al unui lung ciclu de povestiri despre zeii care au pregătit pămîntul-cer pentru viața omenească, ne propun să ridicăm cu toții paharul în cinstea eroilor.

La începutul cărții lor, autorii descriu cu prudență condițiile dificile în care lucrează. Cînd ne spun că scriu „înconjurați de predicile despre Dumnezeu, acum în creștinism", putem distinge un anumit ton tînguitor numai după ce ne-am dat seama că ei fac această specificare imediat după afirmația că propriii lor zei „sînt răspunzători de toate — cele pe care le-au și înfăptuit —, ca ființe luminate, prin cuvinte luminate". Autorii își propun să scrie despre ceea ce în limba quiché se numește *ojer tzij*, „cuvîntul străvechi" sau „cuvîntul de dinainte", care a precedat „predicile despre Dumnezeu". S-au hotărît să facă astfel, deoarece „nu mai există" un *Popol Vuh*, cuvinte ce par să sugereze că ei intenționează să recreeze cartea originală, bazîndu-se doar pe amintirea celor văzute în paginile ei sau a celor auzite în lungile ei prezentări. Dar, dacă ne amintim că se plîng de faptul că trăiesc „în creștinism", bănuim că s-ar putea ca ei să mai fie încă în posesia cărții originale, dar o protejează de posibilitatea de-a fi distrusă de misionari. Într-adevăr, cuvintele următoare ne fac să ne întrebăm dacă nu s-ar putea să mai existe cartea, dar de îndată ce ne-au trezit speranțele în această privință, îl prezintă în așa fel pe cel ce o tălmăcește, încît să nu mai putem da de el: „Există cartea de la început și scrierea străveche, dar cel care o citește și o tălmăcește are o identitate ascunsă". În punctul acesta trebuie să ne amintim că autorii lui *Popol Vuh* transcrisă în alfabet au decis să rămînă anonimi; cu alte cuvinte, își ascund identitatea. Dacă, prin afirmațiile lor enigmatice despre o carte inaccesibilă sau despre un interpret anonim ei vor să protejeze pe cineva, ar putea foarte bine fi vorba despre ei înșiși.

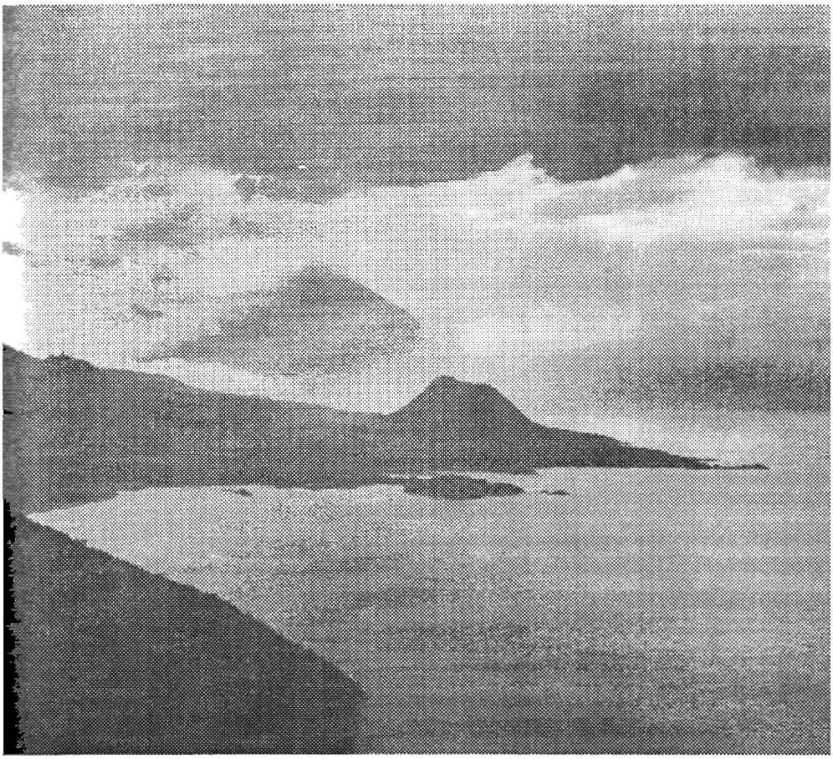

IEŞIREA PĂMÎNTULUI DIN APĂ. *Lacul Atitlán, numit în quiché Najachel, cu vulcanii Cerro de Oro (la mijloc, în fundal) şi San Pedro (în faţa sa). Quichéii contemporani din Momostenango îl consideră a fi „lacul din sud", unul dintre cele patru lacuri sacre ce marchează cele patru laturi ale lumii lor.*

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

Autorii îşi încep povestirea într-o lume în care nu există nimic altceva decît un cer gol deasupra şi o mare calmă dedesubt. Acţiunea începe să se desfăşoare cînd zeilor care locuiesc în marea primordială, numiţi Făcător, Plăsmuitor, Purtător, Zămislitor, Inima Lacului, Inima Mării şi Şarpe cu Pene Suveran, li se alătură zei coborîţi din cerul primordial, numiţi Inima Cerului, Inima Pămîntului, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat şi Uragan. Aceste două grupuri stau de vorbă şi, în cursul convorbirilor lor, plăsmuiesc apariţia pămîntului din apă şi dezvoltarea plantelor şi a oamenilor pe suprafaţa lui. Ei vor să pună în mişcare un proces pe care l-au numit „semănatul" şi „zorile", prin care înţeleg mai

multe lucruri deosebite deodată. Există semănatul semințelor în pămînt, a căror încolțire vor fi zorii lor și există semănatul soarelui, al lunii și al stelelor, a căror trecere anevoioasă pe sub pămînt va fi urmată de propriii zori. Apoi există crearea ființelor omenești, a căror semănare în pîntece va fi urmată de apariția lor în lumină la naștere și a căror semănare în pămînt va fi urmată de zori, atunci cînd sufletele lor vor deveni scîntei de lumină în întuneric.

Pentru zei, ideea de ființă omenească este tot atît de veche ca însăși ideea de pămînt, dar primele trei încercări (toate conținute în Partea întîi a traducerii prezente) n-au reușit să transforme ideea în realitate vie. Ceea ce doreau zeii erau niște ființe care să umble, să muncească și să vorbească într-un fel limpede și echilibrat, vizitînd altare, aducînd ofrande și adresîndu-li-se creatorilor lor pe nume, totul conform ritmurilor unui calendar. Dar ceea ce au obținut de fapt la prima încercare sînt niște viețuitoare lipsite de brațe cu care să muncească și care pot doar cîrîi, croncăni și urla, și ale căror urmași sînt animalele de astăzi. La a doua încercare plămădesc o creatură din lut, dar aceasta este incapabilă să umble sau să-și miște capul încoace și-ncolo, și chiar să-și păstreze forma. Fiind singură, nu se poate înmulți și, în cele din urmă, se destramă în neant.

Înainte de-a trece la a treia încercare, zeii hotărăsc, în cursul unei alte convorbiri, să ceară sfatul unui soț și al unei soții mai vechi, Xpiyacoc și Xmucane. Xpiyacoc e un pețitor divin și deci înaintașul tuturor căsătoriilor, iar Xmucane este o moașă divină și de aceea premergătoare tuturor nașterilor. Asemenea pețitorilor și moașelor quiché contemporane, amîndoi sînt *ajq'ij* sau „păstrătorii zilei", prezicători care știu să tălmăcească augurii prezentați de cele treisprezece numere și douăzeci de nume ale zilelor ce se combină ca să formeze un ciclu calendaristic cu o durată de 260 de zile. Sînt mai bătrîni decît toți ceilalți zei, care li se adresează numindu-i bunici, iar ciclul după care prezic este mai vechi decît cel mai lung ciclu ce conduce planeta Venus și Soarele și în punctul acesta al istorisirii încă n-a fost stabilit. Zeii mai tineri îi întreabă dacă ființele omenești n-ar trebui făcute din lemn. Urmînd metode de prezicere care se mai folosesc și astăzi printre „păstrătorii zilei" din neamul quiché, ei își dau consimțămîntul. Ființele din lemn se dovedesc că arată, vorbesc și se înmulțesc cam ca și oamenii, dar nu reușesc să-și coordoneze acțiunile în timp și uită să apeleze la zei prin rugăciune. Uragan revarsă peste capetele lor o catastrofă și nu numai că-i inundă cu o ploaie uriașă, dar trimite monștri să-i atace. Pînă și propriii cîini, curcani și unelte, pînă și casele se răscoală împotriva lor, răzbunîndu-se pentru că în trecut s-au purtat urît cu ele. Unicii lor urmași sînt maimuțele, care în ziua de azi trăiesc în pădure.

METODE DIVINATORII UTILIZATE ÎNCĂ. *Divinație pe vîrful muntelui numit Locul lui Tohil. În stînga este solicitantul, Lucas Pacheco Benítez, el însuși un păstrător al zilei. Întinse pe lespede, în dreapta, aranjate pentru numărătoarea zilelor, sînt accesoriile necesare păstrătorului zilei care efectuează divinația; în planul al doilea ard ofrandele de lumînări și tămîie de copal.*

FOTOGRAFIE DE BARBARA TEDLOCK

În punctul acesta, zeii care s-au ocupat de crearea ființelor omenești vor mai avea nevoie doar de o încercare, dar autorii cărții *Popol Vuh* amînă relatarea acestui episod, îndreptîndu-și atenția spre niște istorii despre două generații de zei eroici, ale căror victorii au făcut pămîntul-cer un loc mai sigur pe care să viețuiască oamenii. Întîi își fac apariția cei doi fii gemeni ai lui Xpiyacoc și Xmucane, Unu Hunahpu și Șapte Hunahpu, împreună cu Luna Sînge, fiica unui nobil din lumea subpămînteană, numit Adună Sînge. În cea de-a doua generație urmează cei doi fii gemeni ai ei, Hunahpu și Xbalanque, procreați de Unu Hunahpu și Șapte Hunahpu, împreună. Amîndouă generațiile de gemeni sînt jucători ai jocului cu mingea din Mezoamerica, în care mingea de gumă (invenția indigenilor americani) este lovită cu un instrument de forma unui jug, purtat pe o parte a trupului, imediat sub braț sau sprijinit de șold. În afară de faptul că erau jucători cu mingea, Unu și Șapte Hunahpu își petreceau timpul jucînd zaruri, în timp ce Hunahpu și Xbalanque mergeau la vînat

cu sarbacane. Aventurile fiilor, nurorii și nepoților lui Xpiyacoc și Xmucane sînt prezentate în două cicluri diferite, cu episoadele distribuite într-un ciclu sau altul ținînd seama mai mult de locul unde s-au desfășurat decît de timpul în care au avut loc. Primul ciclu conține numai întîmplări petrecute pe fața pămîntului, în timp ce al doilea, deși are două pasaje separate petrecute pe pămînt, cuprinde în special aventuri din lumea subpămînteană, o regiune numită Xibalba sau „Locul Spaimei". Dacă întîmplările din aceste două cicluri sînt combinate într-o secvență cronologică unică, episoadele de deasupra pămîntului ar putea alterna cu cele de dedesubt, cu eroii care coboară sub pămînt revenind din nou la suprafață și așa mai departe. Aceste mișcări de semănare și ivire ale eroilor și ale ajutoarelor care îi însoțesc prefigurează mișcările actuale ale soarelui, lunii, planetelor și stelelor.

Hunahpu și Xbalanque sînt protagoniștii primului dintre cele două cicluri eroice (prezentate în Partea a doua), iar dușmanii lor sînt un tată și cei doi fii ai săi, care pretind că au drept de stăpînire asupra celor ce se întîmplă pe pămînt. Uragan sau Inima Cerului se simte ofensat de acest triumvirat și el este cel care îi trimite pe Hunahpu și Xbalanque să lupte împotriva lui. Primul care capătă ce merită este tatăl, numit Șapte Macao, cel ce pretinde că este atît soarele, cît și luna. Din punct de vedere cronologic, acest episod se suprapune cu istorisirea despre oamenii de lemn (la sfîrșitul Părții întîi), deoarece Șapte Macao le servește ca sursă de lumină cerească și se prăbușește în același timp cu ei. Gemenii trag în el pe cînd acesta mînca sus, în vîrful unui pom, spărgîndu-i maxilarul și aducîndu-l jos, pe pămînt. Mai tîrziu, ei conving o pereche de vraci mai în vîrstă, numiți Marele Pecar Alb și Marele Coati Alb, să-i aplice opusul unei operații estetice, smulgîndu-i dinții și îndepărtîndu-i discurile de metal din jurul ochilor. Descendenții lui pe pămînt sînt papagalii macao roșii, cu maxilare sfărîmate și fără dinți, și cu obraji golași albi, care devin roșii cînd se enervează. Șapte Macao însuși devine cele șapte stele din Carul Mare, iar soția lui, Chimalmat, corespunde cu un cerc de stele nordice care includ oiștea Carului Mic. La mijlocul lui iulie, cînd stă să cadă din copacul său căci începe noaptea, deschide anotimpul uraganelor, iar la mijlocul lui octombrie, cînd e gata să se urce din nou în copac, înaintea dimineții, îl închide. A fost prima lui cădere, provocată de lovitura de sarbacană a lui Hunahpu și Xbalanque, care deschide calea potopului ce a dus la căderea oamenilor de lemn. Tot așa cum Șapte Macao pretindea doar că ar fi soarele și luna, și ființele de lemn pretindeau doar că ar fi oameni.

Hunahpu și Xbalanque trec apoi la Zipacna, cel mai mare dintre cei doi fii ai lui Șapte Macao, un monstru asemenea unui crocodil și care pre-

zindea că este făuritorul munților. Dar mai întîi se povestește un episod în care Zipacna are o întîlnire cu zeii băuturilor alcoolice, cei Patru Sute de Băieți. Alarmați de forța mare a lui Zipacna, băieții aceștia îl păcălesc făcîndu-l să sape o groapă adîncă și încearcă să-l strivească aruncînd un buștean mare peste el. Zipacna supraviețuiește, dar așteaptă în groapă pînă cînd băieții, în toiul sărbătoririi victoriei lor, sînt beți turtă și atunci le răstoarnă propria casă peste ei. La nivel ceresc ei devin Pleiadele, stele care în quiché se numesc *Motz*, iar căderea lor corespunde cu apusul acestor stele, la începutul înserării. La nivel pămîntesc, printre contemporanii quiché Pleiadele simbolizează un pumn de semințe și dispariția lor spre apus marchează timpul propice semănatului.

Zipacna își trăiește propria prăbușire cînd Hunahpu și Xbalanque pornesc să-i răzbune pe cei Patru Sute de Băieți. Profitînd de faptul că Zipacna nu mai mîncase de cîteva zile, i-au pregătit o capcană, confecționînd un obiect care părea un crab viu în mișcare. Așezînd crabul artificial într-un loc strîmt, sub un dîmb aflat la poalele unui munte înalt, i-au arătat drumul pînă acolo. Zipacna s-a repezit pofticios la crab, iar zvîrcolirile sale ca să se așeze în poziția propice pentru a-și potoli foamea a devenit o parodie simbolică a actului sexual. Cînd în cele din urmă reușește, întregul munte îi cade pe piept (ceea ce vrea să spună că s-a sfîrșit culcat pe spate) și cînd scoate un geamăt, se transformă în piatră.

În final se produce și moartea celui mai tînăr fiu al lui Șapte Macao, numit Cutremur, care se laudă că este distrugător de munți. Șiretlicul inventat de Hunahpu și Xbalanque ca să-i vină și lui de hac este aroma îmbietoare de pasăre friptă. Băieții aruncă un blestem asupra unei păsări pe care i-o dau să o mănînce: întocmai cum au fript-o, căptușind-o în interior cu pămînt, să sfîrșească și el acoperit de pămînt. Îl lasă îngropat la răsărit, alături de fratele său pe care uciderea celor Patru Sute de Băieți îl asociază cu apusul (acolo unde pot fi văzute Pleiadele căzînd sub pămînt). Șapte Macao, ca și Carul Mare, este, bineînțeles, la nord. Se află alături de axul în jurul căruia cerul se mișcă noaptea, pe cîtă vreme cei doi fii ai săi fac pămîntul să se miște, deși nu mai pot ridica sau nivela munți întregi într-o singură zi, așa cum făceau odinioară.

După ce a relatat trei dintre întîmplările de deasupra pămîntului din viața lui Hunahpu și Xbalanque, *Popol Vuh* se întoarce cu o generație în urmă, ca să ne spună povestea părinților lor gemeni, Unu Hunahpu și Șapte Hunahpu (la începutul Părții a treia). Acesta este momentul în care autorii se poartă cu noi de parcă am fi de față, introducîndu-l pe Unu Hunahpu prin cuvintele: „Hai să bem în cinstea lui". Cînd începe povestirea, Unu Hunahpu este căsătorit cu Femeia Egretă și au o pereche de fii gemeni, Unu Maimuță și Unu Meșter. Unu și Șapte Hunahpu

joacă uneori mingea cu aceşti doi băieţi şi un şoim, sol trimis de Uragan, vine uneori să-i privească. Băieţii încep să practice diferite arte şi meserii, ca, de pildă, cîntatul la fluier, din gură, scrisul, sculptatul, confecţionarea bijuteriilor şi prelucrarea metalelor. La un moment dat Femeia Egretă moare, dar nu ni se spune cum; moartea ei face ca Xmucane, mama lui Unu şi Şapte Hunahpu, să rămînă unica femeie din familie.

Terenul de joc cu mingea al lui Unu şi Şapte Hunahpu se află la est, într-un loc numit Marele Hău cu Peşti în Cenuşă. Jocul cu mingea îi supără pe domnii din Xibalba, cărora nu le place să audă zgomote deasupra domeniului lor subpămîntean. Căpeteniile se numesc Unu Moarte şi Şapte Moarte, iar supuşii lor sînt alţi nobili specializaţi în a provoca anumite boli, ca răni, gălbinare, slăbiciune, vînătăi, junghiuri sau moarte bruscă prin vomă cu sînge. Unu şi Şapte Moarte hotărăsc să-i provoace pe Unu şi Şapte Hunahpu la un joc cu mingea, pe terenul din Xibalba, aflat la capătul de vest al lumii subpămîntene. Prin urmare îşi trimit solii, nişte bufniţe monstruoase, la Marele Hău. Unu şi Şapte Hunahpu îi lasă pe Unu Maimuţă şi Unu Meşter să-i ţină de urît lui Xmucane şi le urmează pe bufniţe peste marginea de est a lumii. Drumul este plin de capcane, dar ei se descurcă bine pînă ajung la Răscruce, unde fiecare dintre cele patru drumuri are o culoare deosebită, corespunzînd unei direcţii diferite. Aleg Drumul Negru, care la nivel terestru înseamnă că vor străbate lumea subpămînteană călătorind dinspre est spre vest. La nivel ceresc înseamnă că au fost văzuţi pentru ultima oară în Marea falie a Căii Lactee, cînd au coborît sub linia orizontului dinspre răsărit; pînă în zilele noastre această falie se numeşte Drumul Xibalbei.

A intra în locul de sfat al domnilor din Xibalba este o treabă complicată, începînd cu faptul că cele două trupuri aflate la intrare sînt doar nişte păpuşi, puse acolo ca să inducă în eroare. A doua probă care îi aşteaptă pe vizitatori este o variantă a scaunului fierbinte, dar urmează o încercare teribil de serioasă. Unu şi Şapte Hunahpu trebuie să petreacă o noapte în Casa Întunecată, care este complet neagră în interior. Li se dă o torţă şi două trabuce, fiind avertizaţi să le ţină aprinse toată noaptea, dar fără să le consume. Nu reuşesc să treacă această probă, astfel că a doua zi, în loc să joace mingea cu ei, gazda lor îi sacrifică. Amîndoi sînt înmormîntaţi la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, doar că Unu Hunahpu este decapitat, şi capul îi este pus în furca unui copac aflat la marginea drumului. Acum, pentru prima dată, copacul face fructe, şi este greu să deosebeşti capul de fruct. Aceasta este originea copacului-tigvă, al cărui fruct uscat şi scobit seamănă cu o ţeastă omenească.

Luna Sînge, fiica virgină a unui nobil xibalban numit Adună Sînge, se duce să admire copacul-tigvă. Ţeasta lui Unu Hunahpu, însufleţită de

ambii fraţi, îi scuipă în palmă şi o lasă însărcinată cu Hunahpu şi Xbalanque. O voce iese din ţeastă, explicîndu-i că de acum înainte faţa unui tată va supravieţui în fiul său, chiar după ce propria lui faţă a putrezit şi n-au mai rămas decît oasele. După şase luni, cînd tatăl Lunii Sînge observă că aceasta aşteaptă un copil, îi cere să-i mărturisească cine-i responsabilul. Ea răspunde că „nu-i un bărbat al cărui chip să-l ştiu", ceea ce, de fapt, este adevărat. El le porunceşte solilor bufniţe din Xibalba să scoată inima fetei şi să i-o aducă într-o cupă; înarmaţi cu Pumnalul Alb, instrumentul folosit la sacrificii, solii o iau cu ei. Dar ea îi convinge să o cruţe, recomandîndu-le în locul inimii ei un ghem de sevă închegată dintr-un arbore de croton. Domnii încălzesc ghemul deasupra unui foc şi sînt ameţiţi de aromă; între timp bufniţele o conduc pe Luna Sînge la suprafaţa pămîntului. Ca rezultat al acestui episod, destinul cere ca domnii din Xibalba să primească drept jertfă mai degrabă tămîie obţinută din sevă de croton decît sînge omenesc şi inimi. La nivel astronomic, Luna Sînge corespunde lunii care apare în vest, la căderea nopţii, atunci cînd începe să descrească, întocmai cum a apărut în faţa ţestei, la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, cînd a rămas însărcinată.

După ce iese din lumea subpămînteană, Luna Sînge se duce la Xmucane şi pretinde că este nora ei, dar Xmucane pregetă să creadă că propriii fii sînt răspunzători de sarcina Lunii Sînge. Pune fata la o încercare, trimiţînd-o să aducă o plasă plină cu porumb din grădina cultivată de Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Luna Sînge nu găseşte acolo decît un singur pîlc de porumb, dar reuşeşte să umple o plasă cu ştiuleţi, smulgînd mătasea doar dintr-un ştiulete. Cînd Xmucane vede legătura cu ştiuleţi, se duce ea însăşi în grădină, întrebîndu-se dacă Luna Sînge nu a golit-o de tot. Pe pămînt, la baza pîlcului de porumb, observă urma plasei de cărat, urmă pe care o interpretează drept semn că Luna Sînge îi poartă într-adevăr în pîntec pe propriii ei nepoţi.

Pentru a înţelege cum este Xmucane în stare să interpreteze urma lăsată de plasă, trebuie să ne amintim că ştie să citească semnele de bun sau rău augur de pe calendarul maya şi că unul dintre cele douăzeci de nume de zile cu care se face acest calendar este „plasă". Reinterpretată din punct de vedere al calendarului, istorisirea ne spune pînă acum că Venus a apărut ca luceafăr de dimineaţă la est, într-o zi numită Hunahpu, care corespunde cu jocul cu mingea al fiilor lui Xmucane, Unu şi Şapte Hunahpu; apoi, după ce s-a ascuns vederii în Xibalba, Venus reapare ca luceafăr de seară, într-o zi numită Moarte, corespunzînd cu înfrîngerea fiilor ei de către Unu şi Şapte Moarte, şi cu aşezarea capului lui Unu Hunahpu într-un copac dinspre vest. Evenimentul care urmează în relatare este renaşterea lui Venus ca luceafăr de dimineaţă, eveniment ce trebuie

să cadă, așa cum ea știe deja, într-o zi numită „plasă". Cînd vede urma lăsată de plasă pe cîmp, o ia drept un semn că evenimentul se apropie și că fiii născuți de Luna Sînge îl vor face posibil.

Cînd Hunahpu și Xbalanque se nasc, sînt tratați cu cruzime de geloșii lor frați vitregi, Unu Maimuță și Unu Meșter, ba chiar și de bunica lor. Ei însă nu se plîng niciodată, ci se mulțumesc să iasă zilnic la vînătoare de păsări, cu sarbacanele lor. În cele din urmă se răzbună pe frații lor, trimițîndu-i să se urce într-un arbore ca să aducă niște păsări care, vînate, nu căzuseră pe pămînt. Fac în așa fel, ca arborele să crească atît de înalt, încît să-i izoleze pe frații lor vitregi, pe care îi prefac în maimuțe. Cînd Xmucane îi dezaprobă, îi dau patru ocazii de-a revedea chipurile lui Unu Maimuță și Unu Meșter, chemîndu-i acasă prin muzică. O previn însă să nu rîdă, dar maimuțele sînt atît de caraghioase, încît ea nu se poate stăpîni; în cele din urmă acestea se cațără sus de tot și dispar, printre vîrfurile copacilor, pentru totdeauna. Unu Maimuță și Unu Meșter, ale căror nume se referă, împreună, la o singură zi din calendarul divinatoriu, corespund planetei Marte, a cărei perioadă de rotație se recunoaște după această zi, iar întoarcerea lor temporară acasă, la Xmucane, corespunde cu mișcarea retrogradă a aceleiași planete. Ei sînt de asemenea zeii artelor și ai meșteșugurilor, și au călătorit, probabil, prima dată pe cer în era oamenilor de lemn, care au fost primele ființe pămîntene ce au confecționat și au folosit obiecte lucrate de mînă, și care au sfîrșit și ele prin a fi maimuțe.

O dată ce nu le mai stau în cale cei doi frați vitregi, Hunahpu și Xbalanque hotărăsc să cureță o bucată de pămînt și să-și facă o grădină proprie, dar în fiecare dimineață cînd revin la petecul de pămînt ales, constată că pădurea a pus din nou stăpînire pe el. Ascunzîndu-se într-o noapte prin preajmă, observă că animalele pădurii, cu ajutorul unui descîntec, pun la loc plantele tăiate. Încearcă să prindă pe fiecare dintre aceste animale, dar puma și jaguarul le scapă, rup coada iepurelui și a cerbului și, în cele din urmă, pun mîna doar pe șobolan. În schimbul părții lui viitoare din recolta adunată, șobolanul le destăinuie că, legat sub grinzile casei lor, Unu și Șapte Hunahpu au lăsat un echipament complet pentru jocul cu mingea și acceptă să-i ajute să-l coboare de acolo. A doua zi, acasă, Hunahpu și Xbalanque o trimit pe Xmucane afară, spunînd că tocănița ei iute le-a făcut sete; ea se duce să aducă apă, dar întîrzie fiindcă ulciorul i se crapă și curge. Apoi, cînd pleacă și Luna Sînge ca să vadă de ce nu se mai întoarce Xmucane, șobolanul roade legăturile care țin echipamentul sub grinzi și gemenii intră în posesia lui.

Cînd Hunahpu și și Xbalanque încep să joace migea în Marele Hău, îi deranjează pe domnii din Xibalba, întocmai cum făcuseră și tații lor odinioară. Din nou domnii trimit pe cineva să-i someze, dar de data aceasta solii merg la Xmucane și-i spun că gemenii trebuie să se prezinte la ei pînă în șapte zile. Ea trimite un păduche să le ducă nepoților ei solia, dar păduchele e înghițit de o broască, broasca de un șarpe și șarpele de un șoim. Șoimul vine deasupra terenului de joc și gemenii îl lovesc în ochi. Dar apoi îi vindecă ochii cu gumă luată din mingea lor, motiv pentru care această specie de șoim (numit șoim rîzător) are acum o pată neagră în jurul ochilor. Șoimul vomează șarpele, care vomează broasca, care tot mai ține păduchele în gură, iar acesta recită solia, repetînd ce i-a spus Xmucane cînd i-a repetat cuvintele bufnițelor, cînd i-au repetat ceea ce domnii din Xibalba i-a somat să spună.

Chemați în lumea subpămînteană, Hunahpu și Xbalanque se duc să-și ia rămas bun de la bunica lor și, cu această ocazie, desfășoară un ritual pe care cei din seminția quiché îl efectuează și astăzi la strîngerea recoltei. Ei „plantează" ștuleți de porumb în centrul casei, în pod; acești ștuleți nu sînt puși acolo pentru a fi mîncați, nici pentru a fi folosiți ca sămînță, ci sînt păstrați drept semn că porumbul rămîne viu tot anul, chiar în perioada din an în care plantele se usucă, după recoltare, și încolțesc altele, noi, după ce au fost plantate. Ei îi spun bunicii că atunci cînd o recoltă se usucă aceasta va fi un semn al morții lor, iar răsăritul unei recolte noi va fi semnul că trăiesc din nou.

Gemenii fac un joc de cuvinte cînd o anunță pe bunica lor; numai că acum, în loc de o solie înghițită de altă solie, avem un cuvînt ascuns între alte cuvinte. Cuvîntul secret este *Aj*, unul dintre cele douăzeci de nume de zile; gemenii îl indică făcînd un joc de cuvinte bazat mai mult pe sunete decît pe sens. Cînd îi spun bunicii că plantează știuleți de porumb (*aj*) în casă (*ja*), fac un calambur folosind cuvîntul *aj*, într-un caz, și același cuvînt răsturnat, în celălalt. Jocul de cuvinte cu *aj* și *ja* este familiar păstrătorilor zilei quiché contemporani, care îl folosesc cînd explică clienților că ziua *Aj* este fastă în chestiunile privind gospodărirea caselor. Dacă gemenii și-au plantat știuleții de porumb în casă în ziua aceea, se așteptau ca sosirea lor la Xibalba, peste șapte zile, să cadă în ziua numită Hunahpu. Aceasta se potrivește perfect cu calendarul maya venusian: ori de cîte ori Venus apare ca luceafăr de dimineață într-o zi numită Plasă, corespunzînd apariției lui Hunahpu și Xbalanque pe pămînt, următoarea ei descindere în lumea de sub pămînt va cădea întotdeauna într-o zi numită Hunahpu.

Mergînd pe urmele pașilor tatălor lor, Hunahpu și Xbalanque coboară drumul spre Xibalba, dar cînd ajung la Răscrucea de Drumuri procedează

altfel. Trimit înaintea lor o iscoadă, un ţînţar, ca să afle numele nobililor. Ţînţarul îi înţeapă pe fiecare dintre ei pe rînd şi astfel iese la iveală, după felul cum reacţionează, că primii doi nu sînt decît păpuşi. Ceilalţi, în timp ce se vaită că au fost înţepaţi, îşi spun toţi pe nume, unul după altul, pînă la ultimul. Cînd gemenii ajung şi ei în faţa nobililor, ignoră păpuşile (spre deosebire de taţii lor) şi se adresează în mod corect fiecăruia dintre cei doisprezece domni. Şi nu numai atît: refuză să se lase înşelaţi cu scaunul fierbinte, iar cînd li se dau o torţă şi două trabuce pe care să le ţină aprinse toată noaptea, ei sînt cei care îi păcălesc pe domni, dînd coada unui papagal macao drept lumina torţei şi punînd licurici în vîrful trabucelor.

În ziua următoare Hunahpu şi Xbalanque joacă mingea cu xibalbanii, ceea ce taţii lor n-au mai ajuns să facă, deoarece n-au supravieţuit îndeajuns. Xibalbanii insistă să joace întîi cu propria minge, deşi gemenii protestează, spunînd că această minge acoperită cu oase zdrobite nu-i altceva decît o ţeastă. Cînd Hunahpu le-o aruncă înapoi xibalbanilor lovind-o cu jugul purtat de el pe şold, aceasta cade pe teren şi dă la iveală o armă ascunsă în interior. Nu altceva decît Pumnalul Alb, acelaşi instrument de sacrificiu pe care bufniţele ar fi trebuit să-l folosească împotriva Lunii Sînge; pumnalul străbate, răsucindu-se, întreaga curte, dar nu reuşeşte să-i ucidă pe gemeni.

Xibalbanii consimt să utilizeze mingea de gumă aparţinînd gemenilor în jocul următor şi de data aceasta se pariază pe patru cupe umplute cu petale de flori. După ce au jucat bine un timp, gemenii şi-au permis să piardă şi sînt lăsaţi pînă a doua zi, cînd vor trebui să vină cu petalele. De data aceasta ei trebuie să-şi petreacă noaptea în Casa Brici, plină de lame vorace din piatră, care tot timpul caută să taie ceva. În schimbul unei promisiuni că vor avea într-o zi carne de animal drept hrană, lamele încetează să se mai mişte. Aceasta le îngăduie băieţilor libertatea de-a se ocupa de petale; ei trimit furnici tăietoare-de-frunze să facă rost de ele, luîndu-le chiar din grădinile domnilor din Xibalba. Păsările care cuibăresc pe pămînt păzind aceste grădini, păpălude şi rîndunele-de-noapte, sînt atît de distrate, încît nu observă că le sînt tăiate o dată cu florile propriile cozi şi aripi. Domnii, cînd primesc cupele umplute cu petalele propriilor flori, despică gura păsărilor, făcîndu-le căscătura mare pe care cele din familia caprimulgelor o au astăzi.

Cei doi gemeni eroi supravieţuiesc şi nopţii petrecute în Casa Friguroasă, care e plină de curenţi şi unde cade grindină; în Casa Jaguar, plină cu jaguari flămînzi care mîrîie, precum şi într-o altă casă, cu foc în ea. După aceste grozăvii urmează Casa Liliac, plină de lilieci care se mişcă şi ţipă, şi unde gemenii îşi petrec noaptea înghesuiţi în interiorul

PĂSTRĂTORI AI ZILEI QUICHÉ CONTEMPORANI. *Adulții din fotografie sînt păstrători ai zilei; în plus femeia este și moașă, bărbatul cu pălărie este și pețitor, iar bărbatul din dreapta este cîntăreț și autor de rugăciuni. Bărbatul aplecat spre copil este Andrés Xiloj.*

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

sarbacanelor lor. Cînd în casă se așterne liniștea și Hunahpu se ițește din gura sarbacanei, un liliac se aruncă asupra lui și îi retează capul. Capul sfîrșește prin a se rostogoli pe terenul de joc din Xibalba, dar Xbalanque îi face rost fratelui său de un înlocuitor temporar pentru cap, un dovleac crestat. În timp ce efectuează transplantul de cap, la ivirea zorilor cerul se înroșește spre răsărit și un oposum, căruia în povestire i se spune „bătrînul", trage patru dungi întunecate de-a lungul orizontului. Nu numai zorii roșii, dar și oposumul, și dungile sale sînt semne că timpul soarelui (care nu mai fusese văzut vreodată pînă atunci) se apropie. În viitor, un nou an solar va fi introdus de bătrîn după fiecare 365 de zile; cele patru dungi înseamnă că numai patru dintre cele douăzeci de nume de zile — Cerb, Dinte, Gînd și Vînt — vor corespunde vreodată primei zile a unui an solar. Păstrătorii contemporani ai zilei quiché continuă să recunoască dimensiunea solară a calendarului maya; în anul 2000, de exemplu, ei vor aștepta ca bătrînul să sosească în 25 februarie, care va cădea în ziua de Unu Gînd.

O dată ce Hunahpu a fost refăcut, avînd un dovleac în loc de cap, el şi Xbalanque sînt gata să joace din nou mingea cu xibalbanii. Cînd domnii le trimit capul original al lui Hunahpu drept minge, Xbalanque îl loveşte ca să iasă de pe terenul de joc şi să cadă alături de nişte sacoşe pentru mingi. Printre ele stă ascuns un iepure şi, cînd începe să fugă, domnii îl iau drept mingea care sare. În timp ce fug după el, Xbalanque recuperează capul, îl aşază la loc pe umerii lui Hunahpu şi strecoară dovleacul printre sacoşe, prefăcîndu-se că a găsit acolo mingea. Acum e pus în joc dovleacul, dar acesta crapă, împrăştiindu-şi seminţele pe teren şi arătîndu-le domnilor că au fost traşi pe sfoară. Jocul cu dovleacul, ca şi jocurile cu mingea acoperită de sfărîmături de os şi cu capul retezat al lui Hunahpu corespund apariţiei lui Venus în vest, direcţia nopţii şi a morţii. Dacă în ordine cronologică aceste evenimente sînt combinate cu cele care se produc numai deasupra pămîntului, ar alterna, probabil, cu episoadele în care gemenii îi înfrîng pe Unu Maimuţă şi Unu Meşter, Şapte Macao, Zipacna şi Cutremur, fiecare dintre aceste episoade corespunzînd unei apariţii a lui Venus la est, direcţia dimineţii şi a vieţii.

În punctul acesta sîntem gata pentru ultimele episoade care prefigurează ciclurile lui Venus şi pregătesc calea pentru primul răsărit al soarelui. Ştiind că domnii din Xibalba plănuiesc să-i ardă, Hunahpu şi Xbalanque îi învaţă pe doi prezicători, Xulu şi Pacam, ce să răspundă cînd domnii le vor cere sfatul cum să procedeze cu rămăşiţele lor. După aceasta, gemenii acceptă veseli o invitaţie de-a vedea marea groapă de piatră în care xibalbanii prăjesc ingredientele pentru o băutură alcoolică. Nobilii îi provoacă la o întrecere care constă din a sări cu precizie pe deasupra gropii, dar gemenii scurtează jocul acesta aducător de moarte, sărind de-a dreptul în groapă. Crezîndu-se triumfători, xibalbanii urmează sfatul dat de Xulu şi Pacam şi macină oasele băieţilor, împrăştiind pulberea în rîu.

După cinci zile Hunahpu şi Xbalanque reapar sub formă de peşti; a doua zi iau din nou formă de om, doar că acum sînt deghizaţi în vagabonzi, dansatori şi actori ambulanţi. Obţin mare succes ca iluzionişti, numerele lor cele mai populare fiind cele în care dau foc unei case fără să o ardă şi aduc o jertfă, fără să omoare victima. Domnii din Xibalba aud zvonuri despre toate acestea şi îi invită să-şi arate îndemînarea şi la Curte; ei acceptă, prefăcîndu-se că se lasă greu. Partea culminantă a spectacolului este momentul în care Xbalanque îl sacrifică pe Hunahpu, aruncîndu-i capul de-a rostogolul pe uşă, scoţîndu-i inima şi apoi readucîndu-l la viaţă. Văzînd una ca asta, Unu şi Şapte Moarte se entuziasmează şi cer să fie şi ei sacrificaţi. Gemenii le satisfac dorinţa şi — aşa cum ne putem imagina — acestea sînt jertfiri adevărate. Hunahpu şi

Xbalanque îşi dau pe faţă adevărata identitate în faţa tuturor locuitorilor din lumea subpămînteană. Ei declară că de acum înainte jertfele acceptate de xibalbani se vor reduce la tămîie făcută din sevă de croton şi la animale, iar ei, xibalbanii, în viitor se vor mărgini să atace numai fiinţele umane care au slăbiciuni sau păcate.

Ajungînd aici, autorii ne duc îndărăt la bunica gemenilor, povestindu-ne ce-a mai făcut aceasta în răstimp. Ea plînge cînd vine vremea ca porumbul să se usuce, simbolizînd moartea nepoţilor ei, şi se bucură cînd încolţeşte din nou, semnificînd renaşterea lor. Arde tămîie în faţa ştiuleţilor din noua producţie, îndătinînd astfel obiceiul ca oamenii să ţină ştiuleţii sfinţiţi în casă, în mijlocul recoltei depozitate. Apoi scena îi prezintă din nou pe Hunahpu şi Xbalanque pe punctul de a statornici un alt obicei.

După ce şi-au ţinut cuvîntarea în faţa xibalbanilor înfrînţi, gemenii merg la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, cu intenţia să-l reînvie pe Şapte Hunahpu, al cărui cap şi trup încă zac îngropate acolo. Refacerea completă a feţei sale depinde de propria lui dexteritate de-a pronunţa numele tuturor părţilor din care era compusă cîndva, dar el nu trece mai departe de gură, nas şi ochi, acestea rămînînd trăsăturile specifice craniilor. Îl lasă acolo, dar promit că fiinţele omeneşti îi vor sărbători ziua (numită Hunahpu) şi vor veni să se roage la locul unde îi sînt rămăşiţele. Pînă în ziua de astăzi zilele lui Hunahpu sînt consacrate venerării morţilor, iar cimitirele poartă acelaşi nume (*jom*) ca terenurile de joc cu mingea din *Popol Vuh*.

La nivel astronomic, vizita lui Hunahpu şi Xbalanque la mormîntul lui Şapte Hunahpu marchează debutul unei noi rotaţii complete în ciclurile planetei Venus, începînd ca luceafăr de dimineaţă care apare prima dată într-o zi numită Hunahpu. Cît despre gemeni, ei apar ca soare şi lună. Contemporanii quiché consideră luna plină drept un echivalent nocturn al soarelui, arătînd că discul acesteia este complet, el străluceşte suficient ca să poţi călători la lumina lui şi pentru a traversa tot cerul are nevoie de tot atîta timp cît îi trebuie şi soarelui. Foarte probabil că atunci cînd se vorbeşte despre geamănul care a devenit lună se înţelege luna plină, în timp ce Luna Sînge, mama gemenilor, poartă răspunderea pentru celelalte faze ale lunii.

Cu înălţarea lui Hunahpu şi Xbalanque, textul *Popol Vuh* se întoarce la problema cu care se confruntă zeii la început: cum să facă nişte fiinţe care să umble, să muncească, să vorbească şi să se roage într-un mod articulat. Povestirea celei de-a patra şi ultimei încercări a unei soluţii este o secvenţă retrospectivă, de vreme ce ne duce îndărăt, la perioada în care Şapte Macao şi-a trăit deja căderea, dar adevăratul soare nu a apărut

SÎNT NUMIŢI „MAMĂ-TAŢI". *Andrés Xiloj (stînga), care a citit* Popol Vuh *împreună cu traducătorul acestei cărţi şi a contribuit cu multe comentarii, este el însuşi un mamă-tată sau cap de familie pe linie paternă. Fotografia îl arată în casa proprie din Momostenango, împreună cu fiul său, Anselmo, şi nora sa, Manuela.*

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

încă. Aşa cum am văzut, zeii au dat greş cu încercările de-a folosi lut şi apoi lemn ca material din care să facă trupul omenesc, dar acum ajunge la ei vestea despre un munte umplut cu porumb galben şi porumb alb, descoperit de vulpe, coiot, papagal şi corb (la începutul Părţii a patra). Xmucane macină foarte fin porumbul din acest munte şi din făina amestecată cu apa în care şi-a clătit mîinile, obţine materialul pentru a face carnea omenească, aşa cum oasele măcinate aruncate în rîu de xibalbani devin materia din care au reînviat nepoţii ei. Primii oameni făcuţi din aluat de porumb sînt patru şi au fost numiţi Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Ei sînt primele patru căpetenii pe linie paternă quiché; ca şi oamenii care ocupă asemenea poziţie în prezent, ei sînt numiţi „mamă-taţi", deoarece în materie de ritualuri ei servesc ca simbolul părinţilor androgini ai tuturor celor din aceeaşi seminţie.

De data aceasta, oamenii modelaţi de zei răspund tuturor speranţelor, ba mai mult: nu numai că cei patru oameni se roagă creatorilor lor, dar

au o vedere desăvîrşită şi de aici o cunoaştere desăvîrşită. Zeii sînt alarmaţi că nişte fiinţe modelate de ei au puteri divine, aşa că hotărăsc, după consfătuirea obişnuită, să pună o ceaţă peste ochii omeneşti. Apoi fac patru neveste pentru cei patru bărbaţi şi din aceste perechi descind viţele de conducători quiché. Ţestoasa Roşie de Mare devine soţia lui Jaguar Quitze, din care se trage neamul cauec; Casa Crevete devine soţia lui Jaguar Noapte, din care se trage neamul casămare; iar Colibri de Apă devine soţia lui Nu Chiar Acum, din care se trage neamul domn quiché. Şi lui Jaguar Întunecat i se dă o soţie, Casa Macao; dar ei nu au odrasle. Se mai întemeiază şi alte spiţe, şi toate încep să se înmulţească, pînă cînd formează triburi întregi.

Toate aceste evenimente timpurii din istoria umanităţii se produc în întuneric, iar triburile rătăcesc şi obosesc tot pîndind şi aşteptînd ca răsăritul lui Venus ca luceafăr de dimineaţă să fie urmat de soare. Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat hotărăsc să schimbe această situaţie mergînd spre est, spre un oraş care s-ar afla acolo. Ceea ce caută ei este să fie înălţaţi la un rang nobil şi să obţină dreptul de-a se statornici ca stăpîni ai unui domeniu pămîntesc. Solicitanţi din triburi diferite se îndreaptă spre oraşul acela, vorbind diverse limbi. Descriindu-i pe unii dintre ei, autorii lui *Popol Vuh* spun că sînt „oameni de munte" simpli, incluzîndu-i printre aceştia pe quichéi şi pe rudele lor maya cele mai apropiate: rabinali, cakchiqueli şi „cei din casa pasăre" (tzutuhili).

Popol Vuh dă oraşului din răsărit diverse denumiri, care îşi au rădăcina în profunzimile trecutului Mezoamericii: Tulan Zuyua, Şapte Peşteri, Şapte Canioane. De la alţi autori maya aflăm că acest oraş are un altul, geamăn, spre vest, care este şi el numit Tulan, ceea ce în nahua înseamnă „Locul Papurei". O mai recentă descifrare a inscripţiilor de la Copán a relevat că populaţiile maya cunoşteau acest nume încă din perioada clasică şi că îl aplicau marelui oraş din vest ale cărui ruine în prezent sînt cunoscute ca Teotihuacan. Contactul lor cel mai strîns cu lumea acestui oraş, pe cînd era încă în plină glorie, era prin postul lor de avangardă, Kaminaljuyú, care ar putea fi oraşul din est despre care se vorbeşte în *Popol Vuh*.

Menţionînd că Tulanul lor era unul numit Zuyua, autorii lui *Popol Vuh* indică în continuare că este situat în est. Cînd alţi autori maya le menţionează pe amîndouă ca făcînd parte dintr-o pereche de oraşe din est-vest, indică acest nume pentru cel din est. Din orice limbă ar veni, în limba maya din Yucatec Zuyua a ajuns să însemne „sucit" sau „înşelător" şi se referă la ghicitorile pe care trebuia să le dezlege pretendenţii unor poziţii de conducător. Cît despre denumirile Şapte Peşteri

şi Şapte Canioane, ele evocă ambele oraşe. La Teotihuacan, Piramida Soarelui se înalţă direct deasupra unei peşteri a cărei grotă de la intrare, plus spaţiile laterale, sînt în număr de şapte, în timp ce Kaminaljuyú este situat pe un platou care coboară în multe canioane. În timpul petrecut în oraşul din est, strămoşilor quiché li se atribuie zeităţi protectoare. Printre acestea primul în rang este Tohil, patronul celor din seminţia cauec şi a două neamuri mai puţin importante, tam şi iloc. Urmează Auilix, zeul celor din neamul casămare, şi după el Hacauitz, zeul domnilor quiché. Nu se ştie ce limbă se vorbea la Kaminaljuyú, dar numele tuturor acestor trei zei sînt de origine cholan, aparţinînd aceleiaşi ramuri a familiei maya ca şi inscripţiile de la Copán. Tohil, care stă într-un singur picior, aduce focul şi este însetat de sînge, seamănă foarte mult cu zeul monoped, protector al conducătorilor din perioada clasică maya, a cărui imagine ia formă de sceptru.

Tohil introduce în povestire elementul de ghicitoare. Cînd o ploaie mare, cu grindină, stinge focurile tuturor vizitatorilor din oraş, el se transformă într-un burghiu de foc în folosul celor din tribul quiché, învîrtindu-se într-un picior şi folosind sandaua drept vîrf de burghiu. Membrii altor triburi, tremurînd de frig, cer o frîntură din focul acela, dar el le îngăduie să ia numai cu promisiunea că îl vor îmbrăţişa cîndva, lăsîndu-se supţi. Neînţelegînd că el vorbeşte în limba sucită din Zuyua, ei acceptă. Cînd vine timpul ca neamul domn quiché să-i subjuge pe membrii acestor triburi, a fi „supt" de Tohil înseamnă a ţi se scoate inima ca sacrificiu adus acestui zeu. Numai cei din neamul cakchiquel,

CAPUL UNUI LILIAC. *Emblema heraldică a domnilor din oraşul Copán, din perioada clasică maya, reprezentînd în centru profilul unui liliac cu nasul ca o frunză şi faţa orientată spre stînga. Capul liliacului, el însuşi o hieroglifă, formează prima silabă a unei expresii care continuă din dreapta gurii liliacului şi merge, în sensul acelor de ceasornic, în jurul capului său. Primul cuvînt întreg este* xwukpi, *o denumire a solitarului cu spate cafeniu şi totodată numele familiei conducătoare din Copán; urmează titlul conducătorului,* ch'ul pop ahaw, *adică „Domn al Sfîntului Sfat".*

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

care şterpelesc focul furişîndu-se pe lîngă ceilalţi, la adăpostul fumului, scapă de acest destin.

Versiunea cakchiquel a vizitei în acest oraş ţese fire care par să aparţină perioadei clasice tîrzii, cînd Teotihuacan a căzut şi Copán pare să înlocuiască Kaminaljuyú ca cel mai mare oraş al ţinuturilor muntoase maya. Două amănunte conduc direct spre Copán. Primul: ni se spune că pe emblema căpeteniilor oraşului se găseşte un liliac. Al doilea: tocmai cînd vizitatorii cakchiquel trec de porţile oraşului, aud unul dintre cele mai jalnice strigăte de pasăre din lume, cel al unui „solitar cu spate cenuşiu". Se întîmplă ca emblema hieroglifică a conducătorilor oraşului Copán să reprezinte capul din profil al unui liliac cu nasul ca frunza, sub care este scris cuvîntul *xwukpi*, numele acestei păsări în limba maya vorbită în acele locuri. Un alt element care ar putea să indice Copánul apare în *Popol Vuh*, unde strămoşii quichéilor continuă să urmărească, după ce ies din oraş, prima apariţie a luceafărului de dimineaţă, fapt care îi face să-şi întoarcă privirea spre est. Această inscripţie din Copán dă mai multă atenţie lui Venus decît cele găsite pe oricare alt sit important din perioada clasică maya.

Cînd Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat pleacă din oraşul răsăritean, ei îi cară în spate, împachetaţi, pe zeii ce le fuseseră daţi. Cîntînd un cîntec prin care jelesc pierderea vieţii de orăşean, încep căutarea unui loc unde să-şi întemeieze propriul regat. În cele din urmă trec de Marele Hău cu Peşti în Cenuşă, locul unde se află terenul de joc cu mingea din est şi unde cîndva au jucat nepoţii lui Xmucane. Îndreptîndu-se spre vest şi puţin spre sud, ajung la un munte numit „Locul Sfatului", nu prea departe, spre sud, de locul unde vor atinge într-o zi cea mai mare glorie a lor. În acest moment cu ei mai sînt oameni din neamurile rabinal, cakchiquel şi casa pasăre, care îi însoţiseră tot drumul după ce au părăsit oraşul.

Sus pe munte, Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat ţin un post mare, împreună cu soţiile lor, Ţestoasa Roşie de Mare, Casa Crevete, Colibri de Apă şi Casa Macao. În timpul postului, Tohil, Auilix şi Hacauitz le vorbesc, cerînd să fie aşezaţi în locuri ascunse pentru a nu fi capturaţi de duşmanii poporului quiché. După o căutare în pădurea de pini de pe munte, cei trei zei sînt ascunşi în nişte locuri care le poartă numele. Mai întîi sînt puşi sub arbori împodobiţi cu obsigă şi bromeliade, Tohil pe un munte şi Auilix într-un canion, iar Hacauitz, pe muntele care îi poartă numele, este aşezat cel din urmă, în vîrful unei piramide înalte. Cei din neamurile cauec, casămare şi domn quiché aşteaptă cu toţii, pe muntele lui Hacauitz, zorii care se apropie; cei de origine tam şi iloc aşteaptă pe un munte apropiat, iar oameni care

nu sînt quiché aşteaptă în locuri mai îndepărtate. Cînd, în sfîrşit, îl văd toţi pe „purtătorul soarelui", luceafărul de dimineaţă, aduc mulţumire arzînd tămîia pe care au păstrat-o pentru acest prilej încă de cînd au plecat din oraş.

În punctul acesta se ajunge în istorisirea despre întîmplările din viaţa oamenilor la un moment ce corespunde cu evenimentul final din viaţa zeilor: răsare însuşi soarele. Numai în această ocazie, unică, apare ca o persoană completă, atît de fierbinte, încît usucă faţa pămîntului. Căldura lui îi preface pe Tohil, Auilix şi Hacauitz în piatră, împreună cu pumele, jaguarii şi şerpii care existau pe atunci. Un zeu mai mic, Scăpărătorul Alb, scapă de pietrificare strecurîndu-se în umbra copacilor şi devine paznicul animalelor de piatră. A rămas pînă azi paznic de vînătoare, avînd în grija lui personală roci vulcanice, pietre modelate de fulger şi bucăţi de meteorit care seamănă cu vreun animal. Poate fi întîlnit în codri şi peşteri sau, în nopţile întunecoase, şi în vise; apare în teatrul cu măşti contemporan îmbrăcat complet în roşu, culoarea zorilor.

La început quichéii s-au bucurat văzînd răsăritul, dar apoi şi-au amintit de „fraţii" lor, membrii altor triburi, care au fost cu ei în oraşul din est. Şi-au cîntat din nou jalea, întrebîndu-se unde pot fi aceşti fraţi în acel moment. De fapt primul răsărit de soare reuneşte triburile, în ciuda distanţei mari care le desparte în spaţiu. Aşa cum se spune în *Popol Vuh*, „oameni erau nenumăraţi, dar era un singur răsărit pentru toate triburile". Ceea ce face posibilă o astfel de viziune este existenţa unui calendar comun. Toate populaţiile din Mezoamerica au acelaşi calendar de 260 de zile, ale cărui auspicii au fost citite pentru prima dată de Xpiyacoc şi Xmucane, şi ei au folosit ritmul lui ca să măsoare ciclurile soarelui, ale lunii şi ale planetelor.

Avînd în vedere că au văzut primul răsărit de soare de pe muntele lui Hacauitz, în cele din urmă quichéii au construit acolo o fortăreaţă.

HACAUITZ. *Hieroglifă compusă din patru glife, din stela 8 de la Seibal, datînd din secolul al IX-lea. Se referă la locul de origine a unui domn care nu era din Seibel. Se citeşte* ha- *(stînga sus)* -ka- *(stînga jos)* -witz- *(dreapta sus)* -il *(dreapta jos);* hakawitzil *înseamnă „din Hacauitz".*

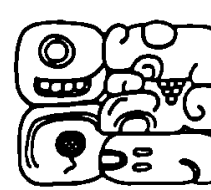

DESEN DE LINDA SCHELE

Unde s-ar fi putut afla Hacauitz se menționează într-o inscripție din perioada clasică tîrzie, aflată în situl din ținuturile de jos din Seibal. La început, în timp ce populația altor triburi se stabilește în comunități compacte, ce pot fi văzute deplasîndu-se pe drumuri în mare număr, poporul quiché duce o viață simplă și rurală, adunînd, ca să se hrănească, larve, tăuni, viespi și albine, și rămînînd în cea mai mare parte a timpului ascuns. Cînd se duc la siluetele pietrificate ale lui Tohil, Auilix și Hacauitz, quichéii ard bucățele de coajă neagră de copac și flori sălbatice în loc de tămîie pură și aduc drept jertfă sînge stors din propriile trupuri. Cei trei zei încă sînt în stare să le vorbească, dar apar numai sub formă de spirite. Tohil le cere să înmulțească jertfele cu sînge de cerbi și păsări vînate, dar cum nu-i mulțumește această stare de lucruri, încep să arunce priviri spre oamenii pe care îi văd mergînd pe drumuri. Din locuri ascunse în vîrf de munte, încep să imite strigătul coiotului, al vulpii și al jaguarului. În cele din urmă, Tohil le amintește urmașilor săi că odinioară membrii altor triburi i-au promis să-l îmbrățișeze și să-i dea voie să-i sugă. Ca urmare, quichéii încep să prindă oamenii pe care îi văd umblînd singuri sau perechi și îi iau cu ei ca să-i spintece în fața zeilor Tohil, Auilix și Hacauitz, rostogolindu-le capetele înapoi, în drum. La început, șefii triburilor prigonite cred că moartea aceasta se datorește animalelor sălbatice, dar cu timpul încep să-i bănuiască pe adoratorii lui Tohil, Auilix și Hacauitz și încearcă să dea de ei. De fiecare dată le pierd urma din cauza ploii, a ceții și a noroiului, dar descoperă că cei trei zei, ale căror spirite obișnuiesc să ia forma unor adolescenți, au un loc favorit unde se scaldă. Ei trimit două tinere frumoase, Pătimașa și Jelitoarea, să spele rufe acolo, învățîndu-le cum să-i ispitească pe băieți și să le îndeplinească toate poftele, dar le cer să revină cu dovada succesului misiunii lor, care trebuie să fie sub forma unor daruri din partea băieților.

Contrar planului, cei trei zei quiché nu poftesc la fetele numite Pătimașa și Jelitoarea, dar acceptă să le facă daruri. Le dau trei mantii, una țesută de Jaguar Quitze, cu un model reprezentînd un jaguar, alta țesută de Jaguar Noapte, cu un șoim, și a treia cu roiuri de tăuni și viespi, făcută de Nu Chiar Acum. Cînd tinerele se întorc, șefii dușmani sînt atît de încîntați de mantiile primite de acestea în dar, încît nu rezistă să nu le îmbrace. Totul este bine pînă cînd viespile țesute pe cea de-a treia mantie devin reale. Pătimașa și Jelitoarea sînt izgonite; deși nu au reușit să-i ispitească pe Tohil, Auilix și Hacauitz, ele devin primele prostituate sau, cum le spun quichéii, „belitoare de țurloaie". Cît despre șefii dușmani, ei hotărăsc să pornească la război și lansează un atac masiv asupra fortăreței quichéilor, Hacauitz.

Războinicii dușmani pornesc noaptea ca să poată ajunge cît mai departe fără să întîmpine rezistență, dar pe drum cad într-un somn profund. Quichéii nu numai că-i despoaie de toate ornamentele de metal de pe armele și hainele lor, dar le smulg sprîncenele și bărbile. Războinicii dușmani dau năvală a doua zi, hotărîți să-și redobîndească pierderile, dar tribul quiché este bine pregătit. Ceea ce văd străjerii în jurul fortăreței lui Hacauitz este o palisadă de lemn; pe parapet stau șiruri de războinici acoperiți chiar cu obiectele de metal pe care le furaseră în timpul nopții. Ceea ce nu văd cercetașii este că acești războinici nu sînt decît păpuși de lemn și că, în spatele palisadei, pe toate cele patru laturi ale ei, se află cîte un dovleac uriaș, plin cu tăuni și viespi adunate acolo la sugestia lui Tohil. Cît despre quichéii din interior, de îndată ce începe atacul, văd mai mult de douăzeci și patru de mii de războinici îndreptîndu-se spre ei înarmați pînă în dinți și strigînd tot timpul. Dar Tohil le-a dat atîta încredere, încît privesc atacul ca pe un mare spectacol și își aduc femeile și copiii sus, pe parapet, ca să se uite și ei. Cînd dau drumul tăunilor și viespilor, dușmanii lasă armele jos și o rup la fugă înțepați atît de rău, încît abia se mai sinchisesc de loviturile primite de la quichéi cu armele lor banale. Supraviețuitorii vor deveni pe viață plătitori de tribut către conducătorii quiché.

După marea lor victorie, Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat încep să se pregătească, pe deplin împăcați, pentru ceea ce știu că va fi moartea lor apropiată. Ei îngînă bocetele rostite ultima oară la primul răsărit de soare și apoi le explică soților și urmașilor lor că „timpul Domnul nostru Cerb" a venit din nou. Aceasta este o referire la tranziția de la un an solar la altul și în special de la un an condus de Domnul Vînt, care începe într-o zi numită Vînt, la un an a cărui primă zi va fi Cerb. Domnul Vînt conduce de pe un munte dinspre vest, pe cînd Domnul Cerb conduce de pe un munte dinspre est. Strămoșii quichéilor au ales trecerea anului dinspre est ca să anunțe că au intenția să se întoarcă în est. Jaguar Quitze lasă în urmă, ca „semn al existenței sale", un obiect sacru, numit „Legătură de Flăcări", un fel de chivot învelit în pînză, cu conținut misterios. Nici el, nici ceilalți nu mai sînt văzuți vreodată, dar în amintirea lor descendenții ard tămîie în fața Legăturii de Flăcări, așa cum Xmucane ardea tămîie în fața știuleților de porumb în amintirea lui Hunahpu și Xbalanque.

Urmînd instrucțiunile părinților lor, domnii quiché din a doua generație merg spre est într-un pelerinaj (la începutul Părții a cincea). Spre deosebire de părinții lor, ei fac acest pelerinaj cu intenția să se întoarcă în carne și oase. Din partea neamului cauec merge Nobil Doi, iar Nobil

Acutec reprezintă seminţia casămare. Nobil Domn reprezintă poporul domn quiché. Aici autorii textului *Popol Vuh* au concentrat timpul; o variantă a legendei quiché plasează aceleaşi personaje nu în generaţia a doua, ci într-a patra. În orice caz, ei străbat tot drumul ce coboară la şes şi la un moment dat traversează o „mare" sau ceea ce este descris în alte povestiri ca fiind atît un lac, cît şi o mare, pe un dig de piatră. Acesta trebuie să fie unul dintre străvechile poduri de piatră din Yucatán, probabil cel care merge spre nord, traversînd lacul în drum spre Cobá. Nu se indică nici un nume pentru destinaţia lor, dar cînd ajung acolo se prezintă în faţa domnitorului unui mare regat. El îi investeşte cu titlurile regale de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, primul corespunzînd cu şef de stat şi al doilea cu perceptor pentru încasarea tributului. Ambele titluri se referă la caueci, dar alte surse mai spun că neamurile casămare şi domn quiché primesc şi ele, în acelaşi timp, titluri: Domn Dregător (de rangul al treilea) pentru primul şi Crainic (de rangul al patrulea) pentru celălalt.

Titlurile cu care sînt învestiţi pelerinii sînt titluri vechi maya, dar conducătorul care le acordă are un nume nahua: Nacxit. În legendele din Yucatán acesta este una dintre denumirile regelui-zeu Şarpe cu Pene, care se stabilise la Chichén Itzá cîndva, în perioada de tranziţie de la perioada clasică la cea postclasică, dar acelaşi nume a fost folosit şi de domnitorii de mai tîrziu. Nacxit din *Popol Vuh* nu le dă vizitatorilor săi quiché zei protectori, aşa cum au făcut conducătorii oraşului din est vizitat de strămoşii lor, în schimb le dă baldachine, tronuri, instrumente muzicale, farduri şi podoabe care servesc drept însemne ale nobilimii. Acolo unde numele zeităţilor protectoare sînt de origine cholan, cuvintele străine din lista însemnelor sînt sau yucatece, ca în cazul unei curcubete în care se păstrează tutunul, numite *k'us b'us*, sau nahua, ca în cazul unui blid numit *kaxkon* (din *caxcomulli*). La un moment dat, în timpul călătoriei, cînd pelerinii se aflau „lîngă mare", obţin, de asemenea, „scrisul din Tulan, scrisul din Zuyua". Acesta trebuie să fie *Popol Vuh* scris în hieroglife sau cel puţin o parte din el, cunoscut ca „Lumina care Vine de Lîngă Mare". Coasta despre care este vorba pare să fie coasta de est a Yucatánului, care nu era doar o sursă de cărţi, ci şi un vestit loc de pelerinaj.

Cînd Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn se întorc din pelerinaj, suveranitatea lor este recunoscută de poporul quiché, ca şi de cel rabinal, cakchiquel şi casa pasăre. Abia acum conducătorii quiché încep să aibă ceea ce în *Popol Vuh* se numeşte „strălucire înflăcărată". Pare verosimil că pelerinajul lor a fost conceput ca o reconstituire a aventurilor lui Hunahpu şi Xbalanque în Xibalba, care nu au avut alt sprijin decît

planeta Venus cînd au coborît prima dată în partea de est a Marelui Hău, dar care pînă la urmă au revenit cu splendoarea mai mare a soarelui şi a lunii pline.

În cele din urmă, quichéii pleacă din Hacauitz şi se stabilesc, succesiv, în mai multe locuri. În *Popol Vuh* nu este amintit decît numele unuia dintre aceste locuri, Locul Spinos, întemeiat cîndva, după moartea lui Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn. Aceste strămutări îi duc temporar pe quichéi îndărăt, în direcţia de unde au sosit, într-un ţinut aflat între Locul Sfatului şi Marele Hău. Cînd se mută din nou, după două generaţii, reiau traiectoria originară şi merg spre vest, chiar mai departe decît prima dată. Cu Nobil Baiedulce ca Păstrător al Rogojinii şi Iztayul ca Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, construiesc fortăreaţa Locul cu Barbă, chiar în faţa unui canion, la sud de locul unde mai tîrziu se va ridica cea mai mare cetate a lor.

La Locul cu Barbă, între cele trei neamuri – cauec, casămare şi domn quiché – domneşte o mare armonie; fiecare îşi are palatul său şi se înrudesc prin căsătorii. La Locul Spinos femeile erau date în căsătorie în schimbul unor mici servicii sau daruri, dar aici, la Locul cu Barbă, nunţile sînt însoţite de sărbătoriri fastuoase şi de chefuri. Singura neplăcere din această perioadă vine din partea ilocilor, care întîi încearcă să-l implice pe Iztayul într-un complot prin care se urmărea asasinarea lui Nobil Baiedulce, iar ulterior merg atît de departe, încît pornesc un atac împotriva fortăreţei Locul cu Barbă. Sînt înfrînţi şi cîţiva sînt sacrificaţi în faţa zeilor protectori ai celor pe care sperau să le fie victime. Neamurile cauec, casămare şi domn quiché obţin acum o putere din ce în ce mai mare, învingînd cîteva triburi în atacuri directe şi terorizînd altele, obligîndu-le să asiste la sacrificarea prizonierilor de război.

În generaţia următoare, Păstrătorul Rogojinii ia numele de Şarpe cu Pene, în timp ce Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire este Nobil Baiedulce, numit după Păstrătorul Rogojinii care a deţinut rangul înaintea sa. Clădesc o cetate nouă, mai mare, în faţa canionului din Locul cu Barbă, numită Trestii Putrede. Puse în faţa numărului crescînd de locuitori şi zdruncinate de inflaţia privind preţul căsătoriilor, cele trei familii conducătoare se separă în grupuri mai mici. Cei de obîrşie cauec se despart în nouă familii, neamul casămare tot în nouă, iar domn quichéii în patru, cu fiecare grup condus de un şef nobil care îşi ocupă locul propriu. În plus, locuitorii din Trestii Putrede includ zaquicii, un popor care pînă în acest punct nu a fost amintit în *Popol Vuh*, împărţit în două familii, dar ocupînd un singur palat. În total se construiesc douăzeci şi trei de palate. În afară de aceste palate, Trestii Putrede este înzestrat cu trei piramide: a lui Tohil, a lui Auilix şi a lui Hacauitz, situate în jurul

PIRAMIDE PE CARE SÎNT CONSTRUITE TEMPLE. *În stînga este una dintre piramidele din Iximché, sit arheologic unde clădirile sînt mult mai bine conservate decît la Trestii Putrede. Cînd cakchiquelii au încetat să mai fie vasali ai quichéilor, două generații după întemeierea cetății Trestii Putrede, capitala lor a devenit Iximché. În dreapta piramidei este o platformă lungă, pe care în trecut se ridica un palat. Structurile majore, aici și la Trestii Putrede, au fost acoperite cu ghips (în fotografie mai pot fi văzute fragmente) și acoperite cu pictură murală policromă.*

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

unei piețe centrale. O a patra piramidă, pentru Mătasedeporumb, zeul zaquicilor, era plasată în altă parte.

În *Popol Vuh*, Șarpe cu Pene, care poartă atît titlul de Păstrător al Rogojinii, cît și de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, cel puțin într-o perioadă a domniei sale în Trestii Putrede, este cunoscut ca „adevăratul domn de geniu". El are puterea de a se transpune în întruchipările

spiritului său personal, dînd astfel spectacole în care se transformă în şarpe, vultur, jaguar sau într-o baltă de sînge, urcînd în cer sau coborînd în Xibalba. Aşa cum ne explică *Popol Vuh*, performanţele lui reprezintă „doar felul său de a se manifesta", dar au efectul de a-i teroriza pe şefii altor triburi. Următorii domnitori quiché care dau dovadă de geniu, veniţi cu două generaţii mai tîrziu, sînt Quicab, care serveşte ca Păstrător al Rogojinii, şi Cauizimah, cu titlul de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. În timpul domniei lor, ţinuturile care aparţin quichéilor ating întinderea cea mai mare. În timp ce Şarpe cu Pene a dobîndit puterea printr-o desfăşurare spectaculoasă a unui talent şamanic, Quicab cîştigă acum prin cuceriri, extinzînd regatul spre sud-vest, pînă departe, la actuala frontieră cu Mexicul. Nemulţumindu-se să domine doar cetăţile popoarelor învecinate, trimite vasali loiali, numiţi „plăieşi" sau „familii de pîndari", ca să servească drept forţe de ocupaţie. Staţionarea acestor plăieşi este concepută în analogie cu zidirea unei palisade; ei transformă întregul regat quiché într-o singură, mare fortăreaţă.

În această perioadă aşezările din centrul Regatului Quiché cuprind un grup de patru cetăţi, înconjurînd Trestii Putrede. Alături de casele obişnuite, care ocupau terenurile mai joase sau mai greu de apărat din vecinătatea lor, aceste patru aşezări au format un oraş mai mare, numit Quiché. În perioada clasică timpurie a fost, probabil, aria cea mai dens locuită din ţinuturile muntoase ale Guatemalei şi a preluat prestigiul locului în care Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn s-au dus să primească titlurile şi însemnele de domnitori într-adevăr glorioşi. După cinci generaţii de la pelerinajul lor, a avut loc o altă atribuire de titluri, doar că acum nu au mai fost înnobilaţi pelerinii, ci şefii celor mai importante familii de plăieşi, şi nu s-a mai petrecut sub patronajul lui Nacxit, conducătorul unui domeniu mult mai îndepărtat şi mai mitic, ci sub Quicab, care conducea din Quiché.

Oraşul Quiché nu numai că a obţinut statutul locului vizitat de pelerinii care primeau titlurile de la Nacxit, ci şi cel de „oraş din est", pe care îl vizitaseră strămoşii lor. Cînd, înainte de primul răsărit al soarelui, fondatorii neamului de conducători quiché şi aliaţii lor cei mai apropiaţi au părăsit oraşul, au luat cu ei zeii tribali, ale căror nume „se credea că sînt favorabile" şi cînd au trecut de Marele Hău ca să se reunească la Locul Sfatului trăiau „în armonie". Acum, în aceste zile de mai tîrziu, din nou „lumea venea doar dintr-un singur loc", iar aliaţii s-au reunit într-un oraş unde de asemenea „au venit în armonie", dar de data aceasta „auziseră, acolo, la *Quiché*, ce trebuia să facă cu toţii". Probabil în această perioadă domnitorii quiché au progresat atît de mult încît să construiască o peşteră artificială chiar sub Trestii Putrede, a cărei grotă principală

împreună cu celelalte încăperi înconjurătoare erau în număr de şapte. Nefiindu-le de-ajuns să cinstească doar memoria oraşului din est, ei o invocă şi pe a celui mai mare dintre oraşele antice, Şapte Peşteri din Teotihuacan, în timpul şi în locul epocii lor de glorie supremă.

În timp ce explică măreţia unor domni ca Şarpe cu Pene şi Quicab, autorii cărţii *Popol Vuh* în alfabet ne spun cum au fost utili predecesorii lor care scriau cu hieroglife, oferind o cale de-a vedea la mari depărtări în spaţiu şi timp. Măreţia domnitorilor sporea şi prin participarea lor la recluziunile religioase. Stăteau perioade lungi în temple, rugîndu-se, arzînd tămîie, lăsînd să li se scurgă sînge, dormind separat de neveste şi abţinîndu-se nu numai de la carne, ci şi de la produsele din porumb, mîncînd doar fructele cîtorva pomi. Cel mai scurt post dura 180 de zile, jumătate din ciclul de 360 (diferit de anul solar) folosit pentru a ţine cronologia evenimentelor istorice; alt post dura 260 de zile sau o desfăşurare completă a ciclului, aşa cum era socotit de Xpiyacoc şi Xmucane cînd preziceau în numele zeilor. Cel mai lung post, 340 de zile, corespundea cu un segment al calendarului maya venusian, începînd cu apariţia planetei Venus ca luceafăr de dimineaţă şi continuînd cu timpul petrecut în lumea subpămînteană şi perioada de reapariţie ca luceafăr de seară, lăsînd să treacă doar opt zile pînă la renaşterea sa ca luceafăr de dimineaţă. Postul comemora, probabil, aventurile eroice ale lui Hunahpu şi Xbalanque în Xibalba, lunga perioadă de întuneric îndurată de întîia generaţie de domnitori în timp ce aşteptau prima apariţie a luceafărului de dimineaţă şi, poate, pelerinajul în Ţinuturile de Jos făcut de Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn.

Domnitorii quiché căutau să se identifice cu zeii înşişi, şi nu numai în pelerinajele lor, în faptele şamanice, în viziunile fără sfîrşit şi în posturile lungi, dar şi în pretenţiile faţă de supuşii lor. Aşa cum zeii aveau nevoie ca fiinţele umane să-i hrănească cu jertfe, şi domnitorii le cereau supuşilor să le aducă tributuri. Aşa cum indică *Popol Vuh*, „hrana" cerută de domnitorii quiché consta nu numai din alimentele şi băutura preparată anume pentru ei, dar şi din peruzele, jad şi penele irizate verzi-albastre ale păsării quetzal. Asemenea obiecte preţioase erau considerate roadele supreme ale lumii verzi-albastre formate de pămînt şi cer.

Spre sfîrşitul cărţii *Popol Vuh*, se află lista tuturor titlurilor nobile purtate de diferitele grupuri ale seminţiilor cauec, casămare şi domn quiché (în ordinea rangului şi indicîndu-se numele celor care au deţinut succesiv titlurile cele mai înalte). În cazul celor două grupuri mai importante ale cauecilor, cele ale căror şefi au purtat titlurile de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, în text sînt

înşirate, fără comentarii, patru generaţii după Quicab şi Cauizimah, care făceau parte dintr-a şaptea generaţie. Apoi, pe vremea celei de-a douăsprezecea generaţii, numele Trei Cerb şi Nouă Cîine sînt urmate de două propoziţii a căror gravitate şi conciziune îl fac pe cititor să se înfioare. Prima este: „Ei domneau cînd a sosit Tonatiuh", Tonatiuh sau „cel care se tot înfierbîntă" fiind numele dat de azteci lui Pedro de Alvarado, omul ale cărui forţe armate au distrus în 1524 oraşul Trestii Putrede. Iar a doua propoziţie, despre Trei Cerb şi Nouă Cîine este pur şi simplu: „au fost torturaţi de poporul castilian". Alvarado, convins că au complotat împotriva lui, i-a atîrnat de încheieturile mîinilor ca să-i facă să răspundă la întrebări. Apoi i-a executat, dar ceea ce i-a impresionat pe autorii cărţii *Popol Vuh* a fost tortura.

Într-o a treisprezecea generaţie a cauecilor, *Popol Vuh* îi menţionează pe Fluture Negru şi Tepepul, „care au plătit tribut castilienilor". Apoi, la sfîrşitul listei generaţiilor cauec, sînt trecuţi primii domnitori care adoptă nume spaniole, Juan de Rojas şi Juan Cortés, purtătorii titlurilor Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, care erau în viaţă cînd a fost scrisă în alfabet *Popol Vuh*. În zilele noastre, cînd îşi invocă strămoşii în rugăciuni, quichéii înşiră, în principiu, nouă sau treisprezece generaţii; de aici putem vedea că cea de-a treisprezecea generaţie de domnitori consideraţi ca precedîndu-i pe Juan de Rojas şi Juan Cortés nu trebuie luată drept o genealogie completă, ci este, mai probabil, pomelnicul pe care aceştia doi îl foloseau în rugăciunile lor obişnuite.

Dîndu-ne numele domnitorilor quiché în viaţă pe cînd scriau ei *Popol Vuh*, autorii ne oferă posibilitatea de-a le data opera. Nu ar fi putut-o termina după 1558, deoarece la această dată numele lui Juan de Rojas lipseşte din documentele pe care le-ar fi semnat dacă ar mai fi fost printre cei vii. Şi, o dată ce îl menţionează pe Pedro de Robles, din seminţia casămare, ca „Domn Dregător în prezent", nu se poate să fi terminat cartea înainte de 1554, cînd predecesorul său era încă în viaţă. În aceeaşi perioadă, Juan Cortés, ale cărui îndatoriri de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire ar fi inclus şi colectarea birurilor, dacă ar fi fost în funcţie înainte de sosirea lui Alvarado, s-a zbătut în mod constant să restabilească drepturile de tribut ale familiei de domnitori din oraşul Quiché. În 1557 s-a dus tocmai în Spania să-şi susţină cauza şi este posibil să fi luat cu el un exemplar din textul *Popol Vuh* scris în alfabet. În 1559, la întoarcerea sa în Guatemala, continuă să reclame acest drept îndemnînd un misionar să-l prevină pe Filip al II-lea că „această ţară este nouă şi neconfirmată în credinţă" şi că lui Cortés, „fiul unor părinţi idolatri, i-ar trebui foarte puţin ca să reintroducă ceremoniile şi să atragă la sine pe vechii lor supuşi". Drepturile quichéilor de-a strînge biruri nu

au mai fost niciodată restabilite, dar în următorii treizeci de ani Juan Cortés a avut un rol considerabil în a numi şi instala conducătorii diverselor oraşe odinioară aflate sub dominaţia quiché.

În momentul în care autorii lui *Popol Vuh* au încheiat enunţarea titlurilor nobiliare şi a persoanelor care le-au deţinut, pînă la sfîrşitul operei lor mai sînt doar cîteva fraze. Ajunşi aici, ei aduc vorba despre unul dintre titlurile mai puţin importante pe care urmează să-l trateze, procedeu care ar părea că slăbeşte efectul finalului, dacă nu am intuit că în acest fel ne dau cheia propriei lor identităţi. Fără să numească vreo persoană, ei ne indică faptul că fiecare dintre cele trei neamuri conducătoare includ un nobil care poartă titlul de Maestru de Ceremonii. Aici ne putem aminti că, atunci cînd au introdus legenda lui Unu Hunahpu, autorii ne-au propus să închinăm un pahar în sănătatea cititorului. Dacă vom căuta maeştri de ceremonie printre quichéii contemporani, vom găsi peţitorii de profesie, care prezidează festivitatea ce încheie tratativele de căsătorie. Dacă misterioşii noştri autori au fost ei înşişi maeştri de ceremonii şi dacă printre obligaţiile lor era şi aceea de-a vorbi la mesele nunţilor, ne-am putea explica de ce arată un interes aparte pentru obiceiurile de nuntă cînd ne relatează viaţa şi perioadele oraşelor succesive quiché. Este specificat chiar momentul în care a prăznui şi a chefui devin pentru prima dată o parte a tîrguielii unei mirese.

Autorii ne dau o indicaţie finală asupra identităţii lor cînd ne spun că cei trei Maeştri de Ceremonii sînt „Mame ale Cuvîntului" şi „Taţi ai Cuvîntului". Combinaţia „Mamă" şi „Tată" îi sugerează pe păstrătorii zilei contemporani, numiţi „mamă-taţi", care servesc drept conducători ai ritualului familiei pe linie paternă şi provin dintre cei de rangul din care se aleg şi peţitorii. Ba, mai mult, peţitorii sînt admiraţi mai presus de orice pentru elocvenţa pe care o dovedesc. Importanţa arătată „cuvîntului" în pragul încheierii, cînd primele rînduri ale cărţii promit să ne dea „Cuvîntul Străvechi", sugerează că acel cuvînt zămislit de maeştrii de ceremonie şi cuvîntul scris alfabetic în *Popol Vuh* este unul şi acelaşi. Dacă este aşa, ştim cine a fost unul dintre autori, deoarece în 1554 Maestrul de Ceremonii al cauecilor era un bărbat pe nume Cristóbal Velasco.

La sfîrşitul operei lor, autorii repetă enigma pe care au prezentat-o la începutul ei, făcîndu-ne să ne întrebăm dacă *Popol Vuh* scris cu hieroglife ar putea să mai existe pe undeva, doar că acum ni se spune că s-a „pierdut", în loc să ni se spună că interpretul îşi ascunde identitatea. Încheie pe o notă liniştitoare, cerîndu-ne de fapt să acceptăm cele scrise, fără să dorim mai multe amănunte despre surse, deoarece „totul a fost spus aici cu privire la Quiché", adică despre locul numit Quiché. Apoi, ca să nu uităm împrejurările dificile, adaugă propoziţia „care acum se

numeşte Santa Cruz" sau „Sfînta Cruce". Aici ne duc din nou îndărăt, la începutul cărţii, unde ne-au spus „înconjuraţi de predicile despre Dumnezeu, acum în creştinism".

În zilele noastre, chiar atunci cînd păstrătorii zilei quiché se duc la cîte un altar retras în vîrf de munte şi fac să se înalţe nori mari de fum de tămîie pentru o mulţime de zei şi strămoşi, uneori încep şi sfîrşesc spunînd „Tatăl nostru" şi „Sfîntă Marie", făcîndu-şi apoi cruce. De parcă ochiul şi urechea străină a cuceritorului ar fi prezente chiar în asemenea condiţii de singurătate şi este nevoie să se repete cele două descîntece, o dată pentru a-i respinge pentru un timp şi o dată pentru a le admite existenţa. La adăpostul acestor descîntece protectoare, păstrătorii zilei sînt lăsaţi să intre în pace într-o lume ale cărei îndatoriri ei ştiu că sînt mai vechi decît cele impuse de creştinism, îndatoriri faţă de munţii şi cîmpiile unde continuă să trăiască şi faţă de toţi cei care au locuit acolo înaintea lor. Astfel se întîmplă şi cu autorii lui *Popol Vuh*, care menţionează creştinătatea pe prima pagină, Sfînta Cruce pe ultima pagină, ca apoi să deschidă întregul pămînt-cer, vast şi profund, între ele.

Poate lucrul cel mai remarcabil în legătură cu *Popol Vuh*, considerat în totalitatea lui, este scurgerea imensă de timp conţinută în naraţiunea sa. Începe în întuneric, cu o lume locuită numai de zei, continuă trecînd peste ivirea zorilor şi ajunge în vremurile oamenilor care l-au scris. Cărţile maya scrise în hieroglife abundă în zei, dar par să se oprească brusc cînd au de-a face cu faptele muritorilor. *Codexul din Dresda* are o pagină în care acţiunea se mută în sfera omenească, dar paginile următoare se întorc la un timp din trecut. Dacă vrem să găsim texte hieroglifice conţinînd aceeaşi proporţie dintre divin şi chestiuni omeneşti ca în *Popol Vuh* în scriere alfabetică, trebuie să ignorăm timpul şi locul scrierii acestei cărţi şi să mergem cu o mie de ani în urmă şi cu sute de kilometri mai departe, la Palenque, jos, în pădurea tropicală, situl din perioada clasică maya.

La Palenque, în sanctuarul fiecăruia dintre cele trei temple, în locul cunoscut acum ca Grupul Crucii, există o lespede care poartă o istorisire în hieroglife. În toate trei textul este împărţit pe două tăblii, prima începe cu faptele zeilor şi cealaltă se termină cu faptele unor căpetenii pămîntene, ale căror scribi sînt autorii inscripţiei. La mijlocul acestei naraţiuni, acolo unde cititorul trece de la o tăblie la alta, se face şi trecerea de la personajele divine la cele pămîntene. Tot aşa şi în *Popol Vuh*: cam la jumătatea textului, cititorul ajunge la trecerea de la ceea ce s-ar putea numi „mit" la „istorie" (spre sfîrşitul Părţii a treia). În acest punct personajele din naraţiune sînt încă zei, dar ei sînt descrişi îndeplinind ritualuri pentru

venerarea porumbului matur și a rudelor moarte, ritualuri destinate a fi efectuate de oamenii viitorului, nu de vechii zei. După acest episod, în care zeii acționează ca niște oameni, vine un altul, în care oamenii acționează ca zeii (la începutul Părții a patra). Este vorba despre primele patru ființe umane, cele care vedeau și înțelegeau toate cîte erau pe pămînt–cer. O dată ce li s-a luat capacitatea de-a vedea perfect, povestirea, în desfășurarea ei, începe să aducă mai mult a istorie, deși personajele umane continuă să aspire la fapte de proporții divine.

Avem tendința de-a concepe mitul și istoria ca fiind în conflict între ele, dar autorii inscripției din Palenque și textul alfabetic *Popol Vuh* tratează părțile de mit și cele de istorie din narațiunea lor ca ceva ce aparține unui întreg unic și bine echilibrat. Conform simțului lor pentru proporții, *Cartea egipteană a morților* ar avea nevoie de o a doua jumătate, consacrată aventurilor din lumea celor care trăiesc, iar Testamentului ebraic îi lipsește o jumătate, la început, consacrată evenimentelor petrecute înainte de căderea lui Adam și a Evei. În cazul literaturii chineze antice, *Cartea schimbărilor*, care seamănă cu *Popol Vuh* prin faptul că apelează la o interpretare divinatorie, ar trebui combinată în același volum cu *Cartea de istorie*.

Pînă în zilele noastre quichéii maya concep, în general, dualitatea ca pe ceva mai degrabă complementar decît în contradicție, interpretîndu-o mai mult în interdependență decît în opoziție. Dacă în engleză ar exista un cuvînt care să exprime complet sensul maya al timpului narativ, ar trebui să accepte dualitatea dintre divin și uman în același fel în care cuvîntul quiché *kajulew* sau „pămînt-cer" păstrează dualitatea a ceea ce noi numim lume. De fapt există un cuvînt care pare să continue acest lucru: *mitistoria*, cuvînt introdus în engleză din greaca veche prin intermediul latinei. Pentru vechii greci, care încercau să realizeze o separație între divin și uman, acest termen a căpătat un sens negativ, referindu-se la relatări care ar fi trebuit să aibă un caracter istoric, dar conțineau impurități de ordin mitic. Pentru popoarele maya, prezența unei dimensiuni divine în relatarea întîmplărilor umane nu este o imperfecțiune, ci o necesitate, și este echilibrată de introducerea unei dimensiuni necesar umane în prezentarea întîmplărilor cu caracter divin. Pe de o parte, în *Popol Vuh* zeii se preocupă de sarcina dificilă de-a crea ființe umane, iar, pe de altă parte, ființele omenești sînt preocupate de sarcina, la fel de dificilă, de-a detecta rămășițe ale unor acțiuni divine în propriile fapte.

Diferența dintre sensul integral mitistoric al timpului narativ și căutarea europeană a istoriei pure nu se poate reduce la un simplu contrast între timpul ciclic și timpul ideal. Populația maya are constant grijă să reconfirme modelele trecutului în evenimentele actuale, dar nu se așteaptă ca

trecutul să se repete pe de-a întregul. Ori de cîte ori zeii din *Popol Vuh* încearcă să creeze fiinţe omeneşti, ei obţin rezultate diferite şi, cu excepţia fiinţei solitare făcute din lut, fiecare încercare are mai degrabă un rezultat de durată şi nu dispare complet în cutele timpului ciclic. Mai tîrziu, cînd membrii celei de-a doua generaţii de domn quiché se angajează într-un pelerinaj care îi duce în zonele de cîmpie, călătoria lor nu este descrisă ca o repetare aidoma a călătoriei lui Hunahpu şi Xbalanque la Xibalba şi nici măcar ca o reluare a călătoriei întemeietorilor umani ai neamurilor conducătoare quiché. Mai degrabă îşi creează propriul caracter de eveniment unic, care poartă cu sine ecourile permanente ale trecutului. Efectul acestor evenimente, ca şi al celorlalte, este cumulativ, reprezentînd o capacitate specific umană, considerîndu-le pe fiecare în mod separat, dar admiţînd în acelaşi timp că ele se întrepătrund.

În teorie, dacă noi, cei care în prezent pretindem că sîntem oameni, ar fi să uităm eforturile de-a descoperi urme ale unor acţiuni divine în gesturile noastre, atunci soarta noastră ar fi ceva de felul celei a oamenilor de lemn din *Popol Vuh*. Pentru ei, forţa uitată a divinităţii s-a reafirmat întrupîndu-se în propriile lor scule şi instrumente care s-au ridicat împotriva lor şi i-au alungat din propriile lor case. În prezent, ei sar din copac în copac.

În sfînta zi Opt Maimuţă
În anul Unsprezece Gînd
Iunie 22, 1984,
Menotomy, Massachusetts

În sfînta zi Unu Hunahpu
În anul Nouă Dinte
Iulie 24, 1995,
East Aurora, New York

PARTEA ÎNTÎI

Acesta este începutul Cuvîntului Străvechi, aici, în acest loc numit Quiché. Aici vom scrie, vom răsădi Cuvîntul Străvechi, potenţialitatea şi izvorul a tot ce s-a făcut în cetatea Quiché, în patria poporului quiché.

Şi aici vom începe să arătăm, să dezvăluim, să povestim despre cum au fost puse toate în întuneric şi aduse apoi la lumină de

Făcător, Plăsmuitor
numit Purtător, Zămislitor,
Hunahpu Oposum, Hunahpu Coiot,
Marele Pecar Alb, Coati,
Şarpe cu Pene Suveran,
Inima Lacului, Inima Mării,
făuritor de blide, făuritor de ulcele, cum li se zice,
chemat, de asemenea, descris, de asemenea, ca
moaşă, peţitor
numit Xpiyacoc, Xmucane,
apărător, ocrotitor,
de două ori moaşă, de două ori peţitor,

aşa cum se spune în cuvintele quiché. Ei sînt răspunzători de toate — cele pe care le-au şi înfăptuit — ca fiinţe luminate, în cuvinte luminate. Vom scrie despre acestea, acum, înconjuraţi de predica despre Dumnezeu, acum, în creştinism. Le vom scoate la lumină, deoarece nu mai există

un loc ca să o vezi, o Carte a Sfatului,
un loc ca să vezi „Lumina care Vine de Lîngă Mare",
istorisirea despre „Locul Nostru din Umbră"
un loc ca să vezi „Zorii Vieţii",

aşa cum se numesc. Există cartea de la început şi scrierea străveche, dar cel care o citeşte şi o tălmăceşte are o identitate ascunsă. Este nevoie de

o lungă prezentare și povestire ca să desăvîrșești iluminarea întregului pămînt-cer:

făcînd laturi împătrite, făcînd colțuri împătrite,
măsurînd cu prăjini împătrite,
înjumătățind coarda, întinzînd coarda
pe cer, pe pămînt,
cele patru laturi, patru colțuri, cum se spune,
de Făcător, Plăsmuitor,
mamă-tată a vieții, a omenirii,
dătător de viață, dătător de inimă,
cel ce-i poartă, cel ce-i crește
în lumina care dăinuiește
pe cei născuți în lumină, zămisliți în lumină,
războinici, atotștiutori, a tot ce există:
pămînt-cer, mare-lac.

ACEASTA ESTE POVESTIREA, iat-o aici:

Acum încă mai unduiește, acum încă mai murmură, unduiește, încă suspină, încă vuiește și e deșartă sub cer.

Aici urmează primele cuvinte, prima elocință:

Nu există încă nici o ființă, nici un animal, pasăre, pește, crab, copac, stîncă, hău, canion, cîmpie, pădure. Numai singur cerul e acolo; fața pămîntului nu-i deslușită. Doar singură marea, adunată ca o baltă, dedesubtul întregului cer; nimic nu există, de nici un fel, strîns împreună. Stă în nemișcare; nici un singur lucru nu clintește. Este ținut pe loc, stă în repaus, sub cer.

ȘARPELE CU PENE SUVERAN: *Aici este reprezentat așezat și ținînd un șarpe în mînă. În spate poartă o pasăre quetzal, cu capul în dreptul capului său, cu aripile la nivelul umerilor săi și coada atîrnînd pînă la pămînt.*
Din Codexul din Dresda

DESEN DE KARL TAUBE

Tot ce este, ce-ar putea să fie, pur și simplu nu se află acolo; doar apa adunată, doar marea liniștită, doar ea singură e la un loc.

Tot ce-ar putea să fie nu este, pur și simplu, acolo: numai murmure, numai valuri sînt în întuneric, în noapte. Numai Făcător, Plăsmuitor singur, Șarpe cu Pene Suveran, Purtător, Zămislitor se află în apă, o lumină scînteietoare. Sînt acolo, acoperiți cu pene de quetzal, în verde-albastru.

De aici e numele „Șarpe cu Pene". Mari cunoscători, mari gînditori în însăși ființa lor.

Și, firește, mai este cerul, și mai este și Inima Cerului. Acesta este numele zeului, așa cum este rostit el.

Și apoi a venit cuvîntul său, el a venit aici, la Șarpele cu Pene Suveran, aici în beznă, la mijirea zorilor. A vorbit cu Șarpele cu Pene Suveran și s-au sfătuit, apoi au cugetat, apoi au căzut pe gînduri. Erau de aceeași părere unul cu altul, și-au unit cuvintele, gîndurile. Apoi le-a fost limpede, au ajuns la o înțelegere în lumină și apoi lumea le-a fost limpede, cînd au gîndit creșterea, generația de copaci, de tufișuri, creșterea vieții, a neamului omenesc, în beznă, la mijirea zorilor, totul, pentru că Inima Cerului, numit Uragan, Uragan Trăsnet vine primul, al doilea este Trăsnet Nounăscut și al treilea Trăsnet Neașteptat.

Deci erau trei cei care au venit la Șarpele cu Pene Suveran ca Inima Cerului, cînd au fost gîndiți zorii vieții:

INIMA CERULUI, NUMIT URAGAN: *Zeul se ivește printre rotocoale de fum și flăcări (sau nori și fulgere), care țîșnesc din oglinda de obsidian de pe fruntea sa. De pe un vas din perioada clasică tîrzie, din Ținuturile de Jos maya*

DESEN DE KARL TAUBE

TRĂSNET. *Zeul maya* Chak *sau Trăsnet, ţinînd în mîna stîngă un topor cu care scapără fulgere şi în mîna dreaptă ceva ce reprezintă zgomotul tunetului. Din* Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

— Cum să fie semănatul şi revărsatul zorilor? Cine urmează să fie cel care aduce, care hrăneşte?

— Hai, să fie aşa, gîndeşte-te la asta: apa aceasta să fie îndepărtată, golită pentru a se forma podişul şi şesul care ţin de pămînt, apoi trebuie să vină semănatul, zorii pămîntului-cer. Dar nu vor fi nici zile însemnate, nici laude înflăcărate pentru înfăptuirea noastră, pentru gîndul nostru, pînă nu se va desăvîrşi împlinirea omului, făptuirea omului, au spus ei.

Şi atunci pămîntul s-a ridicat datorită lor, simplul lor cuvînt l-a făcut să se ivească. Pentru a se face pămîntul, au zis „Pămînt". S-a înălţat dintr-o dată, întocmai ca un nor, ca o ceaţă, ba adunîndu-se, ba destrămîndu-se.

Apoi munţii au fost despărţiţi de apă, munţii înalţi s-au ridicat toţi odată. Prin singur geniul lor, prin doar cioplirea colţurilor au dat la iveală forma muntelui-şes, pe a cărui faţă au crescut îndată crînguri de cipreşi şi de pini.

Iar Şarpele cu Pene era mulţumit de toate acestea:

— A fost bine c-ai venit, Inima Cerului, Uragan şi Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat. Înfăptuirea noastră, planul nostru o să iasă bine, a spus el.

Şi mai întîi a fost făcut pămîntul, podişul de munte. Firele de apă au fost despărţite; braţele apei îşi croiau drum printre munţi. Apele erau despărţite cînd s-au ridicat munţii cei înalţi.

Astfel s-a alcătuit pămîntul, aşa cum a fost scos la iveală de Inima Cerului, Inima Pămîntului, aşa cum sînt numiţi, căci ei au fost primii cărora le-a venit acest gînd. Cerul a fost pus deoparte şi pămîntul a fost pus deoparte în mijlocul apelor.

Aceasta au pus ei la cale cînd s-au gîndit, cînd s-au trudit să săvîrşească făptuirea lor.

ACUM AU FĂCUT ANIMALELE DIN MUNȚI, toți străjerii pădurilor, viețuitoarele din munți, cerbi, păsări, pume, jaguari, șerpi, șerpi cu clopoței, vipere mari, străjeri ai tufișurilor.

Un Purtător, Zămislitor vorbește:

— De ce acest zumzet fără rost? De ce să nu fie nimic decît forfotă sub copaci și tufișuri?

— Chiar așa, ar fi mai bine să aibă paznici, răspunse celălalt.

De îndată ce le-a venit acest gînd și l-au pus în cuvinte, s-au prezentat cerbii și păsările.

Și apoi au dat culcușuri cerbilor și păsărilor.

— Voi, cerbilor, să dormiți de-a lungul rîurilor, în canioane. Să viețuiți în pășuni, în desișuri, în păduri, să vă înmulțiți. O să stați și o să umblați pe toate patru picioarele, li s-a spus.

Au hotărît apoi cuiburile păsărilor mici și mari:

— Voi, scumpe păsări, cuiburile voastre, casele voastre să le aveți în copaci, în tufișuri. Înmulțiți-vă acolo, împrăștiați-vă printre ramurile copacilor, printre ramurile tufișurilor, li s-a spus cerbilor și păsărilor.

Cînd această faptă a fost îndeplinită, toți aceștia au primit un loc unde să doarmă și un loc unde să stea. Astfel s-a făcut că adăposturile animalelor sînt pe pămînt, date de Purtător, Zămislitor. Și astfel rînduielile pentru cerbi și păsări erau îndeplinite.

ȘI APOI CERBILOR ȘI PĂSĂRILOR LI S-A SPUS de către Făcător, Plăsmuitor, Purtător, Zămislitor:

— Vorbiți, spuneți ce gîndiți. Nu mormăiți, nu vă tînguiți. Vă rugăm, vorbiți între voi, cei de-un soi, din același grup, li s-a spus cerbilor, păsărilor, pumei, jaguarului, șarpelui.

— Rostiți acum numele nostru, slăviți-ne. Sîntem mama voastră, sîntem tatăl vostru. Hai, vorbiți:

Uragan,
Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neașteptat,
Inima Cerului, Inima Pămîntului,
Făcător, Plăsmuitor,
Purtător, Zămislitor,

vorbiți-ne, închinați-vă nouă, țineți-ne zilele, li s-a spus. Dar nu s-a întîmplat ca ele să vorbească asemenea oamenilor, cîrîiau doar, cron-

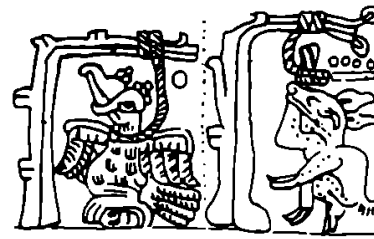

LĂSAŢI DAR SĂ VI SE MĂNÎNCE CARNEA. *Un curcan (stînga) şi un cerb (dreapta) prinşi în laţurile puse în copaci îndoiţi. Din* Codexul din Madrid

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

căneau doar, urlau doar. Nu se înţelegea ce limbă vorbesc; fiecare scotea alt sunet. Cînd Făcătorul, Plăsmuitorul au auzit aceasta:

— N-a ieşit bine, n-au vorbit, spuneau ei între ei. Nu s-a întîmplat să ne fie rostite numele. O dată ce sîntem ziditorul şi cioplitorul lor, aşa nu merge.

Purtătorii şi Zămislitorii vorbeau între ei. Aşa că le-au spus şi lor:

— Va trebui să fiţi preschimbaţi. O dată ce n-a ieşit bine şi n-aţi vorbit, ne-am răzgîndit:

Cele cu care vă hrăniţi, ce mîncaţi, locurile unde dormiţi, locurile în care trăiţi, toate cîte sînt ale voastre să rămînă în canioane, în păduri. Deşi n-a ieşit astfel încît să ne fie ţinute zilele şi nici nu vă rugaţi nouă, s-ar putea să mai fie totuşi tărie în păstrătorul zilelor, aducătorul de laude pe care încă îl mai avem de făcut. Învoiţi-vă dar să vă îndepliniţi menirea, lăsaţi dar să vi se mănînce carnea. Aşa să fie, asta trebuie să fie menirea voastră, li s-a spus atunci cînd au fost învăţate ce au de făcut — animalele, mici şi mari, de pe faţa pămîntului.

Şi atunci au vrut să vadă din nou dacă le-au făcut pe toate la timpul cuvenit, să încerce din nou, căci voiau să se pregătească pentru păstrarea zilelor. Nu auziseră spusele lor printre animale; nu dăduseră roade şi nu erau împlinite.

Şi astfel, cărnii lor i-a coborît însemnătatea: foloseau la ceva, erau mîncate, erau ucise — animalele de pe faţa pămîntului.

VINE DIN NOU O ÎNCERCARE CU FACEREA OMULUI, cu chibzuirea omului de către Făcător, Plăsmuitor, Purtător, Zămislitor:

— Trebuie dar să se încerce din nou. Timpul însămînţatului şi al zorilor se apropie. Pentru aceasta trebuie să-l facem pe cel care aduce,

care hrănește. Altfel cum vom putea fi chemați și amintiți pe fața pămîntului? Am făcut pînă acum o primă încercare a înfăptuirii și născocirii noastre, dar ce a ieșit nici nu ne ține zilele, nici nu ne slăvește.

— Așa că hai să încercăm acum să facem un aducător de laude, care să ne cinstească, să aducă, să hrănească, au spus ei.

Și apoi vine clădițul și plămădițul din pămînt și nămol. Au făcut un trup, dar nu li se părea că arată bine. Nu făcea decît să se dezlîneze, să se fărîmițeze, să se desfacă, să se moaie, să se destrame, să se topească. De asemenea, capul nu i se răsucea. Fața îi era cam înclinată, era cam strîmbă. Nu putea privi împrejur. A vorbit la început, dar fără noimă. Se topea repede în apă.

— N-o să țină, au spus ziditorul și cioplitorul. Pare că se chircește, așa că lasă-l să se chircească. Nu poate umbla și nu se poate înmulți, așa că lasă-l să fie doar un gînd, au spus ei.

Și astfel l-au sfărîmat și iar s-au pus să cugete și să cumpănească. Și iar au stat de vorbă:

— Ce ne rămîne de făcut ca să iasă bine, să fie în stare să ne serbeze zilele și să se roage nouă? au zis ei. Apoi au pus din nou ceva la cale.

— O să le spunem lui Xpiyacoc, Xmucane, Hunahpu Oposum, Hunahpu Coiot să încerce o numărătoare a zilelor, o numărătoare a grămăjoarelor, s-au sfătuit ei între ei ziditorul și cioplitorul. Apoi i-au chemat pe Xpiyacoc, Xmucane.

S-A DAT APOI NUME CELOR CARE SÎNT CLARVĂZĂTORI DE MIJLOC: „Bunica Zilei, Bunica Luminii", așa cum le numea Făcătorul, Plăsmuitorul. Acestea sînt nume date lui Xpiyacoc și Xmucane.

Cînd Uragan a vorbit cu Șarpele cu Pene Suveran, ei au invocat păstrătorii zilei, prezicătorii, clarvăzătorii de mijloc:

— Mai trebuie încă de găsit, încă de descoperit cum să facem să înfăptuim un om, cum să clădim din nou un om, care aduce, care hrănește, ca să fim chemați și să fim recunoscuți: cinstirea noastră stă în cuvinte.

Moașă, pețitor,
bunica noastră, bunicul nostru,
Xpiyacoc, Xmucane,
fă să fie însămînțarea, fă să vină zorii chemării noastre,
hrănirii nostre, recunoașterii noastre,

prin făptuirea omului, născocirea omului,
a chipului omului, a formei omului.
Aşa să fie, îndepliniţi-vă numele:
Hunahpu Oposum, Hunahpu Coiot,
Purtător de două ori la rînd, Zămislitor de două ori la rînd,
Mare Pecar, Mare Coati
şlefuitor, bijutier,
tăietor de lemne, tîmplar,
blidar, olar,
făcător de tămîie, meşter,
Bunică a Zilei, Bunică a Luminii.

Te-am chemat pe tine pentru făptuirea noastră, născocirea noastră. Trece-ţi mîinile peste boabele de porumb, peste seminţele arborelui de coral, fă cum te rugăm, fă să se vadă dacă trebuie să cioplim, să dăltuim o gură, un chip în lemn, au spus ei păstrătorilor zilei.

Apoi vine împrumutatul, număratul zilelor, mîna e trecută peste boabele de porumb, peste seminţele de coral, zilele, grămăjoarele.

Apoi le-a vorbit lor, unul dintre ei o bunică, celălalt, un bunic.

Acesta este bunicul, acesta este stăpînul seminţelor de coral: Xpiyacoc este numele său.

Şi aceasta este bunica, păstrătoarea zilei, prezicătoare care stă în spatele celorlalţi: Xmucane este numele ei.

Şi au spus, pe cînd înşirau zilele:

Să lăsăm să fie găsit, să lăsăm să fie aflat,
vorbeşte, urechea noastră ascultă,
poţi vorbi, poţi spune,
găseşte doar lemnul pentru crestat şi cioplit
de către ziditor, sculptor.
Fi-va el oare cel ce aduce, cel ce hrăneşte
cînd vine timpul însămînţatului, zorii?
Voi, boabe de porumb, voi, seminţe de coral,
voi, zile, voi, grămăjoare,
fie să izbutiţi, fie să nu daţi greş,

au spus ei boabelor de porumb, seminţelor de coral, zilelor, grămăjoarelor.

— Nu te face de ocară, tu, de acolo de sus, Inima Cerului; nu încerca vreo înşelăciune în faţa gurii şi a chipului Şarpelui cu Pene Suveran, au spus ei. Apoi au vorbit fără ocolişuri:

— E bine că vor fi omuleţii voştri, ciopliturile în lemn, vorbind, cuvîntînd aici, pe faţa pămîntului.

— Aşa să fie, au răspuns ei.

De îndată ce au vorbit erau şi făcuţi: omuleţii, ciopliturile în lemn, oameni ca înfăţişare şi oameni ca vorbire.

Aceasta a fost populareа feţei pămîntului.

Au luat fiinţă, s-au înmulţit, au avut fiice, au avut fii, aceşti omuleţi, aceste ciopliturі în lemn. Dar nu se afla nimic în inima lor şi nimic în mintea lor, nici o amintire despre făcătorul şi ziditorul lor. Nu făceau decît să se ducă şi să umble pe unde voiau. Nici nu-şi aminteau de Inima Cerului.

Şi astfel au căzut, n-a fost decît o încercare, o conturare a neamului omenesc.

La început vorbeau, dar feţele le erau reci. Nu le crescuseră încă bine picioarele şi braţele. Nu aveau sînge, nu aveau limfă. Nu aveau sudoare, nici grăsime. Pielea le era uscată, feţele le erau ursuze. Îşi bălăbăneau picioarele şi braţele, trupurile le erau strîmbe.

Şi astfel n-au săvîrşit nimic în faţa Făcătorului, Plăsmuitorului care i-a făcut să se nască. Ei au fost primii oameni numeroşi aici, pe faţa pămîntului.

A URMAT ÎNCĂ O UMILIRE, distrugere, nimicire. Omuleţii, ciopliturile în lemn au fost ucişi cînd Inima Cerului a pus la cale un potop împotriva lor. S-a pregătit un potop mare; s-a năpustit peste capetele omuleţilor, a ciopliturilor de lemn.

LE-A SCOBIT CU DALTA GLOBUL OCHILOR. *Un vultur regal ţinînd în cioc un ochi de om încă prins de nervul optic. Din* Codexul din Madrid

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

Trupul bărbatului a fost cioplit din lemnul arborelui de coral de către Făcător, Plăsmuitor. Cît despre femeie, Făcătorul, Plăsmuitorul a avut nevoie de miez de papură ca să îi facă trupul. Erau nepricepuţi şi nici nu vorbeau în faţa ziditorului şi a cioplitorului care i-au făcut şi i-au adus pe lume, aşa că au fost ucişi, luaţi de potop.

S-a coborît o ploaie de răşină din cer.

A venit cel numit Dăltuitor de Chipuri: le-a scobit cu dalta globul ochilor.

A sosit Năvalnică Misivă de Sînge: le-a smuls capetele.

A sosit Jaguar Ronţăitor: le-a mîncat carnea.

A sosit Jaguar Sfîrtecător: i-a sfîrtecat, desfăcîndu-i.

Au fost striviţi pînă la oase şi tendoane, le-au fost zdrobite şi făcute praf pînă şi oasele. Feţele le-au fost zdrobite deoarece n-au ştiut cum să se poarte faţă de mama lor şi de tatăl lor, Inima Cerului, numit Uragan. Pămîntul a fost înnegrit din această cauză, a început furtuna neagră cu ploaie, ploaie toată ziua şi ploaie toată noaptea. În casele lor au intrat animalele, mici şi mari. Feţele le-au fost sfărîmate de obiecte din lemn şi piatră. Toate vorbeau: ulcioarele lor de apă, tăvile de copt tortilla, străchinile, oalele de gătit, cîinii lor, pietrele lor de rîşnit, fiecare dintre acestea le zdrobeau feţele. Cîinii şi curcanii lor le-au spus:

— Ne-aţi făcut să suferim, ne-aţi mîncat, dar acum sînteţi *voi* cei pe care *noi* o să-i mîncăm.

Şi iată ce spuneau pietrele de rîşnit:

— Sîntem stricate din cauza voastră.

Zi de zi, zi de zi,
în întuneric, în zori, la nesfîrşit
r-r-rip, r-r-rip
r-r-rab, r-r-rab,
drept în feţele noastre, din pricina voastră.

La asta vă eram noi vouă de folos la început, cînd mai eraţi încă oameni, dar azi o să vă lămuriţi ce putere avem. O să vă lovim şi o să vă măcinăm carnea, le-au spus pietrele lor de măcinat.

Şi iată ce le-au spus cîinii, cînd au vorbit la rîndul lor:

— Ce vă face să nu ne daţi mîncarea care ni se cuvine? Noi vă păzim, şi voi ne umiliţi şi ne alungaţi. Cînd mîncaţi aveţi pregătit lîngă voi un băţ ca să ne puteţi bate. Nu vorbim, aşa că n-am primit nimic de la voi. Cum se putea să nu ştiţi? Ştiaţi prea bine că nu eram folosiţi cum trebuie acolo, în spatele vostru.

PIETRELE LOR DE VATRĂ AU ŢÎŞNIT AFARĂ. *După inscripţiile din perioada clasică maya, trei pietre de vatră au ajuns în cer şi, la sfîrşitul lumii care a precedat-o pe cea actuală, au format o constelaţie nouă. Glifa din stînga (dintr-o stelă din Quiriguá) se citeşte* yax ox tunal *„noul trei-pietre loc" şi repetă semnul pentru „piatră"* (tun) *de trei ori; glifa din dreapta (dintr-o stelă din Tonina) adaugă la pietre semnele pentru „fum" şi „flăcări".*

DESEN DE KARL TAUBE

Aşa că astăzi chiar o să simţiţi dinţii din gura noastră. O să vă mîncăm, le-au spus cîinii şi le-au sfîşiat feţele.

Şi apoi tăvile de copt tortilla şi oalele de gătit le-au vorbit la rîndul lor:

— Ne-aţi chinuit! Asta-i tot ce-aţi făcut pentru noi. Gurile ne sînt pline de funingine, feţele ne sînt pline de funingine. Punîndu-ne toată vremea pe foc, ne-aţi ars. O dată ce *noi* n-am simţit durere, încercaţi acum *voi* ce e asta. O să vă ardem, au spus toate oalele lor de gătit, stîlcindu-le feţele.

Pietrele, pietrele lor de vatră au ţîşnit afară, ieşind direct din foc, ţintind spre capetele lor, făcînd să-i doară. Şi ei au luat-o la fugă, de-a valma.

Au vrut să se suie sus, pe case, dar au căzut pe cînd casele se năruiau.

Au vrut să se urce în copaci; au fost scuturaţi jos de către copaci.

Au vrut să se ascundă în peşteri, dar peşterile s-au închis duşmănoase în faţa lor.

Astfel s-a risipit făptuirea omului, născocirea omului. Oamenii au fost măcinaţi, aruncaţi. Gurile şi chipurile tuturor au fost stîlcite şi turtite. Şi se obişnuia să se spună că maimuţele care sînt azi în pădure sînt un semn că a fost aşa. Au rămas drept semn, deoarece numai lemnul a fost folosit pentru carnea lor, de ziditor şi cioplitor.

De aceea maimuţele seamănă cu oamenii: ele sînt un semn rămas de la o încercare făcută mai înainte de făptuirea omului, născocirea omului — doar nişte omuleţi, doar nişte cioplituri în lemn.

Asta s-a întîmplat cînd nu era decît o urmă de zori timpurii pe faţa pămîntului, nu era soare. Dar se afla unul care se dădea mare; numele lui era Şapte Macao. Pămîntul-cer apăruse deja, dar faţa luniisoare era acoperită de nori. Chiar şi aşa se spune că lumina sa dădea un semn oamenilor peste care venise potopul. Se considera ca o fiinţă de geniu în sinea sa.

— Sînt mare. Locul meu este acum mai presus decît cel al înfăptuirii omului, al născocirii omului. Sînt soarele lor şi sînt lumina lor şi sînt şi lunile lor. Aşa să fie: lumina mea e puternică. Sînt cărarea şi sînt reazemul oamenilor, pentru că ochii mei sînt de metal. Dinţii îmi strălucesc de giuvaieruri şi de turcoaze; ies în afară nestemate albastre, ca faţa cerului. Şi nasul ăsta al meu străluceşte alb în depărtare, ca luna. O dată ce cuibul meu e metal, luminează faţa pămîntului. Cînd ies în faţa cuibului meu, sînt ca soarele şi luna pentru cei născuţi în lumină, zămisliţi în lumină. Aşa trebuie să fie, deoarece chipul meu ajunge în depărtări, spune Şapte Macao.

Nu-i adevărat că el este soarele; Şapte Macao ăsta o face numai pe grozavul cu aripile sale, cu metalul său. Dar sfera feţei sale rămîne doar în jurul oiştii; chipul său nu ajunge pretutindeni sub cer. Feţele soarelui, ale lunii şi ale stelelor nu pot fi văzute, n-au răsărit încă.

Şi Şapte Macao se umflă în pene ca zilele şi ca lunile, deşi lumina soarelui şi a lunii nu s-a limpezit încă. Voia doar să le întreacă în măreţie.

Acestea se întîmplau pe vremea cînd potopul se revărsa asupra omuleţilor, a ciopliturilor în lemn.

Şi acum vom explica cum a murit Şapte Macao, pe cînd oamenii erau biruiţi, nimiciţi de ziditor şi cioplitor.

PARTEA A DOUA

AICI SE VORBEŞTE DESPRE ÎNCEPUTUL ÎNFRÎNGERII ŞI NIMICIRII ZILEI LUI ŞAPTE MACAO de doi băieţi, primul numit Hunahpu şi al doilea numit Xbalanque. Fiind zei, cei doi au văzut un rău în încercarea lui de-a se făli faţă de Inima Cerului. Aşa că băieţii s-au sfătuit între ei:

— Nu-i bine să nu fie viaţă, să nu fie oameni aici, pe faţa pământului.

— Atunci hai să încercăm să tragem în el. L-am putea nimeri în timp ce mănîncă. L-am putea face să se îmbolnăvească, ca apoi să punem capăt bogăţiilor sale — jadul, metalul, giuvaierurile, nestematele —, de unde i se trage şi strălucirea. Oricine poate face cum face el, dar nu trebuie să se ajungă ca o strălucire orbitoare să fie întemeiată doar pe metal. Aşa vom face, şi-au zis băieţii, purtînd fiecare cîte o sarbacană pe umăr.

Şapte Macao ăsta are doi băieţi: primul dintre ei este Zipacna, iar cel de al doilea este Cutremur. Chimalmat este numele mamei lor, nevasta lui Şapte Macao.

Şi acesta-i Zipacna, el este cel menit să ridice munţii înalţi: Vatră, Hunahpu, Peşteră de lîngă Apă, Xcanul, Macamob, Huliznab, căci

BĂIEŢII S-AU SFĂTUIT ÎNTRE EL *Hunahpu (stînga) şi Xbalanque (dreapta). Cel de-al doilea, cunoscut în textele din Ţinuturile de Jos maya cu numele de* Yax Balam, *are petice din piele de jaguar pe faţă şi pe trup. Pictură din perioada clasică maya, din peştera Naj Tunich, Guatemala*

DESEN DE KARL TAUBE

numele munților care erau acolo la revărsatul zorilor sînt pomenite. Au fost ridicate din pămînt de Zipacna într-o singură noapte.

Și acesta-i Cutremur. Munții sînt mișcați din loc de el; munții cei mici și cei mari sînt înmuiați de el. Fiii lui Șapte Macao au făcut astea doar ca să aibă cu ce se făli.

— Iată-mă aici: eu sînt soarele, spunea Șapte Macao.

— Iată-mă aici: sînt cel care a făcut pămîntul, spunea Zipacna.

— Cît despre mine, eu aduc jos cerul, fac o avalanșă din întreg pămîntul, spunea Cutremur.

Fiii lui Șapte Macao îi seamănă leit: au luat trufia de la tatăl lor.

Și cei doi băieți vedeau aceasta ca pe ceva rău, o dată ce prima noastră mamă și primul nostru tată încă nu puteau fi făcuți. De aceea cei doi băieți au pus la cale moartea și pieirea lor.

Și aici este săgetarea lui Șapte Macao de către cei doi băieți.

Vom descrie înfrîngerea fiecăruia dintre cei care s-au apucat s-o facă pe grozavii.

Acesta este marele copac al lui Șapte Macao, numit „nance", și asta-i hrana lui Șapte Macao. Ca să mănînce fructul de nance, se urcă în fiecare

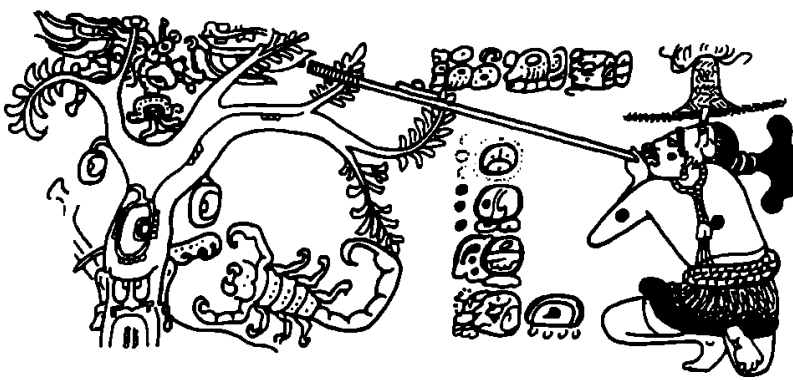

HUNAHPU A TRAS ÎN EL. *În partea stîngă Șapte Macao este cocoțat în vîrful copacului. Xbalanque stă pitit în spatele trunchiului. I se vede doar mîna, asemenea unei labe, chiar sub fructul care atîrnă la baza ramurei din dreapta. Hunahpu, cu o pălărie de paie pe cap, cu sarbacana îndreptată spre țintă, stă pe vine în partea dreaptă. De pe un vas din perioada clasică maya*

DESEN DE KARL TAUBE

zi în copac. De cînd Hunahpu şi Xbalanque au văzut unde se hrăneşte, stau ascunşi sub copacul lui Şapte Macao în tăcere. Cei doi băieţi se află acum în frunzişul copacului.

Şi atunci cînd a venit Şapte Macao şi s-a aplecat peste mîncarea lui, fructele copacului nance, Hunahpu a tras în el. Săgeata sarbacanei i s-a înfipt drept în falcă, rupîndu-i gura. Şi atunci s-a înălţat deasupra copacului şi a căzut lat la pămînt. Dintr-o dată a apărut în goană Hunahpu. A vrut să-l prindă, dar de fapt a fost Şapte Macao cel care i-a apucat braţul lui Hunahpu. I l-a răsucit la spate, i l-a îndoit din umăr. Apoi Şapte Macao l-a smuls din trupul lui Hunahpu. Chiar şi aşa băieţii au făcut treabă bună: prima rundă nu a însemnat înfrîngerea lor de către Şapte Macao.

Şi apoi, Şapte Macao, luînd braţul lui Hunahpu, a plecat acasă; ţinîndu-se cu mare grijă de falcă, a ajuns.

— Ce ţi s-a întîmplat? a întrebat Chimalmat, nevasta lui Şapte Macao.

— Ce să mi se întîmple! Ia, cei doi şarlatani! Au tras în mine; mi-au mutat falca din loc. Toţi dinţii mi se clatină, acum mă şi dor. Dar m-am ales şi eu cu ceva. Uite, colo, deasupra focului — atîrnă şi se bălăbăneşte deasupra focului —, n-au decît să vină să-l ia. Mari şarlatani mai sînt! spuse Şapte Macao, atîrnînd braţul lui Hunahpu.

Între timp, Hunahpu şi Xbalanque se gîndeau ce să facă. Şi apoi şi-au invocat un bunic, un bunic adevărat, cu părul alb, şi o bunică, una dintre acelea cu adevărat smerite — amîndoi gîrboviţi, oameni mai în vîrstă. Marele Pecar Alb este numele bunicului şi Marele Coati Alb este numele bunicii. Băieţii i-au spus bunicii şi bunicului:

— Vă rugăm să veniţi cu noi cînd o să ne ducem să luăm braţul de la Şapte Macao; noi o să vă urmăm, o să fim chiar în spatele vostru. Voi să-i spuneţi: „Te rugăm, iartă-i pe nepoţii noştri care au venit aici cu noi. Mama

MARELE PECAR ALB. *Un pecar cu buze albe, purtînd o pălărie de pînză pe cap. Din* Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

şi tatăl lor sînt morţi, aşa că ei se ţin după noi, sînt chiar în spate. Poate că ar trebui să-i dăm cuiva, căci tot ce putem face este doar să scoatem viermii din dinţi." Aşa că lui Şapte Macao o să i se pară că sîntem nişte copii, deşi *noi* sîntem cei care v-am învăţat pe *voi* ce să spuneţi, le-au zis cei doi băieţi.

— Foarte bine, au răspuns ei.

După aceea s-au apropiat de locul unde Şapte Macao stătea în faţa casei sale. În timp ce bunica şi bunicul treceau pe lîngă el, cei doi băieţi se zbenguiau în spatele lor. Cînd au trecut de casa stăpînului, Şapte Macao ţipa cît îl ţinea gura din cauza dinţilor. Şi Şapte Macao i-a văzut pe bunicul şi pe bunica mergînd împreună cu băieţii.

— Încotro mergi, bunicule? a întrebat stăpînul.

— Mergem să lucrăm pentru hrană, mărite domn, au răspuns ei.

— De ce munciţi voi pentru hrană? Nu sînt copiii voştri cei doi care vă însoţesc?

— Nu, nu sînt, mărite domn. Ei sînt nepoţii noştri, urmaşii noştri, dar cu toate astea *noi* sîntem cei care ne milostivim de *ei*. Bruma de mîncare pe care o capătă este doar cea pe care le-o dăm noi, mărite domn, au răspuns bunica şi bunicul.

Deoarece pe Şapte Macao îl dădea gata durerea de dinţi, numai cu mare caznă a reuşit să vorbească din nou.

— Vă rog, fie-vă milă de mine! Ce dulciuri puteţi pregăti, pentru care otrăvuri aveţi leac?

— Nu putem decît să scoatem viermii din dinţi şi nu tămăduim decît ochi. Mai punem şi oasele la loc, mărite domn, au răspuns ei.

— Dacă-i aşa, vă rog tămăduiţi-mi dinţii. Mă dor rău de tot, cît e ziua de lungă. Nu mai pot răbda! Nici nu pot dormi din cauza lor şi a ochilor. Au tras în mine, şarlatanii ăia doi. De cînd a început durerea n-am putut mînca de răul ei. De aceea, aveţi milă de mine. Poate mă dor din pricină că acum mi se clatină dinţii.

— Am priceput, mărite domn. E vreun vierme care roade osul. Nu trebuie decît să pui acolo un înlocuitor şi să scoţi dinţii, domnule.

— Dar poate nu-i bine pentru mine să-mi fie scoşi dinţii, o dată ce sînt, la urma urmei, un domn. Frumuseţea mea stă în dinţi şi în ochi.

— Păi o să punem un înlocuitor. Punem os măcinat în locul lor.

Şi acesta este „osul măcinat": nimic altceva decît porumb alb.

— Foarte bine. Smulge-ţi-i de acolo. Ajutaţi-mă, a răspuns el.

Şi cînd dinţii lui Şapte Macao au fost scoşi, drept înlocuitor pentru dinţi i s-a pus doar porumb alb — o spoială de un alb strălucitor era porumbul

acela din gura lui. Faţa i s-a lăbărţat dintr-o dată, nu mai arăta a domn. Ultimii dinţi i-au căzut —, nestematele care se vedeau albastre în gura lui.

Şi cînd ochii lui Şapte Macao au fost tămăduiţi, l-au jumulit în jurul ochilor, desprinzîndu-i şi ultimul metal pe care îl avea. Şi totuşi nu simţea nici o durere; privea drept înainte, în timp ce şi ultima lui măreţie pierea. Era întocmai ce doriseră Hunahpu şi Xbalanque.

Şi cînd Şapte Macao a murit, Hunahpu şi-a redobîndit braţul. Iar Chimalmat, nevasta lui Şapte Macao, a murit şi ea.

Astfel s-au pierdut avuţiile lui Şapte Macao: numai vracii s-au ales cu giuvaierele şi nestematele care îl făcuseră aşa de fudul aici, pe faţa pămîntului. Harul bunicii şi al bunicului s-a împlinit cînd au luat îndărăt braţul. L-au înfipt la loc şi ruptura s-a vindecat. Întocmai cum şi-au dorit-o, aşa au făcut să fie moartea lui Şapte Macao. Văzuseră răul din îngîmfarea lui.

Apoi cei doi băieţi au mers mai departe. Ce-au făcut a fost numai cuvîntul Inimii Cerului.

Şi aici sînt faptele lui Zipacna, primul fiu al lui Şapte Macao.

— Sînt cel care a făcut munţii, spune Zipacna.

Şi iată-l pe Zipacna scăldîndu-se lîngă mal. Tocmai atunci cei Patru Sute de Băieţi au trecut pe lîngă el, tîrînd un buştean, o bîrnă pentru coliba lor. Cei Patru Sute de Băieţi mergeau pe-acolo după ce tăiaseră un arbore mare ca să facă o grindă pentru coliba lor.

Şi atunci Zipacna s-a dus într-acolo şi a ajuns unde erau cei Patru Sute de Băieţi.

— Ce faceţi acolo, băieţi?

— Uite buşteanul ăsta! Nu putem să-l ridicăm şi am vrea să-l cărăm.

— Îl car eu. Unde trebuie dus? Ce vreţi să faceţi cu el?

— Doar o grindă pentru coliba noastră.

— Foarte bine, răspunse el.

Şi apoi l-a tras sau mai bine zis l-a cărat, chiar pînă la intrarea în coliba celor Patru Sute de Băieţi.

— Ai putea să rămîi cu noi, băiete? Ai mamă şi tată?

— Nu am, le răspunse el.

— Ne-ar prinde bine un ajutor mîine, cînd o să tăiem alt buştean de-al nostru, un stîlp pentru coliba noastră.

— Bine, răspunse el.

IATĂ-L PE ZIPACNA SCĂLDÎNDU-SE LÎNGĂ MAL. *Cu dungi imaginînd deasupra cerul şi dedesubt apa, Zipacna, în această versiune, ia formă de caiman. De pe un vas din perioada clasică maya*

DESEN DE KARL TAUBE

După aceasta, cei Patru Sute de Băieţi şi-au împărtăşit între ei gîndurile.

— Vorbind despre băiatul ăla. Ce să facem oare cu el?

— Să-l ucidem, pentru că ceea ce face el nu-i bine. A ridicat buşteanul de unul singur. Hai să săpăm o groapă mare şi apoi să-l aruncăm în ea. O să-i spunem: „De ce împrăştii lut în groapă?" Şi cînd o să fie vîrît în groapă, prăvălim un buştean mare peste el. Şi atunci o să moară în groapă, şi-au spus cei Patru Sute de Băieţi.

Şi după ce-au săpat groapa, una adîncă, l-au chemat pe Zipacna:

— Te rugăm să mergi să sapi groapa mai departe. Noi nu mai putem, i-au spus ei.

— Foarte bine, a zis el.

După aceea s-a băgat în groapă.

— Cheamă-ne după ce ai săpat destul, cînd ai ajuns mai adînc, i-au strigat ei.

— Da, zise el şi începu să sape. Dar singura groapă pe care o săpa era pentru ca să scape el. Îşi dăduse seama că urma să fie ucis, aşa că a săpat o scobitură laterală, a săpat o a doua groapă, în care să se adăpostească el.

— Cît de departe ai ajuns? i-au strigat cei Patru Sute de Băieţi de sus.

— Eu sap repede. Cînd o să vă chem, săpatul va fi gata, le-a răspuns Zipacna de jos, din groapă. Dar el nu săpa pe fundul gropii, la propriul său mormînt; dimpotrivă, groapa pe care o săpa era pentru salvarea lui.

Mai tîrziu, cînd Zipacna le-a vorbit, era la adăpost în propria lui groapă. Strigă la ei:

— Veniţi încoace, scoateţi lutul care s-a strîns în groapă. L-am săpat. Am ajuns foarte adînc! Nu mă auziţi strigînd? Cît despre chemările voastre, aici, jos, se aud ca un ecou. Îmi răsună de parcă aţi fi la alt nivel sau cu două niveluri mai departe, striga Zipacna din groapa sa. Stătea pitit acolo, striga de jos, din groapă.

Între timp, un buştean mare era cărat într-acolo de băieţi.

Şi apoi au aruncat buşteanul jos, în groapă.

— N-o fi acolo? Nu spune nimic.

— Să mai ascultăm un timp. Ar trebui să ţipe cînd moare, vorbeau ei între ei. Vorbeau în şoaptă şi fiecare dintre ei se ascunsese, după ce aruncaseră jos buşteanul.

Şi atunci Zipacna a spus ceva, a scos un singur ţipăt. A răcnit cînd buşteanul a căzut la fund.

— S-a făcut! S-a sfîrşit cu el!

— Îmi pare bine! I-am venit de hac! E mort!

— Ce s-ar fi întîmplat dac-o ţinea tot aşa cu faptele sale, cu isprăvile sale? Ar fi ajuns să fie primul dintre noi şi ne-ar fi luat locul — nouă, celor Patru Sute de Băieţi, spuneau ei. Şi erau bucuroşi.

— Acum mergem să facem băutura noastră dulce. Să treacă trei zile şi după trei zile bem ca să ne inaugurăm coliba — noi, cei Patru Sute de Băieţi, au spus ei. Şi mîine o să ne uităm, şi poimîine o să ne uităm să vedem dacă ies sau nu furnici din pămînt, după ce el a început să pută şi să putrezească. Şi atunci inimile ni se vor veseli şi o să bem băutura noastră dulce, au spus ei. Dar Zipacna a auzit din groapă cînd băieţii s-au hotărît pentru ziua de poimîine.

Şi a doua zi, cînd s-au adunat, furnicile alergau şi se buluceau. Ciuguliseră tot ce era sub buştean, iar acum se aflau peste tot, ducînd în gură păr şi ducînd unghiile lui Zipacna. Cînd le-au văzut, băieţii au zis:

— S-a sfîrşit cu şarlatanul ăla! Uite cum l-au despuiat furnicile, cum s-au îngrămădit. Le vezi peste tot cărînd păr în gură. Şi unghiile poţi să i le vezi. Am izbutit, îşi ziceau ei între ei.

Dar Zipacna tot mai trăieşte. Doar că îşi taie părul din cap şi-şi roade unghiile ca să le dea furnicilor.

Şi astfel, cei Patru Sute de Băieţi credeau că a murit. După aceasta, cum băutura lor dulce era gata a treia zi, s-au îmbătat şi o dată beţi nici unul dintre ei nu mai simţea nimic.

Şi atunci, Zipacna le-a răsturnat coliba în cap. I-a turtit, făcîndu-i zob pe toţi. Nici măcar unul sau doi n-au scăpat dintre cei Patru Sute de Băieţi. Au fost ucişi de Zipacna, fiul lui Şapte Macao.

Aşa a fost moartea celor Patru Sute de Băieţi. Se obişnuia să se spună că au intrat într-o constelaţie numită Hundrath, după numele lor, deşi poate nu-i decît un joc de cuvinte.

Şi aici vă vom descrie înfrîngerea lui Zipacna de către cei doi băieţi, Hunahpu şi Xbalanque.

Iată acum înfrîngerea şi moartea lui Zipacna, învins de cei doi băieţi, Hunahpu şi Xbalanque.

Ce-i apăsa greu pe inimă acum pe cei doi fraţi era faptul că cei Patru Sute de Băieţi fuseseră ucişi de Zipacna.

Numai peşte şi crabi caută Zipacna prin ape. În fiecare zi colindă pe-acolo în căutare de hrană, iar noaptea ridică munţi.

Urmează apoi plăsmuirea unui crab mare de către Hunahpu şi Xbalanque. Au folosit flori de obsigă, culese printre bromeliadele din păduri. Acestea au devenit braţele din faţă ale crabului, iar acolo unde se deschideau florile, erau cleştii. Drept spate i-au pus crabului o lespede care zdrăngănea.

Au pus după aceea carapacea sub o ieşitură de la piciorul unui munte mare. Meauan este numele muntelui unde s-a petrecut înfrîngerea.

Cînd au trecut fraţii pe acolo, Zipacna stătea lîngă apă:

— Unde te duci, băiete? a fost întrebat Zipacna.

— Nu mă duc nicăieri. Caut doar ceva de mîncare, a răspuns Zipacna.

— Cu ce te hrăneşti?

— Numai cu peşte şi crabi, dar nu găsesc nici unul. Au trecut două zile de cînd n-am mîncat. Am ajuns să nu mai pot de foame, s-a plîns Zipacna lui Hunahpu şi Xbalanque.

— Se află o crăboaică jos, în canion. Una într-adevăr mare. Pe noi tocmai ne-a muşcat. Am vrut s-o prindem, dar ne-am speriat de ea. Dacă n-a plecat, ai putea s-o prinzi tu, au spus Hunahpu şi Xbalanque.

— Fie-vă milă de mine, vă rog veniţi să mi-o arătaţi, băieţi.

— Noi nu vrem să mergem acolo, dar du-te tu. Nu se poate să n-o vezi. Mergi de-a lungul rîului şi ajungi drept acolo, sub un munte mare. Zornăie în fundul canionului. Ia-o drept înainte şi ajungi la ea, au spus Hunahpu şi Xbalanque.

— Nu vreţi, vă rog, să vă îndurați de mine? Ce mă fac dacă n-o găsesc, băieţi? Dacă veniţi cu mine, am să vă arăt un loc unde sînt o mulţime de păsări. Vă rog mult, veniţi să le vînaţi, ştiu eu unde sînt, le-a răspuns Zipacna.

Nu s-au împotrivit. Zipacna a luat-o înaintea băieţilor.

— Dar dacă nu poţi s-o prinzi? Aşa cum am fost noi siliţi să ne întoarcem, o să fii şi tu. Nu numai că noi n-am mîncat-o, dar ne-am pomenit deodată că era *ea* cea care ne mușca pe *noi*. Am intrat cu faţa în jos, dar cînd s-a speriat, ne-am întors pe spate. Şi atunci era cît pe-aci s-o atingem. Aşa că-i mai bine să intri culcat pe spate, i-au spus ei.

— Aşa am să fac, răspunse Zipacna şi o porniră cu toţii. Acum Zipacna avea tovarăşi de drum. Au ajuns la capătul canionului.

Crăboaica stă pe o parte, carapacea îi luceşte roşie. Acolo, sub peretele canionului, se află născocirea lor.

— Foarte bine! Zipacna este acum fericit. Ar dori s-o şi simtă în gură ca să-şi poată ogoi foamea. Ar fi vrut s-o mănînce, voia să fie cu faţa în jos, voia să intre, dar deoarece ea venise deasupra lui răsturnată pe spate, a ieşit afară.

— N-ai ajuns la ea? l-au întrebat.

— E drept că n-am ajuns — se urcă deasupra mea răsturnată pe spate. La prima încercare era gata s-o ajung, aşa că poate e mai bine să intru culcat pe spate, răspunse el.

Intră apoi din nou, culcat pe spate. A intrat de tot — nu i se mai vedeau acum decît genunchii! A scos un ultim suspin şi s-a liniştit. Muntele cel mare i se sprijinea pe piept. Acum nu se mai putea răsuci. Şi astfel Zipacna s-a prefăcut în piatră.

Aşa a fost, la rîndul ei, înfrîngerea lui Zipacna de către cei doi băieţi, Hunahpu şi Xbalanque. Fusese „făcător de munţi", aşa cum se lăudase mai înainte, primul fiu al lui Şapte Macao. A fost biruit sub marele munte numit Meauan, biruit numai prin isteţime. El fusese al doilea care o făcea pe grozavul, şi acum vom povesti ce se spune despre un altul.

AL TREILEA CARE SE DĂDEA MARE ERA CEL DE-AL DOILEA FIU AL LUI ŞAPTE MACAO, NUMIT CUTREMUR.

„Sînt spărgătorul de munţi", spunea el. Dar chiar şi aşa Hunahpu şi Xbalanque l-au învins pe Cutremur. Şi atunci a vorbit Uragan, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat. I-a vorbit lui Hunahpu şi Xbalanque.

— Cel de-al doilea fiu al lui Şapte Macao e un altul care trebuie înfrînt. Acesta este cuvîntul meu, deoarece nu-i bine ce fac ei pe faţa pămîntului. Ei întrec soarele în mărime, în greutate şi nu trebuie să fie aşa. Ademeneşte-l pe Cutremur să se aşeze jos, acolo, la est, le-a spus Uragan băieţilor.

— Am înţeles, Măria ta. Încă ceva care trebuie făcut. Ce vedem nu-i bine. Nu-i oare dăunător pentru faima şi rangul tău înalt, Măria ta, Inima Cerului? au întrebat băieţii cînd au răspuns cuvintelor lui Uragan.

Între timp, Cutremur ăsta, spărgătorul de munţi, îi tot dă înainte. Doar bătînd uşor cu piciorul în pămînt prăbuşeşte într-o clipă munţii, pe cei mari şi pe cei mici. Cînd s-a întîlnit cu cei doi băieţi:

— Unde mergi, băiete? l-au întrebat pe Cutremur.

— Nu merg nicăieri. Împrăştii munţii, căci eu sînt cel care-i sparge în decursul zilelor, în decursul luminii, le răspunse el. Apoi i-a întrebat pe Hunahpu şi pe Xbalanque: De unde veniţi? Nu vă ştiu la faţă. Cum vă cheamă?

— Nu avem nume. Vînăm şi noi, şi punem capcane prin munţi. Sîntem orfani, nu avem nimic despre care să spunem că-i al nostru. Ne croim drum printre munţi, şi printre cei mari şi printre cei mici. Şi se află un munte mare de tot pe care tocmai l-am văzut, creşte şi se întinde în toate părţile. Se înalţă nemaipomenit de sus. Se umflă, întrece toţi ceilalţi munţi. Şi nu poţi găsi acolo nici măcar o pasăre, două. Şi atunci, cum poţi spune, băiete, că sfărîmi toţi munţii? i-au spus Hunahpu şi Xbalanque lui Cutremur.

— Nu poate fi adevărat că aţi văzut muntele despre care povestiţi. Unde se află? O să vedeţi cu ochii voştri cum îl prăbuşesc. Unde l-aţi văzut?

— Păi e acolo, departe, la est, spuseră Hunahpu şi Xbalanque.

— Bun. Luaţi-o voi înainte, le-a spus el celor doi băieţi.

— Ba nu. Mergi tu la mijloc. Stai aici, între noi — unul din noi la stînga ta, celălalt pe partea ta dreaptă —, din cauza sarbacanelor noastre. Dacă sînt păsări, le vînăm, spuseră ei. Le plăcea să se îndeletnicească cu vînatul.

Şi iată cum trăgeau: sarbacanele lor nu aveau proiectil făcut din pămînt — doar suflau spre păsări cînd le vînau, spre uimirea lui Cutremur. Şi apoi băieţii au făcut foc cu un sfredel şi au fript păsările deasupra focului. După aceea au acoperit o pasăre cu mortar, au pus pe deasupra ei ghips.

— Asta-i cea pe care o să i-o dăm cînd o să-i fie foame şi o să adulmece mirosul păsărilor noastre. Aceasta o să fie o victorie, căci am

BĂIEȚII AU FĂCUT FOC CU UN SFREDEL. *Două persoane răsucesc un sfredel pentru foc, în timp ce scînteile țîșnesc din bucata de lemn pe care se sprijină vîrful acestuia. Ele stau la marginea unui drum pe care se văd urme de picioare.*
Din Codexul din Madrid

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

acoperit pasărea cu pămînt ars. În pămînt trebuie s-o gătim și tot în pămînt trebuie să-i fie și lui mormîntul — pentru ca marele a-tot-știutor, cel care urmează să fie făcut și fasonat, să aibă un însămînțat și un revărsat al zorilor, au spus băieții.

— De aceea inima omului își va dori o bucățică de carne, o masă cu carne, așa cum și-o va dori inima lui Cutremur, și-au spus unul altuia Hunahpu și Xbalanque.

Apoi au fript păsările și le-au rumenit pînă s-au făcut cafenii, iar din spate le picura grăsime, cu o aromă teribil de îmbietoare.

Și Cutremur ăsta vrea să i se dea de mîncare, îi lasă gura apă, ba înghite în sec, ba scuipă saliva care îl năpădește din cauza aromei păsărilor. Și atunci i-a întrebat:

— Ce mîncați? Simt un miros desfătător. Vă rog dați-mi și mie o bucățică, le-a cerut el.

Și cînd i-au dat lui Cutremur pasărea, era ca și înfrînt.

După ce a terminat de mîncat, au mers mai departe, pînă cînd au ajuns la est, unde era muntele cel mare.

Între timp lui Cutremur i se muiaseră picioarele și brațele. Nu putea merge mai departe din cauza pămîntului ce acoperea pasărea pe care o mîncase. Deci acum nu le mai putea face nimic munților. Nu s-a mai înzdrăvenit niciodată; era dărîmat. Și atunci a fost legat de cei doi băieți cu mîinile răsucite la spate. După ce i-au fixat brațele, i-au legat gleznele de încheieturile mîinilor.

După aceea l-au aruncat jos şi l-au îngropat în pămînt.

Aşa s-a petrecut înfrîngerea lui Cutremur. Din nou au făcut-o Hunahpu şi Xbalanque. Faptele săvîrşite de ei pe faţa pămîntului sînt nenumărate.

Şi acum vom tălmăci naşterea lui Hunahpu şi Xbalanque, după ce v-am povestit mai întîi înfrîngerea lui Şapte Macao, împreună cu Zipacna şi Cutremur, aici, pe faţa pămîntului.

PARTEA A TREIA

Şi acum vom spune numele tatălui lui Hunahpu şi Xbalanque. Hai să bem în cinstea lui şi să bem pentru istorisirea şi descrierea zămislirii lui Hunahpu şi a lui Xbalanque. Vă vom spune doar jumătate din ea, doar o parte din povestirea despre tatăl lor. Aici urmează istorisirea.

Acestea sînt numele lor: Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu, cum li se spune.

Şi aceştia sînt părinţii lor: Xpiyacoc, Xmucane. În întuneric, în noapte s-au născut Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu din Xpiyacoc şi Xmucane.

Iar Unu Hunahpu ăsta a avut doi copii, doi fii, primul născut numit Unu Maimuţă şi cel de-al doilea, Unu Meşter.

Şi acesta este numele mamei lor: Femeia Egretă, soţia lui Unu Hunahpu. Cît despre Şapte Hunahpu, el nu are soţie. El nu-i decît un părtaş, cineva mai puţin important; a rămas flăcău.

Sînt mari gînditori şi cunoaşterea lor este mare. Sînt clarvăzători de mijloc, aici, pe faţa pămîntului. Nu există decît bine în fiinţa lor şi în dreptul cîştigat prin naştere. I-au învăţat meşteşuguri pe Unu Maimuţă şi pe Unu Meşter, fiii lui Unu Hunahpu. Unu Maimuţă şi Unu Meşter erau fluierari şi cîntăreţi, erau scriitori şi totodată cioplitori, cizelatori în jad şi cizelatori în metal.

Cît despre Unu şi Şapte Hunahpu, ei nu făceau decît să arunce zarurile şi să joace mingea în fiecare zi. Jucau doi cîte doi, toţi patru împreună. Cînd se adunau pe terenul de joc ca să se distreze, un şoim venea să-i urmărească, iscoada lui Uragan, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat. Şi pentru şoim nu era departe să vină aici, pe pămînt, nu era departe nici pînă în Xibalba; putea să se întoarcă într-o clipă înapoi, în cer, la Uragan.

După ce mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter a murit, cei patru jucători cu mingea au rămas aici, pe faţa pămîntului. Deoarece jucau chiar

în drumul spre Xibalba, erau auziți Unu Moarte și Șapte Moarte, domnii Xibalbei:

— Ce se petrece pe fața pămîntului? Se tot aud tropăituri și strigăte. Ar trebui să fie chemați să joace mingea aici. O să-i batem, din moment ce nu țin chiar deloc seama de noi. Nu ne arată nici respect, și nici nu le e rușine. Par de-a dreptul hotărîți să treacă chiar pe deasupra noastră! spuneau toți cei din Xibalba, cînd își împărtășeau unii altora gîndurile, cei numiți Unu și Șapte Moarte. Erau mari dătători de legi.

IATĂ DOMNII CE DOMNESC PESTE TOATE, fiecare avînd o sarcină și un domeniu încredințat de Unu și Șapte Moarte.

Sînt domnii numiți Zgîndără Bubă și Adună Sînge. Și aceasta este sarcina lor: să stoarcă sînge din oameni.

Mai sînt domnii Diavol al Puroiului și Diavol al Gălbinarei. Și acesta este domeniul lor: să-i facă pe oameni să se umfle, să facă să le iasă puroi din picioare, să le îngălbenească fețele: să-i îmbolnăvească de gălbinare, așa cum se numește. Acesta este domeniul lui Diavol al Puroiului și al lui Diavol al Gălbinarei.

Următorii sînt domnii Sceptru de Os și Sceptru de Tigvă, purtătorii de toiag din Xibalba; toiegele lor nu sînt decît oase. Și ce înseamnă a le purta: a face oamenii să fie numai oase, numai oase și tigve, pînă cînd mor de slăbiciune și umflături. Aceasta este sarcina celor numiți Sceptru de Os și Sceptru de Tigvă.

OAMENII SĂ MOARĂ ÎN DRUM. *Un xibalban (dreapta) înjunghie, în drum (indicat de urmele de picioare), un zeu al negoțului.*
Din Codexul din Madrid

DESEN DE KARL TAUBE

Următorii sînt domnii numiți Diavol al Gunoiului și Diavol al Necazului. Sarcina lor este aceasta: să bage lumea în sperieți de cîte ori au gunoi sau murdărie în pragul ușii, în curtea interioară a casei. Atunci sînt loviți, sînt înțepați, pînă ce se tîrăsc pe pămînt și în cele din urmă mor. Și acesta este domeniul lui Diavol al Gunoiului și Diavol al Necazului, așa cum sînt numiți.

Apoi sînt domnii numiți Aripă și Chingă de Boccea. Acesta este domeniul lor: să facă în așa fel, încît oamenii să moară în drum, de-o „moarte năprasnică", așa cum se numește ea. Le iese sînge pe gură și vine moartea prin vomare de sînge. Deci fiecare are sarcina lui, o povară de purtat pe umeri: aceea de a lovi lumea în gît și în piept. Mai este moartea la drumul mare, și afară de asta să tot aducă necazuri fie că vine, fie că pleacă cineva. Acesta este domeniul lui Aripă și Chingă de Boccea.

Așa sînt cei care își împărtășeau gîndurile cînd au fost ațîțați și îmboldiți de Unu și Șapte Hunahpu. Ceea ce-și dorea Xibalba era echipamentul de joc al lui Unu și Șapte Hunahpu: șorțurile, jugurile, apărătoarele de brațe, panașele, cordelele, îmbrăcămintea lui Unu și Șapte Hunahpu.

Și aici vom continua să vorbim despre călătoria lor în Xibalba. Unu Maimuță și Unu Meșter, fiii lui Unu Hunahpu, au rămas acasă. Mama lor murise — ba mai mult, urmau să fie înfrînți de Hunahpu și Xbalanque.

SOLII ĂȘTIA AI LOR SÎNT BUFNIȚE. *Marea bufniță cu coarne trece drept o pasăre de rău augur în arta maya din Ținuturile de Jos, servind drept sol al domnului negustător din Xibalba.*
Din Codexul din Dresda

DESEN DE KARL TAUBE

Şi acum despre solii lui Unu şi Şapte Moarte:

— Vă veţi duce voi, Păstrători Militari ai Rogojinii, să-i chemaţi aici pe Unu şi Şapte Hunahpu. Cînd veţi ajunge acolo le veţi spune: „Trebuie să vină — v-au spus vouă domnii. De-ar vrea numai să vină să joace mingea aici, cu noi, am putea să ne veselim puţin cu ei. Sîntem pe drept cuvînt miraţi de ei. De aceea trebuie să vină — au spus domnii — şi să-şi aducă cu ei lucrurile pentru joc, jugurile şi apărătoarele de braţe, să vină şi ele o dată cu mingea de gumă — au spus domnii", aşa să le spuneţi cînd veţi ajunge, li s-a spus solilor.

Şi solii ăştia ai lor sînt bufniţe. Bufniţa Săgeată, Bufniţa Şchioapă, Bufniţa Macao, Bufniţa Tigvă: sînt numiţi solii Xibalbei.

Bufniţa Săgeată este ca un vîrf care străpunge.

Şi mai este Bufniţa Şchioapă, cu un singur picior; are aripi.

Şi mai este Bufniţa Macao, cu spatele roşu; are aripi. Şi este, de asemenea, Bufniţa Tigvă, care are numai cap; nu are picioare, dar are aripi.

Sînt patru soli cu rangul de Păstrători Militari ai Rogojinii.

Şi, după ce au ieşit din Xibalba, au ajuns repede, oprindu-se deasupra terenului unde jucau mingea Unu şi Şapte Hunahpu, terenul de joc numit Marele Hău cu Peşti în Cenuşă. Bufniţele au ajuns fîlfîind deasupra terenului de joc şi acum repetau solia, rostind întocmai cuvintele lui Unu Moarte, Şapte Moarte, Diavol al Puroiului, Diavol al Gălbinarei, Sceptru de Os, Sceptru de Tigvă, Adună Sînge, Diavol al Gunoiului, Diavol al Necazului, Aripă, Chingă de Boccea, cum sînt numiţi toţi acei domni. Cuvintele lor sînt repetate de bufniţe.

— Nu-i aşa că domnii Unu şi Şapte Moarte vorbesc serios?

— Foarte serios, au răspuns bufniţele. O să vă însoţim noi. „Să-şi aducă cu ei tot echipamentul de joc" — au spus domnii.

— Foarte bine, dar aşteptaţi-ne s-o prevenim pe mama noastră, au răspuns băieţii.

Şi cînd s-au dus acasă, au vorbit cu mama lor; tatăl lor murise:

— Plecăm, draga noastră mamă, deşi abia am sosit. Solii domnului au venit să ne ia. „Trebuie să vină" — au zis c-a spus el, dîndu-le lor poruncă. Lăsăm mingea noastră de gumă acasă, au mai spus ei şi s-au dus să o lege sub acoperişul casei. Pînă ne întoarcem, atunci o s-o punem din nou în joc.

Au vorbit apoi cu Unu Maimuţă şi Unu Meşter:

— Cît despre voi, doar să cîntaţi din fluier şi din gură, să scrieţi şi să ciopliţi ca să ne încălziţi casa şi să încălziţi inima bunicii voastre.

Cînd li s-au dat îndrumările, bunica lor, Xmucane, suspina, îi venea să plîngă.

— Plecăm, nu murim. Nu fi tristă, au spus Unu şi Şapte Hunahpu, apoi au plecat.

După aceasta Unu şi Şapte Hunahpu au plecat, călăuziţi la drum de soli.

Şi apoi au coborît pe drumul Xibalbei, trecînd peste marginea unei rîpe, şi au tot coborît pînă au ajuns la gura unde se întretaie canioanele, cele numite Canionul Foşnitor, Canionul Gîlgîitor. Au trecut pe-acolo, apoi au trecut prin Vîltorile Scorpionului. Au trecut printre nenumăraţi scorpioni, dar nu i-au înţepat.

Apoi au ajuns din nou la apă, la sînge: Rîul Sînge. L-au traversat, dar n-au băut din el. Au ajuns la un rîu, dar la un rîu plin cu puroi. Totuşi n-au fost biruiţi, ci l-au trecut şi pe el.

Apoi au ajuns la Răscrucea de Drumuri, dar aici au fost biruiţi.

Unul era Drumul Roşu şi altul era Drumul Negru.

Drumul Alb era unul, şi Drumul Galben era altul.

Erau patru drumuri, şi Drumul Negru a cuvîntat:

— Eu sînt cel pe care să-l luaţi. Sînt drumul domnului, a spus drumul.

Şi acolo au fost biruiţi: acesta era Drumul Xibalbei.

Şi apoi au ajuns la locul de sfat al domnilor din Xibalba, şi acolo au fost biruiţi din nou. Cei care sînt aşezaţi acolo, mai în frunte, nu-s decît

Domnii din Xibalba hohoteau de rîs. *Domnul morţii, din Ţinuturile de Jos maya, avînd ţeasta şi încheieturile descărnate, stă pe un scaun alcătuit din oase.* *Din* Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

păpuși, ciopliturі din lemn, îmbrăcate frumos de Xibalba. Iar ei i-au salutat pe cei din frunte.

— 'Mneața, Unu Moarte, i-au spus păpușii. 'Mneața, Șapte Moarte, au spus ciopliturii în lemn următoare.

Așa că nu au cîștigat, iar domnii din Xibalba hohoteau de rîs, văzînd aceasta. Toți domnii hohoteau de rîs, fiindcă triumfaseră; în inimile lor îi bătuseră pe Unu și Șapte Hunahpu. Au tot rîs, pînă cînd Unu Moarte a vorbit:

— E bine că ați venit. Mîine va trebui să vă puneți jugurile și apărătoarele de brațe la treabă, li s-a spus.

— Stați aici, pe banca noastră, li s-a spus, dar singura bancă pe care îi îmbiau să se așeze era o stîncă fierbinte de te frigea.

Și iată-i acum fripți de bancă; au țopăit în jurul ei, dar nu găseau alinare. Săriseră repede în picioare cînd se fripseseră la fund. Și atunci xibalbanii au rîs din nou, au început să țipe de atîta rîs, rîsul se înalța ca un șarpe chiar din străfundul lor; toți domnii din Xibalba au rîs, pînă n-au mai rămas decît sînge și oase.

— Acum duceți-vă în casă. O să vi se aducă torțele și trabucurile acolo unde o să dormiți, li s-a spus băieților.

După aceasta au intrat în Casa Întunecată, o casă înăuntrul căreia nu era nimic altceva decît întuneric. Între timp, xibalbanii își împărtășeau gîndurile:

— Hai să-i jertfim chiar mîine. Nu se poate întîmpla decît repede. Vor muri repede, din cauza echipamentului nostru de joc, a instrumentelor pentru jucat mingea, își spun xibalbanii între ei.

Mingea aceasta a lor nu-i decît un cuțit rotund. Numele mingii este Pumnalul Alb, mingea din Xibalba. Mingea lor e pilită, ca să fie netedă; mingea din Xibalba este lustruită cu oase măcinate, ca să fie trainică.

UN TRABUC. *Zeul din Ținuturile de Jos maya, cu un trabuc din care scoate o jerbă de scîntei.*
Din Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

UNU ŞI ŞAPTE HUNAHPU INTRĂ ÎN CASA ÎNTUNECATĂ.

Şi apoi li s-a adus o torţă, una singură, deja aprinsă, trimisă de Unu şi Şapte Moarte, împreună cu cîte un trabuc pentru fiecare, şi ele aprinse, trimise de domni. Cînd le-au fost aduse, Unu şi Şapte Hunahpu stăteau ghemuiţi acolo, în întuneric. Cînd a venit purtătorul torţei pentru ei şi a trabucurilor, torţa strălucea luminoasă cînd a intrat; torţa pentru ei şi amîndouă ţigările ardeau. Aducătorul lor le-a spus:

— Aveţi grijă să le daţi înapoi mîine dimineaţă — nu terminate, ci aşa cum sînt acum. „Trebuie să le înapoieze neatinse", v-au trimis domnii vorbă.

Aşa li s-a spus şi au fost învinşi. Au terminat torţa şi au terminat trabucurile care le fuseseră aduse.

Toată Xibalba e ticsită de încercări, grămezi şi mulţimi de încercări.

Aceasta este prima: Casa Întunecată, numai cu întuneric înăuntru.

Şi a doua este numită Casa Zornăitoare, grea de atîta ger înăuntru, şuierînd de curenţi, vuind de grindină. Un ger cumplit pătrunde înăuntru.

Şi a treia se numeşte Casa Jaguar, numai cu jaguari înăuntru, îmbrîncindu-se unii pe alţii, înghesuindu-se laolaltă, scrîşnind din dinţi. Zgîrie totul în jurul lor, jaguarii aceştia sînt închişi înăuntrul casei.

Casa Liliac este numele celei de-a patra încercări, o casă numai cu lilieci înăuntru, chiţăind, ţipînd, zburînd peste tot prin casă. Liliecii sînt închişi înăuntru, nu pot ieşi afară.

Şi a cincea se numeşte Casa Brici, numai cu lame înăuntru. Lamele se mişcă înapoi şi înainte, spintecînd şi sfîrtecînd tot ce-ntîlnesc în casă.

Acestea sînt primele încercări din Xibalba, dar Unu şi Şapte Hunahpu n-au intrat niciodată în aceste case, în afară de cea numită mai înainte, casa de încercări pomenită.

Şi cînd Unu şi Şapte Hunahpu s-au dus înapoi la Unu şi Şapte Moarte, au fost întrebaţi:

— Unde îmi sînt trabucurile? Ce s-a întîmplat cu torţa mea? V-au fost aduse vouă noaptea trecută.

— Le-am terminat, mărite domn.

— Foarte bine. Chiar astăzi vi s-au terminat şi vouă zilele, o să muriţi, o să pieriţi, o să vă frîngem. Aici o să vă ascundeţi feţele. O să fiţi jertfiţi, le-au spus Unu şi Şapte Moarte.

Şi apoi au fost jertfiţi şi îngropaţi. Au fost îngropaţi la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, aşa cum se numea el; capul lui Unu Hunahpu

a fost tăiat; numai trupul i-a fost îngropat împreună cu al fratelui său mai tînăr.

— Să puneţi capul ăsta în furca copacului care stă la marginea drumului, au spus Unu şi Şapte Moarte.

Şi cînd capul i-a fost pus în furcă, copacul a dat rod. Nu ar fi dat nici un rod dacă nu ar fi fost pus în furca lui capul lui Unu Hunahpu.

Acesta este tigva, aşa cum se numeşte azi, sau „ţeasta lui Unu Hunahpu", cum i se mai spune.

Şi atunci Unu şi Şapte Moarte au rămas uluiţi de fructul copacului. Fructul creşte peste tot şi nu mai este clar unde se află capul lui Hunahpu; acum arată întocmai ca şi tigvele. Toţi cei din Xibalba au văzut asta cînd au venit să privească.

Ceea ce se petrecuse cu copacul plutea ameninţător în gîndurile lor, deoarece s-a întîmplat atunci cînd a fost pus capul lui Unu Hunahpu în furca lui. Xibalbanii îşi ziceau unii altora:

— Nimeni să nu culeagă fructul şi nimeni să nu meargă sub copac.

Toţi s-au supus interdicţiei; toată Xibalba s-a ţinut deoparte.

Nu-i clar care e capul lui Hunahpu; arată acum întocmai ca rodul copacului. Tigva a ajuns să-i fie numele şi multe s-au spus despre el. O fecioară a auzit şi ea vorbindu-se despre copac, şi aici vom povesti despre sosirea ei.

Şi IATĂ AICI POVESTEA UNEI FECIOARE, fiica unui domn numit Adună Sînge.

Povestea despre fiica unui domn care a auzit despre copac. Adună Sînge îl cheamă pe tatăl ei şi Luna Sînge e numele fecioarei.

Auzind ce se spune despre fructul copacului, tatăl ei a povestit mai departe. Iar ea a rămas uimită.

— Nu mi-e cunoscut copacul despre care se vorbeşte. „Fructul lui e dulce, într-adevăr dulce!" spun ei, a zis ea.

Apoi a plecat de una singură şi a ajuns acolo unde creştea copacul. Pe Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea.

— Cum? Ce? Care-i rodul acestui copac? Copacul ăsta ar trebui să poarte un fruct dulce? Nu trebuie lăsat să moară, să se irosească! Să culeg oare unul? şi-a zis fecioara.

Şi atunci a vorbit osul; era acolo, în furca copacului:

— La ce ţi-e bun un os gol, ceva rotund pe ramurile unui pom? a spus capul lui Unu Hunahpu cînd i-a vorbit fetei. Doar nu-ţi trebuie aşa ceva, i-a spus el.

— Ba îmi trebuie, a răspuns fata.

— Foarte bine. Atunci întinde aici mîna dreaptă, ca să ţi-o pot vedea, i-a spus osul.

— Bine, a spus fecioara. Şi a întins mîna dreaptă pînă sus, în faţa osului.

Şi atunci osul şi-a scuipat saliva care s-a oprit drept în mîna fetei.

S-a uitat în palmă, a cercetat bine; dar saliva osului nu se vedea în palma ei.

— E doar un semn pe care ţi l-am dat cu saliva mea, cu scuipatul meu. Capul acesta al meu nu are nimic pe el — e os gol; fără pic de carne. Tot aşa-i şi capul unui domn mare: doar carnea face chipul lui să arate bine. Şi cînd moare, lumea se teme de oasele sale. După aceasta, fiul său e ca saliva lui, ca scuipatul în fiinţa lui, fie că-i fiu de domn sau de meşter, sau de orator. Tatăl nu piere, ci se împlineşte mai departe. Nici nu păleşte, nici nu se prăpădeşte chipul unui domn, al unui războinic, meşter, orator. Dimpotrivă, îl lasă fiicelor şi fiilor săi. Şi tot aşa am făcut şi eu prin tine. Şi acum du-te sus, acolo, pe faţa pămîntului. Nu vei muri. Păstrează cuvîntul. Aşa să fie, a spus capul lui Unu şi Şapte Hunahpu — ei gîndeau la fel cînd au făcut-o.

Acesta a fost cuvîntul pe care li-l dăduse Uragan, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat. Şi aşa, pînă să ajungă fecioara la ea acasă, i-au fost date multe îndrumări. Şi de îndată s-a zămislit ceva în pîntecul ei, din

---

LUNA SÎNGE E NUMELE FECIOAREI
Zeiţa lunii din Ţinuturile de Jos maya primind ofrande aşezată pe o platformă care reprezintă cerul. Identitatea ei lunară este dezvăluită în parte de obiectul în formă de lună nouă pe care îl ţine sub braţ şi care se curbează la spate, atingîndu-i umărul.
Din Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

LUAŢI-O DE AICI ŞI JERTFIŢI-O.
Domnul negustător din lumea subpămînteană (echivalentul din Ţinuturile de Jos maya al lui Adună Sînge) o expediază pe zeiţa lunii. Pe pălăria lui stă bufniţa sol.
Din Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

nimic altceva decît acel scuipat, şi aceasta a fost generaţia lui Hunahpu şi Xbalanque.

Şi, după ce fecioara a ajuns acasă şi au trecut şase luni, a fost dibuită de tatăl ei. Adună Sînge e numele tatălui.

ŞI DUPĂ CE FECIOARA A FOST DIBUITĂ DE TATĂL EI, cînd a văzut-o el că aşteaptă un copil, toţi domnii şi-au împărtăşit gîndurile — Unu şi Şapte Moarte, împreună cu Adună Sînge:

— Fiica asta a mea-i însărcinată, domnilor. Nu-i decît un bastard, a spus Adună Sînge cînd s-a întîlnit cu domnii.

— Nu-i nimic. Fă-o să-şi dea drumul la gură. Dacă nu vrea să spună, jertfeşte-o. Du-o cît mai departe şi jertfeşte-o.

— Aşa am să fac, Domniile voastre, a răspuns el.

După aceea şi-a luat fiica la întrebări.

— Cine răspunde de copilul din pîntecul tău, fiica mea? a întrebat-o el.

— Nu-i un copil, tată, doamne; nu-i un bărbat al cărui chip să-l ştiu, a răspuns ea.

— Bine. Atunci cel pe care îl porţi tu nu-i decît un bastard. Luaţi-o de aici voi, Păstrători Militari ai Rogojinii, şi jertfiţi-o. Aduceţi-mi înapoi inima într-un potir, pentru ca domnii s-o poată lua în mîinile lor chiar astăzi. Aşa li s-a spus bufniţelor, la toate patru.

Au plecat apoi, luînd cu ele potirul. Au plecat şi au dus cu ei fecioara ţinînd-o de mînă, luînd şi Pumnalul Alb, unealta pentru jertfă.

— Dac-o să mă jertfiţi, n-o să iasă bine, solilor, căci nu port în pîntec un bastard. Ceea ce-i în pîntecul meu s-a zămislit de la sine cînd m-am dus să mă minunez de capul lui Unu Hunahpu, care se află acolo, la

Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea. Așa că vă rog să vă opriți, să nu săvîrșiți jertfirea, solilor, le-a spus fecioara. Și ei s-au sfătuit:

— Ce să folosim în locul inimii? Tatăl ei ne-a spus: „Aduceți înapoi inima. Domnii o s-o ia în mînă, o să fie mulțumiți, o să cunoască îndeaproape din ce-i făcută ea. Grăbiți-vă. Aduceți-o înapoi într-un potir, puneți-i inima într-un potir." Nu este asta ceea ce ne-au spus? Ce să le ducem în potir? Ceea ce dorim noi mai presus de toate este ca tu să nu mori, au spus solii.

— Foarte bine. Inima mea nu trebuie să fie a lor și atunci nici locurile voastre nu vor fi aici. Și nu veți sili lumea să moară, căci de aici înainte ceea ce o să fie cu adevărat al vostru vor fi purtătorii de bastarzi. Cît despre Unu și Șapte Moarte, n-o să aibă parte de acum înainte decît de sînge, de cheaguri de sevă. Așa să fie, aceste lucruri să le fie aduse dinainte și să nu se mai ardă inimi în fața lor. Așa să fie: folosiți rodul unui pom, le-a spus fecioara. Și a fost sevă roșie de copac ceea ce s-a dus ea să adune în potir.

După ce s-a închegat, înlocuitorul inimii a devenit rotund. Cînd seva arborelui de croton a fost rotunjită, o sevă de copac asemenea sîngelui, aceasta a devenit înlocuitorul sîngelui ei. Cînd amesteca sîngele înăuntru, seva arborelui de croton a făcut o pojghiță ca de sînge, strălucind roșie, rotundă, acolo, înăuntrul potirului. Cînd copacul a fost crestat de fată, așa-numitul arbore croton de cîrmîz, seva a fost cea pe care a numit-o ea sînge și de aceea se vorbește despre „cheaguri de sînge".

— Și, uite, așa v-ați ales voi cu fața pămîntului. A voastră o să fie, le-a spus ea bufnițelor.

— Foarte bine, fecioară. O să-ți arătăm drumul pînă acolo sus. Mergi drept înainte; noi mai trebuie să ducem înlocuitorul ăsta, ce pare că-i inima ta, în fața domnilor, au spus solii.

BUFNIȚELE S-AU DUS SĂ ARATE FECIOAREI CALEA. *Zburînd deasupra zeiței lunii (și ieșind în felul acesta la suprafața pămîntului înaintea ei) este bufnița sol a zeului negustător din lumea subpămînteană. Din* Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

Şi cînd s-au aflat de faţă cu domnii, toţi au privit îndeaproape:

— Nu s-a terminat totul cu bine? a întrebat Unu Moarte.

— Totul s-a terminat bine, doamne, şi asta-i inima ei. Se află în potir.

— Foarte bine. Ia să mă uit, a spus Unu Moarte şi, cînd a ridicat-o în sus cu degetele, suprafaţa îi era îmbibată cu sînge închegat, strălucea roşie de sînge.

— Bine! Aţîţă focul, pune-o deasupra focului, a spus Unu Moarte.

După aceea au uscat-o deasupra focului, iar xibalbanii se desfătau cu mireasma. Pînă la urmă toţi stăteau în picioare, aplecaţi spre ea, cu privirile aţintite. Găseau că fumul sîngelui e tare plăcut!

Şi pe cînd stăteau ei şi găteau, bufniţele s-au dus să-i arate fecioarei calea. După ce au îndrumat-o în sus, pe pămînt, printr-o gaură, călăuzele s-au reîntors jos.

În felul acesta domnii din Xibalba au fost învinşi de o fecioară; toţi au fost orbiţi.

Şi aici, unde stătea mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter, e locul unde a ajuns femeia numită Luna Sînge.

Şi cînd Luna Sînge a ajuns la mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter, pruncii mai erau încă în pîntecul ei, dar nu mai era mult pînă la naşterea lui Hunahpu şi Xbalanque, cum sînt ei numiţi.

Şi cînd a ajuns acolo, i-a spus bunicii:

— Am sosit, dragă doamnă. Sînt nora ta şi sînt copilul tău, aşa a spus ea cînd a venit aici, la bunică.

— De unde vii? Cît despre copilaşii mei, n-au murit ei oare în Xibalba? Şi-au rămas ăştia doi, ca semn al lor şi al cuvîntului lor: Unu Maimuţă şi Unu Meşter e numele ăstora. Aşa că, dacă ai venit să-mi vezi copiii, pleacă de aici! i-a spus bunica fetei.

— Chiar dacă-i aşa, tot sînt cu adevărat nora ta. Sînt de-acum a lui, îi aparţin lui Unu Hunahpu. Ce port eu este al lui. Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu sînt vii, nu sînt morţi. Au deschis doar o cale ca să se arate lumina, dragă bunică, cum ai să vezi cînd ai să priveşti chipurile a ceea ce port, i s-a spus bunicii.

Unu Maimuţă şi Unu Meşter îi ţin de urît bunicii lor: nu fac decît să cînte din fluier şi din gură, nu lucrează altceva decît scriu şi cioplesc, zi după zi, şi asta înveseleşte inima bunicii.

NU LUCREAZĂ ALTCEVA DECÎT SCRIU. *Doi călugări scribi stau de o parte și de alta a unei cărți deschise, vorbind despre pagina pe care o au în față. Scribul din stînga ține în mînă un instrument de scris. De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN DE STEPHEN D. HOUSTON

Și atunci bunica a spus:

— Nu te vreau, îți mulțumesc, noră dragă. Cel pe care îl porți tu în pîntec nu-i decît un bastard, șmecheroaico! Copiii ăștia ai mei, pe care i-ai pomenit, sînt morți, a spus bunica.

— Crede-mă că ce am spus e adevărul!

— Bine, dragă noră, te aud. Așa că du-te, adu-le hrană ca să poată mînca. O dată ce-mi ești deja noră, așa cum am înțeles, du-te și culege o plasă mare cu știuleți copți de porumb, apoi întoarce-te — i-a spus fetei.

— Foarte bine, s-a învoit ea.

După aceasta s-a dus în grădină. Unu Maimuță și Unu Meșter aveau o grădină. Fata a urmat cărarea croită de ei și a ajuns acolo, dar nu era decît un singur pîlc de porumb și nici o altă plantă, nu era o a doua, nici o a treia. Acel singur pîlc își purta știuleții. Și atunci inima fetei a stat pe loc.

— S-ar părea că sînt o păcătoasă, o datornică! De unde să fac rost de o plasă de hrană, cum mi-a cerut ea? Şi atunci, paznicii hranei au fost chemaţi de fată:

„Ieşiţi la vedere, ridicaţi-vă, veniţi afară, sculaţi-vă;
Femeie Tunet, Femeie Galben,
Femeie Cacao şi Femeie Mălai,
Voi, paznicii hranei lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter",

a spus fata.

Apoi a luat în mînă mătasea, mănunchiul de mătase din capul ştiuletelui. L-a tras afară, fără să culeagă ştiuletele, iar acesta s-a înmulţit ca să facă hrană pentru pus în plasă. A umplut plasa aceea mare.

Şi apoi fata s-a întors, iar nişte animale i-au cărat plasa. Cînd a ajuns, s-a dus s-o pună într-un colţ al casei, ca bunica să creadă că ea a venit încărcată.

Şi cînd bunica a văzut hrana, o plasă mare:

— De unde vine hrana asta a ta ? Ai curăţit locul? Mă duc să văd dacă ai adus aici grădina întreagă, a spus bunica.

Iar după aceea a plecat şi s-a dus să vadă grădina, dar pîlcul de porumb era tot acolo, iar pe locul unde fusese pusă plasa, la rădăcina lui, se mai vedea încă urma.

Şi bunica s-a întors grăbită, a venit acasă şi i-a spus fetei ;

— Urma e încă acolo. Eşti cu adevărat nora mea! Trebuie să veghez la ce faci. Nepoţii ăştia ai mei îşi vădesc de pe acum însuşirile, i-a spus ea fetei.

Acum vom vorbi despre naşterea lui Hunahpu şi Xbalanque.

Şi aceasta este naşterea lor; aici vom vorbi despre ea.

Şi apoi a venit ziua cînd s-au născut, şi fata numită Luna Sînge a fost cea care i-a născut. Bunica lor nu era de faţă la naştere, s-au născut pe neaşteptate. S-au născut doi şi au fost numiţi Hunahpu şi Xbalanque. Au fost născuţi în munţi şi după aceea au venit acasă. Şi pentru că nu dormeau:

— Aruncă-i afară de aici! Ţipă prea tare! a spus bunica.

Dar după aceea, cînd i-au pus pe un muşuroi de furnici, au dormit adînc. Iar cînd i-au luat de acolo, i-au pus pe nişte măceşi.

Căci iată ceea ce doreau Unu Maimuţă şi Unu Meşter: ca ei să moară pe muşuroiul de furnici sau să moară pe măceşi. Unu Maimuţă şi Unu

Meşter doreau aceasta, deoarece erau furioşi şi aprinşi la faţă de gelozie. La început nu le îngăduiau fraţilor lor mai mici să stea în casă, de parcă nici nu i-ar fi cunoscut, dar chiar şi aşa au înflorit acolo, în munţi.

Unu Maimuţă şi Unu Meşter erau mari fluierari şi cîntăreţi, şi pe cînd creşteau au trecut prin multă suferinţă şi chin. Au plătit cu chinuri ca să poată ajunge mari cunoscători. Trecînd prin toate acestea au ajuns să fie fluierari, cîntăreţi şi scriitori, cioplitori. Făceau totul bine. Le ştiau pe toate, de cînd se născuseră, aveau cu adevărat har. Şi erau urmaşii taţilor lor, care se duseseră în Xibalba, taţii lor morţi.

Cum Unu Maimuţă şi Unu Meşter erau mari cunoscători, în inima lor au ştiut totul încă de pe cînd fraţii lor mai mici au prins fiinţă, dar n-au spus la nimeni ceea ce ştiau, din cauza geloziei. Mînia din inimile lor a pogorît doar peste propriile lor capete; nu au făcut mult rău. Au fost păcăliţi de Hunahpu şi Xbalanque, a căror îndeletnicire era să meargă zi de zi la vînătoare. Aceştia doi n-au avut parte de iubire din partea bunicii sau a lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Nu li se dădea de mîncare; pînă să ajungă ei acasă, bucatele fuseseră gătite şi mîncate de Unu Maimuţă şi Unu Meşter.

Dar Hunahpu şi Xbalanque nu se înroşesc de mînie; dimpotrivă, nu iau în seamă, deşi îşi cunosc bine locul hărăzit, pe care îl văd clar ca lumina zilei. Aşa că, în fiecare zi cînd se întorc, aduc păsări, pe care Unu Maimuţă şi Unu Meşter le mănîncă. Lui Hunahpu şi Xbalanque nu li se dă nimic, nici unuia dintre ei. Unu Maimuţă şi Unu Meşter nu fac altceva decît să cînte din fluier şi din gură.

Şi acum Hunahpu şi Xbalanque au venit din nou acasă, dar de astă dată au venit fără să aducă păsări, aşa că bunica lor s-a înroşit de ciudă.

— Ce-aţi păţit de n-aţi adus păsări? au fost întrebaţi Hunahpu şi Xbalanque.

— Am prins noi cîteva, bunică dragă, dar păsările noastre au rămas agăţate într-un copac, au spus ei, şi nu avem cum să ne urcăm după ele, dragă bunică, aşa că îi rugăm pe fraţii noştri mai mari să fie buni şi să meargă cu noi; să fie buni şi să dea păsările jos din copac, au spus ei.

— Bine. Mergem cu voi în zori, au răspuns fraţii mai mari.

Acum ieşiseră biruitori cei doi şi se gîndeau cum să pună la cale căderea lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter.

— O să le întoarcem fiinţa însăşi pe dos prin cuvintele noastre. Aşa să fie, o dată ce ne-au chinuit atîta. Doreau să murim şi să pierim, noi, fraţii lor mai mici. Întocmai cum doreau să le fim robi lor, acum o să-i biruim noi pe dînşii. Doar un semn o să facem pentru asta, şi-au spus ei unul altuia.

Şi apoi s-au dus sub un copac, unul numit copacul galben, împreună cu fraţii lor mai mari. Cînd au ajuns acolo au început să tragă. Erau nenumărate păsări sus, în copac, care ciripeau, iar fraţii mai mari au fost uimiţi cînd au văzut păsările. Şi nici una dintre păsările acelea nu a căzut jos, sub copac.

— Păsările astea ale noastre nu cad; duceţi-vă şi le aruncaţi voi jos, au spus ei fraţilor mai mari.

— Aşa să fie, au răspuns aceştia.

Şi apoi s-au căţărat în copac, şi copacul a început să crească, trunchiul lui îngroşîndu-se.

Au vrut să coboare, dar Unu Maimuţă şi Unu Meşter n-au mai fost în stare să se dea jos din copac. Aşa că au spus, de acolo, de sus:

— De ce să ne ţinem? Voi, fraţii noştri mai tineri, fie-vă milă de noi! Copacul ăsta ne pare acum înfricoşător, dragii noştri fraţi mai tineri, se tînguiau ei de sus, din copac. Şi atunci Hunahpu şi Xbalanque le-au zis:

— Desfaceţi-vă izmenele, legaţi-le în jurul şoldurilor, cu partea lungă atîrnînd ca o coadă în urma voastră, şi atunci o să vă fie mai uşor să vă mişcaţi, i-au povăţuit fraţii lor mai tineri.

— Aşa vom face, au spus ei.

Şi apoi au lăsat capetele fîşiei legate în jurul şalelor să se tîrască în urma lor şi dintr-o dată ele au devenit cozi. Arătau acum întocmai ca nişte simple maimuţe.

După aceasta s-au dus mai departe prin copacii munţilor, mici şi mari. Mergeau prin pădure, cînd urlînd, cînd tăcuţi, printre ramurile copacilor.

Astfel au fost biruiţi Unu Maimuţă şi Unu Meşter de Hunahpu şi Xbalanque. Au făcut-o numai cu ajutorul inteligenţei lor.

Cînd s-au dus acasă şi au ajuns la bunica şi mama lor, au spus:

— Draga noastră bunică, s-a întîmplat ceva cu fraţii noştri mai în vîrstă. Aceştia au devenit de-a dreptul neruşinaţi, sînt acum ca nişte animale, au spus ei.

— Dacă le-aţi făcut vreun rău fraţilor voştri mai mari, m-aţi trîntit jos şi m-aţi pus să stau în cap. Vă rog, nu le faceţi nimic fraţilor voştri mai mari, dragii mei nepoţi, le-a spus bunica lui Hunahpu şi Xbalanque. Iar ei i-au răspuns bunicii:

— Nu fi tristă, dragă bunică. O să vezi din nou chipurile fraţilor noştri mai mari. Vor veni, dar aceasta va fi o încercare pentru tine, draga noastră bunică. Te rugăm să nu rîzi cînd o să le încercăm soarta, i-au spus ei.

Şi apoi au început să cînte. Cîntau „Hunahpu Maimuţă".

S-AU ÎNTORS DANSÎND.
Un scrib maimuță dansînd cu o oglindă în mîna dreaptă. De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya

DESEN DE KARL TAUBE

ȘI APOI AU CÎNTAT DIN GURĂ, DIN FLUIER, AU BĂTUT TOBA. Cînd și-au luat fluierele și toba, bunica s-a așezat jos, lîngă ei. Au cîntat apoi din fluier, au făcut să răsune o melodie, un cîntec care și-a primit atunci numele. „Hunahpu Maimuță" este numele melodiei.

Și atunci Unu Maimuță și Unu Meșter s-au întors, dansînd în timp ce veneau.

Și cînd s-a uitat bunica și le-a văzut fețele urîte, a rîs; bunica nu și-a putut opri rîsul, așa că ei au plecat de îndată din nou, au luat-o în sus, departe, în pădure, și nu i-a mai văzut.

— De ce faci așa, dragă bunică? Putem încerca doar de patru ori. Au rămas numai trei. Îi chemăm cu fluierul, prin cîntece. Te rog, stăpînește-ți rîsul. O să încercăm din nou, au spus Hunahpu și Xbalanque.

Au cîntat iar din fluier și ei s-au întors tot dansînd, au sosit din nou în ograda casei. Ca și mai înainte, ceea ce făceau era plin de haz; ca și mai înainte au provocat-o pe bunică să rîdă. Bunica a început să rîdă de ei destul de curînd. Maimuțele erau pe drept cuvînt caraghioase, cu socotelile lor mici și uscățive sub burți și bălăbănindu-și cozile în dreptul pieptului. Cînd s-au întors, bunica n-a putut să nu rîdă de ei și ei au plecat înapoi în munți.

— Te rugăm să nu mai faci așa, bunică dragă. O să mai încercăm totuși acum și a treia oară, au spus Hunahpu și Xbalanque.

SCĂRPINÎNDU-SE AȘA, DINTR-O DATĂ. *Acestei maimuțe păianjen i se văd organele genitale sau ceea ce* Popol Vuh *numește „socotelile lor mici și uscative sub burți". De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

Din nou au cîntat, din nou s-au întors dansînd, iar bunica lor și-a stăpînit rîsul. Dar ei s-au cățărat peste tot, trecînd drept prin mijlocul clădirii, cu buze roșii și subțiri, cu fețe gălbejite, țuguindu-și buzele, ștergîndu-se la gură și pe față, și scărpinîndu-se așa, dintr-o dată. Și cînd i-a văzut, bunica a izbucnit din nou în rîs, din nou au pierit din fața ochilor în urma rîsului bunicii.

— Chiar așa, dragă bunică, o să le atragem iar atenția.

Și i-au chemat pentru a patra oară cu fluierul, dar nu s-au mai întors. A patra oară s-au dus direct în pădure. Așa că i-au spus bunicii:

— Păi noi am încercat, dragă bunică. Au venit la început și noi am încercat să-i chemăm din nou. Nu mai fi tristă. Noi sîntem aici — noi, nepoții tăi. Iubește-o tu pe mama noastră, dragă bunică. Ne vom aduce aminte de frații noștri mai în vîrstă. Așa să fie: au trăit aici și li s-au dat nume; urmează să se cheme Unu Maimuță și Unu Meșter, au spus Hunahpu și Xbalanque.

Așa că, printre oamenii din vechime, fluierarii și cîntăreții se rugau tot lor, iar scriitorii și cioplitorii tot lor. În timpuri străvechi s-au preschimbat în animale și au devenit maimuțe, deoarece o făceau pe grozavii și se purtau rău cu frații lor mai mici. Întocmai așa cum doreau

ca ei să le fie robi, au fost ei înșiși înjosiți. Unu Maimuță și Unu Meșter s-au pierdut atunci, s-au prefăcut în animale și acum ăsta-i locul lor pentru vecie.

Chiar și așa au fost fluierari și cîntăreți; au făcut lucruri mari cît timp au trăit cu bunica și cu mama lor.

Și ACUM AU ÎNCEPUT SĂ ARATE DE CE SÎNT ÎN STARE față de bunica și mama lor. Mai întîi au făcut o grădină:

— Grădinărim și noi puțin, dragă bunică și mamă, au spus ei. Nu fi necăjită. Sîntem aici, nepoții tăi, urmașii fraților noștri mai în vîrstă, au spus Hunahpu și Xbalanque.

Și apoi și-au luat toporul, sapa și săpăliga; și fiecare a plecat cu o sarbacană pe umeri. Au plecat de-acasă, cerîndu-i bunicii lor să le aducă mîncarea:

— La amiază adu-ne de mîncare, dragă bunică, au spus ei.

— Așa am să fac, dragii mei nepoți, a răspuns bunica.

După aceasta s-au dus la grădinăritul lor. N-au făcut decît să înfigă sapa în pămînt și sapa a lucrat pămîntul.

Și nu numai sapa lucra, dar și toporul. În același fel îl înfigeau în trunchiul unui copac; în același fel el tăia singur copacul, doborîndu-l, împrăștiindu-l, doborînd toți arborii și tufișurile, trîntind și secerînd copacii. Un singur topor făcea toate astea și o sapă, înlăturau desișuri întinse, nenumărate tulpini și rugi. O singură sapă făcea toate astea, despădurind munți întregi, mici și mari.

Și apoi au dat poruncă viețuitoarei aceleia numite porumbel jelitor. Hunahpu și Xbalanque s-au așezat pe un trunchi mare și i-au spus:

— Pîndește cînd vine bunica să ne aducă de mîncare. Țipă de îndată ce-o vezi venind și atunci punem și noi mîna pe sapă și topor.

— Am înțeles, a spus porumbelul jelitor.

Aceasta fiindcă ei nu făceau altceva decît să vîneze; de fapt nu se ocupau de grădinărit.

Și de îndată ce țipă porumbelul, sosesc alergînd, unul înhață sapa, altul toporul și-și leagă părul în sus.

Unul dintre ei își freacă anume palmele cu lut; își murdărește și fața, ca să arate ca un adevărat grădinar.

Cît despre celălalt, își pune dinadins așchii de lemn în păr, ca să semene a tăietor de lemne adevărat.

După ce i-a văzut bunica, au mîncat, dar de fapt ei nu fac grădinărit; le aduce degeaba de mîncare. Şi cînd ajung acasă:

— Acum chiar că sîntem gata de culcare, dragă bunică, spun ei la sosire. Anume îşi freacă şi îşi întind picioarele şi braţele în faţa bunicii.

Şi a doua zi, cînd ajung în grădină, totul crescuse la loc. Fiecare copac şi tufiş, fiecare tulpină şi fiecare rug se afla din nou la locul lui cînd au sosit ei.

— Cine şi-a bătut joc de noi ? s-au întrebat băieţii.

Şi iată cine sînt cei care au făcut-o, toate animalele, mici şi mari: pumă, jaguar, cerb, iepure, vulpe, coiot, pecar, coati, păsări mici, păsări mari. Ei sînt cei care au făcut-o; au făcut-o într-o singură noapte.

Văzînd aceasta, s-au apucat de la început să lucreze grădina. Întocmai ca mai înainte, pămîntul s-a lucrat singur şi tot aşa tăiatul lemnelor.

Şi apoi şi-au împărtăşit gîndurile acolo, pe ogorul curăţit şi săpat.

— Nu putem face altceva decît să stăm la pîndă în grădina noastră. Numai aşa o să aflăm ce se întîmplă aici, îşi spuneau ei cînd îşi împărtăşeau gîndurile. Şi cînd au ajuns acasă:

— Cum e cu putinţă să-şi bată cineva joc de noi, bunică dragă ? Cînd am ajuns acolo, ceva mai înainte, grădina noastră era din nou numai desişuri înalte şi tufişuri, s-au plîns ei bunicii şi mamei lor. Aşa că vom sta de veghe, căci ce ni se întîmplă nu-i a bună.

După aceea au făcut din toate o legătură şi s-au dus la locul curăţit.

Şi acolo s-au adăpostit, iar pe cînd stăteau ei pitulaţi bine, s-au adunat toate animalele, fiecare şezînd pe labele din spate, toate animalele, şi cele mici, şi cele mari.

Şi era miezul nopţii cînd au venit. Iată ce au spus:

„Urniţi-vă, uniţi-vă, voi, arbori!
Urniţi-vă, uniţi-vă, voi, tufişuri!"

Apoi au început să forfotească pe sub arbori şi tufişuri, au venit mai aproape şi şi-au arătat chipurile.

Primii dintre ei au fost puma şi jaguarul. Băieţii au încercat să-i înhaţe, dar ei nu s-au lăsat. Cînd s-au apropiat cerbul şi iepurele, i-au apucat de coadă, dar cozile s-au rupt: cerbul şi-a lăsat coada în mîna lor. Cînd au apucat coada cerbului, o dată cu coada iepurelui, cozile s-au scurtat. Dar vulpea, coiotul, pecari şi coati nu s-au lăsat. Toate animalele au trecut prin faţa lui Hunahpu şi Xbalanque.

AŞA CĂ ACUM AVEAU UN FOC LA INIMĂ, pentru că nu le prinseseră. Şi a mai venit unul, cel din urmă, apropiindu-se în salturi, şi pe acesta l-au prins. În plasa lor era un şobolan.

L-au prins şi l-au scuturat, ţinîndu-l de ceafă. Au încercat să-l sugrume; i-au pîrjolit coada deasupra unui foc. Şi de atunci, de cînd a fost prins, coada şobolanului nu mai are păr pe ea, iar ochii i-au rămas cum erau cînd băieţii, Hunahpu şi Xbalanque, încercau să-l sugrume.

— Nu vreau să mor de mîna voastră! Grădinăritul nu-i treaba voastră, dar ştiu eu ceva ce este, a spus şobolanul.

— Unde se află ceea ce-i al nostru? Dă-i înainte şi spune-ne, i-au zis băieţii.

— O să-mi daţi drumul atunci să plec? Vorba mea se află la mine în burtă şi după ce o s-o rostesc ca s-o aflaţi şi voi, să-mi daţi bucăţica mea de hrană, a spus şobolanul.

— O să-ţi dăm de mîncare, dar numeşte-o, i-au spus băieţii.

— Foarte bine. Este ceva ce a fost al taţilor voştri, numiţi Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu, care au murit în Xibalba. Ce-a rămas este echipamentul lor de joc. L-au lăsat sus, sub acoperişul casei: şorţurile, apărătoarele de braţe, mingea de gumă. Dar bunica voastră nu le dă jos cînd sînteţi voi de faţă, pentru că din cauza asta au murit taţii voştri.

— Tu ştii adevărul, nu-i aşa? l-au întrebat ei pe şobolan.

Au simţit mare bucurie în inimile lor cînd au auzit despre mingea de gumă. Cînd şobolanul a numit-o, i-au dat de mîncare şi iată care este hrana lui: boabe de porumb, seminţe de dovleac, ardei, fasole, cartofi, cacao. Acestea sînt ale lui.

— Dacă ceva care-i al tău este pus la păstrare sau risipit, atunci roade-l, i-au spus şobolanului Hunahpu şi Xbalanque.

— Foarte bine, băieţi. Dar ce va zice bunica voastră dacă mă vede? a întrebat el.

— Nu fi fricos. Sîntem aici. Noi ştim ce trebuie să i se spună bunicii. O să te aşezăm sus, sub colţul acoperişului, chiar de la început. După ce am făcut asta, te duci drept acolo unde sînt puse lucrurile, iar noi o să ne uităm sub acoperiş, dar de fapt numai spre tocana noastră o să ne uităm, i-au spus ei şobolanului, ca să ştie ce are de făcut.

Hunahpu şi Xbalanque şi-au făcut treburile peste noapte şi cînd au ajuns acasă, în amiaza mare, nici nu se vedea că au cu ei un şobolan. Unul dintre băieţi a intrat direct în casă, în timp ce celălalt s-a dus în colţul casei, aşezînd repede acolo şobolanul. Şi apoi i-au cerut bunicii de mîncare:

— Macină ceva pentru tocana noastră, vrem sos de ardei, dragă bunico, au rugat-o ei.

Şi ea a măcinat ardei iute pentru tocana lor. Li s-a pus o strachină de fiertură în faţă, dar ei voiau doar să le amăgească pe bunica şi pe mama lor. Goliseră ulciorul de apă.

— Sîntem aproape morţi de sete! Adu-ne ceva de băut, i-au spus ei bunicii.

— Prea bine, zise ea şi plecă, iar ei mîncară mai departe. De fapt nu erau flămînzi. Voiau doar să pară că le este foame.

Şi apoi au văzut şobolanul oglindindu-se în sosul de ardei: aici era şobolanul, eliberînd mingea pusă sub creasta acoperişului. Cînd l-au văzut în sosul de ardei, au trimis un ţînţar, vieţuitoarea aceea numită ţînţar, asemănătoare cu o musculiţă. Acesta s-a dus pînă la apă şi a înţepat într-o parte ulciorul bunicii. Apa a început să ţîşnească pe partea unde ulciorul fusese înţepat. A încercat bunica s-o oprească, dar n-a reuşit.

— Ce face bunica? Murim de sete, gîtlejurile noastre uscate o să ne dea gata, s-au plîns ei mamei lor şi au trimis-o şi pe ea după apă.

După aceasta şobolanul a ros firele, eliberînd mingea. A căzut de sub acoperiş împreună cu jugurile, apărătoarele de braţe şi şorţurile. Le-au luat de acolo şi s-au dus să le ascundă în drum, în drumul care ducea la terenul de joc.

După aceeea s-au dus la bunica lor care era la apă. Nici ea, nici mama lor, nici una dintre ele nu prididea să oprească scurgerea apei.

Au sosit băieţii, fiecare cu sarbacana lui. Cînd au ajuns la apă:

— Ce-ai făcut? Ne-am săturat să aşteptăm, aşa că am venit şi noi, au spus ei.

— Uitaţi-vă cum curge ulciorul într-o parte! Nu putem opri apa, a spus bunica, şi atunci ei au oprit-o ca să nu mai curgă.

Şi s-au întors împreună, cei doi băieţi luînd-o înaintea bunicii.

În felul acesta treaba cu mingea de gumă a fost lămurită.

FERICIŢI ACUM, S-AU DUS SĂ JOACE MINGEA PE TEREN. Aşa că au jucat mingea de la distanţă, doar ei doi singuri. Au măturat terenul părinţilor lor.

Şi zgomotul a ajuns la urechea domnilor din Xibalba:

— Cine a început jocul din nou, acolo sus, deasupra capetelor noastre? Nu au nici un pic de ruşine, de tropăie în halul ăsta? N-au

murit Unu și Șapte Hunahpu încercînd s-o facă pe grozavii față de noi? Trebuie să le trimitem și lor o invitație, au spus, ca și mai înainte, Unu și Șapte Moarte, domnii de acolo.

— Sînt invitați aici, le-au zis ei solilor. Iată ce să le spuneți cînd ajungeți la ei: „Trebuie să vină. Vrem să jucăm mingea cu ei, aici. Peste șapte zile avem o partidă." Așa să le spuneți cînd veți ajunge, li s-a spus solilor.

Și aceștia apoi au pornit-o pe un drum larg, drumul care ducea la casa băieților, care, de fapt, se și termina la casa lor, așa că solii au ajuns drept la bunica. Cît despre băieți, erau duși să joace mingea cînd au ajuns acolo solii din Xibalba.

— „Trebuie neapărat să vină", așa au trimis vorbă domnii, au spus solii din Xibalba.

Și tot atunci, și acolo, solii din Xibalba au fixat și ziua.

— În șapte zile o să se țină partida, au anunțat-o ei pe Xmucane.

— Foarte bine, solilor. Se vor duce cînd va veni ziua, a spus bunica și solii au plecat. S-au întors.

Așa că acum bunica a rămas cu inima sfărîmată:

— Cum pot eu să trimit după nepoții mei? Nu-i tot aceeași Xibalba ca atunci, demult, cînd au venit solii și tații lor s-au dus ca să moară? spunea bunica suspinînd de una singură la ea acasă.

După aceea, un păduche a coborît acolo unde putea fi văzut și ea l-a ridicat, l-a pus în palmă, iar păduchele a început să țopăie.

— Nepoate dragă, poate ți-ar plăcea să-mi porți o solie, să pleci acolo unde sînt nepoții mei, la terenul de joc cu mingea, i s-a spus păduchelui atunci cînd a plecat ca purtător de solie. „A venit un sol de la bunica voastră, să le spui. Trebuie să vă întoarceți acasă; « În șapte zile trebuie să fiți acolo », așa vă trimite bunica voastră vorbă", să le spui, i-a zis ea păduchelui.

Păduchele a plecat îndată, ba mergînd, ba oprindu-se, și în drumul lui a dat de un băiat numit Tamazul, broasca.

— Unde te duci? l-a întrebat broasca pe păduche.

— Vorba se află la mine în burtă. Mă duc la cei doi băieți, i-a spus păduchele lui Tamazul.

— Bine, bine. Dar văd că nu prea te grăbești, i s-a spus păduchelui de către broască. N-ai vrea să te înghit? Ai să vezi, o să ajungem în graba mare, eu alerg aplecată în față.

— Foarte bine, i-a spus păduchele broaștei.

Apoi, cînd păduchele era unit cu broasca, aceasta a început să salte. Mergea tot înainte, dar nu fugea.

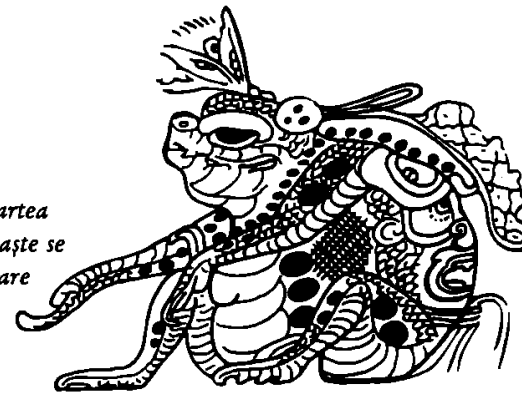

TAMAZUL, BROASCA. *În partea de jos a spatelui acestei broaşte se vede o bucată de piele pe care aceasta o leapădă. De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN DE KARL TAUBE

Apoi broasca a întîlnit un şarpe mare, numit Zaquicaz:

— Unde te duci, Tamazul, dragă? a fost întrebată broasca de Zaquicaz.

— Sînt sol. Vorba pe care o port e la mine în burtă, i-a spus broasca şarpelui.

— Dar îmi pare că nu mergi prea repede. Ascultă ce-ţi spun. Eu am să ajung acolo în graba mare, i-a spus şarpele broaştei.

— Dă-i drumul şi hai să mergem înainte, i-a răspuns, aşa că broasca a fost înghiţită de Zaquicaz. În ziua de azi, cînd şerpii îşi caută hrană, înghit broaşte.

Şi şarpele mergea alergînd, apoi a fost strigat de sus de un şoim rîzător, o pasăre mare. Şarpele a fost înghiţit de şoim şi apoi acesta a ajuns deasupra terenului unde jucau mingea. Cînd şoimii vor hrană, în munţi, mănîncă şerpi.

Şi cînd şoimul a ajuns, s-a lăsat la marginea terenului de joc.

Hunahpu şi Xbalanque erau foarte fericiţi, jucau mingea cînd a ajuns şoimul la ei.

Şi atunci şoimul a strigat:

„Uac-co! Uac-co!"

ţipa şoimul pe limba lui.

— Cine ţipă acolo? Hai repede să luăm sarbacanele, au spus băieţii. Şi l-au lovit pe şoim, ţintindu-l cu sarbacana lor drept în ochi. Clătinîndu-se, şoimul a căzut şi ei s-au dus drept la el să-l prindă şi apoi l-au întrebat:

— Ce cauţi aici?

— Vorba mea se află la mine în burtă. Dar vindecaţi-mi mai întîi ochiul şi v-o spun, le-a răspuns şoimul.

— Aşa vom face, s-au învoit băieţii.

Apoi au luat puţină gumă de pe faţa mingii şi au pus-o pe ochiul şoimului. „Sînge de jertfă" numeau ei asta. De îndată ce l-au vindecat, şoimul a început din nou să vadă bine.

— Hai, spune-o, l-au îndemnat ei pe şoim, iar acesta a vărsat îndată un şarpe mare.

— Vorbeşte, i-au spus ei apoi şarpelui.

— Îndată, a zis el, şi atunci a vărsat broasca.

— Ce te aduce aici? Spune! i-au zis apoi broaştei.

— Vorba se află la mine în burtă, a spus şi broasca. Apoi a încercat să verse, dar n-a ieşit nimic. Doar un fel de bolboroseală. Se străduia, dar nu vărsa nimic.

Atunci băieţii au început s-o lovească cu piciorul.

— Şmechero, i-au strigat şi apoi i-au tras un picior în fund, şi i-au zdrobit oasele dinspre coadă cu loviturile lor. Cînd a încercat din nou să verse, a ieşit doar un fel de scuipat.

Şi atunci băieţii i-au deschis gura şi i-au cercetat-o. Căutînd-o în gură, au găsit păduchele înfipt între dinţi, era chiar acolo, în gură. Nu-l înghiţise, i se păruse doar că l-a înghiţit.

Şi aşa a fost înfrîngerea broaştei. Nu-i limpede ce hrană i-au dat şi deoarece n-a fugit, a devenit hrană pentru şerpi.

— Spune-o, i-au poruncit apoi păduchelui şi atunci el a rostit vorba trimisă:

— Băieţi, bunica voastră a spus: „Cheamă-i aici. Au trimis după ei. Din Xibalba, Unu şi Şapte Moarte au trimis un sol care a spus: « Peste şapte zile trebuie să fie aici. Să jucăm mingea. Să-şi aducă cu ei echipamentul de joc: mingea de gumă, jugurile, apărătoarele de braţe, şorţurile.

AU PUS-O PE OCHIUL ŞOIMULUI.
Şoimul rîzător, singurul dintre ulii şi şoimii din Mezoamerica avînd pene negre în jurul ochilor

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

O să fie mare veselie pe aici », au spus domnii. Asta-i vorba care le-a fost trimisă", a spus bunica voastră. Şi apoi a mai spus că trebuie să mergeţi. Vă spunem drept, bunica voastră plînge şi vă cheamă să veniţi.

„O fi adevărat! şi-au spus băieţii în gînd." De îndată ce au auzit vestea au şi plecat spre casă, dar s-au dus numai ca să-i spună bunicii ce are de făcut:

— Plecăm, dragă bunică. Să-ţi spunem doar ce ai de făcut. Uite aici semnul cuvîntului nostru. Îl lăsăm la tine. Fiecare dintre noi o să sădească un ştiulete de porumb verde. O să-i sădim în mijlocul casei. Cînd porumbul se va usca, va fi semn c-am murit.

„Poate că au murit", o să spui tu cînd o să se usuce. Iar cînd o să încolţească, o să spui: „Poate că trăiesc", draga noastră bunică şi dragă mamă, de-acum înainte ăsta-i semnul cuvîntului nostru. Îl lăsăm cu voi, au spus ei şi au plecat.

Hunahpu a sădit unul şi Xbalanque a sădit altul. Au fost sădiţi chiar acolo, în casă: nici pe munte, nici unde-i pămîntul umed, ci acolo, unde pămîntul era bătătorit, în mijlocul casei lor. I-au lăsat sădiţi acolo, înăuntrul casei lor, chiar în mijloc. I-au lăsat sădiţi acolo şi au plecat, fiecare cu sarbacana lui.

Au coborît în Xibalba, lunecînd repede pe faţa unei stînci şi străbătînd răscrucea canioanelor. Au trecut chiar printre păsări — cele numite „păsări grămadă" — şi apoi au trecut peste Rîul Puroi şi Rîul Sînge puse acolo de Xibalba drept capcane. Nu au călcat în ele, ci doar au trecut pe deasupra, călare pe sarbacanele lor, şi s-au dus la Răscrucea de Drumuri. Dar ştiau despre drumurile din Xibalba — Drumul Negru, Drumul Alb, Drumul Roşu, Drumul Verde.

Şi acolo au chemat vietatea numită ţînţar. Deoarece auziseră că-i o iscoadă, l-au trimis înainte.

— Înţeapă-i unul după altul. Mai întîi înţeapă-l pe primul care este aşezat acolo, apoi înţeapă-i la rînd, pe fiecare, pînă la ultimul, şi de asta o să ai voie numai tu să sugi sîngele drumeţilor, i s-a spus ţînţarului.

— Foarte bine, a răspuns ţînţarul, apoi a pornit pe Drumul Negru şi s-a oprit la cele două păpuşi sau ciopliturî în lemn, care erau aşezate primele. Erau amîndouă îmbrăcate frumos şi a înţepat-o pe prima dintre ele. N-a scos o vorbă, aşa că a înţepat-o din nou. Apoi a înţepat-o pe a doua şi tot n-a vorbit, apoi pe a treia, care era de fapt Unu Moarte.

VIETATEA NUMITĂ ŢÎNŢAR. *În acest desen ţînţarul îşi poartă arma în faţa podoabei de pe cap, iar din anus îi picură sînge. De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN DE KARL TAUBE

— Aoleu! a exclamat fiecare cînd a fost înţepat.
— Ce-i? au întrebat toţi ceilalţi.
— Vai! a strigat Unu Moarte.
— Ce s-a-ntîmplat, Unu Moarte?
— M-a-nţepat ceva.
— O fi... au! M-a-nţepat ceva, a spus apoi cel aşezat al patrulea.
— Ce s-a-ntîmplat, Şapte Moarte?
— M-a-nţepat ceva.
Cel aşezat al cincilea a strigat şi el:
— Au, au!
— Ce-i, Zgîndără Bubă? l-a întrebat Şapte Moarte.
— M-a-nţepat ceva, a spus el apoi.
Cel aşezat al şaselea a fost înţepat.
—Vai! a spus la rîndul său.
— Ce s-a-ntîmplat, Adună Sînge? l-a întrebat Zgîndără Bubă.
— M-a-nţepat ceva, a spus la rîndul său.
Apoi a fost înţepat cel aşezat al şaptelea.
— Au! a strigat şi el.
— Ce s-a-ntîmplat, Diavol al Puroiului? l-a întrebat Adună Sînge.
— M-a-nţepat ceva, s-a plîns el.

Cel aşezat al optulea a fost şi el înţepat.

— Au! a strigat el.

— Ce s-a-ntîmplat, Diavol al Gălbinarei? l-a întrebat Diavolul Puroiului.

— M-a-nţepat ceva, a spus el.

Apoi cel aşezat al nouălea a fost înţepat la rîndul său.

— Au! a strigat el.

— Ce s-a-ntîmplat, Sceptru de Os? l-a întrebat Diavolul Gălbinarei.

— M-a-nţepat ceva, a spus el.

Apoi cel aşezat al zecelea a fost înţepat la rîndul său.

— Au!

— Ce s-a-ntîmplat, Sceptru de Ţeastă? a întrebat Sceptru de Os.

— M-a-nţepat ceva, a spus şi el.

Apoi cel aşezat al unsprezecelea a fost înţepat la rîndul său.

— Au! a strigat şi el.

— Ce s-a-ntîmplat, Aripă? l-a întrebat Sceptru de Craniu.

— M-a-nţepat ceva, a spus el.

Apoi cel aşezat al doisprezecelea a fost înţepat la rîndul său.

— Au! a strigat el.

— Ce-i, Chingă de Boccea? a fost întrebat la rîndul lui.

— M-a-nţepat ceva, a spus şi el.

Apoi cel aşezat al treisprezecelea a fost înţepat la rîndul său.

— Au!

— Ce s-a-ntîmplat, Dinţi Însîngeraţi? l-a întrebat Chingă de Boccea.

— M-a-nţepat ceva, a spus el.

Apoi cel aşezat al paisprezecelea a fost înţepat la rîndul său.

— Au! M-a-nţepat ceva, a spus şi el.

— Gheare Însîngerate? l-a întrebat Dinţi Însîngeraţi.

Şi în felul acesta fiecare a fost chemat pe nume, numele tuturor a fost rostit pe cînd vorbeau între ei. Şi-au arătat chipurile şi şi-au spus numele, fiecare fiind numit de cel care era cu un rang deasupra lui şi numindu-l, la rîndul său, pe cel aşezat lîngă el. Nu le-a scăpat nici un singur nume, fiecare pronunţînd numele celui care fusese înţepat ultimul de firul de păr pe care Hunahpu şi-l smulsese de pe fluierul piciorului. Nu era de fapt un ţînţar cel care îi înţepa. În felul acesta Hunahpu şi Xbalanque au auzit toate numele. După aceea Hunahpu şi Xbalanque au mers mai departe şi au ajuns acolo unde stăteau xibalbanii.

— Spune domnilor bună ziua, a zis careva dintre cei aşezaţi acolo.

Cel care vorbise voia să-i înşele.

— Aceştia nu sînt domni! Acestea sînt păpuşi, cioplituri în lemn! au spus băieţii pe cînd se apropiau. Şi după aceea le-au urat domnilor bună dimineaţa:

„'Mneaţa, Unu Moarte. 'Mneaţa, Şapte Moarte.
'Mneaţa, Zgîndără Bubă. 'Mneaţa, Adună Sînge.
'Mneaţa, Diavol al Puroiului. 'Mneaţa Diavol al Gălbinarei.
'Mneaţa, Sceptru de Os. 'Mneaţa, Sceptru de Tigvă.
'Mneaţa, Aripă. 'Mneaţa, Chingă de Boccea.
'Mneaţa, Dinţi Însîngeraţi. 'Mneaţa, Gheare Însîngerate",

le-au spus ei cînd au ajuns, recunoscîndu-i astfel pe toţi. Le-au spus fiecăruia pe nume. N-a fost un singur nume care să le scape. Cînd le-au cerut ei s-o facă, n-au lăsat pe din afară nici un nume.

— Staţi jos, aici, li s-a spus. Doreau să-i facă să se aşeze pe o bancă, dar ei n-au vrut:

— Banca asta nu-i pentru noi! E doar o lespede pentru gătit, au spus Hunahpu şi Xbalanque. Nu au fost învinşi.

— Bine, bine. Atunci duceţi-vă în casă, li s-a spus.

Şi apoi au intrat în Casa Întunecată. N-au fost învinşi nici acolo. Aceasta a fost prima încercare la care au fost supuşi în Xibalba, cît despre xibalbani, erau ca şi învinşi.

Mai întîi au intrat în Casa Întunecată.

După aceea solul lui Unu Moarte le-a adus torţa, aprinsă încă de la sosire, şi cîte un trabuc pentru fiecare.

— „Iată torţa, a zis domnul să vă spun. S-o aducă înapoi mîine dimineaţă împreună cu trabucele. Trebuie să fie neatinse", aşa au spus domnii, le-a zis solul cînd a venit.

— Aşa vom face, au răspuns băieţii, dar ei n-au lăsat torţa să ardă, ci au înlocuit-o cu ceva care arăta ca focul. Era coada papagalului Macao, dar paznicilor li se părea a fi o torţă. Cît despre trabucuri, au pus licurici în vîrful lor şi au părut aprinse toată noaptea.

— I-am învins, au spus paznicii, dar torţa nu era aprinsă — părea doar aşa. Cît despre trabucuri, nimic nu ardea la ele — păreau doar aşa.

Cînd lucrurile astea au fost duse îndărăt domnilor:

— Ce se întîmplă? De unde vin? Cine i-a zămislit şi i-a purtat? Zău că ne doare inima, căci ceea ce fac ei nu-i a bine. Sînt deosebiţi

E DOAR O ŢEASTĂ. *În acest joc, mingea, aflată chiar în centru, apare ca o ţeastă văzută din profil. Din gura celor doi jucători din stînga şi din dreapta ies cuvinte (asemenea unor rotocoale de fum), probabil provocări ca cele schimbate în* Popol Vuh. *Primul jucător din stînga mingii ţine capul retezat al primului jucător din dreapta, din gîtul căruia încolţesc şerpi (reprezentînd muguri de sînge) şi un vrej de dovleac (amintind episodul în care un dovleac înlocuieşte capul lui Hunahpu). Dintr-un panou în relief aflat la Chichén Itzá, pe marele teren de joc cu mingea*

şi în felul cum arată, şi deosebiţi în toată fiinţa lor, şi-au spus stînd de vorbă între ei.

Şi după ce i-au chemat pe toţi domnii:

— Hai să jucăm mingea, băieţi, li s-a spus.

Şi apoi au fost întrebaţi de Unu şi Şapte Moarte:

— De unde aţi mai venit şi voi? Vă rog să ne spuneţi de unde, i-au întrebat cei din Xibalba.

— Păi, nu ştim de unde am venit, a fost tot ce au răspuns. Nu au dat un nume.

— Bine, hai atunci să jucăm mingea, le-au spus xibalbanii.

— Sîntem gata, au răspuns ei.

— Asta-i cea pe care o s-o punem în joc, iată mingea noastră de gumă, au spus xibalbanii.

— Nu, mulţumim. Cea pe care o punem în joc este aceasta, iată mingea noastră.

— Nu, nu-i aşa. Asta-i cea pe care o s-o punem în joc, au repetat xibalbanii.

— Bine, au spus băieţii.

— La urma urmei, nu-i decît una împodobită, au spus xibalbanii.

— Nu, nu-i aşa, e doar o ţeastă, vă răspundem noi, au zis băieţii.

FOTOGRAFIE DE HILLEL BURGER DUPĂ UN DESEN DIN: ALFRED M.TOZZER, *CHICHEN ITZA AND ITS CENOTE OF SACRIFICE*. © COLEGIUL HARVARD

— Ba nu-i adevărat, au zis xibalbanii.

— Aşa să fie, a spus Hunahpu.

Aruncată de xibalbani, mingea a fost oprită de jugul lui Hunahpu. Şi apoi, sub ochii xibalbanilor, Pumnalul Alb a ieşit dinăuntrul mingii. S-a rostogolit zornăind pe toată întinderea terenului.

— Asta ce-i? au întrebat Hunahpu şi Xbalanque. Voi nu vreţi de la noi decît moarte! N-aţi fost *voi* cei care aţi trimis să ne cheme şi n-a fost solul *vostru* cel care a venit? Vă rugăm, aveţi milă de noi, căci de nu, o să plecăm, le-au spus băieţii.

Căci iată ce fusese rînduit pentru băieţi: să moară de îndată, acolo, pe loc, doborîţi de cuţit. Dar nu s-a întîmplat aşa. Ba dimpotrivă, Xibalba din nou a fost învinsă de cei doi fraţi.

— Ei, lasă, nu plecaţi, băieţi. Încă mai putem juca mingea. Pune-ţi-o pe a voastră în joc, li s-a spus băieţilor.

— Aşa vom face, au răspuns băieţii; şi atunci a venit timpul mingii lor de gumă, care a fost pusă în joc.

După aceea au hotărît care să fie răsplata.

— Care o să fie răsplata noastră? au întrebat xibalbanii.

— Cereţi şi vă vom da, a fost tot ce-au răspuns băieţii.

— Dacă noi cîştigăm, vrem patru căuşe cu flori, au zis xibalbanii.

MINGEA LOR A FOST PUSĂ ÎN JOC. *Hunahpu (stînga) şi un jucător din echipa Xibalbei (dreapta) ţin împreună, cu apărătoarele lor de braţe, o minge pe care urmează să o pună în joc. Jucătorul din Xibalba poartă în spate, drept trofeu, un cap de om. De pe un basorelief aflat pe piatra ce marchează terenul de joc de la Copán.*

DESEN DE BARBARA TEDLOCK

— Foarte bine. Ce fel de flori? i-au întrebat băieţii.

— Un căuş cu petale roşii, unul cu petale albe, unul cu petale galbene şi un căuş cu flori întregi, au spus xibalbanii.

— Foarte bine, au spus băieţii şi apoi au aruncat mingea pe teren.

Băieţii erau egali cu ei ca forţă şi au jucat multe partide, o dată ce ei nu aveau decît gînduri bune. Apoi băieţii s-au lăsat bătuţi şi xibalbanii au fost mulţumiţi să-i vadă învinşi:

— Am făcut treabă bună. I-am bătut de la prima încercare, au spus xibalbanii. „Să vedem de unde o să facă rost de flori?" şi-au zis în gîndul lor.

— Aşa să fie. Înainte de-a se sfîrşi noaptea, trebuie să ne aduceţi florile ca răsplată, li s-a spus băieţilor, lui Hunahpu şi Xbalanque, de către cei din Xibalba.

— Foarte bine. Aşadar vom juca mingea şi noaptea, au spus ei cînd şi-au primit sarcina.

Şi după aceasta băieţii au intrat în Casa Brici, a doua încercare a Xibalbei.

Fusese hotărît ca ei să fie tăiaţi de cuţite în bucăţi. Se aşteptau să meargă totul repede, se aşteptau ca ei să moară, dar n-au murit. Au vorbit cu cuţitele, le-au spus ce au de făcut:

— Iată ce va fi al vostru: carnea animalelor, au spus ei cuţitelor şi ele nu s-au mai mişcat, ba chiar fiecare şi-a îndreptat vîrful în jos.

Şi aşa au rămas acolo toată noaptea, în Casa Brici. Şi apoi au chemat toate furnicile:

„Furnici tăietoare, furnici biruitoare, hai, veniţi,
să culegeţi toate, toate pentru noi,
flori înflorite, răsplată pentru domni".

— Foarte bine, au răspuns ele.

Şi apoi toate furnicile au plecat să culeagă florile, pe cele răsădite de Unu şi Şapte Moarte, care dăduseră între timp porunci străjerilor ce păzeau florile din Xibalba.

— Vă rugăm să ne păziţi florile. Nu lăsaţi pe nimeni să le fure. I-am învins pe băieţii ăia, o să vină acum să culeagă răsplata cu care ne sînt datori! La noapte să nu dormiţi.

— Am înţeles, au răspuns ei, dar străjerii florilor niciodată nu aveau habar de nimic. Singura lor dorinţă era să deschidă gura cît mai larg, să treacă din ram în ram în copaci şi de la o plantă la alta, cîntînd mereu acelaşi cîntec:

„Uip-pur-uil! Uip-pur-uil!"

spune unul dintre ei strigînd.

„Pur-uilău! Pur-uilău!"

spune celălalt cînd strigă şi el, cel numit puruil.

Cei doi sînt paznicii grădinii, ai grădinii lui Unu şi Şapte Moarte, dar ei nu observă furnicile care fură ce păzesc ei, care roiesc şi duc cu ele o sumedenie de flori, vin şi taie florile din copaci, punîndu-le laolaltă cu cele de sub copaci, în timp ce paznicii cască gura larg şi nu simt nici că le sînt ciugulite pînă şi cozile, că le sînt ciugulite pînă şi aripile. Florile tăiate cad ploaie în grămada şi mănunchiul de acolo, de dedesubt, aşa

că sînt umplute fără trudă patru căuşe cu flori, spectacol acrobatic care durează pînă în zori.

După aceea sosesc trimişii, pajii.

— „Spuneţi-le să vină, au trimis vorbă domnii. Trebuie să ne aducă răsplata chiar acum!"

— Foarte bine, au răspuns băieţii.

După ce au încărcat florile umplînd patru căuşe, s-au dus şi s-au arătat înaintea domnilor care au primit florile cu priviri îndurerate.

În felul acesta xibalbanii erau bătuţi; băieţii trimiseseră doar nişte furnici, o singură noapte, şi furnicile tăiaseră florile şi le puseseră în căuşe.

Ca urmare, toţi xibalbanii arătau bolnavi, păliseră cînd au dat cu ochii de flori.

După aceasta i-au chemat pe străjerii florilor:

— Cum de-aţi îngăduit să ni se fure florile? Astea-s florile *noastre*! Aici! Priviţi! au strigat la ei.

— N-am băgat de seamă, înălţimile voastre, deşi au avut de suferit şi cozile noastre, au răspuns ei.

Şi apoi li s-au despicat larg gurile, răsplata cuvenită pentru că se furase ce fusese în paza lor.

Astfel au fost învinşi Unu şi Şapte Moarte de Hunahpu şi Xbalanque şi, din cauza aceasta, păsările uipuruil s-au ales cu guri căscate. Au rămas căscate pînă în ziua de azi.

Apoi, cînd mingea a fost pusă pe teren, au făcut joc egal. Cînd au sfîrşit partida, au ajuns la o înţelegere.

— Mîine, în zori, jucăm din nou, au spus xibalbanii.

— Foarte bine, au răspuns băieţii, iar ăsta le-a fost sfîrşitul.

Şi acum au intrat în Casa Friguroasă. Înăuntrul acestei case sînt nenumăraţi curenţi de aer, cade grindină deasă, e ţara frigului. Băieţii au îndulcit de îndată frigul, oprindu-i intrarea. Frigul s-a potolit din cauza lor. Nu au murit, ci erau vii cînd s-a luminat de zi.

Deşi cei din Xibalba au sperat să-i omoare acolo, ei n-au murit, ci în zorii zilei erau vii. Au ieşit afară cînd au sosit pajii şi au plecat străjerii.

— De ce n-au murit? s-au întrebat căpeteniile din Xibalba. Din nou au fost uimiţi de faptele băieţilor Hunahpu şi Xbalanque.

A URMAT INTRAREA ÎN CASA JAGUAR, lăcaşul jaguarilor, înţesat cu jaguari.

— Să nu ne mîncaţi *pe noi.* Avem ceva care o să fie al vostru, le-au spus ei jaguarilor.

Spunînd acestea, au împrăştiat oase dinaintea animalelor.

Jaguarii au început să se bată între ei pentru oase.

— Au făcut treabă bună jaguarii. Le-au mîncat pînă şi inimile. Acum băieţii s-au dat bătuţi, au fost transformaţi în schelete, spuneau străjerii, găsind cu toţii că asta-i ceva foarte nostim. Dar băieţii n-au murit; erau bine. Au ieşit din Casa Jaguar.

— Ce fel de oameni sînt ăştia? De unde au venit? se întreba toată Xibalba.

ŞI APOI AU INTRAT ÎN MIJLOCUL FOCULUI, o casă de foc în care nu era altceva decît foc. Nu au fost arşi de el, doar perpeliţi, doar gata, gata să fiarbă, dar la revărsatul zorilor erau bine. Deşi fusese hotărît ca ei să fie ucişi la iuţeală acolo înăuntru, să fie biruiţi, n-au fost, în schimb xibalbanii şi-au pierdut, din cauza asta, curajul.

ŞI ACUM AU FOST ÎNCHIŞI ÎN CASA LILIAC, o casă plină numai cu lilieci, o casă cu lilieci răpitori, animale monstruoase, cu rîturi ca nişte cuţite, unelte ale morţii. A te găsi în faţa lor însemna a fi terminat într-o clipă.

Cînd s-au aflat acolo, s-au culcat înăuntrul sarbacanelor lor; în felul acesta nu au fost muşcaţi de cei ai casei. Dar aici este locul unde unul dintre ei a fost răpus din cauza unui liliac răpitor care a coborît şi a trecut pe deasupra tocmai cînd ieşise el afară. Asta s-a întîmplat pentru că ei doreau să se întîmple aşa, era ceea ce aveau ei în gînd.

Şi toată noaptea liliecii scot un ţipăt:

„Iik-iik! Iik-iik!"

spun ei şi o ţin aşa toată noaptea.

Apoi s-au potolit un pic. Liliecii nu se mai foiau în jurul lor. Şi atunci unul dintre băieţi s-a tîrît pînă la capătul sarbacanei, deoarece Xbalanque spusese:

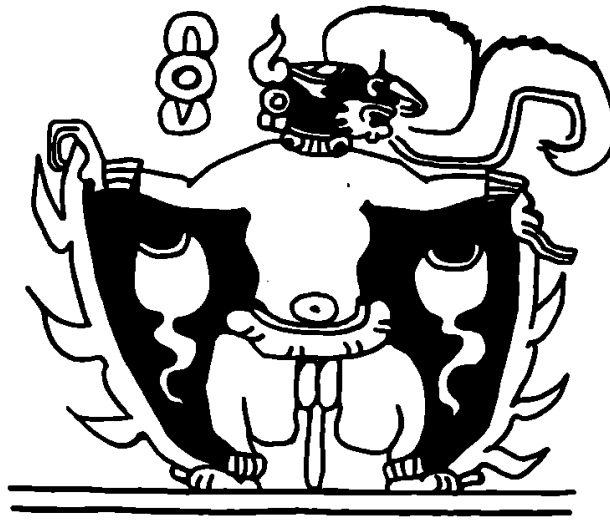

LILIECI RĂPITORI, ANIMALE MONSTRUOASE. *Desenul de pe aripile liliacului reprezintă ochi smulși. Formele asemănătoare unor suluri care îi ies din gură sînt țipetele sale. De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya, în stil chama, găsit în regiunea unde se află Marele Hău prin care Hunahpu și Xbalanque au coborît în Xibalba.*

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

— Hunahpu, poți să vezi cît mai este pînă în zori?

— Păi ar trebui, poate, să mă uit ca să văd cît mai este, a răspuns el. Așa că s-a ițit în gura sarbacanei, încercînd să vadă zorii.

Și atunci capul i-a fost retezat de un liliac răpitor, iar trupul lui Hunahpu a rămas mai departe înăuntrul sarbacanei.

— Ce se întîmplă? N-au venit zorii? întreabă Xbalanque. Dinspre Hunahpu nu se mai aude nici o mișcare. Ce-i asta? Hunahpu, n-ai plecat, nu-i așa? Ce-ai pățit?

Nu se mai mișcă; se aude acum doar un horcăit.

Văzînd aceasta, Xbalanque a fost cuprins de deznădejde:

— Vai! Totul e pierdut! a spus el.

Între timp, în altă parte, capul lui Hunahpu se îndrepta rostogolindu-se spre terenul de joc, așa cum se înțeleseseră xibalbanii cu Unu și Șapte Moarte. Toți se bucurau văzînd capul lui Hunahpu.

CAPUL I-A FOST RETEZAT. *Hunahpu stînd fără cap, cu brațele legate. Din* Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

Și atunci Xbalanque a chemat toate animalele: coati, pecari, toate animalele, mici și mari. Era noapte, era încă în timpul nopții, cînd le-a cerut să-i aducă hrană.

— Fiecare dintre voi și oricare ar fi hrana voastră: de asta v-am chemat, să-mi aduceți aici hrana voastră, le-a spus Xbalanque.

— Foarte bine, au răspuns ei și-au plecat să aducă ce era a lor, și apoi au venit cu toții înapoi.

Este cel care n-a adus decît lemnul lui putred.

Este cel care n-a adus decît frunze.

Este cel care n-a adus decît pietre.

Este cel care n-a adus decît pămînt și tot așa, tot felul de hrană a animalelor, mici și mari, pînă ce ultimul dintre ele a rămas coati. El a adus un dovleac, împingîndu-l cu botul ca să se rostogolească.

Și dovleacul s-a prefăcut într-o imitație de cap al lui Hunahpu. Ochii îi fuseseră făcuți chiar de la început; iar creierii i-au venit de la

XBALANQUE A CHEMAT TOATE ANIMALELE. *Aici vine la el un colibri. În jurul gurii, pe spate și pe coapse are petice din piele de jaguar. Din* Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

gînditor, din cer. Acesta era Inima Cerului, Uragan, care a coborît de sus, a coborît în Casa Liliac. Faţa lui nu a fost terminată prea în grabă, a ieşit bine. Puterea îi rămăsese aceeaşi, era chipeş, vorbea întocmai ca el.

Şi aceasta era pe cînd încercau să se reverse zorii, înroşind tot orizontul.

— Acum trage dungile, bătrîne, i s-a poruncit oposumului.

— Da, a răspuns el. Cînd a tras dungile, le-a făcut din nou întunecate. Bătrînul a tras patru dungi.

„Oposum trage dungi", spun azi oamenii, încă de pe cînd a făcut zorii timpurii roşii şi albaştri, statornicindu-le însăşi existenţa.

— Nu-i bine? a fost întrebat Hunahpu.

— Ba-i foarte bine, a răspuns el. Capul lui era ca şi cum n-ar fi lipsit nici un os. Arăta leit cu cel adevărat.

Au stat apoi de vorbă şi au hotărît împreună mai multe lucruri:

— Ce-ar fi ca tu să nu joci mingea? Tu doar să rosteşti tot felul de ameninţări, în timp ce eu o să mă ocup de fapte, i-a spus Xbalanque.

Apoi i-a dat îndrumări unui iepure:

— Locul tău e acolo, în vîrf, deasupra terenului de joc. Să stai printre sacoşele pentru mingi, i s-a spus iepurelui de către Xbalanque, pînă ce mingea vine la tine şi atunci o rupi la fugă, în timp ce eu mă pun pe treabă.

I s-a spus ce să facă pe cînd era încă noapte.

Apoi, cînd s-a luminat de ziuă, amîndoi erau la fel de bine ca şi înainte.

OPOSUMUL. *Aducînd un an nou care începe în ziua numită* E *sau* Eb, *oposumul poartă în spate o desagă în care se află zeitatea protectoare a anilor de acest fel. În total există patru feluri de an, care corespund cu cele patru dungi pe care le face oposumul care vine în ajutorul lui Xbalanque.*
Din Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

ERA CAPUL LUI HUNAHPU. *Un jucător din echipa Xibalbei se lasă pe un genunchi și respinge mingea cu coapsa protejată de un șorț din piele. Mingea poartă numele lui Hunahpu. De pe un basorelief din perioada clasică timpurie maya, aflat pe piatra ce marchează terenul de joc din La Esperanza, Chiapas.*

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

Și cînd mingea a fost pusă din nou în joc, ceea ce se rostogolea pe teren era capul lui Hunahpu.

„Am învins! V-am înfrînt!
Dați-vă bătuți! Ați pierdut!"

li s-a spus. Dar chiar așa, Hunahpu le striga:

— Loviți capul ca pe o minge! le spunea el.

— Păi cu amenințările n-o să le facem noi mai mult rău, au spus domnii din Xibalba și au tras în minge. Xbalanque a primit-o, mingea a fost oprită de jugul lui, apoi a lovit-o cu putere și mingea a ieșit în afara terenului de joc, sărind doar o dată sau de două ori și oprindu-se printre sacoșele de mingi. Atunci iepurele a luat-o el din loc, sărind ca o minge, iar xibalbanii au pornit în urma lui, gonind, strigînd, țipînd pe urma iepurelui și dusă a fost întreaga Xibalbă.

Atunci băieții au luat îndărăt capul lui Hunahpu. Apoi Xbalanque a plantat dovleacul; adică atunci cînd s-a dus să pună dovleacul deasupra terenului.

Deci capul lui Hunahpu era din nou un cap adevărat și cei doi erau din nou fericiți. Iar ceilalți, xibalbanii, fugeau înainte în căutarea mingii.

După ce luaseră mingea dintre sacoșe, băieții le-au strigat:

— Veniți încoace! Uite mingea! Am găsit-o!

La strigătul lor ceilalți s-au oprit.

Cînd xibalbanii au venit îndărăt:

— Ni s-a părut numai c-am văzut ceva? au spus ei. Apoi au început din nou să joace, şi din nou rezultatul dintre ambele părţi a fost egal.

După aceea Xbalanque a lovit cu piciorul în dovleac. Dar dovleacul se storcise. S-a spart căzînd în teren şi dînd la iveală seminţele lui albe ca lumina, limpede ca lumina zilei, drept în faţa lor.

— Cum aţi făcut rost de ăsta? De unde a venit? se întrebau xibalbanii.

Cu aceasta, domnii din Xibalba au fost învinşi de Hunahpu şi Xbalanque. Mare era primejdia acolo, dar n-au murit în urma tuturor acelor lucruri care li s-au făcut.

Şi aici este epitaful, moartea lui Hunahpu şi a lui Xbalanque.

Vom vorbi acum despre epitaful lor, moartea lor. Au făcut tot ce li s-a cerut să facă, trecînd prin toate pericolele, prin toate greutăţile pregătite pentru ei, dar n-au murit în încercările la care i-au supus domnii din Xibalba şi nici n-au fost biruiţi de animalele feroce care locuiesc în Xibalba.

După acestea, au chemat doi clarvăzători de mijloc, asemănători cu cititorii. Iată numele lor: Xulu, Pacam, amîndoi atotştiutori.

— S-ar putea ca domnii din Xibalba să pună întrebări despre moartea noastră. Ei se gîndesc cum să ne înfrîngă, deoarece n-am murit şi nici n-am fost învinşi. Am ieşit teferi din toate încercările lor. Nici animalele nu ne-au venit de hac. Dar avem un semn, aici, în inimile noastre: unealta cu care ei o să ne omoare va fi o vatră de piatră. Toţi xibalbanii s-au adunat. Moartea noastră nu-i oare de neînlăturat? Iată aici planul nostru, acum o să vi-l spunem: Dacă vă vor întreba despre moartea noastră, după ce vom fi arşi, ce le vei spune, Xulu, şi tu, Pacam? Dacă vă vor pune întrebarea: „N-ar fi bine să le aruncăm oasele în canion?"

„Poate că n-ar fi bine, o dată ce o să se întoarcă din nou la viaţă", veţi răspunde voi.

„Poate ar fi bine să-i atîrnăm sus, într-un copac?" o să vă întrebe apoi.

„Asta-i sigur că n-o să fie bine, căci o să le vedeţi feţele", veţi spune voi, şi atunci ei o să vă întrebe pentru cea de-a treia oară:

„Păi singurul lucru bun pe care-l putem facem ar fi să le aruncăm oasele în rîu?" Şi, dacă vă vor spune aşa, „Asta-i o moarte bună pentru ei şi ar fi mai bine să le măcinaţi şi oasele cu o piatră, aşa cum

se face făina din porumbul tare, şi să măcinaţi pe fiecare dintre ei separat şi apoi

aruncaţi-i în rîu,
împrăştiaţi-i pe calea apei,
printre munţii, mici şi mari",

veţi spune voi, îndeplinind astfel ceea ce v-am cerut să faceţi, au zis micul Hunahpu şi Xbalanque.

Cînd au dat aceste îndrumări, ştiau prea bine că vor muri.

IATĂ CUM S-A FĂCUT CUPTORUL, cuptorul mare, din piatră. Xibalbanii l-au făcut asemenea celui în care se fierbe băutura dulce, cu o deschizătură foarte largă.

După aceea au venit solii să ducă băieţii, solii lui Unu şi Şapte Moarte.

— „Trebuie să vină. O să mergem cu băieţii să le arătăm ce bunătăţi am pregătit pentru ei", au trimis vorbă domnii, le-au spus solii.

— Foarte bine, au răspuns băieţii.

Au plecat în fugă şi s-au oprit la gura cuptorului.

Şi acolo xibalbanii au încercat să-i silească să joace un joc:

— Uite, hai să sărim peste băutura noastră de patru ori, drept peste ea, unul după altul, băieţi, i-a îndemnat Unu Moarte.

MERSUL PE PICIOROANGE.
Din Codexul din Madrid

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

— N-o să ne păcăliţi voi astfel, domnilor. Credeţi că nu ştim ce moarte ne aşteaptă? Ia priviţi! au spus ei şi s-au aşezat faţă în faţă. S-au apucat de mîini şi au intrat cu capul înainte în cuptor.

Şi acolo au murit, împreună, iar acum toţi xibalbanii erau fericiţi, înălţînd chiote, izbucnind în urale.

— I-am bătut! Nu s-au lăsat uşor! ziceau ei.

Apoi i-au chemat pe Xulu şi Pacam, care s-au ţinut de cuvînt: oasele băieţilor au ajuns exact acolo unde au dorit-o ei. După ce xibalbanii au făcut divinaţia, oasele au fost măcinate şi risipite în rîu. Dar nu s-au dus departe — au căzut doar pe fundul apei. Au redevenit doi băieţi chipeşi; cînd au apărut, arătau leit ca înainte.

ŞI ÎNTR-A CINCEA ZI AU REAPĂRUT. Au fost văzuţi de oameni în apă. Cei doi arătau ca nişte ştiuci cînd chipurile lor au fost văzute de cei din Xibalba. Şi după ce încolţiseră în apă, o zi mai tîrziu s-au ivit ca doi vagabonzi, cu petice în faţă, petice în spate şi petice peste tot. Păreau grosolani cînd au fost examinaţi de Xibalba şi se purtau acum altfel.

Acum dansau doar Dansul Păsării Caprimulg, Dansul Nevăstuicii, Dansul unui Tatu.

Doar Înghiţitul Săbiilor, doar Mersul pe Picioroange dansau acum.

Şi făceau multe minuni. Dădeau foc unei case de parcă ar fi ars-o cu adevărat şi dintr-o dată o aduceau neatinsă înapoi. Xibalba era acum plină de admiraţie.

Apoi se jertfeau pe ei înşişi, unul dintre ei murind pentru celălalt stătea întins de parcă era mort. Mai întîi se ucideau şi apoi deodată erau iarăşi vii. Xibalbanii nu puteau decît să se minuneze de ceea ce vedeau. Tot ce făceau era de pe acum temelia biruinţei lor asupra Xibalbei.

Veştile despre dansurile lor au ajuns la urechile domnilor Unu şi Şapte Moarte. Cînd au auzit, au zis:

— Cine sînt aceşti doi vagabonzi? Sînt oare chiar aşa de grozavi? Şi dansul lor e atît de frumos?

— Pot face orice! au spus ei. Faima lor ajunsese la urechea domnilor. Păreau să fie ceva minunat, aşa că au trimis soli să le spună că trebuie să vină la ei.

— „Numai dacă ar veni să dea un spectacol pentru noi ne-am mira şi ne-am minuna de ei", aşa să le spuneţi că au trimis vorbă domnii.

Solii s-au dus la dansatori şi au repetat cuvintele domnilor.

— Nu vrem să mergem, căci ne este ruşine. Răspunsul nostru este simplu: „Nu". Cum să nu ne fie frică să intrăm în casa unui domn? Nu

ne-am simţi bine deloc! Am rămîne acolo cu ochii holbaţi. Aveţi milă de noi! O să li se pară că nu sîntem decît nişte dansatori. Şi ce-o să le spunem prietenilor noştri vagabonzi? Sînt şi alţii care vor să dansăm astăzi pentru ei, să le mai înveselim viaţa, aşa că nu putem să facem acelaşi lucru şi pentru domni, şi apoi nu asta e ceea ce vrem noi, solilor, au răspuns Hunahpu şi Xbalanque.

Pînă la urmă s-au lăsat înduplecaţi: cu chiu, cu vai au mers pe drumul lor întortocheat. Nu voiau să meargă repede. De multe ori a fost nevoie să fie siliţi; solii au luat-o înainte, drept călăuze, dar trebuia să se tot întoarcă. În felul acesta au ajuns la domni.

Şi AU VENIT LA DOMNI. Prefăcîndu-se foarte smeriţi, şi-au aplecat capetele pînă la pămînt cînd au ajuns. S-au închinat adînc, îndoindu-se,

DANSUL UNUI TATU. *Dansatorul poartă o mască solzoasă de tatu, cîntă din fluier şi scutură nişte clopoţei. De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya, în stil chama, găsit în Marele Hău prin care Hunahpu şi Xbalanque au coborît în Xibalba.*

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

APOI AU SĂVÎRȘIT JERTFIREA UNUI OM. *Bătrînul zeu negustător din lumea subpămînteană șade în palatul său, sub un baldachin, cu solul său bufniță cocoțat pe pălărie. Femeile din jurul lui sînt toate de rang nobil. Una dintre ele întoarce capul ca să vadă spectacolul din stînga, în care doi dansatori mascați (probabil Hunahpu și Xbalanque deghizați) săvîrșesc jertfirea unui om. Dansatorul din stînga apasă cu tăișul unui topor pe ceafa victimei. De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya, aflat în Muzeul de Artă al Universității Princeton*

întinzîndu-se pe jos, pe petice, pe zdrențe. Chiar că păreau niște vagabonzi cînd au sosit.

Apoi au fost întrebați de pe ce munte vin, din ce trib, și au mai fost întrebați și despre mama și tatăl lor:

— De unde veniți? au fost întrebați.

— N-am știut niciodată, doamne. Nu știm nimic despre mama și tatăl nostru. Se vede că eram mici cînd au murit, a fost răspunsul lor. N-au dat nici un nume.

— Ei bine. Noi vă rugăm să ne distrați. Ce ați vrea să primiți drept răsplată? au fost întrebați.

— Păi nu vrem nimic. Ca să vă spunem adevărul, ne este frică, i-au spus ei domnului.

— Să nu vă fie frică. Și nici rușine. Vă spunem noi cum să dansați: mai întîi dansați ca să vă jertfiți, după aceea dați foc casei. Arătați-ne tot ce știți. Vrem să ne distrăm. Asta-i dorința inimii noastre. De asta am trimis după voi, dragi vagabonzi. O să vă plătim, li s-a spus.

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL LUI MICHAEL D. COE ŞI AL CLUBULUI GROLIER

Aşa că şi-au început cîntecele şi dansurile şi au venit toţi xibalbanii, spectatorii s-au înghesuit pe podea, iar ei au dansat toate dansurile, Dansul Nevăstuicii, Dansul Păsării Caprimulg, Dansul unui Tatu. Apoi domnul le-a spus:

— Jertfiţi cîinele meu şi apoi înviaţi-l la loc.

— Aşa vom face, au zis ei.

Cînd au jertfit cîinele
şi apoi l-au reînviat.
Cîinele a fost încîntat
cînd a reînviat.
Dădea din coadă încoace şi încolo
cînd a reînviat.

Şi domnul le-a spus:

— Mai trebuie să-mi daţi foc casei.

MAI SĂVÎRȘIȚI O JERTFIRE, DAR ACUM ASUPRA VOASTRĂ! *La stînga, Hunahpu deghizat în zeul Trăsnet, gata să arunce un topor care aprinde un fulger. Mustața de știucă de pe obraz amintește episodul în care el și fratele său au apărut ca știuci. Jos, stînd culcat, Xbalanque așteaptă amuzat să i se taie capul. Nu se mai mulțumește să poarte cîteva petice din piele de jaguar, ci apare ca o parodie a lui însuși. Următorul (de la stînga la dreapta) este un xibalban scheletic, care dansează răpit, un cîine care dă din coadă (după ce a revenit din propria decapitare) și un licurici care ține o torță (din episodul cu Casa Întunecată). De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya, aflat în Muzeul de Artă Metropolitan*

Așa că au dat foc casei. Casa era ticsită cu domni, dar n-au ars. În grabă mare au făcut-o la loc, ca nu cumva casa lui Unu Moarte să fie pîrjolită toată dintr-o dată. Toți domnii se minunau, iar ei dansau mereu. Erau în culmea bucuriei.

Și apoi li s-a spus de către domni:

— Mai trebuie să omorîți pe cineva. Faceți o jertfire fără moarte, li s-a spus.

— Foarte bine, au încuviințat ei.

Și apoi au săvîrșit jertfirea unui om.

Au ridicat o inimă de om, ținînd-o sus.

Și au arătat rotunjimea ei domnilor.

Unu și Șapte Moarte au admirat-o și de îndată persoana aceea a fost reînviată. Inima îi era plină de bucurie cînd a revenit la viață, iar domnii erau uimiți.

— Mai săvîrșiți o jertfire, dar acum asupra voastră! Să vedem și asta! În inima noastră ăsta-i dansul pe care îl vrem de fapt de la voi, au spus acum domnii.

— Foarte bine, doamne, au spus ei și s-au jertfit pe ei înșiși.

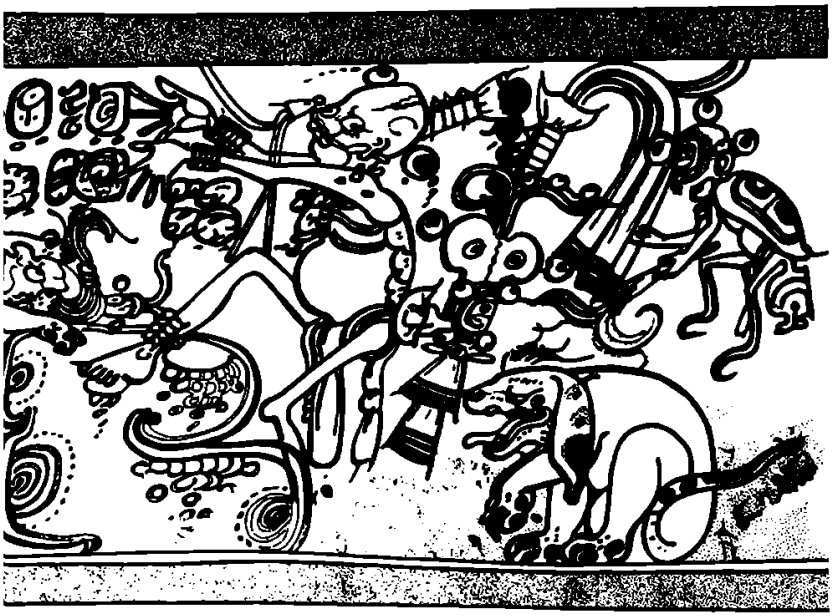

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL LUI MICHAEL D.COE ŞI AL CLUBULUI GROLIER

Şi aici e jertfirea micului Hunahpu de către Xbalanque. Rînd pe rînd, picioarele lui, braţele lui au fost larg răstignite. Capul i s-a desprins şi s-a rostogolit pînă departe. Inima lui, smulsă din piept, a fost înăbuşită într-o frunză şi priveliştea îi înnebunea pe xibalbani.

Acum doar unul dintre ei mai dansa acolo: Xbalanque.

— Ridică-te, spuse el, şi Hunahpu se reîntoarse la viaţă. Amîndoi erau plini de bucurie la aceasta — şi tot aşa se bucurau şi domnii, de parcă ar fi făcut-o ei înşişi. Unu şi Şapte Moarte aveau inima atît de plină de bucurie, de parcă ei ar fi fost cei care executau dansul.

Şi apoi inima domnilor s-a umplut de dor, de rîvnă pentru dansul micului Hunahpu şi al lui Xbalanque. Şi atunci au fost rostite aceste cuvinte de către Unu şi Şapte Moarte:

— Faceţi asta şi cu noi! Jertfiţi-ne! au spus ei. Jertfiţi-ne pe amîndoi! le-au spus Unu şi Şapte Moarte micului Hunahpu şi lui Xbalanque.

— Foarte bine. Voi, fără îndoială, o să vă întoarceţi înapoi la viaţă. Ce-i moartea pentru voi? Şi nu vă facem noi fericiţi pe voi, şi pe vasalii de pe tărîmurile voastre? au spus ei domnilor.

Şi iată-l pe primul jertfit, domnul cel mai de seamă, cel al cărui nume este Unu Moarte, căpetenia Xibalbei.

Şi cu Unu Moarte mort, următorul ce trebuia să fie luat era Şapte Moarte. Nu s-au mai reîntors la viaţă.

Şi atunci xibalbanii se ridicară să plece, cei care au văzut domnii murind. Fuseseră supuşi acolo unei jertfe de inimă şi jertfa de inimă a fost săvîrşită asupra celor doi domni numai pentru a-i nimici.

De îndată ce l-au omorît pe primul domn fără să-l mai reînvie, celălalt domn s-a arătat umil şi înlăcrimat faţă de dansatori. Nu pricepea, nu voia să accepte:

— Fie-vă milă de mine! s-a rugat el cînd şi-a dat seama. Toţi vasalii lor au luat drumul marelui canion, toţi împreună au umplut hăul. S-au strîns grămadă acolo, toţi laolaltă, nenumărate furnici rostogolindu-se jos, în canion, de parcă ar fi fost mînate acolo. Şi cînd au ajuns, s-au aplecat toţi, predîndu-se, au ajuns umili şi înlăcrimaţi.

Aşa s-a petrecut înfrîngerea căpeteniilor Xibalbei. Băieţii au îndeplinit-o numai prin minuni, numai prin transformare de sine.

Şi APOI ŞI-AU SPUS NUMELE, şi-au dat pe faţă numele în prezenţa tuturor xibalbanilor:

— Ascultaţi, o să vă spunem numele nostru şi o să vă spunem şi pe cel al părinţilor noştri. Iată, ne cheamă micul Hunahpu şi Xbalanque. Şi iată cine au fost taţii noştri, cei pe care i-aţi omorît: Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu erau numele lor. Sîntem aici ca să curăţim drumul de chinurile şi necazurile taţilor noştri. De aceea am îndurat toate chinurile pe care ni le-aţi pricinuit. Şi tot aşa o s-o sfîrşim cu voi toţi. Avem de gînd să vă ucidem. Nimeni nu vă mai poate scăpa acum, li s-a spus.

Şi toţi xibalbanii s-au aruncat jos, la pămînt, şi au strigat:

— Fie-vă milă, Hunahpu şi Xbalanque! E drept că v-am nedreptăţit taţii, cei pe care i-aţi numit. Cei doi sînt înmormîntaţi la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea, au spus ei.

— Foarte bine. Şi acum iată care este cuvîntul nostru, o să-l rostim pentru voi. Daţi-ne toţi ascultare, xibalbanilor: Din pricina asta, ziua voastră şi a urmaşilor voştri nu va fi o zi mare. Ba mai mult, darurile pe care le veţi primi nu vor mai fi de preţ, ci doar nişte cheaguri grunjoase de sevă. Nu veţi mai avea parte de sînge şters curat, ci doar de oale, de tigve, de lucruri sfărîmicioase, făcute cioburi. Mai departe, vă veţi

hrăni numai cu vietăţile livezilor şi ale poienilor. Nimeni dintre cei născuţi în lumină, zămisliţi în lumină nu va fi al vostru. Numai oamenii de nimic se vor pleca în faţa voastră. Şi aceştia vor fi cei vinovaţi, cei violenţi, cei neputincioşi, cei obidiţi. Acolo unde vina e limpede, acolo puteţi să vă duceţi şi voi, în loc să atacaţi pe neaşteptate oameni de tot felul. Şi veţi asculta rugăciuni deasupra sevei înălţate, li s-a spus tuturor xibalbanilor.

Aşa s-a petrecut începutul pieirii lor şi renegarea cultului lor.

Ziua lor străveche n-a fost o zi mare,
străvechiul popor căuta doar ceartă,
numele lor vechi nu sînt chiar divine,
dar de temut e răul străvechi de pe-a lor chipuri.

Sînt făcători de duşmani, mînuitori de bufniţe,
aţîţători la rău şi violenţă,
sînt totodată meşteri în uneltiri ascunse,
sînt negri şi albi,
meşteri ai prostiei, meşteri ai încurcăturilor,

cum se spune. Prefăcîndu-se că sînt ceea ce nu sînt, aduc necazuri.

Aceasta a fost pierderea măreţiei şi a strălucirii lor.

Tărîmul lor n-a mai cunoscut măreţia. Acestea au fost înfăptuite de micul Hunahpu şi Xbalanque.

Şi IAT-O PE BUNICA LOR PLÎNGÎND ŞI VĂICĂRINDU-SE ÎN FAŢA ŞTIULEŢILOR DE PORUMB VERDE pe care îi sădiseră. Tulpinile au crescut şi apoi s-au uscat.

Şi asta s-a întîmplat cînd au fost arşi în cuptor; apoi tulpinile de porumb au crescut din nou.

Şi asta s-a întîmplat cînd bunica lor a ars ceva, a ars răşină în faţa ştiuleţilor de porumb verde în amintirea lor. Cînd tulpinile de porumb au încolţit pentru a doua oară, în inima bunicii sălăşluia bucuria. Apoi ştiuleţii de porumb au fost zeificaţi de bunică şi le-a dat cîte un nume: Mijlocul Casei, Mijlocul Culesului, Ştiuleţi Vii de Porumb Verde, Pat de Lut — acestea au devenit numele lor

Şi a numit ştiuleţii Mijlocul Casei, Mijlocul Culesului, deoarece ei îi sădiseră chiar la mijloc, înăuntrul casei.

Şi i-a numit mai departe Pat de Lut, Ştiuleţi Vii de Porumb Verde, deoarece ştiuleţii fuseseră aşezaţi deasupra unei podele de lut. Şi i-a mai numit Ştiuleţi Vii de Porumb Verde, deoarece tulpinile de porumb au crescut din nou. Astfel au fost numiţi ei de Xmucane. Fuseseră sădiţi la plecare de Hunahpu şi Xbalanque, doar pentru ca bunica lor să nu-i uite.

Şi primii care au murit, cu mult timp înainte, au fost taţii lor, Unu Hunahpu şi Şapte Hunahpu. Şi au văzut din nou chipul tatălui lor acolo, în Xibalba. Tatăl lor le-a vorbit din nou cînd au învins Xibalba.

TATĂL LOR ESTE FĂCUT LA LOC DE EI. *Hunahpu (stînga) şi Xbalanque (dreapta) îl învie pe tatăl lor. Acesta, în arta din Ţinuturile de Jos maya, ia forma unui zeu al porumbului, iar aici iese (sau încolţeşte) dintr-o crăpătură a carapacei unei broaşte ţestoase (pămîntul). De pe o cupă din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN DE KARL TAUBE

Şi aici tatăl lor este făcut la loc de ei. L-au făcut pe Şapte Hunahpu din nou; s-au dus la Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea ca să-l facă din nou. El dorea ca faţa să-i fie întocmai aşa cum fusese mai înainte, dar cînd i s-a spus să numească toate părţile ei, o dată ce a găsit numele gurii, al nasului, al ochilor de pe faţa lui, mai erau foarte puţine de spus. Deşi gura lui nu a putut rosti numele fiecărei părţi de mai înainte, cel puţin vorbise din nou.

Aşa că au păstrat respect inimii tatălui lor, chiar dacă l-au lăsat în Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea:

— Se vor ruga ţie aici, i-au spus fiii săi, şi inima lui a fost împăcată. Tu vei fi primul sprijin şi primul a cărui zi va fi sărbătorită de cei care se vor naşte în lumină, vor fi zămisliţi în lumină. Numele tău nu se va pierde. Aşa să fie, au spus ei tatălui lor cînd i-au împăcat inima.

— N-am făcut decît să curăţim calea morţii tale, pierderea, durerea, suferinţele care ţi-au fost pricinuite.

Şi acestea au fost poruncile pe care le-au dat după ce toţi xibalbanii au fost în sfîrşit înfrînţi. Şi apoi cei doi băieţi şi-au croit drum în sus, prin mijlocul luminii, şi au urcat drept în cer, iar soarele îi aparţine unuia, şi luna celuilalt. Cînd s-a făcut lumină pe cer, pe faţa pămîntului, ei erau acolo sus, pe cer.

Şi apoi cei Patru Sute de Băieţi au urcat şi ei sus, cei care fuseseră ucişi de Zipacna.

S-au dus să-i întovărăşească pe cei doi şi au devenit ei înşişi stele ale cerului.

LUNA CELUILALT. *Domnul Jaguar Lună din Ţinuturile de Jos maya, cuprins de o lună nouă. De pe o trompetă confecţionată dintr-o scoică în perioada clasică timpurie.*

DESEN DE LINDA SCHELE

PARTEA A PATRA

Şi iată aici începutul zămislirii oamenilor şi a căutării materiei din care să se facă trupul omenesc. Aşa grăit-au ei, Purtătorul, Zămislitorul, Făcătorul şi Plăsmuitorul numit Şarpe cu Pene Suveran:

— Zorii s-au apropiat, pregătirile s-au făcut şi a sosit dimineaţa pentru cel care aduce, care hrăneşte, născut în lumină, zămislit în lumină. A sosit dimineaţa pentru neamul omenesc, pentru lumea de pe faţa pămîntului, au spus ei.

S-au închegat toate în timp ce stăteau şi se gîndeau în întuneric, în noapte, pe cînd căutau şi cerneau, pe cînd cumpăneau şi se întrebau.

PORUMBUL GALBEN ŞI PORUMBUL ALB AU FOST MĂCINAŢI. *Femeia freacă cu o piatră de mînă* (mano) *piatra de măcinat* (metate), *care e sprijinită pe două pietre mai mici. De pe o cupă din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

Şi gîndurile lor au ieşit la lumină. Au căutat şi au găsit ce le-ar fi trebuit pentru carnea omenească. Era doar puţin mai înainte ca soarele, luna şi stelele să înceapă să apară deasupra Făcătorului şi Plăsmuitorului. Locul Despicat, Locul Apei Amare este numele: de acolo vine porumbul galben, porumbul alb.

Şi acestea sînt numele animalelor care au adus hrana: vulpea, coiotul, papagalul, cioara. Au fost patru animale care au adus vestea despre ştiuleţii de porumb galben şi porumb alb. Veneau de acolo, de la Locul Despicat, şi ele au arătat calea spre despicătură.

Iar asta a fost cînd au găsit hrana cea de toate zilele.

Şi aceasta a fost materia pentru carnea înfăptuirii omului, pentru născocirea omului, iar apa a slujit pentru sînge. S-a prefăcut în sînge omenesc, iar porumbul a fost şi el folosit de Purtător şi Zămislitor.

Şi au fost mulţumiţi de avuţiile bunului munte, doldora de lucruri dulci, înţesat cu porumb galben, porumb alb, înţesat cu pataxte şi cacao, nenumărate zapotes, anonas, jocotes, nances, matasanos, dulciuri — hrană bogată, îndestulînd cetatea numită Locul Despicat, Locul Apei Amare. Toate fructele bune de mîncat se aflau acolo, roade mici, roade mari, plante mici, plante mari. Drumul le-a fost arătat de animale.

Şi apoi porumbul galben şi porumbul alb au fost măcinaţi, iar Xmucane i-a măcinat de nouă ori. A folosit hrană laolaltă cu apa în care şi-a clătit ea mîinile ca să facă grăsime; s-a preschimbat în grăsime de om cînd a fost plămădită de Purtător şi Zămislitor, Şarpe cu Pene Suveran, cum se numesc ei.

După aceea le-au pus în cuvinte:

> Facerea, plăsmuirea primului nostru mamă-tată
> din porumb galben, numai porumb alb pentru carne,
> numai hrană pentru picioarele şi braţele omeneşti
> pentru primii noştri taţi, cele patru făpturi omeneşti.

Numai din hrana cea de toate zilele le-a fost plămădită carnea.

ACESTEA SÎNT NUMELE PRIMILOR OAMENI CARE AU FOST FĂCUŢI ŞI PLĂSMUIŢI.

Iată prima fiinţă omenească: Jaguar Quitze.

Şi acum a doua: Jaguar Noapte.

Şi acum a treia: Nu Chiar Acum.

Şi a patra: Jaguar Întunecat.

Şi acestea sînt numele primilor noştri mamă-taţi. Erau făcuţi şi plăsmuiţi se spune; nu aveau mamă şi nu aveau tată. I-am numit bărbaţi din ei înşişi. Nu-i născuse nici o femeie şi nu erau zămisliţi de zidar, cioplitor, Purtător, Zămislitor. Doar din jertfă, doar din geniu au fost făcuţi, au fost plăsmuiţi de Făcător, Plăsmuitor, Purtător, Zămislitor, Şarpe cu Pene Suveran. Şi cînd au fost terminaţi, au ieşit oameni.

Vorbeau şi alcătuiau cuvinte.

Priveau şi ascultau.

Umblau, munceau.

Erau oameni buni, arătoşi, cu înfăţişare bărbătească. Gîndurile au început să existe şi ei se uitau ţintă; şi dintr-o dată le-a venit vederea. Vedeau desăvîrşit, de cîte ori priveau ştiau desăvîrşit tot ce era sub cer. În clipa în care se răsuceau şi se uitau în jurul lor la cer, la pămînt, vedeau totul, fără nici o piedică. Nu trebuia să meargă nicăieri ca să vadă ce era sub cer; rămîneau acolo, în locul în care se aflau.

În timp ce se uitau, cunoaşterea lor devenea tot mai vie. Privirea lor trecea prin arbori, prin stînci, prin lacuri, prin mări, prin munţi, prin cîmpii. Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat erau într-adevăr oameni înzestraţi. Şi apoi au fost întrebaţi de ziditor şi cioplitor:

— Ce ştiţi despre fiinţa voastră? Nu priviţi şi voi, nu ascultaţi? Nu vă e bun graiul, nici mersul ? Trebuie să priviţi, să vedeţi ce se află sub cer. Nu vedeţi limpede muntele-şes? Încercaţi, aşa li s-a spus.

Şi atunci au văzut într-un fel desăvîrşit tot ce se afla sub cer. După aceasta au mulţumit Făcătorului, Plăsmuitorului:

„Cu adevărat acum vă aducem
de două ori mulţumiri, de trei ori mulţumiri
pentru că am fost făcuţi, că ni s-au dat
gurile şi chipurile,
vorbim, ascultăm,
ne mirăm, ne mişcăm,
cunoaşterea noastră-i bună, am înţeles
ce este departe şi aproape, şi am văzut
ce-i mare şi ce-i mic,
sub cer, pe pămînt.
Mulţumită vouă am fost plămădiţi,
am ajuns să fim făcuţi şi plăsmuiţi,
bunica noastră, bunicul nostru“,

spuneau ei cînd aduceau mulțumiri pentru că fuseseră făcuți și plăsmuiți. Înțelegeau totul perfect, priveau cele patru părți, cele patru colțuri de pe cer, de pe pămînt. Dar aceasta nu le cădea bine ziditorului și cioplitorului.

— Ce au spus făptuirile și născocirile noastre nu-i bine: „Am înțeles toate, mari și mici", au spus ei.

Și astfel, Purtătorul și Zămislitorul le-au luat înapoi cunoașterea:

— Ce să ne facem cu ei? Privirea lor trebuie să ajungă pînă aproape, trebuie să vadă o mică parte din fața pămîntului, dar ce spun ei nu-i bine. Nu sînt ei simple „făptuiri" și „născociri" chiar prin numele lor? Și totuși vor deveni la fel de mari ca zeii dacă nu vor procrea, dacă nu se vor înmulți la semănat, în revărsatul zorilor, dacă nu se vor prăsi.

— Hai să facem astfel: îi vom preface acum doar puțin, de asta avem nevoie. Ceea ce am aflat nu-i bine. Faptele lor vor deveni egale cu ale noastre, tocmai pentru că înțelegerea lor ajunge atît de departe. Ei văd totul, așa au spus

Inima Cerului, Uragan,
Trăsnet Nou-născut, Trăsnet Năpraznic,
Șarpe cu Pene Suveran,
Purtător, Zămislitor,
Xpiyacoc, Xmucane,
Făcător, Plăsmuitor,

cum se numesc ei. Și au schimbat natura făptuirilor, născocirilor lor, destul ca ochii să fie vătămați de Inima Cerului. Erau orbiți ca fața unei oglinzi cînd sufli peste ea. Vederea lor pîlpîia. Acum nu mai puteau vedea limpede ce se afla în jurul lor decît de aproape. Așa au pierdut cei patru oameni mijlocul de-a înțelege și totodată mijlocul de-a le cunoaște pe toate. Rădăcina era înfiptă.

Și așa a fost facerea, plăsmuirea primului nostru strămoș, a tatălui nostru, de către Inima Cerului, Inima Pămîntului.

Și atunci nevestele și femeile lor au prins ființă. Din nou, aceiași zei s-au gîndit la asta. Erau parcă adormiți cînd și-au primit femeile. Iar ele erau cu adevărat frumoase acolo, cu Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat. Cu femeile lor au prins acum cu adevărat viață. Pe loc inima li s-a umplut din nou de bucurie, datorită femeilor lor.

Țestoasa Roșie de Mare este numele soției lui Jaguar Quitze.
Casa Crevete este numele soției lui Jaguar Noapte.
Colibri de Apă este numele soției lui Nu Chiar Acum.
Casa Macao este numele soției lui Jaguar Întunecat.
Acestea sînt, așadar, numele soțiilor lor, care au devenit doamne de neam mare, dînd naștere oamenilor din triburile mici și mari.

Și ACEASTA ESTE RĂDĂCINA NOASTRĂ, A CELOR CE SÎNTEM DE NEAM QUICHÉ. Și au început să fie o mulțime de pocăiți și aducători de jertfă. Nu au luat atunci ființă numai patru, ci au mai fost și patru mame pentru noi, cei de neam quiché. Fiecare dintre oamenii care s-au înmulțit acolo, în est, aveau nume diferite. Numele lor au devenit numeroase: suveran oloman, cohah, quenech ahau, așa cum sînt rostite numele neamurilor acolo, în est. S-au înmulțit și se știe că tamii și ilocii și-au avut acolo începutul. Au venit din același loc, de acolo, din est.

Jaguar Quitze a fost străbunul și tatăl celor nouă case mari ale neamului cauec.

Jaguar Noapte a fost străbunul și tatăl celor nouă case mari ale neamului casămare.

Nu Chiar Acum a fost străbunul și tatăl celor patru case mari ale neamului domn quiché.

Au existat trei mari seminții separate. Numele străbunilor și ale taților nu sînt uitate. Acestea s-au înmulțit și au înflorit acolo, în est, iar tamii și ilocii au fost și ei printre cele treisprezece triburi aliate, treisprezece principate care îi includeau pe:

rabinali, cakchiqueli și cei din casa pasăre.

Și din mălai alb.

Și, de asemenea, triburile lamac, șarpe, casa baiedulce, casa grai și casa stea.

Și cei din triburile casa quiba, din casa jug, acul, casa jaguar, străjerii prăzilor și jaguar funie.

Ajunge dacă vorbim numai despre triburile aliate mari, am pomenit doar de cele mai mari. Multe altele s-au mai desprins după aceea, fiecare fiind o parte a acelei cetăți. Nu le-am scris numele, dar s-au înmulțit acolo, în inima estului. S-a ajuns să fie o sumedenie trăind acolo, în întuneric, să fie o mulțime de oameni încă înainte de nașterea soarelui și a luminii. Cînd s-au înmulțit, erau toți acolo împreună, ședeau și umblau toți grămadă, acolo, în est.

Nu aveau nimic ce ar fi putut aduce ca ofrandă pentru hrană, dar chiar şi aşa îşi ridicau feţele spre cer. Nu ştiau unde se duc. Au trăit aşa timp îndelungat, pe acolo, pe păşuni: oameni negri, oameni albi, oameni cu o mulţime de chipuri, cu o mulţime de limbi, şovăielnici, acolo, la marginea cerului.

Şi erau oameni de munte. Nu-şi arătau feţele, nu aveau case. Cutreierau doar munţii, pe cei mici şi pe cei mari, „de parc-ar fi nebuni", se obişnuia să se spună. Se zice că ceilalţi îşi băteau joc de munteni. Acolo aşteptau să răsară soarele şi toţi muntenii vorbeau o singură limbă. Nu se rugau încă la piatra-copac.

Acestea sînt cuvintele prin care pomeneau pe Făcător, Plăsmuitor, Inima Cerului, Inima Pămîntului. Se spune că aceasta era destul ca să-i facă să nu uite ce era în umbră şi ce era pe cale să răsară. Nu făceau decît să întrebe; ştiau cuvinte de cinstire. Erau cuviincioşi, ştiau să aducă laude, să-şi arate respectul, ridicîndu-şi feţele spre cer atunci cînd se rugau pentru ceva în numele fiicelor şi fiilor lor:

„Aşteaptă!
Tu, Făcătorule, tu Plăsmuitorule,
priveşte spre noi, ascultă-ne,
nu ne lăsa să cădem, nu ne da la o parte,
tu, zeu în cer, pe pămînt,
Inima Cerului, Inima Pămîntului,
dă-ne un semn, o vorbă,
cît timp este zi, cît timp este lumină.
Cînd vine semănatul, zorile,
fi-va oare o cale înverzindă, o cărare înverzindă?
Dă-ne o lumină trainică, un loc întins,
o lumină bună, un loc bun,
o viaţă bună şi un început.
Dă-ne toate acestea, tu, Uragan,
Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat,
Nanahuac Nounăscut, Nanahuac Neaşteptat,
Şoim, Hunahpu,
Şarpe cu Pene Suveran,
Purtător, Zămislitor,
Xpiyacoc, Xmucane.
Bunica Zilei, Bunica Luminii,
cînd vine timpul semănatului, răsăritul",

NU SE RUGAU ÎNCĂ LA PIATRA-COPAC. *Stelă din lemn, marcînd un an nou. Mănunchiul de crengi şi frunze din vîrf este glifa pentru* te' *„copac", glifa de la picioare este pentru* tun *„piatră". Şarpele* (can) *de sus este un calambur cu „cer"* (can) *; inscripţia de pe fişia de hîrtie care atîrnă de stelă se rezumă la urme de picioare care înseamnă trecerea timpului, indicînd ordinea citirii hieroglifelor. Din* Codexul din Dresda

DESEN DE KARL TAUBE

spuneau ei cînd ţineau posturile şi se rugau, privind încordaţi zorile. Şi se tot uitau spre est, aşteptînd să-l vadă pe purtătorul soarelui, steaua mare de la naşterea soarelui, a căldurii pentru tot ce se află sub cer, pe pămînt, călăuza făptuirii omului, a născocirii omului.

Au vorbit cei care sînt Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat:

— Tot mai aşteptăm revărsatul zorilor, spuneau ei, aceşti mari cunoscători, mari gînditori, pocăiţi, aducători de laude, cum sînt numiţi. Şi nu era pe atunci o piatră-copac care să fie păstrată de primele noastre mamă-taţi şi erau osteniţi în inima lor să tot aştepte soarele. Erau de pe atunci foarte mulţi, toate triburile, cuprinzînd şi poporul mexican, toţi pocăiţi, toţi aducători de jertfă.

— Hai să mergem. Să privim şi să vedem dacă nu este ceva pe care l-am putea păstra ca pe un semn. O să găsim noi ce să ardem în faţa lui.

Așa cum sîntem acum, nu avem nimic pe care să-l păstrăm ca fiind al nostru, au spus Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat.

Au auzit despre o cetate. Au mers acolo.

ȘI ACESTA ESTE NUMELE MUNTELUI UNDE AU MERS Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum, Jaguar Întunecat și tamii, și ilocii: Tulan Zuyua, Șapte Peșteri, Șapte Canioane este numele cetății. Cei care urma să primească zeii au ajuns acolo.

Și au ajuns acolo, la Tulan, toți împreună, nenumărați oameni, mergînd grămadă, și li s-au dat pe rînd zeii, primii fiind cei ai lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat.

Erau fericiți.

— Am găsit ceea ce căutam, spuneau ei.

Și iată primul care a ieșit la iveală:

Tohil este numele zeului care a fost încărcat în desaga purtată în spate de Jaguar Quitze. Toți ceilalți s-au ivit rînd pe rînd.

Auilix este numele zeului pe care îl purta Jaguar Noapte.

Hacauitz, la rîndul său, este numele zeului primit de Nu Chiar Acum.

Mijlocul Cîmpiei este numele zeului primit de Jaguar Întunecat.

Și mai erau și alții din semințiа quiché, o dată ce și tamii l-au primit pe al lor, dar era același Tohil pentru tami, acesta este numele primit de străbunii și tații acestor domni, așa cum se cunosc astăzi.

Și aceasta a fost primirea numelui de către cele trei neamuri quiché. Nu s-au despărțit niciodată unul de altul, deoarece zeul are un singur nume: Tohil pentru quichéii propriu-ziși și Tohil pentru tami și iloci. Este un singur nume pentru zeul lor, și de aceea neamul întreit quiché nu s-a despărțit. Acei trei, Tohil, Auilix și Hacauitz, sînt într-adevăr mari în însăși ființa lor.

Și apoi au urmat toate triburile: rabinal, cakchiquel, cei din casa pasăre împreună cu poporul mexican, așa cum se numește el astăzi. Și limbile triburilor s-au schimbat acolo; limbile lor au luat mai multe forme. Nu se mai puteau înțelege clar unul pe altul după ce au plecat din Tulan.

Și apoi s-au despărțit. Au fost cei care s-au îndreptat spre est și mulți care au venit aici, dar toți se îmbrăcau la fel, cu piei de animale. Nu se

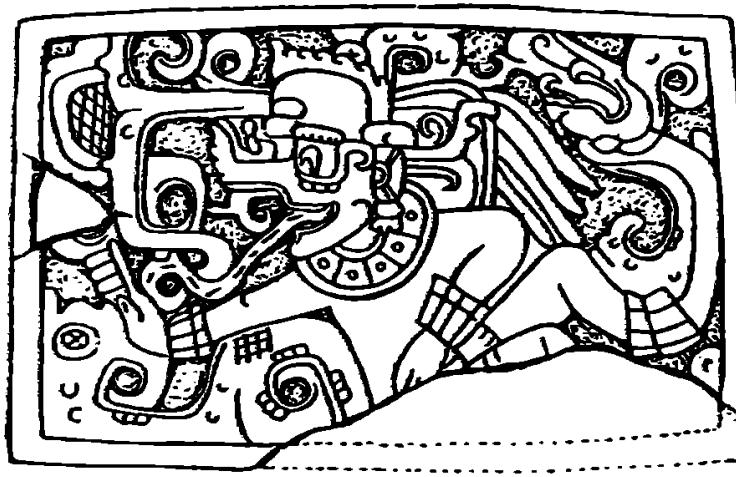

TOHIL (...) PRIMUL CARE A FĂCUT FOCUL. *Aici șade înconjurat de rotocoale de fum și foc (sau nori și fulgere), câteva ieșindu-i din frunte și limbă. Unul dintre picioare, răsucit spre dreapta, poate fi văzut cum se preschimbă, de sub genunchi, într-un șarpe (fulger). De pe un ciob de oală incizat, găsit la Trestii Putrede (Utatlán), acum în Muzeul Peabody de la Universitatea Harvard*

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL PUBLICAȚIILOR DOVER

găseau haine mai de soi. Erau făcute din bucăți și împodobite tot cu piei. Erau săraci. Nu aveau nimic care să le aparțină. Dar erau oameni înzestrați în adîncul ființei lor cînd au plecat din Tulan Zuyua, Șapte Peșteri, Șapte Canioane, după cum spune scrierea veche.

MERGEAU ÎN GRUPURI MARI CÎND AU AJUNS LA TULAN, IAR ACOLO NU ERA FOC. Numai cei cu Tohil îl aveau: tribul al cărui zeu a fost primul care a făcut focul. Cum a fost făcut nu se știe. Focul ardea cînd l-au văzut prima dată Jaguar Quitze și Jaguar Noapte.

— Vai, focul nu ne-a fost încă dat. O să murim de frig, s-au văitat ei.

Și atunci a vorbit Tohil:

— Nu vă necăjiți. O să aveți focul vostru chiar și cînd cel despre care vorbiți va fi pierdut, le-a spus Tohil.

„Nu eşti tu un zeu adevărat!
Hrana noastră şi sprijinul nostru!
Zeul nostru!"

au zis ei cînd i-au mulţumit lui Tohil pentru cele spuse.

„Ei da, e adevărat,
Sînt zeul vostru: aşa să fie.
Sînt domnul vostru: aşa să fie",

li s-a spus pocăiţilor şi celor care aduc jertfă de către Tohil.

Şi aceasta a fost încălzirea triburilor. Erau încîntaţi de focul lor.

Apoi a început marele potop care a stins dintr-o dată focul triburilor. Şi peste toate triburile a căzut o grindină deasă, iar focul a fost stins de grindină. Focurile lor nu se mai aprindeau. Şi atunci Jaguar Quitze şi Jaguar Noapte s-au rugat din nou pentru focul lor:

— Tohil, o să ne dea gata frigul, i-au spus ei.

— Nu vă fie teamă, le-a răspuns zeul.

Apoi a aţîţat un foc, s-a răsucit înăuntrul sandalei sale.

După aceasta Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat au fost mulţumiţi.

Ei s-au încălzit, dar focurile celorlalte triburi erau tot stinse. Şi cum toţi erau terminaţi de frig, au venit să ceară foc de la Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Nu mai puteau îndura frigul şi grindina. Dîrdîiau şi clănţăneau din dinţi. Nu mai era pic de viaţă în ei. Braţele şi picioarele le tremurau. Mîinile le erau înţepenite cînd au ajuns.

— Ne-om face oare de ruşine faţă de voi dacă v-am cere să cedaţi o părticică din focul vostru? au spus ei la sosire, dar n-au primit răspuns. Şi atunci triburile au blestemat în gînd. Limba lor devenise de pe atunci diferită de cea a lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat.

— Vai! Am uitat să ne luăm limba cu noi. Cum de-am făcut aşa ceva? Sîntem pierduţi! Unde am fost oare înşelaţi? Aveam o singură limbă cînd am venit la Tulan şi un singur loc de baştină pentru toată obîrşia. Ce-am făcut noi nu-i bine! strigau toate triburile de pe sub copaci şi tufişuri.

Şi atunci a apărut un ins în faţa lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat şi a vorbit ca trimis de Xibalba:

— Se cuvine ca o dată ce aveţi zeul vostru, cel ce vă hrăneşte şi care este întruchiparea şi prăznuirea Făcătorului şi Făuritorului vostru, să nu le daţi

celor din triburi focul pînă nu-i vor da şi ei ceva lui Tohil. Doar n-aţi vrea să vă dea ceva *voua*! Trebuie să cereţi ceva ce ţine de Tohil; la *el* trebuie să ajungă ceea ce vă dau ei ca să primească focul, a spus xibalbanul.

Avea aripi ca ale unui liliac.

— Eu sînt trimisul celor care v-au făcut şi v-au plăsmuit, a mai spus xibalbanul.

Aşa că acum erau mulţumiţi; acum îi cinsteau şi mai mult pe Tohil, Auilix şi Hacauitz. După ce a vorbit, xibalbanul a pierit fără întîrziere din faţa lor.

Şi iată că triburile au venit din nou la ei, din nou răzbite de frig. Deasă erau grindina, bezna furtunii şi cristalele albe. Gerul era de neînchipuit. Erau de-a dreptul copleşiţi. Toţi cei din triburi umblau îndoiţi de frig, orbecăind ca să ajungă acolo unde se aflau Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Adînc mîhnite le erau inimile, pizmaşe le erau gurile şi pizmaşe le erau feţele.

Veneau acum ca nişte hoţi la Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat:

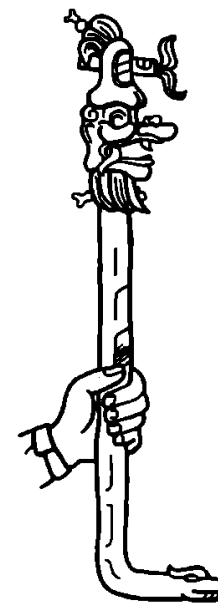

AU VENIT SĂ CEARĂ FOCUL TĂU.
Sceptru ţinut în mînă de un conducător; una dintre înfăţişările zeului K'awil *(corespondentul lui Tohil din Ţinuturile de Jos maya). Pe frunte poartă o oglindă din obsidian, din care iese o torţă aprinsă. Trupul şi singurul lui picior normal nu se văd aici, ci doar piciorul care devine şarpe (sau fulger). Reconstruire după mai multe reliefuri în stuc de la Palenque, din perioada clasică timpurie*

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

— N-o să vă îndurați de noi dacă v-am ruga să cedați o părticică din focul vostru? Nu s-a aflat și nu s-a arătat că am avut o singură vatră, un singur munte cînd ați fost făcuți, cînd ați fost plăsmuiți? Așa că vă rugăm, aveți milă de noi, au spus ei.

— Și ce-o să ne dați dacă o să ne fie milă de voi? au fost întrebați.

— Păi vă dăm metal, au răspuns triburile.

— Nu vrem metal, au spus Jaguar Quitze și Jaguar Noapte.

— Ce-ați dori, dacă ne este îngăduit să vă întrebăm?

— Ei bine! O să-l întrebăm mai întîi pe Tohil și apoi o să vă spunem, le-au răspuns ei. Și pe urmă l-au întrebat pe Tohil:

— Ce trebuie să-ți dea triburile, Tohil? Au venit să ceară focul tău, au spus Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat.

— Foarte bine, iată ce-o să le spuneți: „Nu vor ei să fie supți pe laturi, la subsuori? Nu este dorința inimii lor să mă îmbrățișeze pe mine, care sînt Tohil? Căci dacă n-au dorința asta, nu le dau focul", a spus Tohil. „Cînd vine timpul, nu chiar acum, o să fie supți pe laturi, la subsuori", v-a trimis el vorbă, să le spuneți.

Astfel li s-a spus lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat, iar ei au repetat apoi vorbele lui Tohil.

— Foarte bine! Lasă-l să sugă. Și, foarte bine, o să-l îmbrățișăm, au spus triburile cînd au răspuns și s-au învoit spuselor lui Tohil. N-au stat pe gînduri, au răspuns „Foarte bine" chiar de îndată, și atunci și-au primit focul.

După aceea s-au încălzit, dar a fost un grup care a furat focul, acolo, prin fum. Și anume casa liliac. Zeul cakchiquelilor se cheamă Dinte de Șarpe, dar arată ca un liliac. Au trecut chiar prin fum, s-au strecurat prin fum cînd au venit după foc. Acei înfocați cakchiqueli n-au cerut să li se dea focul. Nu s-au lăsat învinși, dar toate celelalte triburi au fost învinse cînd s-au învoit să fie supte pe laturi, la subsuori.

Și iată ce înțelegea Tohil prin a fi supt: toate triburile să fie spintecate în fața lui și să li se scoată inimile „pe laturi, la subsuori". Fapta aceasta nu fusese încă săvîrșită cînd a văzut Tohil în miezul ei și nici Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat nu primiseră încă strălucirea și maiestatea lor înflăcărată.

CÎND AU PLECAT DIN TULAN ZUYUA nu mîncau. Țineau post neîntrerupt. Le era destul să aștepte încordați zorile, pîndeau îndeaproape

răsăritul soarelui făcînd cu schimbul, ca să vegheze ivirea stelei mari, numite purtătoarea soarelui. Aceasta a apărut prima dată înaintea soarelui, cînd soarele s-a născut, nou-răsărita purtătoare a soarelui.

Şi stăteau acolo, cu faţa îndreptată totdeauna spre est, cînd se aflau în locul numit Tulan Zuyua. De acolo au venit zeii lor. Dar de fapt nu acolo au dobîndit strălucirea lor înflăcărată şi suveranitatea, dar acolo au fost subjugate şi umilite triburile mari şi mici. Cînd au fost spintecaţi în faţa lui Tohil, toţi oamenii şi-au dat sîngele, cheagurile, laturile şi subsuorile. Strălucirea înflăcărată le-a venit dintr-o dată, la Tulan, împreună cu o mare cunoaştere şi au obţinut acestea în întuneric, în noapte.

Şi acum au plecat, s-au smuls de acolo. Acum au părăsit estul.

— Casa noastră nu-i aici. Hai să mergem pînă cînd vedem de ce loc ţinem, a spus Tohil. Vorbea cu adevărat cu ei, cu Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat.

— Mai rămîne să aduceţi mulţumiri, căci încă trebuie să vă îngrijiţi să stoarceţi sînge din urechi, să vă înţepaţi coatele. Trebuie să preaslăviţi. Aceasta vă este calea ca să aduceţi mulţumiri zeului vostru.

— Foarte bine, au răspuns ei, şi apoi şi-au stors sînge din urechi.

Plîngeau cîntînd despre plecarea lor din Tulan. Plîngeau în inimile lor cînd au plecat, cînd şi-au luat rămas bun de la Tulan:

„Vai!
N-o să fim aici cînd vom vedea zorii,
cînd se naşte soarele,
cînd faţa pămîntului e luminată",

spuneau ei.

ŞI APOI AU PLECAT, POPOSIND PE DRUM. Oamenii se opreau, fiecare trib dormea şi apoi se scula din nou. Şi tot timpul pîndeau ivirea stelei, semnul zilei. Purtau acel semn al zorilor în inimile lor pe cînd se îndepărtau de est. Trăind în bună înţelegere, au trecut dincolo de locul care se cheamă astăzi Marele Hău.

Şi au ajuns pe vîrful unui munte. Toţi cei de neam quiché s-au strîns acolo laolaltă cu alte triburi şi toţi au ţinut sfat. Numele pe care îl poartă muntele astăzi vine de atunci, de cînd s-au sfătuit împreună; Locul

Sfatului este numele muntelui. S-au adunat acolo toţi, au spus cine sînt şi şi-au dat nume:

— Iată-mă: Sînt de neam quiché, iar voi de colo sînteţi tami, acesta să fie numele vostru, li s-a spus tamilor.

Şi apoi li s-a spus ilocilor:

—Voi sînteţi iloci, acesta să fie numele vostru. Cele trei ramuri quiché nu trebuie să se piardă. Sîntem uniţi prin vorba noastră, au spus ei cînd şi-au hotărît numele.

Apoi au fost numiţi cakchiquelii; numele dat a fost Cakchiquel. Şi tot aşa şi rabinalii — acesta a devenit numele lor. Nu s-a pierdut nici azi.

Apoi sînt cei din casa pasăre, cum se numesc ei azi.

Acestea sînt numele cu care se chemau unii pe alţii. Cît timp au stat acolo, la sfat, tot mai aşteptau zorile, pîndind ivirea stelei ce răsare, cea care a venit înaintea soarelui, cînd s-a născut.

— Cînd ne-am îndepărtat de Tulan, ne-am despărţit unii de alţii, îşi spuneau între ei.

Şi aici este ceea ce le împovăra inima, marea suferinţă prin care treceau: nu era nimic de mîncare, nimic cu care să se hrănească. Tot miroseau vîrfurile toiegelor, de parcă aveau de gînd să le mănînce, dar n-au mîncat nimic pe cînd umblau.

Şi nu e clar cum au trecut marea. Au trecut peste ea de parcă n-ar fi fost mare. Au păşit pe nişte pietre aşezate pe nisip. Le-au dat şi un nume: Drumul Pietrelor, iar Bancuri de Nisip a fost numele dat de ei locului pe unde au trecut, prin ceaţa mării. Unde se despărţeau apele, au trecut de cealaltă parte.

Ceea ce le apăsa greu inimile, cînd s-au sfătuit, era că nu aveau nimic de mîncare. Aveau o singură băutură, numită „atole", pe care o aduseseră cu ei sus, pe muntele numit Locul Sfatului. Şi îi purtaseră de asemenea pe Tohil, Auilix şi Hacauitz.

Cei ce ţineau post mare erau Jaguar Quitze cu nevasta lui; Ţestoasa Roşie de Mare se numea nevasta.

Şi tot aşa făcea şi Jaguar Noapte cu nevasta lui, numită Casa Crevete.

Iar Nu Chiar Acum era şi el acolo, la marele post, cu nevasta lui, numită Colibri de Apă, şi cu Jaguar Întunecat, a cărui nevastă se numea Casa Macao.

Deci aceştia erau cei care posteau acolo, în întuneric, în preajma zorilor. Mîhnirea lor era mare pe cînd stăteau acolo, pe muntele numit azi Locul Sfatului. Acolo le-au vorbit lor zeii.

Şi atunci Tohil împreună cu Auilix şi Hacauitz le-au vorbit lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat:

— Hai să ne ridicăm, hai să mergem, să nu mai stăm aici. Daţi-ne, vă rugăm, locuri unde să ne ascundem. Zorii sînt pe-aproape. N-aţi arăta voi jalnic dacă am cădea pradă războinicilor? Înălţaţi locuri în care să putem rămîne ai voştri, voi, pocăiţii, voi, care aduceţi jertfă, daţi-ne un loc fiecăruia dintre noi, au spus ei cînd au vorbit.

— Aşa să fie! Hai să mergem să cercetăm pădurile, li s-a răspuns.

După aceea şi-au săltat desagii cu zei în spinare.

Şi apoi Auilix a fost dus în canionul numit Canionul Ascunzişului, cum au numit ei marele canion din pădure. Locul lui Auilix se numeşte astăzi. A fost lăsat acolo, adus acolo de Jaguar Noapte, primul în ordinea în care le-au fost găsite locuri.

Apoi Hacauitz a fost pus şi în vîrful unei piramide mari. Numele muntelui este astăzi Hacauitz şi a devenit cetatea lor. Zeul Hacauitz a rămas prin urmare acolo, iar Nu Chiar Acum a rămas cu zeul său. Acesta a fost cel de-al doilea zeu ascuns de ei. Hacauitz nu a rămas în pădure. A fost ascuns pe un munte pleşuv.

Şi apoi a venit rîndul lui Jaguar Quitze. A ajuns şi el în pădurea aceea mare, şi acolo l-a ascuns pe Tohil; muntele se cheamă astăzi Locul lui Tohil. Apoi au dat Canionului Ascunzişului o poreclă: Leacul lui Tohil. O sumedenie de şerpi, jaguari, şerpi cu clopoţei, vipere se aflau acolo, în pădurea unde fusese Tohil ascuns de pocăiţi şi aducătorii de jertfă.

Şi stăteau acolo în deplină înţelegere: Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. În bună înţelegere aşteptau zorii, acolo, pe vîrful muntelui numit Hacauitz.

Destul de aproape de ei era zeul tamilor împreună cu al ilocilor. Tribul Tam este numele locului unde se afla zeul tamilor atunci, la revărsatul zorilor. Tribul Ţesutul Plasei este numele locului în care au venit zorii pentru iloci. Zeul ilocilor era şi el doar la mică depărtare. Mai erau şi toţi cei din triburile rabinal, cakchiquel, cei din casa pasăre, toate triburile, mici şi mari. În deplină înţelegere s-au oprit acolo şi în deplină înţelegere i-a găsit revărsatul zorilor. Tot astfel aşteptau răsăritul stelei celei mari, numite purtătorul soarelui.

— Va răsări cînd se vor revărsa zorii, înaintea soarelui, spuneau ei şi aşteptau acolo în deplină înţelegere: Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Nu aveau parte de somn, de odihnă.

Plîngeau din toată inima şi din toate măruntaiele acolo, la revărsatul şi la limpezirea zorilor, aşa că arătau groaznic. O mare supărare, o mare suferinţă se abătuse asupra lor; durerea li se vedea pe chipuri. Au rămas tot aşa.

— Nu ne-a fost uşor să venim aici. Vai! Numai dacă am putea vedea naşterea soarelui! Oare ce-am făcut? Toţi sîntem din aceeaşi seminţie, venim de pe un singur munte, dar am pornit singuri în pribegie, îşi spuneau cînd vorbeau între ei; vorbeau despre suferinţă, despre chin, despre plînsşi jale, o dată ce în inimile lor nu se aşternuse încă pacea adusă de sosirea zorilor.

Şi iată-i pe cei care simţeau că s-au statornicit acolo, zeii care se aflau în canioane, în păduri, afară, printre bromeliade, printre muşchi atîrnători, încă neaşezaţi pe piedestale. La început Tohil, Auilix şi Hacauitz au vorbit cu adevărat. Măreţia zilei lor şi măreţia suflului spiritului lor i-au aşezat mai presus de toţi ceilalţi zei tribali. Geniul lor avea multe feţe, iar mijloacele lor, uneltirile lor erau de multe feluri. Te înfiorau, erau înfricoşători în însăşi fiinţa lor şi în inimile triburilor, ale căror gînduri negre erau alinate de Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. În inimile lor încă nu sălăşluia reavoinţă faţă de zeii care fuseseră luaţi şi duşi cînd plecaseră din Tulan Zuyua, acolo, în est, şi care acum erau în pădure.

Acestea au fost locurile unde s-au ivit zorile: Locul lui Tohil, Locul lui Auilix şi locul lui Hacauitz, cum se numesc ele astăzi. Şi acolo este locul unde străbunii noştri, unde taţii noştri şi-au avut semănatul, zorile.

Aceasta este ceea ce vă vom desluşi mai departe: răsăritul soarelui, al lunii şi al stelelor.

Şi AICI ARE LOC REVĂRSATUL ZORILOR ŞI RĂSĂRITUL SOARELUI, AL LUNII ŞI AL STELELOR. Iar Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat erau în culmea bucuriei cînd l-au văzut pe purtătorul soarelui. S-a înălţat primul. Strălucea cînd s-a ivit, deoarece era în faţa soarelui.

Văzînd aceasta şi-au desfăcut tămîia de copal pe care o aduseseră din est, iar inimile le-au tresărit de triumf cînd au scos-o. Au înălţat mulţumiri din adîncul sufletului, arzînd trei feluri dintr-o dată:

Copal mixtam este numele copalului adus de Jaguar Quitze.

Copal cauiztan este numele copalului adus de Jaguar Noapte.

Copal divin, cum se cheamă următorul, a fost adus de Nu Chiar Acum.

Toți trei aveau copalul lor și aceasta este ceea ce au ars ei cînd tămîiau într-acolo de unde răsărea soarele. Plîngeau încetișor pe cînd clătinau copalul arzînd, neprețuitul copal.

După aceea au plîns, deoarece încă mai trebuia să privească, încă să fie martori la nașterea soarelui.

Și apoi, cînd a răsărit soarele, animalele, cele mici și cele mari, erau fericite. Au venit toate, din rîuri și din canioane, și așteptau pe vîrful muntelui. Împreună priveau spre locul de unde răsărea soarele.

Și atunci puma și jaguarul au chiuit, dar prima care a chiuit a fost o pasăre pe nume papagal. Toate animalele nu mai puteau de bucurie. Acvila, vulturul alb, păsări mici, păsări mari și-au deschis aripile, iar pocăiții și aducătorii de jertfă au îngenuncheat. Mare le era bucuria, ca și a pocăiților și a aducătorilor de jertfă din triburile tam și iloc.

Și a rabinalilor, a cakchiquelilor, a celor din casa pasăre.

Și din casa baiedulce, casa grai, casa quiba și casa jug.

Și mexicanii suverani — oricîte triburi ar mai putea fi astăzi. Erau nenumărați oameni, dar nu era decît un singur răsărit pentru toate triburile.

Și apoi fața pămîntului a fost uscată de soare. Soarele era ca o ființă omenească cînd a apărut. Chipul îi era fierbinte, așa că a uscat fața pămîntului. Înainte de venirea soarelui pămîntul era îmbibat cu apă, fața lui era noroioasă. Iar cînd soarele s-a înălțat doar puțin, era ca o ființă, iar căldura lui era de neîndurat. Deoarece s-a arătat privirilor numai după ce s-a născut, acum n-a mai rămas decît oglindirea sa. Așa cum spune scrierea veche, „Soarele care se vede nu-i soarele adevărat".

ERA ÎN FAȚA SOARELUL *Banda de sus, avînd la mijloc glifa pentru Venus, reprezintă cerul. Sub Venus, întins pe pămînt, este profilul zeului soare. Fragment de relief de pe un zid din Copán, din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN DE KARL TAUBE

Şi apoi toţi dintr-o dată, Tohil, Auilix şi Hacauitz, au fost prefăcuţi în piatră, împreună cu siluetele pumei, jaguarului, şarpelui cu clopoţei, viperei, pe care Scăpărătorul Alb le luase cu el în copaci. Pretutindeni, toţi s-au prefăcut în piatră cînd au apărut soarele, luna şi stelele. Poate că astăzi n-am avea pace din pricina fiarelor sălbatice — puma, jaguarul, şarpele cu clopoţei, vipera — şi poate că nici n-am mai avea zile, dacă animalele de la început n-ar fi fost prefăcute de soare, cînd s-a înălţat, în piatră.

Domnea o mare fericire în inimile lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Nu mai puteau de bucurie văzînd zorile. Oamenii de pe muntele Hacauitz nu erau numeroşi, doar cîţiva erau acolo. Zorii lor erau acolo şi au ars copal, tămîind înspre soarele care răsărea. Ei vin de acolo, este propriul lor munte, propria lor cîmpie. Cei numiţi Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Vin de acolo şi au început să se înmulţească pe acel munte. Şi aceea a devenit cetatea lor, deoarece acolo erau — cînd au apărut soarele, luna şi stelele, cînd s-au revărsat zorii şi s-a limpezit faţa pămîntului — toate cîte se aflau sub cer.

Şi acolo a început cîntecul lor, numit „Camacu." Cîntau ca să dea glas jalei din inima şi măruntaiele lor. În cîntecul lor spuneau:

„Vai!
Ne-am pierdut la Tulan!
Ne-am fărîmiţat!
I-am lăsat în urmă pe fraţii mai mari!
Pe fraţii mai mici!
Unde or fi văzut ei soarele?
Unde pot fi oare
acum, că s-au revărsat zorii?"

Vorbeau despre pocăiţii şi aducătorii de jertfă care erau poporul mexican.

— Chiar dacă numele lui este Tohil, e acelaşi cu zeul poporului mexican, care poartă numele Yolcuat şi Quitzalcuat. Cînd ne-am despărţit, acolo, la Tulan, la Zuyua, au plecat o dată cu noi şi erau de aceeaşi seminţie cu noi cînd ne-am îndepărtat, vorbeau între ei cînd le veneau în minte fraţii lor îndepărtaţi, mai bătrîni şi mai tineri, poporul mexican, care şi-a trăit zorii în locul ce astăzi se numeşte Mexic.

Şi tot aşa, au fost unii dintre oameni au rămas acolo în est; suveran oloman este numele lor.

— I-am lăsat în urmă, spuneau ei.

Gîndul le apăsa greu inima acolo, în Hacauitz. Tamii şi ilocii făceau tot aşa, doar că ei erau în pădure. Tribul tam este numele unde s-au ivit zorii pentru pocăiţii şi aducătorii de jertfă tami, zeul lor fiind acelaşi Tohil. Era un singur nume pentru zeul tuturor celor trei ramuri ale seminţiei quiché.

Şi tot aşa, numele zeului rabinalilor era acelaşi. Doar puţin schimbat. „Unu Toh" este felul cum se rosteşte numele zeului rabinalilor. Aşa îl rostesc ei, dar se ştie că este în acord cu limba şi cu neamul quiché.

Dar limba s-a schimbat, dacă-i vorba despre cakchiqueli, o dată ce zeul lor avea alt nume după ce au plecat din Tulan Zuyua. Dinte de Şarpe este numele zeului casei liliac şi azi ei vorbesc altă limbă. O dată cu zeul lor, familiile şi-au luat şi numele: se numesc Păstrător al Rogojinii Liliac şi Păstrător al Rogojinii de Dans. Ca şi zeul lor, limba lor s-a schimbat datorită unei pietre cînd au plecat din Tulan, prin întuneric. Toate triburile au fost semănate şi au venit la lumină în armonie, şi fiecărui neam i s-a hărăzit un nume pentru zeul lui.

Şi acum o să vă spunem cum au stat şi cum au petrecut acolo, pe munte. Cei patru erau acolo împreună, cei numiţi Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Inimile lor îi chemau pe Tohil, Auilix şi Hacauitz, care se aflau acum printre bromeliade şi muşchi atîrnători.

ŞI AICI ÎŞI ARD COPALUL LOR, şi tot aici îşi are originea şi mascarea lui Tohil.

Se duceau în faţa lui Tohil şi Auilix, se duceau să-i viziteze şi să le ţină ziua. Acum le aduceau mulţumiri pentru revărsatul zorilor şi se închinau adînc în faţa pietrelor lor, acolo, în pădure. Era doar o manifestare a spiritului său care vorbea cînd pocăiţii şi aducătorii de jertfă veneau în faţa lui Tohil, şi ceea ce aduceau şi ardeau nu era mare lucru. Ce ardeau ei în faţa zeilor nu erau decît răşină, bucăţele de coajă de copac, neagră ca smoala, şi gălbenele.

Şi cînd vorbea Tohil, nu mai era acum decît spiritul lui. Cînd zeii îi învăţau pe pocăiţi şi pe aducătorii de jertfă cum să procedeze, spuneau aşa:

— Locul acesta a devenit muntele nostru, cîmpia noastră. Acum, că sîntem ai voştri, ziua şi naşterea noastră au căpătat importanţă, deoarece

toți oamenii sînt ai voștri, toate triburile. Și, cum sîntem încă tovarășii voștri, chiar la voi în cetate vă vom învăța cum să faceți: Nu ne arătați triburilor cînd ele ard de invidie din pricina noastră. Sînt acum cu adevărat numeroase, așa că nu lăsați să ne hăituiască și să ne prindă, ci dați-ne mai bine viețuitoare ale ierburilor și semințelor, cum ar fi căprioare și păsări. Vă rugăm să vă fie milă de noi și să ne dați un pic din sîngele lor. Iar pieile cerbului puneți-le deoparte, păstrați-le. Ele sînt pentru mascare, pentru înșelăciune. Să faceți legături din pieile de cerb și să le folosiți drept înlocuitor al nostru în fața triburilor. Dacă sînteți întrebați: „Unde-i Tohil?", atunci să le arătați legătura din piei de cerb, fără însă să vă trădați. Și mai aveți ceva de făcut. Veți deveni mari în însăși ființa voastră. Învingeți toate triburile. Ele trebuie s-aducă sînge și limfă în fața noastră, trebuie să vină să ne îmbrățișeze. Sînt de pe acum ai noștri, au spus Tohil, Auilix și Hacauitz.

Înfățișarea lor era tinerească cînd îi vedeau, cînd se duceau să ardă ofrandele în fața lor.

Atunci a început vînătoarea puilor tuturor păsărilor și a cerbilor, le prindeau pocăiții și aducătorii de jertfă, vînîndu-le.

Și după ce prindeau puii de păsări și cerbii tineri, se duceau să miruiască gura pietrei lui Tohil și a lui Auilix cu sînge de cerb sau de pasăre. Și băutura din sînge era înghițită de zei. Piatra vorbea de îndată ce soseau pocăiții și aducătorii de jertfă, cînd se duceau să-și ardă ofrandele.

Făceau același lucru în fața legăturilor din piei de cerb: ardeau rășină și, de asemenea, gălbenele și ștevie. Pentru fiecare zeu era așezată acolo, pe munte, cîte o legătură din piei de cerb.

Nu rămîneau în casă în timpul zilei, ci colindau munții. Și iată cu ce se hrăneau: numai cu larve de tăuni, cu larve de viespi și cu larvele albinelor pe care le prindeau. Nu era încă nimic bun de mîncat și de băut. De asemenea, nu e limpede cum se intra în case și nici nu-i limpede unde stăteau soțiile lor.

Și triburile erau încă de atunci bine populate, statornicindu-se unul cîte unul, adunîndu-se laolaltă. Acum întesau drumurile; de pe atunci se putea vedea care le erau drumurile.

Cît despre Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat nu era limpede unde se aflau. Cînd vedeau oamenii triburilor trecînd pe drumuri, atunci se urcau pe vîrfuri de munte și scoteau urletul coiotului și urletul vulpii. Și scoteau urletul pumei și al jaguarului de cîte ori vedeau oameni din triburi umblînd în grupuri. Triburile spuneau:

— Nu-i decît un coiot care urlă acolo sau nu-i decît o vulpe.

— Doar o puma. Doar un jaguar.

În mințile lor, ale celor din toate triburile, era de parcă n-ar fi fost vorba de ființe omenești. Ei făceau astfel ca să descumpănească triburile; asta era dorința inimii lor. Făceau astfel încît să nu intre încă frica în ei, iată ce urmăreau cînd imitau urletul pumei și al jaguarului. Și apoi, cînd aveau să vadă doar unul sau doi oameni umblînd, plănuiau să se năpustească asupra lor.

În fiecare zi cînd se întorceau la casele și nevestele lor aduceau aceleași lucruri — larve de viespi, de tăuni, de albine —, și pe acestea le dădeau ei zi de zi nevestelor. Iar cînd mergeau în fața lui Tohil, Auilix și Hacauitz, se gîndeau în sinea lor: „Ei sînt Tohil, Auilix și Hacauitz, și cu toate astea noi nu le dăm decît sîngele cerbului și al păsărilor, ne înțepăm doar urechile și coatele cînd îi rugăm pe Tohil, Auilix și Hacauitz să ne dea forță și bărbăție. Cine o să aibă grijă de moartea triburilor? Să-i ucidem oare unul cîte unul?" se întrebau între ei.

Și, cînd se duceau la Tohil, Auilix și Hacauitz, își înțepau urechile și coatele în fața zeilor. Își vărsau sîngele, turnau tigve pline în gura pietrelor. Dar nu erau pietre adevărate: fiecare devenea băiat cînd se lăsau văzuți, din nou fericiți datorită sîngelui.

Și apoi s-a mai arătat încă un semn pentru ce aveau de făcut pocăiții și aducătorii de jertfă:

— Trebuie să cîștigați foarte multe victorii. Dreptul vostru de-a face acest lucru vă vine de acolo, de la Tulan, de cînd ne-ați adus pe noi aici, li s-a spus.

Apoi s-a adus vorba despre supt în locul numit Clătinare, iar sîngele ce urma să fie obținut din el, ploaia de sînge, a devenit și ea o ofrandă adusă lui Tohil, și tot așa lui Auilix și Hacauitz.

Aici începe răpirea oamenilor din triburi de către Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat.

ȘI URMEAZĂ UCIDEREA TRIBURILOR. Iată cum au murit: Cînd umbla pe afară doar un singur om sau doar doi, îi luau pe nesimțite. Apoi se duceau să-i spintece în fața lui Tohil și Auilix. După ce aduceau drept jertfă sîngele, țeasta era pusă în drum. O rostogoleau pe drum. Așa că triburile spuneau:

— S-a ospătat un jaguar! Doar asta spuneau, deoarece urmele lor cînd făceau aceste fapte erau ca cele de jaguar. Nu se lăsau văzuți. Mulți oameni au fost răpiți.

A trecut de fapt mult timp pînă ce triburile să-şi dea seama:

— Tohil şi Auilix sînt cei care ne urmăresc, n-avem decît să-i căutăm pe pocăiţi şi pe aducătorii de jertfă. Să ne ţinem pe urmele lor pînă unde îşi au casele, au spus toţi cei din triburi, cînd îşi împărtăşeau gîndurile între ei.

După aceea au început să se ţină pe urmele pocăiţilor şi ale aducătorilor de jertfă, dar urmele lor nu prea se vedeau. Se vedeau doar urmele cerbului, urmele jaguarului. Urmele nu erau clare, nimic nu era clar. Unde începeau, nu se vedeau decît urme de animale. Era ca şi cum urmele nu aveau alt rost decît să-i ducă pe căi greşite. Drumul nu era clar.

Ba se înnora.

Ba era întuneric şi ploaie.

Ba uneori era noroi.

Ba era ceaţă şi burniţă.

Asta era tot ce reuşeau triburile să vadă cînd priveau înainte şi li se făcea lehamite să tot caute. Şi atunci renunţau.

Deoarece Tohil, Auilix şi Hacauitz erau mari în însăşi fiinţa lor, s-a petrecut aceasta mult timp acolo, pe munte. Îşi înfăptuiau omorul la hotarele triburilor unde începea răpirea. Îi despărţeau şi îi tăiau. Prindeau oamenii din triburi pe drumuri, spintecîndu-i în faţa lui Tohil, Auilix şi Hacauitz.

Şi băieţii se ascundeau acolo, pe munte. Tohil, Auilix şi Hacauitz arătau ca trei flăcăi cînd ieşeau să se plimbe. Era doar spiritul personal al pietrelor. Era acolo un rîu. Se duceau pe malul lui să se scalde, ca o cale de a se lăsa văzuţi, şi aceasta i-a dat locului numele. Numele rîului a început să fie Baia lui Tohil, şi oamenii triburilor i-au văzut acolo de multe ori. Piereau de îndată ce erau zăriţi de ei.

Şi apoi s-a împrăştiat zvonul despre unde umblă Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat, şi atunci triburile şi-au dat seama cum se făcea de oamenii lor erau ucişi.

MAI ÎNTÎI TRIBURILE AU ÎNCERCAT SĂ PUNĂ LA CALE ÎNFRÎNGEREA LUI TOHIL, AUILIX ŞI HACAUITZ. Pocăiţii şi aducătorii de jertfă din triburi au vorbit între ei. S-au dus şi s-au chemat unii pe alţii. Nici măcar unul sau două dintre grupurile în care erau împărţiţi n-au fost lăsate pe din afară. S-au întîlnit, au spus cine sînt şi apoi au spus ce gîndesc. Şi iată ce se întrebau unul pe altul:

— Ce ar putea să asigure înfrîngerea cauecilor, a neamului quiché? Supuşii noştri au ajuns la capătul puterilor din cauza lor. Este, poate,

vreo îndoială că oamenii noştri au pierit din cauza lor? Ce-o să se întîmple dacă ne termină pe toţi cu răpirile astea?

— Hai să facem aşa: dacă strălucirea aprigă a lui Tohil, Auilix şi Hacauitz este atît de mare, să-l punem pe acest Tohil să ne fie zeu. Hai să-l prindem. Să nu-i lăsăm să ne învingă de tot. Sîntem doar o mulţime de oameni. Iar cît despre caueci, nu sînt atît de mulţi. Aşa vorbeau cînd s-au adunat cu toţii, împreună.

Unele dintre triburi au spus aşa:

— Cine ar putea să facă baie în fiecare zi pe malul rîului? Dac-o fi chiar Tohil, Auilix şi Hacauitz, atunci îi putem învinge mai repede decît am crezut. Hai, să înceapă înfrîngerea pocăiţilor şi a aducătorilor de jertfă chiar acolo! au spus unii dintre ei şi s-au sfătuit mai departe:

— Cum să-i învingem?

Şi apoi au spus:

— Acesta să fie mijlocul nostru de a-i învinge: o dată ce apar la rîu sub formă de flăcăi, să trimitem acolo două fete. Să fie fete bine alese, să se vadă că-s de mare preţ, aşa că, dacă se duc acolo, să le trezească poftele, au spus ei.

— Aşa să fie. Să căutăm atunci două fete potrivite, au răspuns ceilalţi. Şi au început să caute printre fiicele lor pe cele cu adevărat frumoase. Apoi le-au spus fetelor ce să facă:

— Trebuie să vă duceţi, dragele noastre fiice. Să vă duceţi să spălaţi rufe pe malul rîului. Şi dacă o să vedeţi trei flăcăi, să vă dezbrăcaţi în faţa lor. Iar dacă inimile lor vă poftesc, să-i aţîţaţi. Dacă vă vor spune: „Venim după voi", voi trebuie să le răspundeţi: „Da". Şi atunci o să vă întrebe: „De unde veniţi? Ale cui fiice sînteţi?" Cînd o să vă întrebe astfel, să răspundeţi: „Sîntem fiice de domn, aşa că să ne daţi ceva ca semn". Şi atunci ei trebuie să vă dea ceva. De le plac chipurile voastre, trebuie negreşit să vă daţi lor. Dacă n-o să vă daţi lor, vă ucidem. O să fim mulţumiţi cînd o să ne aduceţi un semn pe care să-l socotim dovada că au venit după voi, au spus domnii, învăţîndu-le pe cele două fete ce să facă.

Iată numele lor: Pătimaşa era numele uneia dintre fete şi Jelitoarea se numea cealaltă.

Şi LE-AU TRIMIS PE CELE DOUĂ FETE, NUMITE PĂTIMAŞA ŞI JELITOAREA, la locul unde se scăldau Tohil, Auilix şi Hacauitz. Toate triburile ştiau aceasta.

Şi fetele au plecat. Erau gătite, arătau cu adevărat bine cînd s-au dus la locul unde se scălda Tohil. Purtau ceva care părea a fi rufele

lor de spălat. Domnii se simțeau acum mulțumiți după ce-și trimiseseră acolo fiicele.

Și cînd au ajuns la rîu, au început să spele. S-au dezbrăcat și una, și alta. Erau pe stînci, stînd în patru labe, cînd au venit acolo Tohil, Auilix și Hacauitz. Aceștia s-au dus la rîu și abia dacă au privit la cele două fete care erau acolo și spălau, iar pe fete le-a apucat frica văzînd că au sosit Tohil și ceilalți. Nu păreau să poftească la cele două fete. Au urmat întrebările:

— De unde sînteți? le-au întrebat pe cele două fete. Ce v-a făcut să veniți aici, pe malul rîului?

— Am fost trimise aici de domni, așa că am venit. Domnii ne-au spus: „Mergeți să vedeți chipurile lui Tohil și ale celorlalți, și să vorbiți cu ei, au mărturisit ele. Și trebuie să vă întoarceți cu un semn că le-ați văzut cu adevărat fețele. Plecați!" așa ni s-a spus, au zis cele două fete, ca să-i lămurească de ce se aflau acolo.

Dar iată ce avuseseră de gînd triburile: să facă fetele să fie violate de spiritele personale ale lui Tohil și ale celorlalți. Atunci au vorbit Tohil, Auilix și Hacauitz ca să răspundă celor două fete numite Pătimașa și Jelitoarea:

— Bine. Să plece cu voi un semn al cuvîntului nostru. Dar trebuie să-l așteptați și apoi să-l dați în mîna domnilor, li s-a spus fetelor.

Apoi Tohil și ceilalți s-au sfătuit ce-i de făcut, împreună cu pocăiții și aducătorii de jertfă. Li s-a spus lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte și Nu Chiar Acum:

— Trebuie să faceți trei veșminte, înscrieți pe ele semnul ființei voastre. E pentru triburi. Le vor lua cu ele fetele astea, care spală rufe. Dați-le lor, așa le-au vorbit zeii lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte și Nu Chiar Acum.

S-au apucat toți trei de treabă. Jaguar Quitze a înscris primul: jaguarul a devenit imaginea lui. L-a țesut pe fața veșmîntului său.

A urmat Jaguar Noapte: vulturul a fost imaginea lui. L-a țesut pe fața veșmîntului său.

Următorul care a înscris a fost Nu Chiar Acum: roiuri de viespi și de tăuni erau imaginile lui, înfățișările lui. Le-a țesut pe fața veșmîntului său. Și cu aceasta imaginile lor au fost gata, toate trei; făcuseră inscripția întreită.

Apoi, cînd Jaguar Quitze, Jaguar Noapte și Nu Chiar Acum s-au dus să dea veșmintele celor numite Pătimașa și Jelitoarea, le-au vorbit astfel:

— Iată dovada spuselor voastre. Cînd vă veți afla în fața domnilor, să le spuneți: „Tohil a vorbit într-adevăr cu noi. Iată semnul pe care vi

l-am adus", aşa să le spuneţi şi apoi să le daţi veşmintele să le încerce, li s-a spus fetelor cînd le-au învăţat ce să facă.

Ele au plecat acasă, luînd cu ele veşmintele ţesute.

Iar cînd au ajuns, domnii s-au bucurat în clipa în care au descoperit că ceea ce ceruseră atîrna de braţele lor.

— N-aţi văzut faţa lui Tohil? au întrebat ei.

— Ba am văzut-o, au răspuns Pătimaşa şi Jelitoarea.

— Foarte bine. Ne-aţi adus de-acolo un semn, aşa s-ar părea, au spus domnii, căci semănau a fi semne ale păcatului.

Atunci fetele le-au arătat veşmintele: pe unul era reprezentat un jaguar, pe altul un vultur, al treilea avea reprezentate pe dosul lui, pe o suprafaţă netedă, viespi şi tăuni. Le-a plăcut mult cum arătau veşmintele. Le-au pus pe ei. Cel pe care era reprezentat jaguarul n-a făcut nimic. A fost primul pe care l-a încercat unul dintre domni.

Apoi un altul s-a îmbrăcat cu cel de-al doilea veşmînt, cu un vultur desenat pe el; s-a simţit foarte bine. S-a învîrtit în faţa lor, desfăcîndu-l să-l vadă toţi.

A venit rîndul să fie încercat de un domn cel de-al treilea veşmînt. S-a îmbrăcat cu cel care avea roiuri de viespi pe dos.

Şi au început să-l înţepe viespile şi tăunii. Nu putea să rabde, nu putea să îndure înţepăturile acestor gîngănii. Şi domnul acela a ţipat cît îl ţinea gura din cauza gîngăniilor, nişte imagini ţesute, reprezentarea lui Nu Chiar Acum. A treia inscripţie a fost cea care i-a învins.

Atunci, femeile numite Pătimaşa şi Jelitoarea au fost dojenite de domni:

— Cum aţi căpătat chestiile astea pe care le-aţi adus cînd v-aţi întors? Unde v-aţi dus ca să le găsiţi, şarlatanelor?! le-au strigat fetelor cînd le-au certat.

Din nou toate triburile au fost învinse din cauza lui Tohil. Iată ce avuseseră ei de gînd: ca Tohil să se lase ispitit şi să se ia după fete. A devenit meseria Pătimaşei şi a Jelitoarei să belească ţurloaie; triburile au socotit şi după aceea că sînt nişte ademenitoare.

Astfel înfrîngerea lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum nu s-a realizat, deoarece ei erau oameni de geniu.

Şi atunci toate triburile au început să uneltească iar:

— Cum să facem să-i batem? E drept că sînt mari în însăşi fiinţa lor, spuneau ei cînd îşi împărtăşeau gîndurile.

— Chiar şi aşa, o să dăm năvală peste ei şi o să-i răpunem. Hai să ne pregătim cu arme şi scuturi. Doar sîntem mulţi. N-o să mai rămînă din ei nici măcar doi sau unu, spuneau ei cînd stăteau la sfat.

Toate triburile s-au pregătit. Erau sumedenie de ucigaşi atunci cînd ucigaşii din toate triburile s-au adunat împreună.

Cît despre Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat, ei erau acolo, pe munte. Hacauitz este numele muntelui pe care se aflau, şi flăcăii aceia, fantomă ai lor, erau ascunşi acolo, pe munte. Nu era un popor numeros pe atunci, numărul lor nu era egal cu cel al triburilor. Erau doar cîţiva sus, pe munte, în cetatea lor, aşa că auzind spunîndu-se că triburile pun la cale să-i omoare, s-au adunat toţi laolaltă. Au ţinut sfat; s-au chemat unii pe alţii să vină.

ŞI IATĂ CUM S-AU UNIT TOATE TRIBURILE, împodobite din cap pînă-n picioare cu arme şi scuturi. Podoabele lor de metal erau nenumărate, arătau falnici, toţi domnii, toţi bărbaţii. Dar în realitate nu era decît gura de ei, de ei toţi. De fapt aveau să fie prinşii noştri.

— O dată ce este Tohil şi o dată ce-i zeu, hai să-i serbăm ziua sau să facem din el prada noastră! vorbeau între ei. Dar Tohil ştia prea bine ce vor ei şi tot aşa ştiau şi Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum. Îi auziseră pe cînd unelteau, căci nu erau nici adormiţi, nici nu se odihneau.

Deci toţi războinicii purtători de lance ai triburilor erau înarmaţi. După aceea toţi războinicii s-au sculat în toiul nopţii ca să pătrundă chiar

AU SĂ FIE PRINŞII NOŞTRI. *Acest războinic a legat la spate mîinile prizonierului său şi l-a despuiat de aproape toate bunurile.*
Din Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

în mijlocul nostru. Au pornit, dar n-au ajuns niciodată. Au adormit pe drum toți războinicii aceia.

Și așa au fost înfrînți din nou de Jaguar Quitze, Jaguar Noapte și Nu Chiar Acum, o dată ce toți, pînă la ultimul, au adormit în drum. Nu mai erau în stare să simtă ceva. Mulțimea de oameni dormea, mulțimea întreagă, și atunci au început să se petreacă lucrurile. Le-au fost jumulite sprîncenele precum și bărbile.

Și tot metalul a fost desprins de pe veșminte și de pe coifuri.

Le-au desprins colanele de la gît și măciulia toiegelor. Le-a fost luat metalul, așa, ca să-i facă de rușine, și au fost jumuliți drept semn al măreției quichéilor.

După toate astea s-au trezit. De îndată și-au căutat coifurile și măciulia toiegelor. Nu mai era nici urmă de metal pe veșmintele lor și pe coifuri.

— Cum a fost cu putință să ne fie luate toate? Cine pot fi cei care ne-au jumulit? De unde au venit? Ne-a fost furat metalul! se văitau toți războinicii.

— Poate or fi ticăloșii ăia care ne-au tot răpit oamenii. Dar încă nu s-a terminat. Să nu ne lăsăm speriați de ei. Să intrăm în cetatea lor. Este singura cale să ne mai vedem vreodată metalul și să ni-l luăm înapoi! spuneau toate triburile, dar toate astea nu erau decît vorbe goale.

Inimile pocăiților și ale aducătorilor de jertfă erau mulțumite acolo, pe munte. Dar Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum și Jaguar Întunecat puneau lucruri mari la cale.

JAGUAR QUITZE, JAGUAR NOAPTE, NU CHIAR ACUM ȘI JAGUAR ÎNTUNECAT AVEAU UN PLAN. Au făcut un gard la marginea cetății. Au făcut o palisadă de scînduri și pari în jurul cetății lor.

Apoi au făcut păpuși; arătau de parcă ar fi fost oameni. După aceea le-au înșirat pe parapet. Erau chiar echipate cu arme și scuturi. Aveau și coifuri cu metal în vîrf, și aveau și veșminte. Dar nu erau decît niște păpuși, cioplituri în lemn. Folosiseră metalul care fusese al triburilor și pe care se duseseră să-l ia din drum. De asta avuseseră nevoie de el, ca să-și împodobească păpușile. Au împrejmuit cetatea cu ele.

Și apoi l-au întrebat pe Tohil ce crede despre planul lor:

— Și ce-o să fie dacă murim, și ce-o să fie dacă sîntem bătuți? i-au vorbit ei drept din inimă lui Tohil.

— Nu vă necăjiţi. Sînt eu aici. Vă învăţ eu ce să folosiţi împotriva lor. Nu vă fie teamă, li s-a spus lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat şi apoi au născocit chestia cu viespile şi tăunii.

Şi cînd s-au dus după aceste gîngănii şi s-au întors cu ele, le-au pus înăuntrul a patru tigve mari, aşezate în jurul cetăţii. Roiurile de viespi şi tăuni erau închise înăuntrul lor. Acestea erau armele cu care aveau să se împotrivească triburilor.

Şi ei erau iscoditi şi pîndiţi din ascunzişuri; cetatea lor era observată de trimişii triburilor.

— Nu sînt prea mulţi, spuneau iscoadele, dar ceea ce priveau ei erau doar păpuşile cioplite în lemn care se mişcau cu arme şi scuturi în mînă. Păreau oameni adevăraţi, păreau ucigaşi adevăraţi cînd i-au văzut triburile.

Iar cei din triburi erau foarte fericiţi cînd au văzut că nu sînt mulţi. În triburi erau nenumăraţi oameni; o mulţime de bărbaţi, războinici, ucigaşi, gata să-i omoare pe Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum, erau acolo, pe muntele numit Hacauitz. Acolo se aflau cînd au năvălit peste ei. Acum vă vom vorbi despre asta.

Şi aceştia erau cei care se aflau acolo: Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Trăiau în bună înţelegere pe munte, împreună cu nevestele şi copiii lor.

Şi apoi au venit toţi războinicii, ucigaşii, şi nu erau deloc mai puţini decît de douăzeci de ori opt sute sau chiar de treizeci de ori opt sute de oameni care înconjurau cetatea. Şi toţi strigau zăngănind din arme şi scuturi, rupîndu-şi gurile de atîta urlat, mormăit, răcnit şi ţipat, fluierînd printre degete cînd au ajuns la poalele cetăţii. Dar pocăiţii şi aducătorii de jertfă n-aveau teamă; ei se bucurau de spectacol privindu-l de pe parapet. Erau înşiraţi acolo, cu nevestele şi copiii, pe parapetul palisadei. Inimile lor erau mulţumite, căci nu era decît gura de triburi.

Apoi au urcat pe coasta muntelui pînă ce au ajuns doar ceva mai jos de marginea cetăţii.

Atunci au fost deschise tigvele — se aflau patru în jurul cetăţii —, şi viespile şi tăunii păreau un nor de fum cînd s-au revărsat din fiecare tigvă. Şi războinicii au fost terminaţi de gîngăniile care li se aşezau pe ochi, pe nas, pe gură, pe picioare, pe braţe. Îi urmăreau peste tot, îi

ajungeau oriunde erau. Trebuia să se ferească de roiuri întregi, nu era unul singur pe care gîngăniile să nu-l urmărească. Îi ameţiseră viespile şi tăunii. Nemaifiind în stare să ţină armele şi scuturile, se ghemuiau şi cădeau la pămînt, împiedicîndu-se. Se rostogoleau în jos pe coasta muntelui.

Şi acum, cînd erau loviţi de săgeţi şi tăiaţi cu topoare, nu mai simţeau nimic. Jaguar Quitze, Jaguar Noapte puteau să se folosească chiar de bîte; pînă şi nevestele lor au început să ucidă.

Şi acum cîţiva dintre ei s-au întors din drum şi toate triburile au rupt-o la fugă. Primii ajunşi din urmă au fost terminaţi, ucişi, şi nu erau doar cîţiva cei care muriseră. Cei care nu muriseră au fost hăituiţi pînă în pînzele albe şi gîngăniile le-au venit de hac. Nu mai puteau face fapte bărbăteşti, căci nu mai purtau arme şi scuturi.

Şi aşa au fost cucerite toate triburile. Acum triburile se ploconeau în faţa lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Jaguar Întunecat şi Nu Chiar Acum.

— Fie-vă milă de noi! Nu ne ucideţi! spuneau ei.

— Aşa să fie. Deşi eraţi hărăziţi să vă întîlniţi cu moartea. O să plătiţi biruri cît timp mai aveţi zile şi cît timp mai este lumină, li s-a spus.

Aşa s-a întîmplat înfrîngerea tuturor triburilor de primii noştri mamă-taţi. A avut loc acolo, pe muntele numit astăzi Hacauitz. Acolo au fost primele lor începuturi. Au crescut, s-au înmulţit, au avut fiice, au avut fii pe Hacauitz. Au trăit fericiţi după ce au bătut toate triburile care au fost biruite acolo sus, pe munte.

În felul acesta au înfăptuit înfrîngerea triburilor, a tuturor triburilor.

După acestea inimile le erau mulţumite. I-au vestit pe fiii lor că li se apropie moartea. Doreau foarte mult să fie luaţi de moarte.

Aici vă vom povesti despre moartea lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat, aşa cum sînt ei numiţi. O dată ce ştiau că vor muri şi vor pieri, le-au lăsat fiilor lor îndrumări. Nu erau încă bolnavi, nu răsuflau anevoie cînd le-au lăsat fiilor lor ultimele cuvinte.

Acestea sînt numele fiilor:

Jaguar Quitze a zămislit doi fii: primul născut s-a numit Nobil Doi şi Nobil Strai a fost numele celui de-al doilea fiu a lui Jaguar Quitze străbunul şi tatăl cauecilor.

Iar Jaguar Noapte a zămislit tot doi. Iată numele lor: Nobil Acul a fost numit primul său fiu, şi pe celălalt l-a chemat Nobil Acutec, cel de-al doilea fiu al lui Jaguar Noapte din neamul casămare.

Iar Nu Chiar Acum a zămislit doar un fiu, numit Nobil Domn.

Aceştia trei au avut fii, dar Jaguar Întunecat nu a avut nici unul. Au fost toţi pocăiţi şi aducători de jertfă, şi acestea sînt numele fiilor cărora le-au lăsat îndrumări. Erau foarte uniţi toţi patru. Îşi cîntau durerea din inimă, îşi revărsau inimile cîntînd. „Camacu" este numele cîntecului pe care îl cîntau.

Şi atunci ei le-au vorbit fiilor lor:

— Dragii noştri fii, noi plecăm. Ne ducem înapoi. Avem cuvinte pline de învăţături, sfaturi pline de învăţături să vă lăsăm vouă, şi vouă, care aţi venit cu noi de pe munţii îndepărtaţi, dragele noastre neveste, le-au spus nevestelor lor. I-au sfătuit pe fiecare dintre ei:

— Ne ducem înapoi, la locul de baştină al tribului. A venit din nou timpul Domnului nostru Cerb, aşa cum se oglindeşte pe cer. Nu avem decît să ne întoarcem. Am făcut ce-am avut de făcut, ziua noastră a fost săvîrşită. Ştiind acest lucru nici să nu ne uitaţi, nici să nu ne daţi la o parte. Încă mai aveţi de văzut casa voastră şi muntele vostru, locul începuturilor voastre.

Aceasta să fie calea: trebuie să mergeţi. Mergeţi să vedeţi locul de unde am venit, iată cuvintele pe care le-au spus cînd i-au sfătuit.

Apoi Jaguar Quitze a lăsat un semn al fiinţei sale:

— Acesta este pentru cînd mă veţi ruga să fac ceva pentru voi. V-o las vouă. Strălucirea voastră înflăcărată se află aici. Acestea au fost toate îndrumările, sfaturile mele, a spus el cînd a lăsat semnul fiinţei sale, o Legătură de Flăcări, aşa cum se numeşte. Nu era limpede ce era; fusese bine înfăşurată în învelişul ei. N-a fost niciodată desfăcută. Cusăturile ei nu erau clare, căci nimeni nu privise cînd fusese înfăşurată.

În felul acesta au lăsat îndrumări şi apoi au dispărut de-acolo, de pe muntele Hacauitz. Nevestele şi copiii lor nu i-au mai văzut niciodată. Natura dispariţiei lor nu a fost clară. Dar oricum o fi fost, îndrumările lor erau limpezi şi Legătura de Flăcări a devenit de mare preţ pentru cei ce au rămas.

Era o amintire de la taţii lor. De îndată au ars ofrande în faţa acestei amintiri primite de la taţii lor.

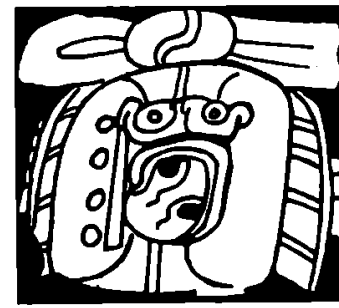

FUSESE BINE ÎNFĂŞURATĂ ÎN ÎNVELIŞUL EL *Forma rotundă şi nodul mare de deasupra sînt caracteristice pentru legăturile sacre din Ţinuturile de Jos maya. De pe un vas din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL LUI MICHAEL D.COE ŞI AL CLUBULUI GROLIER

Cînd domnii îşi înşirau strămoşii, cauecii începeau de la Jaguar Quitze, străbunul şi tatăl lor; fiii săi, numiţi Nobil Doi şi Nobil Strai, n-au fost pierduţi.

Aşa s-a întîmplat moartea primilor noştri patru străbuni şi taţi. Cînd ei au dispărut, fiii lor au rămas acolo, pe muntele Hacauitz; au rămas un timp acolo. Cît despre triburi, le venise acum ziua să fie destrămate şi călcate în picioare. Nu mai aveau nici o măreţie, deşi încă erau mulţi la număr.

Toţi cei de pe Hacauitz se adunau de fiecare dată cînd era ziua de pomenire a taţilor lor. Pentru ei ziua legăturii era o zi mare. Nu puteau să o desfacă; pentru ei a rămas legată — Legătura de Flăcări, aşa cum o numeau. I s-a dat această poreclă, acest nume cînd taţii lor, care au făcut-o ca semn al fiinţei lor, le-au înmînat-o s-o păstreze.

Aşa s-a întîmplat dispariţia şi pierderea lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat, primii oameni care au venit de lîngă mare, din est. Au venit aici în timpuri străvechi. Cînd s-au prăpădit erau deja bătrîni. Li se dusese vestea pentru pocăinţă şi aducere de jertfă.

PARTEA A CINCEA

MARTHA
ANDRADA

Şi APOI ŞI-AU ADUS AMINTE DE CELE CE LE-AU FOST SPUSE DESPRE EST. Aceasta e cînd se gîndeau la învăţăturile date de taţii lor. Lucrurile străvechi primite de la părinţi nu erau pierdute. Triburile le-au dat neveste, încuscrindu-se astfel, şi s-au însurat. Şi trei au fost cei care au spus cînd erau gata să plece:

— Mergem în est, acolo de unde au venit părinţii noştri, au spus şi şi-au văzut de drum. Cei trei erau fiii împuterniciţi.

Nobil Doi era numele fiului lui Jaguar Quitze, care îi reprezenta pe toţi cauecii.

Nobil Acutec era numele fiului lui Jaguar Noapte, care servea ca singur reprezentant al celor din neamul casămare.

Nobil Domn era numele unicului fiu al lui Nu Chiar Acum, reprezentîndu-i pe cei din neamul domn quiché.

Deci acestea sînt numele celor care s-au dus acolo, lîngă mare. N-au plecat decît trei, dar erau pricepuţi şi atotştiutori. Fiinţele lor nu erau chiar întru totul pămîntene. Le-au dat sfaturi tuturor fraţilor, şi celor mai mari, şi celor mai mici, pe care i-au lăsat acasă. Erau bucuroşi că pleacă.

— Nu vom muri. Ne vom întoarce, au spus ei cînd au plecat, şi aceştia au fost cei trei care au trecut peste mare.

Şi apoi au ajuns în est; s-au dus acolo să fie învestiţi. Urmează acum numele domnului care era căpetenia celor din est cînd au ajuns ei acolo.

Şi APOI S-AU DUS LA DOMNUL NUMIT NACXIT, marele stăpîn şi singurul judecător al unui ţinut foarte populat.

El era cel care dădea însemnele rangurilor, toate emblemele. Însemnele de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire.

Şi, cînd se dădeau însemnele strălucirii şi nobleţii rangurilor de Păstrător al Rogojinii şi de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, Nacxit mai dădea şi un anumit număr de obiecte, care erau însemnele acestor demnităţi. Iată cum se numeau ele:

Baldachin, tron.

Fluier de os, şuieratul păsărilor.

Pulbere sclipitoare, argilă galbenă.

Laba pumei, laba jaguarului.

Cap şi copită de cerb.

Brăţară din piele, clopoţel din cochilie de melc.

Tigvă pentru tutun, vas pentru hrană.

Pene de papagal, pene de egretă.

Aşa că au plecat ducînd toate acestea. Apoi, de acolo, de lîngă mare, au adus cu ei scrisul din Tulan, scrisul din Zuyua. Vorbeau despre învestitura lor prin însemne şi prin cuvinte.

După ce au ajuns la ei, în cetatea numită Hacauitz, toţi tamii şi ilocii s-au adunat acolo. Toate triburile s-au strîns laolaltă; erau fericite. Cînd Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn s-au reîntors, şi-au reluat suveranitatea asupra triburilor. Rabinalii, cakchiquelii şi cei din casa pasăre erau bucuroşi. Li se arătaseră doar însemnele măreţiei rangului. Acum domnii deveniseră mari în însăşi fiinţa lor; mai înainte, cînd îşi desfăşurau măreţia, ea nu era deplină.

Acestea se petreceau cînd erau la Hacauitz. Cu ei nu se aflau decît cei care veniseră la început din est. Au petrecut timp îndelungat acolo, pe munte. Acum erau cu toţii mulţi la număr.

Nevestele lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum au murit acolo. Apoi ceilalţi au plecat, au părăsit locul lor de pe munte. Au căutat alt munte pe care să se poată aşeza. Au locuit pe numeroşi munţi, dîndu-le porecle şi nume. Primele noastre mame şi primii noştri taţi s-au înmulţit şi au cîştigat putere în aceste locuri, după spusele oamenilor din timpurile vechi, cînd povesteau cum au părăsit prima lor cetate, numită Hacauitz.

Iar apoi au ajuns într-un loc unde au întemeiat o cetate numită Locul Spinos. Au petrecut mult timp acolo, în cetatea aceea. Au avut fiice şi fii cît au stat acolo. Erau de fapt patru munţi, dar s-a ajuns să fie un singur nume pentru tot oraşul. Fiicele şi fiii lor s-au căsătorit. I-au

lăsat să plece. Favorurile şi darurile pe care le primeau erau suficientă plată pentru fiicele lor. Făceau numai ce era bine.

Apoi au cercetat fiecare parte a cetăţii. Iată numele părţilor Locului Spinos: Locul Uscat, Casa de Coajă, Semnul Hotarului, Fortăreaţa — aşa se numesc munţii pe care se întindea.

Şi au început să privească peste munţii cetăţii. Căutau încă un munte, căci în toate părţile cetăţii lor populaţia se înmulţise prea mult. Şi cei care aduseseră puterea din est erau acum morţi; îmbătrîniseră tot mergînd dintr-o cetate în alta. Însă feţele lor n-au murit, le-au transmis mai departe.

Au îndurat mult necaz şi suferinţă; a trecut mult pînă cînd strămunii şi părinţii noştri şi-au găsit cetatea. Aici este numele cetăţii la care au ajuns.

LOCUL CU BARBĂ ERA NUMELE MUNTELUI CETĂŢII LOR. Acolo s-au oprit şi s-au statornicit.

Şi-au dovedit strălucirea lor înflăcărată. Şi-au măcinat ghipsul, cimentul, în cea de-a patra generaţie de domni. Căpetenia se spune că era Nobil Boltădecopac, cînd Nouă Cerb era Domn Dregător, iar domnii numiţi Nobil Baiedulce şi Iztayul conduceau în calitate de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. Domneau acolo, în Locul cu Barbă. Datorită muncii lor a devenit o cetate desăvîrşită.

Numărul caselor mari ajungea doar la trei, acolo, la Locul cu Barbă. Nu erau încă douăzeci şi patru de case mari, ci doar trei.

Doar o casă mare pentru caueci.

Şi doar o casă mare pentru cei din neamul casămare.

Şi, în sfîrşit, doar una pentru domn quichéi.

Dar cele trei ocupau doar două clădiri, una în fiecare dintre cele două părţi ale cetăţii.

Iată cum stăteau lucrurile cînd erau la Locul cu Barbă.

Judecau toţi la fel: nu le era cunoscut răul şi nici nu aveau greutăţi.

Domnia lor se desfăşura paşnic: nu se iscau certuri, şi nici tulburări.

Inimile lor erau pline de o lumină constantă: nu era urmă de prostie, şi nici de invidie în ceea ce făceau.

Strălucirea lor era modestă: nu uluiau pe nimeni şi nici nu se dădeau mari.

Şi apoi se luau la întrecere. Erau neîntrecuţi în Dansul Scutului, acolo, la Locul cu Barbă. Îl interpretau ca pe un semn de putere. Era semn al strălucirii înflăcărate şi semn al măreţiei lor.

Cînd a fost văzut de iloci, aceştia au început să pună la cale război. Dorinţa lor era ca Domnul Nobil Baiedulce să fie ucis, iar celălalt domn să se alieze cu ei. Pe Domnul Iztayul au vrut să-l înduplece ilocii; pe el îl voiau ca învăţăcel la săvîrşirea omorurilor. Dar uneltirile lor invidioase, pe la spatele Domnului Nobil Baiedulce, n-au dus la nimic. Voiau să termine cu el, dar domnul nu a fost ucis de iloci la prima încercare.

Acestea au fost rădăcinile tulburărilor, răzmeriţei şi războiului. Mai întîi au năvălit în cetate; ucigaşii s-au pus pe treabă. Ceea ce doreau era să nimicească însăşi personalitatea quichéilor. Numai atunci, gîndeau ei, ar fi putut prelua ei singuri puterea şi numai pentru aceasta au ajuns să omoare. Au fost prinşi şi robiţi. Prea puţini dintre ei şi-au mai dobîndit vreodată libertatea.

Şi apoi a început măcelul. I-au spintecat pe iloci în faţa zeilor. Aceasta a fost plata pentru uneltirile făcute împotriva Domnului Nobil Baiedulce. Şi mulţi alţii au fost prinşi; au fost făcuţi robi şi şerbi. Şi-au făcut-o cu mîna lor prin aţîţările la război împotriva domnului şi împotriva canionului, şi a cetăţii. Ceea ce le dorea inima era să nimicească şi să spulbere însăşi personalitatea domnului quiché, dar nu s-a întîmplat cum au vrut ei.

Astfel s-a ajuns ca oamenii să fie spintecaţi înaintea zeilor. Atunci s-au născocit şi scuturile pentru război şi a fost începutul primelor fortificaţii ale cetăţii Locul cu Barbă. Rădăcina strălucirii înflăcărate a fost înfiptă atunci şi, datorită conducerii domnilor quiché, a fost cu adevărat mare. Erau domni de o deşteptăciune rară. N-a fost nimic care să-i umilească, nu s-a întîmplat nimic care să-i facă de rîs sau care să distrugă măreţia domniei lor care a prins rădăcini acolo, la Locul cu Barbă.

Penitenţele făcute pentru zei au devenit mai mari, stîrnind din nou teroare şi toate triburile erau înspăimîntate, triburile mici şi cele mari. Erau martori sosirii oamenilor prinşi în război, care erau spintecaţi şi ucişi pentru gloria şi măreţia Domnului Nobil Baiedulce şi a Domnului Iztayul, împreună cu cei din neamurile casămare şi domn quiché. Se aflau doar trei ramuri înrudite acolo, în cetatea numită Locul cu Barbă.

Şi tot acolo au început ei să petreacă şi să bea în cinstea înfloririi fiicelor lor. Aceasta era calea prin care cele trei neamuri care îşi spuneau „trei case mari" rămîneau împreună. Acolo îşi beau băuturile şi acolo îşi mîncau porumbul, plata primită pentru surorile lor, plata primită

AU FOST PRINŞI ŞI ÎNROBIŢI. *Desen din Tikal din perioada clasică tîrzie maya, reprezentînd un războinic captiv din Calakmul*

DESEN REPRODUS CU ACCEPTUL MUZEULUI UNIVERSITĂŢII DIN PENNSYLVANIA

pentru fiicele lor. În inimile lor domnea numai fericire cînd o făceau. Mîncau şi petreceau în palatele lor.

— Acesta este felul nostru de-a aduce mulţumiri şi de-a fi recunoscători pentru că avem veşti bune şi noutăţi bune. Este semnul că ne învoim în privinţa fiicelor şi a fiilor născuţi de femeile noastre, spuneau ei.

Acolo se dădeau porecle, iar cei de aceeaşi viţă, triburile aliate, principatele îşi puneau acolo nume.

— Ne căsătorim între noi: noi, cauecii, noi, casămarii şi noi, domn quichéii, spuneau cei din cele trei neamuri şi cele trei case mari. Au petrecut mult timp acolo, la Locul cu Barbă, şi apoi iarăşi au căutat, şi au găsit, o cetate nouă. Au părăsit Locul cu Barbă.

APOI S-AU RIDICAT ŞI AU AJUNS LA CETATEA TRESTII PUTREDE, cum îi rostesc quichéii numele. Domnii Nobil Baiedulce şi Şarpe cu Pene au venit cu ei, împreună cu toţi ceilalţi domni. Au fost cinci schimbări de

domni şi cinci generaţii de oameni de la începuturile luminii, începuturile succesiunii, ale vieţii şi ale omenirii.

Şi au clădit multe case acolo.

Au clădit şi case pentru zei, punîndu-le în locurile cele mai înalte ale cetăţii. Au venit şi au rămas.

După aceasta ţinutul lor s-a lărgit, erau mai numeroşi şi mai înghesuiţi. Din nou şi-au plănuit casele mari, care trebuiau regrupate şi separate fiindcă sporiseră neînţelegerile. Erau invidioşi unii pe alţii din cauza preţului obţinut pentru surorile şi fiicele lor, preţ care nu se mai mărginea la hrană şi băutură.

Aşa că de aici a pornit despărţirea lor şi s-au iscat certuri între ei, răscolind oasele şi tigvele morţilor lor. Apoi s-au desfăcut în nouă familii, punînd capăt certurilor pentru surorile şi fiicele lor. Cînd s-a făcut împărţirea puterii, s-a ajuns la douăzeci şi patru de case mari.

Trecuse mult timp de cînd sosiseră cu toţii în cetatea unde au clădit douăzeci şi patru de palate; în cetatea Trestii Putrede. Aceasta a fost cetatea pe care a binecuvîntat-o domnul episcop după ce a fost părăsită.

Au dobîndit acolo glorie. Scaunele şi pernele lor minunate au fost orînduite. Tuturor domnilor celor nouă familii le-au fost împărţite diferitele lor ranguri strălucite. Unul cîte unul şi-au ocupat locurile:

Cei nouă domni ai cauecilor.

Cei nouă domni ai casămarilor.

Cei patru domni ai domn quichéilor.

Cei doi domni ai zaquicilor.

Au devenit numeroşi. Cei care făceau parte din alaiul unui anumit domn erau şi ei mulţi la număr, dar domnul era cel dintîi, în fruntea vasalilor săi. Erau mulţimi, mulţimi de familii pentru fiecare dintre domni. Vom înşira titlurile domnilor unul cîte unul, pentru fiecare dintre casele mari.

Şi AICI SÎNT TITLURILE DOMNILOR CARE-I CONDUCEAU PE CAUECI, începînd cu primul în rang:

Păstrător al Rogojinii.

Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire.

Păstrător al lui Tohil.

Păstrător al Şarpelui cu Pene.

Maestru de Ceremonii pentru caueci.

Sfetnic al Proviziilor.
Emisar Quehnay.
Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea.
Mama Casei de Primire.

Deci aceştia sînt domnii care îi conduceau pe caueci, nouă domni cu palatele lor puse împrejur. Unul pentru fiecare dintre ei. Şi acum să le arătăm feţele...

IAR ACUM URMEAZĂ DOMNII CARE ÎI CONDUCEAU PE CASĂMARI, începînd cu primul dintre ei:

Domn Dregător.
Domn Crainic.
Dregător al Casei de Primire.
Şeful Casei de Primire.
Mama Casei de Primire.
Maestru de Ceremonii pentru casămari.
Domn Auilix.
Yacolatam, adică „colţul rogojinii" sau zaclatol.
Emisar Şef Yeoltux.

Deci au fost nouă domni care-i conduceau pe casămari.

ŞI IATĂ-I ACUM PE DOMN QUICHÉI. Aici sînt titlurile domnilor:

Crainic.
Domn Emisar.
Domn Maestru de Ceremonii pentru domn quichéi.
Domn Hacauitz.

Patru domni au condus pe domn quichéi, cu palatele lor puse împrejur.

ŞI MAI ERAU ŞI DOUĂ FAMILII DE DOMN ZAQUICI:

Domn al Casei Mătasedeporumb.
Dregător pentru zaquici.

Era un singur palat pentru aceşti doi domni.

Aceasta era împărţirea pentru cei douăzeci şi patru de domni şi s-a ajuns să fie şi douăzeci şi patru de case mari.

ATUNCI STRĂLUCIREA ŞI MĂREŢIA AU CRESCUT PRINTRE QUICHÉI. Măreţia şi însemnătatea neamului quiché a ajuns la deplina ei strălucire şi maiestate o dată cu pietruirea şi cimentarea canionului şi a cetăţii. Triburile veneau, fie mici, fie mari, şi, oricare ar fi fost rangurile domnilor lor, contribuiau la măreţia quichéilor. O dată cu strălucirea şi măreţia lor creşteau şi casele zeilor, şi casele domnilor.

Dar domnii n-ar fi reuşit să îndeplinească acestea, n-ar fi putut clădi case şi pentru ei, şi pentru zeii lor, dacă nu ar fi fost faptul că vasalii deveniseră numeroşi. Nu trebuia nici să-i ademenească, nici să-i răpească, nici să-i aducă cu forţa, căci fiecare dintre ei aparţinea în mod legal domnilor. Iar fraţii mai mari şi mai mici ai domnilor au devenit şi ei numeroşi.

Fiecare domn ducea o viaţă plină, plină de rugăciuni. Aceşti domni erau cu adevărat preţuiţi, se bucurau cu adevărat de mult respect. Zilele de naştere ale domnilor erau ţinute şi sărbătorite de vasali. Atunci s-au înmulţit cei care locuiau în canioane şi cei care locuiau în cetate. Dar chiar şi aşa nu ar fi fost mulţi la număr, dacă nu ar fi venit toate triburile să li se supună.

Şi cînd se abătea cîte un război asupra canioanelor şi cetăţilor, Domn Şarpe cu Pene şi Domn Nobil Baiedulce străluceau de putere datorită priceperii lor. Şarpe cu Pene a devenit un adevărat domn de geniu:

Cu un prilej s-a urcat sus, în cer; cu altul s-a dus pe drum pînă jos, în Xibalba.

Cu alt prilej a devenit şerpuit, prefăcîndu-se într-un şarpe adevărat.

O dată s-a făcut acvilin, iar altă dată felin; adică s-a prefăcut într-o acvilă adevărată, iar altă dată într-un jaguar.

Cu alt prilej s-a preschimbat într-o baltă de sînge; nu era nimic altceva decît o baltă de sînge.

Fiinţa lui era cu adevărat cea a unui domn de geniu. Toţi ceilalţi domni se temeau de el. Vestea s-a răspîndit; toţi domnii triburilor au auzit despre acest domn de geniu.

Şi acesta a fost începutul creşterii neamului quiché, cînd Domnul Şarpe cu Pene a dat semne de măreţie. Faţa lui nu a fost uitată de nepoţii şi fiii săi. El nu a făcut aceste fapte doar aşa, ca să rămînă un domn nemaipomenit, o fiinţă de geniu, ci urmarea celor făcute de el a însemnat umilire pentru toate celelalte triburi. Era doar calea sa de-a se arăta şi din această cauza a devenit singura căpetenie a triburilor.

S-A FĂCUT (...) FELIN. *Un şaman dansînd se preface în jaguar. De pe un vas, din Altar de Sacrificios, datînd din perioada clasică tîrzie maya*

DESEN DE KARL TAUBE

Acest domn de geniu, numit Şarpe cu Pene, a făcut parte dintr-a patra generaţie de domni. Era în acelaşi timp Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire.

Şi astfel a lăsat semne şi vorbe pentru generaţia următoare. Urmaşii lui au dobîndit strălucire şi măreţie şi, la rîndul lor, au zămislit fii, făcînd ca aceştia să fie în număr şi mai mare. Au fost zămisliţi Tepepul şi Iztayul; aceştia n-au făcut decît să-şi slujească domnia, devenind cea de-a cincea generaţie de domni. Şi au dat naştere generaţiei următoare de domni.

ŞI IATĂ NUMELE CELOR DINTR-A ŞASEA GENERAŢIE DE DOMNI. Au fost doi domni mari. Erau foarte aprigi. Quicab a fost numele unuia dintre cei doi, Cauizimah al celuilalt.

Iar Quicab și Cauizimah au făcut foarte multe, la rîndul lor. Au sporit măreția neamului quiché, deoarece aveau într-adevăr geniu. Au zdrobit și au nimicit canioanele și cetățile triburilor, mici și mari — pe ale celor care avuseseră odinioară cetăți în apropiere:

Era pe munte un loc al cakchiquelilor, numit astăzi Vîrfuri cu Urzici.

Și un alt loc pe munte al rabinalilor, Locul Apei Revărsate.

Și un munte al caoqueilor, Casa de Ghips.

Și apoi o cetate a tribului Pămînturi Albe, Vîrfurile Izvoare Fierbinți.

Sub Zece, Fața Monumentului și Salcia.

Toți îl urau pe Quicab. Au purtat războaie, dar pînă la urmă au fost dărîmate, au fost nimicite aceste canioane, aceste cetăți ale triburilor rabinal, cakchiquel, pămînturi albe. Toți cei din triburi au căzut cu fețele în jos sau lați, pe spate. Războinicii lui Quicab au ținut-o mult timp așa, cu omorurile, pînă n-au mai rămas decît un grup sau două dintre toți dușmanii ce nu plăteau tribut. Cetățile lor au căzut și le-au adus tribut lui Quicab și Cauizimah. Neamurile lor au ajuns să fie stoarse de sînge, să fie străpunse de săgeți, puse la stîlp. Din ziua lor n-a mai rămas nimic, din moștenirea lor n-a mai rămas nimic.

Singura cale de-a distruge cetățile erau ghiulelele. Dintr-o dată pămîntul însuși se căsca, de parcă un fulger ar fi făcut praf stîncile. Înspăimîntată, populația unui trib după altul mergea în fața arborelui de cauciuc, purtînd în mîini însemnele cetății și, ca urmare, azi se află acolo un munte de pietre. Numai cîteva dintre pietre nu sînt tăiate, celelalte arată de parcă ar fi fost despicate cu toporul. Urmarea se poate vedea și astăzi, acolo, pe cîmpia numită Petatayub. Oricine trece pe-acolo se poate uita la munte ca la un semn al bărbăției lui Quicab. Nu a putut fi omorît și nici înfrînt. Era un bărbat adevărat și toate triburile îi plăteau bir.

Și apoi toți domnii au început să unelteaască. S-au apucat să ridice bariere în jurul canioanelor și cetăților, cetățile căzute ale tuturor triburilor.

După aceasta au urmat plăieșii, puși să-i urmărească pe cei care porneau război. Familii de pîndari au fost trimise să ocupe munții cuceriți:

— Fără ei, triburile se vor întoarce să locuiască în cetățile lor, spuneau domnii cînd s-au adunat cu toții la sfat. Apoi au ordonat ce trebuie să facă plăieșii:

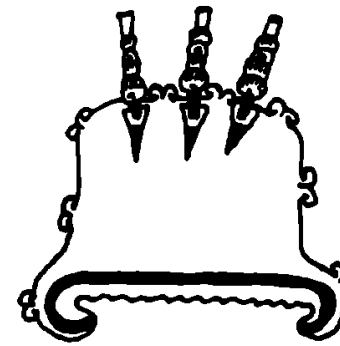

SINGURA CALE DE-A DISTRUGE CETĂŢILE ERAU GHIULELELE. *În cărţile mixtece cuceririle sînt semnalate prin săgeţi aruncate în denumirea unui loc care, în acest exemplu, este semnul pentru un munte.* *Din* Codexul Nuttall

DESEN DE DENNIS TEDLOCK

— Să ne fie ca o palisadă şi ca un înlocuitor al înseşi familiilor noastre, o îngrăditură, o fortăreaţă pentru noi. Să se prefacă ei acum în mînia noastră, în bărbăţia noastră, au spus toţi domnii. S-a trimis poruncă la toţi cei din neamurile care aveau sarcina să se împotrivească celor ce porneau război.

Odată vestiţi, s-au dus să-şi ia posturile în primire ocupînd locurile din munte ale triburilor:

— Duceţi-vă, doar acum sînt munţii noştri. Să nu vă fie frică. Îndată ce se ivesc cei ce vor război, întorcîndu-se împotriva voastră ca să vă ucidă, trimiteţi după noi să venim şi să-i omorîm, le-au spus tuturor Quicab şi Dregătorul, şi Crainicul, vestindu-i pe toţi.

Şi atunci au plecat cei ce sînt numiţi Vîrf de Săgeată, Unghi de Coardă de Arc. Bunicii şi taţii lor s-au răspîndit peste tot; nu lipseau de pe nici unul dintre munţi. S-au dus ca străjeri ai muntelui, ai vîrfului de săgeată şi ai coardei de arc şi totodată împotriva aţîţătorilor la război. Nici unul dintre ei nu fusese acolo la revărsatul zorilor şi nici unul nu-şi avea propriul zeu; împiedicau doar drumul spre cetate. S-au dus cu toţii: străjerii locurilor Vîrfuri cu Urzici, Lîngă Oglindă, Rîul Alb, Piaţa Dansul Cerbului, Locul Scîndură, Optsprezece.

De asemenea, străjerii locurilor numite Cutremur, Meteor, Hunahpu.

Şi străjerii locurilor Apa Revărsată, Printre Stînci, străjeri ai Casei de Ghips, ai Casei Ziya; străjeri ai Izvoarelor Fierbinţi, Sub Zece, ai cîmpiilor şi ai munţilor.

Plăieşii puşi acolo împotriva războiului, străjerii pămîntului, au plecat, au plecat trimişi de Quicab şi Cauizimah, Păstrător al Rogojinii şi

Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, și de Dregător, și Crainic. Au fost patru domni care au pus de strajă soli și plăieși împotriva atîtătorilor la război:

Quicab și Cauizimah sînt numele celor doi domni care îi conduceau pe caueci.

Țesut este numele domnului care îi conducea pe casămari.

Balegă de Tatu este numele domnului care îi conducea pe quichéi.

Deci acestea sînt numele domnilor care au trimis soli și plăieși. Chiar vasalii lor s-au dus pe munte, pe fiecare dintre munți și, de îndată ce-au plecat, au început să sosească prăzi și au început să sosească prizonieri de război pentru Quicab și Cauizimah, pentru Dregător și Crainic. Cei numiți Vîrf de Săgeată și Unghi de Coardă de Arc au pornit război. Au luat din nou prăzi și prizonieri. Unii dintre cei care erau plăieși au ajuns eroi. Li s-au dat ranguri și onoruri; erau tratați cu mărinimie de domni cînd veneau să aducă prăzile și prizonierii.

Apoi, cînd Domnii Păstrător al Rogojinii, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, Dregător și Crainic au stat la sfat, au luat această hotărîre:

— Cînd vrem să înnobilăm pe cineva din familiile de pîndari, o să-i investim numai pe cei de rangul întîi. Eu sînt Păstrător al Rogojinii.

— Și eu sînt Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire.

— Înnobilarea rangului de Păstrător al Rogojinii, care este al meu și cel care este al tău, Domnule Dregător, vor intra în aceasta. Dregătorii vor fi înnobilați.

Și toți domnii vorbeau cînd își adunau gîndurile. Tamii și ilocii făceau același lucru; cele trei ramuri ale quichéilor erau de acord cînd îndeplineau învestiturile. Dădeau titluri celor de primul rang dintre vasalii lor.

În felul acesta s-a luat hotărîrea. Dar nu au fost învestiți în Quiché. Muntele pe care au fost înnobilați primii vasali de rangul întîi are un nume; toți au fost chemați, de pe toți munții unde se aflau, și s-au adunat într-un singur loc. Sub Funie, Sub Coardă este numele muntelui unde au fost învestiți, unde au pătruns în nobilime. S-a făcut aceasta la hotarul locului Lîngă Oglindă.

Și iată titlurile, demnitățile și însemnele lor: douăzeci de ranguri de dregători și douăzeci de Păstrători ai Rogojinii au fost înființate de către Păstrătorul Rogojinii, Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, Dregător și Crainic.

Toți aceștia au intrat în nobilime: Dregători, Păstrători ai Rogojinii, unsprezece Maeștri de Ceremonii, Dregător pentru Domni, Dregător

pentru zaquici, Dregător Militar, Păstrător Militar al Rogojinii, Ziduri Militare şi Colţuri Militare au fost titlurile care s-au dat cînd soldaţii au fost învestiţi şi li s-au înmînat scaunul şi perna.

Aceştia erau vasali de primul rang, pîndarii şi străjerii poporului quiché, Vîrf de Săgeată, Unghi de Coardă de Arc, o palisadă, o îngrăditură, un zid, o fortăreaţă în jurul cetăţii Quiché.

Iar tamii şi ilocii au făcut acelaşi lucru: au învestit şi au dat titluri vasalilor de rangul întîi de pe fiecare munte.

Deci aceasta este originea nobililor Dregători şi Păstrători ai Rogojinii de astăzi, de pe fiecare munte. Urmarea a fost că ei au apărut mai tîrziu decît adevăratul Păstrător al Rogojinii şi decît Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire şi mai tîrziu decît Dregătorul şi Crainicul.

IAR ACUM VOM NUMI CASELE ZEILOR, deşi casele au acelaşi nume ca şi zeii:

Marele Monument al lui Tohil este numele clădirii care îl adăposteşte pe Tohil al cauecilor.

Următorul, Auilix, este numele clădirii care îl adăposteşte pe Auilix al casămarilor.

VENEAU ÎNTÎI ÎN FAŢA LUI TOHIL. *Aşezat în templul lui (prezentat în secţiune în dreapta),* K'awil *(corespondentul lui Tohil din Ţinuturile de Jos maya) primeşte ofrande în cupe şi (în extrema stîngă) o cădelniţă plină cu copal arzînd. Din* Codexul din Dresda

DESEN DE CARLOS A. VILLACORTA

Hacauitz este numele clădirii care îl adăpostește pe zeul celor de neam domn quiché.

Mătasedeporumb, a cărui casă de jertfă încă mai poate fi văzută, este numele unui alt monument mare.

Acestea erau lăcașurile pietrelor ale căror zile le țineau domnii quiché. Zilele lor mai erau ținute și de toate triburile. Cînd triburile ardeau ofrande, veneau întîi în fața lui Tohil.

Apoi îl salutau pe Păstrătorul Rogojinii și pe Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, după care le aduceau domnilor penele lor de quetzal și tributul; aceloraşi domni.

Și în acest fel se îngrijeau și aduceau hrană Păstrătorului Rogojinii și Păstrătorului Rogojinii din Casa de Primire, care ieșiseră victorioși în lupta împotriva cetăților lor.

Erau domni mari, erau domni de geniu. Șarpe cu Pene și Nobil Baiedulce erau domni geniali, și Quicab, și Cauizimah de asemenea. Știau cînd urma să izbucnească un război; tot ce vedeau le era limpede. Dacă avea să fie moarte sau foamete, sau dacă se vor isca certuri știau fără greș, o dată ce era un loc ca să o vezi, era o carte. „Cartea Sfatului" o numeau ei.

Dar nu numai în acest fel erau ei domni. Erau mari în propria lor ființă și țineau posturi mari. Ca un mijloc de a-și prețui clădirile și noblețea, posteau răstimpuri lungi, se supuneau penitențelor în fața zeilor.

Și iată cum posteau:

Posteau de nouă ori cîte douăzeci de zile și timp de nouă zile se supuneau penitenței și ardeau ofrande.

Alt post al lor ținea de treisprezece ori cîte douăzeci de zile și timp de treisprezece zile se supuneau penitenței și ardeau ofrande în fața lui Tohil și a celorlalți zei ai lor. Nu mîncau decît zapotes, matasanos și jocotes ; nu era nimic făcut din porumb la masa lor.

Chiar dacă se supuneau penitenței de șaptesprezece ori cîte douăzeci de zile și apoi posteau șaptesprezece, tot nu mîncau. Au ajuns într-adevăr la mare abstinență.

Acesta era un semn că au personalitatea unor adevărați domni. Și nu era nici o femeie lîngă ei cînd dormeau; se țineau deoparte cînd posteau. Nu făceau decît să stea în casele zeilor, în fiecare zi. Tot ce făceau era să le țină zilele, să ardă ofrande și să se supună penitențelor. Stăteau acolo fie noapte, fie zi. Implorau din adîncul inimii și al măruntaielor cerînd lumină și viață pentru vasalii și ținuturile lor. Își ridicau fața spre cer și iată care era rugăciunea lor adresată zeilor cînd le cereau ceva.

Şi acesta este strigătul inimii lor, iată-l:

„Aşteaptă! În ziua asta binecuvîntată,
tu, Uragan, tu, Inima Pămîntului-Cer,
tu, cel care ne dai mărire şi vigoare,
care ne dai fiice şi fii,
risipeşte-ţi umbra, varsă-ţi picăturile
de verde şi galben;
dă viaţă şi început
celor pe care îi port şi-i zămislesc,
ca să se poată înmulţi şi creşte;
îngrijindu-te şi hrănindu-te pe tine,
chemîndu-te pe tine de pe drumuri şi cărări,
din rîuri şi din canioane,
de sub copaci şi tufişuri;
dă-le lor fiice şi fii.

Fă să nu fie nici o vină, piedică, lipsă şi necaz;
să nu vină vreun amăgitor în spatele sau în faţa lor,
să nu fie prinşi în capcană sau răniţi,
sau ademeniţi, sau arşi,
să nu-i abată cineva din drum,
dedesubtul sau deasupra lui;
fă-i să nu cadă pe spate, nici să se împiedice,
ţine-i pe Drumul Verde, Cărarea Verde.

Fă să nu fie vină sau piedică în calea lor
prin vreo taină sau vrajă a ta;
fă ca cei ce te hrănesc şi îţi poartă de grijă să fie buni
dinaintea gurii şi a feţei tale,
tu, Inima Cerului; tu, Inima Pămîntului;
tu, Legătură de Flăcări;
şi tu, Tohil, Auilix, Hacauitz,
sub cer, pe pămînt,
cele patru zări, cele patru colţuri;
fă să fie numai lumină, numai necurmare înăuntru,
dinaintea gurii şi a feţei tale, tu zeu."

Aşa era cu domnii cînd posteau de nouă ori cîte douăzeci sau de treisprezece ori cîte douăzeci sau de şaptesprezece ori cîte douăzeci de

zile; zilele lor de post erau multe. Implorau din toată inima pentru vasalii şi pentru toate nevestele şi copiii lor. Fiecare şi toţi domnii aduceau prinos, ca un mod de-a preţui lumina vieţii şi de-a preţui puterea.

La fel era puterea Păstrătorului Rogojinii, a Păstrătorului Rogojinii din Casa de Primire, a Dregătorului şi a Crainicului. Ţineau posturi doi cîte doi, purtînd pe rînd sarcina triburilor şi a poporului quiché pe umerii lor.

La rădăcina lui, cuvîntul vine dintr-un singur loc, şi rădăcina hrănitului, a adusului a fost aceeaşi ca şi rădăcina cuvîntului. Tamii şi ilocii făceau la fel, împreună cu rabinalii, cakchiquelii, cu cei din casa pasăre, casa baiedulce, casa grai.

Au plecat în bună înţelegere după ce au auzit, acolo, la Quiché, ce trebuie să facă fiecare dintre ei.

Nu a fost numai faptul că au devenit domni; nu a fost numai faptul că primeau uneori daruri de la cei care-i hrăneau şi aduceau, care pregăteau doar hrana şi băutura pentru ei. Şi nici nu-şi măsluiau sau îşi furau fără rost rangul, strălucirea, măreţia. Şi nu numai că nimiceau canioanele şi cetăţile triburilor, fie ele mici, fie mari, dar triburile mai şi plăteau preţ mare;

Veneau la ei cu turcoaze, veneau cu metal.

Şi veneau cu boabe de jad şi cu alte nestemate, mari cît patru degete laolaltă sau chiar cît pumnul.

Şi cu podoabe din pene verzi, galbene şi roşii, tributul triburilor. Veneau la domnii de geniu Şarpe cu Pene şi Nobil Baiedulce, şi la Quicab şi Cauizimah, la Păstrătorul Rogojinii, la Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, la Dregător şi la Crainic.

Ce făceau ei nu erau fapte mici, iar triburile pe care le-au cucerit nu erau puţine la număr. Tributul quichéilor venea de la multe feluri de triburi.

Şi domnii au fost supuşi durerii şi au îndurat-o; înălţarea lor la strălucire n-a fost neaşteptată. De fapt Şarpe cu Pene a fost rădăcina măreţiei şi a puterii.

Acesta a fost începutul înălţării şi creşterii cetăţii Quiché.

Şi acum vom înşira generaţiile de domni şi vom spune şi numele tuturor acestor domni.

ŞI AICI SÎNT GENERAŢIILE, ÎNŞIRUIREA DOMNILOR, ca să fie cît mai clar.

Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat au fost primii noştri străbuni şi primii taţi cînd a apărut soarele, cînd au apărut luna şi stelele.

Şi iată generaţiile, înşiruirea domniilor.Vom începe de aici, de la chiar rădăcina lor. Domnii vor fi amintiţi doi cîte doi, aşa cum fiecare generaţie de domni urmează bunicilor şi domnilor cetăţii, pomenind pe fiecare şi pe toţi domnii.

Şi aici vor apărea feţele fiecăruia dintre domni.

ŞI AICI VOR APĂREA, UNA CÎTE UNA, FEŢELE FIECĂRUI DOMN QUICHÉ...

Jaguar Quitze, originea cauecilor.

Nobil Strai, a doua generaţie după Jaguar Quitze.

Jaguar Nobil Boltădecopac, care a făcut începutul funcţiei de Păstrător al Rogojinii, este din generaţia a treia.

Nobil Baiedulce şi Iztayul, a patra generaţie. Şarpe cu Pene şi Nobil Baiedulce sînt la rădăcina domnilor de geniu, în cea de-a cincea generaţie.

Tepepul şi Iztayul urmează ca a şasea generaţie.

Quicab şi Cauizimah, la cea de-a şaptea schimbare a puterii, au fost culmea genialităţii.

Tepepul şi Xtayub, a opta generaţie.

Fluture Negru şi Tepepul, într-a noua generaţie.

Opt Coardă şi Quicab, a zecea generaţie.

Şapte Gînd şi Cauatepech apoi, ai unsprezecelea în înşiruirea domnilor.

Trei Cerb şi Nouă Cîine, în cea de-a douăsprezecea generaţie. Ei domneau cînd a sosit Tonatiuh. Au fost torturaţi de poporul castilian.

Fluture Negru şi Tepepul au plătit tribut poporului castilian. Fuseseră zămisliţi ca cea de-a treisprezecea generaţie de domni.

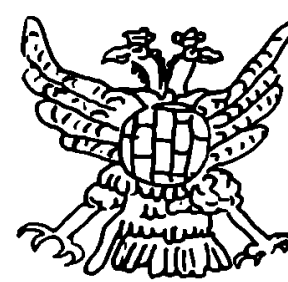

CÎND A SOSIT TONATIUH. *Desen quiché reprezentînd emblema Habsburgilor, conducători ai Austriei şi Spaniei cînd Pedro de Alvarado (Tonatiuh) a invadat Regatul Quiché. Din* Título de los Señores de Coyoy *(secolul al XVI-lea)*

Don Juan de Rojas şi Don Juan Cortés, într-a paisprezecea generaţie de domni. Ei sînt fiii lui Fluture Negru şi Tepepul/

Deci acestea sînt generaţiile şi succesiunea domniilor ca Păstrători ai Rogojinii şi Păstrători ai Rogojinii din Casa de Primire, domnii care au condus cauecii din Quiché. Acum vom numi familiile.

Şi aici sînt casele mari ale fiecărui domn în descendenţa rangului de Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. Sînt numele celor nouă familii de caueci, nouă case mari. Iată titlurile căpeteniilor fiecărei case mari:

Domn Păstrător al Rogojinii, cu o singură casă mare. Hambar este numele palatului.

Domn Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. Casa Pasăre este numele palatului său.

Maestru de Ceremonii pentru caueci, cu o casă mare.

Domn Păstrător al lui Tohil, cu o casă mare.

Domn Păstrător al Şarpelui cu Pene, cu o casă mare.

Sfetnic al Proviziilor, cu o casă mare.

Emisar Quehnay, cu o casă mare.

Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea, Xcuxeba, cu o casă mare.

Suveran Mexican, cu o casă mare.

Deci acestea sînt cele nouă familii ale cauecilor. Printre descendenţii acestor nouă case mari se numără mulţi vasali.

ŞI AICI SÎNT CEI DIN NEAMUL CASĂMARE, cu încă nouă case mari. Mai întîi vom înşira numele obîrşiei domnilor. Se trag dintr-o singură rădăcină, de la originea rădăcinii zilei şi a luminii:

Jaguar Noapte, primul strămoş şi tată.

Nobil Acul şi Nobil Acutec, într-a doua generaţie.

Nobil Chahuh şi Nobil Casa cu Inscripţie, într-a treia generaţie.

Nouă Cerb, următorul, într-a patra generaţie.

Nobil Baiedulce, într-a cincea generaţie de domni.

Şi Casa Maimuţă, următorul, într-a şasea generaţie.

Şi Iztayul, într-a şaptea generaţie de domni.

Nobil Baiedulce apoi, al optulea în înşiruirea domniilor.

Nouă Cerb, al nouălea la rînd.

Ţesut, cum s-a numit următorul, într-a zecea generaţie.

Domn Nobil Baiedulce, într-a unsprezecea generaţie.

Don Cristobal, cum a fost numit, a devenit domn pe timpul poporului castilian.

Don Pedro de Robles este Domn Dregător în prezent.

Şi aici sînt domnii care urmează la rangul de domn dregător. Vom da acum titlul căpeteniilor fiecăreia dintre casele mari:

Domn Dregător, primul domn cu acest rang, capul neamului casămare, cu o singură casă mare.

Domn Crainic, cu o singură casă mare.

Domn Dregător al Casei de Primire, cu o singură casă mare.

Şeful Casei de Primire, cu o singură casă mare.

Mama Casei de Primire, cu o singură casă mare.

Maestru de Ceremonii pentru casămari, cu o singură casă mare.

Domn Auilix, cu o singură casă mare.

Yacolatam, cu o singură casă mare.

Deci acestea sînt casele mari din fruntea neamului casămarilor, acestea sînt numele celor nouă familii ale casămarilor, aşa cum sînt ei numiţi. Sînt multe ramuri ale familiei printre descendenţii fiecăruia dintre aceşti domni; am pomenit numai titlurile de primul rang.

Şi acum cei din neamul domn quiché. Iată aici strămoşii şi taţii lor:

Nu Chiar Acum, primul dintre ei.

Nobil Domn este numele domnului dintr-a doua generaţie.

Stindard Roşu.

Nobil cel Scurt.

Nobil Doctor.

Şapte Trestie.

Nobil Muritor.

Nobil Chemător.

Păcălitorul.

Deci aceştia sînt domnii din fruntea neamului Domn Quiché, generaţiile şi înşiruirea lor.

Şi aici sînt domnii din palate, cu doar patru case mari:

Crainic pentru Domni este titlul celui dintîi, cu o singură casă mare.

Emisar pentru Domni este al doilea, cu o singură casă mare.

Maestru de Ceremonii pentru Domni, al treilea domn, cu o singură casă mare.

Şi Hacauitz, al patrulea domn, cu o singură casă mare.

Şi deci acestea sînt cele patru case mari din fruntea neamului domn quiché.

Şi SÎNT ÎN TOTAL TREI MAEŞTRI DE CEREMONII. Ei sînt ca nişte părinţi pentru toţi domnii quiché. Vin împreună în bună înţelegere aceşti trei Maeştri de Ceremonii. Sînt dătători de naştere, ei sînt Mama Cuvîntului şi sînt Tatăl Cuvîntului-mari, pentru că sînt puţini aceşti trei Maeştri de Ceremonii:

Maestru de Ceremonii pentru caueci, întîiul.

Maestru de Ceremonii al casămarilor, al doilea.

Domn Maestru de Ceremonii pentru domn quichéi este cel de-al treilea Maestru de Ceremonii.

Prin urmare sînt trei Maeştri de Ceremonii, unul pentru fiecare dintre aceste trei familii.

AM SPUS DESTUL DESPRE VIAŢA ÎN QUICHÉ, avînd în vedere că nu mai este un loc să-l poţi vedea. Există cartea de la început şi scrierea străveche care a aparţinut domnilor, pierdută acum, dar chiar şi aşa, totul a fost spus aici cu privire la Quiché, care acum se numeşte Santa Cruz.

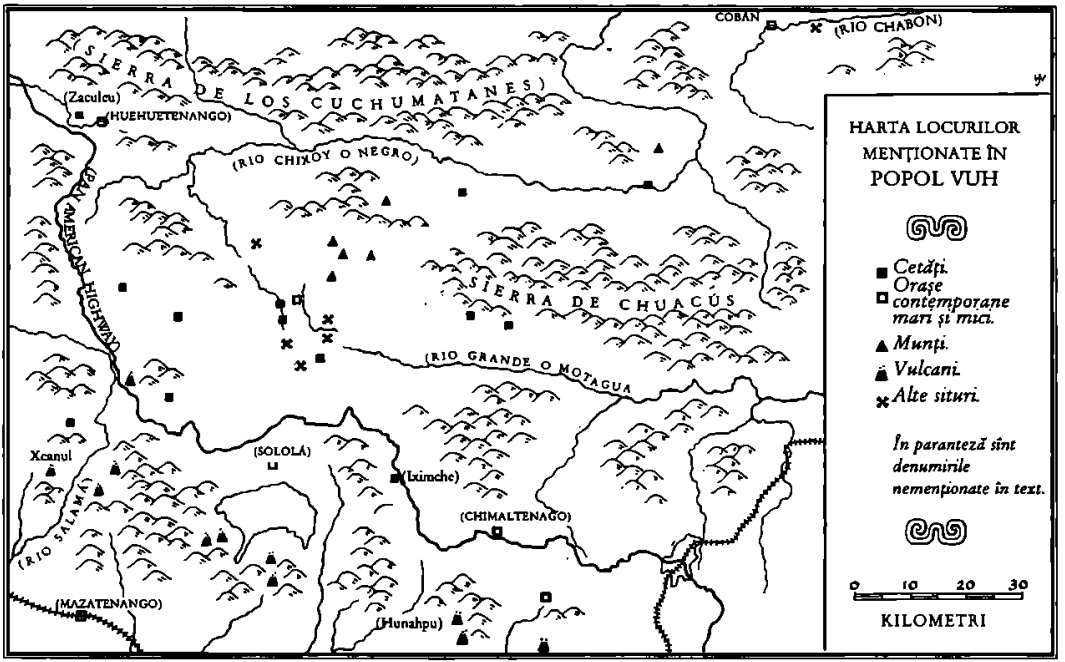
SIERRA DE LOS CUCHUMATANES
(Zaculeu)
(HUEHUETENANGO)
(RIO CHIXOY O NEGRO)
PAN AMERICAN HIGHWAY
SIERRA DE CHUACÚS
(RIO GRANDE O MOTAGUA
COBÁN
(RIO CHABÓN)
Xcanul
(SOLOLÁ)
(Ixímche)
(CHIMALTENANGO)
(RIO SALAMÁ)
(MAZATENANGO)
(Hunahpu)
HARTA LOCURILOR MENŢIONATE ÎN POPOL VUH
Cetăţi.
Oraşe contemporane mari şi mici.
Munţi.
Vulcani.
Alte situri.
În paranteză sînt denumirile nemenţionate în text.
0 10 20 30
KILOMETRI

NOTE ŞI COMENTARII

ORTOGRAFIA

Cuvintele din limbile maya din Guatemala cînd sînt redate cu litere cursive înseamnă că sînt scrise în noua ortografie a Academiei de las Lenguas Mayas de Guatemala (1988), cu excepţia vocalelor, care au fost reduse la cele cinci găsite atît în ambele textele hieroglifice, cît şi în primele documente scrise în alfabetul latin. Consoanele pot fi pronunţate ca în limba engleză, în afara următoarelor excepţii: *j* este spaniolul *j*, pronunţat cu limba mai în fundul gurii decît *h* în engleză; *l* este asemănător cu *ll* velş, cu limba mai în partea din faţă a gurii decît în engleză,; *q* este ca qoph în ebraică, pronunţat cu limba mai în fundul gurii decît *k* în engleză. Se mai găsesc încă două sunete maya care se pronunţă la fel şi în engleză, dar sînt scrise diferit: *tz* este ca *ts* din cuvîntul englez „bats", iar *x* este ca *sh*. Stopul glotal echivalent cu *tt* în pronunţia scoţiană a cuvîntului „bottle" este indicat prin [']; cînd urmează o consoană, se pronunţă simultan cu ea. Vocalele sînt aproximativ ca cele din spaniolă sau italiană. Accentul cade aproape întotdeauna pe silaba finală a cuvîntului. În cele mai multe cazuri cuvintele din limbile maya din afara Guatemalei sau din nahuatl, limba aztecilor, scrise în litere cursive, păstrează ortografia surselor consultate.

În *Popol Vuh* ca şi în alte documente timpurii în quiché sau în alte limbi quichée, vocalele urmate de stopuri glotale sînt scrise *aa, ee, ii, oo, uu*; în noua scriere ele devin *a', e', i', o', u'*. Printre consoanele glotalizate, *b* devine *b'*, *tt* devine *t'*, *4h* devine *ch'* şi *4* devine *tz'*. Printre sunetele *k*, cel simplu, pronunţat în partea din faţă a gurii, redat mai înainte prin *c* sau *qu*, este acum *k*, pe cînd cel simplu, pronunţat în fundul gurii, scris mai înainte *k*, acum este *q*. Formele glotalizate scrise pe vremuri *4* şi *3* sînt acum *k'* şi *q'*. Şi, în sfîrşit, *h* devine *j*, în timp ce *z* şi *ç* devin *s*. Cînd numele proprii netraduse apar în litere latine, ele rămîn scrise ca în documentul original. De altfel scrierea originală (în litere latine puse între ghilimele) se foloseşte numai cînd noua scriere a aceloraşi cuvinte (în litere cursive) conţine corectări de fonetică sau erori făcute de scrib.

Numele popoarelor şi limbilor maya din Guatemala menţionate în această lucrare, aşa cum sînt ele scrise în noul alfabet oficial, sînt *k'iche', kaqchikel, tz'utujil, poqomchi, q'eqchi', ixil, mam* şi *jakalteko*. Ortografia folosită în lucrarea de faţă este cea mai frecvent întîlnită în publicaţiile spaniole şi engleze: quiché, cakchiquel, tzutuhil, pokomchí, kekchí, ixil, mam şi jacaltec. Este adevărat că,

de cele mai multe ori, această ortografie reprezintă o reflectare imperfectă a felului în care vorbitorii de limbi maya își pronunță numele, dar reflectă modul în care sînt rostite în mod obișnuit numele, în contextul exprimării în limbile spaniolă și engleză. În același fel în care *inglés* este redarea cuvîntului *english*, *jakalteko* este o redare maya a cuvîntului nahuatl *uacaltica*, iar *castilian* și *kaxlan* reprezintă traducerea în limbile engleză și maya a cuvîntului *castellano*.

Abrevieri

Indicarea surselor privind citatele și vocabularul se face printr-un cod format din litere, ca de pildă DB pentru Domingo de Basseta. Găsiți cheia acestui cod în prima pagină din Bibliografie. PV este abrevierea pentru *Popol Vuh* și MS se referă la manuscrisul *Popol Vuh*.

Poetica maya

Cînd zeii din PV încearcă pentru prima dată să facă oameni, dar în locul lor ies niște animale (pp. 57–58), se străduiesc totuși să le învețe pe aceste creaturi să vorbească. Lecția pe care le-o țin nu este doar un exercițiu de pronunție și gramatică, ci le dau totodată bazele poeticii maya. Constă din cîteva rînduri de rugăciune limitată la o listă a numelor de zei, dar forma ei se potrivește cu orice fel de retorică formală. La început este un element care rămîne singur, dar urmează versuri paralele, construite prin împerecherea unor cuvinte sau expresii care sînt în parte identice și în parte diferite.

Juraqan,	Uragan,
ch'ipi kaqulja,	Trăsnet Nounăscut,
raxa kaqulja,	Trăsnet Neașteptat,
uk'ux kaj,	Inima Cerului,
uk'ux ulew,	Inima Pămîntului,
tz'aqol,	Făcător,
b'itol,	Plăsmuitor,
alom,	Purtător,
k'ajolom,	Zămislitor.

Numărul silabelor se schimbă de la o pereche la următoarea și în două cazuri se schimbă de la prima jumătate a perechii la cealaltă. Există ritmuri, dar nu sînt ritmuri construite numai de dragul sunetului. Sînt mai degrabă construite

din cuvinte şi expresii întregi, aşa ca atunci cînd *ch'ipi* şi *raxa*, „nounăscut" şi „neaşteptat", se transformă în adjective, modificînd pe *kaqulja* „trăsnet". La o scară mai mică, sînt construite din rădăcini, ca, de exemplu, *tzaq-* şi *bit-* „face" şi „plăsmui", şi afixe ca *-ol*, asemănător cu englezescul „-er". Cu alte cuvinte, aceste ritmuri funcţionează la nivelul sintaxei, acolo unde sunetele au fost deja organizate ca să capete înţeles.

Dacă animalele ar fi învăţat prima lor lecţie, li s-ar mai fi spus, poate, şi alte secrete. Oratorii quiché versaţi nu-şi recită versurile în mod mecanic, ci mai curînd introduc variaţii sonore prin mînuirea pauzelor. Rearanjate în versuri separate unele de altele mai mult prin pauze decît doar prin structura lor, pasajul citat mai sus ar putea fi aşa:

Uragan,
Trăsnet Nounăscut,
Trăsnet Neaşteptat,
Inima Cerului, Inima Pămîntului,
Făcător, Plăsmuitor, Purtător, Zămislitor.

O prezentare adecvată are nevoie şi de schimbări în însăşi structura versului. Paralelismul strofelor de cîte două versuri poate şi trebuie să fie variat, introducîndu-se din cînd în cînd strofe de trei versuri. Lista animalelor făcute de zei oferă un astfel de exemplu:

kej,	cerbi,
tz'ikin,	pasări,
koj,	pume,
b'alam,	jaguari,
kumatz	şerpi,
sochoch,	şerpi cu clopoţei,
k'anti	vipere

Dar oricare ar fi gruparea după înţeles, o listă de felul acesta este prezentată în zilele noastre fără o marcare a trecerii de la jaguari la şerpi diferită de trecerea de la pume la jaguari. Nu va fi nici o pauză pînă cînd înşirarea substantivelor paralele se va opri sau cel care recită nu va mai avea suflu. Bazîndu-mă pe acest lucru, am hotărît ca în această traducere să nu mai întrerup astfel de liste prin şiruri de versuri, ci le-am redat ca pe o proză.

O altă versiune a strofelor cu două versuri ia forma unui catren, în care primele două părţi fixează un model, cea de-a treia se desprinde din el (adesea printr-o simplificare) şi ultima se întoarce la el. Aici este un exemplu luat din descrierea felului cum a fost făcut pămîntul (p. 54):

ukaj tz'ukuxik, laturi împătrite,
ukaj xukutaxik, colțuri împătrite,
retaxik, măsurînd,
ukaj che'xik, cu prăjini împătrite,

Apar momente în poezia quiché în care sunetele par să iasă în prim-plan în pofida sintaxei, dar chiar și atunci sînt puse în serviciul direct al înțelesului, de data aceasta pe calea onomatopeii. Pasajul care urmează este înțesat cu aliterații și asonanțe atît în interiorul cuvintelor, cît și între ele, dar deschide vorbirea spre o imitație directă a ceea ce este în afara ei, evocînd sunetele unei lumi primordiale, care constă numai dintr-o mare întinsă și un cer gol:

K'a katz'ininoq, Acum încă mai unduiește,
k'a kachamamoq, acum încă mai murmură,
katz'inonik, unduiește,

k'a kasilanik, încă suspină,
k'a kalolinik, încă vuiește
katolona puch, și e deșartă.

Pentru un auz acordat la tiparele care se desfășoară sub nivelul sintaxei, acesta pare să fie unul dintre cele mai dens poetice pasaje din PV. Pentru urechile quiché pare mai degrabă sunetul haosului — nu malestromul mitologiei lumii primordiale, ci un haos de vibrații și pulsații.

În narațiune, mișcarea verticală a versului, care rămîne fixă într-un anumit moment, trebuie să fie modificată prin mișcarea orizontală a prozei, care duce acțiunea mai departe. Cînd cele două forțe alternează, rezultatul este o traiectorie diagonală:

Xchaw ruk' ri tepew q'ukumatz
xech'a k'ut, ta xenaojinik
ta xeb'isonik,
xeriqo kib'
xkikuch kitzij
kinaoj

A vorbit cu Șarpele cu Pene Suveran,
și s-au sfătuit, apoi au cugetat,
apoi au căzut pe gînduri.
Erau de aceeași părere unul cu altul,
și-au unit cuvintele,
gîndurile.

Uneori, balanța pare să încline mai mult spre verticalitatea versului decît în acest exemplu și alteori mai mult spre orizontalitatea prozei. Cînd acțiunea

înaintează repede în cursul relatării unei întîmplări, versul paralel poate fi redus, uneori, la strofe de două sau trei rînduri, ce plutesc pe un şuvoi de proză. Regula pe care mi-am impus-o a fost de a da traducerii mele formă de poezie numai atunci cînd paralelismul este menţinut mai mult decît în una sau două strofe de două rînduri şi numai acolo unde înţelesurile paralele sînt exprimate în sintaxe paralele. Pentru alte informaţii în legătură cu versul maya, vezi D. Tedlock (1983a;1983b: cap. 8; 1987), Hanks (1989) şi Sam Colop (1994).

Împărţirea traducerii în paragrafe este bazată în mare parte pe două considerente. Primul este apariţia a ceea ce Dell Hymes numeşte „particule iniţiale" (Hymes 1981: 318–320). Exemple în quiché sînt *k'ut* „Şi aici" sau „Şi aceasta este"; *k'ate k'ut* „Şi apoi"; *keje k'ut* „şi aşa". Al doilea considerent este apariţia citatelor. În vorbirea contemporană quiché se folosesc pauze deliberate atît înainte, cît şi după expresiile care constau din particule iniţiale şi imediat înaintea citatelor (D. Tedlock 1983b: cap. 4; 1987).

Calendarul maya

La baza sistemului maya de împărţire a timpului şi în general la baza sistemului din Mezoamerica, se află un calendar divinatoriu de 260 de zile. Este format din două cicluri mai scurte: unul care constă dintr-o secvenţă de treisprezece numere de zile care se repetă la nesfîrşit, şi celălalt dintr-o secvenţă de douăzeci de nume de zile care se repetă la nesfîrşit. O dată ce 13 şi 20 nu au factor comun, interacţiunea dintre 13 numere şi 20 de nume duce la o secvenţă repetitivă amplă, largă de 260 de combinaţii (13 × 20 = 260). Dacă începem cu ziua care combină numărul 1 cu numele *Kej*, lista zilelor succesive continuă după cum urmează:

Numelé quiché ale zilelor cu numerele corespunzătoare
(în paranteză sînt numele yucatece)

1 Kej	(Manik')	*11 No'j*	(Kaban)
2 Q'anil	(Lamat)	*12 Tijax*	(Ets'nab)
3 Toj	(Muluk)	*13 Kawuq*	(Kawak)
4 Tz'i'	(Ok)	*1 Junajpu*	(Ahaw)
5 B'atz'	(Chuen)	*2 Imox*	(Imix)
6 E	(Eb)	*3 Iq'*	(Ik')
7 Aj	(Ben)	*4 Aq'ab'al*	(Ak'bal)
8 Ix	(Ix)	*5 K'at*	(K'an)
9 Tz'ikin	(Men)	*6 Kan*	(Chikchan)
10 Ajmak	(Kib)	*7 Kame*	(Kimi)

De la *7 Kame* numărătoarea merge înainte pînă la 8 *Kej*, 9 *Q'anil* şi aşa mai departe, revenind la 1 *Kej* după 260 de zile.

Păstrătorii zilei contemporani numesc adesea această secvență de zile „calendarul pământului", separîndu-l astfel de intervalele astronomice cum ar fi anul solar. Andrés Xiloj, printre alții, susține că perioada de graviditate a femeii stă la baza acestui interval, iar 260 de zile se apropie într-adevăr de numărul obișnuit de zile din perioada dintre prima absență a menstruației (cel mai timpuriu semn sigur de graviditate) și naștere. Trebuie, de asemenea, notat că ciclul de vegetație al uneia dintre varietățile de porumb plantate în ținuturile muntoase ale Guatemalei este astfel, încît momentul ideal al recoltării este la 260 de zile după semănare (B. Tedlock 1985; 1992: cap. 8).

Astronomii maya din vechime măsoară ritmurile ciclurilor lunare, planetare și solare în comparație cu cele ale calendarului divinatoriu. În tabelul de eclipse al *Codexului din Dresda*, o serie de 405 de lunații este socotită că începe din ziua yucatecă *13 Muluk* și sfîrșește în *12 Lamat* (Lounsbury 1978: 796). Echivalentele quiché ale numelor zilelor, *Toj* și *Q'anil*, sînt aceleași pe care le invocă Luna Sînge (în această ordine) cînd se roagă în fața unicului lujer de porumb din cîmpul lui Xmucane (traduse ca Femeia Tunet și Femeia Galben la p. 94) Lunațiile din tabelul eclipselor sînt împărțite în grupuri care cel mai adesea constau din șase luni, și acesta este numărul de luni care au trecut pînă cînd tatăl Lunii Sînge a descoperit că este gravidă (p. 90).

Calendarul maya venusian este cel mai bine cunoscut după un tabel din *Codexul din Dresda* (Thompson 1972: 62–71), dar prezența calculului după Venus în ținuturile muntoase ale Guatemalei este atestată și de PV, ca și de un almanah quiché datînd din 1722 (Berendt *s.a.*). O anumită perioadă sinodică a planetei Venus (care durează 584 de zile) este împărțită în patru faze, cu Venus apărînd ca luceafăr de dimineață la începutul primei faze și rămînînd vizibilă în tot cursul ei (236 de zile sau 8 luni sinodice). Pe durata celei de-a doua faze (90 de zile), Venus trece prin ultimele ei 27 de zile (o lună siderală) ca luceafăr de dimineață, dispare timp de 50 de zile și trece prin primele ei 13 zile ca luceafăr de seară. Rămîne vizibilă ca luceafăr de seară în tot cursul celei de-a treia perioade (250 de zile) și rămîne ascunsă vederii în cea de-a patra perioadă (8 zile), după care se reîntoarce la prima fază.

În cursul unei perioade date de 584 de zile, cele 20 de nume de zile se repetă de 29 de ori, dînd 580 de zile și mai rămînînd 4, ceea ce înseamnă că un nou ciclu venusian va începe întotdeauna cu 4 zile mai tîrziu, în secvența de douăzeci de nume de zile, decît ciclul precedent. Și deoarece 20 se împarte prin 4 (20 : 4 = 5), numai cinci dintre numele zilelor pot fi vreodată la începutul ciclului venusian. În *Codexul din Dresda*, acele zile speciale sînt (dăm aici numele în quiché) *Junajpu, K'at, Q'anil, E* și *Ajmak*, urmat din nou de *Junajpu*. Începînd cu *1 Junajpu* (așa cum se face în *Codexul din Dresda*) și străbătînd cinci perioade complete ca să apară toate numele de zile posibile, datele de început pentru cele patru faze din fiecare perioadă venusiană sînt următoarele:

DATE PENTRU CELE CINCI PERIOADE SUCCESIVE VENUSIENE

	PRIMA	A DOUA	A TREIA	A PATRA	A CINCEA
Apare ca luceafăr de dimineaţă:	*1 Junajpu*	*13 K'at*	*12 Q'anil*	*11 E*	*10 Ajmak*
Devine invizibilă:	*3 Ajmak*	*2 Junajpu*	*1 K'at*	*13 Q'anil*	*12 E*
Apare ca luceafăr de seară:	*2 Kame*	*1 Tz'i'*	*13 Ix*	*12 Tijax*	*11 Iq'*
Devine invizibilă:	*5 Ajmak*	*4 Junajpu*	*3 K'at*	*2 Q'anil*	*1 E*

După cinci cicluri complete, în total 2 920 de zile, mişcările lui Venus acoperă opt ani ideali a cîte 365 de zile fiecare şi, la diferenţă de cîteva ore, cuprinde 99 de lunaţii. În acest punct Venus începe să repete aceeaşi serie de nume de zile cu care încep perioadele, dar cu numere diferite şi, în acelaşi timp, se apropie foarte mult de repetarea aceloraşi relaţii cu stelele fixe şi cu anotimpurile anului solar. Pentru a ajunge să apară din nou ca luceafăr de dimineaţă la *1 Junajpu*, Venus trebuie să repete întregul grup de cinci perioade, în total de treisprezece ori.

În PV numele divine de Unu şi Şapte Hunahpu (*Junajpu*) şi Unu şi Şapte Moarte (*Kame*) indică direct calendarul venusian şi în special primele cinci perioade din tabelul de mai sus. Andrés Xiloj a atras atenţia că a combina numerele 1 şi 7 cu un anumit nume al zilei este modul convenţional de-a indica toate cele treisprezece zile care poartă acelaşi nume. Explicaţia este că, dacă urmăreşti un singur nume al zilei prin tot cursul unui ciclu de 260 de zile, numerele care le însoţesc se succedă astfel: 1, 8, 2, 9, 3, 10, 4, 11, 5, 12, 6, 13 şi 7. Aceasta înseamnă că, dacă numele divine despre care este vorba se referă aici la evenimente astronomice, acestea ar trebui să fie evenimente ale căror nume ale zilei rămîn constante, dar ale căror numere sînt variabile, aşa cum este într-adevăr cazul. Jocul cu mingea pe care Unu şi Şapte Hunahpu îl joacă pe propriul lor teren corespunde cu apariţia lui Venus ca luceafăr de dimineaţă, într-o zi care le poartă numele, moartea prin sacrificare pe terenul lui Unu şi Şapte Moarte corespunde cu apariţia luceafărului de seară într-o zi numită *Kame*, iar reînvierea finală a lui Şapte Hunahpu de către Hunahpu şi Xbalanque corespunde cu reîntoarcerea luceafărului de dimineaţă la numele zilei de la început. Aşa cum sînt cinci feluri de perioade venusiene, sînt şi cîte cinci reiterări în relatările lor, cea mai evidentă fiind cele cinci case cu încercări în care Hunahpu şi Xbalanque îşi petrec noaptea în lumea de sub pămînt (vezi notele pentru p. 87). Tot cinci la număr sînt şi capetele tăiate (corespunzînd luceafărului de seară) din episoadele de sub pămînt. Capul lui Unu Hunahpu este pus într-un copac, domnii de sub pămînt folosesc un craniu artificial drept minge, capul lui Hunahpu este pus în joc drept minge, un dovleac crestat este folosit ca înlocuitor al capului său şi, în cele din urmă, Xbalanque îi taie capul lui Hunahpu, prefăcîndu-se că îl sacrifică.

Două personaje din PV, Unu Maimuță (*1 B'atz'*) și Unu Meșter (*1 Chuen*), poartă fiecare numele quiché și yucatec al aceleiași zile din calendarul divinatoriu. Aceasta sugerează faptul că s-ar putea să corespundă unui fenomen astronomic a cărui dată canonică divinatorie este constantă atît ca nume, cît și ca număr, ceea ce ar presupune o periodicitate de 260 de zile sau un multiplu al ei. Unica posibilitate planetară este Marte, a cărui perioadă sinodică medie de 780 (3 × 260) de zile se reflectă în faptul că diagrama acestei planete în *Codexul din Dresda* este organizată în jurul unui singur nume și număr de zi. Diagrama reflectă în același timp extrema variabilitate a lui Marte de la o perioadă la următoarea, folosind această unică zi ca punct focal spre sfîrșitul unui șir de 63 de posibilități de zi pentru răsăritul heliacal al planetei (Bricker și Bricker 1986: 66–68). Ziua respectivă este *3 Lamat* (*3 Q'anil* în quiché), care se întîmplă să fie urmat, 63 de zile mai tîrziu, de *1 Chuen* (*1 B'atz'*). S-ar părea deci că diagrama lui Marte folosită de quichéi trebuie să fi avut data de mai tîrziu drept punct de reper. Dacă este așa, trebuie să ne imaginăm că animalele reprezentate în această diagramă nu sînt „fiarele lui Marte" din *Codexul din Dresda*, care au boturi de reptilă și picioare de pecari, ci mai curînd maimuțele prezente în istorisirile din PV. Această interpretare se bazează pe un mit kekchí, înregistrat de la populația contemporană mopán maya, în care fratele zeilor soarelui și al lui Venus fiind transformat într-o maimuță devine o planetă nespecificată, care este, probabil, Marte (Thompson 1970: 355). Pentru mai multe informații despre astronomia planetară din PV, vezi D. Tedlock (1992a; 1992b) și D. și B. Tedlock (1993).

Printre toate perioadele astronomice care își găsesc locul în PV, anul solar maya, invariabil de 365 de zile, este ultimul. În timpul unui an toate cele 20 de nume de zile se repetă de 18 ori, dînd 360 de zile, cu un rest de cinci zile, ceea ce înseamnă că anul solar următor va începe întotdeauna cu un nume de zi care urmează cu cinci zile mai tîrziu în ciclul de 20, decît numele primei zile a anului anterior. Și cum 20 se împarte exact prin 5 (20 : 5 = 4), numai patru dintre cele douăzeci de nume, care în ciclul de nume se află la distanță egală, pot fi la începutul unui an solar. Pentru quichéi aceste nume de zi care pot fi la începutul unui an nou sînt aceleași ca și în *Codexul din Dresda*: *Kej, E, No'j și Iq'*, urmate din nou de *Kej*. Cît despre numărul zilei de an nou, cele 13 numere sînt repetate de 28 de ori în timpul unui an, dînd 364 de zile și rămînînd pe din afară un număr, ceea ce înseamă că fiecare an solar va începe întotdeauna cu un număr de zi care vine, în ciclul de 13, cu un loc mai tîrziu decît în numerele care au început anul de dinainte. Anul, ca un tot, este indicat de numărul și numele primei lui zile; începînd cu un an care poartă numele *1 Kej*, socotirea anilor care urmează continuă astfel:

DENUMIRILE ANULUI QUICHÉ

1	*Kej*	*6*	*E*	*11*	*No'j*
2	*E*	*7*	*No'j*	*12*	*Iq'*
3	*No'j*	*8*	*Iq'*	*13*	*Kej*
4	*Iq'*	*9*	*Kej*	*1*	*E*
5	*Kej*	*10*	*E*	etc.	

Două dintre aceste nume de zile, *E* și *Iq'*, au, de asemenea, un potențial pentru evenimente care au legătură cu Venus (vezi calendarul venusian de mai înainte). Ele apar în cea de-a patra perioadă venusiană și (mai marcat) într-a cincea și ultima, întocmai cum dimensiunea solară a povestirii despre Hunahpu și Xbalanque așteaptă două scene care vin mai tîrziu. În prima dintre ele, unul dintre cei patru bătrîni oposumi sau actori vagabonzi, a căror datorie este să aducă noul an, apare în persoană (p. 118). Într-a doua, după o perioadă de cinci zile — care corespunde cu sfîrșitul anului vechi —, Hunahpu și Xbalanque se deghizează în cei ce aduc anul nou (p. 122).

INTRODUCERE

pp.11–23

Relatările mele despre arheologia maya se bazează în principal pe M. D. Coe (1987; 1994), Hammond (1982), Fash (1991) și pe diverse eseuri din Chase și Rice (1985) și din Sabloff și Andrews (1986). David Stuart este sursa mea de informații privind relațiile dintre Copán și Teotihuacan. Impactul postclasic mexican asupra ținuturilor muntoase este evident mai slab decît în Yucatán. PV și alte documente din secolul al XVI-lea conțin mult mai puține cuvinte nahua decît cărțile *Chilam Balam* din Yucatán. Teoria că elita semințiilor din ținuturile muntoase vine de pe coasta Golfului, care a fost repetată de mulți cercetători fără să o verifice, își are originea în Recinos (Recinos *et al.* 1950: 62–68). Ignorînd faptul că în PV și în alte documente din regiunile muntoase aceste seminții se îndreaptă spre vest pentru a ajunge la locurile unde se află astăzi și că Regatul Quiché s-a extins ulterior spre vest, el le-a atribuit o origine comună cu tutul xiu, care a migrat spre est, în lungul Golfului, pentru a ajunge în Yucatán. Brown (1985) subliniază absența dovezilor arheologice pentru legătura cu Golful.

p. 13

Pentru informații generale despre ceea ce se știe în legătură cu cărțile maya din surse spaniole timpurii, vezi Thompson (1972: cap 1). Istoricul cărților care au supraviețuit (sau a codexurilor) și redescoperirea lor de către cercetători moderni este relatată de M. Coe (1992: cap. 3–6). *Codexul din Dresda* este reprodus în întregime de Thompson (1972), *Codexul din Paris* de Love (1994), iar fragmentul găsit în Chiapas (*Codexul Grolier*) de Coe (1973). Despre similitudinile dintre ilustrațiile din astfel de cărți și picturile murale găsite de-a lungul coastei de est a Yucatánului, vezi Miller (1982 ; 54–59) și Paxton (1986; 202–11). Pentru o introducere generală în sistemul scrierii maya, vezi Lounsbury (1989) și Houston (1989). Whittaker (1986) a găsit cuvinte nahua în *Codexul din Dresda*.

p. 17

Pentru o comparație între orașele Quiché și Chichicastenango în timpul perioadei coloniale, vezi Carmack (1981: 76, 106, 304, 328).

pp. 17–18

Pentru o descriere mai amplă a odiseii manuscrisului PV (Ximénez c.1701), vezi Recinos *et al.* (1950; 32–45); despre Ximénez şi opera lui, vezi Carmack (1973: 189–192).

p. 17

Pentru volumul din Viena, vezi Ximénez (1857); pentru volumul din Paris, vezi Brasseur de Bourbourg (1861). Titlul ales de Scherzer pentru volumul din Viena este cel folosit de Ximénez. Brasseur a fost primul care a denumit versiunea scrisă cu alfabet latin a cărţii antice cu numele predecesorului său hieroglific. Versiunea sa a textului quiché lasă mult de dorit; cea mai bună versiune publicată vreodată este cea a lui Schultze Jena (1944). Pentru un facsimil foarte uşor de citit, vezi Ximénez (1973). Ca o dovadă că manuscrisul după care a lucrat Ximénez conţinea cel puţin cîteva hieroglife, vezi notele pentru pp. 174–175 şi 184–185 ale traducerii prezente. Patronii-maimuţă ai scrisului şi picturii şi legătura strînsă dintre aceste arte sînt tratate în M. Coe (1977). Consideraţiile mele despre influenţa vechilor convenţii silabice de scriere maya asupra scrierii alfabetice în PV au fost inspirate din Bricker (1989), care a explorat influenţe asemănătoare în textele yucatec scrise în alfabet latin. O altă indicaţie a faptului că autorii lui PV erau familiarizaţi cu scrierea hieroglifică este incapacitatea lor de-a face o diferenţiere consecventă între sunetele quiché *k*, cele simple, formate în partea din faţă a gurii (*k*), şi cele formate în fundul gurii (*q*), cît şi între formele glotalizate din faţa (*k'*) şi cele din fundul gurii (*q'*). Dacă vechii scribi quiché foloseau acelaşi inventar de semne silabice ca semenii lor yucatec, atunci contrastul faţă/spate nu le-a fost transmis, ci doar contrastul simplu/glotalizat.

p. 19

Pentru discuţii despre cele patru părţi şi colţuri şi deosebirile faţă de direcţiile cardinale europene, vezi Hunt (1977: 207–208) şi B. Tedlock (1992: 173–178). Limbajul care indică direcţiile folosite în PV nu are o paralelă etnografică exactă, dar pare probabil că, la nivel pămîntean, cele patru colţuri erau marcate de poziţiile orizontului la răsăritul şi apusul soarelui la solstiţii. Numai pentru cerul nopţii este probabil să corespundă parţial colţurile cu direcţiile cardinale, cu „nordul" localizat undeva deasupra orizontului, la Polaris, iar „sudul" localizat sub orizont, opus faţă de Polaris; „estul" şi „vestul" trebuie să fi fost marcate de punctele în care răsăreau şi apuneau stelele importante, localizate foarte aproape de ecuatorul ceresc, ca cel din centura lui Orion.

pp. 19–20

Vezi Tozzer (1941: 153–154) pentru descrierea felului cum se citea în Yucatán o carte scrisă în hieroglife. În prezent există lecturi publice ale manuscriselor scrise cu alfabet latin în centrul ceremonial yucatec din Xcacal, în Quintana Roo; vezi Burns (1977; 1983: 22–23, 71–72).

p. 20

Pentru alte discuții despre lumea antică și raportul ei cu predica despre Dumnezeu, vezi D. Tedlock (1963b: cap. 12).

p. 20

În acceptarea posibilității că autorii lui PV scris în alfabet latin aveau acces la versiunea hieroglifică, sînt de acord cu Edmonson (1971: 6–7). Pentru o analiză a rolului pe care îl are dialogul în povestirea quiché despre originea lumii și contrastantul monolog al Facerii, vezi D.Tedlock (1983b: cap.11).

p. 23

Pentru mai multe informații despre jocul cu mingea din Mezoamerica, vezi Leyenaar și Parsons (1988: 94–149), care include o descriere a versiunii contemporane a acestuia, și Scarborough și Wilcox (1991).

pp. 24–25

Împreună, Zipacna și Cutremur corespund, probabil, monstrului ceresc cu două capete din iconografia clasică maya, ale cărui trăsături le includ pe cele ale unui caiman (Taube 1989).

p. 25

Simbolismul sexual al povestirii lui Zipacna a fost evidențiat de Andrés Xiloj, ale cărui comentarii complete pot fi găsite în notele pentru p. 74).

p. 29

Andrés Xiloj este cel care a explicat că ritualul executat cu știuleții de porumb în PV este similar cu un ritual contemporan; comentariile sale detaliate despre acesta și alte legături dintre PV și practicile contemporane pot fi găsite printre notele privind traducerea textului PV. Pentru o descriere a jocurilor de sunete despre numele zilelor, vezi B. Tedlock (1982).

p. 34

Despre mamă-tații quiché contemporani tratează B. Tedlock (1992: 74–85).

p. 35

Pentru o argumentare detaliată privind identitatea orașului Tulan Zuyua, vezi D. Tedlock (1993a: 12–15, 236–237) și notele pentru p. 142; Brown (1980) a susținut că a fost Kaminaljuyú. Pentru comentarii generale despre folosirea larg răspîndită a numelui Tollan (Tulan sau Tula) și echivalentul său mixtec, vezi Smith (1973: 70–75). David Stuart a descoperit de curînd că dinastia regală din Copán își trage originile din Teotihuacan, numind acest oraș printr-o glifă în forma unui snop de papură. Peștera principală din Teotihuacan și legătura ei cu o tradiție mexicană privind șapte peșteri sînt comentate de Doris Heyden (1975).

p. 38

Cel puţin conform teoriei quiché, calculul ciclului de 260 de zile trebuie să fi existat sincron în toată Mezoamerica. Ştim că Cuauhtémoc, succesorul lui Moctezuma, a predat oraşul Tenochtitlán lui Hernán Cortés într-o zi aztecă, al cărei nume înseamnă „Unu Şarpe", care în calendarul iulian cădea în 13 august 1521 (Thompson 1960: 303). Urmărind retrospectiv calendarul quiché contemporan pînă la acea dată din calendarul iulian, vom da de o zi al cărei nume în quiché este *Jun Kan*, care înseamnă tot „Unu Şarpe". Cu alte cuvinte, cînd era Unu Şarpe în Tenochtitlán, era tot Unu Şarpe la o depărtare de peste o mie de kilometri de drum, în oraşul Quiché. Pentru datele clasice maya, epigrafii şi, de curînd, arheologii au căzut de acord asupra unei corelaţii în urma căreia datele yucatec sînt cu două zile în urmă (Lounsbury 1983), dar etnoistoricii şi etnografii susţin o corelaţie prin care toate aceste calendare sînt sincronizate (Bricker şi Bricker 1986: 54; D. Tedlock 1992a: 267–269).

p. 38

Linda Schele a fost cea care a găsit numele Hacauitz într-o inscripţie la Seibal şi, binevoitoare, a transmis informaţia mai departe.

p. 38

A fost nevoie de 52 de ani de cîte 365 de zile fiecare ca toate cele patru nume de zi cu care încep anii să apară în combinaţie cu toate cele treisprezece numere ($4 \times 13 = 52$). Importanţa dată de quichéi zilei *Kej* sau „Cerb" dintre toate numele de început de an este constatată de B. Tedlock (1992: 99).

p. 40

Potrivit lucrării *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay şi Goetz 1953: 176), atît Nobil Doi, cît şi fratele său, Nobil Strai, au pornit ca să primească emblemele rangului de la Nacxit. Primul s-a dus spre est şi şi-a îndeplinit misiunea, în timp ce al doilea a mers spre vest, ajungînd pînă la coasta Golfului şi s-a întors cu mîinile goale. Aceasta confirmă încă o dată legăturile puternice cu estul ale elitei quiché, în contradicţie cu teoria coastei Golfului a lui Recinos.

p. 41

Istorisiri alternative despre nume şi apartenenţa lor la generaţii ale quichéilor care au plecat în pelerinaj şi ale titlurilor care li s-au dat pot fi găsite în *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay şi Goetz, 1953: 176–179. Despre coasta de est din Yucatán ca loc de pelerinaj, vezi Miller (1982: 96).

p. 41

A se referi la apa traversată de strămoşii quiché numind-o „mare" este o hiperbolă; i se mai zice „lac" sau „mare" şi în alte povestiri quichée (vezi notele pentru p. 148). Cu privire la digul rutier de la Cobá, cel care merge spre sud–sud-vest traversînd un lac, vezi Thompson (1966: 185–186).

p. 42

O listă lungă a cetăţilor ridicate de quichéi între Hacauitz şi Locul Spinos este dată în *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay şi Goetz 1953: 180–183).

pp. 42–44

Pentru un comentariu complet asupra construcţiilor din *Q'umaraq aj* (Trestii Putrede) sau Utatlán (denumirea nahuatl pentru acelaşi loc), vezi Carmack (1981: cap 9).

p. 44

Aventurile militare ale lui Quicab sînt descrise în Carmack (1981: 134–137). Cetăţile care formau oraşul Quiché, în afară de Trestii Putrede, erau *Chi ismachi* sau Locul cu Barbă la sud, care acum aparţineau tamilor; *Piloqab'* sau Locul Iloc la nord, aparţinînd ilocilor; şi Resguardo sau Atalaya la est, ale căror nume şi seminţii afiliate quiché sînt necunoscute (Carmack 1981: cap. 8).

p. 46

Pentru relatarea completă a felului cum a cucerit Alvarado Regatul Quiché, întîmpinînd rezistenţa unei mari forţe militare, vezi Bricker (1981: 39–41) şi D. Tedlock (1993a: 102–108, 245–246; 1993b).

p. 46

Relativ la data scrierii PV în alfabet latin, vezi Recinos *et al.* (1950: 22–23). Pentru informaţii suplimentare despre călătoria în Spania a lui Juan Cortés şi avertismentul trimis lui Filip al II-lea, vezi Pedro Carrasco (1967).

pp. 46–47

Descendenţii direcţi ai lui Juan de Rojas şi Juan Cortés au continuat să se certe pînă în secolul al XVIII-lea. Familia Cortés s-a stins prin 1788. Din familia Rojas mai trăiesc descendenţi, dar membrii ei şi-au pierdut toate vestigiile care le mai rămăseseră din privilegiile lor de domni, o dată cu reforma liberală din 1801 (Carmack 1981: 321–362)

p. 47

Pentru mai multe informaţii despre peţitorii contemporani (sau „călăuze de drum"), vezi B. Tedlock (1992: 74, 110, 117, 156); despre elocinţa cuvîntărilor lor, vezi Sam Colop (1994: 116–143).

p. 47

Numele Cristóbal Velasco poate fi găsit în Carmack şi Mondloch (1983a: 164–165, 200). Nu trebuie confundat cu Don Cristóbal menţionat în PV, care aparţine familiei casămare, şi nu familiei cauec.

p. 48

Pagina din *Codexul din Dresda* de la începutul uneia dintre părți, în rest distrusă, este comentată în Thompson (1972: 78–80).

p. 48

Despre caracterul inscripțiilor de la Palenque, vezi Schele (1984).

pp. 49–50

Pentru mai multe informații despre natura dialectică a gîndirii quiché, vezi B. Tedlock (1992: 145–146, 176–177). Rolul mitului în concepția maya despre istorie este cercetat de Bricker (1981: cap. 1, 14).

Popol Vuh

PARTEA ÎNTÎI

p. 53

începutul: în text: *uxe*, literal „baza" sau „rădăcina"; e ca și cum autorii au început de la capătul de jos a ceva vertical, străduindu-se să-și facă drum în sus.

p. 53

acest loc numit Quiché: faptul că aici prin „Quiché" se înțelege un nume de loc este confirmat în PV chiar la sfîrșit (p.188): „totul a fost spus aici despre Quiché, care acum se numește Santa Cruz" (vezi Santa Cruz în GLOSAR). Același cuvînt, scris [quiche] sau [queche] în MS și [4iche] în TK și TT, poate indica un neam sau o limbă; în noua ortografie se scrie *k'iche'*. Părerea generală este că *k'iche'* vine de la o combinație de *k'i* „mulți" și *che'*, „copaci", avînd astfel aproximativ același înțeles ca Cuautemallan, numele nahuatl pentru ceea ce acum se cheamă Guatemala.

p. 53

cetate: am tradus astfel cuvîntul *tinamit*, de origine nahua; *tenamitl* este „îngrăditură sau zid de cetate" în nahuatl (AM). În PV termenul se referă la un oraș plasat într-o poziție care poate fi apărată, fie că este pe vîrful unui deal sau munte, fie între două canioane, cu ziduri sau palisade în punctele mai ușor accesibile. Sub dominația spaniolă multe astfel de orașe au fost strămutate în locuri mai greu de apărat, aceasta fiind strategia militară colonială; în prezent, *tinamit* (sau *tinimit*) este termenul general quiché pentru „oraș", indiferent unde este situat.

p. 53

cum au fost puse toate în întuneric şi aduse apoi la lumină: în text: *ewaxib'al saqirib'al* [zaquiribal] „fiind instrumente-ascunse devenind-instrumente-de-lumină". Primul cuvînt este construit pornind de la forma pasivă (-x) a lui *ewaj*, pe care FV îl glosează prin „a ascunde", dar apoi explicitează că trebuie să fie vorba de umbre sau locuri întunecate; al doilea cuvînt e construit pe o formă incoativă (*-ir*) a cuvîntului *saq*, „să fie lumină", care se găseşte de asemenea în *saqirik* „a veni zorii". Cum se va vedea, zeii nu numai că aduc lucrurile la lumină, dar pot şi întuneca ceea ce a fost cîndva la lumină. Cele două cuvinte pot fi traduse şi prin „locul de ascuns, locul unde vin zorii", o dată ce *-b'al* poate indica sau un instrument, sau un loc. „Locul de Ascuns" va fi *Ewab'al siwan* sau „Canionul Ascunzişului" (vezi GLOSARUL), unde au fost ascunşi zeii înainte de revărsarea zorilor (p. 149); „locul unde vin zorii" va fi locul (sau locurile) unde strămoşii fondatori ai neamului de conducători quiché vegheau ca să vadă cînd va răsări pentru prima dată mai întîi luceafărul de dimineaţă, iar apoi soarele (p. 149), locuri cărora li se spune *saqirib'al*, [zaquiribal].

p. 53

Făcător, Plăsmuitor: aceste denumiri sînt *tz'aqol* [tzacol] şi *b'itol*, fiecare compusă cu sufixul *-ol*, adăugat la două rădăcini verbale diferite. Atît în limba quiché veche, cît şi în cea modernă, *tz'aq-* se referă la a face lucruri din lut, ipsos, ciment sau piatră, obiectele fiind de la cărămizi şi ziduri pînă la monumente, movile de pămînt şi construcţii de toate mărimile. *B'it-*, pe de altă parte, se referă la modelarea unor forme anumite dintr-un material flexibil şi fără formă. În FX este explicat prin „a face oale, a fabrica lucruri din lut". Andrés Xiloj a spus că *tz'aq-* înseamnă „a face şi a construi, cum ar fi o construcţie sau un zid". Despre *b'it-* a spus că *„b'itik* este « a forma », ca atunci cînd eram mici şi ne jucam cu lut, făceam forme. *Qab'itik* « îl formăm ». El vede pe *tz'aqol* şi *b'itol* ca referindu-se la a strînge lut şi, respectiv, a-l modela în vase şi figuri.

p. 53

Hunahpu Oposum, Hunahpu Coiot: data următoare cînd sînt folosite aceste nume par să fie epitete pentru Xpiyacoc şi Xmucane (p. 59), dar pot fi şi epitete pentru Hunahpu şi Xbalanque în rolurile lor de dansatori vagabonzi şi magicieni (p. 122).

p. 53

Marele Pecar Alb, Coati: aceste nume sînt traduse ca *saqi* [zaqui] *nim aq* [ac] şi *tzi's*; ultimul apare în altă parte ca *saqi nima tzi's*. Faptul că un pecar este atît alb (*saqi*), cît şi mare (*nim*) trimite spre specia „pecar cu buze albe" (*Tayasu pecari*), care are fălci albe şi este evident mai mare decît „pecarul cu guler" (*Tayasu tajacu*). *Tzi's* sau coati mundi (*Nasua narica*) este un animal

asemănător unui raton, care aduce cu un pecar prin rîtul lung și flexibil. În arta clasică maya ambele animale sînt reprezentate ca pecari.

p. 53

Șarpe cu Pene Suveran: aici, și în alte părți, *tepew* „suveran" servește pentru a face distincția dintre zeul numit Șarpe cu Pene, așa cum apare ori de cîte ori este menționat, și regele quiché numit Șarpe cu Pene, care niciodată nu este însoțit de acest adjectiv. *Tepew* vine dintr-o sursă nahua, *tepeuani* înseamnă „cuceritor sau învingător într-o bătălie" în limba nahuatl (AM). În limba quiché, *tepewal*, formă adjectivală (marcată prin *-al*), este glosat de DB prin „maiestate, demnitate". Numele tradus prin Șarpe cu Pene este *q'ukumatz* [4ucumatz], în care *q'u-* vine din *q'uq'*, care se referă la splendidul quetzal (*Pharomachrus mocinno*) cînd este folosit ca nume de pasăre, dar se extinde devenind nume de pene prețioase în general, cînd modifică alte cuvinte, iar *kumatz* este un termen generic pentru șerpi. Cuvîntul yucatec *k'uk'ulkan* este construit în același fel: *k'uk'* (folosit aici în forma sa adjectivală *k'uk'ul*) are aceeași gamă de înțelesuri ca *q'u-* sau *q'uq'* în quiché, iar *kan* este numele generic pentru „șarpe" (AB). Cuvîntul nahuatl *quetzalcoatl* urmează același model, combinînd *quetzal-*, care se referă la pene prețioase în general, dar este luat de la numele speciei numite *quetzalli*, cu *coatl* „șarpe" (RS). Semnificația de valoare și splendoare care sînt caracteristice quetzalului și penelor sale a făcut ca în traducerea engleză, care a fost preluată aici, să se folosească cuvîntul mai deosebit „plumed" și nu cel banal, „feathered" și, ca și cum nu ar fi fost destul, s-a folosit „serpent" și nu mai obișnuitul „snake".

p. 53

făuritor de blide, făuritor de ulcele: în text: *ajraxa laq* [la3], *ajraxa tzel*, în care *aj-* indică o ocupație și *raxa*, care în anumite contexte înseamnă „verde", are înțelesul de „umed" cînd este în context cu lutul (în acest caz vase de lut). Cu alte cuvinte, oalele despre care este vorba sînt încă nearse, ceea ce pune accentul pe momentul în care sînt modelate. Blidul și ulcica ar putea în cele din urmă să se refere la pămînt și cer. Andrés Xiloj a indicat faptul că atunci cînd capul unei familii contemporane (care este întotdeauna prezicător) moare, succesorul său trebuie să fie instalat în funcție de capul unei familii vecine, care este angajat ca *ajch'ajb'al laq, ajch'ajb'al tasa* „spălător al blidului, spălător al ulcelei". Înainte ca noul cap de familie să-și poată lua rolul în primire, „cel care spală" trebuie să meargă la toate altarele familiei mortului și să curățe cenușa tuturor ofrandelor aduse de fostul cap de familie. Astfel de altare sînt căptușite și acoperite cu lespezi, bucăți de ceramică numite „blide" și „ulcele". În PV, „făuritor de oale, făuritor de ulcele" poate să se refere la Xpiyacoc și Xmucane în rolurile lor generale de îngrijitori (ba chiar creatori) de altare sau ar putea să se refere la vasele de ceramică folosite pentru a arde tămîia, nu la altarele în sine.

p. 53

moaşă, peţitor: aceste roluri, *iyom* şi *mamom*, sînt menţionate în ordinea femeie/bărbat, predominantă în exprimarea quiché, dar se referă la păstrătorii divini ai zilei, Xmucane şi Xpiyacoc, dintre care, cînd sînt numiţi, Xpiyacoc (bărbatul) figurează întotdeauna primul. *Iyom* înseamnă „moaşă" atît în limba veche quiché, cît şi în cea modernă (AG). Rolul de moaşă a lui Xmucane sugerează că ar putea fi echivalentul quiché al zeiţei maya O (aşa cum o intitulează iconografii) din Ţinuturile de Jos, o zeiţă mai în vîrstă a medicinei, naşterii şi ţesutului, al cărei nume este *chak chel* în codici şi *ix chel* sau *chakal ix chel* în documentele scrise în alfabet latin (Roys 1965: 146, 153; Taube 1992: 99–105; 1994a: 657–658, 663–664). Andrés Xiloj recunoaşte cuvîntul *mamom* numai ca termen adresat unui peţitor în limbajul ceremonial folosit la peţirea unei mirese. În mod obişnuit, o asemenea persoană, întotdeauna bărbat, este numită *k'amal b'e*, „călăuză de drum".

p. 53

Xpiyacoc, Xmucane: este greu de înţeles semnificaţia acestor nume, cu excepţia faptului că iniţiala *x-* înseamnă „ea din" sau „mic". Membrul masculin al perechii, Xpiyacoc, are un aspect feminin, lucru care este indicat nu numai prin *x-*, dar şi prin faptul că este menţionat mai tîrziu prin epitetul dublu „Bunic Zilei, Bunic Luminii". Aceasta aminteşte faptul că prezicătorii contemporani (de ambele sexe) sînt în mod simbolic androgini, partea stîngă a corpului fiind de sex feminin, iar cea dreaptă, de sex masculin. Andrés Xiloj este de părere că *-pi-* din Xpiyacoc ar putea fi *-pe-* „a veni" şi că *-yak-* derivă din *yekik* (*yakik* în unele dialecte) „a fi pus în ordine, a fi ridicat", un verb pe care prezicătorii îl utilizează referitor la problemele clientului. În limba veche quiché, *yako* este un numeral folosit la socotirea tributului (DB); *yako* în Xpiyacoc s-ar putea să se refere la socotitul (şi manipularea) seminţelor pentru profeţii (descrise în p. 60), mai degrabă decît „ridicarea" clientului. În ceea ce-l priveşte pe Xmucane, Xiloj crede că *mukane* derivă din *mokonik*, „a face ceva ce ţi s-a cerut" sau „a face un hatîr"; el nuanţează că un prezicător care a lămurit cauza unei probleme poate fi apoi angajat să facă rugăciuni şi să aducă ofrande în numele clientului. O altă posibilitate ar fi că numele ei se referă la prepararea porumbului din care au fost făcuţi primii oameni, posibilitate sugerată de verbul pokomchí *muqunem* „a face o tortilla" (OS).

p. 53

apărător, ocrotitor: astfel au fost traduse cuvintele *matzanel, ch'uqenel* [chuquenel]. DH glosează *matzo* prin „a proteja în felul în care o face o cloşcă" şi (în acelaşi capitol) *matzanel* prin „apărător", în timp ce *ch'uqu* [chu3u] este „a acoperi" şi (în acelaşi capitol) *ch'uqonal* [chukonal] este „ocrotitor". Andrés Xiloj a indicat faptul că un păstrător al zilei, cînd el sau ea specifică într-o rugăciune problema unui client, poate fi numit „abogado", literal „avocat" în spaniolă.

p. 53

ca fiinţe luminate, în cuvinte luminate: „luminat" este traducerea mea în contextul de faţă al cuvîntului *zaqil* [zaquil] „lumină, albeaţă". Această insistenţă în a afirma că zeităţile quiché amintite mai înainte şi cuvintele lor au proprietatea luminii este juxtapusă unei menţionări a lui Dumnezeu în creştinism în propoziţia care urmează şi poate fi deci interpretată ca o contrazicere directă şi deliberată a celor predicate de misionari, că toţi zeii indigeni sînt diavoli.

p. 53

înconjuraţi de predica despre Dumnezeu, acum, în creştinism: aici sînt conţinute primele cuvinte spaniole sau derivate din spaniolă care apar în MS, „Dios" şi „christianoil". Astfel de cuvinte nu vor mai fi folosite pînă la p.174 (vezi nota pentru *domnul episcop*, de la p. 174). „Predica" este *ch'ab'al*, în sensul strict al cuvîntului „mod de a vorbi" sau pur şi simplu „vorbire"; expresia *uch'ab'al Dios*, literal „vorbirea despre Dumnezeu", a ajuns să fie modul obişnuit în care populaţia quiché se referă la doctrina creştină, folosită încă în acest sens atît de ei, cît şi de misionari, dar opţiunea iniţială a acestor cuvinte, care în spaniolă sînt „la palabra de Dios", trebuie să fi fost făcută de un quiché, iar nu de un misionar. Termenul adecvat quiché pentru un „cuvînt" care să aibă autoritate şi trăinicie a fost şi este încă *tzij*, şi nu *ch'ab'al*; cei care au scris PV spun despre propria lor operă că ar conţine *ojer tzij*, „cuvîntul străvechi", dar nici ei, nici contemporanii quiché nu folosesc *tzij* cînd vorbesc despre „la palabra de Dios". Hotărîndu-mă să traduc *uch'ab'al Dios* prin „predica despre Dumnezeu" în contextul de faţă, am încercat să combin sensul de „doctrină creştină" al acestei expresii, cu înţelesul mai general al cuvîntului *ch'ab'al*, „acţiune de a vorbi".

p. 53

un loc ca să o vezi: aici ca şi mult mai tîrziu (p. 182) se referă la PV precolumbian, originar numindu-l *ilb'al re* (scris greşit mai tîrziu [ibal re]), adică „un instrument (sau loc) pentru a vedea ceva". Ceea ce se vedea acolo includea „cum au fost puse toate în întuneric şi aduse apoi la lumină" de către zei, totodată cu alte evenimente viitoare ca război, moarte, foamete şi certuri (pp. 53, 182). DB traduce pe *ilb'al re* (pornind de la *ilo*) ca „figură, imagine". În prezent *ilb'al* sau *ilob'al* (fără *re*) numesc cristalele prin care se uită prezicătorii şi înseamnă, de asemenea, „ochelari, binoclu, telescop".

p. 53

Cartea Sfatului: în text: *popo wuj*, dar *popol wuj* cînd manuscrisul este menţionat a doua oară (p.182); *pop wuj*, scrierea preferată de Chávez (1979), apare în TY, dar nu şi în PV. *Pop* înseamnă „rogojină", *-ol* este adjectival, iar *wuj* înseamnă „hîrtie" sau „carte". În limba veche quiché *popol* apare în multe expresii în care sugerează ideea de „public" sau „în comun", ca, de exemplu, *popol*

ja „casa sfatului" (DB); *popoj*, un verb construit pe aceeaşi rădăcină, însemna „a ţine sfat" (FX, FV); iar hotărîrile luate în urma unui astfel de sfat se numesc *popol tzij*, în care *tzij* înseamnă „cuvînt". Literal, *popol* înseamnă „a lua parte la o rogojină", ca o metonimie pentru sfat, referindu-se la rogojina pe care şedeau participanţii. În acelaşi timp ar fi putut fi o metaforă pentru felul în care erau structurate sfaturile, împletind diverse interese. Altă alternativă de a traduce *popol wuj* ar fi „Cartea Comună" sau „Documentul Sfatului".

p. 53

„Lumina care Vine de Lîngă Mare: acest epitet pentru PV este *saq petenaq ch'aqa palo* [zac petenac chaca palo] „lumina venită-de-la-perfect lîngă mare". Unii traducători au redat *ch'aqa palo* prin „din partea cealaltă a mării", aşa cum am făcut şi eu în ediţia precedentă a lucrării, dar eruditul quiché Enrique Sam Colop (1994: 237–238) face o demonstraţie lingvistică concludentă în favoarea traducerii din versiunea prezentă. În contextul de faţă cuvintele se referă la faptul că fiii primilor domni quiché, la reîntoarcerea dintr-un pelerinaj făcut la un mare domn, numit Nacxit, „au adus cu ei scrisul din Tulan, scrisul din Zuyua", de lîngă mare (p. 170).

p. 53

Există cartea de la început şi scrierea străveche, dar cel care o citeşte şi o tălmăceşte are o identitate ascunsă: „există" este echivalarea mea a originalului *k'o*; unii traducători au folosit aici trecutul, dar nu se găseşte nimic în text care să-l ceară. *Ilol*, care literal înseamnă „cel ce vede", l-am tradus prin „cel care o citeşte"; (DB) tălmăceşte cuvîntul prin „clar-văzător" sau „profet", iar *ilol wuj*, literal „carte văzător", ca „cititor". Întreaga gamă a lui *ilol* este construită pe traducerea în engleză bazată pe „citit", care tot mai menţine folosirea sa în sens de prorocire, mergînd înapoi pînă la rădăcina sa germanică. Cel care o „tălmăceşte" este *b'isol*, în care rădăcina *b'iso-* se foloseşte în quiché şi cakchiquel pentru dezbatere sau grijă, dar se referă în mod clar la a face măsurători în kekchí (EH). În contextul prezent, în propoziţia imediat următoare se descrie un proces de măsurare (vezi două note mai jos). Cărţile cunoscute scrise cu hieroglife sînt pline cu măsurători astronomice; aceleaşi cărţi (sau altele) se poate să fi inclus şi descrieri detaliate ale unor hotare teritoriale, aşa cum se găsesc în *Rabinal Achi* (o dramă contemporană cu textul scris în alfabetul din PV). Prin „identitate ascunsă" este tradus *ewal uwach*, cu sensul exact „a-şi ascunde faţa", în care înţelesul cuvîntului „faţă" se extinde la identitatea socială a unei persoane. Edmonson (1971: 7) interpretează corect expresia, ca referitoare la cel ce citeşte cartea PV, şi nu la cartea însăşi.

pp. 53–54

E nevoie de o lungă prezentare şi povestire ca să desăvîrşeşti iluminarea întregului pămînt-cer: „prezentare" este traducerea lui *peyoxik* [peoxic], pe care l-am

interpretat ca o formă pasivă și nominalizată al lui *peyoj* „a angaja" (TC, FV), însemnînd probabil ceva apropiat de „un serviciu făcut". „Iluminarea" este *tzuk'* [tzuc], tradus pe baza rădăcinii verbului *tzuk'u-*, care se referă atît în vechea limbă quiché, cît și în cea contemporană la plasarea unei lumini (cum ar fi o lumînare sau o torță) pe un loc înalt (FX, FV, MX, AG). Singura interpretare alternativă a lui [tzuk] ar fi *tzuq*, care se referă la a întreține, și *tz'uk*, care se referă la părți, dar ambele scrise [tzuk] în oricare altă parte din MS, iar plasarea luminii se potrivește cu pasajul prezent. Propoziția care urmează (vezi nota următoare) vorbește despre plasarea unor prăjini la cele patru colțuri ale lumii, corespunzînd cu punctele în care soarele răsare și apune la solstițiu. Pe lîngă acestea, întreaga descriere a originilor soarelui, lunii și stelelor sau „iluminarea întregului pămînt-cer" va dura într-adevăr mult timp (așa cum ni se spune aici), atît de mult, încît ocupă mai bine de jumătate din carte.

p. 54

făcînd laturi împătrite, făcînd colțuri împătrite / măsurînd, cu prăjini împătrite, / înjumătățind coarda, întinzînd coarda / pe cer, pe pămînt, / cele patru laturi, patru colțuri: „făcînd laturi" și „latură" sînt în quiché *tz'ukuxik* [tzucuxic] și *tz'uk* [tzuc]; TC citează anterior un dicționar în care „latură" este *tz'uk*, aceasta fiind și interpretarea sugerată de Andrés Xiloj. „Făcînd colțuri" și „colț" sînt în quiché *xukutaxic* și *xukut*; Xiloj folosește ultimul cuvînt în rugăciunile sale, spunînd *kaj xukut kaj, kaj xukut ulew* „patru colțuri ale cerului, patru colțuri ale pămîntului". „Prăjini împătrite" este *ukaj che'xic*; Xiloj înțelege că sînt patru prăjini sau stîlpi înfipți în pămînt la cele patru colțuri. „Măsurînd" este *retaxik*, care literal înseamnă „a fi măsurat", tradus pe baza cuvîntului *etaj* „a măsura, a marca" (DB), și pe interpretarea indicată de Xiloj. Unitatea de măsură despre care se vorbește aici, încă folosită de quichéi, este *k'a'm* „coardă", o bucată de frînghie lungă cam de patru iarzi sau pași. Lui Xiloj îi era cunoscută expresia folosită aici, *umej k'a'maxic* [camaxic] „îndoind coarda" și *uyuq k'a'maxik* [uiuc camaxic] „întinzînd coarda". El spune că măsurătoarea „îndoită" se face cu coarda îndoită la jumătate, iar măsurătoarea întinsă se face cu coarda întinsă cît e de lungă. Felul cum interpretează el *k'a'maxic* (a cărui terminație indică modul pasiv) este confirmat în DB, unde *k'a'maj* [caamaah] (cu terminația activă) este tradus „a măsura pămînt". El constată că PV descrie măsurătoarea cerului și a pămîntului de parcă ar fi un lan de porumb pregătit pentru a fi cultivat; acest pasaj sugerează și construirea caselor și a războaielor de țesut (B. Tedlock și D. Tedlock 1985). În Cartea *Chilam Balam* din Chumayel, măsurătoarea lumii este descrisă în raport cu douăzeci de pași (egal cu o coardă), care cuprind cele douăzeci de nume ale zilelor calendarului divinatoriu (Roys 1967: 116–118). Aceeași sursă se referă la o coardă cerească (Roys 1967: 155); după mayașii yucatec care trăiesc pe lîngă Valladolid, o coardă care atîrna din cer a unit odinioară Tulum și Cobá cu Chichén Itzá și Uxmal (Tozzer 1907: 153).

p. 54

dătător de inimă (*... cel ce-i creşte*): respectiv *k'uxlanel* şi *k'uxla'y*, amîndouă construite pe rădăcina *k'ux* „inimă", care în formele sale *k'uxla-* se referă la gînd în sens de „memorie" şi „voinţă". Andrés Xiloj l-a definit pe *k'uxlanel* în felul următor: „Cineva care ne creşte şi are o bună reputaţie pentru fapta sa". În traducerea mea am încercat să păstrez toată gama lui *k'uxla-*, redîndu-l exact atunci cînd apare pentru prima dată („dătător de inimă") şi traducînd fidel înţelesul cînd e folosit a doua oară („cel ce-i creşte").

p. 54

în lumina care dăinuieşte: aici am încercat să păstrez în engleză legătura care există între cuvintele corespunzătoare din text: *saqil amaq'el* [zaquil amaquil]. Aceste două cuvinte sînt legate prin asonanţă şi aliteraţie, care le dau o sonoritate paralelă, deşi în sintaxa lor nu sînt cu adevărat paralele — de fapt al doilea cuvînt îl modifică pe primul. *Saqil* este compus din *saq*, un adjectiv care înseamnă „deschis la culoare" sau „alb", şi *-il*, care îl face să fie substantiv abstract; *amaq'el*, pe de altă parte, atît în limba veche quiché, cît şi în cea modernă este o formă unitară, care nu poate fi analizată (cel puţin din punct de vedere morfologic). Înseamnă „întotdeauna, tot timpul, continuu" sau „etern". Redînd *saqil amaq'el* prin „lumina care dăinuieşte", am schimbat nişte părţi de vorbire aşa cum face exprimarea originală (deşi nu exact în acelaşi fel), legînd în acelaşi timp cele două jumătăţi ale expresiei prin aliteraţie.

p. 54

Acum încă mai unduieşte, acum încă mai murmură, unduieşte, încă suspină, încă vuieşte şi e deşartă: în text: *k'a katz'ininoq, k'a kachamamoq, katz'inonik, k'a kasilanik, k'a kalolinik, katolona puch*, corectînd pe [ca] cu *k'a*, [-oc] cu *-oq*, iar [tzini-] şi [tzino-] cu *tz'ini* şi *tz'ino-*. *K'a* „încă, tot mai", sugerează ideea de incomplet, iar *-oq* pe cea de „acum". Ceea ce auzim aici reprezintă străduinţa recitatorului de-a face prezentă pentru ascultători starea primordială a lumii, montînd mai degrabă o scenă decît povestind un eveniment din trecut, dar de obicei traducătorii au folosit pentru acest pasaj un timp trecut. De asemenea, au transformat aspectul lui activ într-unul static nu doar schimbînd primele cinci verbe în adjective, ci alegînd adjective ca „liniştit" sau „tăcut". De fapt rădăcinile verbelor *tz'inin-*, *chamam-*, *tz'inon-* şi *lolin-*, fiecare dintre ele conţinînd aliteraţii reduplicative şi/sau asonanţe, sînt onomatopeice. Pentru aceste rădăcini verbale, dicţionarele coloniale ca şi dicţionarele moderne au inclus într-adevăr unele dintre tălmăcirile alese de traducători, dar DB traduce *tz'ino* prin „a suna", iar FV, la cuvîntul [silee], notează că *silan-* se referă la procesul (auditiv) care indică faptul că o vreme vîntoasă se potoleşte. Mai departe, Andrés Xiloj a identificat pe *lolin-* ca modul obişnuit quiché de a reda sunetul scos de greier. Traducînd acest fragment, am ales sunete potolite care pot fi exprimate prin verbe, unduitul meu derivă din faptul că nu există nimic altceva decît cerul şi

marea în scena care se deschide, așa cum se va vedea mai departe. Din același motiv am evitat sunetele scoase evident de animale. Liniștea despre care e vorba aici nu este chiar o tăcere completă, ci mai curînd zgomote estompate, genul de zgomote ce se aud cînd nu mai există altele — în cazul acesta, zgomotul surd al lumii primordiale. Pentru alte opinii despre sistemul de cuvinte ideofonice din PV, vezi în D. Tedlock (1988).

p. 54

prima elocință: Ximénez traduce *uchan* prin „elocință", aceeași tălmăcire oferită și de DB (pentru cuvîntul [*chan*]).

p. 54

Stă în nemișcare; nici un singur lucru nu clintește: unii traducători au făcut negativă prima jumătate a frazei, unind-o cu propoziția negativă care o precedă și care de fapt este ultima dintre trei propoziții cu aceeași structură pozitiv-negativă. Negativitatea celei de-a doua propoziții din fraza respectivă este marcată prin *junta* „nici un lucru" (DB), care nu trebuie confundat cu *jutaq*, „fiecare dintre". Interpretarea mea e aceeași cu cea dată de Andrés Xiloj, care găsește pasajul perfect clar.

p. 54

Este ținut pe loc: în text: *kamal kab'antaj*, care este greu de tradus. Nu am găsit nici un indiciu în DB pentru cuvîntul [camalo], glosat prin „tîrziu, nu repede"; întreaga expresie s-ar putea traduce și prin „e făcut să întîrzie (sau încetinit)".

p. 55

o lumină scînteietoare: în text: *saqtetoj* [za3tetoh], pe care DB îl explică prin „lumina care intră prin crăpături". Lumina despre care este vorba s-ar putea să pătrundă printre penele cu care sînt acoperiți Purtătorii și Zămislitorii (vezi următoarele două propoziții), dar ar putea fi și o stea care strălucește. În orice caz, se află jos, la nivelul apei, poate la orizont. Strălucirea ei corespunde, în domeniul senzorial al văzului, cu natura potolită și repetitivă a sunetelor primordiale descrise mai înainte.

p. 55

cu pene de quetzal, în verde-albastru: în text: *pa q'uq'* [cuc], *pa raxon*, în care *q'uq'* este termenul primar pentru quetzal sau penele sale, iar *raxon* este identificat de PG drept termen alternativ pentru același lucru. *Raxon* este forma substantivală a lui *rax*, un adjectiv care indică culoarea gamei complete dintre albastru și verde.

p. 55

în însăși ființa lor: în text: *chikik'ojeik* „ în-a-lor-ființa-acolo". Am tradus „în însăși ființa lor", deoarece autorii lui PV, de cîte ori adaugă o formă bazată pe

k'ojeik unei formulări în care verbul „a fi" este prezent sau subînțeles, fac o afirmație subliniat ontologică. Unii traducători au atenuat caracterul abstract ontologic al acestei formulări folosind expresii ca „prin natura lor", dar *k'ojeik*, spre deosebire de „natură", nu conține nici o sugestie referitoare la ceva născut sau biologic, și de altfel nu cunosc nici un concept quiché care să corespundă cu „natură". Dacă aș traduce *k'ojeik* în germană, aș alege „Dasein".

p. 55

numele zeului: în cea mai mare parte din PV, *k'ab'awil*, adică „zeu", se referă la zeii protectori ai neamului din care se trag conducătorii quiché și la pietrele sacre care erau întruparea materială a acestor zeități (vezi notele pentru p. 151). Dar pasajul de față — avînd în vedere că termenul este legat în mod specific de Inima Cerului și că acesta va fi foarte curînd descris ca o treime — ar trebui interpretat drept o aluzie la învățăturile creștine. Observați cu atenție că atunci cînd pasajul este citit cuvînt cu cuvînt, și nu privit ca o aluzie, nu conține nimic care să contrazică teologia indigenă quiché; Inima Cerului face parte dintre numele zeilor rostite într-o rugăciune – redată mult mai tîrziu (p. 183) – înaintea zeilor ale căror trupuri s-au prefăcut în piatră. Pentru comentarii mai detaliate privind aluziile biblice din PV, vezi D. Tedlock (1983b: cap. 11).

p. 55

la mijirea zorilor: prin aceste cuvinte autorii fac prima aluzie la calendarul divinatoriu de 260 de zile. În loc să folosească termenul obișnuit pentru „mijirea zorilor", *aq'ab'il*, în text se găsește *aq'ab'al*, o formă arhaică ce este în același timp numele propriu al unei zile. Ca și altor nume de zile, și zilei *Aq'ab'al* i se dă adesea o interpretare divinatorie printr-un joc de sunete, și unul dintre cuvintele folosite pentru acest joc în prezent este de fapt *aq'ab'il*, o aluzie la faptul ca A*q'ab'al* este o zi ale cărei ritualuri este cel mai bine să se facă la mijirea zorilor. Ritualurile respective, cum se și cuvine, includ primii pași în vederea negocierii unor relații sociale, care vor dura o viață întreagă (B. Tedlock 1992: 77–81). Cînd păstrătorul zilei care deține funcția de mamă-tată trebuie să programeze o vizită la altarele familiei tatălui său în scopul de a cere strămoșilor să îngăduie negocierile în vederea unei căsătorii, *1* A*q'ab'al* este o dată deosebit de propice, iar o zi cu același nume (dar cu alt număr) poate fi aleasă pentru a face cererea în căsătorie la locuința viitoarei mirese. La *1*, *8* și *9* A*q'ab'al*, o mamă-tată care a acceptat să ducă cu sine să plaseze urmașul mortului unei familii învecinate, merge la altarul strămoșesc al acestei familii ca să ceară să fie acceptat novicele. Atît la căsătorie, cît și la instalare, negocierile se fac la două niveluri: nu numai cei vii sînt cei care trebuie să-și dea aprobarea pentru legătura dintre soț și soție sau căsătoria spirituală dintre noul mamă-tată și altare, dar și strămoșii. În PV, cînd Inima Cerului merge la Șarpele cu Pene Suveran la mijirea zorilor (*aq'ab'al*), pune temelia celor două feluri de ritualuri, creînd pînă la urmă primii mametați umani și primele patru perechi căsătorite care au existat vreodată.

p. 55

generația: în quiché *winaqirik* [uinaquiric]. Alții au tradus acest cuvînt prin „creație", dar este vorba despre procese ca încolțirea sezonieră în locuri care de altfel ar fi uscate și despre creșterea și formarea algelor și a larvelor în ape stătătoare (FV). Cuvîntul „creație" este prea încărcat cu o prioritate ontologică a spiritului asupra materiei, ca să fie introdus în relatarea prezentă a originilor, care nu conține nici un alt cuvînt asemănător.

p. 55

Uragan: acest zeu, care mai tîrziu, în Partea întîi din PV, produce o furtună catastrofală, este indicat aici prin epitetul *juraqan* [huracan], prescurtare a lui *jun raqan* „cu un picior". În Partea a patra va lua forma lui Tohil, zeul protector al conducătorilor quiché, stînd într-un picior ca să facă foc și ascunzîndu-se în nori și ploaie. Zeul care îi corespunde în Ținuturile de Jos maya, numit în diverse feluri de iconografi: Zeul K, GII sau „sceptrul păpușii", uneori ia forma de secure care aprinde un foc sau un fulger, cu capul securii ieșind dintr-o oglindă de obsidian plasată pe fruntea sa, iar mînerul ținîndu-i loc de un picior sau servindu-i ca picior unic (vezi p. 145). În unele cazuri, artiștii reprezintă capacitatea acestei zeități de-a face foc cu ajutorul unui calambur bazat pe cuvîntul „obsidian" (*tah*), înlocuind „ascuțișul toporului" cu „torță aprinsă" *tah* (Schele și Miller 1986: 49). Un astfel de calambur nu este posibil în limba nahuatl, ceea ce sugerează că numele nahuatl Tezcatlipoca, care înseamnă „oglindă fumegîndă", ar putea avea la bază o imagine maya. Ca zeu, Tezcatlipoca are un singur picior și este și cauza uraganelor (Hunt 1977: 241–242). Într-o poveste care circulă printre locuitorii din Sierra Popoluca la est de Veracruz), vorbitori ai unei limbi mixe-zoqueanun, zeul, al cărui nume Foster îl menționează ca simplu „Uragan" (1945: 194), își rupe un picior după ce cade de la mare înălțime. În toate Indiile de Vest și în lungul coastei de nord a Americii de Sud, la populația carib și arawakan, există un zeu al uraganului ale cărui denumiri sînt înrudite cu *juraqan* și care are un singur picior în Guyane (Lehmann-Nitsche 1924–1925). Cît despre cuvîntul „uragan" care a intrat în engleză prin spaniolă sau franceză, autorii de dicționare susțin că este de origine taino (arawakan) mai curînd decît maya, dar cuvîntul taino ar fi putut să vină dintr-o sursă maya (pentru dovezi despre contactul dintre popoarele maya și cele din Caraibe, vezi Roys 1967: 142).

p. 55

Uragan Trăsnet vine primul, al doilea este Trăsnet Nounăscut și al treilea Trăsnet Neașteptat: cuvîntul pentru trăsnet este *kaqulja* [caculha], care se referă la o săgetare de fulger (cu tunetul care îl însoțește), spre deosebire de *koyopa*, care înseamnă doar un fulger văzut în depărtare (fără descărcare electrică și tunet care să se audă). Trăsnet este un adaos potrivit la numele Uragan sau „un singur picior" nu numai pentru că uraganele aduc furtuni violente, dar

şi pentru că fulgerul care atinge pămîntul se concentrază într-un singur punct. Un alt nume al lui Uragan, Tohil, a însemnat iniţial „trăsnitorul" (vezi p. 288). Zeii din Caraibe şi Arawakan ai uraganului (vezi nota precedentă) sînt de asemenea zei ai trăsnetului, în timp ce Uraganul din Sierra Popoluca are o pereche numită Trăsnet. În numele însoţitorilor trăsnet ai Uraganului quiché, „Nounăscut" este traducerea cuvîntului *ch'ipi*, scris [chipa] aici, dar [chipi] aproape în toate celelalte părţi, însemnînd „cel mai tînăr (sau mai mic) copil", în timp ce „Neaşteptat" este traducerea cuvîntului *raxa*, „verde, crud, proaspăt, neaşteptat". Aceste două denumiri nu se referă doar la descărcări de fulger, ci şi la „fulguriţi", pietre sticloase formate de fulger cînd cade pe pămînt nisipos. Acest lucru se vede din cuvintele „rayo" şi „relámpago" din TC, în care *ru ch'ipil kaqolajay* înseamnă „micul copil al trăsnetului", iar *ru naq' ru pub'kaqolajay* este „bila sarbacanei trăsnetului" şi ambele expresii se referă la „o mică piatră care se coagulează cînd fulgerul atinge pămîntul". Trăsnet Nounăscut şi Trăsnet Neaşteptat sînt corespondenţii zeităţilor din Ţinuturile de Jos maya numiţi de iconografi Zeul B şi GI şi numiţi *chak* sau „trăsnet" în textele hieroglifice şi alfabetice; într-adevăr, numele *Raxa kaqulja* are exact acelaşi înţeles cu yucatecul *Yaxal chak* (Roys 1965: 160). În imaginile din perioadele clasică şi postclasică, zeii *chak* mînuiesc securi care scapără fulgere, ce iau uneori forma Zeului K (Taube 1992: 73).

p. 55

Deci erau trei: aceasta pare să fie o aluzie la treimea creştină, dar treimile nu lipsesc printre zeii maya precolumbieni. Există, de pildă, aşa-numita Triadă Palenque (Schele şi Miller 1986: 48–51), care seamănă cu triada trăsnet quiché, prin faptul că doi dintre membrii ei sînt Zeul B şi Zeul K (vezi cele două note precedente). O altă triadă quiché, care s-ar putea să fie aceeaşi cu triada trăsnet, constă din zeităţile protectoare ale celor trei familii de conducători quiché care de repetate ori sînt numite împreună (începînd din Partea a patra) ca Tohil, Auilix şi Hacauitz.

p. 55

Cum să fie semănatul şi revărsatul zorilor?: „semănatul" (*awax-*) şi „zorii" (*saquir-*) apar adesea în pereche în partea din PV în care se vorbeşte despre lumea de dinaintea zorilor. Înţelesurile acestor două cuvinte, care conţin diferite sensuri cînd apar împreună, au ceva din structura unei „benzi a lui Möbius". Dacă începem cu sensul exact al cuvîntului „semănat" în contextul de faţă, acesta se referă la începutul plantelor; dar dacă urmărim această idee pînă la capăt, încolţitul aceloraşi plante este exprimat metaforic prin „zori". Pe de altă parte, cînd începem cu sensul exact al cuvîntului „zori", în textul de faţă se referă la cel dintîi revărsat al zorilor; dar dacă urmărim această idee înapoi, pînă la capăt, originea acestor zori este exprimată metaforic ca un „semănat", referindu-se la faptul că zeii quiché, care în cele din urmă devin Venus, soarele şi luna,

trebuie mai întîi să coboare în lumea subpămînteană. Capul unuia dintre aceşti zei devine tigva arborelui respectiv (p. 88), în timp ce altul are capul înlocuit de un dovleac (p. 117) — ceea ce înseamnă că în sensul strict al cuvîntului cel puţin doi dintre ei capătă caracteristici de plante în lumea de sub pămînt, înainte de revărsatul primilor zori.

Împerecherea semănatului cu zorii capătă încă un înţeles cînd se aplică fiinţelor omeneşti a căror perfecţiune este scopul principal al zeilor ce fac lumea în fragmentul de faţă. Ca să ajungem la acest înţeles, trebuie să recurgem la etnografie. În Momostenango, un mamă-tată sau capul familiei „seamănă" şi „răsădeşte" un copil nenăscut în anumite altare ale familiei sale, anunţînd-o acolo pe viitoarea mamă de sarcină (B. Tedlock 1992: 80). În partea de „zori" a procesului, femeia care dă naştere copilului, *kuya ri saq*, „îi dă lumină" (B. Tedlock, 1922: 211). Această cale de-a ajunge la înţeles rămîne metaforică atît în privinţa „semănatului", cît şi a „zorilor", dar are o anumită înclinaţie prin faptul că este construită în mod specific după modelul unui semănat în înţelesul exact al cuvîntului şi al unor „zori" metaforici ai vegetaţiei. O altă interpretare legată de om, tot metaforică de ambele părţi, dar care pare să încline spre o construcţie după modelul unui „semănat" metaforic şi al unor zori literali ai unor trupuri cereşti, este urmărită pînă la moarte şi la ceea ce urmează după. Aici trupul este pus în pămînt, dar mortul „devine lumină", „apar zorii" (ambele numite *saqirik*) în două sensuri diferite: trupul însuşi este redus la nişte simple oase albe (culoarea luminii), dar spiritul devine o scînteie de lumină, ceva cam ca o stea.

p. 56

cel care aduce, care hrăneşte: în text: *tzuqul q'o'l* [tzucul cool]; ambele cuvinte se referă în general la subzistenţă, dar cel de-al doilea pare să se refere mai mult la hrana propriu-zisă decît primul (cel puţin în DB) şi unicul cuvînt care îi seamănă în limba contemporană este *q'ob'ik* „a te îngrăşa" (MX). Aici, cei care aduc şi hrănesc sînt în final fiinţe omeneşti care într-o zi vor întreţine zeii prin rugăciuni şi jertfe, dar pentru moment zeii vor reuşi să facă numai animale. Mai tîrziu, cerbii şi păsările vor fi într-adevăr cei care vor nutri zeii cu sîngele lor, dar numai după ce vor exista oameni care să-i aducă drept jertfă (p. 154). Aceşti aducători de jertfe îşi vor sacrifica zeilor şi propriul lor sînge (p. 155). În cele din urmă tot ei vor oferi zeilor sîngele şi inimile captivilor (cum se anunţă în p. 146 şi se îndeplineşte pentru prima data în p. 155).

p. 56

Dar nu vor fi nici zile însemnate, nici laude înflăcărate: cuvintele împerecheate aici sînt *uq'ijilab'al* [uquihilabal] şi *uq'alaib'al* [ucalaibal]. Primul înseamnă mai exact „instrument prin zile", referindu-se la a ţine sau a rezerva o anumită zi din calendar în vederea ritualurilor; am ales „zile însemnate", „high days", deoarece zile de sărbătoare „holidays", în ciuda etimologiei cuvîntului, în

engleză a fost secularizat. Al doilea înseamnă „instrument prin înflăcărare (sau prin manifestare)" și are un sens de declarație.

p. 56

întocmai ca un nor, ca o ceață, ba adunîndu-se, ba destrămîndu-se. Apoi munții au fost despărțiți de apă: „destrămîndu-se" este aici *upupujeik*, pe care atît Andrés Xiloj cît și DB îl descriu ca felul în care se formează norii în jurul munților. S-a tradus prin „despărțiți" cuvîntul *xtape*; în DB se găsește *tapo* „a alege". Citind acest pasaj, Andrés Xiloj a comentat imediat: „Este exact cu: se vede acum, sînt nori, apoi norii se destramă și acum cerul e senin." Este ca și cum munții existau acolo, în lumea primordială, peste tot, și s-au ivit puțin cîte puțin, pe măsură ce norii s-au destrămat. Dar Xiloj a complicat această explicație, adăugînd: „N-ați văzut că atunci cînd se oprește apa — o furtună cu ploaie — și apoi se înseninează ies aburi dintre copaci? Norii vin dintre munți, dintre copaci." Aceasta împrumută o mișcare ciclică scenei: norii vin din munți, apoi ascund munții, apoi se risipesc să scoată la iveală munții și așa mai departe.

p. 56

Prin singur geniul lor, prin doar cioplirea colțurilor: cele două cuvinte împerecheate aici sînt *nawal* și *pus*. Primul cuvînt este dintr-o sursă nahua, dar nu este limitat la un *alter ego* animal, ca în centrul Mexicului. În quiché se poate referi la esența spirituală a unui caracter sau a unei persoane, animal, plantă, piatră sau loc geografic, corespunzînd astfel cu „genie" în engleză, în sensul său mai vechi de spirit protector. Al doilea cuvînt, *pus*, ce aduce înțelesul său literal principal de la originea sa mixe-zoque (și posibil olmec) (Campbell 1983: 83) pînă în limba modernă quiché, se referă la tăierea cărnii cu un cuțit (D. Tedlock 1983b: 265). În timpul invaziei europene era termenul primar pentru sacrificiu. În contextul de față implică ideea că „munții au fost despărțiți de apă" printr-un act asemănător extragerii inimii (sau a altui organ) în vederea unui sacrificiu. Vrînd parcă să confirme această aluzie, textul merge mai departe, numind pămîntul „munte-șes" sau *juyub' taq'aj* [tacah], care astăzi este metafora cea mai importantă quiché pentru trupul omenesc. Cînd sînt folosite împreună, *pus* și *nawal* servesc ca metonimie pentru puterea șamanică, referindu-se la abilitatea de-a face geniul sau esența spirituală să fie văzută sau auzită cu ajutorul ritualului.

Cînd Andrés Xiloj a citit acestea, a renunțat la ideea că rîndurile anterioare despre formarea norilor și risipirea lor se referă la ceva ce se petrece în atmosfera din jurul munților, înclinînd spre ideea că acest proces a fost chiar formarea și diferențierea munților. Ideea că munții despre care este vorba au fost făcuți mai mult prin *nawal* decît prin efort fizic i se părea oarecum vagă și a comentat: „Atunci munții aceștia nu au altă menire decît *să arate* că există coline sau vulcani". Adică el interpreta munții nu ca pe niște realități concrete, ci ca pe niște „semne" *(retal)* care se risipeau „întocmai ca un nor, ca o ceață".

p. 56

a fost scos la iveală de Inima Cerului, Inima Pămîntului, aşa cum sînt numiţi, căci ei au fost primii cărora le-a venit acest gînd: Andrés Xiloj a considerat că formarea pămîntului a fost un act de autorevelare al Inimii Cerului şi al Inimii Pămîntului. El îi compară cu contemporanii *uk'ux pwaq*, adică „Inima Metalului (sau Argintului, sau Banilor)", care se arată celor norocoşi. Cum explică el, „Cînd ai noroc, ridici un fel de piatră, dar în formă de animal; este Inima Metalului. Cînd îi vine timpul, apare dintr-o dată." Aceste pietre pot fi concreţiuni vulcanice care, din întîmplare, seamănă cu un animal, ar putea să fi fost făcute demult, de mîna omului. Ele sînt ţinute, aşa cum se cuvine, în jumătatea interioară a unei perechi de altare patriliniare numite *meb'il*, compusă dintr-o cutie de lemn, aşezată pe un altar de familie (B. Tedlock 1992: 81). „Acolo te rogi, de acolo se revarsă norocul, banii." Aici, în PV, Inima Cerului şi Inima Pămîntului au apărut şi de acolo s-a propagat pămîntul." Obiectele dintr-un *meb'il* trebuie să se înmulţească prin propria voinţă şi aceasta, cum susţine Xiloj, este ceea ce s-a întîmplat cu obiectul sau obiectele de unde a început pămîntul. Ideea că „Inima Cerului" este un obiect dur este sprijinită de un pasaj care urmează mult mai tîrziu, în care li se adresează cu Inima Cerului şi Inima Pămîntului unor zei ale căror trupuri fuseseră pietrificate. Legătura dintre aceşti zei şi cer stă în faptul că au fost prefăcuţi în piatră cînd soarele a răsărit pentru prima dată şi i-a ars. Printre obiectele numite astăzi „Inima Metalului", concreţiunile vulcanice se spune că au fost formate în acelaşi fel, în timp ce obiecte străvechi din piatră, făcute de mîna omului, se spune că s-au format acolo unde un fulger a lovit pămîntul. Aici putem observa că Trăsnet Nounăscut, unul dintre epitetele sau aspectele Inimii Cerului, este de asemenea un termen pentru fulguriţii formaţi cînd fulgerul loveşte pămîntul (vezi nota pentru p. 55). În cartea *Chilam Balam* din Chumayel, procesul pietrificării se produce în cer, susţinîndu-se că „Inima Raiului" este o mărgea din piatră preţioasă (Roys 1967: 91).

p. 57

toţi străjerii pădurilor: comentariul lui Andrés Xiloj: „Animalele sînt paznicii pădurilor. Aşa s-au gîndit ei [zeii]: « Este nevoie de animale ca oamenii să nu poată intra în păduri. Animalele îi vor înfricoşa. »" Pentru quchéii contemporani animalele sălbatice sînt animalele domestice ale lui Mundo sau zeul pămîntului. Nu pot fi vînaţi cerbi fără ca, mai înainte, să se ceară permisiunea lui Mundo. Cînd o familie trece prin locurile unde se aduc jertfe lui Mundo, s-ar putea ca el să trimită un animal de pradă care să dea iama în turmele sau cirezile ei.

p. 57

vipere mari: în quiché numele acestei specii de şerpi (*Bothrops atrox*) este *k'anti* [canti], cuvînt împrumutat din cholan, în care *k'an* înseamnă „galben", spre deosebire de *q'an* în quiché, iar *ti'* înseamnă „buze" (JH), spre deosebire de „muşcătură" în quiché. În cholan numele face aluzie la o zonă galbenă din jurul gurii acestei specii de viperă.

p. 57

De ce acest zumzet fără rost?: „zumzetul" și „forfota" despre care se vorbește în acest pasaj sînt în text *lolin-* și *tzinin-*, sunete despre care am vorbit mai înainte (vezi notele pentru p. 54). Ceea ce caută de fapt zeii aici sînt sunetele articulate ale graiului omenesc. Dar nu vor reuși să-l audă pînă la p. 137. În scena de față nu pot auzi pe pămînt nimic altceva decît sunete care se repetă sau vibrează la infinit și deci nu au înțeles, așa cum sunetele nu aveau înțeles cînd nu exista decît marea.

p. 57

Voi, scumpe păsări: în text: *ix ix tz'ikin*, în care cel de-al doilea *ix*, deși ar putea să pară o greșeală de scris, este esențial pentru înțelesul deplin al exprimării. Primul *ix* este simplu „voi" în limbajul familiar și la plural, dar cel de-al doilea are un dublu înțeles. La un anumit nivel este un diminutiv, făcînd ca întreaga expresie să poată fi tradusă prin „Voi, scumpe (sau mici) păsări", dar la alt nivel

LOCUL DE DORMIT AL CASEI. *Altarul principal pe linie paternă al unei familii din Momostenango. Lespedea care îl acoperă îl indică drept loc particular de închinare, și nu deschis publicului; aici numai capul familiei se poate ruga și poate arde copal.*

FOTOGRAFIE DE DENNIS TEDLOCK

este numele zilei *Ix*, imediat anterioară zilei *Tz'ikin* sau „Pasăre". În prezent, 7 *Ix* şi 8 *Tz'ikin* sînt zilele consacrate ritualurilor altarelor patrilineare numite *meb'il*, la care cînd se fac referiri adesea sînt menţionate doar aceste două zile.

p. 57

un loc unde să doarmă: se spune *warab'al* şi este o aluzie la altarele patrilineare numite *warab'alja* „temelia casei" sau, literal, „locul de dormit (sau de odihnă) al casei". Animalele cărora li se dau locuri de dormit în acest pasaj, *kej* sau „cerb" şi *tz'ikin* sau „pasăre" îşi dau numele la două dintre zilele propice pentru ritualurile *warab'alja* de astăzi. Mama-tatăl uman sau capul familiei pe linie paternă foloseşte o zi cu număr mic şi cu numele *Kej* pentru a merge la părţi din *warab'alja* consacrate fiinţelor omeneşti, cu scopul de a anunţa că o femeie căsătorită din acest neam este însărcinată şi de-a se ruga pentru copilul pe care îl poartă. Acest ritual este numit un „semănat" şi tot astfel se numeşte procesul lung în care mama-taţii divini din PV vorbesc despre facerea oamenilor şi se pregătesc pentru venirea lor, cu mult înainte de a reuşi proiectul. Din una dintre cele patru încercări de a face oameni rezultă cerbi; aceste animale sînt, de fapt, aproape ca oamenii adevăraţi, defectul lor fiind că merg în patru labe şi nu articulează cuvinte. De aici, implicaţia că, vizitînd altarul ca să anunţe copilul într-o zi numită Cerb, mama-tata uman celebrează procesul prin care oamenii care merg şi vorbesc cum trebuie au fost puşi la cale cu aproximaţie de mama-taţi divini (Făcătorul şi Plăsmuitorul), înainte de a fi realizaţi.

Această legătură atît de surprinzătoare între altar şi cerb — cerb ca animal mai mult decît numele de zi Cerb — se manifestă în vise. Pentru acest lucru pot fi eu însumi martor. În timpul perioadei mele de noviciat în Momostenango ca păstrător al zilei, i-am spus lui Andrés Xiloj că am visat cum pe o cărare lungă mă urmăreau mai mulţi cerbi mari. Cunoscînd despre ce este vorba, el a rîs şi mi-a spus că am fost urmărit de altare! Mi-a explicat că altarele aflate în aer liber au spirite protectoare care adesea iau formă de cerb şi — în zilele noastre — de cai sau vite. Cărarea era, firește, cea a zilelor din calendar, în lungul căreia fiecare altar îşi are la rîndul său locul propriu (vezi, pentru mai multe amănunte, D. Tedlock 1993a: 67–69).

p. 57

Vorbiţi, spuneţi ce gîndiţi. Nu mormăiţi, nu vă tînguiţi: şi aici zeii îşi exprimă dorinţa de-a auzi un grai omenesc articulat, care de data aceasta contrastează cu mormăieli şi tînguieli, şi nu cu zumzet şi forfotă. Nu numai atît, dar vor să-şi audă propriile nume lăudate şi cer animaleler să „ne ţineţi zilele". Această ultimă idee este exprimată prin *kojiq'ijila* [cohiquihila], care literal înseamnă „nouă voi (plural familiar) ziua (tranzitiv imperativ)", analog cu forma redată prin „zile însemnate" la p. 56 Dacă engleza ar permite ca „zi" să fie verb, *kojiq'ijila* s-ar putea traduce prin „ziuiţi-ne" („dayify us"), un calambur destul de inspirat cu „deify" („a zeifica"). O traducere mai directă ar fi „puneţi-ne în calendar".

pp. 57–58

cîrîiau doar, croncăneau doar, urlau doar: aici se adaugă lumii sunete noi. Nu sînt încă cele ale vorbirii, dar nici nu sînt asemenea susurului, murmurului şi vuietului lumii în care nu exista decît o mare (p. 54). Acele sunete tind spre o armonie a vocalelor şi a consoanelor repetate, ca *tz'inin-* şi *chamam-*, în timp ce sunetele noi menţin armonia vocalelor, fără să se repete consoanele: *wachela-*, *karala-* şi *wojo-*.

p. 58

Nu se înţelegea ce limbă vorbesc: în text: *mawi xwachinik uwach kich'ab'al*, tradus literal „instrumentul-lor-de-vorbit nu-şi arăta faţa". Verbul activ *wachinik*, construit de la *wach* „faţă", este folosit la origine în legătură cu roditul plantelor. Implicaţia este că sunetele scoase de animale deţin un potenţial de vorbire articulată, dar acest potenţial nu s-a realizat vreodată.

p. 59

A vorbit la început, dar fără noimă: fiinţa de lut este unică printre creaturile făcute de zei, prin faptul că nu este numai lipsită de grai raţional, dar nici măcar nu sînt amintite onomatopeic sunetele pe care le scoate. Observaţi, de asemenea, corelarea dintre ele şi lipsa de articulaţie a trupului. Dar punctul cel mai subtil aici este că unica creatură făcută din lut este şi unica autocreată, ceea ce face din acest episod o aluzie la mitul adamic. Ce vor să spună autorii lui PV despre Adam, în felul lor indirect, este că o fiinţă singură, făcută din lut, n-ar fi fost nici raţională, nici n-ar fi mers şi nici nu s-ar fi înmulţit. Dacă a existat vreodată o asemenea creatură, nu este posibil să fi lăsat urme; ea trebuie să fi pierit.

p. 59

o numărătoare a zilelor, o numărătoare a grămăjoarelor: corespunde cu *uq'ijixik* [uquihixic] *ub'itaxik* „fiind măsurat în zile, fiind modelat (sau format)". Ca păstrători ai zilei, Xpiyacoc şi Xmucane îşi vor face prezicerile socotind numerele şi numele celor 260 de zile ale ciclului divinatoriu, împărţind sau „formînd" un pumn de seminţe din arborele de coral (vezi GLOSARUL) în grămăjoare.

p. 59

clarvăzători de mijloc: corespunde cu *nick'wachinel* [nicuachinel], compus din *nick'* „mijloc", *wachin* „vezi cu ochii proprii" (FV) şi *-el*, care indică agentul. În TC, în care sînt adăugate cuvintele *pa ya'*, adică „în apă", acestea se referă la clarvăzătorii care prezic uitîndu-se în apă. De aici s-ar părea că termenul nemodificat trebuie să se refere la orice clarvăzător care se foloseşte de diferite tehnici pentru a vedea.

p. 59

Bunica Zilei, Bunica Luminii: în text: *ratit q'ij* [quih], *ratit saq* [zac] „bunicii-sale zi (sau soare), bunicii-sale lumină" se referă atît la Xpiyacoc, cît şi la

Xmucane, în ciuda faptului că în alte contexte primul este descris ca un bunic (*mama*). Andrés Xiloj spunea că un bunic (sau o bunică) a „zilei" şi a „luminii" va fi bunică „pînă la sfîrşitul lumii", adică atît timp cît durează lumina şi merge înapoi, la începutul luminii. Deci în acest context „zi" şi „lumină" sînt un mod binar şi mai puţin direct de a se referi la ceea ce limbile indo-europene reduc la conceptul unitar de „timp".

p. 60

a formei omului: „forma" este traducerea cuvîntului *anom*. În DB: *anomal* „tipar".

p. 60

îndepliniţi-vă numele: unele dintre numele şi termenii din această listă se referă la Xpiyacoc şi Xmucane, iar altele se referă la nepoţii lor, Unu Maimuţă şi Unu Meşter, care ţin locul termenilor pentru diverse ocupaţii, în timp ce Hunahpu şi Xbalanque, în rolul lor de actori ambulanţi, s-ar putea să fie reprezentaţi prin Hunahpu Oposum şi Hunahpu Coiot. Marele Pecar şi Marele Coati seamănă cu Xpiyacoc şi Xmucane prin faptul că sînt un cuplu mai în vîrstă, dar ulterior sînt reprezentaţi ca fiind alţii (p. 69).

p. 60

şlefuitor, bijutier: în text: *ajk'wal* [ahcuual], *ajyamanic*, în care *aj-* indică ocupaţie, *k'wal* este „pietre vindecătoare sau preţioase" (FV), iar *yamanik* înseamnă „bijuterie veche" (FV).

p. 60

tăietor de lemne, tîmplar: în text: *ajch'ut* [ahchut], *ajtz'alam* [ahtzalam], în care *aj-* indică ocupaţie, *ch'ut* înseamnă „tăietor de trestie şi scînduri" (FV), iar *tz'alam* înseamnă „scînduri" (TC, AG).

p. 60

făcător de tămîie, meşter: în text: *ajq'ol, ajtoltekat*, în care *aj-* indică ocupaţie, iar *q'ol* înseamnă „tămîie de copal". *Toltekat* vine dintr-o sursă nahua; *toltecatl* înseamnă „meşter în arte mecanice" în limba nahuatl (AM).

p. 60

Trece-ţi mîinile peste boabele de porumb, peste seminţele arborelui de coral: aici rădăcina verbului este *mala-* „a-ţi trece mîinile peste ceva" (FV). Păstrătorii zilei contemporani quiché mai întîi varsă pe masă seminţele dintr-o mică legătură, formînd o grămăjoară, şi le amestecă mişcînd deasupra lor mîna dreaptă, cu palma îndreptată în jos şi degetele răşchirate, iar apoi iau un pumn plin. Seminţele care rămîn pe masă sînt ulterior puse deoparte; cele din pumn sînt împărţite în grămăjoare de cîte patru seminţe fiecare şi aranjate în rînduri paralele, astfel că zilele pot fi uşor calculate cu ajutorul lor: cîte o zi pentru fiecare grămăjoară.

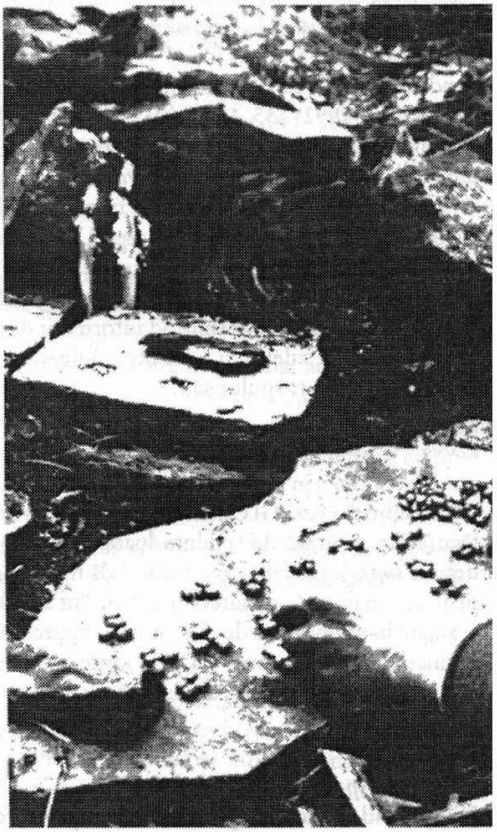

TRECEȚI MÎINILE (...) PESTE SEMINȚELE ARBORELUI DE CORAL. *Divinație realizată în fața unor ofrande care ard la Locul lui Tohil. Semințele de coral și cristalele dintr-un pumn luat la întîmplare sînt aranjate în grămăjoare de cîte patru; toate au fost aranjate ritual, păstrătorul zilei va număra zilele calendarului divinatoriu, de 260 de zile (cîte o zi pentru fiecare grămăjoară), începînd cu ziua curentă sau cu ziua de cînd au început necazurile solicitantului. În stînga se vede punga unde stau semințele și cristalele; moneda de deasupra ei este plata dată de solicitant. Mîinile sînt cele ale traducătorului, și el păstrător al zilei, instruit și inițiat.*

FOTOGRAFIE DE BARBARA TEDLOCK

Cînd rămîn semințe după ce s-au făcut grămăjoare de cîte patru, dacă rămîn trei se mai fac două grămăjoare suplimentare (cu cîte două semințe fiecare), dar dacă a rămas una sau două, contează ca încă o grămăjoară suplimentară. O dată ce s-a făcut aranjamentul, prezicătorul începe să socotească zilele ciclului de 260 de zile cu cea prezentă (ziua în care se face prezicerea), apoi cea trecută (ziua în care au început problemele clientului) sau cea viitoare (ziua în care clientul intenționează să acționeze). Augurii se recunosc în funcție de ce prevestește ziua la care se ajunge numărînd pînă la ultima grămăjoară de semințe.

p. 60

împrumutatul: în quiché *uqajik*, cuvînt pe care Andrés Xiloj, în calitatea sa de păstrător al zilelor, l-a recunoscut imediat. Cînd păstrătorii zilei contemporani

rostesc rugăciunea de deschidere pentru o prezicere, invocînd fulgerele îndepărtate, norii, ceaţa şi brizele umede ale lumii, se spune că el sau ea „împrumută" aceste forţe de la zilele înseşi — fiecare dintre ele avîndu-şi domnul care o conduce — şi de la munţii lumii — fiecare dintre ei avînd un spirit protector (B. Tedlock 1992: 155, 157, 162). Xpiyacoc şi Xmucane nu sînt atît de modeşti ca oamenii din zilele noastre, sînt păstrători ai zilei şi împrumută de la fulgere umezeală şi curenţi de aer: ei îl invocă pe Inima Cerului, al cărui aspect electric nu se manifestă pînă la urmă prin fulgerări îndepărtate şi tăcute, ci ca trăsnete apropiate. El este cunoscut şi drept Uragan, aducătorul de ploi şi vînturi de proporţii distrugătoare pentru lume. Forţele meteorologice, mari sau mici, servesc pentru a lega cosmosul, atît temporal cît şi spaţial, cu scena microcosmică a divinaţiei, transmiţînd informaţii despre locuri şi timpuri îndepărtate prin numărarea zilelor şi prin nişte fulgerări pe care prezicătorul le simte în diferite părţi ale trupului său.

p. 60s

grămăjoarelor: în text: *b'it* pare să fie aceeaşi rădăcină ca a humelui *b'itol* „Plăsmuitor" (vezi GLOSARUL). Eu cred că se referă la grămăjoarele de seminţe făcute din pumnul de seminţe luate la întîmplare de prezicător (aşa cum am descris *supra*). De fapt prezicătorul dă formă unei mase haotice. Am tradus *b'it* prin „grămăjoară", deoarece acest cuvînt se potriveşte cu grupurile de seminţe aranjate în grămăjoare de cîte patru şi figurează în terminologia engleză privind divinaţia. „Prezicătoare" (la p. 60) este traducerea cuvîntului *ajb'it*, în care lui *b'it* i se adaugă prefixul care indică ocupaţia, *aj-*.

p. 60

care stă în spatele celorlalţi: este vorba de cuvîntul [chiracan], pe care Andrés Xiloj l-a identificat ca parte a unei expresii folosite în prezent de păstrătorii zilei: *chiraqan uq'ab'* „la-ale-sale-picioare, ale-sale-braţe" (în care picioarele şi braţele includ laba piciorului şi palmele). A fi la picioarele sau braţele cuiva înseamnă a-i da ajutor, aşa cum face un păstrător al zilei cînd se roagă şi aduce ofrande în numele unui client sau cum face o moaşă cînd asistă o naştere.

p. 60

fie să izbutiţi, fie să nu daţi greş: asemenea lui Xpiyacoc şi Xmucane, păstrătorii zilei contemporani le vorbesc seminţelor în timp ce le aranjează, cerîndu-le un răspuns clar.

p. 60

Nu te face de ocară, tu, de acolo de sus (...) nu încerca vreo înşelăciune: Andrés Xiloj nu a fost surprins să audă că i se vorbeşte astfel Inimii Cerului. Ne-a explicat că păstrătorii zilei contemporani (printre care şi el) le cer de asemenea zeilor să nu-i înşele pe clienţii care au venit la ei să li se prezică. Cînd se roagă, prezică-

torul ar putea spune, de pildă, *Ma b'an la ri mentira* „Nu spune vreo minciună". În PV clientul despre care este vorba este însuşi Şarpele cu Pene Suveran.

p. 61

omuleţii voştri, ciopliturile în lemn: Andrés Xiloj a comentat: „Aceştia nu vor fi deci decît nişte *reprezentări* de om."

p. 61

Nu făceau decît să se ducă şi să umble pe unde voiau: Andrés Xiloj a comentat: „Păi sînt ca nişte animale". În felul de-a gîndi al quichéilor, una dintre diferenţele majore între animale şi oameni este că oamenii trebuie să ceară voie zeilor ca să plece în lume. A te ruga să nu ţi se întîmple nimic rău la drum înseamnă a cere învoire de-a pleca; nevoia de o asemenea învoire este şi mai acută în cazul că urmează să vizitezi altare importante sau oraşe îndepărtate. În rugăciunile prin care îţi pregăteşti drumul lung pe care vrei să-l străbaţi, nu ceri doar să nu-ţi iasă tîlhari în cale, dar şi ca poliţiştii, soldaţii şi vameşii să nu fie prea vigilenţi cu tine.

p. 62

Trupul bărbatului a fost cioplit din lemnul arborelui de coral: trupul icoanei numite acum Maximón, din oraşul Tzutuhil în Santiago Atitlán, este făcut din acest lemn (Mendelson 1959: 57).

p. 62

miez de papură: în text: *sib'aq* [zibac], referitor la „inima" (FV, FX) sau la „miezul sau măduva" (DB) soiului de trestie ale cărei frunze sînt împletite în rogojini (FV). Acestea sînt părţile albe şi cărnoase (iar nu cele verzi şi fibroase) ale trestiilor (inclusiv papura), părţi care se găsesc în josul lujerului.

p. 62

o ploaie de răşină: Andrés Xiloj a comentat: „Era terebentină ceea ce cădea şi ardea căzînd".

p. 62

Dăltuitor de Chipuri: în text: *k'otk'owach* [cotcouach], compus din *k'otk'o*, o formă reduplicată a lui *k'oto* „a dăltui" şi *wach* „chip". Andrés Xiloj ne-a informat asupra numelui modern *k'ot kiwach* „dăltuieşte chipurile", pe care îl identifică cu un fel de animal, spunîndu-ne că „tot mai există, dar nu ştiu dacă în cer sau în codru. Stă în întuneric şi cînd soarele nu mai străluceşte, iese afară."

p. 62

Năvalnică Misivă de Sînge: în text: *kamalotz*, în care *lotz* înseamnă „a înţepa, a lăsa sînge" (FX), iar *kama-* este, probabil, înrudit cu *kajmaj* „spaimă, surpriză atac" (FV).

p. 62

Jaguar Rontăitor: în text: *kotz'b'alam* [cotzbalam], în care *kotz'* vine din *kotz'ij* „a măcina" (FV).

p. 62

Jaguar Sfîrtecător: în text: *tukumb'alam*; în TC: *tukum* „a zgîria".

p. 62

furtuna neagră cu ploaie: în text: *q'eal jab'* [quecal hab]. Aşa cum explică Andrés Xiloj, expresia nu înseamnă că ploaia însăşi era neagră, ci se referă la întunericul creat de o furtună violentă.

p. 62

În casele lor au intrat: se spune *xok ula'* [xoc ula] „a intra ca vizitator". În prezent, orice pătrundere în casă (inclusiv în curtea interioară) a unui animal sălbatic este privită ca un semn trimis de zeitatea pămîntului fie că este vorba de o vulpe sau un oposum, care atacă animalele domestice, fie, să spunem, de o pasăre care se întîmplă să zboare înăuntru; Andrés Xiloj a explicat că un asemenea animal nu vorbeşte (*ch'awik*), ci face semne (*retal*) prin strigătele sau mişcările lui; observaţi cum, chiar în condiţiile de cataclism ale episodului prezent, vorbitul este atribuit animalelor domestice şi obiectelor, nu şi animalelor sălbatice.

p. 62

curcanii: în text: *ak'* [ac]; în perioada colonială devine termenul utilizat pentru găina din Lumea Veche. În cîteva dicţionare ale timpului termenul pentru curcan este *qitzij ak'* (FT, FV), care înseamnă „*ak* adevărat", sau *masewal ak'* (PG) „*ak'* indian", ca să-l deosebească de găina europeană. De aici se ştie sigur că termenul prehispanic pentru curcan era *ak'*. În prezent curcanul este *no's* (AG), cuvînt care a apărut în secolul al XVII-lea (în DB: [noz]).

p. 62

r-r-rip, r-r-rip, / r-r-rab, r-r-rab: în text: *jolo, joli, juqi, juqi* [juqui]: onomatopee pentru sunetul scos de piatra care se ţine în mînă (*mano*) şi care se freacă de piatra de măcinat (*metate*); rădăcina verbului, care înseamnă „a freca una de alta", este *juqu-* (AG). Dacă felul de-a prezenta această povestire quiché seamănă întrucîtva cu prezentarea poveştilor indienilor nord-americani, aceste sunete erau, probabil, cîntate. Trebuie ţinut seama de faptul că *j* în quiché este dur, asemenea unui *j* spaniol sau *x* german, şi că *q* (spre deosebire de *k*) este de asemenea dur. Această duritate este probabil exagerată într-o prezentare dramatică orală şi prin urmare sugerez ca *r* din traducere să fie vibrat. Andrés Xiloj a auzit imediat melodia acestor rînduri pe care le-a redat astfel:

Jo' ali, jo' ali
juquwik, juquwik

Hai, fată, hai, fată,
frecînd împreună, frecînd împreună.

p. 63

pietrele lor de vatră au ţîşnit afară: Andrés Xiloj a comparat acest incident cu pietrele ce ţîşnesc dintr-un vulcan. Pare să fie o legendă privind originea stelelor Alnitak, Saiph şi Rigel din Orion, despre care quichéii spun că sînt cele trei pietre de vatră a focului de gătit maya, aranjate astfel încît să formeze un triunghi. Stelele înconjoară nebuloasa Orion (M–42), despre care se spune că este un foc fumegînd (B. Tedlock 1985: 86). Inscripţiile de pe Stela C din Quiriguá şi din Templul Crucii aflat la Palenque dezvăluie faptul că în perioada clasică maya se credea că era care a precedat-o pe cea actuală a luat sfîrşit printr-un eveniment similar. Interpretarea acestor inscripţii făcută de Freidel *et al.* (1993: 64–70) nu ţine seama de această asemănare, plasînd evenimentul la începutul unei ere noi şi evocînd cerul întreg, şi nu doar pietrele de vatră. De fapt inscripţiile vorbesc despre aceste evenimente ca despre unele care încheie o eră, 4 Ahaw 8 Kumk'u 13.0.0.0.0 (care cade în anul 3114 î.Cr. după calcule occidentale). Textul din Palenque este următorul: *Hal k'ohba, ox tun tzukah* (...) *ch'a chan yax ox tunal* (Schele 1992: 122–125) sau, în traducerea mea: „Imaginea este ridicată în sus, pietrele sînt aranjate în cele trei locuri ale lor (...) locul cu trei pietre e pus în cer pentru prima dată" (D. Tedlock 1995). Pentru comentarii mai detaliate despre pietrele de vatră în iconografia maya din Ţinuturile de Jos, vezi Taube 1994b.

p. 63

numai lemnul a fost folosit pentru carnea lor: Andrés Xiloj a comentat: „Nu aveau sînge sau nerv, căci pe acestea le dă porumbul". Aşa cum se va vedea mai departe, adevăratele fiinţe omeneşti sînt făcute din porumb.

p. 64

Şapte Macao: în acest nume cuvîntul care înseamnă Macao este *kaqix* [caquix], care combină *kaq* „roşu" şi *qi'x* „pană" (MX), potrivindu-se astfel cu macao roşu (*Ara macao*), care are mai multe pene roşii decît oricare alt papagal macao. Această identificare este confirmată de afirmaţia că nasul lui Şapte Macao „străluceşte alb", macao roşu fiind singurul cu cioc alb. Corespondentul yucatec al lui Şapte Macao este *k'inich k'ak'mo* „Macao de Foc cu Ochii de Soare", care ca şi acela, are pretenţii solare şi îi place, în general, să se fudulească (Roys 1954: 42). În arta din Izapa şi din perioada protoclasică şi clasică maya, Şapte Macao are un strămoş în monstrul înaripat pe care iconografii îl numesc Zeitatea Principală Pasăre (Taube 1987), ale cărui atribute îl includ uneori şi pe acela de rege vultur (*Sarcoramphus papa*), şi care adesea este reprezentat cu un şarpe în cioc. Aşa cum macao roşu este cel mai spectaculos dintre toţi macao şi papa-

galii, vulturul rege îi întrece pe toţi ceilalţi vulturi, cu petele lui roşii, portocalii, negre şi albe pe cap, gît, cioc şi moţ şi cu dungi paralele negre şi albe pe aripi şi în coadă. Macao, vulturul şi şarpele, toţi se întîlnesc în *xib'alb'ay kaqix*, adică „macao din lumea subpămînteană" din Cakchiquel, care este „o pasăre ca un vultur, care mănîncă şerpi" (PG).

p. 64

Sînt soarele lor (...) lunile lor: „soare" sau „zi" este aici *q'ij* [quih], dar „luni" este *ik'il* [iquil], spre deosebire de *ik* „lună". În PV sînt doar menţionate aceste pretenţii exagerate ale lui Şapte Macao de-a avea un rol astronomic, dar adevăratul său rol (unul mai mic) este indicat de faptul că unii vorbitori contemporani de quiché folosesc numele lui ca termen pentru cele şapte stele din Carul Mare (DL, MA). În miturile indienilor caraibieni din vest, Carul Mare are un coif din pene, care ziua arată ca un curcubeu, ceea ce sugerează că Şapte Macao s-ar putea să aibă aspect de curcubeu. Ceea ce are Carul Mare în comun cu curcubeul este că apariţia lui marchează încetarea furtunilor, dar face aceasta numai în anumite anotimpuri, reîntorcîndu-se complet în noapte la sfîrşitul sezonului uraganelor (vezi ultima notă pentru p. 64).

p. 64

Sînt cărarea şi sînt reazemul oamenilor: „cărare" este în text *b'inib'al*, iar „reazem" se spune *chakab'al*, *-b'al* fiind un sufix care indică instrumentul. Andrés Xiloj a explicat astfel afirmaţiile lui Şapte Macao: *„B'inib'al* înseamnă a da lumina pentru a merge sau a pleca pe un drum într-o anumită măsură luminos, iar *chakab'al* — acum spunem *chakanib'al* — este acelaşi lucru. Aceste cuvinte figurează în rugăciunea pe care o spunem la *warab'alja* « altare pe linia tatălui » ca să cerem voie pentru cei ce pleacă de acasă în orice alt loc. Pot să meargă, pot să se tîrască — *chakanib'al* înseamnă „a se tîrî în patru labe". Şapte Macao spune că el reprezintă picioarele unei persoane, deoarece ştie că are lumină (ca să arate persoanei unde să calce), căci de fapt persoana vede ca în umbră, nu foarte desluşit."

p. 64

ies în afară: în text: *kawakoj*; în MX apare *kawakik* „a avea dinţi mari (şi astfel a nu fi în stare să închizi gura)".

p. 64

sfera feţei sale rămîne doar în jurul oiştii: Şapte Macao, în chip de Carul Mare, se leagănă în jurul Stelei Polare, în partea de nord a cerului, în loc să străbată cărarea mai lungă, dintre adevăratul soare şi lună.

p. 64

Acestea se întîmplau pe vremea cînd potopul se revărsa asupra omuleţilor, ciopliturilor în lemn: potrivind ca dispariţia lui Şapte Macao să coincidă cu

HUNAHPU. *Glifa pentru corespondentul său yucatec, care se citește* Hun Ahaw.

DESEN DE KARL TAUBE

marea nenorocire care s-a abătut asupra oamenilor de lemn, PV urmează un model mitologic foarte răspîndit în Mezoamerica și Caraibe. La această latitudine mișcarea Carului Mare este asociată cu perioada uraganelor (Lehmann-Nitsche 1924–1925). Perioada aceasta începe cînd Carul Mare coboară abrupt pe firmament la lăsarea întunericului (la mijlocul lui iulie) și urmează o perioadă în care dispare complet, timp de jumătate de noapte, terminîndu-se numai după ce toate cele șapte stele apar deasupra orizontului estic, înainte de a se crăpa de ziuă (la mijlocul lui octombrie).

PARTEA A DOUA

p. 67

Hunahpu: acest nume este compus din *jun* „unu", *aj-*, indicînd agentul sau ocupația și, poate, *pub'* „sarbacană", dînd „Unu Sarbacanar". În yucatec, *p'uh* este verbul „a vîna" (dar nu înseamnă și „sarbacană"), în timp ce *ahp'uh* înseamnă „vînător" (AB). *Junajpu* (Hunahpu) este unul dintre cele douăzeci de nume de zile în versiunea quiché a calendarului divinatoriu de 260 de zile. O dată ce vorbitorii de quiché nu țin seama de noțiunea de „sarbacanar", inclusă în acest nume, mai mult decît țin seama englezii de Thor din Thursday (joi), a fost lăsată netradusă în cuprinsul prezentei lucrări. *Jun* este așa de bine fixat în nume, încît atît în limba veche quiché, cît și în cea modernă, ziua numită *Junajpu*, care poartă numărul unu, este numită *Jun Junajpu*. Numele yucatec corespunzător este *Ahaw*, adică „Domn", fără să conțină în el numărul, dar numele zeității înrudite (indicată ca Zeu S de iconografi) a fost scris adăugîndu-se un prefix cu numărul unu la varianta cu un cap a glifei care înseamnă nume de zi (vezi ilustrația de mai sus), dînd *Hun Ahaw* (M. Coe 1989:

XBALANQUE. *Glifa pentru corespondentul său yucatec, care se citește* Yax Balam.

DESEN DE KARL TAUBE

167–168; Taube 1992: 115–116). În arta clasică maya, acest zeu, ca și Hunahpu, vînează cu o sarbacană și joacă mingea (M. Coe 1989: 169–173).

p. 67

Xbalanque: silaba finală a acestui nume este scrisă oarecum ambiguu în MS, unde există o tendință de a folosi [qu] pentru oricare dintre cele patru sunete *k* distincte. Sunetul corect este indicat de numele pe care vorbitorii contemporani de kekchí îl dau soarelui cînd trece sub pămînt, noaptea: *b'alamq'e* (EH). În prezent ei nu au un cuvînt pentru soare în general, dar înțelesul originar de soare al lui *-q'e* este arătat limpede de *saq'e*, termenul lor pentru soarele din timpul zilei, care combină *saq* („alb" sau „lumina") cu *-q'e*. *B'alam* înseamnă și „ascuns", și „jaguar" în kekchí, în timp ce *xb'alam* (cu un prefix posesiv care indică persoana a III-a singular) înseamnă „partea (sau aspectul) sa ascunsă". Prin urmare, *Xb'alamq'e* ar însemna „aspectul ascuns al soarelui" și forma corectă a numelui în versiunea PV ar fi *Xb'alanq'e*. Existența unei variante cu prefix a cuvîntului kekchí *b'alamq'e* este confirmată de Las Casas (1967: 330, 619), care relatează despre o tradiție în care un zeu numit Exbalanquen trece în lumea subpămînteană printr-o peșteră de lîngă Cobán (aflat în teritoriul kekchí). În PV caracterul specific de lume subpămînteană al lui Xbalanque este dezvăluit prin scene în care el și fratele său, Hunahpu, abandonează obiceiul lor de a acționa împreună. Hunahpu ia conducerea numai cînd se află la suprafața pămîntului, în timp ce Xbalanque o face numai cînd se află în Xibalba. Numele zeului yucatec (Zeu CH) corespunzător lui Xbalanque se scria adăugîndu-se prefixul *yax* „primul" variantei cu cap a glifei pentru numărul nouă (vezi desenul de la p. 229 jos), dînd literal *yax bolon* (M. Coe 1989: 168; Taube 1992: 60–63). Capul în profil este arătat de fiecare dată avînd pe falcă un fragment din blană de jaguar pătată, indicînd astfel că trebuie citit *balam*, care amintește pe *bolon* și înseamnă „jaguar".

p. 67

*L-am putea nimeri în timp ce mănînc*ă: timpul cînd are loc acest eveniment este limitat de trei factori: (1) cele șapte stele din Carul Mare (care corespund cu Șapte Macao) trebuie să fie sus pe cer, (2) Venus, care corespunde cu Hunahpu, trebuie să fie la orizont și (3) arborele nance trebuie să producă fructe pentru masa lui Șapte Macao. Cele două posibilități astronomice care găsesc Carul Mare sus, deasupra Stelei Polare, sînt o seară de iunie cu Venus vizibil la orizontul din vest sau o dimineață de decembrie cu Venus răsărind la orizontul din est. Cît despre arborele nance, fructele lui încep să se coacă în iunie și continuă (dacă permit condițiile locale) timp de cîteva luni, dar nu pot fi găsite în decembrie (Breedlove și Laughlin 1993: 151–152). În *Codexul din Dresda*, confruntările dintre un zeu al lui Venus și Șapte Macao se produc pe ultima pagină a tabelei lui Venus, în care echivalentul maya din Ținuturile de Jos al lui Junajpu este înfățișat stînd pe o bandă de cer (corespunzînd unei ecliptice) în pictura din partea

de sus, iar numele lui Şapte Macao figurează pe aceeaşi pagină (în a treia coloană a textului), ca *7 k'ak'mo'* sau „7 Macao de Foc". Confruntarea are loc cînd Venus îşi face o ultimă apariţie ca luceafăr de seară, în ziua numită *Eb* (*E* în quiché), cu opt zile înainte de-a apărea ca luceafăr de dimineaţă, în ziua numită *Ahaw* (*Junajpu*). În perioada pentru care a fost întocmită tabela, astfel de confruntări se produc la începutul lui iunie — de pildă la data de 10 iunie 1235 în calendarul gregorian — sau 11.0.11.2.12 1 Eb 5 Mac în calendarul maya.

p. 67

Zipacna: acest personaj împreună cu fratele său, Cutremur (vezi *infra*), constituie versiunea quiché a unei perechi de dragoni din Mezoamerica, reprezentaţi adesea, în perioada clasică maya, ca un dragon cu două capete, ale căror trăsături se combină uneori cu cele ale unor reptile, (mai rar) peşti sau păsări. Zipacna are obiceiurile unui caiman, se scaldă în rîu şi vînează în apă. Numele său (*sipakna* în ortografie modernă) seamănă cu alte denumiri ale zeilor maya datorită terminaţiei *-na*, care înseamnă „casă" în yucatec. Restul numelui ar putea să provină din rădăcina verbului *sip-*, care se referă la o mişcare de alunecare (ca cea a unui caiman), indicată prin *-ak* (AB). Zipacna are în mod evident un corespondent yucatec în zeul protector al lunii numite *sip*, a cărui glifă constă din capul în profil şi botul unui caiman. Atît *sipakna*, cît şi *sip* sînt înrudite, prin trăsăturile lor de caiman şi prin nume, cu dragonul mexican, al cărui nume nahuatl este *cipactli*.

p. 67

Cutremur: numele celui de-al doilea fiu al lui Şapte Macao, *kab'raqan*, este cuvîntul utilizat pentru „cutremur" atît în limba veche quiché, cît şi în cea modernă. Cuvîntul a fost interpretat ca o combinaţie dintre *kab'*— „doi" şi *raqan* „picioarele lui". Dar versiunea cakchiquel a numelui, *kab'araqan*, sugerează cuvîntul *kab'a* „a face o grămadă de pămînt" (FV); sensul numelui luat în întregime ar putea fi ceva ca „de pămînt (sînt) picioarele lui". Dragonul yucatec numit *itzam kab ayin* (AB) „monstru pămînt caiman" pare înrudit atît cu Cutremur, cît şi cu fratele său, Zipacna.

p. 67

Chimalmat: numele este de origine nahua; *chimalli* înseamnă „scut rotund", iar *matlatl* „plasă" în nahuatl (AM). Un scut cu plasă era emblema lui Chimalli, zeitatea războinică din centrul Mexicului, zeiţa protectoare a moaşelor (Klein 1993: 46–47). Chimalmat are corespondentul yucatec în *chimal k'inich k'ak'mo* „Scutul lui Macao de Foc cu Ochi de Soare" (Roys 1967: 22, 82). În aceeaşi limbă, *chimal ek'* „Stele Scut" este numele dat „paznicilor nordului (Carul Mic)" (AB), o constelaţie care, probabil, combină stelele din arcul Carul Mic cu alte stele apropiate, formînd un cerc. Chimalmat ar trebui să aibă o identitate cerească asemănătoare, avînd în vedere că soţul ei, Şapte Macao, corespunde cu stelele apropiate de Carul Mare.

p. 67

Vatră, Hunahpu, Peşteră de lîngă Apă, Xcanul, Macamob, Huliznab: nume de vulcani de lîngă coasta Pacificului. Vatră, *chiq'aq'* [chicac] se crede că este Volcán de Fuego (la sud-vest de Antigua). Hunahpu este descris în *The Annals of the Cakchiquels* ca fiind separat de Vatră de un *kojol* „defileu" (Brinton 1885: 86) orientat spre Volcán de Acatenango, aflat la numai cîţiva kilometri nord de Volcán de Fuego. Peşteră de lîngă Apă, care ar putea foarte bine fi Volcán de Agua (la sud de Antigua), se numeşte în quiché *pekul ya'* [ya]; TC traduce *ru pekul ya'* [ya] prin „peşteră de la malul unui rîu sau lac". *Xcanul* sau *xk'anul*, cu un prefix feminin (*x-*), este Volcán Santa María (la sud de Quetzaltenango). Numele Macamob s-ar putea să vină din *makamo* „a face ceva pe neaşteptate" (FV), în timp ce *jul* din Huliznab înseamnă, probabil, „gaură". Localizarea acestor ultimi doi vulcani este incertă.

p. 68

munţii (...) *sînt înmuiaţi de el*: „înmuiaţi" este traducerea cuvîntului *neb'onik*; Andrés Xiloj îl interpretează ca „îmbibată", în timp ce MX glosează *neb'enik* ca „prea copt". Conform opiniei lui Xiloj: „Cînd pămîntul este prea îmbibat, poate fi distrus de apă. O ploaie de douăzeci şi opt sau de şaizeci de ore poate produce stricăciuni. Alunecările de teren sînt rezultatul unor astfel de ploi."

pp. 68–69

se urcă în fiecare zi în copac: Macao Roşu se hrăneşte stînd din zori pînă la apus în vîrful copacilor care dau fructe sau alune (Forshaw 1973: 365). Locurile în care cresc copacii „nance", ale căror fructe sînt mîncate de Şapte Macao, se află la liziera pădurilor tropicale, în savane şi la poalele munţilor.

p. 69

atunci s-a înălţat deasupra copacului şi a căzut lat la pămînt: cînd o pasăre este împuşcată, se aruncă în sus, într-un spasm, înainte de-a cădea din copac. Dar mişcarea lui Şapte Macao o mai sugerează şi pe cea a Carului Mare, dacă presupunem că trupul şi capul său corespund cu corpul Carului Mare, iar coada, cu oiştea; urcatul său în copacul „nance" ca să-i mănînce fructele, saltul pe deasupra copacului cînd e lovit şi căderea sa la pămînt, toate, urmează evoluţia Carului Mare, care răsare cu oiştea în jos, se înalţă deasupra Stelei Polare (cu o mişcare inversă faţă de cea a acelor unui ceasornic) într-o poziţie momentan orizontală şi apune cu capul oiştei în jos.

p. 69

a fost Şapte Macao cel care i-a apucat braţul lui Hunahpu: în acest moment comportamentul lui Şapte Macao se deosebeşte de cel al unui macao adevărat şi aminteşte că el este identic cu Zeitatea Principală Pasăre din Izapa şi Ţinuturile de Jos maya, o creatură monstruoasă, arătînd în parte ca vulturul rege

(vezi şi notele pentru p. 64). Aşa cum mi-a semnalat Karl Taube, un relief din perioada clasică maya recent descoperit la Toniná în Chiapas, reprezintă acest monstru cocoţat deasupra lui *Hun Ahaw* (echivalentul din Ţinuturile de Jos al lui Hunahpu), al cărui braţ a fost amputat (Yadeun 1993: 108, 111, 114). O scenă similară este pictată pe o stelă protoclasică din Izapa (Norman 1976: fig. 3.26). Vezi şi *infra*, nota pentru *Toţi dinţii mi se clatină.*

p. 69

şarlatani: aici, ca şi în alte părţi, cuvîntul tradus prin „şarlatan" sau „şarlatani" este *k'axtok'*, care apare în PV numai cînd se citează un dialog. Se foloseşte pentru personajele care au făcut sau sînt bănuite că au făcut o şmecherie, printre alţii Hunahpu şi Xbalanque, Zipacna, Luna Sînge, Tamazul, Pătimaşa şi Jelitoarea, împreună cu războinicii quiché care le-au jucat o festă unor duşmani adormiţi. În dicţionarele compilate de misionari este tradus prin „diavol" (DB, FV).

p. 69

mi-au mutat falca din loc: astfel se explică de ce arată cum arată ciocul unui papagal macao, cu mandibula uriaşă şi maxilarul mic şi retras.

p. 69

Toţi dinţii mi se clatină: în text: *chu* „se clatină"; DB glosează o formă reduplicată, *chuyucha*, prin „a zornăi". În prezent populaţia tzotil maya suge coaja copacului nance (specia de copac în care stătea cocoţat Şapte Macao cînd a fost săgetat), drept leac atunci cînd i se mişcă dinţii (Breedlove şi Laughlin 1993: 151).

p. 69

Te rugăm, iartă-i: am adăugat „te rugăm" ca traducere a cuvîntului *qi* [qui], pentru a reda sensul său de politeţe exagerată (FV).

p. 70

cu mare cazmă: în text: *nimaq wa' ch'ij* [nimac ua chih], tradus cuvînt cu cuvînt „mare această cazmă", în care *ch'ij* este tradus pornind de la *ch'ijinik* „sforţarea de a face ceva" (MX).

p. 70

Ce dulciuri puteţi pregăti, pentru care otrăvuri aveţi leac?: „dulciuri" şi „otrăvuri" sînt amîndouă *ki'* [qui], un cuvînt cu acelaşi sens pînă în ziua de azi (vezi şi notele pentru p. 73).

p. 70

Nu putem scoate decît viermii din dinţi: există un mit contemporan mopan maya în care Domnul K'in („Soare" sau „Zi") provoacă o durere de dinţi mai-marelui

vulturilor şi apoi este rugat să vină să-l vindece (Thompson 1930: 129–132). Motivul acestei şmecherii este dorinţa protagonistului de a-şi recăpăta soţia răpită de vulturi.

p. 70

nu tămăduim decît ochi: vindecarea ochilor face parte din aceeaşi specialitate medicală ca vindecarea oaselor şi a dinţilor, deoarece limba quiché clasifică ochii drept oase. În PV ochii se numesc *ubaq* [ubac] *uwach*, literal „oasele (sau găoacele) ochilor săi"; în prezent li se spune *ub'aq'och*. Andrés Xiloj este el însuşi doctorul unui teritoriu asemănător cu cel al lui Hunahpu şi Xbalanque: în afară de faptul că pune oasele la loc şi vindecă luxaţiile, mai ştie să prepare şi picături pentru ochi.

p. 70

E vreun vierme care roade osul: quichéii contemporani continuă să creadă că durerea de dinţi este provocată de un vierme care roade osul. După T. J. Knab (mi-a comunicat personal), în Mezoamerica există un parazit ce se fixează în gingii.

p. 70

o spoială: în text: *q'u* [cu] „spoială" (MX).

p. 71

l-au jumulit în jurul ochilor: aici rădăcina verbului este *ch'olik* [cholic] „a tăia sau a smulge părul sau penele" (MX), sau „a jumuli, a jupui, a îndepărta coaja" (FV). Este clar că aceasta vrea să explice de unde se trag petele mari, albe şi fără nici o pană din jurul ochilor papagalului macao roşu (Forshaw 1973: 364–367). Presupun că Şapte Macao se fălea cu două discuri mari de metal, acolo unde macao roşu are acum petele. Aşa cum mi-a demonstrat Charles Bigelow (un îngrijitor de papagali macao), emoţia sau furia fac ca aceste pete să se înroşească vizibil. Poate că pe vremuri quichéii considerau această roşeaţă ca o amintire a pretenţiilor solare avute cîndva de această pasăre.

p. 71

Ce-au făcut a fost numai cuvîntul Inimii Cerului: populaţia zunis îi descrie uneori în acelaşi mod pe eroii războinici ahayuuta, care, ca şi Hunahpu şi Xbalanque, sînt şarlatani, dar care nu fac altceva decît să îndeplinească spusele Tatălui Soare, deşi par să facă ce vor ei (D. Tedlock 1972: 234–248).

p. 71

o bîrnă pentru coliba lor (...) *o grindă pentru coliba lor*: pasajul nu precizează pentru ce intenţionează să folosească cei Patru Sute de Băieţi buşteanul. „Bîrnă" este în MS *aqan* [acan], literal „picior". Andrés Xiloj a opinat că acesta trebuie

să fie un stîlp vertical terminat cu o furcă. „Grindă" este *wapalil* (astăzi *apalil*), despre care spune că este cuvîntul utilizat pentru grinda orizontală de deasupra unei uşi sau ferestre.

p. 71

Ne-ar prinde bine un ajutor: în text: *kaqachaq'imaj* [cacachaquimah] *tana*, în care *kaqa-* este „incomplet-noi", iar *tana* indică o rugăminte; rădăcina verbului de la care vine este *chaq'imaj*, dat în FV ca „a cere împrumut".

p. 72

să-l aruncăm în ea: verbul este aici *tzac* [tzac] „a azvîrli, a arunca" (MX). Aceasta nu-i decît o fanfaronadă; nu corespunde cu ceea ce de fapt vor face pînă la urmă cei Patru Sute de Băieţi.

p. 72

De ce împrăştii lut în groapă?: rădăcina verbului este scrisă [macaha], dar cu *h* eliminat şi transformat în *n*; în MX există *mak'inik* „a împrăştia". Aici cei Patru Sute de Băieţi îşi propun să fie sarcastici cu Zipacna, dar, ca şi atunci cînd au ameninţat că-l vor azvîrli în groapă, nu este decît o fanfaronadă.

p. 72

vîrît: în text [pachal]; în MX este *pach'alik*, care înseamnă „a fi între doi pereţi sau într-o crăpătură".

p. 72

prăvălim un buştean mare: rădăcina verbului este *tar-*; în MX cuvintele care încep cu *tar-* şi *t'ar-* au sensul de a da o lovitură care răsună. De fapt cei Patru Sute de Băieţi plănuiesc să instaleze la coliba lor un stîlp de susţinere vertical, înfigînd capul de jos într-o victimă sacrificată.

p. 72

a săpat o scobitură laterală: Edmonson menţionează aici obiceiul quiché conform căruia cînd se sapă o groapă pentru dansul contemporan Stîlpul Zburător, într-o scobitură făcută în peretele lateral al gropii principale făcute pentru stîlp se depun ofrande (1971: 45). În dialectul achí al quichéilor există o poveste în care un personaj cunoscut acum cu numele Zipac duce un buştean comparat de povestitor cu stîlpul folosit în Dansul Maimuţei (Shaw 1971: 48).

p. 73

la alt nivel sau cu două niveluri mai departe: prin „nivel" am tradus *eleb'al*, care literal înseamnă „gură de scurgere"; dar m-am inspirat din Burgess şi Xec (1955: 42), care cred că sensul este „ridicătură", ceea ce se potriveşte cu credinţa generală din Mezoamerica că lumea subpămînteană este stratificată.

p. 73

băutură a (...) dulce: în text: *ki'* [qui] „dulce", „otravă", „băutura maguey" şi (în conformitate cu PG) „vin sau chicha". În limba contemporană quiché „maguey" este *ki*, iar „dulce" este *ki'* (AG), dar PG (sursă colonială demnă de încredere) dă *ki* pentru amîndouă. „Vinul" despre care se vorbeşte trebuie să fie o varietate de „maguey", băutură cunoscută în Mexic sub numele de pulque (din nahuatl) şi care în Guatemala nu se mai produce. În PV trebuie fiert într-un anumit stadiu, are nevoie de trei zile ca să fermenteze şi-i face pe cei Patru Sute de Băieţi să nu mai simtă nimic (p. 73). Cel puţin una dintre varietăţile de pulque mexican trebuie fiartă, varietatea în care bucăţi de maguey sînt fierte cu miere înainte de-a fi puse la fermentat. Pulque (cu sau fără miere) este dulce la gust înainte de fermentare şi amară după aceea; poate înţelesul aparent contradictoriu al lui *ki'* reflectă caracterul paradoxal al unei băuturi care debutează prin a fi dulce şi inofensivă şi sfîrşeşte prin a fi amară şi (într-o anumită cantitate) toxică.

p. 73

să (...) inaugurăm: în text: [lacabebal], cu un sufix care indică instrumentul (*-b'al*); în DB apare *laq'ab'ej* „să ocupi un loc pentru a-l locui".

p. 73

ciuguliseră tot: rădăcina verbului este [culun]; în MX apare *q'ulunik* „a smulge, a devasta, a despuia".

p. 74

Hundrath (...) joc de cuvinte: în acest pasaj autorii se întreabă dacă termenul pentru Pleiade, care este *Motz*, n-ar putea veni din *omuch'* în *omuch' k'ajolab'* „Patru Sute de Băieţi" sau dacă legătura nu este decît un *sakb'al tzij*, literal „joc-instrument cuvinte"; FX redă *saki* prin „a juca cărţi sau zaruri". *Omuch'* este compus din *o-* „cinci" şi *much'* „optzeci", adică 5 × 80 = 400. Verbele cu rădăcina *much-*, care în kekchí (EH) iau forma *moch'-*, au înţelesul de „a lua un pumn" sau „a face o grămadă" (FX). *Motz*, în afară de faptul că este un nume dat Pleiadelor, înseamnă „grămadă" sau „teanc", în timp ce verbele cu rădăcina *motz-* pot fi folosite cu sensul de un număr mare de oameni care stau grămadă (FX). Din toate acestea pare limpede că *motz* ca denumire a Pleiadelor poate foarte bine să-şi aibă originea în formă arhaică a numelui quiché pentru cei Patru Sute de Băieţi. Aceasta m-a făcut să traduc *motz* prin „Hundrath", o formă arhaică (Old Norse) a cuvîntului englez „hundred" (o sută). În modul actual de-a gîndi, quichéii cred că Pleiadele simbolizează un pumn de seminţe.

p. 74

plăsmuirea: în text: *jalwachixik*; în FV apare *jalwachir* „a schimba un lucru pentru altul".

p. 74

braţele din faţă: am tradus astfel *xul*, pe baza unui cuvînt din FV căruia îi lipseşte începutul, dar stă între *xulb'aq* şi *xulu*; este explicat prin „braţele mici ale crabului sau ale creveţilor".

p. 74

unde se deschideau: în text: [pa hac]; *pa* este „în" şi [hac] a fost tradus pe baza cuvîntului *jaq* (din FV) „a deschide ceva" (cum ar fi perdelele sau pleoapele).

p. 74

cleştii: în text: *uko'k* [ucoc] *q'ab* „braţul-care-cară-lucruri", în care *ko'k* este tradus pe baza unui cuvînt din MX.

p. 74

*Drept spate i-au pus crabului o lespede care zdrăngăne*a: comentariul lui Andrés Xiloj: „Un crab este întocmai ca un ceas de mînă: are carnea în interior şi-i os curat în afară".

p. 74

au pus după aceea carapacea sub o ieşitură: Andrés Xiloj şi-a imaginat locul ca aflîndu-se sub o cascadă.

p. 74

nu mai pot de foame: „foame" este o metaforă quiché pentru dorinţă sexuală; faptul că aici această metaforă este subînţeleasă devine mai clar pe măsură ce povestirea se desfăşoară.

p. 74

vă rog veniţi să mi-o arătaţi, băieţi: Andrés Xiloj a chicotit citind acest pasaj şi a spus: „Aici Zipacna ăsta îi insultă pe băieţi, le spune să nu le fie frică. Se spune aici *kib'e ta iwab'a*, care ar putea fi *kib'e ta iwab'a'* « Numai dacă aţi veni şi voi *iwab'a'* — să-mi arătaţi — », dar ar mai putea fi şi *keb'e ta iwab'aj* « Numai dacă *iwab'aj* — pietrele voastre, boaşele voastre — vin şi ele ». În prezent, cînd cineva se eschivează de la o dispută, se spune *ke'me ta iwab'aj* « Nu-ţi ascunde boaşele ». Aşa că Zipacna spune « Nu aveţi boaşe, băieţi? » Sînt încă tineri." Jocul de cuvinte din acest pasaj nu poate fi transpus în engleză, dar am încercat să evidenţiez implicaţia sexuală folosind pronumele feminin pentru crab (deşi pronumele în quiché nu are gen), din moment ce crabul este obiectul „foamei" lui Zipacna.

p. 74

Nu vreţi, vă rog: această propoziţie începe cu *la qi* [qui], *la* făcînd să fie o întrebare la care se răspunde cu da sau nu, iar *qi* (după FV) indică politeţe exagerată.

p. 75

am să vă arăt un loc unde sînt o mulțime de păsări: continuînd pe linia comentariului său de mai sus, Andrés Xilaj a spus: „Uite-l din nou, doar că acum e *nuwab'a'* « am să vă arăt ceva » sau, poate, *nuab'aj* « boașele mele » — are boașe". Cît despre „păsări" (*tz'ikin*), cea mai folosită metaforă pentru penis în quiché este „pasăre". Edmonson consideră că această metaforă este recent împrumutată din spaniolă (1965: 130), dar ea apare și în dicționarele coloniale (TC, PM, FV). *Pich'*, cuvîntul quiché pentru o ciocănitoare cu capul roșu (probabil *Dryocopus lineatus*), oferă o metaforă mai specifică nu numai pentru penis, dar și pentru pătrunderea lui (PG, FT, FV, FX). Acest cuvînt este evident sursa poreclei spaniole din Guatemala date penisului, „picha" (Rubio 1982).

p. 75

Am intrat: rădăcina verbului este *ok-*, glosat literal ca „intra" în tot acest pasaj; o soluție simplă, care păstrează și în engleză același dublu înțeles existent în original.

p. 75

cu fața în jos (...) *pe spate*: aceste două poziții opuse ale trupului sînt redate în tot acest episod prin *jupulik* și *pakalik*. Deși aici unii traducători au întîmpinat greutăți, în MS cuvintele sînt scrise corect, au fost tălmăcite de DB întocmai cum le-am tradus și eu, iar pentru Andrés Xiloj au fost perfect clare.

p. 75

carapacea îi lucește roșie: unii traducători au fost siguri asupra culorii crabului, dar sînt specii de crab roșii și înainte de-a fi fierți.

p. 75

poate e mai bine să intru culcat pe spate: Andrés Xiloj începuse să chicotească înainte de a ajunge la acest pasaj, dar citindu-l, a izbucnit în rîs, explicîndu-ne: „E clar, crabul e o femeie. Cum bine știți, femeia o face culcată pe spate, dar aici este invers: bărbatul e dedesubt, iar crabul se va urca deasupra. Acestea sînt experiențe. Pe vremuri cred că nu se știa ce este păcatul. Căutau o cale de a înțelege totul." Cei care vorbesc limba mopan maya folosesc cuvîntul crab, *yux* (*is* în UU), ca o metaforă pentru „vulvă".

p. 75

nu i se mai vedeau acum decît genunchii: în acest punct, Andrés Xiloj s-a rezemat de spătar, exclamînd: „Dumnezeule! A intrat pînă la genunchi!"

p. 75

A scos un ultim suspin și s-a liniștit: „suspin" aici este [biquitahic], tradus așa cum a sugerat Xiloj; în MX pentru „suspin" este dat *b'iq'b'itik*. Xiloj a tradus *xlilob'* prin „fu liniștit"; FV dă *lilot* ca „liniștit". Despre starea în care se afla

Zipacna, Xiloj a explicat: „Acum nu-l mai tulbură nimic". Episodul cu Zipacna şi crabul l-a făcut să ne spună o povestire publicată în altă parte (D. Tedlock 1983b: 317–320). În dialectul quiché achí este o istorie contemporană despre un personaj numit Zipac, în care implicaţia sexuală este redată mai clar decît în PV (Shaw 1971: 48–51).

p. 76

Ademeneşte-l pe Cutremur să se aşeze jos: „ademeneşte" este *b'ochi'j* după DB; „să se aşeze jos" este *ku'b'ik* [cuubic] după MX. Pe Cutremur l-am adăugat eu ca să clarific înţelesul propoziţiei, separînd-o astfel de referinţele la plural din propoziţia anterioară.

p. 76

în decursul zilelor, în decursul luminii: în text: *chi b'e q'ij* [quih], *chi b'e saq* [zac] „în-drumul zilei (sau al soarelui), în-drumul luminii". După părerea lui Andrés Xiloj, sensul este „pentru tot timpul. Întocmai cum noi, în familia noastră, sîntem ţesători. Tot timpul şi pentru tot timpul sîntem ţesători." O alternativă a traducerii şi alte comentarii ale lui Xiloj se găsesc în nota pentru *cît timp cît este zi, cît timp este lumină*, de la p. 285.

p. 76

Luaţi-o înainte: în text: *chik'ama qab'e* [chicama cabe], literal „ia drumul nostru", o expresie obişnuită quiché, pe care am tradus-o cu expresia curentă în engleză.

p. 76

doar suflau spre păsări cînd le vînau: Andrés Xiloj a remarcat: „Cînd oamenii se duc acum la vînătoare, cu puşti, şi cînd văd că se apropie un animal, fac asta [suflă repede în aer]. Este ca şi cum ar sufla fluid magnetic: animalul se opreşte, simte, bănuieşte că este vreun om ascuns. Cînd animalul se opreşte pentru un moment, vînătorul trage şi asta-i tot. Animalul se oprise ca să vadă de unde venea zgomotul."

au făcut foc cu un sfredel: în text: *xkib'aq k'u kiq'aq'* [xquibac cu quicac] „şi-au sfredelit apoi focul-lor". Un exemplu din acelaşi idiom este dat de DB ca *kanub'aq'* [ca3] „am început un foc"; FV are *b'aq* pentru „a sfredeli".

p. 77

cel care urmează să fie făcut şi fasonat: este o referinţă la omenire şi problema este aceeaşi pe care o discută gemenii în pp. 67–68. Ca mulţi alţi indieni americani gemeni eroi, ei sînt ucigaşi de monştri şi fac ca pămîntul să poată fi locuit de oameni.

p. 77

inima omului: „eu am adăugat „omului", pornind de la ideea că subiectul discuției a rămas același ca în propoziția anterioară.

p. 77

o bucățică de carne, o masă cu carne: paralela se face între *ti'k* și [chacuxic], care au fost traduse în multe și diferite feluri; versiunea mea se bazează pe *ti'nik* „a mînca carne" (MX) și *ch'akuj* „a mînca carne" (FV).

p. 77

i-au legat gleznele de încheieturile mîinilor: „gleznele" și „încheieturile mîinilor" sînt *ukul raqan uq'ab* [racan ucab], literal „gîturile-lui picioarele-lui brațele-lui"; Andrés Xiloj a explicat că în quiché „gîtul" unui picior sau braț este „glezna" sau „încheietura". De fapt este pregătit pentru o înmormîntare în stil „ghem", cu genunchii adunați sub bărbie; poate la asta se referea Uragan cînd i-a îndemnat pe gemeni să-l ademenească „să se așeze jos".

PARTEA A TREIA

p. 81

să bem pentru istorisirea: verbul pentru „bem" este aici [camuh]; urmînd recomandarea lui Edmonson, l-am citit *qumuj* „a bea" (1971: 58) și am găsit confirmarea ortografiei corecte în FT și TC. Dacă autorii lui PV sînt deținători ai titlului de Maestru de Ceremonii (vezi INTRODUCEREA și notele pentru p. 174), atunci băutura despre care se vorbește este preparată din cacao, iar cititorii sînt rugați să-și imagineze că participă la o nuntă. Vasul tradițional pentru această băutură, din Mexic pînă în Panama, este o tigvă (McBryde 1947: 57), iar povestirea pe care autorii se pregătesc să o spună va indica originea acestei tigve.

p. 81

Unu Hunahpu și Șapte Hunahpu, cum li se spune: în quiché aceste nume sînt *jun junajpu* și *wuqub'* [uucub] *junajpu*, în care *junajpu* este unul dintre numele celor douăzeci de zile ale calendarului divinatoriu. MS îl lasă în acest punct deoparte pe Șapte Hunahpu, dar tot ce mai este în propoziție este la plural, iar două propoziții mai departe cei doi frați sînt numiți împreună. Așa cum arată numărul lor, Unu și Șapte Hunahpu reprezintă toate cele treisprezece zile posibile care poartă numele de *Junajpu* (p. 197).

p. 81

Unu Maimuță și *Unu Meșter*: aceste nume sînt *jun b'atz'* [batz] și *jun chuen* [chouen]. *B'atz'* este numele unei zile în quiché și în chol (JH), în ambele limbi însemnînd „maimuță urlătoare". *Chuen* este în kekchí (EH) și yucatec

(AB) numele aceleiași zile, în yucatec referindu-se la meșteșug. Corespondentul yucatec al celor două maimuțe gemene este *yaxal chuen* „primul meșter" (CB).

p. 81

Femeia Egretă: se spune *xb'aqiyalo* [xbaquiyalo], în care *x-* înseamnă „ea din"; *b'aqiya-* pare echivalent cu yucatecul *bak' ja'*, în care *bak'* (ca și *baq* în quiché) înseamnă „os", iar *ja* (asemenea lui *ya'* în quiché) înseamnă „apă". *Bak' ja'* este denumirea yucatec a unui bîtlan sau a unei egrete, în timp ce *-lo* ar putea fi un sufix demonstrativ yucatec care înseamnă „acesta" (AB). Capul cu creastă al unei egrete albe ca zăpada (*Egretta thula*) este reprezentat la Palenque în glifa numelui corespondentului din perioada clasică maya a Femeii Egretă, unde tăbliță din Templul Crucii o descrie ca pe o mamă a doi sau, poate, trei gemeni (D. Tedlock 1990; 1992a: 254, 263–266).

p. 81

un părtaș: în text: *laq'el* [laquel], FV dă un exemplu de folosire a acestui cuvînt prin care o femeie s-ar putea referi la altă femeie cu care împarte același bărbat, spunîndu-i *nulaq'el* (*nu-* „al meu").

p. 81

fluierari și cîntăreți, erau scriitori și totodată cioplitori, cizelatori în jad și cizelatori în metal: în aceste două sintagme de cîte trei termeni ce desemnează fiecare o anume îndemînare, scrisul este grupat cu artele interpretative, nu cu meșteșugurile. Aceasta indică legătura strînsă dintre el și recitare (vezi și notele pentru p. 53). „Scriitor", se spune *ajtz'ib'*, cuvînt în care *tz'ib'* se referă la scrisul, pictura și desenul pe brocart; „cioplitor" este *ajk'ot*, în care *k'ot* înseamnă „obiect lucrat în lemn" (FX) și (ca rădăcină verbală) „a sculpta" (TC). Cuvîntul pentru „cizelator în jad" este *ajxit*, în care *xit* înseamnă „piatra foarte verde, ca turcoaza" (PG).

p. 81

un șoim: denumirea quiché a acestei păsări este *wok*, probabil sinonim cu *wak*, șoimul rîzător care vine pe terenul de joc cu mingea într-un pasaj ulterior. Șoimul rîzător își începe cîntecul cu o silabă care poate fi auzită ca *wok* sau *wak* (vezi și notele pentru p. 104). El zboară iute și direct dintr-un loc într-altul, și nu planează în cercuri (Álvarez del Toro 1971: 46), ceea ce se potrivește cu mișcarea descrisă în acest pasaj.

p. 81

Xibalba: această denumire, *xib'alb'a*, în noua ortografie derivă din aceeași rădăcină ca *xib'ij* „speria"; *-b'a* de la sfîrșitul cuvîntului poate veni din *-b'al*

„loc de" sau poate fi reduplicativ. Vorbind despre pămînt indică lumea subpămînteană, spre deosebire de fața pămîntului (*uwach ulew*), dar cu privire la cer, termenul ar putea indica o lume de dincolo de cerul care se vede. În yucatec cuvîntul s-a păstrat cu sensul de „diavol" (AB); în quiché este tot numele lumii subpămîntene și trebuie rostit cu prudență.

p. 82

Unu Moarte și Șapte Moarte: aceste nume sînt *jun kame* și *wuqub'* [uucub] *kame*, în care *kame* este unul dintre cele douăzeci de nume ale zilelor calendarului divinatoriu; are aceeași rădăcină cu forme ca, de pildă, *kamel* „om mort", dar nu este cuvîntul frecvent pentru „moarte" (acesta fiind *kamik* sau *kamikal*). Unu și Șapte Moarte sînt tratați în narațiune ca două persoane, așa cum sînt și Unu și Șapte Hunahpu, dar numerele lor arată că ei reprezintă toate cele treisprezece zile posibile care poartă numele Moarte (vezi p. 197).

p. 82

Par de-a dreptul hotărîți să treacă chiar pe deasupra noastră!: în text: *xax kejikik uloq* [uloc] *paqawi* [pacaui], literal „sigur ei-taie-drept acolo deasupra-noastră".

p. 82

Zgîndără Bubă și *Adună Sînge*: în text aceste nume sînt *xik'iri* [xiquiri] *pat* și *kuchuma kik'* [quic], traduse astfel încît să se potrivească unul cu altul și cu remarca prin care autorii dau explicații. În kekchí, *xik'i-* este „alunecare", iar *pat* este „coaja unei răni" (EH); *kuchu-* este „adună, reunește" în quiché (FX, AG) și cakchiquel (TC), în timp ce *kik'* este „sînge". Dar acestea ar putea fi variante quiché ale unor nume din Ținuturile de Jos maya, etichetate Zeu L de iconografi, care pare a fi un zeu din lumea subpămînteană, deoarece uneori poartă o bufniță pe pălărie, și negustor, din cauza unei sacoșe specifice pe care uneori o cară în spate (Taube 1992: 79–88). În chol, *pat* înseamnă „spate", *kuch* înseamnă „greutate", iar *kuchu-* este „cară" (JH).

p. 82

să stoarcă sînge din oameni: Andrés Xiloj a comentat: „Cînd e o ceartă, cînd oamenii încep să se bată, se lovesc unii pe alții. Se varsă sînge, iar Xibalba primește sîngele ăsta. Vedem cum s-a scurs, dar s-a scurs în clondirele necuraților. E ca o hrană pentru ei."

p. 82

Diavol: astfel s-a tradus *ajal*, un cuvînt care apare în quiché numai în compunerea numelui demonilor (FX). În chol este denumirea generică pentru „spirit rău" (AA).

p. 82

să facă să le iasă puroi din picioare, să le îngălbenească feţele, să-i îmbolnăvească de gălbinare: pasajul ar putea să se refere nu numai la hepatită, ci şi la friguri galbene (dacă frigurile galbene existau pe vremea precolumbienilor!), maladie ale cărei simptome includ icterul. „Puroi din picioare" ar fi infecţii propagate prin sistemul limfatic. Am tradus „gălbinare" cuvîntul *q'anil*, literal „îngălbenire".

p. 82

a face oamenii să fie numai oase (...), pînă cînd mor de slăbiciune şi umflături: prima dintre aceste suferinţe este *siyaj b'aq* [bac], în care primul cuvînt ar putea să fie o formă a lui *siy* „întins" (FX), iar al doilea înseamnă „os"; DB glosează *siyaj b'aq* prin „schelet" şi *siyaj b'aqil* drept numele unei maladii nespecificate; MX traduce *baqil*, literal, atît prin „ciolănos", cît şi prin „subţire, slab". Cea de-a doua suferinţă este *xupan* „hidropizie" (FV PG), azi mai cunoscută ca edem, umflătură produsă de un exces de fluid în ţesuturile sau cavităţile corpului. După părerea lui Andrés Xiloj, şamanii contemporani, numiţi *ajmesa* „păstrători ai mesei", uneori se înrăiesc şi, prin ritualul numit *chaqij mesa* „masă uscată", cer Xibalbei să provoace emacierea. „Pun oase în trupul unei persoane, cu ajutorul rugăciunilor, ca să-l usuce. Pun un craniu în trupul unei persoane. Îi usucă tot trupul." El a relatat un caz recent petrecut în Momostenango, cu prilejul căruia un om a fost dat în judecată deoarece „în locul în care omul îşi ardea ofrandele se aflau cranii şi oase de la braţe şi de la picioare. Cu ajutorul acestora el nenorocea oamenii. „Edemele sînt produse de alt ritual, numit *rax mesa* « masă proaspătă » (sau « bruscă », sau « tare »), a continuat Xiloj. Şi ele sînt produse cu oase. Lasă osul sau ce-o mai fi în apă, şi osul acela ajunge să fie pus în trupul persoanei care apoi se umflă. Este ca o injecţie, dar răul vine de la osul ăla. Cum i-a fost pus în trup, l-a şi nenorocit."

p. 83

să bage lumea în sperieţi: verbul este *k'ulwachij*, pe care FV îl traduce prin „a da de cineva". Pentru Andrés Xiloj exprimă ceea ce se întîmplă într-un anumit fel de vis: „Cînd eşti în pat, dar nu chiar adormit... atunci apare arătarea; se prezintă. Vine cineva să te atingă, simţi că vine chiar atunci să te atingă, dar nu poţi nici să te mişti, nici să ţipi." Aceasta este fenomenul numit de cercetătorii viselor „halucinaţie hipnagogică" (B. Tedlock 1987: 116).

p. 83

de cîte ori au gunoi sau murdărie în (...) casă: după părerea lui Andrés Xiloj, cea mai sigură cale să ţii trimişii Xibalbei departe de casa ta este să mături des şi să nu laşi să se adune murdăria. Vezi povestirea din prima notă pentru p. 83, în care o casă este curăţată cu grijă pentru a pune capăt relelor provocate de un xibalban.

p. 83

în pragul uşii, în curtea interioară a casei: în text: *chiirij ja* „în spatele casei" şi *chuwa ja* „în faţa casei". În quiché, aşa cum ne-a explicat Andrés Xiloj, „spatele casei" este acolo unde ai o uşă sau o intrare care dă spre drum sau spre cărare, în timp ce „faţa" este partea care dă într-o curte interioară (patio), fie ea închisă sau nu pe toate laturile.

p. 83

ca oamenii să moară în drum, de-o „moarte năprasnică": boala aceasta se numeşte *rax kamikal* „moarte recentă (proaspătă, bruscă, năprasnică)". După Andrés Xiloj, este ca un edem (vezi *supra* nota pentru *a face oamenii să fie numai oase*) provocat de practica unor ritualuri descrise vorbind despre *rax mesa*: „Vin să te sperie cînd ai plecat la drum şi nu mai ajungi acasă. Poţi aşa, deodată, cădea într-un şanţ, *rax kamikal*. Cum spune aici în *Popol Vuh*, « îţi vine sînge în gură ». E ca şi cum ai avea pneumonie: începi brusc să vomiţi sînge şi mori pe loc. E urmarea unei *rax mesa*. Îţi pun un os în plămîni şi ţi-i vătămează într-o clipă. Începi să vomiţi sînge curat. Ei poartă tot materialul pe umeri, cum spune aici: « le încarcă pe umeri ». Dacă-i întîlneşti pe drum, te pot şi omorî. Dar nu-i chiar *ajmesa*, ci mai curînd spiritul lui [ocrotitor] sau *win* [animal]." Aripă şi Chingă de Boccea, domnii din Xibalba însărcinaţi cu această formă de moarte, au un corespondent în Ţinuturile de Jos maya, cunoscut iconografilor sub numele de Zeu Q (Taube 1992: 105–107), care îl atacă pe Zeul M (un negustor) pe drum, cum se arată în *Codexul din Madrid* (50a, 54c).

p. 83

Aşa sînt cei care îşi împărtăşeau gîndurile: ajungînd aici, Andrés Xiloj şi-a amintit o poveste pe care ne-a relatat-o imediat. E vorba despre un tînăr care se supără atît de rău pe nevastă, încît e gata să bage un cuţit în ea, şi totul deoarece un trimis al Xibalbei aruncă tot timpul, pe ascuns, fire de păr, bucăţele de cîrpă sau chiar gîndaci în mîncarea pe care aceasta i-o pregăteşte. Venit să fie prezent la omor, xibalbanul îi spune tînărului că tocmai i-a văzut nevasta dînd de mîncare altui bărbat. Cînd ajunge acasă să prînzească şi-i cere nevestei să-i dea pieptul puiului pe care îl gătise, femeia nu reuşeşte să-l găsească în oală. Mai tîrziu, tînărului îi vine ideea să se urce într-un copac; pămîntul se zdruncină şi dintr-o dată privirea tînărului se opreşte pe locul unde domnii din Xibalba se adună regulat să se ospăteze cu sîngele vărsat prin violenţă. Întîi îl vede venind pe Adună Sînge (căpetenia) şi ultimul care soseşte, pe nume Jodido (un cuvînt spaniol care poate fi tradus aproximativ prin „schimonositul"), se întîmplă să fie tocmai xibalbanul care uneltise împotriva lui. Jodido se laudă povestind cum a şterpelit pieptul de pui din oală şi le spune celorlalţi că foarte curînd vor avea parte de sîngele bietei femei care îl gătise. După plecarea xibalbanilor, tînărul se întoarce acasă şi aruncă apă fiartă în toate colţurile casei. Revenind la locul ospăţului la timp ca să-i vadă pe xibalbani adunîndu-se, îl observă pe Jodido,

venit mai tîrziu, mișcîndu-se anevoie din cauza opărelii cu care se alesese. După aceasta în mîncarea tînărului n-a mai apărut nici un gunoi.

p. 83

au fost aţîţaţi şi îmboldiţi: în text: *xetzayixik* [xetzaixic] „au fost sărați (condimentați)" (MX) și *xekotob'ax* „au fost urmăriți" (DB).

p. 83

echipamentul de joc: în text: *etz'ab'al* [etzabal] „instrument de joc"; „șorț" este *tz'u'm* „piele de animal"; în arta clasică maya din Ţinuturile de Jos se vede clar că este vorba de o piele de animal. Jugul confecționat din lemn sau piele și purtat lateral, la nivelul șoldului (Leyenaar și Parsons 1988: 107) este *b'ate*, posibilă combinație între *bat*, cuvînt atestat în yucatec (AB) și mopán (UU) cu sensul „topor", și cuvîntul cholan *te'* „lemn, copac"; este folosit drept nume al jocului însuși pe arii mari din Mezoamerica și Caraibe. Mai tîrziu, cînd vor juca împotriva celor din Xibalba, Hunahpu și Xbalanque vor primi și returna mingea cu acest „jug". Apărătoarea de braț se numește *pach'q'ab* și asigură protecția unui jucător cînd acesta lovește mingea stînd pe vine, sprijinindu-se de pămînt într-un braț (Leyenaar și Parsons 1988: 114). Panașul, reprezentat în reliefurile cu terenuri de joc cu mingea din Chichén Itzá ca un mănunchi înalt de pene prins în creștetul capului jucătorilor, este *yachwach*; în DB apare *yachwachib'ej* tradus prin „a încorona". Legătoarea de cap corespunzînd probabil coroniţelor sau turbanelor purtate pe frunte de jucătorii din Chichén Itzá este *wach sot*, în care *wach* este „față" și *sot* „a face ceva ca un cerc, ca o coroană sau un inel" (FV). Mingea de gumă este *kik'*, literal „sînge", dar termenul se referă și la rășina arborilor în general și a celui de cauciuc în special. Europenii au văzut pentru prima dată mingi din cauciuc în Caraibe și în Mezoamerica.

p. 84

Păstrători Militari ai Rogojinii: acest titlu este *rajpop achij* „ai-ei-păstrători-rogojină soldați".

p. 84

Şi solii ăştia ai lor sînt bufniţe: Andrés Xiloj a comentat: „Uneori vine cîte o bufniță în apropierea casei și începe să cînte. Ăsta-i un semn. Da, un semn din partea Xibalbei." A vîna o bufniță se spune *ch'ab'i tukur*, în care *tukur* înseamnă „bufniță", iar *ch'ab'ij* „a lovi cu săgeata" (FV) sau „a pluti în jos ca o pasăre de pradă" (DB, FX).

p. 84

Marele Hău cu Peşti în Cenuşă: acest loc se numește aici *nim xob' karchaj* și *nim xol* (Marele Hău) mai departe (p. 147); în alte documente apare ca *nim xol*

karchaj (TV) și *xol karchaj* [charkaj] (RA). Locul este un oraș de lîngă Cobán, a cărui denumire oficială este San Pedro Carchá, dar în vorbirea curentă și în kekchí (limba maya locală) este *nim karcha*. *Nim* înseamnă „mare" atît în kekchí, cît și în quiché; vorbitorii contemporani de kekchí spun că termenul *karcha* este compus din *kar* „peşte" și *cha* „cenușă" (vezi nota pentru *„cei doi arătau ca* niște știuci, la p. 271). Autorii lui PV se poate să fi dat acestui nume aceeași interpretare de vreme ce *kar* are același înțeles în quiché, în timp ce „cenușă" se spune *cha*, justificînd astfel de ce uneori este scris cu un *j* final. Cît despre diferența dintre *xob'* și *xol*, primul este din kekchí și se referă la o depresiune geologică sau hău (EH), în timp ce al doilea este din quiché și înseamnă un spațiu între lucruri (FX). În regiunea respectivă există multe depresiuni carstice, dar titlul domnilor din *El Titulo de Totonicapán* limitează posibilitățile de localizare, specificînd că Hăul este acolo unde se află un *ch'uti cho*, adică „mic lac" (Carmack și Mondloch 1983a: 74–75). Acest amănunt indică Las Islas, un parc aflat în vîrful orașului San Pedro Carchá. Aici rîul Cahabón (unica sursă locală de peşte) formează o baltă uriașă acolo unde traversează fundul unei depresiuni mari, rotunde, chiar înainte de a intra într-un canion lung și adînc (vezi *infra*, nota pentru „la gura de unde se întretaie canioanele").

p. 84

repetau solia, rostind întocmai cuvintele: în text: *ta xkitzaq* [xquizac] *k'ut* [cut] *kitzij xawi xere ucholik utzij*. DB traduce *tzaqonisaj ri tzij* prin „a îndeplini cuvinte", iar FV traduce *tzaqantik* „a preda, a reda, a regurgita"; *xawi xere* este „tot același" și *ucholik* este o formă nominală a lui *chol* „a spune rînd pe rînd" (FV).

p. 84

Nu-i așa că domnii (...) *vorbesc serios?*: rîndul următor, în mod evident un răspuns, arată clar că acest rînd face parte dintr-un dialog, iar nu din narațiune.

p. 84

Plecăm (...) *deși abia am sosit*: prin „deși" este tradus *xaet*, pe care DB îl glosează ca „în zadar, degeaba". Antiteza apare frecvent în felul de a vorbi al lui Hunahpu și Xbalanque.

p. 84

doar să cîntați: aici este vorba de-a cînta din fluier [*tzuan-*]. Rămînînd acasă în timp ce Hunahpu și Xbalanque coboară în Xibalba, Unu Maimuță și Unu Meșter reflectă faptul că Marte rămîne în urmă dacă se află lîngă Venus cînd acesta nu mai poate fi văzut ca luceafăr de dimineață.

p. 85

la gura unde se întretaie canioanele: în text: *chuchi'* [chuchi] *jalja siwanub'*, în care primul cuvînt înseamnă „la gura lui", cel de-al doilea este o prescurtare

a lui *jalaja* „schimbare, diferențiere" (TC), iar al treilea este pluralul lui *siwan*, „canion". Locul de unde își încep gemenii călătoria, Marele Hău cu Pești în Cenușă (vezi nota pentru *Marele Hău cu Pești în Cenușă*, la pp. 245–246), este situat în capătul de sus al unui canion care se adîncește și prin care curge spre est rîul Cahabón. Întreaga regiune este plină de depresiuni carstice și peșteri, și la aproximativ 40 de kilometri de Carchá rîul dispare, intrînd într-o peșteră numită Semuc, ca să apară 350 de metri mai departe și să-și continue drumul prin ceea ce ar fi, dacă n-ar exista peștera, un braț separat. „Gura unde se schimbă canioanele" ar putea fi gura acestei peșteri (vezi și nota următoare).

p. 85

Canionul Foșnitor, Canionul Gîlgîitor: acest pasaj este în original *nu'* [nu] *siwan, k'ulk'u* [cul, cu] *siwan*, în care *siwan* este „canion"; TC traduce *nu'* prin „tremură", iar FX specifică, spunînd că este tremurul frunzelor; *k'ulk'uch* (*culcutc* în EH) este cuvîntul kekchí pentru „bolboroseala intestinelor". Acesta ar putea fi locul în care rîul Cahabón dispare într-o serie de peșteri, ca apoi să reapară la lumină (vezi nota anterioară).

p. 85

Vîltorile Scorpionului: în original: *jaljal ja'* [ha] *sinaj* [simah]; în DB *jalja ja'* [ha] este tălmăcit prin „ape care se unesc și se răsucesc". Sînt de acord cu Edmonson (1971: 68) să se citească [simah] drept *sinaj* „scorpion". La nivel de interpretare terestru, acesta ar fi un loc în sau dincolo de Canionul Foșnitor, Canionul Gîlgîitor (vezi nota anterioară). La nivel astronomic, ar fi pe ecliptică, spre vest, la mică distanță de locul unde Marea Falie traversează Calea Lactee (vezi nota următoare). Aceasta indică în Scorpion localizarea lui *sina'n ek'*, adică „stelele scorpion" din zodiacul yucatec (AB).

p. 85

Răscrucea de Drumuri: se spune *kajib'* [caib] *xalkat b'e*, în care *xalkat* se referă la orice încrucișare de drumuri, dar *kajib'*, adică „patru", precizează că sînt patru drumuri. Autorii continuă prin a înșira cele patru drumuri maya care unesc cosmosul însuși. În plan terestru, roșu și negru corespund cu estul și vestul, în timp ce alb și galben corespund cu nordul și sudul. La nivel ceresc, Drumul Negru și Drumul Xibalbei sau *q'eqa* [queca] *b'e* și *ri b'e xib'alb'a* sînt termenii de astăzi quiché pentru Marea Falie ce desparte în lung o porțiune a Căii Lactee. Drumul Alb, *saqi* [saqui] *b'e*, indică restul Căii Lactee. Identificînd pe Unu și Șapte Hunahpu (sau mingea de gumă) cu Venus și din faptul că ei coboară în Xibalba dintr-un teren de joc localizat departe, în est, se poate deduce că au coborît într-un moment în care Venus își încheia perioada de vizibilitate ca luceafăr de dimineață într-o poziție siderală vecină cu Marea Falie, începîndu-și traversarea Căii Lactee în Scorpion și continuînd-o pînă în Săgetător.

p. 86

'Mneaţa: în text: *q'alaj* [calah], literal „clar, luminos, perfect vizibil", utilizat ca un salut de dimineaţă în PV. Acum salutul preferat dimineaţa este *saqirik* „se luminează de ziuă".

p. 86

nu găseau alinare: în text: *mawi xeyakamarik*, în care *mawi* este negativ; DB echivalează *yakamarik* cu „a te calma, a te uşura".

p. 86

rîsul se înalţa ca un şarpe chiar din străfundul lor: *kumatz*, adică „şarpe", este un termen utilizat pentru mai multe feluri de crampe care te slăbesc (B. Tedlock 1992: 54, 56). Cu privire la cazul prezent de *kumaz*, Andrés Xiloj a spus: „Sînt oameni care fac gălăgie cînd treci pe lîngă ei, mor de rîs. Aceasta se întîmplă pentru că cei din Xibalba sînt pe-aproape; oamenii se poartă de parcă li s-ar fi poruncit să facă astfel. Asta-i o treabă a Xibalbei, şi despre asta vorbeşte aici *Popol Vuh*. Oamenii au un şarpe aici, în piept [indică o diagonală peste torsul său, de la un umăr la şoldul opus], pentru că au rîs atît de tare. Apoi nu mai pot îndura să rîdă din cauza durerii provocate de şarpe; acesta nu-i mai lasă nici să respire. Putem merge chiar acum în stradă. Ar putea fi acolo un grup de oameni; s-ar putea să înceapă să facă gălăgie, prăpădindu-se de rîs, şi noi nu putem auzi de ce rîd. Dar Xibalba va şti ce spun ei."

p. 86

pînă n-au mai rămas decît sînge şi oase: în text: *chi kikik'* [quiqui] *kib'*, *chi kib'aq* [quiba] *kib'*, literal „că s-au-făcut-sînge, s-au făcut oase". Adică n-a mai rămas din ei decît sînge şi oase, li s-a topit carnea de rîs; în engleză „s-au îmbolnăvit de rîs".

p. 86

Mingea aceasta a lor: termenul pentru „minge" este aici *cha'j*, pronunţat [chah] în locul acesta, dar [chaah] mai tîrziu, în acelaşi pasaj. Acest cuvînt înseamnă adesea „joc cu mingea" în PV, dar ori de cîte ori este folosit pentru mingea însăşi, ca aici, se referă la mingea celor din Xibalba, pe cîtă vreme mingea utilizată de Unu şi Şapte Hunahpu (iar mai tîrziu de Hunahpu şi Xbalanque) este întotdeauna numită *kik'* [quic], literal „sînge", dar cu înţelesul de „(minge de) gumă" în contextul jocului. Bănuiesc că *cha'j* a fost un termen generic şi de aceea (cînd se referă la minge) se traduce simplu „minge", spre deosebire de „minge de gumă".

p. 86

Pumnalul Alb: în text: *saqi toq'* [zaqui toc], în care *toq'* înseamnă „cuţit" sau „jungher" (FV) sau „cremene" (PG).

p. 87

li s-a adus o torţă: torţa este *chaj*, literal „pin"; în contextul de faţă este termenul quiché pentru ceea ce este general cunoscut în Mezoamerica ca *ocote* (cuvînt derivat din nahuatl), un băţ strunjit dintr-un lemn de pin extrem de plin de răşină, încă foarte folosit pentru torţe şi la aprins focul.

p. 87

stăteau ghemuiţi: aici verbul este *chokochoj*, o formă reduplicată (şi deci accentuată) a lui *chokol-* „a sta pe vine" (DB).

p. 87

Xibalba e ticsită de încercări: într-un episod ulterior (pp. 109–116) fiii lui Unu şi Şapte Hunahpu trec prin toate cele cinci case enumerate aici. Casa Zornăitoare este numită acolo Casa Friguroasă, iar Casa Brici se mută de la poziţia a cincea la a doua în secvenţa care de altfel rămîne aceeaşi. Casele unde sînt puşi la încercare ar putea să corespundă cu constelaţiile în care intră Venus cînd dispare, după o perioadă în care a fost luceafăr de dimineaţă sau de seară. Fiecare dintre aceste dispariţii cade în cinci perioade diferite ale anului şi deci corespunde cu cinci sectoare diferite ale cerului. O altă interpretare este că toate cele cinci case aparţin unei singure schimbări a lui Venus, de la rolul său de dimineaţă la cel de seară, într-o anumită perioadă a anului. În *Codexul din Dresda* această tranziţie este considerată că durează 90 de zile, timp suficient ca Venus să poată traversa cinci dintre cele treisprezece sectoare ale zodiacului maya, aşa cum este el schiţat în *Codexul din Paris*.

p. 87

şuierînd de curenţi, vuind de grindină: în text: *saq* [zac] *xuruxuj, saq k'arakoj* [caracoh], în care *saq* ar putea fi o prescurtare a lui *saqb'ach* „grindină". Primul verb este similar lui *xururik* „pătrunderea frigului" (într-o casă) sau „un fluierat ascuţit" (MX); al doilea este similar lui *k'ararem* „zgomotul grindinei care cade" (MX). Traducerea mea redă curenţii de aer şi grindina, şi, în acelaşi timp, onomatopeea. Traducînd numele casei, *xuxulim ja*, prin „Casa Zornăitoare", am avut în vedere atît căderea grindinei, cît şi o traducere dintr-un dicţionar în care *xuxulim* este glosat prin „un zornăit şi un bîzîit continuu".

p. 87

Lamele se mişcă înapoi şi înainte: „înapoi şi înainte" este *sakleloj*, pe care DB îl explică prin „alternativ". Traducînd numele acestei case, *ch'ayim* [chaim] *ja*, prin „Casa Brici", am considerat că *ch'ay*, ca substantiv, se referă la un instrument de tăiat confecţionat din piatră (PG), un „brici", care era probabil o lamă din sticlă vulcanică (obsidian) (FX). Ca rădăcină verbală substantivizată cu sufixul *-im*) se referă la actul de a bate sau a presa ceva (FV, FX), care în context ar fi tehnicile de a bate şi a presa folosite la confecţionarea uneltelor din piatră.

p. 87

Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea: în text: *pusb'al cha'j*; în cuvîntul [pucbal] (MS), [c] este folosit greşit în loc de [ç]. *Pusb'al* înseamnă „locul de jertfă" (DB), în timp ce *cha'j* este „joc cu mingea" (DB, FX). Aceasta este probabil o referire la o particularitate a terenurilor de joc în general, şi nu o localizare geografică anumită. Faptul că acest loc era aproape sau poate chiar în interiorul terenului de joc este indicat de *jom*, cuvînt care odinioară însemna în quiché „teren pentru jucat mingea" şi a început să fie folosit pentru „cimitir" încă de la începutul secolului al XVIII-lea (FX), rămînînd astfel pînă în prezent. Hunahpu şi Xbalanque, care mai tîrziu se adresează rămăşiţelor lui Şapte Hunahpu pe locul unde a fost sacrificat şi îngropat, îi spun „Se vor ruga ţie aici" (p. 131) Astăzi, aşa cum ne-a informat Andrés Xiloj, oamenii se duc la cimitir în zilele numite *junajpu*.

p. 88

„Să puneţi capul ăsta în furca copacului care stă la marginea drumului: aşa cum m-a informat Wendy Ashmore, un depozit secret de cranii a fost descoperit în partea de vest a templului cunoscut ca Structura 38 în Tikal, nu departe de terenul de joc cu mingea din Plaza de Este (W. Coe 1967: 72). Acest templu se află în apropierea şoselei Méndez, aşa cum copacul din Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea creşte la marginea unui drum. Andrés Xiloj (ca şi Ximénez cu mult timp înaintea lui) a sugerat „furca copacului" ca tălmăcire pentru *xol che'* [che]. Interpretat astronomic, capul lui Unu Hunahpu ar fi planeta Venus ca luceafăr de seară, reprezentat ca o ţeastă în iconografia maya (Carlson 1983; D. Tedlock 1992b: 234), iar forma copacului are două interpretări posibile. Pe de o parte, poate reprezenta beţele puse ca furca sau încrucişate, pe care astronomii din Mezoamerica le foloseau ca să observe corpurile cereşti (Aveni 1980: 18–21); pe de altă parte, poate fi un segment dintr-o constelaţie în formă de copac, situată undeva în interiorul zodiacului. O dată ce copacul tigvă din episodul acesta dă roade, capul lui Unu Hunhpu nu poate fi deosebit de fructe, ceea ce sugerează prezenţa planetei Venus (ca luceafăr de seară) printre mai multe stele strîns grupate.

p. 88

Aceasta este tigva, aşa cum se numeşte azi, sau „ţeasta lui Unu Hunahpu: cuvîntul pentru tigvă (vezi GLOSARUL) este dat ca [zima] în PV, dar apare numai ca *tzima* în quiché. Se cheamă *tzima* în limba chol contemporană (AA) şi *tzima'* în tzotzil (RL), şi în amîndouă limbile acestea se extinde şi la persoane cu chelie — chel, am putea spune, ca ţeasta lui Unu Hunahpu în copacul tigvă. Într-un pasaj anterior autorii ne îndeamnă să bem în cinstea lui Unu Hunahpu, oferindu-ne implicit o băutură de cacao dintr-o tigvă; ei vor să spună de fapt că am băut chiar din ţeasta lui. O aluzie la originea tigvei se găseşte şi în drama quiché cunoscută sub titlul *Rabinal Achi*, în care

un prizonier de război ce urmează să fie jertfit vorbeşte despre vasul în care gazda lui îi serveşte ultima băutură:

> E-acesta vasul din care beţi, doamne?
> E poate ţeasta bunicului meu
> sau poate o fi ţeasta tatei.
> Asta este la ceea ce mă uit, ceea ce văd în faţa mea?
> Şi atunci va fi oare şi ăsta doar un lucru, un obiect,
> osul din creştetul meu, osul capului meu
> curbat în spate şi curbat în faţă?
>
> (Brasseur 1862: 102)

Explicîndu-mi aceste rînduri, José León Coloch din Rabinal a spus: „El se compară cu o tigvă". Încă din timpurile coloniale şi probabil mai înainte, Rabinal a fost principalul centru din Guatemala care producea vase din tigve sculptate.

Vasele clasice maya poartă adesea o inscripţie care le identifică drept vase pentru băut cacao (Houston *et al.* 1989: 722). În majoritatea lor, aceste vase sînt cilindrice (spre deosebire de o tigvă), dar în inscripţie se mai găseşte o menţiune, privind folosirea tigvei: *utsimal, hay yuch'ab k'ak tsih kakaw* „tigva lui, vasul lui de băut cu pereţi subţiri pentru cacao fierbinte şi proaspătă" (Reents-Budet 1994: 256). Spre deosebire de curcubetă, tigva este impermeabilă şi are pereţi subţiri (*hay*); chiar vasele de ceramică, deşi nu au nici o legătură cu tigva, adesea au pereţii foarte subţiri. Multe dintre ele sînt totuşi în formă de tigvă, iar Reents-Budet mi-a spus că mulţi olari, fie că folosesc sau nu forma de tigvă, se străduiesc din răsputeri să facă pereţii vaselor cît mai subţiri. Multe vase sînt pictate cu scene din povestiri ca cele din PV (M. Coe 1973, 1989), în timp ce alţii pictează primirea unor musafiri de viţă regală, cărora li se servesc vase cu hrană şi băuturi (Reents-Budet 1994: cap. 3). Printre quichéii de astăzi motivul principal de ospeţe la care participă membrii mai multor familii sînt *tz'onoj*, adică ceremonii de „cerere", în care familia unui tînăr vine în casa unei tinere ca să o peţească, şi *k'ulanem*, „căsătoria" însăşi.

p. 88

Luna Sînge e numele fecioarei: în numele ei, *xkik'*, prefixul *x-* indică feminin, în timp ce *kik'* înseamnă „sînge" şi se potriveşte cu *ik'* „lună".

p. 88

„Fructul lui e dulce, într-adevăr dulce!" spun ei: ultimele două cuvinte sînt *kacha'* [cacha]. Este singura dată cînd în PV apare cuvîntul folosit în quiché pentru un zvon larg răspîndit. O traducere simplă, literală, ar fi utilizat „spun" sau „se spune", dar am redat-o prin „spun ei", deoarece aceasta este expresia la care, probabil, ar apela un englez repetînd un zvon. Aşa cum mi-a indicat Andrés Xiloj, zvonul despre care se vorbeşte este un neadevăr, din moment

ce fructul menționat nu numai că nu e dulce, dar nici măcar nu se poate mînca. Pentru alte discuții privind cum adresează autorii textului PV întrebările epistemologice ridicate de text, vezi D. Tedlock (1983b: cap. 12).

p. 89

întinde aici mîna dreaptă: Andrés Xiloj a explicat că partea dreaptă a unui trup (fie de bărbat, fie de femeie) este, în mod simbolic, bărbătească, în timp ce partea stîngă e femeiască. Mai departe, mîinile cu degetele unite, care simbolizează membrii în viață ai unei familii, începînd cu cei mici (degetele mici de la fiecare mînă), pînă la cei bătrîni (degetele mari). Faptul că Luna Sînge primește semnul de la tigvă în mîna dreaptă indică deja că va avea un băiat; de fapt va naște doi băieți gemeni.

p. 89

E doar un semn pe care ți l-am dat cu saliva mea, cu scuipatul meu: din cauza menționării unui „semn" (*retal*), Andrés Xiloj a remarcat: „Atunci e un vis". Întrebat ce semnificație are cînd visezi că cineva te scuipă, a răspuns: „Pot fi două lucruri. Depinde dacă saliva e bună sau rea. Cînd e bună, are multă spumă; cînd nu-i decît apă chioară, e rea. Dar aici, în *Popol Vuh*, nu ne spune ce fel de salivă era."

p. 89

Păstrează cuvîntul: rădăcina verbului este *ok-* „du-te acolo unde merge altcineva" (FV).

p. 90

și-au împărtășit gîndurile: în text: *xawi kinaoj* „aceleași-ale-lor-gînduri"; este modul povestitorilor de-a explica de ce pot atribui acțiunile capului din copac ambilor frați, chiar dacă adevăratul cap al lui Șapte Hunahpu era îngropat împreună cu trupul său. În felul acesta li se dă un tată dublu gemenilor din pîntecele Lunii Sînge; într-un pasaj următor, Șapte Hunahpu va fi descris nu ca *kikan* „unchiul lor", ci ca *kiqajaw* „tatăl lor" (pp. 130–131).

p. 90

Nu-i decît un bastard: „bastard" este *joxb'al*, literal „instrument de adulter", tălmăcit ca „bastard" de DB.

p. 90

Fă-o să-și dea drumul la gură: în text: *chakoto uchi'*, literal „sapă în gura ei", expresie pentru „a trage de limbă". În raport cu o schemă somatică a potențialului actual de exprimare conceput de quichéi, aceasta implică faptul că Luna Sînge știe prea bine ce dorește să spună tatăl ei. Dacă, pe de altă parte, „cuvintele i-ar fi în burtă", ar însemna că este incapabil să rostească un răspuns, chiar dacă ar dori. Vezi și notele pentru pp. 101,105.

p. 90

nu-i un bărbat al cărui chip să-l ştiu: afirmaţie neadevărată nu numai în sens figurat, ci şi în sens propriu cu privire la nevinovăţia sexuală a Lunii Sînge, precum şi în sens literal: ea nu a văzut niciodată chipul de carne al tigvei din copac. Privind importanţa „chipului" unui bărbat (şi a identităţii sale) în actul sexual, vezi pp. 158–159.

p. 90

s-o poată lua în mîinile lor: în text: este *kik'ololej* [quicololech], formă reduplicată a cuvîntului *k'olej* „a lua ceva rotund în mînă" (FV); DB glosează *kolola* prin „a învîrti, a răsuci".

p. 91

Aşa că vă rog să vă opriţi: verbul este *keke*; în DB apare *kekeb'a* „opreşte, reţine".

p. 91

o să cunoască îndeaproape din ce-i făcută ea: în text: *xchikijunam wachij utz'akic* [utzaquic] „vor-compara înfăţişarea cum-e-făcută (sau construită)"; MX traduce *junamanik* prin „compara", iar DB glosează *junamaj wach* prin „reconcilia".

p. 91

nici locurile voastre nu vor fi aici: aceasta înseamnă că bufniţele viitorului vor fi libere să se mişte la suprafaţa pămîntului.

p. 91

decît de sînge: „sînge" este traducerea literală a lui *kik* [quic], care se foloseşte pentru gumă şi răşini de arbori (inclusiv latex); în cazul acesta este răşina roşie-ca-sîngele a arborelui cochineal croton (vezi GLOSARUL).

p. 91

folosiţi rodul unui pom: referire figurată la cheagurile de sevă ale arborelui cochineal croton de cîrmîz.

p. 91

a făcut o pojghiţă ca de sînge: în text: *keje k'u* [cu] *ri kik'* [quic] *rij xuxik* „ca atunci cînd sîngele e înapoi (sau sus, sau la suprafaţă)".

p. 91

cheaguri de sînge: în text: *kik'* [quic] *jolomax*. Pentru comentarii despre „sînge" în acest context, vezi notele de mai sus. *Jolomax* pare să fie compus dintr-o

formă verbală a cuvîntului *jolom*, „cap", cu un sufix pentru pasiv (*-x*). În contextul de față ar însemna ceva ca „îndreptat în sus", deci „cheaguri".

p. 92

și cînd a ridicat-o în sus cu degetele: în text: *ta xuchuyej k'u* [cu] *aq'anoq* [acanoc] „cînd-a-ridicat-cu-degete și în sus"; DB traduce *chuyej* prin „a ridica cu degetele".

p. 92

aplecați spre ea, cu privirile ațintite: în text: *xechiqe* [xechique] *chuwi*, în care *xe-* înseamnă „terminat-ei", iar *chuwi* este „deasupra (sau în vîrful)"; FV explică *chiqe* prin „a te apleca cu capul deasupra" și FX dă „a fi gînditor".

p. 92

mama lui Unu Maimuță și Unu Meșter: de fapt mama (în sensul literal al cuvîntului) lui Unu Maimuță și Unu Meșter murise mai înainte (vezi p. 83), astfel încît referirea de aici la ea (care se repetă de două ori) este sau greșită, în loc de „bunică", sau este folosit „mamă" mai mult în sensul rolului pe care îl îndeplinește, decît în sens genealogic. Unu Maimuță și Unu Meșter trăiesc acum singuri cu Xmucane, mama tatălui lor; este unica persoană pe care o au, care poate îndeplini rolul de mamă.

p. 92

dragă doamnă: astfel este redată aproximativ combinația cu care se exprimă Luna Sînge prin *lal*, care indică o formă politicoasă de a se adresa cuiva, și *chichu'* [chichu], „doamnă" (AG).

p. 92

Sînt nora ta și sînt copilul tău: folosirea cuvîntului „copil" este aici metaforică. O noră quiché locuiește împreună cu familia soțului ei; declarîndu-se nu numai noră, dar și copil, Luna Sînge încearcă să se facă acceptată așa cum ar fi o noră și în același timp o asigură de devotamentul ei.

p. 92

copilașii mei: Xmucane folosește aici cuvîntul *ch'ipa* [chipa], care de obicei este rezervat unui copil mai mic. Se pare că o face ca o dezmierdare, avînd în vedere că nu a avut alți copii decît pe Unu și Șapte Hunahpu, și că amîndoi erau adulți cînd au plecat.

p. 92

Au deschis doar o cale ca să se arate lumina: „o cale (...) să se arate" este *uk'utb'al* [ucutbal] *rib'*, literal „instrument de arătat". Referința imediată, cum este evident

din restul propoziției, este la supraviețuirea simbolică a morților prin urmașii lor (vezi și p. 89), „lumină" fiind o metaforă pentru naștere. Dar „lumină" poate fi luat aici și literal: fiii gemeni ai Lunii Sînge sînt considerați Venus (în unele dintre ciclurile ei) și, uneori, soarele și luna (sau cel puțin luna plină).

p. 93

Crede-mă că ce-am spus e adevărul!: am presupus că această propoziție îi aparține Lunii Sînge, și nu lui Xmucane, avînd în vedere că este urmată de *utz b'ala* „foarte bine", care este semnul începutului unui răspuns provenind negreșit de la Xmucane.

p. 93

știuleți copți de porumb: în tot pasajul acesta porumbul despre care se vorbește este *jal*, știuleți cu bobul întărit sau ajuns la maturație, spre deosebire de *aj*, porumb crud sau știuleți care se coc.

p. 93

o dată ce-mi ești deja soră: aici bunica nu prea pare să accepte pretenția de înrudire a Lunii Sînge cînd îi spune (cu ironie) ceva care sună: „Dacă zici tu că-mi ești soră, fă așa". Nurorile quiché care trăiesc cu familia soțului lor trebuie să se conformeze poruncilor date de soacră, care le pune la treburi casnice grele.

p. 93

s-a dus în grădină: grădină este *ab'ix*, care se traduce adesea prin „milpa" (teren recuperat din junglă, de obicei prin incendierea vegetației, cultivat cîteva anotimpuri și apoi abandonat — *n.t.*). Porumbul este cultura principală pe milpa din ținuturile muntoase maya, dar el se plantează împreună cu fasole și dovleci. Fiecare dintre aceste recolte își are caracteristica ei în felul cum reacționează la umezeală și secetă în diferite etape ale ciclului vegetației; plantîndu-le împreună e sigur că dacă într-un anumit sezon una dintre recolte suferă, celeilalte îi merge bine.

p. 93

dar nu era decît un singur pîlc: în Mezoamerica, porumbul bine plantat este cel în pîlcuri, nu în rînd, unul după altul; pîlcurile rezistă mai bine la vînturile înălțimilor.

p. 93

Ieșiți la vedere, ridicați-vă, veniți afară, sculați-vă: în text: *ta tul waloq, ta tul tak'aloq* [tacaloc], în care *ta tul* este foarte corect în cakchiquel (dar nu este posibil în quiché), în timp ce *waloq* și *tak'aloq* este foarte corect în quiché (dar

nu este posibil în cakchiquel. În *ta tul, ta* exprimă o rugăminte, *t-* indică persoana a II-a singular forma familiară, iar *-ul* este rădăcina verbului care înseamnă „a veni afară" (TC). În verbele *waloq* și *tak'aloq*, *-oq* indică imperativul. Tot restul rugăciunii rostite de Luna Sînge este în quiché.

p. 94

Femeie Tunet, Femeie Galben: acestea sînt *xtoj, xq'anil* [xcanil], în care *x-* este „ea din" și *Toj* și *Q'anil* sînt numele a două zile adiacente în calendarul de 260 de zile, invocate aici în ordine inversă. Aceasta nu din cauza unei scăpări de moment a celui care a scris, de vreme ce în rîndul următor ordinea dintre cacao și mălai se potrivește cu ordinea în care sînt scrise zilele în rîndul acesta. *Toj* este o zi de plată în calendarul quiché, iar păstăile de cacao au servit cîndva ca monedă de schimb; *Q'anil* este o zi pentru recoltarea porumbului, și din această recoltare iese făina de porumb (B. Tedlock 1992: 114–115). Explicația pentru inversarea aparentă a celor două zile s-ar putea să se găsească în caracterul lunar al Lunii Sînge, după cum observă Lounsbury (1978: 796), de vreme ce tabelul de eclipse din *Codexul din Dresda* începe în ziua *13 Muluk* (*Toj* în quiché) și apoi, la sfîrșitul unui interval de 11 959 de zile ajunge la *12 Lamat* (*Q'anil* în quiché). Deci Luna Sînge s-ar putea să-i invoce, cu ajutorul metonimiei, pe patronii calendaristici ai tuturor lunilor posibile sau ai grupurilor de luni, de la începutul pînă la sfîrșitul unui tabel de eclipse. Printre datele care intervin sînt specificate în tabelul din Dresda zilele *Muluk* și *Lamat* cu alte numere decît 13 și 12, care ajută să se explice de ce invocă *Toj* și *Q'anil* în general și nu specifică numărul.

p. 95

erau furioși și aprinși la față de gelozie: aceste două trăsături sînt în MS *kichakimal* și *kikaq* [qui3a3] *wachib'al*, în care *ki-* este „a lor". În DB *chakimal* este tălmăcit „zarvă, uruit, gălăgie, deranj; strigăt de băieți". MX traduce *kaq* [quiak] *wachinik*, care literal ar fi „roșu în aparență", prin „zel, gelozie".

p. 95

urmașii: în original *k'exel* [quexel] „înlocuitor". S-ar putea referi la faptul că Marte, planeta lui Unu Maimuță și Unu Meșter, servește uneori ca luceafăr de dimineață în absența lui Venus, care, cel puțin în unul dintre cele cinci cicluri, este planeta lui Unu și Șapte Hunahpu (vezi p. 197). Cînd Venus și Marte apar împreună în est, Marte rămîne mult timp după ce Venus a coborît în lumea subpămînteană, întocmai cum Unu Maimuță și Unu Meșter au rămas la suprafața pamîntului cînd Unu și Șapte Hunahpu au coborît în Xibalba.

p. 95

Mînia din inimile lor a pogorît doar peste propriile lor capete: comentariul lui Andrés Xiloj: „Vedem o persoană, vorbim în spatele ei și ea nu aude ce șoptim. Atunci șoaptele acestea nu cad asupra persoanei, ci noi sîntem cei care plătim

pentru ea." Un păstrător al zilei, asumîndu-şi sarcina de-a apăra o persoană care fusese victima unei vrăji, cere prin rugăciuni ca „cel care a făcut lucrul ăsta să fie cel care îl primeşte".

p. 95

Au fost păcăliţi: verbul este *poisaxik*: dacă în engleză „păpuşă" ar fi verb, aceasta s-ar putea traduce prin „a fi păpuşit", adică să fii păcălit de o păpuşă. În prezent, *poisaxik* este folosit de cele mai multe ori în legătură cu sperietoarele de pe cîmpuri.

p. 95

dar păsările noastre au rămas agăţate într-un copac: cînd sînt împuşcate, uneori păsările îşi încleştează ghearele de creanga pe care stau, iar apoi atîrnă acolo moarte.

p. 95

O să le întoarcem fiinţa însăşi pe dos: aici verbul este [catzolcomih], pe care Andrés Xiloj îl citeşte drept *katzolq'omij* „a întoarce împrejur".

p. 95

întocmai cum doreau să le fim robi lor: în text: *keje ri ala xojpe wi uloq* [uloc] *chi kik'ux* „ca robii am-locuit aici în-inima-lor", în care am considerat că *xojpe chi kik'ux* este o expresie idiomatică analoagă cu cea menţionată în DB ca *chi nuk'ux* [cux] *petinaq* [petinac], literal „în-inima-mea vine-din-perfect", dar tălmăcit „din propria mea voinţă". *Ala* „robi" este o prescurtare din *alab'il*, formă prezentă într-un pasaj similar care urmează (tradus „robi" în p. 99).

p. 96

copacul galben: în text: *k'ante'* [cante], care în MA este dat *q'ante* şi în EH *k'ante'*, compus din *q'an* (în quiché şi kekchí) sau *k'an* (în chol), amîndouă însemnînd „galben", împreună cu *te'* (în kekchí şi chol) „copac". Este „madre cacao" (MA şi EH) sau *Gliricidia sepium*, un arbore mare, plantat ca să ţină umbră în plantaţiile de cacao. În chol, aceeaşi specie este numită *chante'* (AA), cuvînt care înseamnă „arbore mare" sau „arbore cer".

p. 96

De ce să ne ţinem?: rădăcina verbului este *chanik*; în DB există *chanij* „ţine în pumni".

p. 96

de-a dreptul neruşinaţi: în text: *rax kiwach* „proaspăt (sau crud sau verde) feţele-lor"; DB glosează *rax wach* prin „neruşinat".

p. 96

Te rugăm să nu rîzi: printre contemporanii jacaltec maya, există mituri în care eroul îşi păcăleşte fratele mai mare sau pe fraţii mamei sale, făcîndu-i să se urce într-un copac care creşte înalt şi unde eroul îi părăseşte, după care aceştia se transformă în maimuţe. Mama eroului încearcă să-i facă iar oameni, dar nu reuşeşte (Siegel 1943: 122–124; La Farge 1947: 53–56), în una dintre aceste variante, tocmai fiindcă nu ascultă îndemnul de a nu rîde (La Farge 1947: 51–53).

p. 97

Unu Maimuţă şi Unu Meşter s-au întors: acest episod aminteşte o scenă în care Marte (ce corespunde cu gemenii maimuţă) este retrograd, întorcîndu-se spre Venus (ce corespunde cu Hunahpu şi Xbalanque) pentru un timp, dar apoi îşi reia mersul înainte şi se îndepărtează din nou.

p. 97

în ograda casei: vezi notele de la p. 83 pentru descrierea părţilor unei case.

p. 97

cu socotelile lor mici şi uscătive sub burţi: în text: *chi xiririk xe kipam*; Ximénez traduce *xiririk* prin „cea subţire", iar Andrés Xiloj – chicotind – prin „lucru mic şi rotund". Este vorba nu de burţile maimuţelor (*kipam*), ci despre ceea ce se află „dedesubt" sau „la extremităţile" (*xe*) burţilor lor.

p. 97

şi bălăbănindu-şi cozile în dreptul pieptului: în text: *chi chilita je pu chuchi kik'ux* „dă din cozi la-capătul lor-piepturi". Andrés Xiloj a interpretat *chuchi* prin „sus în faţă" în acest context. Maimuţele păianjen şi maimuţele urlătoare au, amîndouă, cozi foarte lungi, cu care pot apuca; cele urlătoare pot fi rar observate, dar maimuţele păianjen au obiceiul să-şi legene cozile în faţa trupului pînă sus, în dreptul bărbiei.

p. 98

cu buze roşii şi subţiri, cu feţe gălbejite, ţuguindu-şi buzele, ştergîndu-se la gură şi pe faţă, şi scărpinîndu-se aşa, dintr-o dată: „buze roşii şi subţiri" corespunde cu *kaq* [ca3] *ruxruj uchi* „roşu subţire gura-lui (sau buzele)"; *ruxruj* pare a fi o formă reduplicată a cuvîntului *ruxa'* „subţire" (MX); am tradus prin „serbede" cuvîntul *tak*, pe care FT îl glosează prin „surd", MX prin „prost" şi diferite alte surse prin „anost"; „ţuguind" este *mutzumaq* [mutzumac], pe care Andrés Xiloj l-a explicat prin „a face mic ca o trompetă"; „ştergînd" traduce cuvîntul *mal*, pe care Xiloj l-a explicat prin „curat"; DB pentru [malo] are *mala* „a atinge uşor"; „scărpinînd" corespunde lui [hoquih], pe care Xiloj l-a citit, *joq'oj* „a scărpina". Acest pasaj i-a amintit de dansul contemporan din Momostenango, Dansul Maimuţei: „Maimuţele astea cînd apar acolo, la serbare, se scarpină şi

fac așa la gură [își trece degetul în jurul gurii] de parcă ar avea pureci și păduchi". Două maimuțe cu stele pe costume traversează piața de la est la vest, pe o frînghie întinsă la înălțime; întrerupîndu-și mersul cu acrobații în aer, care ar putea fi (sau poate a fost cîndva) o dramatizare a mișcării retrograde a lui Marte.

p. 99

sapa și săpăliga: aceste unelte sînt *mixkina* și *xokem*. Am tradus primul cuvînt prin „sapă", deoarece DB spune că este o săpăligă mare.

p. 99

trîntind (...) *copacii*: „trîntind jos" traduce cuvîntul [3a3chacachoh]; în FV există *kaqchachoj* „trîntit jos de vînt".

p. 99

tulpini și rugi: „tulpini" traduce cuvîntul *tum*; în FV apare *tun* „mlădiță". „rugi" este [quixic]; în AG apare *k'ix* „spin" (sau „ghimpe").

p. 99

își pune dinadins aschii de lemn în păr: verbul este [puquij]; MX are *puk'inik*, „arunca" (sau „a lepăda"); „aschii de lemn" este *uweb'alche*, tradus chiar astfel în DB.

p. 100

își freacă și își întind picioarele și brațele: Andrés Xiloj, care în afara rolului său de păstrător al zilei este un *wiqol b'aq*, adică un „drege-oase", ne-a povestit că el folosește o combinație de masaje și întinderi pentru a trata entorsele.

p. 100

vulpe, coiot: vulpe este *yak* în quiché; unica vulpe din regiune este vulpea argintie (*Urocyon cinereo-argenteus*). Ximénez traduce *yak* prin „gato de monte", adică „pisică de munte", cum i se spune încă vulpii în spaniola din Guatemala (Janson 1981: 48–49); din această cauză, unii traducători ai textului PV au fost induși în eroare.

p. 100

„Urniți-vă, uniți-vă, voi, arbori!/ Urniți-vă, uniți-vă, voi, tufișuri": în text: *yak lin che'* [che] *yak lin k'a'm* [caam], în care *yak* se folosește „pentru a îndemna pe cineva" (FV) și, probabil, este înrudit cu *yakalik* „hopa sus" (MX); *lin* este „a strînge, a presa împreună" și este folosit la țesut, pentru a bate urzeala (DB).

p. 101

Vorba mea se află la mine în burtă: aici, ca și într-un pasaj ulterior, se asigură animalului hrana sa obișnuită în schimbul mesajului pe care l-a rostit. Pentru

prezicătorii contemporani quiché, cuvintele „aflate în burta" unei persoane sînt acele cuvinte pe care persoana respectivă nu este în stare să le formuleze şi să le rostească; cuvintele aflate mai sus, în piept sau în cap, este mai posibil să fie rostite, iar cele aflate în gît sau în gură, sau pe limbă sînt gata, gata să fie pronunţate. Cît despre animale, exprimarea lor este considerată lesne de înţeles de către celelalte exemplare ale aceleiaşi specii, dar foarte greu de înţeles de oameni. Faptul că animalele din PV îşi au cuvîntul în burtă nu este doar un semn al interesului lor să primească hrană, dar şi o indicaţie a dificultăţii de-a înţelege ce au de spus animalele. Ele sînt capabile să scoată sunete, dar înţelesul acestor sunete este ascuns, ca şi factorii cruciali ai vieţii pe care, omul venit să consulte un prezicător, întîmpină dificultăţi să îi exprime atunci cînd i se pun întrebări pătrunzătoare. (Vezi şi notele pentru pp. 89, 105.)

p. 101

sus, sub acoperişul casei: în text: *chuwi ja* „în-al-său-vîrf casă", despre care Andrés Xiloj a spus că este „pod". El menţionează că este acea parte a casei unde astăzi se ţin sculele şi este depozitată recolta.

p. 101

Dar ce o să spună bunica voastră dacă mă vede?: Andrés Xiloj a comentat: „Cînd chiţăie şobolanul, nu se înţelege ce spune, «chiţ, chiţ, chiţ». Se spune că atunci cînd se naşte un băiat, şobolanul nu se tînguie. Este mulţumit. Deoarece băiatul este cel care seamănă grădina. Dar cînd se naşte o fată, atunci se zice că şobolanul se tînguie, căci, dacă un şobolan se apropie de o femeie în bucătărie, ea apucă un băţ să-l omoare."

p. 102

doar să le amăgească: „amăgească" este *mich'b'al* [michbal], literal „mijloc de jumulit", expresie idiomatică pentru „păcăleală". Observaţi că într-un episod ulterior victimile unei înşelăciuni sînt într-adevăr jumulite (p. 161).

p. 102

a ros firele eliberînd mingea: verbul este *kolon*; DB are *kolo* „a elibera".

p. 102

Le-au luat de acolo: rădăcina verbului este *majix* „a fi luat"; MX are *majanik* „a lua de la".

p. 103

unde putea fi văzut: în text: *chuka'yik* [chucayac], în care *ka'y-* este „a privi, a observa ceva" (PG, AG) şi *-ik* formează diateza pasivă a verbelor tranzitive. Păduchele coborîse din părul bunicii.

p. 103

Tamazul: vine dintr-o sursă nahua; în nahuatl *tamazulin* înseamnă „broască" (RS); cuvîntul quiché pentru broască este *xpeq*.

p. 103

Vorba se află: „se află" este [4oba]; DB are *kob'a* „a conține, a ține pentru el".

p. 103

aplecat în față: în text: *pe*; AG are *pek'i'k* „a se încovoia".

p. 103

cînd păduchele era unit cu broasca: verbul este *xriktaxik*, o formă completă, pasivă a verbului dat de DB ca *rikitajik* „a uni".

p. 104

Zaquicaz: acest nume apare ca *saqiq'as* în FV și PC; prima sursă îl explică astfel: „un șarpe foarte gros, care fuge la vederea oamenilor, făcînd zgomot cu burta", în timp ce a doua sursă spune doar că este un șarpe negru.

p. 104

șoim rîzător: este vorba despre *Herpetotheres cachinnans*, o pasăre de pradă de talie mică, numită în quiché *wak* și în tzotzil *vakos* (RL), probabil aceeași pasăre ca cea numită *wok* (tradus prin „șoim" într-un episod anterior). Șoimul rîzător scoate două sunete diferite: un strigăt lung, care constă dintr-o singură silabă repetată cu rapiditate și care seamănă a rîs, și un cîntec scurt, compus din două silabe diferite. Davis (1972: 25) descrie motivul repetat al cîntecului astfel: *uuu-uu ka-uu*, în timp ce Álvarez del Toro (1971: 46) îl redă prin *guaco* [uaco]. PV, care îl redă prin *wak ko*, este mai aproape de prima versiune deoarece folosește două silabe, dar este mai aproape de a doua în secvența vocalelor. Cîntecul se aude dimineața devreme sau seara, ceea ce sprijină supoziția că jocul cu mingea din PV corespunde cu perioada în care planeta Venus este aproape de orizont. Aztecii, care numesc această pasăre *oactli*, ca și Hunahpu și Xbalanque, consideră cîntecul lui de rău augur. Strigătul pe care ei îl aud ca pe un rîs nestăpînit a fost un semn rău, dar cîntecul a fost bun. (Sahagún 1950–1969: cartea 5: 153–155). Hunahpu și Xbalanque, într-o mișcare comică, iau problema augurului în propriile mîini, doborînd pasărea și cerîndu-i să le transmită mesajul prin cuvinte. Cîntecul pare a fi fost pentru ei, avînd în vedere că sînt, ca niște șmecheri gemeni din alte părți ale Americilor, gata pentru orice aventură.

p. 104

la marginea terenului de joc: „margine" este [zutzil] în care *-il* este adjectival. Am tradus pe baza cuvîntului *tzutz* „a termina de țesut" (FX) sau „a termina

de țesut, completînd spațiul de la capete" (FV). Eu îmi închipui că șoimul s-a lăsat din zbor pe vîrful zidului care înconjura terenul de joc.

p. 104

țintindu-l cu sarbacana lor: proiectilul sarbacanei este *ubaq* [ubac], care înseamnă „osul ei" sau „sîmburele ei" (în sensul sîmburelui unui fruct).

p. 105

Vorba mea se află la mine în burtă – vezi și nota pentru p. 101 la aceeași propoziție – ceea ce este de remarcat în contextul de aici, unde în șoim se află un șarpe, în care se află o broască, în care se află păduchele care poartă mesajul, este o enunțare simbolică a structurii replicii solilor. Mesagerii din PV își anunță solia sub formă de citate multiple, presărate în spusele lor; în episodul acesta fiecare animal corespunde parcă cu o pereche de ghilimele, o pereche aflată în interiorul perechii ce urmează.

p. 105

Sînge de jertfă: în text: *lotz kik'* [quic], în care *lotz* este „înțepătură să iasă sînge" (FV, FX), iar *kik'* înseamnă în același timp „sînge" și „rășină"; PG precizează că *las kik'* înseamnă „gumă". Petele negre din jurul ochiului șoimului rîzător rămîn un semn al incidentului în care Hunahpu și Xbalanque îl doftoricesc cu o bucățică de gumă din mingea lor.

p. 105

Doar un fel de bolboroseală: rădăcina verbului este [caxh]; DB are *kaxajinik* „a bolborosi".

p. 105

i-au tras un picior: rădăcina verbului este *yik*; DB are *yikb'al* „a lovi cu piciorul". Am evitat pleonasmul din formularea originală, care prin multe cuvinte menționează faptul că broasca a fost lovită într-adevăr cu piciorul.

p. 105

i-au zdrobit oasele: aici rădăcina verbului este [cah]; MX are *k'ajinik* „a zdrobi, a pisa".

p. 105

era chiar acolo, în gură: conform schemei somatice a vorbirii, așa cum este concepută de quichéi, se subînțelege că broasca știa foarte bine care era mesajul; acesta nu se afla în burtă, domeniu al inconștientului sau al celor neclar percepute, ci sus de tot, în gura ei. (Vezi și notele pentru pp. 90, 101.)

p. 106

Fiecare dintre noi o să sădească un ştiulete de porumb verde: nu sînt boabe (*ixim*), ci ştiuleţi de porumb ceea ce sădesc ei (*tik*), şi anume ştiuleţi cruzi (sau verzi) (*aj*), nu maturi (*jal*). Aşa cum se spune clar la p. 29, ei nu sînt „sădiţi" în pămînt, ci deasupra, în podul casei, unde se depozitează recolta de porumb. Vezi şi nota pentru *ştiuleţii de porumb verde* de la pp. 276–277, conţinînd informaţii în legătură cu ceremoniile contemporane consacrate altarului pe linie paternă, numite *winel*, care corespund acestei descrieri.

p. 106

Cînd porumbul se va usca: „porumbul" este adăugat aici; textul original nu specifică ce se usucă (*chaqijik*). Ar putea fi ştiuleţii de porumb pe care Hunahpu şi Xbalanque i-au lăsat în mijlocul casei, dar Andrés Xiloj a considerat că se vorbeşte de coacerea porumbului lor de pe cîmp, care ar corespunde cu instalarea anotimpului uscat.

p. 106

cînd o să încolţească: în text: „cînd acolo-vine a-lui-mlădiţă". Nu pare să fie vorba despre încolţirea ştiuleţilor de porumb lăsaţi de Hunahpu şi Xbalanque în mijlocul casei, ci o nouă recoltă pe cîmp (vezi nota anterioară).

p. 106

Hunahpu a sădit unul şi Xbalanque a sădit altul: asta pare să spună că, deşi au fost doi ştiuleţi de porumb, astăzi ar fi patru; unul galben, unul alb, unul pestriţ şi unul albastru. Observaţi că ştiuleţilor sădiţi de Hunahpu şi Xbalanque, oricît de mulţi au fost, mai tîrziu li se dau patru denumiri diferite (pp. 129–130).

p. 106

unde-i pămîntul umed: în text: *rax ulew*, literal „verde (sau crud) pămînt", spre deosebire de *chakij* [chaquih] *ulew*, adică „pămînt uscat", menţionat în aceeaşi propoziţie; traducerea mea este conformă interpretării date de Andrés Xiloj.

p. 106

înăuntrul casei lor, chiar în mijloc: în text: *chunik'ajal* [chunicahal] *upa kochoch* „în-a-ei-mijloc a-ei-înăuntru a-lor-casă". Andrés Xiloj era foarte sigur că aceasta nu poate însemna decît în casă, nu în curtea interioară.

p. 106

„păsări grămadă": în text: *tz'ikin molay*, în care *molay* ar putea veni din *mol-* „a se uni ceva care a fost împrăştiat" (FV); în PG *mo* este „un şoim mare, negru". Aceste păsări au fost identificate de B. Tedlock (1985: 80–83) ca fiind şoimi Swainson (*Buteo swainsonii*), care toamna migrează în stoluri. Penajul

lor este în faza lui întunecată, cînd, în octombrie sau la începutul lui noiembrie, zboară deasupra Guatemalei, formînd o masă impresionantă, înainte de a se răspîndi în America de Sud. În perioada aceasta, în regiunea în care a fost scris PV se găsesc ştiuleţi verzi (*aj*), asemenea celor culeşi de Hunahpu şi Xbalanque, dar nu şi porumb matur (*jal*). Migraţia de primăvară a acestor păsări anunţă apropierea primelor furtuni ale anotimpului.

p. 106

drumurile din Xibalba: acest pasaj sună de parcă toate cele patru drumuri duc inevitabil la sau prin Xibalba; dar într-un episod anterior drumul Xibalbei, şi anume al domnilor ei, este Drumul Negru (vezi şi notele pentru p. 85). În enumerarea care se face, drumurile sînt împerecheate prin direcţiile lor opuse: roşu/negru (est/vest) şi alb/galben (nord/sud). În pasajul acesta se renunţă la galben şi se adaugă verde: şi se împerechează culorile complementare negru/alb şi roşu/verde. Unu şi Şapte Hunahpu au luat Drumul Negru, în timp ce Hunahpu şi Xbalanque au trimis o iscoadă în direcţia aceea şi apoi au apucat-o pe un drum a cărui culoare nu este specificată. Poate este Drumul Verde, de care nu avuseseră parte taţii lor. În schema direcţională de cinci părţi din Mezoamerica acesta ar fi drumul de mijloc, *axis mundi*. În PV, Drumul Verde este singurul pe care o fiinţă omenească doreşte să călătorească (vezi şi p. 183).

p. 108

fiecare fiind numit de cel care era cu un rang deasupra lui şi numindu-l, la rîndul său, pe cel aşezat lîngă el: în text: *jujun chijoloman ub'ixik kumal are chib'i'n ub'i jun ri kub'ul chuxukut* „fiecare din-faţă fiind-numit de-ei acesta numind al-lui-nume care sta alături". Am interpretat *chijoloman* ca referindu-se la diferenţe în rang, cu *chi-* ca prepoziţional şi *jolom* însemnînd „cap" în sens de conducător (un sens pe care FV îl dă cuvîntului *wi*). În dialogul care urmează, fiecare domn este numit într-adevăr de cel al cărui rang este imediat deasupra lui şi, la rîndul său, îl numeşte pe următorul în linie descendentă; singura excepţie este Unu Moarte, care nu are pe nimeni de rang superior şi deci trebuie să fie numit de Şapte Moarte.

p. 109

Aceştia nu sînt domni! Acestea sînt păpuşi, cioplituri în lemn!: remarca se referă strict la cele două păpuşi aşezate primele în secvenţă, dar poate fi luată şi ca o aluzie batjocoritoare la adresa întregului grup de domni. Ei se aşteaptă să rîdă cu poftă, ca atunci cînd au rîs de Unu şi Şapte Hunahpu (p. 86), dar de data asta se rîde de ei.

p. 110

iată mingea noastră de gumă, au spus xibalbanii: acesta este unul dintre puţinele pasaje în care *kik'* „minge de gumă" este folosit cu privire la mingea

care aparţine Xibalbei şi care este numită *cha'j*, termen generic pentru minge (vezi şi notele pentru p. 86) sau pe numele ei propriu, Pumnalul Alb (vezi GLOSARUL). Avînd în vedere atmosfera generală de duplicitate din acest pasaj, putem presupune că xibalbanii folosesc intenţionat în mod greşit cuvîntul *kik'*.

p. 110

nu-i decît una împodobită: în text: *xa juch'il* [huchil], în care consider că *juch'il* este forma adjectivală a lui *juch'unik* „a desena dungi" (MX). Mingea Xibalbei este fundamental diferită de mingea de gumă folosită de Hunahpu şi Xbalanque, dar xibalbanii pretind că e doar împodobită.

p. 110

doar o ţeastă: mingea Xibalbei are la suprafaţă oase sfărîmate, aşa cum s-a văzut. Într-unul dintre panourile în relief aflate pe marele teren de joc cu mingea din Chichén Itzá, pe minge apare un craniu (vezi desenul de la pp. 110–111).

p. 110

vă răspundem noi: în text: *kojch'a chik*, literal „noi-spunem iar". Alţii au considerat aici *koj* ca un cuvînt distinct, care în acest caz ar însemna „puma", dar în această interpretare *ch'a chik* rămîne nelămurit.

p. 111

Voi nu ne vreţi de la noi decît moarte! N-aţi fost voi *cei care aţi trimis să ne cheme* (...)*?*: aceasta este o aluzie ironică la numele lui Unu şi Şapte Moarte. Cu alte cuvinte: „Avînd în vedere că vă numiţi *kame* (moarte), nu-i de mirare că ne vreţi *kamik* (moartea)!" Hunahpu şi Xbalanque vor face un joc de cuvinte cu *kame* şi într-un episod ulterior (p. 127). Vezi notele pentru *Unu Moarte şi Şapte Moarte* de la p. 242.

p. 112

Un căuş cu petale roşii: „un căuş cu" este traducerea pentru *jutikab'*, în care *ju-* este „unu". Consider că *-tikab'* este un clasificator numeral pentru a socoti, luînd drept unitate căuşul plin, asemănător cu *-tuk* din *jutuk* „un ulcior plin" (FT). Căuşele despre care este vorba aici (*sel*) sînt menţionate imediat *supra*. Am tradus „petale" un cuvînt care apare prima dată *muchij*, şi a doua oară *muchit* şi pe care Andrés Xiloj îl interpretează drept *muchik* „a desface" florile ca să separi petalele, şi nu drept *much'*, care este denumirea unor ierburi cunoscute ca „chipilín" în spaniolă, ale căror frunze sînt folosite drept condiment pentru fasole. În prezent, pe morminte se presară petale de flori, folosite şi pentru împodobitul altarelor, înainte de a se arde ofrandele.

p. 113

furnici tăietoare, furnici biruitoare: în text: *chay sanik, ch'eken* [chequen] *sanik*, poate două denumiri pentru aceeaşi specie. *Chay* se foloseşte pentru instru-

mentele de tăiat făcute din piatră; FV are *je chay* „furnici care merg în alai". Andrés Xiloj a identificat *ch'eken sanik* drept furnici care taie frunze. Ele se întîlnesc numai în ţinuturile joase şi se numesc „zompopo" în spaniola din Guatemala.

p. 113

„Uip-pur-uil! şi *Pur-uilău!*: aceste păsări se numesc *xpurpuwek* şi *pujuyu*. Andrés Xiloj a recunoscut *xpurpuwek* ca fiind strigătul păsării *perpuwaq*, pe care a descris-o ca fiind o pasăre care îşi face cuibul în pămînt şi strigă noaptea. Este evident un *uippuruil*; din punct de vedere fonetic, redarea în quiché a acestui strigăt nu este foarte diferită de versiunea engleză, cu excepţia consoanei finale. Am interpretat *pujuyu* ca pe un strigăt similar, dar într-o oarecare măsură mai simplu, aparţinînd unei specii înrudite, şi l-am tradus prin „puruil" cînd este folosit, în aceeaşi pagină, ca nume de pasăre, şi nu ca strigăt.

p. 113

le sînt ciugulite pînă şi cozile (...) *pînă şi aripile*: aceasta ar putea fi o referire la faptul că atît cozile, cît şi aripile păsării uipuruil au dungi şi mici pete, care le dau un aspect pestriţ.

p. 114

spectacol acrobatic: în text: *tikitoj*; DB are *tikita* „dans curajos în faţa altora".

p. 114

toţi xibalbanii arătau bolnavi, păliseră: aici formele cheie sînt *saqkaje* [zaccahe] „a păli la boală" (FV) şi *saqb'u* [zacbu] „palid" (DB).

p. 114

li s-au despicat larg gurile: păsările uipuruil şi puruil sînt caprimulgi (*Caprimulgidae*); toate au ciocuri mici, dar deschizătura gurii foarte amplă.

p. 114

nenumăraţi curenţi de aer, cade grindină deasă: pentru mai multe amănunte despre curenţii de aer (*tew*), vezi notele pentru p. 87. Cuvîntul pentru grindină este *saqb'oqom* [zacbocom], după glosarea făcută în DB şi de Andrés Xiloj.

p. 115

o casă de foc: în text: *jun ja chi q'aq'*, o expresie descriptivă construită altfel decît numele proprii date altor case — *b'alami ja* „Casa Jaguar", de exemplu. Este omisă de pe lista anterioară de cinci case cu încercări (p. 87) şi este casa cea mai succint descrisă în secvenţa prezentă; s-ar putea să fie o a doua elaborare, bazată pe jertfirea la care au fost supuşi Hunahpu şi Xbalanque într-un

episod ulterior (p. 132). Aceasta face ca în ambele pasaje să fie cîte cinci case de încercări. Pentru importanţa astronomică a numărului cinci, vezi p. 197.

p. 115

lilieci răpitori: în text: *kamasotz'* [camazotz], în care *sotz'* este „liliac", iar *kama* vine, probabil, din *kajmaj* „spaimă, atac prin surprindere" (FV). Andrés Xiloj a comentat: „Aceştia nu sînt lilieci obişnuiţi, ci lilieci din Xibalba". DB are *kamatzoj* „un animal care mănîncă luna". Astăzi, în oraşul Rabinal, drama dansată la sărbătoarea de San Jorge include un personaj numit *kaman xoch*, costumat în liliac (Teletor 1955: 165–166).

p. 116

poţi să vezi cît mai este pînă în zori?: prin „cît mai este" s-a tradus *janik* „cît de mult?" (DB).

p. 116

Ce se întîmplă?: am interpretat astfel *juchalik*, pe baza lui *jucha* „cum?" sau „ce-i asta?" (DB).

p. 116

Xbalanque a fost cuprins de deznădejde: aici rădăcina verbului este [quixbih], tradus pornind de la *k'ixb'ej* „a-ţi fi ruşine" (FV) şi analiza contextului.

p. 116

Vai: în text: [acaroc], probabil, *aqaroq*, pe care Ximénez l-a tradus ca „Vai! Vai!" În altă parte, un bocet începe cu *aqaroq* (p. 152), iar acolo l-am tradus tot cu „vai". Dar cînd se începe cu el o rugăciune (pp. 140, 182), l-am redat prin „aşteaptă!" plecînd de la *aqar* „a aştepta" (FV) şi sufixul care indică evident imperativul (*-oq*). O persoană care se roagă se spune că „strigă" (*oq'ik*) sau „vesteşte" (*sik'ij*). Traducînd *aqaroq* prin „vai" se accentuează tonul emoţional, în timp ce „aşteaptă" accentuează încercarea de-a atrage atenţia.

p. 117

El a adus un dovleac: ceea ce aduce coati este scris [*coc*], care trebuie să fie *q'oq'* „dovleac", şi nu *ko'k* „broască ţestoasă"; cum arată Edmonson (1971: 124), broaştele ţestoase nu au seminţe (vezi p. 120) şi aş mai adăuga că nu crapă cînd se lovesc de suprafaţa unui teren de joc. Ideea de dovleac drept cap mai apare în tradiţia contemporană din Chichicastenango, unde o abundenţă de dovleci mari pe un cîmp înseamnă că bărbatul cel mai în vîrstă dintr-o familie ar putea să moară, dovlecii fiind un semn că i se strică capul (Bunzel 1959: 54). Viţa care este arătată cum creşte din capul unui jucător cu mingea într-unul dintre panourile în relief de la Chichén Itzá (vezi pp. 110–111) poate fi foarte bine un vrej de dovleac.

pp. 117–118

iar creierii i-au venit de la gînditor, din cer: *tzatz* s-a tradus prin „creierii", aşa cum este glosat de FX. Conform cu enigmatica limbă din Zuyua din cartea *Chilam Balam* din Chumayel, „creierii" cerului sînt din copal (Roys 1967: 90, 96). Aceasta ar putea sugera că, în pasajul acesta, „gînditor", care este *ajno'j* [ahnaoh], este un joc de cuvinte cu *noj* „o anumită gumă" (FX). Pentru informaţii în legătură cu calambururile din limba din Zuyua, vezi Stross (1983).

p. 118

Puterea îi rămăsese aceeaşi: „puterea" este [chuuc]; această glosare apare în FV pentru *chuq'a*, iar în TC şi AG pentru *chuq'ab'*.

p. 118

bătrînul: în text: *mama* „bătrîn (sau bunic)" acest oposum este identificat ca pe unul dintre purtătorii anului nou (vezi INTRODUCEREA). Ei anunţă sosirea unui nou an solar, întocmai cum dungile negre (vezi nota următoare) anunţă sosirea unei zile noi.

p. 118

Oposum trage dungi: în text: *kaxaqin wuch'* [caxaquin uuch] „el-face-negre-dungi oposum". În TC şi FV există *xaqin wuch'* „un întuneric înaintea zorilor", care confirmă că [uuch] ar trebui să fie *wuch'* „oposum". Ximénez traduce „vultur", de parcă în text ar fi [4uch]. Andrés Xiloj a considerat că rădăcina verbului este *xaqin* „face dungile sale"; FV are „dungi cu cărbune" drept tălmăcire pentru *xaqij*. Xiloj a comentat: „La patru şi jumătate dimineaţa pare că nori negri se află acolo, la marginea cerului [orizontul]; ei sînt ca o mare, sînt în trepte sau pe niveluri, alternînd galbenul cu negrul. Apoi, o dată cu fiecare oră nouă, pe măsură ce se luminează, negrul devine mai negru şi ce-a fost galben devine roşu, pe măsură ce se apropie soarele. Apoi se schimbă: norii aştia negri nu mai sînt acolo, este numai lumina soarelui. Aceşti nori negri par să fie deasupra pămîntului, ei merg pînă departe [spre stînga şi spre dreapta], la nesfîrşit. Dungile anunţă că soarele a început să strălucească. Sînt o reflecţie. Cînd te scoli la patru sau patru şi jumătate dimineaţa, *kaq chuwi xecaj* « este roşu peste marginea cerului ». La început acolo nu-i decît o bandă neagră, apoi se risipeşte. Toate acestea se pot vedea în anotimpul uscat, dar nu în perioada asta a anului" (pe cînd spunea acestea, vocea i-a fost aproape acoperită de zgomotul ploii).

p. 118

Tu doar să rosteşti tot felul de ameninţări: rădăcina verbului este *yekuj* „a fi într-o atitudine ameninţătoare" (la cuvîntul [yecoh] în DB).

p. 118

sacoşele pentru mingi: aici cuvîntul este *pixk*, care se schimbă în *pix* cînd este menţionat pentru a doua oară în acelaşi pasaj. Ceea ce implică acţiunea sînt nişte

obiecte cam de aceeaşi mărime şi formă cu un iepure ghemuit, o minge şi un dovleac, astfel încît iepurele să poată aştepta printre aceste obiecte fără să fie observat, mingea să poată ateriza acolo şi să dea impresia că nu-i decît unul dintre ele, în timp ce iepurele care fuge să pară că e mingea care mai sare încă şi, în cele din urmă, în aşa fel, încît un dovleac să poată fi pus în locul mingii. Problema este că, în quiché, *pixk* înseamnă în mod obişnuit „ghindă", iar *pix* este „roşie" (FV, FX), amîndouă prea mici ca să se potrivească acestui scop. Soluţia adoptată aici se bazează pe faptul că *pix* are legătură cu a înveli sau a acoperi (şi boccea) în kekchí (EH) şi chol (JH, AA), sugerînd că acele obiecte ar putea fi sacoşe sau pungi folosite pentru a transporta mingea.

p. 119

luaseră mingea dintre sacoşe: mi-i imaginez pe Hunahpu şi Xbalanque stînd printre sacoşele de mingi, pretinzînd că au găsit mingea, cînd de fapt au schimbat-o cu un dovleac.

p. 120

Dar dovleacul se storcise: rădăcina verbului este *puq'ab'in* [pucabin]; FV are *puq'* „a se uza".

p. 120

dînd la iveală seminţele lui albe ca lumina, limpede ca lumina zilei: în text: *saqiram k'u ri usaqilal* [zaquiram cu ri uzaquilal], literal „devenind-deschis-la-culoare (sau alb) apoi a lui-lumină-însăşi". *Saqir-* înseamnă „a răsări", iar *saqil* este cuvîntul pentru sămînţa de dovleac; în traducere am adăugat cuvîntului seminţe „limpede ca lumina zilei" în scopul de a face aceste imagini mai evidente pentru cititor. Mai departe, *saqir-* este o metaforă pentru încolţirea plantelor, dar expresia „dînd la iveală seminţele lui albe ca lumina" răstoarnă metafora. Cînd dovleacul se sparge şi produce un „răsărit" de seminţe, este un „răsărit" care provine din fructul recoltat al unei plante, şi nu atît din sămînţa semănată. Cu alte cuvinte, seminţele au ţîşnit afară, nu au fost semănate. Pasajul are, probabil, şi o dimensiune astronomică. Luînd în consideraţie că Hunahpu şi Xbalanque, în aspectul lor de Venus sau jucători cu mingea, nu se pot abate de la zodiac, putem presupune că sămînţa împrăştiată de dovleac corespunde unei constelaţii şi că această constelaţie este mai posibil să fie la limita zodiacului decît sacoşele pentru mingi despre care s-a vorbit la notele pentru p. 118. Pleiadele sînt în zodiac, deşi par explicate prin cei Patru Sute de Băieţi. Dar seminţele dovleacului crăpat pot fi pe undeva pe lîngă Pleiade (poate sînt Hiadele), de vreme ce cei Patru Sute de Băieţi pot fi iepuri (vezi GLOSARUL la numele lor) şi un iepure îi face pe xibalbani să părăsească terenul de joc.

p. 120

Xulu şi *Pacam*: FV interpretează cuvîntul *xulu* ca „(spirit) protector care apare în preajma rîurilor"; un *ajxulu* „păstrător al lui Xulu" este un vraci (FV) sau

un prezicător (DB). Avînd în vedere că sfatul pe care îl dau domnilor din Xibalba are drept rezultat reîncarnarea lui Hunahpu şi Xbalanque în ştiuci, s-ar părea să existe o legătură între *xulu* şi cuvîntul chol pentru „ştiucă-cu-burta-mare", care este *xlu'* sau *ajlu* (AA). Fiind „clarvăzători de mijloc", se poate presupune că Xulu şi Pacam ar aparţine celor numiţi *nik' wachinel ya'*, adică „ proroc de mijloc în apă" pe care TC îl explică drept un prezicător care priveşte atent în apă. Faptul că reîncarnarea celor doi gemeni este rezultatul aruncării oaselor lor în apă sugerează că numele Pacam (care ar putea fi *pak'am*) ar avea sursa în ceva asemănător cuvîntului chol *pak* „a semăna" (JH). Multe culturi ale unor populaţii de pescari — de pe coasta de nord-vest a Americii de Nord, de exemplu — au ritualuri în care peştii sînt reîncarnaţi aruncîndu-li-se oasele în apă. În cazul de faţă, ideea unui astfel de gest îşi are originea în Hunahpu şi Xbalanque, aceiaşi zei care introduc un ritual pentru moartea şi reînvierea porumbului. Acesta aminteşte de complexul faţă de cîmpiile situate la altitudine al celor din perioada clasică maya, trăitori în Ţinuturile de Jos, care pescuiau peşte în şanţurile de scurgere din lanurile lor de porumb (Hammond 1982: 160–163), şi s-ar putea foarte bine să fi ajuns şi ei la un ritual pentru „replantarea" peştelui.

p. 120

să le aruncăm oasele în canion: T. J. Knab m-a informat că în folclorul vorbitorilor contemporani de nahuatl din Sierra de Puebla, aceasta este exact procedura folosită pentru a o sfîrşi definitiv şi pentru totdeauna cu o persoană. Pe de altă parte, măcinînd oasele şi risipindu-le direct în apă (ceea ce se face în cele din urmă cu Hunahpu şi Xbalanque), se va asigura continuarea vieţii într-o formă oarecare.

p. 120

căci o să le vedeţi feţele: aluzie la ceea ce s-a întîmplat cînd capul lui Unu Hunahpu a fost pus într-un copac.

p. 121

împrăştiaţi-i: rădăcina verbului este *ikaj* „a împrăştia" (DB).

p. 121

micul Hunahpu: aici, ca şi în alte părţi, adăugarea lui „micul" înainte de Hunahpu reflectă cazurile în care numele său este scris [xhunahpu], cu prefixul *x-* care indică diminutivul, făcîndu-l mai asemănător cu numele fratelui său [xbalanque]. Prefixul nu a fost tradus în cazul din urmă, deoarece este o parte inseparabilă a numelui însuşi, dar apare rar cînd este menţionat Hunahpu. Numele echivalentului yucatec al lui Hunahpu, Hun Ahaw, uneori este scris [ix hun ahau] (Roys 1965: 9).

p. 122

N-o să ne păcăliți voi astfel: rădăcina verbului este *mich'* [mich] „a jumuli", dar în contextul de aici o traducere literală nu ar avea sens în engleză (vezi notele pentru p. 161 pentru un caz în care păcăleala aduce o jumulire literală a victimei).

p. 122

S-au apucat de mîini și au intrat cu capul înainte în cuptor: Hunahpu și Xbalanque nu se înalță ca soare și lună pînă la p. 131, dar autojertfirea lor de acum deschide calea spre acel eveniment. În mitul aztec soarele și luna sînt de asemenea o pereche de bărbați, Nanahuatzin și Tecuciztecatl, dar aceștia nu sînt frați. Ei nu sar în flăcări împreună; întîi sare primul, deoarece cel de-al doilea se teme, și abia apoi îl urmează și celălalt, de rușine. La început sînt amîndoi ca niște sori, dar ulterior Tecuciztecatl își pierde din strălucire și devine luna (Sahagún 1950 –1969: cartea 7: 2–7).

p. 122

înălțînd chiote, izbucnind în urale: remarca lui Andrés Xiloj a fost: „Este ca și cum au ținut o serbare, încheiată cu marimba".

p. 122

Cei doi arătau ca niște știuci: cuvîntul folosit este *winaq* [uinaq] *kar*, literal „persoană-pește", identificat în PG și TC ca „știucă". Trebuie menționat că printre vorbitorii de pokomchí (o limbă quiché), *xb'alamq'e* [xbalamque] a fost termenul pentru o specie de pești aparținînd familiei care include bibanul de rîu și bibanul de mare (DZ), specie lipsită de mustățile specifice știucii și (spre deosebire de știucă) cu aripioare ghimpoase. Poate cîndva a existat o versiune a povestirii în care numai Hunahpu a devenit știucă, în timp ce Xbalanque a devenit biban. Locul unde se petrece acțiunea ar putea fi Marele Hău cu Pești în Cenușă (*nim xob' karchaj*), aproape de sau chiar în orașul kekchí numit acum San Pedro Carchá și amintit în alte părți din PV drept locul unde se afla terenul de joc pe care Unu și Șapte Hunahpu și fiii lor jucau mingea. Așa cum cred oamenii care acum trăiesc acolo, Carchá (*karcha*) își trage numele dintr-o întîmplare petrecută pe o ploaie torențială, în timpul căreia în cenușa (*cha*) umedă au apărut pești (*kar*) care se zvîrcoleau. Am aflat această legendă de la Marcello Cho din San Pedro, Columbia (un sat kekchí din Belize), care o auzise în timpul unei vizite la Carchá. Acești pești ar părea echivalenți știucilor din PV, care apar cînd rămășițele arse și pisate ale lui Hunahpu și Xbalanque se umezesc. Pornind de la faptul că alte episoade din PV conțin stabilirea unor obiceiuri de către Hunahpu și Xbalanque, putem deduce că și acesta a inițiat un ritual de pescuit.

p. 122

vagabonzi: cuvîntul tradus astfel este *meb'a*, glosat de DB și MX drept „om sărac" și de FX drept „orfan". Am ales „vagabond", deoarece mai tîrziu

Hunahpu şi Xbalanque au tendinţa de a nu se ataşa de un loc anume (p. 123). În acest moment al vieţii lor, ei corespund, probabil, actorilor oposum din Ţinuturile de Jos maya, actori ambulanţi care apar în punctul de tranziţie dintre doi ani solari (Thompson 1970: 277).

p. 122

Păreau grosolani: expresia folosită este *mana chib'ananta kiwach*, literal „nu-încă devenit-făcut feţele-lor"; *b'an wach* înseamnă „şlefuit, împodobit", aşa cum indică DB la cuvîntul [bano].

p. 122

Înghiţitul Săbiilor: cuvîntul pentru acest dans este *xtz'ul* [xtzul], care înseamnă şi „miriapod". Forma corectă apare în FV şi TC. *Tz'ul* poate veni de la *tz'ulej* „a se afla într-o îmbrăţişare strînsă sau cu picioarele împletite" (FV). După descrierea lui DB, în acest dans, dansatorii mascaţi, cu clopoţei din carapace de broască ţestoasă, îşi introduc beţe sau pumnale în gură. FV descrie măştile ca fiind mici şi spune că dansatorii sînt în număr de doi (ca şi în PG), poartă la spate o coadă de papagal macao, îşi introduc beţe pe gît şi oase în nas, şi se lovesc cu putere în piept cu cîte o piatră mare. Înghiţitul unor beţe în formă de sabie este cunoscut şi de locuitorii din Pueblo, în sud-vestul Statelor Unite.

p. 122

Xibalba era acum plină de admiraţie: „admiraţie" este [cayic]; DB are *kaiq'* „a privi cu admiraţie".

p. 122

Apoi se jertfeau pe ei înşişi, unul dintre ei murind pentru celălalt: Aceasta înseamnă că fiecare dintre gemeni îşi poate asuma oricare rol cînd execută actul jertfirii. Cînd povestitorii descriu un exemplu al acestui act, se întîmplă ca Xbalanque să-l sacrifice pe Hunahpu (p. 127), dar pictorul din perioada clasică maya a aşa-numitelor „vase metropolitane" arată personajele echivalente în roluri inverse, cu Hun Ahaw pe punctul de a reteza capul lui Yax Balam (p. 136). Hun Ahaw apare sub înfăţişarea lui Chac (Zeul B sau GI) purtînd un topor; mustaţa ştiucii, care îi iese din falcă, şi aceasta un atribut al lui Chac (Taube 1992: 24–27), aminteşte scena din PV în care Hunahpu şi Xbalanque apar deghizaţi în ştiuci, cu puţin înainte de-a deveni actori de carieră. Yax Balam, care de obicei are înfăţişare de om, cu excepţia petelor de jaguar de pe pielea feţei şi de pe restul trupului, apare pe vas ca o caricatură a lui însuşi, jaguar în întregime, cu excepţia capului. Oricît de diferiţi ar părea cei doi fraţi din alte puncte de vedere, amîndoi îşi poartă părul adus în faţă şi legat, aşa cum apar şi în alte imagini (p. 67). Această coafură este asemănătoare cu cea a lui Hun Ahaw în rolul lui Chac, dar surprinzător aici este faptul că amîndoi fraţii o adoptă. Mai departe, Yax Balam colaborează cu fratele său, oferindu-se pe sine

pentru a fi jertfit, în loc să fie ținut jos. Dacă această interpretare este corectă, atunci Lounsbury (1985) are dreptate identificînd personajul care poartă un topor drept Hun Ahaw, dar greșește considerînd că Hun Ahaw și GI sînt unul și același zeu, în timp ce M. Coe (1989: 165–166) face corect distincția dintre Hun Ahaw și GI sau Chac, dar greșește crezînd că purtătorul de topor de pe vas este Chac în persoană. Nici unul dintre ei nu a luat în considerare aspectul de reprezentație teatrală al scenei.

p. 123

dar trebuia să se tot întoarcă: aici rădăcina verbului este [machcay]; DB are *machkaiq'* „a veni și a pleca în mod repetat".

p. 123

Prefăcîndu-se foarte smeriți: cuvîntul folosit este *kemochochik*; DB are *mochochik* „a se preface umil".

p. 123

și-au aplecat capetele pînă la pămînt: în text: *chikixulela kiwach*, în care cel de-al doilea termen înseamnă „fețele lor"; DB are *xulela* „aruncîndu-și fața la pămînt".

p. 124

pe jos, pe petice, pe zdrențe: „petice" este *mayokij*, tradus pe baza cuvîntului *makij* „a arunca"; „zdrențe" este *atz'iak* [atziac], care are acest înțeles atît în limba quiché veche, cît și în cea modernă.

p. 124

de pe ce munte: în text: *kijuyub'al* „a-lor-munte-loc"; *juyub'al* este o metonimie pentru aproape orice așezare, dar în special pentru un oraș fortificat sau pentru o „cetate" (*tinamit*) plasată pe o înălțime ușor de apărat.

p. 126

Și au arătat rotunjimea ei domnilor: în text: *xkik'olob'a k'ut* [xquicoloba cut] *chikiwach* „ei-pus-rotund-lucru apoi la-fețele-lor".

p. 127

picioarele lui, brațele lui au fost larg răstignite: aici verbul este *xperepoxik*, aparent o formă completă (*x-*), pasivă (*-xik*) și reduplicată, a lui *pere-* „a pune un lucru larg undeva" (FV); DB glosează *perepik* ca „larg". Membrele victimelor sacrificate în Mezoamerica erau într-adevăr larg întinse.

p. 127

a fost înăbușită într-o frunză: în text: *xch'eqe* [xcheque] *chuwach tz'alik* [tzalik] „oprit în-față-de frunză-învelitoare"; MX are *ch'eqelik* ca „a opri scurgerea" și

tz'alik ca „frunze pentru învelit". Rîndul acesta a produs multă confuzie, dar Andrés Xiloj a considerat că are o claritate de cristal. El a explicat că *tz'alik* se referă la orice frunză folosită pentru a învelí „tamales" (mîncare mexicană, carne tocată învelită în diverse frunze – *n.t.*), din care există mai multe varietăți.

p. 127

Faceți asta și cu noi! Jertfiți-ne!: Andrés Xiloj a remarcat: „Nu le plăcea că se simt perfect bine; ce le plăcea era să fie măcelăriți."

p. 127

Ce-i moartea pentre voi?: în original formulată negativ, întrebarea conține un calambur cu numele celor cărora le este adresată: *ma pa ix k'o kam* „Nu ești tu kam?" Lipsit de sufix, *kam* lasă loc diverselor interpretări: *kaminaq* „om mort"; *kamikal*, cuvîntul obișnuit pentru „moarte"; sau *Kame*, numele unei zile din calendar și al domnilor de rangul cel mai înalt din Xibalba, Unu și Șapte Moarte. Formulînd întrebarea în engleză, am încercat să păstrez tonul mușcător al întrebării și jocul de cuvinte între Moarte ca nume și moarte ca eveniment. Hunahpu și Xbalanque mai fac acest joc de cuvinte cu numele acestor domni într-un pasaj anterior (p. 111).

p. 127

vasalii: aici, și în alte părți, astfel s-a tradus *alk'ajol*, cuvînt compus din *al* „copil (al unei femei)" și *k'ajol* „fiu (al unui bărbat)". Este vorba despre membrii unui neam de rînd, care datorează fidelitate unei familii de domni. Vasalitatea era astfel concepută ca o înrudire prin adopție, dar observați că *alk'ajol* ambiguizează sau elimină problema descendenței directe, incluzînd termenul „copil al femeii".

p. 128

jertfa de inimă: rădăcina cuvîntului este *xaraxo-*; în DB se găsește *xaraxoj* „a tăia sau a deschide pieptul și a scoate inima".

p. 128

nenumărate furnici: aceasta ar putea fi sau nu o metaforă; dacă nu este, destinul vasalilor domnilor din Xibalba ar fi putut fi să devină furnicile de azi. În orice caz, este foarte neobișnuit ca vasalii să ajungă în linie descendentă acolo unde sînt domnii; s-ar părea că domeniul Xibalbei este inversul pămîntului, unde domnii locuiesc în cetăți, și nu în fundul canioanelor.

p. 128

Nu veți mai avea parte de sînge șters curat: în text: *ch'ajom k'ik* [chachom quic], literal „sînge spălat". Cred că se referă la autojertfire, în care sîngele curgînd din înțepături și răni provocate de însuși cel ce se autojertfește era șters cu hîrtie sau frunze. În perioada colonială acest obicei a fost mai mult modificat

decît suprimat, datorită faptului că medicina din Europa credea în efectul binefăcător al sîngerării bolnavului. În prezent acest obicei nu se mai practică. Andrés Xiloj ne-a informat că se mai spune încă despre xibalbani că adună sînge împrăştiat pe jos — adică sînge murdar.

p. 128

doar de oale, de tigve, de lucruri sfărîmicioase, făcute cioburi: „oale" este *xot* pentru prăjit tortilla; „tigve" este [acam]; FV are *aqem* „tigvă"; „lucruri sfărîmicioase" este *chuch*; DB are *chuchuj* „delicat, subţire"; în sfîrşit, „făcute cioburi" este *xjeraxik*; FV are *jera-* „firimituri". Această listă sugerează riturile contemporane pentru zilele *7 Tz'i'* şi *8 B'atz'* (*7* Cîine şi 8 Maimuţă) din Momostenango, în care sînt iniţiaţi novicii păstrători ai zilei. În ajunul zilei 8 Maimuţă, novicele este vizitat acasă de învăţătorul lui sau al ei, care sparge un ulcior mare, nefolosit pînă atunci, şi arde răşină de copal pusă în cioburi, după care cenuşa rămasă este adunată într-o tigvă mică. A doua zi cioburile şi tigva sînt duse la un altar numit Ch'uti Sab'al, adică „Micul Loc al Declaraţiei", şi lăsate acolo (alte amănunte în B. Tedlock 1992: 65–66). Dar acest ritual este dedicat în primul rînd lui Mundo (zeul pămîntului) şi strămoşilor; Xibalba nu este menţionată în ceremonial. Poate că în epoca precolumbiană membri ai elitei quiché aveau tendinţa să defăimeze religia indigenă din ţinuturile muntoase ale Guatemalei numind-o xibalbană, aşa cum misionarii creştini au defăimat-o ulterior, numind-o satanică.

p. 129

născuţi în lumină, zămisliţi în lumină: Andrés Xiloj a menţionat că numai despre fiinţele umane se poate spune aşa; observaţi contrastul cu „vietăţile livezilor şi ale poienilor" din propoziţia anterioară. Fapt este că de acum înainte domnilor din Xibalba nu le vor mai fi îngăduite jertfe omeneşti.

p. 129

vina e limpede: aici este expresia idiomatică *chak umak* „vina lui e limpede" (DB).

p. 129

Şi veţi asculta rugăciuni deasupra sevei înălţate: în text: *kixtaon puch chuwi ri kik'* [quic] *jolomax* „voi-ascultaţi şi deasupra sînge (sevă) înălţat". *Supra* am tradus *kik' jolomax* prin „cheaguri de sevă". Ceea ce vrea să spună în această propoziţie este că, de acum înainte, cînd oamenii se vor ruga la xibalbani, vor arde, drept ofrandă, cheaguri de sevă de croton (vezi GLOSARUL).

p. 129

aţîţători la rău şi violenţă: comentariul lui Andrés Xiloj: „Ei sînt cei care împing omul la rău. E ca şi cum spiritul lor intră în noi, în capul nostru. Îmi zic: Am de gînd să fac lucrul ăsta, dar nu ştiu cine mi-a băgat ideea în cap."

p. 129

meşteri ai încurcăturilor: în text: *ajlatzab'*, care este compus din *aj-*, „persoană sau posesor de", *latz* „încurcat, perplex" (DB) şi *-ab'*, care indică pluralul.

p. 129

plîngînd şi văicărindu-se: ce face bunica lui Hunahpu şi Xbalanque este *koq'ik kasik'in* [coquic caziquin], tradus literal aici, dar atît în limba quiché veche cît şi în cea modernă această combinaţie a rădăcinilor verbelor *oq'-* („plînge") şi *sik-* („se văicăreşte"), folosită în această ordine, se referă la acţiunea de a se ruga. Acest lucru se face de obicei pe un ton uşor insistent şi nu întristat, dar cel ce se roagă se consideră totuşi că cere milă; intensitatea vocii este în general joasă pînă la moderată, dar cei cărora li se adresează rugăciunea se consideră că sînt chemaţi din depărtări.

p. 129

ştiuleţii de porumb verde pe care îi sădiseră: aceştia sînt ştiuleţii de porumb pe care Hunahpu şi Xbalanque i-au consacrat cînd au plecat spre Xibalba (p. 64). „Îi sădiseră" este *xkitik kanoq* [canoc] „ei-plantat plecat", o expresie idiomatică referitoare la stabilirea unei obligaţii rituale. Andrés Xiloj a recunoscut în acest pasaj una dintre obligaţiile unui mamă-tată contemporan (capul liniei paterne): „Ceea ce a fost lăsat sădit a fost un obicei... Din cauza porumbului, nu vor fi niciodată uitaţi. Şi acum iată obiceiul « winelurilor » [o pereche de altare situate lîngă un lan de porumb, unul deasupra lui şi celălalt dedesubt]. Cînd porumbul s-a copt, trebuie aduse mulţumiri, trebuie ars copal în « winel ». Se aduc mulţumiri pentru ca seminţele să încolţească din nou; aduci porumb acolo, să fie de faţă cînd se ard ofrandele, şi cînd ai terminat rugăciunile se trec ştiuleţii prin fumul de copal, spunînd *are k'u wa ruk'ux* « asta aici este ceea ce este inima lui ». Asta trebuie să fi făcut bunica lor în *Popol Vuh*. Şi, după ce ştiuleţii sînt trecuţi prin fum, sînt puşi în mijlocul casei, în mijlocul recoltei noastre. Nu se mănîncă pînă nu se coace altă recoltă." Deşi aceşti ştiuleţi consacraţi nu se utilizează pentru sămînţă, ei sînt consideraţi vii, deoarece „inima porumbului nu a murit", iar boabele de porumb sînt în stare să încolţească, ba chiar şi porumbul depozitat este în stare să se înmulţească în continuare.

S-ar părea că Hunahpu şi Xbalanque, pe lîngă ipostaza lor de Venus, actori vagabonzi ce aduc anul nou, şi (în cele din urmă) de soare şi lună, sînt de asemenea zeităţi ale porumbului. Riturile winel se practică în două zile succesive — *Kej* şi *Q'anil* (Cerb şi Gălbeneală) —, cea din urmă fiind ziua principală (B. Tedlock 1992: 77, 80). Există rituri fixe o dată la 260 de zile în 7 Cerb şi 8 Gălbeneală; riturile de însămînţare se celebrează în zilele Cerb şi Gălbeneală, care sînt cît mai aproape de recoltare. Ziua care corespunde cu Gălbeneală (numită *Lamat* în yucatec) figurează, de asemenea, în tabelul venusian din *Codexul din Dresda*; ea este prima zi a luceafărului de dimineaţă, zi cu care începe al treilea dintre cele cinci cicluri venusiene complete şi totodată prima

zi a dispariției sale atît ca luceafăr de dimineață, cît și ca luceafăr de seară. S-ar putea ca cel puțin unele secvențe ale acestor cicluri venusiene să simbolizeze ciclul vieții porumbului; într-adevăr, zeul porumbului din Ținuturile de Jos maya este pictat chiar la sfîrșitul paginii în care se vorbește de cel de-al treilea ciclu.

p. 129

Și asta s-a întîmplat cînd bunica lor a ars ceva: adică atunci cînd porumbul este uscat (copt), ceea ce corespunde cu arderea lui Hunahpu și Xbalanque în cuptor.

p. 129

știuleții de porumb au fost zeificați de bunică: „au fost zeificați" este *xk'ab'awilax* [xcabauilax] „complet-zeificat-pasiv".

p. 129

Mijlocul Casei, Mijlocul Culesului, Știuleți Vii de Porumb Verde, Pat de Lut: primele două nume sînt *nik'aj ja, nik'aj b'ichok* [nicah ha, nicah bichok] „Mijlocul Casei, Mijlocul Porumbului Cojit"; *b'ich-* înseamnă „a dezghioca știuleți copți de porumb" (FV, FX) și în kekchí *b'ich'ok jal* este „a scoate pănușii de pe știuleții de porumb copți" (EH). Celelalte două nume sînt *k'azam* [cazam] *aj, ch'atam* [chatam] *ulew* „vii știuleți-porumb-verzi, pat (sau lespede) pămînt". Cum ne-a atras atenția Andrés Xiloj (vezi notele pentru p. 129), actul lui Xmucane se aseamănă cu obiceiul de azi de la altarele pe linie paternă, numite „winel".

p. 130

știuleții fuseseră așezați deasupra unei podele de lut: în text: *chuwi ch'ata* [chata] *ulew kitik wi aj* „deasupra pat (sau lespede) pămînt ei-sădesc la știulete", care face să se înțeleagă destul de clar că porumbul nu a fost sădit în sensul obișnuit al cuvîntului, cu atît mai mult, cu cît știuleții de porumb nu se pot sădi.

p. 130

tatăl lor: se observă că termenul pentru tată (*qajaw*) este extins aici la Șapte Hunahpu. Pentru discuții referitoare la modul în care Unu și Șapte Hunahpu împărtășesc paternitatea gemenilor Hunahpu și Xbalanque, vezi notele pentru pp. 89–90.

p. 131

i s-a spus să numească toate părțile ei: aici ideea este că vorbirea articulată, cu cuvintele pronunțate clar, este analoagă cu o față de om ușor de recunoscut. Șapte Hunahpu este incapabil să rostească numele tuturor părților feței sale, deoarece are foarte puține părți în afara celor enumerate de el, de vreme ce nu mai era decît oase. „Carnea" feței sale este iremediabil pierdută, întocmai cum a spus Unu Hunahpu: „carnea" unui mort va fi pierdută în mod ireversibil (p. 89).

p. 131

fiecărei părți de mai înainte: în text: *ri ujunal puil* „a-lui-fiecare dinaintea"; DB are *pujil* „vechime".

p. 131

Se vor ruga Ție aici: Andrés Xiloj a văzut aici începutul venerației morților. A explicat că atunci cînd moare cineva pe linie paternă, riturile funerare nu sînt complete pînă cînd mama-tată nu merge la altarele familiei într-o zi numită *Junajpu*, zi care cade după decesul persoanei respective. Acolo se roagă pentru ca sufletul decedatului, care mai zăboveşte sub forma unei scîntei de lumină, să poată trece în încăperea răcoroasă, întunecată din lumea subpămînteană, de unde, mai tîrziu, ar putea avea norocul să se ridice la cer. Numărul zilei *Junajpu* este ales în acord cu vîrsta şi importanța celui decedat: un număr foarte mic pentru un copil şi un număr foarte mare pentru un bătrîn care a deținut o funcție importantă. Cu sau fără producerea unei morți recente, zilele *Junajpu* sînt indicate pentru a vizita mormintele rudelor, unde se spun rugăciuni şi se ard ofrande într-un mod foarte asemănător aceluia în care se procedează la altarele familiei, cu excepția că poate participa întreaga familie, petrecîndu-şi ziua acolo, mîncînd şi bînd băuturi tari la iarbă verde.

p. 131

primul a cărui zi va fi sărbătorită: aceasta ar putea fi o referire specifică la ziua *7 Junajpu*, dar probabil înseamnă ziua *Junajpu* în general, indiferent de numărul ei.

p. 131

Numele tău nu se va pierde: Andrés Xiloj, care este mamă-tată al propriei familii, a remarcat: „Tocmai aşa este şi la noi în familie. Primul om care a locuit în aceste locuri se numea Gaspar Xiloj şi ne amintim de el şi acum. Gaspar este prima generație, a doua este Juan, a treia este Sabino, a patra este Antonio, a cincea sîntem noi, dar încă ne amintim de toți ceilalți. Despre asta se vorbeşte aici în *Popol Vuh*." El a mai adăugat că în mod ideal un mamă-tată ar trebui să fie în stare să-şi amintească nouă pînă la treisprezece generații de predecesori care au locuit pe aceleaşi locuri (vezi INTRODUCEREA, pentru mai multe comentarii în legătură cu numele predecesorilor din *Popol Vuh*). Lista persoanelor invocate în rugăciuni trebuie să includă şi soțiile tuturor bărbaților (cu numele lor de fată). În *Popol Vuh* numele soțiilor este dat numai pentru prima generație (p. 81), dar în *The Annals of the Cakchiquels* soțiile sînt menționate mai des.

p. 131

soarele îi aparține unuia, şi luna celuilalt: în text: *jun k'u* [cu] *q'ij* [quih] *jun nay pu ik'* [ic] *chike* „unul atunci soare unul de asemenea şi lună la-ei". Nu se afirmă că au devenit soare şi lună în adevăratul sens al cuvîntului. Dar, din ordinea

generală în care sînt menţionaţi Hunahpu şi Xbalanque, şi din ordinea în care sînt menţionaţi soarele şi luna în acest pasaj, s-ar părea că soarele ţine de Hunahpu şi luna de Xbalanque, cel puţin în ocazia de faţă. Faptul că este o ocazie singulară este indicat într-un pasaj ulterior, unde se spune că, deşi soarele a apărut în persoană la revărsatul primilor zori, „acum n-a mai rămas decît oglindirea sa" (p. 151). Cît despre Xbalanque, popoarele maya (inclusiv quichéii contemporani) pun de obicei luna în grija unei zeiţe, dar sînt exemple şi de zeităţi lunare bărbaţi în arta din perioada clasică maya (Schele şi Miller 1986: 306, 309; Taube 1992: 65–68). Natura rolului lunar al lui Xbalanque este prezisă de faptul că este faţă în faţă cu Hunahpu cînd ard împreună, aceasta fiind poziţia lunii în faza lună plină. Quichéii contemporani folosesc *q'ij* „soare" ca o metaforă pentru luna plină, salutîndu-i astfel strălucirea şi rotunjimea, ceea ce ar putea explica de ce în kekchí în numele lui Xbalanque (*xb'alamq'e*) apare (*-q'e*), care înseamnă soare. Întreaga scenă se potriveşte cu descrierea aztecă a primei apariţii a soarelui şi a lunii prezente, în care luna răsare cînd apune soarele, şi ei apar asemănători unul cu altul (Sahagún 1950–1969: cartea 7: 8).

p. 131

au devenit ei înşişi stele ale cerului: mai înainte ni s-a spus că cei Patru Sute de Băieţi corespund în mod precis cu Pleiadele (p. 74).

PARTEA A PATRA

p. 136

Au căutat şi au găsit: rădăcina celui de-al doilea verb este *kanaisaj*; DB are *kaneisaj* „a descoperi, a găsi".

p. 136

Locul Despicat, Locul Apei Amare: în text: *pan paxil, pan k'ayala'* [cayala], în care *pan* este „la" sau „în"; astăzi *pan paxil* este cunoscut ca *paxal* în limba mam (JM). *Paxil* este substantivarea lui *pax-* „a rupe în bucăţi" în quiché (AG), în timp ce *paxal* este substantivarea lui *pax-* „despicat" în mam (JM). *K'ayala'* combină cuvîntul mam *k'ayal* „amărăciune" (JM), care ar fi *k'ayil* în quiché (AG), cu *a'*, care este „apă" în amîndouă limbile. Locul despre care se vorbeşte este un munte înalt, situat imediat la sud de autostrada Panamericana şi lîngă graniţa dintre Guatemala şi Mexic, cu o peşteră şi un izvor mare pe versantul nordic. În prezent, oamenii din împrejurimi care vorbesc mam consideră că este locul de origine a porumbului (Miles 1981). Teosinte, o cereală sălbatică hibridă a porumbului, creşte din abundenţă în regiunea respectivă.

p. 136

animalele care au adus hrana: Andrés Xiloj a sesizat că toate aceste patru animale mănîncă porumb. Despre păsări a spus: „Există păsări care iau seminţe

din recoltă şi le ascund. Cînd vine timpul, îşi amintesc unde le-au depozitat şi se duc să le mănînce. Cînd nu le mai găsesc acolo unde le-au lăsat, este semn că acolo va apărea o grădină."

p. 136

ştiuleţii de porumb galben şi porumb alb: acesta este porumb matur (*jal*).

p. 136

Xmucane l-a măcinat de nouă ori: comentariul lui Andrés Xiloj: „La prima măcinare boaba de porumb crapă. La a doua iese puţin mai fină. La a treia e şi mai fină." Ne-a mai spus că porumbul obişnuit nu se macină de nouă ori, fiindcă ar fi prea fin.

p. 136

apa în care şi-a clătit ea mîinile: în text: [ha ropenal], pe care Andrés Xiloj l-a interpretat drept *ja'* „apă"; femeile obişnuiau să se spele de *rupenal*, făina de mălai lipicioasă, care se lipeşte de mîini în timp ce este măcinată.

p. 136

din porumb galben, numai porumb alb pentru carne: aceasta i-a amintit lui Andrés Xiloj că azi se obişnuieşte să se spună: *ujral q'anwach, xolob* „sîntem copiii [şi anume copiii unei femei] porumbului cu faţă galbenă, ai porumbului cu faţă pătată".

p. 136

Jaguar Quitze: acest nume este *b'alam k'itze* [quitze]; forma corectă poate fi găsită în TK şi TT. *B'alam* înseamnă „jaguar", iar *k'itze* s-ar putea să derive din *k'ische* „cedru" (TC, PG). Notaţi asemănarea cu *k'iche'* (quiché), care înseamnă „mulţi copaci".

p. 136

Jaguar Noapte: numele este *b'alam aq'ab* [acab]; forma corectă ar putea fi găsită în TK şi TT.

p. 137

Nu Chiar Acum: acest nume este *majukutaj* în PV; în alte părţi apare forma *majukotaj* (TK, TT, TV) sau *jukutaj* (RA). Oricare ar fi originea numelui, are un înţeles clar în quiché, combinînd *ma* „nu" cu *jukotaj* „chiar acum, în clipa asta" (DB).

p. 137

Jaguar Întunecat: acest nume este *ik'ib'alam* [iquibalam], în care *b'alam* înseamnă „jaguar". Prefixul nu are nici un sens în quiché, dar unul dintre

cuvintele chol pentru „jaguar" este *ik'bolay* (JH), în care *ik'* înseamnă „întunecat, negru", iar *bolay* este cuvîntul generic yucatec (şi probabil cholan) pentru „animal feroce care ucide" (AB). Drept explicaţie pentru *i* care separă *ik'* de *b'alam*, John Justeson (comunicare personală) sugerează că sursa originară cholan ar fi putut fi *ik'il b'alam*, deşi această formă nu este atestată; o altă explicaţie ar fi că acel *i* suplimentar este un adaos convenţional în scrierea maya a silabelor cu hieroglife (pp. 18, 200).

p. 137

Umblau, munceau: al doilea verb este *xechapanik*, literal „ei apucau"; dar Andrés Xiloj a sugerat „munceau", deoarece munca se face cu mîinile. Quichéii pun extremităţile corpului împreună; a umbla şi a folosi mîinile sînt corespondenţii fizici ai vorbitului articulat. Observaţi că legătura dintre vorbire şi umblet este prezentă şi în întrebarea: „Nu vă e bun graiul, nici mersul?" (p. 137).

p. 138

Erau parcă adormiţi: acest pasaj pare să amintească Facerea, dar se deosebeşte de Facere în patru puncte principale. Mai întîi, era numai „de parcă" (*keje*) oamenii erau adormiţi cînd au fost făcute femeile şi numai după aceea ei *ki xek'astajik* „au prins viaţă cu adevărat". Al doilea, erau patru bărbaţi şi patru femei, nu doar un bărbat şi o femeie. Al treilea, femeile nu au fost făcute din părţi ale corpului bărbaţilor, ci au fost făcute separat. Al patrulea, diferenţele de sex existau deja printre zei.

p. 139

Ţestoasa Roşie de Mare: în text: *kaqa paluma* [cahapaluna]; Ximénez a citit greşit [caka] în loc de [caha], dar forma corectă poate fi găsită în TT. Numele este compus din *kaq* „roşu", cu vocala *-a* adăugată (posibil o rămăşiţă a convenţiilor scrisului hieroglific), şi *palama* „ţestoasă de mare" (PG, TC).

p. 139

Casa Crevete: în text: *chomija*, compus din *chom* „crevete" (DB) sau „crevete mare" (FT), cu vocala *-i* adăugată (vezi nota anterioară), şi *ja*, literal „casă", dar care înseamnă „neam" cînd stă pe lîngă un nume.

p. 139

Colibri de Apă: în text: *tz'ununija'* [tzununiha], redat *tz'ununa'* în *The Annals of the Cakchiquels* (Brinton 1885: 112); *tz'unun* este „colibri" (cu un *-i* adăugat în PV) şi *ja'* sau *a'* „apă". FT explică *tz'ununja'* astfel: pasăre cu „ciocul lung, pieptul alb, de culoare verde, dar cu vîrful aripilor albe, care trăieşte în preajma rîurilor", ceea ce ar fi pescăruş verde (*Chloroceryle americana*). Colibri de Apă este numele neamului tzutuhil, care a dat denumirea străvechiului oraş devenit acum San Pedro la Laguna, pe malul de sud al lacului Atitlán (Orellana 1984: 53, 82–83).

p. 139

Casa Macao: în text: *kaqixaja* [caquixaha], în care *kaqix* (aici cu un *-a* adăugat) este denumirea papagalului macao roşu (*Ara macao*). Acesta este şi numele unui neam cakchiquel cunoscut şi sub numele de Casa Liliac (Recinos şi Goetz 1953: 58), şi menţionat mai tîrziu în PV cu cel de-al doilea nume. Toate cele patru prime femei par să poarte numele neamului pe linie paternă. Luînd drept soţii pe Colibri de Apă şi Casa Macao, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat nu numai că se căsătoresc în afara neamului lor, cum fiecare trebuie să o facă, dar şi în afara tribului lor, aşa cum se cuvine statutului lor regal. Neamurile Ţestoasei Roşie de Mare şi ale Casei Crevete erau, probabil, şi ele străine. Paradoxal este faptul că primii bărbaţi se căsătoresc în afara neamului lor înainte chiar de a-l fi întemeiat, în timp ce primele femei poartă numele filiaţiei lor pe linie paternă, deşi nu au avut taţi. Un paradox similar apare în inscripţiile clasice din Palenque, unde o femeie este considerată întemeietoarea filiaţiei pe linie paternă a regelui cu numele Chan Bahlum (Schele şi Freidel 1990: 252–260).

p. 139

doamne de neam mare: în text: *xoqojawab'* [xoccohauab], literal „domni-femei".

p. 139

pocăiţi şi aducători de jertfă: aici, ca şi în alte părţi în MS, este *ajk'ixb'* [ahquix sau ahquixb] şi *ajk'ajb'* [ahcahb], în care *aj-* indică agentul; FV are *k'ixb'*, care este evident o formă verbală a lui *k'ix* „a înţepa", ca „a ruşina"; FX are *k'ajb'*, care probabil are aceeaşi rădăcină cu *k'ajinik* „a pedepsi" (MX), ca „jertfire de sînge". Această pereche de cuvinte se referă la autojertfirea de sînge în scopul penitenţei.

p. 139

Suveran Oloman: numele acestui trib este *tepew oloman* (în alte părţi *oliman*), dintr-o sursă nahua (vezi nota pentru *Şarpe cu Pene Suveran*, de la p. 206). În nahuatl *ollomani* înseamnă „jucător cu mingea" (AM). Mai departe (p. 153) se va vedea că acest trib a rămas în est cînd quichéii şi aliaţii lor au plecat din Tulan. Se poate să fi fost vorbitori de pipil (o limbă nahua), care cîndva ocupau o parte a văii Motagua, între Trestii Putrede şi Copán.

p. 139

Quenech Ahau: vine din cuvîntul yucatec *k'inich ajaw* „domn cu faţa spre soare" (AB), un titlu care apare în inscripţiile din perioada clasică maya (Stuart şi Houston 1994: 9) şi în cărţile *Chilam Balam*. Dacă în quiché vine din kekchí, limbă în care denumirile soarelui conţin silaba *q'e* (EH), forma corectă a fost, probabil, *q'enech ajaw*. S-ar părea că este un cuvînt quiché pentru o populaţie care vorbeşte o limbă yucatecă, cum este itzá sau mopán.

p. 139

cauec: în text: *kawiqib'* [cauiquib], la singular *kaweq* [cauec]; forma corectă *kaweq* apare în TK.

p. 139

case mari și *seminții*: aici și în alte părți, „casă mare" este traducerea cuvîntului *nimja*, care se poate referi la un palat, dar în context are rol metonimic pentru o ramură dintr-un neam organizat, purtînd un nume (din cadrul unei filiații mai largi, pe linie paternă) și avînd în fruntea lui o persoană cu rang de domn. „Neam" este traducerea cuvîntului *chinamit*, dintr-o sursă nahua; în nahuatl *chinamitl* înseamnă „îngrăditură, împrejmuire, regiune" (RS). În quiché *chinamit* se referă la un neam organizat și purtînd un nume, din cadrul unei filiații pe linie paternă, sau la pămînturile sale. În PV se referă la un grup de ramuri ale unui neam purtînd același nume, dar uneori este sinonim cu *nimja*.

p. 139

treisprezece triburi aliate, treisprezece principate: în text: *oxlajuj uk'a* [uca] *amaq'* [amac], *oxlajuj tekpan*, în care *oxlajuj* este „treisprezece" și *amaq'* este „trib". *Tekpan* vine dintr-o sursă nahua; înseamnă „casă regală sau palat" sau, în nahuatl, „a pune oamenii în ordine" (AM). În quiché pare să fie denumirea unui trib care este organizat sub o casă nobilă recunoscută, dar o casă care este tributară (măcar de formă) statului mare quiché. Lista acestor *tekpan*, în pasajul despre care este vorba, conține cincisprezece nume, și nu treisprezece. Unele dintre ele ar putea fi subdiviziuni ale unor entități mai mari sau ar putea fi sinonime, sau numărul treisprezece este pur și simplu un număr ideal și nu se ține seama de realitate. Rămîne întrebarea cum să se traducă [uca], pentru care este nevoie să se facă apel la singurul alt pasaj din întreg *Popol Vuh* în care se combină *amaq'* și *tekpan* într-o construcție paralelă (p. 173): *wuk'* [uuc] *amaq'* [amac] *kib' kitikpan* [quiticpan] *k'ib'*; în care *kib'* este „ei înșiși". Este logic ca [uca] din primul pasaj să aibă același înțeles ca în pasajul al doilea. De sine stătătoare, ultima formă a fost adesea interpretată ca un *wuqub'* „șapte" prescurtat, dar ipoteza aceasta nu se confirmă din cauza referirii la treisprezece triburi în primul pasaj. Am tradus atît [uca], cît și [uuc] prin „aliat", pe baza a două cuvinte explicate de DB: *wuk'ij* [uuquih] „a-ți face prieteni" și *wuk'* „prieten"; aceste forme sînt, probabil, legate de rădăcina prepozițională *-uk'* „cu".

p. 139

mălai alb: în text: *saq k'ajib'* [zacahib] „mălai alb-plural". Oamenii respectivi trebuie să se fi stabilit în perimetrul actualului oraș Salcajá, numit *saqk'aja* în quiché, situat la aproximativ zece kilometri nord-est de Quetzaltenango.

p. 139

lamac, şarpe, casa baiedulce, casa grai şi casa stea: oamenii din casa baiedulce (*tujalja*) corespund cu locul numit şi acum *tujal* în quiché, care este centrul oraşului Sacapulas. Oraşul este renumit de multă vreme pentru producţia de sare, iar Hill şi Monaghan notează că termenul *tuj*, care de obicei înseamnă „baiedulce" în quiché, s-a extins, la nivel local, la cuptoarele folosite pentru obţinerea sării (1987: 47). Ei spun că sub dominaţia spaniolă oamenii trecuţi aici pe listă ca lamac (*lamakib'*) şi casa grai (*uch'ab'aja*) s-au reaşezat în ţinuturile care înconjurau centrul oraşului Sacapulas şi acelaşi lucru se poate spune şi despre celelalte două grupuri rămase pe listă. Evident, şarpe (*kumatz*) şi casa stea (*ajch'umilaja*), amîndouă avînd nume quiché în PV, corespund cu grupurile pe care Hill şi Monaghan le-au găsit înregistrate în documente coloniale cu numele de coateca şi sitalteca (1987: 47), nume derivate din nahuatl *coatl* „şarpe" şi *citlali* „stea" (RS).

p. 139

cei din casa jug: în text: *ajb'atenaja* [ahbatenaba], în care *aj-* este „cei din", *b'ate* este jugul folosit la jocul cu mingea, *-na* indică pluralul şi *ja* este „casă".

p. 139

Străjerii Prăzilor: în text: *kanchajeleb'*, compus din *kan-* provenit din *kanab'* „prăzi de război" (DB), *chajel* „paznic" şi *-eb'* marcă a pluralului.

p. 139

Jaguar Funie: în text: *b'alam kolob'*, compus din *b'alam*, „jaguar", *kolo* „funie" (DB) şi *-b*, marcă a pluralului.

p. 139

fiecare fiind o parte a acelei cetăţi: probabil o referire la Tulan Zuyua, un oraş despre care vom vorbi pe larg mai departe.

p. 140

Şi erau oameni de munte: în acest pasaj PV ar părea că urmează linia miturilor toltece despre originea lor, ca, de exemplu, pretenţia puternicilor azteci (sau mexicas) că ar fi avut un trecut umil, de vînători chichimec şi culegători. Dar în context referirea pare să fie mai curînd la felul cum trăiau popoarele quiché („triburile aliate") în perioada clasică, adică ducînd un trai simplu, şi fiind puţini la număr în comparaţie cu populaţia maya din Ţinuturile de Jos. Strămoşii quichéilor propriu-zişi şi triburile înrudite vor fi descrise în continuare ca fiind „împodobite tot cu piei" (p. 142), iar străbunii quichéilor chiar erau descrişi ca fiind vînători de cerbi şi păsări larve şi ţinîndu-se departe de triburile mai numeroase (p. 154).

p. 140

și toți muntenii vorbeau o singură limbă: eu am adăugat aici „muntean", căci intenția pare de a se detașa muntenii, cu alte cuvinte vorbitorii de quiché, de alții care trăiau în est, popoare „cu o mulțime de limbi" (p. 140)

p. 140

piatra-copac: traducere literală a termenului *che' ab'aj*, echivalentul quiché exact al termenului cholan *te' tun* „stelă" din inscripțiile clasice maya din Copán (Schele și Stuart 1986). Aceasta este una din nenumăratele indicații că marele oraș din est, unde poporul quiché și-a dobîndit zeitățile protectoare (vezi episodul care urmează), a fost un sit din perioada clasică maya .

p. 140

ridicîndu-și fețele spre cer: explicația lui Andrés Xiloj: „Cînd te rogi, cum se întîmplă aici, cerînd diferite lucruri, privești spre cer; după aceea, așteptînd binecuvîntarea, privești spre pămînt."

p. 140

cît timp este zi, cît timp este lumină: aceasta este o variantă a traducerii pasajului discutat în notele pentru p. 86 („în cursul zilelor"). În contextul de față, Andrés Xiloj a comentat: „Acum se spune *qab'e q'ij, qab'e saq* (« calea noastră de zi, calea noastră de lumină »). Acesta-i timpul care trece, e calea timpului, numărul de ani pe care îl mai ai de trăit sau numărul de timpuri care vor mai fi pînă la sfîrșitul lumii."

p. 140

fi-va oare: acest pasaj a fost tradus ca o întrebare, deoarece începe cu *kita*, pe care DB îl glosează ca „ce" sau „cum".

p. 140

o viață bună și un început: Andrés Xiloj a comentat: „Aceste cuvinte sînt folosite în rugăciuni cînd cineva întemeiază un nou cămin".

p. 140

Nanahuac Nounăscut, Nanahuac Neașteptat: așa cum a arătat Schultze Jena (1944: 187), Nanahuac pare să fie zeul aztec Nanahuatl (sau Nanahuatzin), care aruncă un trăsnet ca să deschidă muntele ce conține primul porumb. Nanahuatl înseamnă „negi" în nahuatl (AM) și oferă una dintre diversele dovezi că în numele din pasajul precedent, „Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neașteptat" ar putea fi o aluzie la ciuperci. În urma studiilor pe teren, Barbara Tedlock și cu mine putem confirma afirmația lui Lowy că în quiché cuvîntul pentru trăsnet este *kaqulja*, care este totodată și numele ciupercii *Amanita*

muscaria (Lowy 1974: 189). Ne grăbim să adăugăm că, deşi quichéii culeg şi mănîncă ciuperci sălbatice, inclusiv *Amanita caesaria*, ei consideră *muscaria* ca o specie otrăvitoare, de preferat să fie evitată. Dar este sugestiv faptul că piciorul unei ciuperci (ca şi trunchiul unui arbore) se numeşte în quiché *raqan*, adică „piciorul său", şi că numele *kaqulja juraqan*, redat prin „Uragan Trăsnet" (p. 55), poate fi tradus şi ca „trăsnet cu un picior". Numele Trăsnet Nounăscut şi Trăsnet Neaşteptat sugerează repeziciunea cu care cresc ciupercile. Literal, fulgerele sînt la fel de neaşteptate şi adesea cu un singur picior, iar „negii" din cuvîntul Nanahuac sugerează felul cum arată *muscaria* cînd rămăşiţele pieliţei mai pătează pălăria ciupercii.

p. 141

ţineau posturile: rădăcina verbului este [quilonic]; MX are *q'ilonik* „a evita, a te abţine".

p. 141

privind încordaţi: în text: *selawachin*; DB are *selawachij* „a privi cu mare atenţie".

p. 141

purtătorul soarelui, steaua mare: „purtătorul soarelui" este *iqoq'ij* [icoquih], compus din *iqo-* (uneori *eqo-*) „a purta o greutate" şi *q'ij* „soare" sau „zi". Forma corectată se găseşte în FT, TC şi FV. „Steaua mare" *nima ch'umil* este planeta Venus în general, în timp ce „purtătorul soarelui" îi specifică rolul de luceafăr de dimineaţă. Acest pasaj este primul dintre numeroasele referinţe directe la Venus presărate în preajma sau în timpul vizitei făcute de popoarele quiché într-un mare oraş din est. Atît concentrarea atenţiei asupra lui Venus, cît şi localizarea în est fac parte dintre diferitele indicii că oraşul despre care se vorbeşte este Copán, situat la est de ţinuturile quiché de astăzi. Copán depăşeşte toate aşezările din perioada clasică maya studiate pînă acum, pentru măsura în care regii ei stabilesc momentul marilor evenimente rituale în concordanţă cu translaţia lui Venus (Schele şi Fash 1991: 4; Schele 1991: 6).

p. 142

Tulan Zuyua: Tulan este de origine nahua; în nahuath, *tullan* sau *tollan* înseamnă „loc cu trestii (sau papură)" (RS). În perioada postclasică şi poate şi mai devreme, cuvîntul a fost folosit în tot centrul Mexicului şi în Oaxaca drept titlu onorific al oricărui oraş unde putea să aibă loc învestitura domnilor. În secolul al XVI-lea, Tullan sau Tollan este numele oraşului pierdut, al trecutului mitic din cîntecele nahuatl, în timp ce *tolan* este, în quiché şi în cakchiquel, numele dat oricărei construcţii sau oricărui loc abandonat (DB, FX, TC, FV). Teoria des repetată că numele Zuyua [zuiua] este nahua a fost lansată de Brinton (1885: 199), care susţine eronat că apare în mitologia aztecă. Este un

nume yucatec, format din *suy*, care are înţelesul de „răsucit" în diverse contexte şi, poate, *wa*, care se referă la înşelătorie (AB); în cartea *Chilam Balam* din Chumayel expresia *suyua t'an* „răsucit, vorbire înşelătoare" indică un joc de cuvinte în care pretendenţilor la titluri de domni li se cere să dezlege o serie de ghicitori metaforice ca să-şi dovedească legitimitatea (Roys 1967: 88–98). Cît despre combinaţia Tulan Zuyua din PV, aceasta se potriveşte cu toate înţelesurile de mai sus ale ambelor nume: este un loc unde se înscăunau domnii, aparţine trecutului îndepărtat mai mult decît vremurilor în care au trăit autorii şi este locul în care cei care nu reuşeau să înţeleagă o întrebare ce conţinea o metaforă înşelătoare (vezi p. 146) deveneau supuşi ai domnilor quiché.

După *The Annals of the Cakchiquels*, au existat patru locuri numite Tulan, inclusiv unul în Xibalba şi unul în cer. Celelalte două erau la nivel pămîntean, în est şi în vest, iar triburile din ţinuturile muntoase călătoreau spre soare-răsare (ca în PV) în căutarea oraşului Tulan situat în est (Brinton 1885: 68–69). Zuyua apare în PV numai ca parte a numelui compus Tulan Zuyua, dar este folosit separat în *Annals of the Cakchiquels*, în care pare să indice că este Tulan din est (Brinton 1885: 76–77, 82–83). Împerecherea est–vest reapare în cartea *Chilam Balam* din Maní, unde în vest există un loc numit Tulapan (însemnînd „pe păpuriş") şi altul în est, numit Zuyua (Craine şi Reindorp 1979: 138). În cărţile *Chilam Balam* din Chumayel şi Tizimín, se vorbeşte despre Zuyua ca despre un oraş situat undeva în Yucatán (Roys 1967: 74, 132; Edmonson 1982: 38, 135). Într-un pasaj denumirea Zuyua este precedată de Oxlahun „Treisprezece" (Edmonson 1982: 135); în alt pasaj este precedată de Holtun, referindu-se la o piatră găurită, şi într-unul dintre aceste exemple se spune că Holtun Zuyua ar fi la vest de Chichén Itzá (Roys 1967: 139). În prezent există un loc cunoscut ca Holtun, la doar doi kilometri vest de marele teren de joc cu mingea din Chichén Itzá; el constă dintr-un *cenote* (izvor) şi un sit arheologic destul de important ca să-şi aibă propriul teren de joc. Se mai află locuri numite Holtun atît pe coasta de est, cît şi pe cea de vest a Yucátan-ului (Scholes şi Roys 1968: 81); Thompson (1970: 23), în mijlocul unei discuţii în care susţinea importanţa golfului, a sugerat că numele Zuyua a aparţinut coastei de vest, Holtun.

p. 142

Şapte Peşteri, Şapte Canioane: în text: *wuqub'* [uucub] *pek, wuqub'* [uucub] *siwan,* este o denumire pentru Tulan Zuyua. Şapte Peşteri pare a fi echivalentul quiché pentru Chicomoztoc, cele „şapte peşteri" din miticul loc de baştină nahua. Multe situri maya au fost construite direct deasupra unor peşteri naturale, iar altora, lipsite de asemenea peşteri, li s-au săpat unele artificiale. Sub ruinele oraşului Trestii Putrede, capitala quiché, aparţinînd, poate, neamurilor cauec, casămare şi domn quiché, se află trei peşteri săpate de mîna omului. Cea mai lungă peşteră, care ajunge într-un punct sub piaţa centrală, se aseamănă cu peştera de sub Piramida Soarelui din Teotihuacan (despre care s-a descoperit că este tot artificială) prin faptul că are intrarea la capătul din vest şi şase încăperi laterale

care împreună cu galeria principală dau numărul şapte. Pentru mai multe informaţii despre peşteri vezi Brady (1991), Brady şi Veni (1992).

p. 142

Tohil: acest nume divin pare să fie compus din *Toj*, unul dintre cele douăzeci de nume ale zilelor calendarului divinatoriu de 260 de zile, şi *-il* „avînd calitatea de". În chol (JH) şi quiché *Toj* este rădăcina verbului pentru „a plăti", iar păzitorii zilei contemporani quiché dau zilei numite *Toj* înţelesul ei divinatoriu, spunînd *tojonik* „se plăteşte". O altă etimologie este sugerată de *The Annals of the Cakchiquels*, unde popoarelor quiché (ca adoratoare ale lui Tohil) li se dă porecla *tojojil* „trăsnitori" (Brinton 1885: 82–83). În chol, *tojmel* înseamnă „a trăsni" şi *tojokna*, „felul în care se adună norii" (AA). Toate aceste înţelesuri se potrivesc cu Tohil, un zeu căruia i se cuvine o mare ofrandă şi care este capabil să se învăluie în nori şi ploaie.

p. 142

numele zeului: în text: *ub'i k'ab'awil* [cabauil], în care *ub'i* înseamnă „numele său", dar *k'ab'awil*, adică „zeu", poartă de asemenea sensul rădăcinii verbului „a numi". *K'ab'a'* înseamnă „nume" sau „identitate" în kekchí (EH) şi (în forma *k'aba*) în chol (JH), mopan (UU) şi yucatec (AB); sufixul *-il* dă cuvîntului sensul de „ceea ce are calitatea de a fi numit" sau „avînd o identitate". În limba contemporană kekchí sensul religios al lui *k'ab'a'* se continuă în *k'ab'a'tiox* (în care *tiox* vine din spaniolă, „Dios", şi subliniază caracterul sacru), referindu-se nu numai la nume sacre, ci şi la chestiuni religioase în general (EH). În PV *k'ab'awil* este folosit la început pentru zeităţile protectoare ale familiilor domnitoare, denumire obţinută într-un loc îndepărtat, unde se vorbea, probabil, o limbă cholan. Autorii continuă indicînd o omologie pe trei direcţii pentru diferenţierea numelor unor astfel de zei, a identităţilor triburilor care îi venerează şi a dialectelor sau limbilor vorbite de aceste triburi, toate adecvîndu-se înţelesului rădăcinii cuvîntului *k'ab'awil*. La aceste diferenţieri am putea adăuga pe aceea a locului, de vreme ce unora dintre zei li se dedică lăcaşuri pe munţi separaţi şi (mai tîrziu) în piramide separate, care le poartă numele. În inscripţiile din perioada clasică maya, cuvîntul echivalent este *k'awil*, aplicat sceptrului mic (Zeul K sau GII) purtat de conducători (Stuart 1987: 15–16). *K'awil* este adesea combinat cu nume de locuri, indicînd că asemenea lui *k'ab'awil* este un termen generic dat zeilor ocrotitori ai unui neam sau/şi locurilor lor, nu un nume propriu pentru un anumit zeu (Grube 1992: 210–211).

p. 142

Auilix: în alte surse numele apare ca *awilis* (TK, TT, TV) sau *wilix* (FX). În kekchí numele curent al „rîndunicii" este *kwilix* (EH), dar John Justeson (comunicare personală) demonstrează că iniţiala *k-* este o inovaţie recentă; în chol numele acestei păsări este *willis chan* (JH). Justeson propune o origine

cholan a cuvîntului *awilix*, combinînd *aj-* „domn" cu *wilix*. În limbile cholan, spune el, *aj-* devine simplu *a-* în asemenea poziție. Prin urmare, *awilix* ar însemna „Domn Rîndunică".

p. 142

Hacauitz: *jak* înseamnă „a despuia" în chol (JH); *witz* este „munte" în yucatec (AB) și chol (JH). Autorii lui PV par că interpretează numele chiar în acest fel cînd îl compară pe zeul Auilix, care a fost așezat într-o pădure, cu Hacauitz, care a fost așezat pe ceea ce ei numesc un *saqi juyub'*; *saqi* înseamnă „alb" sau „clar" și „despădurit" cînd e vorba despre un teren (vezi cuvîntul *saq* în FV), iar *juyub'* este echivalentul quiché pentru *witz* „munte".

p. 142

deoarece zeul are un singur nume: logica acestui pasaj constă în faptul că a primi o zeitate proprie (*k'ab'awil*) și a primi un nume legitim (*b'i*) sînt două aspecte ale aceluiași proces. Cuvîntul *k'ab'awil*, în sensul cholan și yucatec al rădăcinii sale (vezi *supra*), înseamnă ceva apropiat de „ceea ce are calitatea de a fi numit".

p. 143

după cum spune scrierea veche: în text: *ch'a chupan ojer tzij*, literal „se spune înăuntru străvechi cuvînt". Enrique Sam Colop (1994: 44–45) arată că folosirea lui *chupan*, care se referă la interiorul unui obiect, transformă „cuvîntul străvechi" într-o figură de stil pentru conținutul unei cărți vechi, adică versiunea originală a lui PV. Corectitudinea acestei interpretări este confirmată de un pasaj de mai tîrziu, care folosește *chupan*, și în care referirea la scriere este redată mai explicit (vezi și notele pentru p. 151).

p. 144

S-a răsucit înăuntrul sandalei sale: locuțiunea verbală aici este *xub'aq uloq* [xubac uloc] „a sfredelit în toate părțile"; FV dă *b'aq* „a sfredeli". Întocmai cum promisese, Tohil dă adepților săi foc cînd ceilalți îl pierduseră, acționînd ca un sfredel de aprins focul. S-a răsucit pe un picior, care i-a servit drept sfredel, iar sandala a funcționat ca bază. Poziția lui într-un picior și focul îl identifică cu personajul din perioada clasică maya cunoscut iconografilor ca Zeul K sau GII, al cărui foc este de obicei înfățișat ca o torță aprinsă ieșindu-i uneori din frunte și alteori din gura șarpelui ce îi servește drept prelungitor al piciorului și (uneori) ca unic picior (Taube 1992: 69–79). Tohil este tot o manifestare a zeului numit Uragan sau Uragan Trăsnet în alte părți din PV (vezi notele pentru p. 55).

p. 144

n-au primit răspuns: rădăcina verbului este *k'ula-*; DB are [culuba] „răspunde", iar TC are *k'ulub'a*, cu același înțeles.

p. 144

loc de baştină: în text: *tz'ukib'al* [tzuquibal], în care *-bal* este „loc de" ; FV glosează *tz'uk* ca „a sări înainte, a încolţi".

p. 144

Şi atunci a apărut un ins: în punctul acesta, Ximénez, care de obicei îşi limita observaţiile la traducerea în spaniolă şi le scria între paranteze în dreapta coloanei pe fiecare pagină a MS, a inserat o remarcă pe stînga coloanei, rezervată textului quiché. Vrînd parcă să evite o încălcare a etichetei, foloseşte latina, scriind: *Demonio loquens eis*. Autorii lui PV au intenţionat probabil să facă o aluzie la demonologia creştină în acest pasaj, de vreme ce îl descriu pe zeul despre care este vorba cu aripi de liliac şi sosit din Xibalba, dar trebuie remarcat că fac această aluzie pe socoteala cakchiqueilor (principalii rivali ai quichéilor); zeul lor, spun ei, „arată ca un liliac" (p. 146). Pînă în ziua de azi mulţi bărbaţi cakchiqueli poartă jachete cu desenul unui liliac pe spate.

p. 144

întruchiparea: în text: *k'exwach* [quexuach], literal „substitut-faţă", pe care DB îl glosează ca „asemănare" la cuvîntul [quexel]; Andrés Xiloj a dat aceeaşi interpretare.

p. 145

Erau de-a dreptul copleşiţi: rădăcina verbului este [kulu]; DB şi FV au *k'ulum* „consternat".

p. 145

orbecăind: rădăcina verbului este *chakchot*; DB are *chakacha* „a merge ca orbul".

p. 145

pizmaşe le erau gurile şi pizmaşe le erau feţele: în text: *chikimaj kichi' chikimaj kiwach*. Combinaţia dintre *maj* „a jefui", *chi* „gură" şi *wach* „faţă" este o expresie idiomatică cu înţelesul „a fi supărat că nu ai ceva să dai în schimb sau ceva de care ai nevoie" (glosă la cuvîntul [mah] în FV). O traducere mai literală ar fi: „Aveau guri hoţeşti şi feţe hoţeşti".

p. 146

Nu s-a aflat şi nu s-a arătat: expresie divinatorie, foarte asemănătoare cu cea folosită de Xpiyacoc şi Xmucane la începutul întrebării lor privind facerea oamenilor din lemn (p. 62). Rădăcinile ambelor verbe sînt *k'ulu* [culu] şi *riqo* [rico], „a întîlni" şi „a găsi". În context sensul este că cei care vor foc pretind o înrudire cu cei care îl au deja, pe baza unei interpretări divinatorii, şi nu pe baza unei genealogii clare. Aceasta este ceea ce antropologii numesc „înrudire fictivă"; se

poate să fi fost o practică frecventă în ţinuturile muntoase ale Guatemalei includerea interpretării divinatorii în negocierea unor astfel de înrudiri.

p. 146

Nu vor ei să fie supţi?: în tot pasajul îl urmez pe Edmonson (1971: 168), traducînd *tu'nik* [tunic] ca ceva care are de-a face cu suptul, un înţeles aflat atît în limba veche, cît şi în cea modernă quiché. În context suptul este o metaforă pentru jertfirea prin scoaterea inimii, aşa cum este explicat clar la p. 146. Poate din cauza acestei metafore oribile, traducătorii să o fi trecut cu vederea; chiar adnotarea lui Edmonson privind acest subiect sugerează că este vorba de o simplă autojertfire prin sîngerare. Locul unde doreşte Tohil să sugă este „pe laturi şi la subsuoară", ceea ce se potriveşte cu ce se ştie despre jertfirea de inimă din Mezoamerica: tăietura se făcea între ultimele două coaste, pe partea stîngă (Robicsek şi Hales 1984). Propoziţia următoare, „Nu este dorinţa inimii lor să mă îmbrăţişeze?", nu este doar o expunere a motivaţiei, ci o referire suplimentară la jertfirea de inimă. Tohil nu suge doar sînul, ceea ce doreşte el de la cei care îl îmbrăţişează se află în adîncul pieptului, inima, pe care o vrea întreagă.

p. 146

N-au stat pe gînduri: verbul este [xquiquiyaluh] — pe care îl consider o eroare —, în loc de *xkiyaluj*; *yaluj* înseamnă „a întîrzia" (DB), dînd „nu făcut-ei-întîrziat" pentru întreaga expresie.

p. 146

Dinte de Şarpe: numele acesta, *chamalkan,* nu prea are înţeles în limbile quiché, dar *cha'am* înseamnă „molar" în chol (AA) şi yucatec (AB), în timp ce *kan* este „şarpe" în yucatec (AB). Comentariul adăugat de autori, „dar arată ca un liliac", sugerează că ei ştiau ce înseamnă *kan*.

p. 146

Acei înfocaţi cakchiqueli n-au cerut să li se dea focul: numele acestor oameni se scrie de obicei [ca3chequeleb] sau [ca3chiqueleb] în MS, [3] fiind, pare-se, o eroare pentru [k]; în ortografia nouă cuvîntul ar fi *kaqchekeleb'* sau *kaqchikeleb'*. *Kaq* înseamnă „roşu" şi *che'* înseamnă „copac" sau „stîlp", o etimologie prezentată în *The Annals of the Cakchiquels* (Recinos şi Goetz 1953: 55). Dar în acest pasaj din PV prima silabă a numelui este scrisă [3a3] sau *q'aq'*, ceea ce înseamnă „foc", un joc de cuvinte care se referă la faptul că cakchiquelii au furat focul. Pentru a fi cît mai aproape de text, în engleză am adăugat cuvîntul „înfocat".

p. 146

Fapta aceasta nu fusese încă săvîrşită: rădăcina verbului este *tijow*; MX are *tijowi* „a încerca, a practica".

p. 147

nou-răsărita: aceasta este traducerea cuvîntului *raxa*, care mai poate însemna „proaspăt" sau „crud"; bănuiesc că este vorba despre prima apariţie a lui Venus ca luceafăr de dimineaţă, după o perioadă în care a fost invizibil.

p. 147

au părăsit estul: rădăcina verbului este *kanaj* „a lăsa" (DB).

p. 147

de ce loc ţinem: în text: *kojtike wi* „incomplet-noi-oprim"; FX glosează *tike* ca „a se opri", cu sensul de a planta sau a prinde rădăcini.

p. 147

încă trebuie să vă îngrijiţi să stoarceţi sînge din urechi, să vă înţepaţi coatele: în acest pasaj s-a tradus prin „a stoarce sîngele" cuvîntul *jutik* „a lăsa sînge" (DB); în limba contemporană quiché, rădăcina verbului *jut-* înseamnă „a alerga prin" (AG). „A înţepa" este traducerea lui *sisa*, care este echivalent cu *tziso*, „a face o cusătură; în trecut, a stoarce sînge drept jertfă pentru idoli" (DB). Cuvintele pentru „urechi" şi „coate" (*xikin* şi *ch'uk*) dau un joc de cuvinte cu „păsări" şi „şorţ purtat în jurul şalelor de băştinaşi" (*tz'ikin* şi *ch'uq*). Posibilitatea de-a face un calambur cu *xikin* vine de la faptul că acest cuvînt se folosea şi pentru mînerul lung al unui vas pentru copt (FV). *Tz'ikin*, termenul generic pentru păsări, este metafora cea mai obişnuită în quiché pentru penis, o alta fiind *pich*, numele unei ciocănitori cu capul roşu (PG, FT, FV, FX). În perioada clasică maya, drept penitenţă, domnii îşi sîngerau penisul în loc de a-şi sîngera urechile (Schele şi Miller 1986: cap. 4), şi aceasta este exact ce le spune Tohil viitorilor domni quiché să facă cu aşa-numitul *xikin*. Cît despre partea unde să se înţepe, este scrisă [chuc], în ortografia imprecisă din MS şi poate fi citită drept oricare dintre cele două cuvinte: *ch'uk*, care este într-adevăr „cot", şi *ch'uq*, care se referă la a acoperi cu ajutorul unei pînze (FT) şi în special a acoperi sexul bărbatului (DB). În contextul acesta „cotul" se potriveşte mai bine cu „urechile" dacă vrem o pereche de cuvinte privind părţile corpului, dar dacă avem în vedere înţepăturile, o acoperitoare de pînză ar corespunde mai bine. Acoperitoarea serveşte la rîndul ei drept metonimie pentru ceea ce acoperă sau ca o metaforă pentru preput, aceasta fiind partea de unde se storcea sînge. Metoda era să-l stropunji cu o sfoară (ca atunci cînd coşi). Conform unui pasaj din PV de mai tîrziu (p. 155), pocăiţii care făceau astfel se rugau lui Tohil pentru „bărbăţie", *achijilal*, care este şi o metaforă pentru „un membru viril" (FT).

p. 147

poposind pe drum: în text: *xukanajib'ej ri pa b'e*, literal „a fost lăsat în drum".

p. 147

în bună înțelegere: în text: *chikijunam wach* „în-propria-lor-față", o expresie idiomatică dată în MX ca *junam kiwach* „a te înțelege" și în DB ca *junamaj wach* „a fi de acord".

p. 148

Tot miroseau vîrfurile toiegelor: comentariul lui Andrés Xiloj: „Poate toiegele acelea aveau un secret. Poate erau dintr-un lemn ca cel de cireș, care miroase ca și fructul."

p. 148

Drumul Pietrelor, (...) Bancuri de Nisip: aceste nume sînt *cholochik ab'aj, bokotajinaq* [bocotahinac] *sanayeb'*, compuse dintr-o formă reduplicată a verbului *cholo-* „a pune în ordine, a înșira", *ab'aj* „stînci", *boko-* „a dezrădăcina", *taji'-* „a cultiva, a ara", *-naq*, sufix pentru timpul perfect, și *sanayeb'* „nisipuri". De fapt cuvintele descriu un dig provizoriu, ca cele care traversează cîte un lac sau un teren inundat temporar, legînd diverse așezări din Ținuturile de Jos maya. Apa traversată de acest dig este numită „mare" (*palo*), dar în *Historia Quiché* scrisă de Don Juan de Torres (Recinos 1957: 24–25) și în *El Título de Totonicapán* (Carmack și Mondloch 1983a: 72–73, 175) este indicată și ca lac (*cho*), și ca mare, un mod poetic de-a vorbi despre o suprafață întinsă de apă. În ultima sursă, ai cărei autori au remodelat tradițiile quiché în conformitate cu evenimentele biblice, digul rutier dispare și Jaguar Quitze devine Moise, despărțind Marea Roșie cu toiagul (Chonay și Goetz 1953: 170).

p. 149

desagii (...) *în spate*: rădăcina verbului este *eqaj* [eca], „a purta pe umeri sau în spate" (DB).

p. 149

în vîrful unei piramide mari: în text: *chuwi jun nima kaqja* [ca3ha] „în-vîrf o mare roșie-casă". Alții au urmat interpretarea lui Ximénez, citind pe *ja* drept *ja'*, și în consecință traducînd „deasupra unui mare rîu roșu". Traducerea noastră se bazează pe cel puțin trei dicționare de limbă quiché și cakchiquel: FV glosează *kaqjay* (în care *jay* înseamnă „casă") prin „grămezi rotunjite de pietre și lut uscat, făcute de cei din vechime", DV glosează *kaqay* ca „deal făcut de mîna omului", iar FX glosează *kaqjal* (în care *-l* transformă „casă" în „ceva care face parte din casă") ca „dealuri făcute de mîna omului". Nimic surprinzător în faptul că termenul pentru piramidă era „casă roșie", avînd în vedere că piramidele maya (și templele din vîrful lor) erau pictate în roșu, cel puțin pînă în perioada clasică.

p. 149

pe un munte pleșuv: în text: *saqi* [zaqui] *juyub'*, în care *saqi* înseamnă „alb" sau „clar" și „despădurit" cînd este vorba de un teren (vezi cuvîntul *saq* în FV) și

juyub' înseamnă „munte". Presupun că autorii urmăresc să sublinieze diferența dintre situația lui Hacauitz și cea a lui Auilix și Tohil; ultimii doi par să fie „într-o pădure mare", deși cel de-al doilea, ca și Hacauitz, se află pe un munte.

p. 149

O sumedenie de șerpi, jaguari, șerpi cu clopoței, vipere se aflau acolo, în pădurea unde fusese Tohil ascuns: în zilele noastre, în Momostenango, altarele situate pe munții înalți, cele care țin comunitatea strîns legată, ca și altarele (situate deasupra unei cascade foarte mari) folosite de cei care organizează și au roluri în Dansul Maimuței, se spune că sînt bîntuite de animale periculoase. Astfel de animale le apar celor ale căror funcții rituale le interzic să viziteze un anumit altar; le apar, de asemenea, celor care au dreptul să le viziteze, dar care nu s-au abținut de la acte sexuale sau de la acte violente (fie verbale, fie fizice) în ziua venirii la altar.

p. 149

Tribul Tam (...) *Tribul Țesutul Plasei*: aceste nume de locuri sînt *amaq'* [amac] *tan* și *amaq'* [amac] *ukin k'at* [cat]. În primul nume, *tan* este o pronunție arhaică sau diferită a numelui de trib redat de altfel ca *tam.* În al doilea, *u-* este „a sa", *kin* este „a face urzeala țesînd" (DB), iar *k'at* este „plasă".

p. 149

s-au oprit acolo: rădăcina verbului este [tacotob]; DB (sub cuvîntul *taq'ab'a*) are *taq'atob'ik* „a te opri și a nu merge înainte".

p. 150

Plîngeau din toată inima și din toate măruntaiele: întrebat de ce plîngeau, Andrés Xiloj a spus: „Erau triști în întuneric, nu era lumină, nici zi, nici noapte, tot timpul era întuneric". Quichéii nu consideră noaptea simplu, doar ca „întuneric" opus „luminii" (vezi și nota pentru *la mijirea zorilor*, la p. 213). Condițiile de viață înainte de primul răsărit erau în PV atît de grele, încît nici nu se putea vorbi despre noapte, cu luna și stelele ei, ba nici de o slabă urmă a zorilor ori despre lumina deplină a zilei.

p. 150

printre bromeliade, printre mușchi atîrnători, încă neașezați pe piedestale: astăzi, *ek'*, erbaceea numită *Tillandsia spp.*, și *atz'iyac* [atziyac] „mușchiul spaniol" (*Dendropogon usneoides*) sînt materialele obișnuite cu care se construiesc chioșcuri sau bolte temporare pentru sfinți. Pasajul pare să spună că zeii erau așezați sub astfel de adăposturi, iar nu sus, în copaci, unde cresc de fapt aceste plante. Doar mai tîrziu zeii au fost „așezați pe piedestale", de presupus că în „casele" din vîrful piramidelor (vezi p. 181).

p. 150

uneltirile lor: în text: *kich'akab'al* [quichacabal] „instrumentul-lor-de cîştig".

p. 150

În inimile lor încă nu sălăşluia rea-voinţă: în text: *mana chilik cayal ta kik'ux*, în care *mana* înseamnă „nu încă", *ta* întăreşte sensul negativ, iar *kik'ux* este „inimile lor"; DB glosează atît *chilik*, cît şi *kayal* prin „a se supăra, a avea rea-voinţă".

p. 150

Copal mixtam: numele acestui copal (*pom*) vine dintr-o sursă nahua; în nahuatl *mixtemi* înseamnă „a fi înnorat" (RS). Deoarece se spune că atît copalul, cît şi varietatea cauiztan (vezi nota următoare) vin din est, ar putea fi din zona văii Motagua, unde se vorbea pipil (o limbă nahua).

p. 150

Copal cauiztan: încă un nume nahua; în nahuatl propriu-zis, *quauitztlan* înseamnă „alături de ciulini" (RS).

p. 151

tămîiau: rădăcina verbului este [zacbiza]; DB are *saqb'isaj* [za3bisah] „a tămîia" şi „a da din coadă". În propoziţia următoare am tradus acelaşi verb prin „clătinau". O cădelniţă din lut, de felul celor folosite în Mezoamerica, trebuie balansată înainte şi înapoi ca tămîia să nu se stingă.

p. 151

acum n-a mai rămas decît oglindirea sa: ceea ce ar putea ascunde această afirmaţie a fost dezvăluit de o poveste contemporană mopán maya, în care Domnul K'in (soarele) merge de la el de-acasă, din est, spre centrul cerului şi apoi se întoarce în est; lasă impresia că traversează tot cerul, deoarece a pus o oglindă în centrul lui (Thompson 1930: 132). Pentru a interpreta mişcările soarelui în acest fel înseamnă a te lua după modelul planetei Venus care, ca luceafăr de dimineaţă, răsare şi apune în est.

p. 151

Aşa cum spune scrierea veche: în text: *xch'a chupan ki tzij*, literal „se spune înăuntrul cuvîntului lor". „Vechi" (*ojer*) a fost adăugat pe baza unei expresii similare anterioare, *ch'a chupan ojer tzij* (vezi şi notele pentru p. 143). În exemplul respectiv, *ojer tzij* „cuvîntul străvechi" a fost tradus prin „scrierea străveche", deoarece *chupan*, cînd era vorba despre interiorul unui obiect, devine metaforă pentru conţinutul textului original PV.

p. 152

Tohil, Auilix şi Hacauitz au fost prefăcuţi în piatră, împreună cu siluetele pumei, jaguarului, şarpelui cu clopoţei, viperei, pe care Scăpărătorul Alb le luase cu el

în copaci: s-a tradus aici prin „icoane" *uk'ab'awilal* [ucabauilal] „zeitatea-sa", *k'ab'awil* fiind tradus în altă parte prin „zeu". Scăpărătorul Alb este *saqi k'oxol* [zaqui coxol], compus din *saqi* „alb", *k'oxo*, rădăcina unui verb folosit pentru acțiunea de a lovi două pietre între ele ca să „aprinzi un foc" (FV) și *-l*, care indică agentul. Acest nume urmează imediat după viperă (fer-de-lance), așa că unii l-au tradus ca făcînd parte din lista viețuitoarelor prefăcute în piatră. Totuși, după ceea ce se știe acum despre Scăpărătorul Alb (B. Tedlock 1983; 1986), este mult mai logic să fie tratat ca subiect al propoziției care urmează: *xa xuchap chi uk'aj* [uca] *rib' pa che'* [che] „tocmai a luat astea s-o/să-l întovărășească în copaci". Scăpărătorul Alb, care este indeterminat ca sex, este păstrătorul concrețiunilor vulcanice și al obiectelor vechi care se aseamănă cu niște animale; aceste obiecte, despre care se spune că au fost pietrificate cînd a apărut pentru prima dată soarele, sînt numite *meb'il* (același nume ca și al altarului în care sînt păstrate) în Momostenango.

Andrés Xiloj a comentat cu privire la acest pasaj: „Cînd toate păsările și animalele au fost prefăcute în piatră, au rămas ca *meb'il*. Cînd vine momentul și poți căpăta unul dintre acestea, se cheamă *meb'il*. Păsări, iepuri — pe scurt, toate felurile de pietre. Cît despre *k'oxol* [Scăpărătorul] ăsta, se spune că are bani. Cînd dă peste cineva norocul, îi iese în cale *k'oxol*. Dacă își scoate pantoful și îl abandonează, acolo sînt bani; sau în punguța lui. Căci are o punguță, și dacă o leapădă, în ea sînt bani. Asta se cheamă că omul are *meb'il*; ăsta-i noroc." Lucas Pacheco Benítez, un păstrător al zilei dintr-un oraș de lîngă Santa Cruz del Quiché, a spus că *k'oxol* și-a pierdut pantoful cînd a răsărit prima dată soarele; el a scăpat de pietrificare, alergînd printre copaci, dar pantoful nu.

p. 152

Poate că astăzi n-am avea pace din pricina fiarelor sălbatice (...) dacă animalele de la început n-ar fi fost prefăcute (în piatră): „fiarele sălbatice" sînt numite *tionel chikop*, animalele „mușcătoare (sau carnivore)". În MS, în această propoziție, pe lista animalelor Scăpărătorul Alb este adăugat în mod eronat; probabil Ximénez (sau un copist) a interpretat acest nume, cînd a fost menționat mai înainte (vezi nota anterioară), ca făcînd parte din lista animalelor și apoi s-a gîndit că din lista prezentă a fost omis din greșeală. Andrés Xiloj a comentat: „*K'oxol* « Scăpărătorul Alb » trebuie să poarte de grijă animalelor; nu le lasă să iasă afară, căci sînt periculoase. Le păzește, le ține într-un ocol." Iată-l aici pe Scăpărător în rol de paznic al vînatului (B. Tedlock 1992: 181–187); astăzi, animalele sălbatice nu atacă decît oamenii care nu și-au respectat îndatoririle rituale. După cum spune Lucas Pacheco Benítez, păstrător al zilei dintr-un oraș de lîngă Santa Cruz del Quiché, ocolul în care Scăpărătorul Alb ține animalele se află tocmai în fundul unei galerii laterale dintr-o peșteră de sub ruinele de la Trestii Putrede; în acel context iau forma unor pietre mici. Unui om norocos s-ar putea să i se îngăduie să ia cîteva dintre ele; nenorocosul însă cade într-o groapă mare și adîncă.

p. 152

cîntecul lor, numit „Camacu": în text: *k'amaku* [camaku], transpunere quiché a titlului unui cîntec cholan sau yucatec. Astfel de titluri încep cu *k'ai*, care înseamnă „cîntec" în ambele limbi; *k'ai nikte'*, de exemplu, înseamnă „Cîntecul Florii" în yucatec (AB). Cîntecul despre care este vorba aici seamănă probabil cu cel al cărui text este dat în cartea *Chilam Balam* din Chumayel (Roys 1967: 38, 114–115). Acest cîntec este compus din întrebări şi răspunsuri, şi debutează cu întrebări al căror cuvînt de început este *mak* „cine". De exemplu, *Mak u kobol yutz takil winik?* „Ce este cel ce are cele mai bune calităţi ale omului?" (Răspuns: *In nok, in wex* „Haina mea, şorţul meu"). Titlul cîntecului nu este indicat, dar ar fi putut fi *k'ay mak u*, aproximativ „Cîntecul lui Ce-i asta". Cîntecele din *Chilam Balam* şi cele din PV au versuri începînd cu exclamaţii şi interogaţii, şi în ambele cazuri cel care cîntă jeleşte după întîmplări petrecute într-un oraş pe care l-a părăsit.

p. 152

Yolcuat şi Quitzalcuat: aceste nume vin dintr-o sursă nahua. În cazul de mai înainte, formele relevante în limba propriu-zisă nahua sînt *yollo* „capabil, ingenios, inteligent" şi *coatl* „şarpe" (RS). Al doilea nume are corespondentul nahuatl în Quetzalcoatl, care înseamnă „quetzal (sau cu pene) şarpe". Echivalentul quiché nu este zeul Tohil, cum pretind autorii aici, ci zeul al cărui nume, *q'ukumatz*, are exact acelaşi înţeles ca Quetzalcoatl şi în traducerea noastră este numit „Şarpe cu Pene". Tohil poate fi comparat nu cu zeul mexican Quetzalcoatl, ci cu Tezcatlipoca (vezi şi nota pentru *Uragan*, la p. 214). Fie că autorii au ştiut sau nu înţelesul numelui pe care l-au scris ca Quitzalcuat, faptul că susţin că ar fi echivalentul lui Tohil trebuie înţeles ca o afirmaţie cu subtext politic: egalitatea conducătorilor quiché cu cei ai Mexicului, mai bogaţi şi mai puternici.

p. 153

unii dintre oameni: în ediţia precedentă a acestei cărţi, influenţat de alţi traducători, am considerat *chajkar winaq* (în care *winaq* înseamnă „oameni") drept nume de trib şi l-am redat prin „oameni păzitori de peşti"; dar acum, traducînd *chajkar* prin „unii dintre", am urmat traducerea PV realizată de Ximénez şi înţelesul atribuit acestui cuvînt de DB.

p. 153

Dar limba s-a schimbat, dacă-i vorba despre cakchiqueli: în acest pasaj, PV prezintă teoria că diferenţierea lingvistică este în corelaţie cu diferenţe în numele dat la început zeului tribal. Observaţiile lingvistice sînt destul de corecte.

p. 153

Păstrător al Rogojinii Liliac şi Păstrător al Rogojinii de Dans: aceste denumiri sînt *ajpo sotz'il* [zotzil] şi *ajpo xa*, în care *ajpo* este o prescurtare a cuvîntului

ajpop „păstrător al rogojinii", iar *xa*, prescurtarea lui *xajil*. Forma prescurtată *ajpo* nu apare în dicţionarele de limbă quiché, dar este bine cunoscută din inscripţiile datînd din perioada clasică maya . În *The Annals of the Cakchiquels* (unde *xajil* apare în loc de *xa*), cele două cuvinte sînt utilizate ca titluri de domni şi nu ca denumire de seminţii (Recinos şi Goetz 1953: 72, 74, 132).

p. 153

au stat: aici rădăcina verbului este *yalujik* „a opri, a întîrzia" (DB).

p. 153

mascarea lui Tohil: „mascarea" este *kojb'al* „instrument de mascare".

p. 153

se închinau adînc: verbul este *wonowoj*; DB are *wonob'a rib'* „a te ghemui, de parcă ţi-ai uni genunchii cu bărbia ".

p. 153

Era doar o manifestare a spiritului său care vorbea: cu alte cuvinte, nu erau pietrele cele care vorbeau, ci o apariţie a spiritului său care, în acest caz, este un tînăr.

p. 153

Ce ardeau ei în faţa zeilor nu erau decît răşină, bucăţele de coajă de copac neagră ca smoala şi gălbenele: adică ardeau ofrande în forma lor naturală în loc să utilizeze cuvenitul copal. Răşină este *q'ol*, care poate fi adunată în cocoloaşe de gumă din trunchiul diferiţilor copaci. „Bucăţile de coajă de copac neagră ca smoala" este *rachaq noj*, literal „rămăşiţe de răşină de pin", bucăţi de coajă pe care s-a format o răşină roşie, întărită, ca rezultat al găurilor făcute de viermi. Gălbenele este *iya* [yia], specia *Tagetes lucida*, numită „pericón" în spaniola din Guatemala, unde creşte peste tot la marginea drumului şi are flori galbene. După părerea lui Andrés Xiloj, toate acestea sînt arse în zilele noastre în Momostenango, dar constituie o ofrandă mai sărăcăcioasă decît copalul. Earle (1983) menţionează că în estul ţinutului quiché se arde pericón, iar eu am văzut rămăşiţe de coajă nearse, la un altar de lîngă Chichicastenango.

p. 154

Nu ne arătaţi triburilor: Andrés Xiloj a comparat această ascundere a zeilor (sau a pietrelor care adăpostesc spiritul lor) cu modul de a se proceda la Momostenango cu obiectele de valoare, numite *meb'il*: „Aceste pietre sînt ca *meb'il*-urile. Cînd găseşti unul, nu trebuie să-l arăţi altora, căci este numai al tău personal. Sînt unii care găsesc cîte un lucru mic; s-ar putea să-l arate altora, dar acest *meb'il* nu îngăduie, fiindcă nu mai aduce noroc celui care

l-a găsit. Dispare. Dacă găsești ceva mic în pădure, o monedă veche, o piatră, trebuie să-l păzești." (Vezi și ultima notă pentru p. 56)

p. 154

ard de invidie din pricina noastră: în text: *kojq'aq'anij rumal* „noi-pizmuiți de-ei"; FX are *q'aq'aj* „a înfiera, a fi invidios, a arde".

p. 154

nu lăsați să ne hăituiască: în text: *mawi kojiralajob'isaj* „nu noi-voi-vîna (sau prinde în capcană) -cauză".

p. 154

căprioare și păsări: femela este indicată aici prin *xnam*; FV traduce *xnam* prin „căprioară", dar în context *xnam* apare ca un adjectiv atît pentru „cerbi", cît și pentru „păsări": *xnam kej, xnam tz'ikin.*

p. 154

legături din pieile de cerb: aici, și în alte locuri, am tradus astfel *k'ukej* [cuqueh], compus din *k'u-*, care servește drept rădăcină verbală cînd se referă la acțiunea de a acoperi sau a înveli ceva (TC), și *kej* „cerb"; notați că se referă la „pieile de cerb" (*rismal ri kej*), despre care s-a vorbit puțin mai înainte. Pielea de cerb servește în toată Mezoamerica pentru a înveli obiecte sacre și legăturile corespund adesea, cum se întîmplă aici, cu anumiți zei.

p. 154

Sînt de pe acum ai noștri: aluzie la vechea promisiune pe care o făcuseră triburile pentru a căpăta foc, și anume să se lase „supți" — adică să li se scoată inima (vezi p. 146).

p. 154

se duceau să miruiască gura pietrei lui Tohil și a lui Auilix cu sînge de cerb sau de pasăre: în estul ținutului quiché, li se dau de băut gurilor de piatră (acum numite mai frecvent *k'amawil* decît *k'ab'awil*, ca aici) băuturi alcoolice distilate, și nu sînge, dar în regiunea Chichicastenango uneori, se utilizează în acest scop sîngele puilor sacrificați. Și în gura sfinților se toarnă băuturi alcoolice. În mod ideal, băutura aceasta trebuie să dispară repede, ca și cum ar fi fost într-adevăr înghițită de piatră sau de sfînt; cum scrie în PV, „Și băutura din sînge era înghițită de zei".

p. 154

ștevie: în text: *jolom okox*, literal „pălăria ciupercii", dar, așa cum spune Ximénez în traducerea spaniolă a textului PV (1973: 205), nu este o ciupercă,

ci mai degrabă o iarbă. Se numeşte astfel datorită inflorescenţei compuse din numeroase floricele albe apropiate între ele şi care este, probabil, *Stevia serrata*, numită în Mexic „requesón" (din cauza asemănării inflorescenţei cu o bucată de brînză de casă) (Rzedowski şi Equihua 1987). În spaniola din Guatemala se numeşte „pericón blanco", ca să se deosebească de pericónul obişnuit, gălbenele sălbatice, ale căror flori sînt galbene. Astăzi, ca şi în PV, arderea gălbenelelor şi a şteviei constituie o ofrandă mai modestă decît tămîia de copal (Earle 1983: 294, 297). În acest pasaj, cele două plante sînt menţionate în ordinea fixă, galben/alb, din desfăşurarea ritualului quiché.

p. 154

numai cu larve de tăuni, cu larve de viespi şi cu larvele albinelor: Andrés Xiloj a descris aceste insecte, *wonon, sital* şi *aqaj*, precum urmează: „*Wonon*-ul este mare, cu dungi galbene şi negre, face miere şi înţeapă. *Sital*-ul este mai mare, şi cu dungi roşii. Înţepătura lui e mai periculoasă decît a *wonon*-ului; provoacă umflături mari şi poţi chiar muri. Şi el face miere. *Aqaj*-ul este mic, doar ceva mai mare decît o muscă, şi înţeapă. Face un cuib cu mii de *aqaj*-i. Dacă poţi coborî cuibul cu un băţ, roiul rămîne sus şi poţi culege toată mierea pe care o găseşti."

p. 155

ne înţepăm doar (...) cînd îi rugam (...) să ne dea (...) bărbăţie: interpretarea lui [chuc] ca *ch'uq*, o referire cel puţin figurată la penis sau la prepuţ (vezi şi notele pentru p. 147) este susţinută de faptul că *achijilal*, literal „bărbăţie", este explicat de FT ca o figură de stil pentru „membrul bărbătesc".

p. 155

gura pietrelor: oricum ar fi arătat pietrele, gura este singura trăsătură anatomică menţionată în legătură cu ele. Printre quichéii contemporani din ţinuturile învecinate cu Santa Cruz del Quiché, singurul criteriu de-a deosebi o piatră sacră de una obişnuită este prezenţa unei crestături sau crăpături care poate servi drept gură şi poate fi miruită cu băuturi alcoolice sau, mai rar, cu sîngele păsărilor de curte sacrificate. Să se observe că termenul din PV pentru pietrele cu gură (şi pentru fiinţele al căror corp pietrificat le reprezintă), *k'ab'awil*, adică „zeu", sugerează printr-o combinaţie de sunete, *k'ab'a-* (DB, FT) sau *k'ab'e-* (FV), „a deschide gura". Dar cuvîntul *k'ab'awil* nu se mai foloseşte; numele unei pietre cu gură este acum *k'amawil* „ceea ce primeşte" şi *iq'*, care este atît unul dintre cele douăzeci de nume de zile, cît şi cuvîntul arhaic pentru „vînt".

p. 155

Dreptul vostru: în text: *ikolb'al iwib'*, în care *i-* este „voi", iar *iwib'* este „înşivă"; DB traduce *kolb'alib'* prin „libertate". Aici este vorba despre consimţirea triburilor de-a se lăsa sacrificate (vezi p. 146 şi nota următoare).

p. 155

supt: în text: *ri tz'um*; unii au considerat că înseamnă „piele de animal", dar eu am pornit de la *tz'umaj* [tzumah] „a suge" (DB) și l-am luat drept o altă referire la „supt" „sacrificiu de inimă" făgăduit de triburi (vezi nota anterioară).

p. 155

locul numit Clătinare: numele acesta este *silisib'*; DB are *silisab'* „a balansa, a legăna, a clătina". Într-un pasaj anterior (p. 146) era locul, fără să fie numit ca atare, unde triburile, cu excepția tribului cakchiquel, au acceptat să fie „supte" (să li se scoată inimile) de Tohil, în schimbul focului.

p. 155

țeasta era pusă în drum: dacă quichéii își programau momentul atacurilor împotriva rivalilor, la fel ca cei din Ținuturile de Jos în perioada clasică maya, atunci acesta coincidea cu apariția lui Venus ca luceafăr de seară (Lounsbury 1982). „Drumul" pe care rostogolea capul unei victime sacrificate s-ar putea să fi fost drumul simbolic urmat de Venus pe cer, iar capul era, poate, gîndit după modelul capetelor fără trup care, în povestea lui Hunahpu și Xbalanque și a taților lor, au apărut drept Venus în ipostaza de luceafăr de seară.

p. 156

nu se vedeau decît urme de animale: în text: *kaqan* [cacan] *ri xa kipich* „urmele lor numai picioarele lor", în care „picioarele" (*pich*) înseamnă „picioare de patrupede" (FV).

p. 156

întuneric și ploaie: în text: *q'eqal* [quecal] *jab'*, literal „ploaie neagră", dar aici (după părerea lui Andrés Xiloj) se referă la o furtună atît de violentă, încît cerul se întunecă. Aceasta sprijină ipoteza că Tohil este o manifestare a lui Uragan (vezi notele pentru p. 55), care stîrnește o „ploaie neagră" cînd distruge oamenii de lemn.

p. 156

ceață și burniță: în text: *musmul jab'* „ploaie cu ceață". Andrés Xiloj a explicat: „Acestea sînt zile în care nu plouă cu găleata; picăturile sînt mici, cade o cantitate mică de apă. Este *musmul*."

p. 156

Îi despărțeau și-i tăiau: în MS [echalamicat], în care singurul element sigur este *e* „ei". Traducerea mea se bazează pe *chala* „a alege dintre mai mulți" (DB) și (*apud* Edmonson 1971: 192) *k'at* „a tăia" (cu sensul de „a secera").

p. 157

bine alese: în text: *cho'm* [chaom] „a selecta" (FX, AG) și o metaforă pentru „frumusețe" (DB).

p. 157

să se vadă că-s de mare preț: în text: *saqloq'oj* [zaclocoh], o combinație între „lumină" (*saq*) și „valoros" sau „de preț" (*loq'oj*). Andrés Xiloj își închipuia că fetele aveau doisprezece pînă la cincisprezece ani.

p. 157

Pătimașa și *Jelitoarea*: aceste nume sînt *xtaj* și *xpuch'* [xpuch], în care *x-* indică femininul. *Taj* este „dorința de a face ceva" (FV) și, în formă reduplicată, *tajtaj*, „a păcătui de multe ori" (FV, FX); AG traduce *puch'* prin cuvîntul spaniol „llorón" („llorona" la feminin), care înseamnă o persoană plîngăcioasă. Aceasta confirmă teoria mea, bazată pe alte dovezi (C. Tedlock 1993a: 45–58, 242), că aceste femei sînt precursoarele precolumbiene ale personajului numit La Llorona în folclorul hispanic din Mezoamerica și din sud-vestul Statelor Unite, care dă tîrcoale pe lîngă rîuri și băi ca să ademenească bărbații spre moarte. În *El Título de Totonicapán* figurează și o a treia femeie (fiind, așadar, trei femei pentru trei zei), al cărei nume întreg este *k'ib'atz'un ja* (TT), în care *ja* este „casă" (neamul din care se trage), în timp ce *k'i* este „mulți", iar *b'atz'un* pare să fie forma substantivală a rădăcinii unui verb pentru „a căsători", care apare ca *b'atz'o-* în FV, dînd „căsătorit adesea".

p. 158

în patru labe: în text: *chakachaxinaq* [cacachaxinac], cu sufixe pentru pasiv și timpul trecut (*-xinaq*); DB are *chakachotik* „a merge în patru labe".

p. 158

Tohil și ceilalți: aici și în alte părți ale acestui episod am adăugat „și ceilalți"; numele Tohil este adesea folosit pentru toți cei trei zei și poate fi însoțit de un verb la plural.

p. 158

să vă întoarceți cu un semn că le-ați văzut cu-adevărat fețele: observați că atunci cînd Luna Sînge s-a dus la capul lui Unu Hunahpu, acesta i-a dat un „semn", scuipîndu-i în palmă, ceea ce a lăsat-o însărcinată (p. 89). În cazul de față semnele vor fi diferite, privindu-i pe tați, nu pe fete.

p. 159

au descoperit: în text: *xil kiwach*, în care *x-* înseamnă „îndeplinit", iar *ki-* este „ei"; DB are *ilawachij* „a privi cu atenție".

p. 159

pe o suprafață netedă: în text: *chiyulinik wach* „pe-netedă a-ei-față"; DB are *yulunik* „un lucru neted". Desenele erau „pe dosul" (*upam*) veșmintelor, partea mai aproape de corpul domnului care a fost apoi înțepat de viespi, în pofida „suprafeței netede".

p. 159

S-a învîrtit: rădăcina verbului este *solowik*; DB are *sololik* „a da rînd".

p. 159

desfăcîndu-l: în text: *katzonon uq'uxik* [ucuxic], literal „se dezbrăca-el fiind-acoperit"; DB traduce *tzonolik* ca „dezbrăcat". Presupun că domnul acela își deschide în față veșmîntul, ca toți să vadă vulturul de pe dosul acestuia.

p. 159

A devenit meseria Pătimașei și a Jelitoarei să belească țurloaie: „să belească țurloaie" este traducerea expresiei *joxol ch'eq* [chec], bazată pe comentariile lui Andrés Xiloj: „*Ch'eq* este fluierul piciorului. Joxol este « cel care rănește ». Este rana pe care au dat-o [fetele]. O fată sau un băiat află ce-i pe lume [rîsete]. Să ne închipuim că sîntem bătrîni. Putem înșela o fată de cincisprezece sau șaisprezece ani, și iată rana. Violența. Și tot așa, o femeie poate să-nșele un băiat de cincisprezece sau șaisprezece ani, și acolo-i rană. Femeia a rănit băiatul [rîsete]. Asta-i *joxol ch'eq* « cel ce rănește ». Numai că mai nou se spune *xuporo raqan* « i-a ars picioarele »."

p. 160

flăcăii aceia, fantomă: am adăugat „fantomă" ca să fie mai clar că este vorba despre Tohil, Auilix și Hacauitz.

p. 160

cetatea lor: Ximénez traduce aici „fortificație"; DB are *katej* „a împiedica trecerea".

p. 161

Le-au fost jumulite sprîncenele precum și bărbile: „jumulitul" este aici *mich'* [mich], care altă dată este o metaforă pentru „a păcăli"; în context jumulitul are și sensul lui real, și cel metaforic.

p. 161

gard: „gardul" este *k'oxtun* [coxtun]; TC are *k'oxtum* „gard sau zid". În paragraful următor am tradus același cuvînt prin „parapet", conform contextului.

p. 161

Au făcut o palisadă de scînduri şi pari: materialele pentru această construcţie sînt *tz'alam* [tzalam], tradus „scîndură" de TC şi AG, şi *ch'ut* [chut], glosat prin „vîrf ascuţit" de AG; verbul pentru înălţarea palisadei este *kejb'ej*; DB are *kejom che'* „cu palisadă". Precis nu este vorba de o construcţie din piatră.

p. 161

în jurul cetăţii lor: în text: *rij kitinamit*, care te induce în eroare dacă îl traduci literal ca „al-său-spate a-lor-cetate". *Rij* cu referire la o casă înseamnă latura sau laturile care dau spre exterior, în timp ce *uwach* „faţa-sa" este latura care dă spre curtea interioară. Presupun că, prin analogie, schema a fost aplicată şi la cetate. Adică o cetate îşi întoarce „spatele" spre lumea exterioară şi „faţa", spre interior. Această ipoteză este confirmată de DB la expresia *kotoj chirij tinamit*, literal „înconjurat la-spatele-său cetate", dar glosată (conform concepţiei europene) ca „faţa unei fortăreţe".

p. 161

Au împrejmuit cetatea: rădăcina verbului este *kotkomij*, o formă reduplicată care înseamnă „a împrejmui" (DB).

p. 162

de douăzeci de ori opt sute (...) *de treizeci de ori opt sute*: aceasta este încercarea mea de-a traduce numerele maya în engleză fără să le convertesc complet de la sistemul bazat pe 20 la cel zecimal; „score" (numărul 20) din engleză este evident o rămăşiţă a acestui sistem. Numerele din text sînt *kachui* şi *oxchui* „2 × 8000" şi „3 × 8000", 8000 fiind 20 la puterea a treia, care joacă, în sistemul bazat pe 20, acelaşi rol pe care 1000 îl are în sistemul zecimal.

p. 162

se bucurau de spectacol: rădăcina verbului este *kai-* „a privi cu admiraţie, cum ai privi un dans" (în DB sub cuvîntul [cai3]).

p. 162

pe picioare şi pe braţe: aşa cum a subliniat Andrés Xiloj, înţelesul acestei expresii este „pe tot corpul".

p. 163

se ghemuiau (...) *împiedicîndu-se*: prima rădăcină a verbului este *won-*; DB are *wonob'a rib'* „ a te ghemui, de parcă ţi-ai uni genunchii cu bărbia". (Vezi şi notele pentru p. 153); a doua este *lajajik*, o formă reduplicată; DB are *lajab'* „capcană".

p. 163

erau loviţi: rădăcina verbului este [cac]; DB are *kaq'o* „a lovi cu pietre".

p. 163

cîţiva dintre ei s-au întors din drum: „unii dintre" este traducerea cuvîntului *chajkar*; (vezi şi nota pentru *unii dintre oameni* p. 297).

p. 163

răsuflau anevoie: în text: *kejilowik kepolow*, probabil o expresie idiomatică pentru o respiraţie grea sau anevoioasă; DB are *jilowik* „suspin de oboseală" şi *polow* „respiraţie".

p. 163

Nobil: multe nume ale domnilor quiché, începînd cu fiii celor care au primit însemnele demnităţii la Tulan Zuyua (dar devenind mai rar în generaţiile de mai tîrziu), au prefixul *k'o* [co]; forma corectată apare în TT şi TV. Pare să fie o prescurtare a expresiei explicate de TT ca o recunoaştere a unei importante autorităţi, cum ar fi *k'o rab', ruxlab'* „este (sau există) respiraţia lui, spiritul lui" (referindu-se la descendenţă în sensul de sursă a vieţii) şi *k'o aq'ij, k'o awalaxik* „este ziua ta, este naşterea ta", referindu-se la destin sau descendenţă. Numele Nobil Doi este *k'okib'* [cocaib], în timp ce Nobil Strai este *k'okawib'*, în care *kawib'* înseamnă „podoabă" (FV).

p. 164

locul de baştină al tribului: ar putea fi locul unde trăiau înainte de a ajunge la Tulan Zuyua.

p. 164

A venit din nou timpul Domnului nostru Cerb, aşa cum se oglindeşte pe cer: „a venit timpul" este traducerea cuvîntului *cholan* „ordine" (în sens de „secvenţă"). Cerb (*Kej*) este numele unei zile din calendarul divinatoriu de 260 de zile, nume corespunzător unor fenomene care se repetă pe cer numai în rolul său de una dintre cele patru zile cu care poate începe un an nou. Oricărei zile i te poţi adresa prin „Domn" în limbajul ritual contemporan, dar numai acestor patru li te adresezi în mod obişnuit fără să le menţionezi numărul, aşa cum se întîmplă aici cu „Domnul Cerb".

p. 164

„Mergeţi să vedeţi locul de unde am venit: avînd în vedere că Jaguar Quitze şi ceilalţi au spus deja că ei înşişi merg la „locul de baştină al tribului", sînt greu de interpretat îndrumările pe care le dau fiilor lor. Poate răspunsul este că părinţii se duc în spirit, iar fiii vor face un pelerinaj în carne şi oase. De asemenea, fiii nu vor merge decît mai tîrziu. În orice caz, diferenţa ireductibilă dintre călătoria părinţilor şi cea făcută ulterior de fii constă în faptul că părinţii nu au mai fost văzuţi vreodată.

p. 164

mă veţi ruga: în text: *ta'nab'al* [tanabal] „instrument de cerut". Andrés Xiloj a explicat: „E ca un loc unde se ard ofrande. Dar cuvîntul acesta este folosit numai pentru locuri deschise publicului, nu pentru un altar pe care numai un mamă-tată îl poate vizita."

p. 164

strălucirea voastră înflăcărată: astfel este tradus *q'aq'al* „înfocat sau înfierbîntat", o metaforă frecventă pentru gloriile şi strălucirea dominaţiei domnilor asupra celorlalţi.

p. 165

călcate în picioare: în text: [yocotahinac]; DB are *yoq'o* „a călca pe".

p. 165

Toţi cei de pe Hacauitz: aceste cuvinte au fost adăugate ca să se facă distincţia dintre locuitorii cetăţii Hacauitz şi triburile „desfrămate şi călcate în picioare".

p. 165

ziua legăturii: aceasta ar fi putut fi ziua numită Cerb, menţionată de strămoşii quiché cînd erau gata de plecare, cu prilejul prezentării legăturii. În prezent, această zi este asociată mai presus de orice cu mamă-taţi, preoţi-şamani care execută ritualuri pentru familii, cartiere sau un oraş întreg (în funcţie de rang). Toţi mamă-taţii, ca şi păzitorii zilei obişnuiţi, care sînt plasaţi cu o treaptă sub ei, deţin o legătură sacră, dar această legătură conţine accesorii pentru preziceri şi este deschisă în mod frecvent.

PARTEA A CINCEA

p. 169

care îi reprezenta pe toţi cauecii: în text: *rech ronojel kawikib'*, literal „aparţinînd la toţi cauecii". Expresii similare se găsesc în acest pasaj şi în propoziţiile referitoare la casă mari şi la domn quichéi.

p. 169

Nacxit: acest nume vine dintr-o sursă nahua; părţile lui componente în nahuatl sînt *naui* „patru" şi *icxitl* „picior" (RS). În textele nahuatl acesta este un titlu care aparţine regelui numit Quetzalcoatl; în cartea *Chilam Balam* din Chumayel, este menţionat un domn numit Nacxit Xuchit, în legătură cu nişte evenimente ce par a face parte din legenda lui Quetzalcoatl (Roys 1967: 83). „Ţinutul foarte populat" al lui Nacxit, cum este numit în PV, era, probabil, un regat în Yucatán condus de o familie care pretindea că este descendentă din tolteci.

p. 169

judecător: în text: *q'atol* [catol] *tzij*, în prezent *q'atal tzij* (MX) sau *q'atb'al tzij* (AG) „instrument [de] secerat cuvinte".

p. 169

Păstrător al Rogojinii și Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire: aceste titluri sînt *ajpop* și *ajpop k'amja* [camha]; forma corectată, *k'amja*, apare în TV, în timp ce PG și FV dau ca sinonim cakchiquel *k'amajay*. *Aj-* indică ocupația și *pop* este rogojină, o rogojină împletită fiind o metonimie pentru consiliu (ai cărui membri stăteau pe o rogojină sau pe rogojini) și probabil, în același timp, o metaforă pentru consiliu (ai cărui membri poate că erau considerați strîns legați între ei, ca împletitura unei rogojini sau că se străduiesc să-i strîngă laolaltă pe cei pe care îi reprezintă). *K'amja* combină *k'am-* „a primi" cu *ja* „casă". Echivalentul yucatec, *k'am na*, se folosește și astăzi pentru casă de oaspeți sau han (AB). Printre funcțiile Păstrătorului Rogojinii din Casa de Primire era și colectarea tributului; în 1557, Don Juan Cortés, ultimul care a deținut acest titlu, s-a dus tocmai în Spania, încercînd să reintroducă dreptul domnilor quiché de a strînge tribut (Carrasco 1967).

p. 170

însemnele acestor demnități: în text: *uwachinel rajawarem*, literal „mijloacele de a lăsa să se vadă cînd ai devenit domn".

p. 170

Iată cum se numeau ele: „baldachin" și „tron" sînt *muj* și *q'alib'al*; Păstrătorul Rogojinii avea dreptul să stea sub patru baldachine, cu două pentru Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, două pentru Domn Dregător și unul pentru Crainic (Carmack 1981: 169). „Fluier de os" și „șuieratul păsărilor" sînt *sub'aq* și *ch'amch'am* [chamcham]; cuvîntul din urmă este o formă reduplicată, înrudită cu *ch'anin*, referitoare la trilurile și ciripitul păsărilor (FV), și poate fi o ocarină de lut. „Pulbere" sclipitoare este *tati*, în DB este *titil* „pulbere strălucitoare", în timp ce „argilă galbenă" este *q'anab'aj* [canabah] „piatră galbenă"; *titil* și *q'ana ab'aj* sînt amîndouă înregistrate în TC drept sulimanuri folosite în trecut de persoane învestite ca domni. „Labele" sînt *tz'ikwil* [tzicuil]; FV are *tz'ik* pentru „călcîi sau mînă". „Brățara de piele" este *makutax*, dintr-o sursă nahua; în nahuatl este *macuetlaxtli* „bandă de mînă făcută din piele" (RS). „Clopoțelul din cochilie de melc" este *t'ot'* [tot] *tatam*, în care *t'ot'* este „melc" (AG) și *tatam* poate fi înrudit cu *tota'nik* „a scutura" (MX). „Tigva pentru tutun" este *k'us b'us*, din yucatecul *k'us* „tutun" (AB; înregistrat ca o variantă a cuvîntului *k'uts*) și *bux*, tigvă mică goală pentru păstrat tutunul uscat" (AB). „Vasul pentru hrană" este *kaxkon*, dintr-o sursă nahua, cu *caxcomulli*, care înseamnă „vas (pentru mîncare)" în nahuatl (AM). „Penele de papagal", după Recinos *et al.* (1950: 209n), sînt *chiyom*, dar în kekchí *chion* este o „anumită pasăre mică" (EH),

care ar putea să nu fie un papagal. „Penele de egretă" sînt *astapulul*, care este tot din nahua; *aztatl* este cuvîntul nahuatl pentru *Egretta thula*, egreta albă (BS).

p. 170

Apoi, de acolo de lîngă mare, au adus cu ei scrisul din Tulan, scrisul din Zuyua. Vorbeau despre învestitura lor prin însemne şi prin cuvinte: în următoarea versiune a textului, în acest pasaj s-au făcut emendările obişnuite pentru a schimba [xquicam] în *xkik'am*, [chaca] în *ch'aqa*, [utzibal] în *utz'ib'al* şi [oquinac] în *okinaq*. Pasajul este aranjat astfel, încît să atragă atenţia asupra a două perechi de expresii care formează substantive (cîte o pereche în fiecare alineat intrat), dar nici una dintre ele nu are înţeles decît dacă presupunem o greşeală la transcriere şi completăm cuvintele care lipsesc, punîndu-le între paranteze unghiulare:

Ta xkik'am ula ri ch'aqa palo
utz'ib'al tulan, utz'ib'al <suywa>.
Xech'a chire ki okinaq
chupan <ketal>, chupan kitzij.

Apoi, de lîngă mare, au adus cu ei
scrisul din Tulan, scrisul din <Zuyua>.
Vorbeau despre învestitura lor
prin <însemnele lor>, cuvintele lor.

Primul cuvînt adăugat este numele locului similar cu Tulan, dacă avem în vedere cea de-a doua dintre cele două menţionări ale lui *utz'ib'al*; judecînd după alte pasaje din PV, acesta nu poate fi decît Zuyua. Această interpretare este confirmată de o referinţă la *utz'ib'al sewan*, în *El Título de Totonicapán* (Carmack şi Mondloch 1983a: 68–69), unde *sewan* înlocuieşte perfect pe *suywa* din PV. Al doilea cuvînt suplimentar este un substantiv care indică o posesiune, paralel cu *kitzij* „cuvintele lor", care este echivalent cu primul sens al lui *chupan*. Singura posibilitate valabilă în alte contexe din PV este *ketal* „semnele lor", care aici se referă la caracterele scrisului din Tulan. Am tradus prin „învestitură" cuvîntul *okinaq*, literal „cel care a intrat deja"; FV glosează *okenaq jay* (în care *jay* este „casă") astfel: „o casă respectabilă, cum ar fi o mînăstire, sau casa unui primar, sau a unui conducător". A se observa că Nacxit, care a făcut învestitura, era într-un loc nespecificat, altul decît Tulan, care în acest moment al acţiunii fusese deja abandonat.

p. 171

au cercetat: în text: *xeiko chiri chuwi*, literal „au trecut pe acolo pe deasupra", dar Andrés Xiloj l-a interpretat drept o expresie idiomatică însemnînd „a controla".

p. 171

părţilor Locului Spinos: ruinele acestui loc, cunoscute astăzi sub numele de Cauinal, sînt plasate în jurul a patru pieţe izolate, fiecare probabil fostul centru

al celor patru diviziuni menționate aici (Ichon 1983: 240–241). Două piețe sînt plasate pe un mal al rîului Calá sau Blanco, iar celelalte două, la mică distanță în amonte de confluența lui cu Río Negro sau Chixoy, cam la douăzeci de kilometri nord-vest de Rabinal. Numele de *chik'ix* [chiquix], adică „Locul Spinos", se referă la vegetația de scrub a ținutului. Sintagma tradusă prin „Semnul Hotarului" este *k'ulb'a* [culba], care vine din *k'ulb'at* și se referă la orice (inclusiv la ceva natural) care ar putea marca hotarul dintre proprietăți sau orașe (FV). Partea care dă sitului numele actual, tradus aici prin „Fortăreața", este *kawinal*, din *kawij* [kauh] „a se pregăti, a se înarma" (DB); în kekchí *kawil* înseamnă „puternic, tare" (EH), echivalent în quiché cu *kowil*, între ale cărui conotații este și „fortăreață" (DB).

p. 171

Însă fețele lor n-au murit: în text: *mana xukam kiwach*, tradus aproape literal. Este o aluzie la spusele lui Unu Hunahpu către Luna Sînge: „Nici nu pălește, nici nu se prăpădește chipul unui domn" (p. 89).

p. 171

necaz și suferință: în text: *k'axk'ol* [caxcol] *rail*, tradus pe baza acestor cuvinte în DB, unde sînt considerate sinonime, și pe baza cuvîntului *k'axk'ol* în AG.

p. 171

Și-au măcinat ghipsul, cimentul: aceasta pare o metonimie pentru construcții importante. S-ar putea să nu însemne că așezările anterioare quiché nu erau ridicate cu ghips și ciment, dar în context se combină cu expresii ca „o cetate desăvîrșită", „izvorul splendorii strălucite", „domni de o iscusință deosebită", ca să arate că zidirea Locului cu Barbă reprezintă un stadiu complet nou în dezvoltarea domnilor quiché.

p. 171

Nobil Boltădecopac: în text: *k'onache'*, în care *k'o-* este onorific, iar restul sugerează *xna' che'*, literal „mamă-copac", termenul kekchí pentru un copac în formă de boltă (EH). Într-un pasaj ulterior, acest domn este numit Jaguar Nobil Boltădecopac. După cum scrie în *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay și Goetz 1953: 176–177), el era fiul soției lui Nobil Doi și Nobil Strai (fratele lui Nobil Doi), conceput în timp ce Nobil Doi era în pelerinaj la Nacxit. La reîntoarcerea sa, Nobil Doi l-a informat că a adoptat acest copil ca să-i fie urmaș, numindu-l Jaguar Nobil Boltădecopac, nume de două ori glorios, dar care pare totuși să facă aluzie (datorită cuvîntului „mamă-copac") la originea sa neobișnuită. După moartea lui Jaguar Nobil Boltădecopac, descendenții săi, începînd cu fiul său, Iztayul, au fost trecuți în rîndul domnilor de rangul al doilea, fiind Păstrători ai Rogojinii din Casa de Primire, în timp ce titlul de rangul întîi, Păstrător al Rogojinii, a revenit descendenților direcți ai lui Nobil Doi.

p. 171

Dregător: în text: *q'alel*, care poate proveni din *q'alunel* „cineva care ține ceva în brațe".

p. 171

Iztayul: numele acesta scris în alte părți [ztayul] sau [xtayub] vine dintr-o sursă nahua; în limba nahuatl este *iztayo* „sărat", iar *iztayotl* este „apă sărată" (RS).

p. 171

una în fiecare: interpolarea mea

p. 172

Dansul Scutului: în text: doar *pokob'* „scut"; DB îl identifică ca „un dans vechi".

p. 172

dorința lor era ca Domnul Nobil Baiedulce să fie ucis: în acord cu cele scrise în *Title of the Lords of Totonicapán* (Chonay și Goetz 1953: 186–187), conspiratorii au încercat întîi să-i ațîțe pe Nobil Baiedulce și Iztayul unul împotriva celuilalt, spunîndu-le fiecăruia minciuni despre care pretindeau că sînt spusele unuia despre celălalt. Cînd această intrigă a fost descoperită, au încercat să-l asasineze pe Nobil Baiedulce în baia sa dulce, dar cum acesta fusese avertizat asupra intențiilor lor, cînd au sosit ucigașii era bine păzit. Nu se știe dacă numele i s-a tras de la acest incident sau numele său a inspirat complotul baiedulce, dar este singurul nume care i-a rămas. Un complot de același fel este amintit în drama intitulată *Rabinal Achi*. Un războinic indicat doar ca Omul din Quiché face următoarea mărturisire celui care l-a luat prizonier, un războinic aflat în serviciul Domnului Cinci Toh din Rabinal (text quiché în Brasseur 1862: 68; traducerea mea):

> Eu însumi am făcut greșeala, am venit să-l momesc,
> Domnia-voastră, Doamne, supusul vostru, Doamne,
> acolo, la Locul de Scăldat cum i se spune,
> deși scăldatul nu-l privea decît pe el.

p. 172

iar celălalt domn să se alieze cu el: în text: *xa k'u* [cu] *jun ajaw xraj ku'* [cu] *kib'* „tocmai atunci un (celălalt) domn era-dorit să-țină cu-ei", în care traducerea lui *ku'* prin „aliat" se bazează pe DB. Domnul despre care se vorbește aici este Iztayul, așa cum apare clar în propoziția următoare; în propoziția aceasta este diferit de Nobil Baiedulce.

p. 172

ilocii (...) îl voiau ca învățăcel: în text: *xraj tijox kumal ilokab'* „era-dorit discipol de-ei iloci"; DB glosează *tijoxel* ca „discipol".

p. 172

Mai întîi au năvălit în cetate: în text: *xkokib'ej nab'e tinamit*, literal „ei-intrară întîi cetate"; DB glosează *okib'ej tinamit* ca „a lua cu asalt o fortăreață".

p. 172

Aceasta a fost plata: „plata" este *tojb'al* „instrument de plătit", care în context este un joc de cuvite cu Tohil, zeul principal căruia i se sacrificau ilocii în ziua numită *Toj*, ziua lui Tohil. Această zi încă este considerată de prezicători ca ziua în care se plătesc datoriile; interpretînd astfel, s-a recurs la un joc de cuvinte bazat pe numele zilei similar celui folosit aici, trecînd de la *Toj* nume propriu, la *tojonik* „a plăti" (B. Tedlock 1992: 155).

p. 172

canionului și a cetății: aceasta este prima dintre mai multe mențiuni ale „canionului", *siwan*, asociat cu „cetatea", *tinamit*. Luate împreună par să cuprindă atît cetatea propriu-zisă, în sensul unui loc fortificat situat pe o înălțime, cu temple, palate și cu ceea ce se întinde dedesubtul acestei cetăți. Efectul este de-a extinde ideea de așezare sau comunitate dincolo de centrul fortificat, cu temple și palate, la populația din împrejurimi, creînd o imagine complexă, ceva similar „orașului". T. J. Knab (comunicare personală) consideră că această expresie ar putea fi echivalentul quiché pentru *altepetl*, cuvîntul nahuatl pentru „oraș", care implică o juxtapunere a noțiunilor de înalt și jos; cuvîntul este compus din *al* (derivat din *atl*) „apă" și *tepetl* „munte" (AM). Și în quiché este folosită împerecherea apă–munte, dar aplicată nu la orașe, ci la altarele în aer liber, care (în mod ideal) sînt situate într-un loc înalt–jos (B. Tedlock 1992: 76, 80).

p. 172

domni de o deșteptăciune rară: „rară" este *jumaj*; DB are *junaj* „a te face unic".

p. 172

nu s-a întîmplat nimic care să-i facă de rîs sau care să distrugă măreția domniei lor: „a-i face de rîs" este traducerea cuvîntului *alachinaq*; DB are *alachinik* „glumă"; „sau să distrugă măreția" este în text *xawi b'anol rech nimal*, în care *xawi* indică „același cu ce s-a spus mai înainte" și unește această propoziție cu cea negativă, care o precedă, în timp ce *b'anol* este tradus prin „a distruge", pe baza cuvîntului *b'anoj* „dezastru" (FV).

p. 172

înfloririi fiicelor lor: rădăcina verbului este *si'j*, o formă care substantivizată înseamnă „floare" (MX).

p. 172

îşi mîncau porumbul: verbul este *wech,* care se referă în special la consumarea mîncărilor făcute din porumb, iar ceea ce am tradus prin „porumb" este *wa,* care se referă la acelaşi lucru, la început la tamales (care în Guatemala sînt adesea preparate numai din aluat obţinut din făină de porumb).

p. 173

felul nostru de a aduce mulţumiri şi de a fi recunoscători: în text: *k'amowab'al* [camouabal] „instrument de mulţumit" şi [pacubal]; DB are *paq'uj* „a fi recunoscător pentru".

p. 173

triburile aliate principatele: vezi notele pentru p. 139, referitoare la un comentariu asupra acestor termeni.

p. 173

Trestii Putrede: numele acesta este *q'umaraq aj* [cumaracaah] „putred-plural trestie-plantă".

p. 173

Domnii Nobil Baiedulce şi Şarpe cu Pene: Domnul Nobil Baiedulce amintit aici nu este, probabil, acelaşi cu cel care a condus, ca Păstrător al Rogojinii, la Locul cu Barbă, ci unul despre care se vorbeşte în mai multe locuri ca Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire şi care a condus împreună cu Şarpe cu Pene în perioada în care acesta era Păstrător al Rogojinii (pp. 174, 177, 181). În alt pasaj se spune că Şarpe cu Pene a fost în acelaşi timp Păstrător al Rogojinii şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire (p. 186). Poate Nobil Baiedulce a murit în timpul domniei lui Şarpe cu Pene şi nu a fost înlocuit decît după moartea acestuia. Oricum, Şarpe cu Pene şi Nobil Baiedulce au avut împreună meritul de-a fi fondat Trestii Putrede şi amîndoi sînt trataţi ca nişte domni cu însuşiri deosebite — adică domni al căror spirit personal era puternic. În *Title of the Lords of Totonicapán* se dă multă atenţie lui Nobil Baiedulce, dar Şarpe cu Pene este omis.

pp. 173–174

Au fost cinci schimbări (...) şi cinci generaţii: în text: *xrokexok xrolea puch,* în care *x-* este „îndeplinit", *ro-* este „cinci" şi *puch* este „şi". Restul este tradus pornind de la *k'exo* [quexo] „schimb, reîntoarcere" şi *le* „generaţie" (DB).

p. 174

despărţirea lor şi s-au iscat certuri între ei, răscolind oasele şi tigvele morţilor lor: scribul a intrat aici într-o încurcătură, scriind precum urmează (cuvintele

dintre paranteze au fost notate pe margine, marcînd prin cruciuliţe locul unde trebuie inserate): [quihachouic quib ta xqui (tzolbeh quib) tzol (cacbeh) bac uholom caminac xquicacbeh quib]. Singura modalitate de-a da un înţeles acestor cuvinte este să presupun că scribul intenţiona să scoată finalul [xquicacbeh quib] şi să-l mute (cu exceptia lui [xqui-]) imediat după [xqui], pe care deja îl scrisese, şi să insereze un [beh] care lipseşte după [tzol]. Între timp el a repetat inutil [tzol] înainte de [-beh] şi apoi inversează ordinea lui [cacbeh] şi [tzolbeh], uitînd să şteargă finalul [xquicacbeh quib]. Dacă interpretez corect, pasajul (completat cu emendări fonetice) s-ar citi: *kijachowik kib' ta xkikaqb'ej kib' tzolb'ej baq ujolom kaminaq* „a-lor separare pe-ei cînd se certau răsucind os capul lui persoana moartă".

p. 174

domnul episcop: în text: [Sr. obicpo], primul spaniol care apare în text după aluzia de la p. 53. Este vorba despre Francisco Marroquín, cel care a binecuvîntat ruinele aşezării Trestii Putrede în 1539, cincisprezece ani după ce fusese cucerit de Pedro de Alvarado.

p. 174

zaquicilor: în text: *saqikib'* [zaquiquib], singular *saqik*, forma corectată este din TT. După cum scrie în *El Título de Totonicapán*, întemeietorul neamului a fost *ajaw saqik tz'utuja*, care a luat locul lui Jaguar Întunecat cînd acesta a murit fără copii, menţinînd astfel numărul neamurilor quiché conducătoare la patru (Carmack şi Mondloch 1983a: 189). După PV (vezi p. 175), *ajaw tz'utuja* (tzutuha), adică „Domn al Casei Mătasedeporumb", era titlul domnilor zaquic care conduceau una dintre cele două case mari ale neamului zaquic. Numele *tz'utuja* sugerează că neamul îşi avea originea printre maya tzutuhil (*tz'utujil*), care ocupau ţinuturile situate la sudul lacului Atitlán.

p. 174

Maestru de Ceremonii: acest titlu este *nim chocaj*, în care *nim* înseamnă „principal", *chocoj* se referă la banchete, nunţi sau banchete de nuntă (FX), în timp ce verbul *chokola'* sau *chokola'j* înseamnă „a face ceva în comun" (TC) sau, mai exact, „a colecta hrana şi băutura care vor fi împărţite la un banchet" (FX, PG) — articolul cel mai important fiind cacaua pentru obţinerea unei băuturi (FV). Oricum s-a făcut împrumutul, există o legătură evidentă între *chokola'* şi cuvîntul nahuatl *chocolatl*, sursa directă a ciocolatei spaniole (şi apoi şi engleze). Cacaua reprezintă şi astăzi un articol important printre darurile pe care familia unui mire quiché le aduce la banchet, în casa miresei.

p. 175

Sfetnic al Proviziilor: acest titlu este *popol winaq* [uinac] *chituy* „sfat persoană la-grămadă"; în DB *tuyub'a* este „a pune un lucru deasupra altuia".

p. 175

Emisar Quehnay: acest titlu este *lolmet kejnay*; PG şi TC au *lolmay* „cel care este trimis cu o treabă; ambasador". Fiecare dintre cele trei familii conducătoare quiché aveau un domn al cărui titlu includea *lolmet.*

p. 175

Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea: acest titlu combină *popol winaq* [uinac] „sfat persoană" cu *pa jom tzalatz*, în care *jom* înseamnă „teren de jucat mingea", iar *tzalatz* se referă la lucruri aflate pe o pantă (FX, AG) şi pare că a fost adăugat ca să specifice că este vorba de un teren de joc care are laturile din zidărie înclinată.

p. 175

Şi acum să le arătăm feţele: în text: *k'ate* [cate] *chik chiwachin uwach* „următorul acum care-şi arată faţa"; în quiché este la singular, ca să se acorde cu „fiecare dintre ei" din propoziţia anterioară. Noţiunea de „faţă" este strîns legată în quiché de identitatea personală; ziua de naştere a unei persoane, de exemplu, este *uwach uq'ij* „faţa-sa, ziua-sa", şi mai mulţi domni quiché au fost numiţi după ziua lor de naştere (vezi pp. 185–186). Un pasaj ulterior, în care sînt menţionate „feţele" domnilor, este urmat de o listă cu numele şi caracteristicile domnilor (p. 185) Am pus trei puncte după amîndouă aceste menţiuni de feţe ca să atrag atenţia că acolo ar putea lipsi elemente grafice probabil existente în manuscrisul descoperit de Ximénez, dar pe care acesta nu le-a reprodus. Dacă acest manuscris era asemenea cu cartea *Chilam Balam* din Maní, s-ar putea să fi fost un element grafic, bazat cel puţin în parte pe scrierea hieroglifică, care corespundea cu fiecare domn. În cartea din Maní acest element este desenul linear al unei feţe purtînd o coroană europeană, o versiune mai tîrzie a feţei mult mai stilizate ce compune hieroglifa pentru *ajaw* „domn", dar numele propriu al fiecărui domn este scris cu majuscule pe un sul, dedesubtul capului, şi nu redat hieroglific (Craine şi Reindorp 1979: 79–86).

p. 175

Domn Crainic: aici, ca şi în alte părţi, am tradus prin „Crainic" cuvîntul *ajtzik' winaq* [ahtzic uinac], care în TT este *ajtzij* [atzih] *winaq*; *aj-* indică ocupaţia, iar *winaq* este „persoană". Într-un fel sau altul, restul acestui titlu este legat de actul vorbirii; *tzik* este „a socoti" în chol (AA); în quiché şi cakchiquel *sik'* este „a striga" (inclusiv „a citi cu glas tare"), *ajsik'* este „strigătorul oraşului" (PC, FX), iar *tzij* este „cuvînt" sau (ca rădăcină verbală) „a pune în cuvinte".

p. 175

Yacolatam, adică „colţul rogojinii" sau zaclatol: acest pasaj este în text *yacolatam, utzam pop saklatol,* dar titlul propriu-zis, dat singur într-un pasaj ulterior

(p. 187), este simplu Yacolatam, restul fiind o explicație. Singurele cuvinte quiché de aici, *utzam pop* „colț al rogojinii", sînt o traducere a lui *yacolatam*, cuvînt dintr-o sursă nahua; în nahuatl este *yacatl*, „punct", în timp ce *tam-* sau *tan-* este prezent în denumirea unor obiecte confecționate din materiale ca pănuși de porumb sau frunze de palmier (AM). Cuvîntul *zaclatol*, dat tot ca explicație, pare o combinație a lui *zacatl* din nahuatl, adică „paie", cu *tollin*, adică „papură", planta ale cărei frunze sînt utilizate la împletitul rogojinilor, numite *pop* în maya.

p. 176

o viață plină, plină de implorări: am tradus „plin" cuvîntul *molomox*, o formă pasivă a lui *molomanik* „mulți împreună" (DB); „implorări" este traducerea lui *utab'al tzij*, în care *tab'a* este „a implora" (DB) și *tzij* „cuvinte".

p. 176

Zilele de naștere: în text: *uq'ij* [uquih] *ralaxik* „a-sa-zi fiind-născut", expresie folosită și acum pentru „ziua de naștere".

p. 176

Cu un prilej: în text: [hu uuc], o expresie pe care cei mai mulți traducători au considerat-o „unu șapte" (literal) și „șapte zile" (idiomatic). Dar „șapte" ar trebui să fie *wuqub'* și nu există nimic în dicționarele coloniale de limbă quiché care să permită combinația sa cu *ju*. Soluția mea se bazează pe analiza contextului și a lui *wuq'ul*, care se referă la pauze / întreruperi în cursul normal al evenimentelor (FV); consider că expresia de aici este *ju wuq'* și că înseamnă aproximativ „în timpul unui interval" sau (idiomatic) „o dată", „cu un prilej".

p. 176

șerpuit (...) *acvilin* (...) *felin*: la un moment dat se afirmă că Șarpe cu Pene a devenit „cu adevărat" (*kitzij*) șarpe (*kumatz*) sau acvilă (*kot*), sau jaguar (*b'alam*), dar în alte momente s-ar părea că a preluat trăsăturile acestor animale. Ori de cîte ori am tradus prin cuvinte avînd terminația *-ine* (serpen*tine*, aquil*ine*, fel*ine*), în text este *kumatzil*, *kotal* sau *b'alamil*, fiecare avînd în compunere un sufix care înseamnă „având calitatea unui".

p. 176

Vestea s-a răspîndit: în text: *xpaxin rib' utaik* „s-a scuturat a-fost-auzit".

p. 176

a devenit singura căpetenie: „singura" este aici [huquizic]; FV are *juk'isik* „numai".

p. 177

Tepepul: acest nume provine dintr-o sursă nahua; în nahuatl *tepetl* este „munte" și *pul* este „mare".

p. 177

Quicab: acest nume apare în TT în forma *k'iqab* și în TY ca *k'iq'ab'*; pare să fie compus din *k'i-* „mulți" și *q'ab'* „mînă" sau „braț".

p. 178

caoqueilor: forma corectă a acestui nume, care în MS este [caoqueb], ar putea fi *kawqeb'* sau *kawuqeb'*, după ziua numită *Kawuk* ([cao3] în FX); *-eb'* este un sufix pentru plural. Spre vest, foarte aproape de Guatemala City, se află două orașe foarte apropiate, numite Santiago Cauqué și Santa María Cauqué (Palma 1991 : 107); oficial, Cauqué a fost înlocuit în ambele denumiri cu Sacatepéquez, numele departamentului de care aparțin aceste orașe.

p. 178

pămînturi albe: acest nume de trib, care se referă la mam maya, este *saqulewab'* [zaculeuab] „alb-pămînt-plural", format prin adăugarea unui sufix pentru plural la *saqulew* (Zaculeu sau Saculeu pe hărți), principala cetate maya. Ruinele ei se află la cinci kilometri vest de actualul oraș Huehuetenango.

p. 178

Sub Zece: traducere literală a cuvîntului *xelajuj*; denumirea completă a orașului menționat în PV este *xelajuj kej* „Sub Zece Cerbi", Zece Cerbi fiind un munte din apropiere, care și-a luat numele după o zi din calendarul divinatoriu; orașul se mai numește și acum Xelajú (sau Xela) în limba vorbită din Guatemala, atît în spaniolă, cît și în maya, dar în documentele guvernamentale și pe hărți este cunoscut ca Quetzaltenango, un nume nahuatl care înseamnă „Cetatea Quetzal". Odinioară, cînd era într-adevăr cetate, era situat pe vîrful unui deal, în vecinătatea actualului oraș, dar locul exact nu se cunoaște.

p. 178

au căzut cu fețele în jos sau lați, pe spate: în text: [xuleic, xpacaic]; FV are *xul* „întors cu fața în jos" și MX are *pak'alik* „fața în sus".

p. 178

Neamurile lor au ajuns să fie stoarse de sînge, să fie străpunse de săgeți, puse la stîlp: în text: *xeok chinamit xelotzic xek'aqik* [xecacquic] *chiche'* [chiche], în care *xeok* este (literal) „ei-intrau" și (idiomatic) „era timpul lor", iar *chiche'* este „la-copac" sau „la-stîlp". În *xelotzic, xe-* este „îndeplinit-ei"; DB și FV dau *lotzo* „a i se lăsa sînge". Rădăcina verbului *k'aq-* a fost emendată pe baza cuvîntului *k'aqoj* „a lovi cu o săgeată" (TC). *Xek'aqik* (cu sufix pentru forma pasivă) este tradus de Ximénez prin „erau loviți cu săgeți". DB are *k'aqokej* [cacoqueh] (cu sufix pentru forma activă) „a vîna cu săgeți". Acest pasaj confirmă că ritualurile quiché includeau sacrificări prin săgetare.

p. 178

Singura cale de-a distruge cetățile erau ghiulelele: arma este aici *ch'a* (uneori *ch'ab*) „săgeată" și (judecînd după FV) sulița aruncată de un *atlatl* „aruncător de suliță". *Ch'a* sau *ch'ab'* se deosebește de *cha* sau *cha'*, care este termenul pentru orice vîrf de proiectil sau instrument de tăiat paleolitic și (astăzi) pentru sticlă (*ch'a* și *cha'* în FV, [chab] și *cha* în DB, *ch'ab'* și *cha* în MX). În *Codexul Mixtec*, orașe (sau cetăți) sînt identificate prin plasarea unor semne al căror element de bază este un munte; cucerirea unui oraș este indicată arătînd semnul orașului străpuns de un proiectil (Smith 1973; 33 și fig. 51). Pasajul de aici seamănă cu citirea literală a unui codice de acest fel, dacă aceste codice nu reprezentau o practică rituală, în care însuși pămîntul sau însăși piatra unei cetăți cucerite era, de fapt, străpunsă sau spartă. Oricare ar fi adevărul cu codicele, locuitorii orașelor cucerite de quichéi au venit la Petatayub „purtînd în mîinile lor însemnele cetăților", care „arătau de parcă fuseseră despicate cu un topor".

p. 178

un (...) *după altul*: în text: *libaj chi*, pe care DB îl dă ca „pas cu pas".

p. 178

arborele de cauciuc: am preluat interpretarea lui Edmonson (1971: 236), considerînd [col che] ca fiind *q'ol che'* „arbore de cauciuc", și nu un loc numit „Colche", în parte și fiindcă numele locului despre care se vorbește în acest pasaj este explicat și altfel.

p. 178

purtînd în mîini: în text: [chelah]; MX are *ch'elenik* „a purta cu mîinile".

p. 178

pietre (...) *tăiate*: am adăugat „pietre", presupunînd că tot despre ele este vorba; „tăiat" este traducerea pentru *xq'atatajik* [xcatatahic] „îndeplinit-tăiat-rezultat-pasiv". Interpretînd rădăcina verbului ca fiind *q'ata*, „tăiat", se potrivește cu *xchoy chi ikaj* „despicat cu un topor", în continuarea aceleiași propoziții și cu sensul general al paragrafului pînă în acest punct.

p. 178

Petatayub: acest nume este de origine nahua; în nahuatl *petlatl* este „rogojină" și *ayutl* este „țestoasă" (AM). Locul respectiv ar trebui să fie în vecinătatea orașului Tecún Umán, cunoscut odinioară sub denumirea Ayutla, pe cîmpia de coastă a Pacificului, lîngă graniță cu Mexicul (Racinos *et al.* 1950: 221–222n). Se știe despre cuceririle lui Quicab că au ajuns atît de departe: din *El Título de Totonicapán* (Carmack și Mondloch 1983a: 200, 264).

p. 179

şi ca un înlocuitor al înseşi familiilor noastre: în text: [quehe pu cacachinamit], pe care îl citesc *keje pu qakakab' chinamit* „ca şi a noastră pereche familii".

p. 179

trimiteţi după noi să venim şi să-i omorîm: aici în text este atît *nu*, persoana întîi singular, cît şi *qa* [ca], persoana întîi plural. Este [chulibiih chibe nu camizah], în care [ca] este scris puţin deasupra rîndului, imediat după *nu*; din acest motiv şi fiindcă spusele acestea sînt atribuite la trei persoane, consider că *nu* a fost o greşeală, pe care scribul a uitat să o anuleze cînd a adăugat [ca].

p. 179

Vîrf de Săgeată şi Unghi de Coardă de Arc: în text: *uchi' ch'a, uchi' k'a'm* [uchi 4ha, uchi cam] „a sa gură săgeată, a sa gură coardă". Andrés Xiloj a explicat că în quiché „gura" unei săgeţi este vîrful ei, în timp ce „gura" unei coarde de arc este punctul în care capătul săgeţii este împins în ea.

p. 179

nici unul nu-şi avea propriul zeu: adică cei trimişi să ocupe cetăţile cucerite nu aveau zei de piatră (*k'ab'awil*), ca cei aduşi din Tulan Zuyua. Nu ştim dacă domnii de dinainte din aceste cetăţi aveau asemenea pietre, şi nici care ar fi putut fi soarta lor. Este interesant de ştiut că *k'amawil*, cuvîntul uzitat astăzi pentru toate pietrele mari găsite în altarele din aer liber, nu este întîlnit decît în zona din jurul ruinelor cetăţii Trestii Putrede. În altarele din ţinuturile quiché din vest lipsesc asemenea pietre, iar obiectele mici din piatră, adunate pentru altarele casei, au un alt nume: *meb'il*.

p. 179

Lîngă Oglindă: acest nume este *chulimal*, în care *chu-* este, probabil, o prescurtare din *chuwa-* „în faţa", semnalînd că locul menţionat se numeşte astfel din cauza altui loc aflat în apropiere; *-l* final transformă numele acestuia într-un adjectiv. Rămîne *lima*, care, după toate probabilităţile, îşi are originea în *lemowa'*, adică „Apa Oglindă", numele unui lac situat la mică distanţă spre vest de *chulimal*, care el însuşi este suburbia cea mai nordică a actualului oraş Chichicastenango.

p. 179

Meteor: în text: [cabicac] în coloana textului din MS, dar [chabicac] în coloana traducerii, acesta din urmă fiind apropiat de *ch'ab'iq'aq'*, literal „foc de săgeată". Cometă este, prin contrast, *uje ch'umil* „coadă de stea".

p. 179

Printre Stînci: în text: *xoy* (sau *xay*) *ab'aj*, un nume pe care FX îl derivă din *xol ab'aj* „printre stînci".

p. 180

să înnobilăm pe cineva din familiile de pîndari: „înnobilare" este *keqalem* [quecalem], în care *k-* este „a lor"; DB glosează [ecalem] ca „demnitate" sau „noblețe". În sens literal, rădăcina *eqa-* se referă la a lua o greutate pe umeri; în prezent se folosește în diverse expresii referitoare la asumarea unei responsabilități, cum ar fi cele ale mamă-taților față de oamenii pe care îi pregătesc să devină păstrătorii zilei sau ale păstrătorilor zilei față de solicitanții pentru care se roagă în mod curent. În cele din urmă, membrii acestor familii înnobilate recent pun la cale o revoltă împotriva lui Quicab, care supraviețuiește unei tentative de asasinat, dar pierde mult din putere (Carmack 1981: 136–137).

p. 180

o să-i învestim: în text: *qachapa* [cachapa], literal „ne vom prinde de", dar FV notează că *chapa* este o expresie idiomatică și pentru „a face domn".

p. 180

care este al meu (...) *care este al tău*: am tradus *we* „al meu" și *awe* „al tău"; altor traducători le-a scăpat înțelesul acestei propoziții, încercînd să pună de acord cele două pronume; Edmonson (1971: 240) are [ui] în loc de [ue] din MS.

p. 180

de acord: în text: *junam wach* (în alte părți *junamaj wach)*, glosat de DB ca „a fi de acord".

p. 180

Sub Funie, Sub Coardă: în text: *xeb'alax, xek'a'maq* [xecamac], în care *xe-* este „sub", *b'alax* este o formă pasivă pentru *b'al* „a face sau a răsuci o coardă" (FV) și *k'a'maq* este o formă a timpului perfect al verbului *k'a'maj* „a măsura pămîntul cu o coardă". Cu alte cuvinte, acest munte este numit astfel, deoarece este traversat de un hotar. În propoziția următoare, „la hotarul locului Lîngă Oglindă" este traducerea cuvintelor *chiri chulimal*, literal „la Lîngă Oglindă". Referirea este la hotarele dintre pămînturile care aparținuseră direct domnilor quiché din Trestii Putrede și pămînturile vasalilor lor de Lîngă Oglindă. Pînă în zilele noastre Lîngă Oglindă (*chulimal*) se află imediat în afara terenurilor din Santa Cruz del Quiché, orașul colonial fondat să înlocuiască Trestii Putrede. Ridicarea la rang de nobil a conducătorilor familiilor vasale într-o localitate situată în afara cetății, nu în interiorul ei, pare să se potrivească statutului lor colectiv de „palisadă" umană, în concluzie păzind hotarul mai întins, care înconjoară întreg regatul.

p. 181

Ziduri Militare și Colțuri Militare: în text: *rajtz'alam* [rahtzalam] *achij, utza'm* [utzam] *achij* „al-său-păzitor-zid soldat, al-său-colț (sau unghi) soldat". *Tz'alam*

este „zid" în FV, în timp ce în alte surse este „scîndură"; „zidurile" și „colțurile" de aici sînt, cu siguranță, cele ale unei palisade. Aceste poziții par a fi analoage cu „laturile" și „colțurile" pămîntului-cer, sugerînd că un oraș fortificat era văzut ca un microcosmos. Afirmația că cei care le dețineau pe acestea și celelalte titluri nou-create formau „o fortăreață în jurul Quiché-ului", te face să te gîndești că întregul regat era conceput ca o fortăreață gigantică, o copie mărită a cetății din centrul său.

p. 181

Marele Monument al lui Tohil: cuvîntul tradus prin „monument" este *tz'aq* [tzac], care se referă la construcții ale căror materiale principale sînt pămîntul, piatra sau cimentul, iar nu lemnul. În PV, ca și în alte documente din secolul al XVI-lea, este vorba de movile-platforme sau piramide și de clădirile templelor ridicate deasupra lor. Nu este clar dacă Marele Monument al lui Tohil adăpostea piatra originală care îl simboliza pe Tohil, adusă de la Tulan de Jaguar Quitze, sau dacă această piatră fusese lăsată la Locul lui Tohil și era reprezentată de vreun obiect secundar la Trestii Putrede. În practica actuală a riturilor, poți recurge la un altar aflat mai la îndemînă pentru a invoca o zeitate al cărei lăcaș este plasat în alt altar, mai îndepărtat. Prezicătorii din El Palmar, o comunitate ai cărei întemeietori au emigrat din Momostenango, și-au denumit altarele locale după cele din orașul natal al strămoșilor, dar se închină altarelor din Momostenango de la distanță; ei încearcă să facă un pelerinaj la altarele strămoșești o dată la 260 de zile (Saler 1976). În mod asemănător, preotul lui Tohil din Trestii Putrede se poate să se fi închinat muntelui numit Locul lui Tohil, deși în realitate el se afla la Piramida lui Tohil, făcînd doar pelerinaje periodice la muntele însuși.

p. 182

casă de jertfă: în text: *kajb'aja*, care presupun că este compus din *k'ajb'* „jertfă" (vezi notele pentru p. 139) și *ja* „casă". Unii au considerat *kajb'aja* ca o referire la locul numit astăzi Sajcabajá, dar în MS este scris [zacabaha] sau [zaccabaha] și combină *ja* cu *saqkab'a* „ciment".

p. 182

se îngrijeau și aduceau hrană Păstrătorului Rogojinii și Păstrătorului Rogojinii din Casa de Primire: de mai multe ori în PV se spune despre zei că aveau nevoie de cineva care să-i aprovizioneze și să-i hrănească (începînd cu p. 56); pasajul de aici înseamnă că relația dintre domni și vasali era concepută în același mod ca cea dintre zei și oameni. Observați că textul exaltă tot timpul măreția domnilor despre care se vorbește.

p. 182

tot ce vedeau le era limpede: aici se spune că au fost în stare să redobîndească clarviziunea pe care o avuseseră primele ființe omenești, înainte să fie „orbiți ca fața unei oglinzi cînd sufli peste ea" (p. 138).

p. 182

era un loc ca să o vezi, era o carte: „un loc ca să o vezi" este în text [ibal re], anterior scris [ilbal re]. Avînd cartea, domnii au fost capabili să redobîndească puterea de-a vedea perfect, putere pe care primii oameni o avuseseră; o vedere, așa cum reiese clar din acest pasaj, care ajungea pînă în viitor.

p. 182

un mijloc de a-și prețui: în text: *loq'b'al* [locbal] „instrument de iubire (sau dorință, sau prețuire)". Andrés Xiloj a explicat: „Ceva prin care se arată stima sau se exprimă simțul valorii".

p. 182

de nouă ori cîte douăzeci de zile: „de nouă ori cîte douăzeci" este *belej winaq* [uinac]; Edmonson (1971: 243) interpretează corect ca 9×20, și nu „nouă persoane". Așa cum a constatat el, 180 este o jumătate din *tun*, ciclul de 360 de zile utilizat de populația maya din Ținuturile de Jos pentru tabelele cronologice. „De treisprezece ori douăzeci" (adică 260), menționat în continuare, este durata ciclului așa-zis divinatoriu, în timp ce „de șaptesprezece ori douăzeci" (adică 340) este durata însumării celor 90 și 250 de zile ale perioadelor ciclului venusian (vezi p. 196).

p. 182

Nu mîncau decît zapotes, matasanos și jocotes: pentru identificarea fructelor exotice menționate aici, vezi GLOSARUL. Despre acest gen de dietă Andrés Xiloj a spus: „Făceau așa ca să aibă putere. Tecum Umam Quicab (erou al rezistenței quichéilor împotriva spaniolilor) nu mînca mîncare gătită, ci doar cruditați. Din cauza aceasta oamenii acelor timpuri erau musculoși. Oriunde mergeau, orice fruct găseau îl mîncau în loc de tamales".

p. 182

abstinență: în text: *awasinik*; DB (sub cuvîntul *awatz*) are *awasim* „interzis".

p. 182

nu era nici o femeie lîngă ei cînd dormeau: asta nu înseamnă că femeile nu erau deloc prezente. Cînd în prezent oamenii „țin zilele", abstinența se referă la contactul sexual, dar niciodată la evitarea altor contacte cu sexul opus. Dacă posturile descrise aici erau ca cele ale primilor patru strămoși ai quichéilor, nu numai domnii posteau, ci și nevestele lor (vezi p.148).

p. 182

În ziua asta binecuvîntată: în text: *ato'b uq'ij* [uquih], în care *uq'ij* este „ale-sale-zile"; DB are [atob] „bun".

p. 183

mărire și vigoare: literal, *q'anal* înseamnă „îngălbenire" și *raxal* „înverzire". Andrés Xiloj a comentat: „Cînd te rogi, *q'anal* înseamnă să ai porumb, să ai bani, să ai de lucru. Da, pare a fi « galben », dar nu este galben, ci mai degrabă ceea ce-i copt. *Raxal* este ca o plantă care este verde. Se dezvoltă ca să dea fruct. *Q'anal* e cînd se coace."

p. 183

risipește-ți umbra, varsă-ți picăturile / de verde și galben: aici textul a fost tradus aproape cuvînt cu cuvînt: *chatz'iloj, chamak'ij uloq* [chatziloh, chamaquih uloc] *araxal, aq'anal.* Andrés Xiloj a spus cu privire la semnificația acestor cuvinte: *„Tz'iloj* este a folosi (sexual); acum este pe cale să aibă o familie. *Mak'ij* este « păcatul ». Bărbatul își caută tovarășa, asta este. Și este vorba de lichidul acela [sperma]. Iar verdele [raxal] aici înseamnă fiul sau fiica, și galbenul [q'anal]; ei, la rîndul lor, trebuie să se înmulțească mai departe. Ca o plantă, semănatul unei plante și coacerea ei."

p. 183

ca să se poată înmulți: în text: *chipoq taj* [chipo3tah]. Andrés Xiloj a comentat: *„Poq taj* înseamnă că produce. Ca o sămînță: cînd o aruncăm, îi spunem: *kapoq la* « ieși afară, „încolțește", produ mai mult »." Analizînd rugăciunea ca un tot, a spus: „O folosim și acum; doar limba s-a mai schimbat".

p. 183

să nu fie prinși în capcană sau răniți, / sau ademeniți, sau arși, / să nu-i abată cineva din drum, dedesubtul sau deasupra lui: „ars" este împerecheat aici cu „ademeniți", deoarece, cum ne-a explicat Andrés Xiloj, acțiunea de-a seduce o persoană nevinovată poate fi exprimată prin expresia *xuporo raqan* „El (sau ea) i-a ars picioarele". El a completat că o rugăciune contemporană, ca să nu pățești nimic cînd pleci la drum, ar putea include următoarele cereri:

> Nu ne lăsa să cădem în mîinile
> unui om, unui vecin
> care are pistol, care are pumnal;
> care are cuțit, care are revolver;
> ține departe de mine picioarele și brațele
> oamenilor de pe la colțuri, de pe străzi.

Rugăciunile contemporane conțin numeroase pasaje cu enumerarea unor cereri negative; iată exemplul unei rugăciuni intonate de Esteban Ajxub din Momostenango, un „cîntăreț" *ajb'ix* profesionist:

> Fă să nu fie durere,
> să nu fie necazuri,
> să nu fie închisoare,

să nu fie slăbiciune,
să nu fie neputință,
să nu fie înțepeneală,
să nu fie minciuni și bîrfe.

p. 183

prin vreo taină sau vrajă a ta: în text: [acuil auitzmal], în care *a-* este „al tău" (singular, în vorbire familiară). Andrés Xiloj a citit [cuil] drept *k'uyil* „ascuns"; *itzmal* este tradus pornind de la *itzim* „vrăjit" (MX). Xiloj a comentat: „Dumnezeu dă tot ce-i bun și tot ce-i rău".

p. 183

dinaintea gurii și a feței tale: a pune ceva „dinaintea feței" cuiva este cel mai obișnuit mod quiché de-a spune ceea ce în engleză ar fi „în prezența cuiva"; uneori expresia este amplificată, ca aici, adăugîndu-se și „gura" la „față", și, prin urmare, dacă „fața" este folosită metonimic pentru toată partea anterioară a trupului, „gura" este o metonimie pentru întreaga față. În context, „gură" mai are o conotație, avînd în vedere că se referă în parte la Inima Pămîntului, zeitate numită astăzi „Mundo". În Mezoamerica, Mundo este marea zeitate a pămîntului, înghițitorul suprem al tuturor ființelor, pictat în arta clasică maya (pe panourile în relief de la Palenque, de exemplu) ca o enormă pereche de fălci, pe buzele cărora pînă și picioarele unor domni mari stau într-un echilibru precar și în al cărui gîtlej chiar domnii mari trebuie să cadă. Întorcîndu-ne la scenariul contemporan, păstrătorii zilei care vizitează peștera principală de sub ruinele ultimei capitale quiché, Trestii Putrede, vorbesc despre pericolul de-a cădea în „gura deschisă a lui Mundo", care acolo se spune că este largă de aproape patru metri.

p. 184

purtînd (...) *sarcina triburilor și a poporului quiché pe umerii lor*: în text: *reqalaxik amaq'* [re3alaxic amac] *ruk' ronojel k'eche winaq* [queche uinac] „fiind purtat (pe umeri) trib, cu toți quiché oameni".

p. 184

au devenit domni: rădăcina verbului este *ajawarik* „a se face domn" (DB).

p. 184

primeau uneori daruri: în text: *xkikak kochij*, în care *xki-* este „îndeplinit-ei"; FX și FV au *kaka*, un verb auxiliar care face o acțiune să fie inegală sau ezitantă și *kochij* „a primi un dar".

p. 184

hrana și băutura: în text: [uain ucaha], tradus pe baza interpretării lui Andrés Xiloj, care folosește expresia *wa'im ok'aja* „hrană, băutură" în propriile rugăciuni.

p. 184

măsluiau: în text: *tzub'a*; DB are *tzub'u* „a înșela".

p. 184

boabe (...) mari cît patru degete laolaltă sau chiar cît pumnul: „boabe" este traducerea mea pentru cuvîntul *raqan* [racan], literal „picior", dar care înseamnă și picăturile mari de ploaie cu care începe sau se sfîrșește o furtună (FV). Prima dintre cele două măsurători este *kajq'ab'* [cahcab], DB (sub cuvîntul [3a]) are *kajq'a* „măsurat cu patru degete puse împreună". A doua este [tuic]; DB are *tuwik* „pumnul strîns cu degetul mare în afară [este un mod de a măsura].

p. 184

podoabe din pene verzi, galbene și roșii: în text: *raxon k'ub'ul* [cubul] *chaktik*, în care *raxon* este un substantiv referitor la ceva verde, adesea asociat cu *q'uq'* pentru a întări ideea că este vorba despre pene de quetzal. *K'ub'ul* este „grangur" în kekchí (EH), chol (AA) și yucatec (AB), referindu-se probabil la mai multe specii de păsări cu pene galbene. *Chaktik*, în care *chak* este cuvîntul yucatec sau cholan pentru „roșu", este glosat de DB (după o sursă quiché) ca „specie de pasăre roșie". Că este vorba în contextul prezent de „podoabe din pene" (și nu de pene sau de păsări ca atare) este indicat prin [cubulchactic], glosat în PG ca „obiecte făcute din pene".

p. 184

înălțării și creșterii: în MS este [unimaric ri unimaric puch], în care al doilea [unimaric] apare, probabil, eronat, în loc de *uwinaqirik*, dînd „devenirea-sa-mare creșterea-sa și".

p. 184

doi cîte doi: în lista domnilor caueci care urmează, împerecherea domnilor nu va începe de fapt decît de la a patra generație.

p. 184

urmează: în text: [camiheic], pe care Ximénez îl traduce la fel ca aici; propriul său dicționar (FX) are „a continua să imiți" pentru [camih], dar nici o altă sursă colonială consultată nu înregistrează vreo formă care să corespundă îndeaproape.

p. 184

fețele ale fiecărui domn quiché: ca și în p. 175 pare că lipsește ceva; poate că sursa după care a copiat Ximénez conținea hieroglife de nume pentru domni în lista care urmează acestei afirmații.

p. 185

Fluture Negru: în text: *tekum* „un fluture mare, negru, care zboară foarte repede" (FT).

p. 185

Opt Coardă: în text: *wajxakib' k'a'm* [uahxaqui caam], în care „Coardă" este o traducere quiché a numelui de zi nahua care în nahuatl este *Malinalli*, ceea ce înseamnă „Coardă Răsucită" (RS). *Malinalli* ocupă aceeaşi poziţie în secvenţa nahuatl a zilelor ca *E*, adică „Dinte" în secvenţa quiché.

p. 185

Cauatepech: acesta este un nume nahua; în nahuatl *cauani* înseamnă „a lăsa o amintire în urma sa" şi *tepechtli* este „bază, fundament" (RS), dînd aici ceva cu înţeles de „fondator".

p. 185

Tonatiuh: în MS acest nume este [Donadiu], din *tonatiuh*, cuvîntul nahuatl pentru „soare" (RS) sau, mai exact, „cel care se tot înfierbîntă". Acesta a fost numele dat de indienii din centrul Mexicului lui Pedro de Alvarado, înainte de venirea sa în Guatemala.

p. 185

Au fost torturaţi de poporul castilian: rădăcina verbului este *jitz'* [hitz], care literal se referă la acţiunea de a atîrna sau a spînzura ceva sau pe cineva (FX, AG). Numeroşi istorici, presupunînd că acest pasaj se referă la execuţii prin spînzurătoare, l-au respins în favoarea declaraţiei lui Alvarado de a-i fi ars pe domnii quiché. Ei ignoră afirmaţia lui Alvarado despre bănuiala că aceşti domni complotează să-l ucidă şi că le-a stors mărturisiri înainte de a-i arde. În jurisprudenţa spaniolă a timpului, metoda obişnuită de-a obţine o mărturisire era să atîrni prizonierul de încheieturile mîinilor şi apoi, dacă era necesar, să-i aplici şi alte torturi. Faptul că domnii au fost într-adevăr torturaţi este confirmat de *The Annals of the Cakchiquels*, unde se spune că domnitorii quiché au fost „torturaţi" înainte de a fi „arşi" (Recinos şi Goetz 1953: 120). Se pare că autorii lui PV considerau tortura mai impresionantă decît execuţia şi acelaşi lucru se poate spune despre contemporanii lor maya yucatec. Pentru mai multe comentarii privind folosirea torturii şi obţinerea mărturiilor de la populaţia maya şi despre folosirea şi falsificarea unor asemenea mărturii de către cercetători, vezi D. Tedlock (1993b).

p. 187

Şeful Casei de Primire: în MS se repetă acest titlu după cel de Mamă a Casei de Primire şi lasă pe din afară pe Emisarul Şef Yeoltux, ultimul nume dintr-o listă anterioară a titlurilor aparţinînd celor din familia casămare (p. 175).

p. 187

Stindard Roşu: în text: *kaq laq'an* [ca3 lacan] şi *kaq* „roşu"; DB are *laq'am* „stindard".

p. 187

Nobil cel Scurt: în text: *k'ok'osom* [cocozom], în care *k'o-* este onorific şi *k'osom* este „scurtat", în kekchí (EH).

p. 187

Nobil Muritor: în text: *k'okamel*, în care *k'o-* este onorific şi *kamel* este literal „om mort" şi figurat „om umil" (FX).

p. 187

Nobil Chemător: în text: *k'oyab'akoj*, tradus după cuvîntul kekchí *yab'ak* „a striga"(EH).

p. 188

Vin împreună în bună înţelegere: în acest pasaj autorii spun clar că titlul de domn pe care ei îl dau ca *nim chokoj* [nim chocoh], tradus aici şi în alte locuri prin „Maestru de Ceremonii", nu este o greşeală pentru *nim ch'okoj* [nim 4hocoh], cum este scris în *El Título de Totonicapán. Chokoj*, care se potriveşte în acest context, se referă la ocazii în care oamenii se întîlnesc ca să mănînce şi să bea împreună (vezi notele pentru p. 81); *ch'okoj*, pe de altă parte, înseamnă doar „a sta jos". Autorii lui PV fac digresiuni ca să-i preamărească pe Maeştrii de Ceremonii, în timp ce autorii textului din Totonicapán, indiferent ce motive politice au avut, fac tot ce pot să micşoreze importanţa Maestrului de Ceremonii cauec. Pentru ei, acesta nu este *nim chokoj*, ci *nim ch'okoj* „Maestru de Stat Jos", şi merg mai departe, descriindu-l drept un *xa ch'okojil tem* „doar unul care stă pe bancă", un funcţionar mărunt căruia, cum insistă ei, niciodată nu i s-a acordat dreptul la propriul domeniu de domn (Carmack şi Mondloch 1983a: 101, 183).

p. 188

mari, pentru că sînt puţini: în text: *nim skakin uk'ojeik* „mare puţin (sau o bucăţică) fiind-ei-acolo".

p. 188

cartea de la început şi scrierea străveche: în MS doar *nab'e ojer* „original (sau primul) vechi", prescurtarea unei expresii de la începutul manuscrisului PV, *nab'e wujil, ojer tz'ib'am* [tzibam] *puch*, tradus prin „cartea de la început şi scrierea străveche" la p. 53. Am repetat integral expresia, pentru a evidenţia mai bine ecoul începutului. În general paragraful de încheiere este concis, de parcă mîna care l-a scris spre sfîrşit şi-ar fi pierdut vlaga.

GLOSAR

ADUNĂ SÎNGE (*Kuchuma kik'*), domn de rangul al patrulea din Xibalba. Cu același nume, joacă un rol în povestiri contemporane quiché, stînd în capul mesei la un banchet la care ceilalți domni din Xibalba aduc sînge vărsat prin violență și boli.

ANONAS (*Q'awex*), fruct tropical (*Annona species*), cunoscut în engleză și sub denumirile „cherimoya", „custard apple". De forma inimii, este verde în exterior și crem în interior, segmentat și incredibil de dulce.

APA REVĂRSATĂ (*Mak'a'* sau *pamak'a'*), orașul numit pe hărți Zaculpa, situat odinioară la doi kilometri sud de locul actual. A fost cîndva o cetate rabinal cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În prezent locuitorii săi vorbesc limba quiché.

ARBORE DE CORAL, SEMINȚE DE CORAL (*Tz'ite*), arbore numit în spaniolă „palo pito" (*Erythrina corallodendron*) sau semințele acestui arbore, tari, roșii, asemănătoare boabelor de fasole. Semințele sînt întrebuințate de Xpiyacoc și Xmucane cînd efectuează o divinație calendaristică pentru zeii aflați în căutarea materialului propice pentru trupul omenesc; lemnul acestui arbore este folosit atunci pentru făurirea unui trup bărbătesc experimental.

ARIPĂ, CHINGĂ DE BOCCEA (*Xik'*, *patan*), domni din Xibalba de rangul al unsprezecelea și al doisprezecelea în primele liste (p. 83) și al nouălea și al zecelea în cele ulterioare. „Chinga de boccea" este o bandeletă din piele, pentru protejarea frunții cînd pe cap se transportă o greutate.

ATOLE (*A'ixim*), literal „apă de porumb"; băutură obținută din porumb fiert, cunoscută în Mezoamerica cu numele ei derivat din nahuatl: „atole".

AUILIX (*Awilix*), zeul protector al familiei casămare, primit la Tulan de Jaguar Noapte, care l-a dus la Locul lui Auilix pentru primul revărsat al zorilor. Templul consacrat lui Auilix la Trestii Putrede a fost numit tot Auilix și la fel preotul templului: Auilix sau Domn Auilix. Acest preot era al șaptelea în rang printre domnii familiei casămare și capul uneia dintre cele nouă case mari în care aceasta a fost împărțită după fondarea cetății Trestii Putrede. Numele Auilix este de origine cholan și înseamnă „Domn Rîndunică".

BAIA LUI TOHIL (*Ratinib'al tojil*), loc al cărui amplasament nu se cunoaște precis; aici, pe timpul ocupării cetății Hacauitz de către domnii quiché,

spiritele cunoscute ale lui Tohil, Auilix și Hacauitz puteau fi văzute în mod regulat scăldîndu-se.

BALEGĂ DE TATU (*Achaq ib'oy*), crainic al poporului pentru familia domn quiché, pe cînd Păstrător al Rogojinii era Quicab; este posibil să fi fost și porecla unuia dintre domnii care îi conduceau pe quichei, enumerați la p. 180.

BĂUTURA DULCE (*Ki'*), băutură alcoolică preparată dintr-o specie de agavă cunoscută în Mexic cu numele ei derivat din nahuatl, „pulque". *Ki'* poate să însemne nu numai „dulce", dar și „otravă", deoarece băutura pulque își schimbă caracteristica: este dulce înainte de fermentare și devine amară după, iar băută în cantități mari face rău.

BROMELIADE (*Ek'*), ierburi tropicale perene (*Tillandsia spp*) ce crește din abundență pe copacii din ținuturile muntoase ale Guatemalei. Unele specii au flori cu petale ascuțite și cresc la capătul unui lujer dur, care iese din restul plantei; de aici utilizarea ei de către Hunahpu și Xbalanque pentru a confecționa brațele și cleștii crabului lor artificial.

BUFNIȚA MACAO (*Kaqix tukur*), Păstrător Militar al Rogojinii pentru domnii din Xibalba, unul dintre cei patru soli bufnițe. Acesta este evident așa-numita Zeitatea Principală Pasăre de pe vasele pictate în perioada clasică maya, care are capul și aripile unei bufnițe mari, dar coada de macao.

BUFNIȚA ȘCHIOAPĂ (*Juraqan tukur*), Păstrător Militar al Rogojinii pentru domnii din Xibalba, unul dintre cei patru soli bufnițe. Așa cum ne-a atras atenția Andrés Xiloj, bufnițele stau cînd pe un picior, cînd pe celălalt.

BUFNIȚA TIGVĂ (*Jolem tukur*), Păstrător Militar al Rogojinii pentru domnii din Xibalba, unul dintre cei patru soli bufnițe.

BUFNIȚA SĂGEATĂ (*Ch'ab'i tukur*), Păstrător Militar al Rogojinii pentru domnii din Xibalba, unul dintre cei patru soli bufnițe. Aceste bufnițe sînt capabile să ajungă la terenul de joc cu mingea din est, folosit de Unu și Șapte Hunahpu, dar, spre deosebire de șoimul care îi servește drept sol lui Inima Cerului sau Uragan, nu sînt descrise ca avînd capacitatea să ajungă la locul unde stă Inima Cerului.

BUNICA ZILEI, BUNICA LUMINII (*Ratit q'ij, ratit saq*), bunică pentru cît timp există și va exista ziua și lumina. Epitet dat lui Xpiyacoc și Xmucane, deși Xpiyacoc este uneori descris ca bunic.

CACAO (*Kako* sau *Kakaw*), semințele sau păstaia arborelui *Theobroma cacao*, cultivat de popoarele din Mezoamerica. Semințele au fost folosite drept monedă și continuă să fie folosite pentru a se obține cacao și ciocolată.

CAKCHIQUELI (*Kaqchikeleb'* sau *kaqchekeleb'*), populație trăind la granița de sud-est a teritoriului quichéilor și care vorbește o limbă din familia quiché. Aparține grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii consideră că au venit (ca și ei) din est. Una dintre cetățile cakchiquel, Vîrfuri cu Urzici, a fost cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab.

„CAMACU" (*K'amaku*), titlul unui cîntec plin de întrebări, venit probabil din limba yucatec: *k'ay mak u* „Cîntecul lui Ce-i asta". Este cîntat de Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat, care se jeleau, despărţiţi de ceilalţi oameni cu care fuseseră împreună la Tulan înaintea revărsatului primilor zori.

CANIONUL ASCUNZIŞULUI (*Ewab' al siwan*), un canion mare, într-o pădure, aflat undeva între Santa Cruz del Quiché şi San Andrés Sajcabajá, în Sierra de Chuacus. V e z i Locul lui Auilix; Leacul lui Tohil.

CANIONUL FOŞNITOR, CANIONUL GÎLGÎITOR (*Nu' siwan, k'ulk'u siwan*), situat undeva pe drumul străbătut de Unu şi Şapte Hunahpu cînd au coborît în Xibalba. Ar putea să fie la est de San Pedro Carchá, acolo unde rîul Cahabón dispare într-un sistem de peşteri înainte de-a reapărea la suprafaţă.

CAOQUEI (*Kawqeb'*), trib ale cărui cetăţi includeau cîndva Casa de Ghips, unul dintre locurile cucerite de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În Guatemala, în departamentul Sacatepéquez, lîngă San Pedro Sacatepéquez, se află două sate cakchiquel numite Santa María Cauqué şi Santiago Cauqué.

CARTEA SFATULUI (*Popol wuj* sau *popo wuj*), cartea în hieroglife folosită de sfatul domnilor quiché pentru a vedea în trecut sau în viitor.

CASA BAIEDULCE (*Tujalja*), populaţie aparţinînd grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. S-a stabilit la Sacapulas, unde numele quiché pentru centrul oraşului este *tujal*.

CASA BRICI (*Ch'ayim ja*), una dintre încercările din Xibalba, care ar putea să corespundă cu o casă din zodiacul maya. O casă plină de cuţite sau lame de piatră, care se mişcă înainte şi înapoi.

CASA CREVETE (*Chomija*), numele uneia dintre primele patru femei făcute de zei, soţia lui Jaguar Noapte, unul dintre primii patru bărbaţi.

CASA DE COAJĂ (*Jumetaja*), unul dintre cele patru sectoare în care a fost împărţită cetatea Locul Spinos.

CASA DE GHIPS (*Saqkab'aja*), astăzi oraşul San Andrés Sajcabajá. Odinioară a fost o cetate a caoqueilor, cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În prezent locuitorii vorbesc limba quiché.

CASA DOMN MĂTASEDEPORUMB, v e z i Casa Mătasedeporumb.

CASA FRIGUROASĂ (*Tew ja*), una dintre încercările din Xibalba, care este posibil să corespundă cu o casă din zodiacul maya. Numită şi Casa Zornăitoare.

CASA GRAI (*Uch'ab' aja*), populaţie aparţinînd grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Sub dominaţie spaniolă a fost strămutată lîngă Sacapulas.

CASA ÎNTUNECATĂ (*Q'equmaja*), una dintre încercările din Xibalba, care este posibil să corespundă cu o casă din zodiacul maya.

CASA JAGUAR (*B'alamija*), una dintre încercările din Xibalba, care este posibil să corespundă cu o casă din zodiacul maya. Casa Jaguar este şi numele unei populaţii care aparţine grupului celor treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est.

CASA JUG (*Ajb'atenaja*), populație aparținînd grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca și ei) din est. Jugurile sînt cele purtate în jocul cu mingea din Mezoamerica.

CASA LILIAC (*Sotz'ija*), una dintre încercările din Xibalba, care este posibil să corespundă cu o casă din zodiacul maya. Casa Liliac este și numele unei familii de domni cakchiqueli, cunoscută și sub numele casa macao, ai căror strămoși au furat foc de la quichéi, în loc să făgăduiască că se vor lăsa sacrificați.

CASA MACAO (*Kaqixaja*), numele uneia dintre primele patru femei făcute de zei, soția lui Jaguar Întunecat, unul dintre primii patru bărbați. Casa Macao este, de asemenea, numele unei familii de domni cakchiqueli, de altfel cunoscute sub numele de casa liliac.

CASA MAIMUȚĂ (*B'atz'a*), Domn Dregător în cea de-a șasea generație de domn quichéi.

CASA MĂTASEDEPORUMB (*Tz'utuja*), templul zeității ocrotitoare a neamului zaquic, templu aflat în cetatea Trestii Putrede sau, poate, la un kilometru est de locul cunoscut astăzi sub numele Resguardo. Domnul Casa Mătasedeporumb era titlul domnului de rangul întîi al neamului zaquic, capul uneia dintre casele mari în care fusese împărțită familia; era, probabil preotul zeului Mătasedeporumb.

CASA PASĂRE (*Tz'ikinaja*), palatul din Trestii Putrede unde locuia Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, al doilea în rang dintre toți domnii quiché. A nu fi confundat cu *ajtz'ikinaja* „cei din casa pasăre", o ramură a neamului tzutuhil de azi, care vorbește o limbă din familia quiché și locuiește la sud și la vest de Atitlán. Cei din casa pasăre aparțin unui grup de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca și ei) din est.

CASA QUIBA (*Ajkib'aja*), populație aparținînd grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca și ei) din est.

CASA STEA (*Ajch'umilaja*), populație aparținînd grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca și ei) din est. Spaniolii, care i-au strămutat lîngă orașul Sacapulas, îi numeau sitaltecas, un nume derivat din nahuatl, cu același înțeles ca și numele quiché.

CASA ZIYA (*Siyaja*), loc a cărui situare nu este precis cunoscută, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

CASA ZORNĂITOARE (*Xuxulim ja*), una dintre încercările din Xibalba, care s-ar putea să corespundă cu o casă din zodiacul maya. Numită și Casa Friguroasă, primul nume vine de la zgomotul grindinei care cade pe casă și de la curenții de aer rece care pătrund prin crăpăturile ei.

CASĂ MARE (*Nimja'*), denumirea segmentului unei seminții organizate formal și purtînd un nume (în cadrul unei filiații mai largi pe linie paternă), avînd în capul ei un reprezentant cu rang de domn și un palat care era cartierul său general.

CASÁMARE (*Nijayib'*), neam de rangul al doilea din familia quiché, descendent din Jaguar Noapte şi împărţit în nouă segmente sau case mari, după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

CAUATEPECH, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în a unsprezecea generaţie de domni cauec. Numele, de origine nahua, înseamnă „fondator".

CAUECI (*Kawiqib'*; singular *kaweq*), familia quiché prima în rang, întemeiată de Jaguar Quitze şi împărţită în nouă segmente sau case mari după fondarea cetăţii Trestii Putrede.

CAUIZIMAH, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în a şaptea generaţie de domni cauec.

CER-PĂMÎNT (*Kajulew*), compus din *kaj* „cer" şi *ulew* „pămînt", dar pronunţat ca un singur cuvînt. Are înţelesul de „lume", dar fără să facă diferenţierea între pămînt şi cer.

CHIMALMAT, soţia lui Şapte Macao şi mama lui Zipacna şi Cutremur. Stelele soţului ei sînt cele din Carul Mare, în timp ce ale ei formează un cerc ce include arcul Carului Mic. Numele ei, de origine nahua, înseamnă „plasă de scut".

CLARVĂZĂTORI DE MIJLOC (*Nik' wachinel*), prezicători ale căror tehnici o includ şi pe aceea de-a privi în ceva translucid. Denumirea este aplicată lui Xpiyacoc şi Xmucane, Unu şi Şapte Hunahpu, Xulu şi Pacam.

CLĂTINARE (*Silisib'*), locul unde triburile (cu excepţia cakchiquelilor) au făgăduit să se lase „supţi" (sau să li se scoată inima) de către Tohil, în schimbul obţinerii focului.

COATI (*Tzi's*), mamifer omnivor care trăieşte în copaci (*Nasua narica*), înrudit cu ratonul, cu un bot lung şi flexibil şi coadă ridicată. Este răspîndit din Arizona pînă în America de Sud, în Guatemala, numai în cîmpiile joase.

COCHINEAL, v e z i croton.

COHAH, unul dintre cele treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est.

COLIBRI DE APĂ (*Tz'ununija'*), pescăruş verde (*Chloroceryle americana*). Numele uneia dintre primele femei făcute de zei, soţia lui Nu Chiar Acum, unul dintre primii patru bărbaţi. O filiaţie tzutuhil pe linie paternă poartă acelaşi nume.

COPACUL GALBEN (*K'ante'*), în spaniolă „madre cacao" (*Gliricidia sepium*); copac uriaş, plantat să facă umbră arborilor de cacao.

COPAL (*Pom*), varietate de tămîie intens utilizată în Mezoamerica şi în zilele noastre, cunoscută mai ales sub denumirea „copal" (din nahuatl *copalli*). Elementul de bază este răşina extrasă din scoarţa arborelui (*Bursera bipinnata*).

COPAL CAUIZTAN, varietatea de copal folosită de Jaguar Noapte ca să tămîieze în direcţia răsăritului soarelui. Cuvîntul este de origine nahua şi înseamnă „aproape de ciulini".

COPAL DIVIN (*K'ab'awil pom*), varietatea de copal folosită de Nu Chiar Acum ca să tămîieze în direcţia răsăritului soarelui. Provine din est.

COPAL MIXTAM, varietatea de copal folosită de Jaguar Quitze ca să tămîieze în direcţia răsăritului soarelui. Denumirea este de origine nahua şi înseamnă „înceţoşat".

CORTÉS, DON JUAN, Domn Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a paisprezecea generaţie de domni cauec, care era încă în viaţă cînd s-a scris *Popol Vuh*. Titlul i-a fost recunoscut de spanioli, dar încercarea sa de a restabili pentru sine şi pentru Don Juan de Rojas (Păstrător al Rogojinii) întreaga putere a domnilor cauec — dorinţă care l-a făcut să ajungă pînă în Spania — s-a soldat cu un eşec.

CRAINIC (*Ajtzik' winaq'*), titlul domnului de rangul întîi printre domnii quiché şi capul uneia dintre cele patru case mari în care a fost împărţită seminţia lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede; mai era numit şi Crainic pentru Domni. Era al patrulea în rang dintre cei patru domni care conduceau împreună statul quiché din Trestii Putrede, după Păstrătorul Rogojinii, Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire şi Domn Dregător. Un titlu puţin diferit, Domn Crainic, aparţinea domnului al doilea în rang printre cei din neamul casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari ale familiei.

CRISTÓBAL, DON, Domn Dregător în cea de-a douăsprezecea generaţie a domnilor casămare, care în septembrie 1554 încă avea acest titlu.

CROTON (*Kaqche'* sau *chuj kaqche'*), copac roşu sau copac roşu cochineal; în spaniolă „sangre de dragón" (*Croton sanguifluus*). Nuanţa de roşu cochineal îşi ia numele de la vopseaua obţinută din coşenilă —, insectă originară din Mexic, care trăieşte pe cactuşii din care se extrage carminul. În cazul arborelui de croton seva este roşie la culoare, amintind sîngele ce curge dintr-o rană deschisă şi se coagulează în cheaguri. Un cheag mare format din această sevă a fost adus drept inima Lunii Sînge de solii din Xibalba; atunci se hotărăşte că ofranda cuvenită domnilor din Xibalba este arderea unor asemenea cheaguri.

CUTREMUR (*Kab'raqan*), cel de-al doilea fiu al lui Şapte Macao şi al lui Chimalmat; frate mai mic al lui Zipacna. Îşi pierde puterea din mădulare cînd mănîncă o pasăre acoperită cu pămînt şi sfîrşeşte îngropat în pămînt unde încercările sale neîntrerupte de a se mişca produc cutremure. Numele lui a fost atribuit unui loc aflat la nouă kilometri sud-est de cetatea Trestii Putrede, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

CUVÎNTUL STRĂVECHI (*Ojer tzij*), tradus şi „cuvîntul de dinainte". Un cuvînt care poate fi, în sens restrîns, un cuvînt unic sau, în sens larg, un discurs (o conferinţă, un tratat) cu autoritatea une tradiţii, şi nu doar ceva ce se spune pur şi simplu.

DANSUL NEVĂSTUICII (*Xajoj kux*), executat de Hunahpu şi Xbalanque cînd erau deghizaţi în vagabonzi. Este vorba despre nevăstuica cu coadă lungă (*Mustela frenata*).

DANSUL PĂSĂRII CAPRIMULG (*Xajoj pujuy*), dans executat de Hunahpu şi Xbalanque cînd erau deghizaţi în vagabonzi.

DANSUL SCUTULUI (*Pokob'*), dans executat de domnii quiché cînd locuiau la Locul cu Barbă.

DANSUL UNUI TATU (*ib'oy*), dans prezentat de Hunahpu şi Xbalanque travestiţi în vagabonzi.

DĂLTUITOR DE CHIPURI (*K'otk'owach*), unul dintre monştrii care încheie era oamenilor din lemn, venind cu o furtună mare şi întunecată.

DIAVOL AL GUNOIULUI, DIAVOL AL NECAZULUI (*Ajal mes, ajal toq'ob'*), domni din Xibalba de-al nouălea şi al zecelea rang în prima listă (p. 83), dar omişi în listele ulterioare. V e z i Dinţi Însîngeraţi; Gheare Însîngerate.

DIAVOL AL PUROIULUI, DIAVOL AL GĂLBINAREI (*Ajal puj, ajal q'ana*), domni din Xibalba de rangul al cincilea şi al şaselea.

DINTE DE ŞARPE (*Chamalkan*), zeu al neamului casămare. Termenul este de origine yucatec sau chol.

DINŢI ÎNSÎNGERAŢI, GHEARE ÎNSÎNGERATE (*Kik' re', kik' rixk'aq*), domni din Xibalba omişi din prima listă de domni (pp. 82–83), dar figurînd ca domni de rangul al unsprezecelea şi al doisprezecelea în cea de-a doua (pp. 107–108). Situaţia este opusă celei a Diavolului Gunoiului şi a Diavolului Necazului, care apar numai în prima listă şi s-ar putea să fie aceiaşi, dar cu nume diferite.

DOMN CRAINIC, v e z i Crainic.

DOMN DREGĂTOR, v e z i Dregător.

DOMN EMISAR (*Lolmet ajaw* sau *ajaw lolmet*), titlul unui domn de rangul al doilea la domn quichéi şi capul uneia dintre cele patru case mari în care s-a împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

DOMN HACAUITZ, v e z i Hacauitz.

DOMN QUICHÉ (*Ajaw k'iche'*), neam quiché de rangul al treilea, fondat de Nu Chiar Acum şi împărţit în patru ramuri sau case mari, după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

DREGĂTOR (*Q'alel*), titlu însoţit uneori de prefixul *ajaw*, adică „domn", purtat de primul în rang printre domnii casămare, care era şi capul uneia dintre cele nouă case în care a fost împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Dregător era şi al treilea în rang dintre cei patru domni care conduceau împreună statul quiché la Trestii Putrede, urmînd după Păstrătorul Rogojinii şi Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire şi precedîndu-l pe Crainicul pentru Domni. În timpul domniei lui Quicab, cînd Ţesut era Domn Dregător al celor din neamul casămare, titlul de Dregător a fost conferit căpeteniilor a douăzeci de familii de vasali, probabil familii vasale domnilor casămare într-un mod special.

DREGĂTOR AL CASEI DE PRIMIRE (*Q'alel k'amja*), titlul domnului care era al treilea în rang printre domnii casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

DREGĂTOR MILITAR (*Uq'alel achij*), unul dintre titlurile conferite căpeteniilor familiilor de vasali în timpul domniei lui Quicab.

DREGĂTOR PENTRU DOMNI (*Q'alel ajaw*), unul dintre titlurile conferite căpeteniei uneia sau mai multor familii de vasali în timpul domniei lui Quicab, cînd Balegă de Tatu era Crainic pentru Domni pentru domnii quiché. Este de presupus că aceştia erau vasali numai ai neamului domn quiché, deşi Dregător nu este enumerat ca unul dintre titlurile purtate de neamul lor.

DREGĂTOR PENTRU ZAQUICI (*Q'alel saqik*), titlul celui de-al doilea domn şi capul uneia dintre cele două case mari în care a fost împărţit neamul zaquicilor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Zaquicii s-ar putea să fi obţinut acest titlu abia în timpul domniei lui Quicab, două generaţii după fondarea cetăţii, deoarece în alte părţi este menţionat ca unul dintre titlurile conferite căpeteniilor familiilor de vasali în această perioadă (pp. 180–181). Este posibil şi ca zaquicii să fi înnobilat ei înşişi una sau mai multe familii subordonate lor, numindu-i Dregători pentru zaquici ca să-i deosebească de Dregătorii numiţi de clanul casămare în acelaşi timp.

DRUMUL ALB (*Saqi b'e*), unul dintre cele patru drumuri cosmice. Alb este culoarea nordului în plan terestru, dar în plan ceresc drumul alb corespunde cu secţiunea din Calea Lactee albă pe toată lăţimea ei, şi nu întreruptă de culoarea închisă a Marii Falii. V e z i Răscrucea de Drumuri.

DRUMUL GALBEN (*Q'anab'e*), unul dintre cele patru drumuri cosmice. Galben este culoarea sudului. V e z i Răscrucea de Drumuri.

DRUMUL NEGRU (*Q'eqa b'e*), unul dintre cele patru drumuri cosmice. Negru este culoarea vestului în plan terestru, dar în plan ceresc Drumul Negru corespunde cu Marea Falie din Calea Lactee, care porneşte spre nord din locul în care ecliptica intersectează Calea Lactee în Săgetător. V e z i Răscrucea de Drumuri; Drumul Xibalbei.

DRUMUL PIETRELOR, BANCURI DE NISIP (*Cholochik ab' aj, bokotajinaq' sanayeb'*), dig rutier ce traversa o apă stătătoare, pe care au trecut Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat cînd au plecat din Tulan.

DRUMUL ROŞU (*Kaqa be'*), unul dintre cele patru drumuri cosmice. Roşu este culoarea estului. V e z i şi Răscrucea de Drumuri.

DRUMUL VERDE (*raxa b'e*), drum cosmic, unul dintre cele patru care apar pe o listă (p. 106) unde înlocuieşte Drumul Galben menţionat pe o listă anterioară (p. 85). Este unicul drum pe care domnii quiché îl menţionează cînd se roagă, implorînd zeii să nu le abată supuşii de pe el. În schema maya de culori care indică direcţia, în mod obişnuit verdele se referă la centru (sau *axis mundi*). V e z i Răscrucea de Drumuri.

DRUMUL XIBALBEI (*Ri b'e xib'alb'a*), drumul care i-a chemat pe Unu şi Şapte Hunahpu cînd se îndreptau spre Xibalba şi i-a dus la moarte. Este numit şi Drumul Negru. Ca drum ceresc este Marea Falie din Calea Lactee; ca drum terestru este cel care coboară în Xibalba, de undeva de pe lîngă Marele Hău cu Peşti în Cenuşă.

EMISAR QUEHNAY (*Lolmet kejnay*), titlul domnului de rangul al şaptelea la caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care s-a împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

EMISAR ŞEF YEOLTUX (*Nima lolmet ye'oltux*), titlul domnului de rangul al nouălea din neamul casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Acest titlu este omis în cea de-a doua listă a domnilor casămare (pp. 186–187).

FAŢA MONUMENTULUI (*Chuwa tz'aq*), oraşul indicat pe hărţi ca Momostenango — nume nahua care înseamnă „Cetatea Altarelor" —, odinioară situat la cinci kilometri nord-vest de locul actual. A fost cucerit de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab.

FĂCĂTOR, PLĂSMUITOR (*Tz'aqol, b'itol*), denumiri sau porecle ale zeilor care au adunat şi au dat formă materiei din care au făcut pământul, plantele, animalele şi oamenii. Se mai numesc şi Purtător, Zămislitor şi îl includ şi pe Şarpe cu Pene Suveran.

FEMEIA CACAO, FEMEIA MĂLAI (*Xkakaw, ix tziya*), numele sau poreclele zeiţelor care păzesc recolta lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Se mai numesc şi Femeia Tunet, Femeia Galben.

FEMEIA EGRETĂ (*Xb'aqiyalo*), soţia lui Unu Hunahpu şi mama lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Numele ei este în parte derivat din *bak ha'*, cuvîntul yucatec pentru egreta albă (*Egretta thula*).

FEMEIA TUNET, FEMEIA GALBEN (*Xtoj, xq'anil*), nume sau porecle ale zeiţelor care păzesc recoltele lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter. Se mai numesc şi Femeia Cacao şi Femeia Mălai. *Toj* şi *Q'anil* sînt nume de zi din calendarul divinatoriu; în prezent zilele ce poartă numele *Q'anil* sînt faste pentru recoltarea ştiuleţilor copţi de porumb, ceea ce se pregăteşte să facă Luna Sînge cînd invocă aceste zeiţe.

FLUTURE NEGRU (*Tekum*), numele Păstrătorului Rogojinii din cea de-a noua generaţie de domni cauec. Un al doilea Fluture Negru, deţinător al aceleiaşi funcţii într-a treisprezecea generaţie, a fost luat ca ostatic în 1524, cînd cetatea Trestii Putrede a căzut în mîna spaniolilor; era fiul lui Trei Cerb, Păstrător al Rogojinii torturat şi executat de Pedro de Alvarado. Ridicarea lui la rangul deţinut de tatăl său a fost recunoscută mai tîrziu de Alvarado, dar, acuzat de-a fi uneltit o răscoală, în cele din urmă a fost şi el executat. Nu trebuie confundat cu vestitul războinic Tecum Umam Quicab, „Fluture Negru Nepot al lui Quicab", care a murit într-o luptă cu armatele lui Alvarado, înainte de-a avea loc atacul împotriva cetăţii Trestii Putrede.

FORTĂREAŢA (*Kawinal*), unul dintre cele patru sectoare în care a fost împărţită cetatea Locul Spinos.

HACAUITZ (*Jakawitz*), zeu ocrotitor al neamului domn quiché, primit la Tulan de Nu Chiar Acum, care l-a dus la muntele ce-i poartă numele şi l-a aşezat pe vîrful unei piramide mari. Acolo, pe muntele Hacauitz, se aflau membrii seminţiei domn quiché cînd a răsărit soarele şi acolo a fost aşezată prima lor cetate, construită de Jaguar Quitze, Jaguar Noapte, Nu Chiar Acum şi Jaguar Întunecat. Templul dedicat lui Hacauitz la Trestii Putrede poartă acelaşi nume ca zeul, iar preotul templului se numeşte Domn Hacauitz.

Preotul era al patrulea în rang printre domnii neamului domn quiché şi capul uneia dintre cele patru case mari în care a fost împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. *Jakawitz* este un cuvînt cholan, care înseamnă „munte pleşuv".

HAMBAR (*Kuja*), numele palatului din cetatea Trestii Putrede în care locuia Păstrătorul Rogojinii, primul în rang dintre domnii quiché.

HULIZNAB, unul dintre vulcanii făcuţi de Zipacna; localizarea lui este incertă.

HUNAHPU (*Junajpu*), uneori *xjunajpu*, adică „micul Hunahpu", vînător şi jucător cu mingea, mai mare decît fratele său geamăn, Xbalanque. Mama lor este Luna Sînge, iar taţii lor, care i-au conceput împreună, sînt Unu şi Şapte Hunahpu. Rolul astronomic al lui Hunahpu îl include pe cel al planetei Venus, care încă îi mai poartă numele cînd apare ca luceafăr de dimineaţă şi ca soare în prima zi a erei prezente. Hunahpu este şi numele unuia dintre vulcanii făcuţi de Zipacna, probabil Volcán de Acatenango, care formează vîrfuri îngemănate cu Volcán de Fuego. V e z i Vatră.

HUNAHPU OPOSUM, HUNAHPU COIOT (*Junajpu wuch', junajpu utiw*), porecle sub care se ascund, probabil, Hunahpu şi Xbalanque în ipostaza de dansatori vagabonzi şi magicieni, şi a căror sosire semnalează trecerea la un nou an solar.

„HUNAHPU MAIMUŢĂ" (*Junajpu k'oy*), titlul melodiei cîntate la fluier de Hunahpu şi Xbalanque. Unu Maimuţă şi Unu Meşter, transformaţi în maimuţe, dansau şi se zbenguiau la auzul acestei melodii, căţărîndu-se pe casa bunicii, în loc să folosească uşa. În prezent, în Guatemala sînt multe oraşe maya din ale căror serbări Dansul Maimuţei nu lipseşte. Versiunea interpretată la Momostenango pare să confirme aspectul ceresc al lui Unu Maimuţă şi Unu Meşter: două maimuţe, cu stele desenate pe costum, se urcă pe un stîlp înalt şi fac acrobaţii pe sîrmă.

HUNDRATH (*Motz*), Pleiadele, grupul de stele format de cei Patru Sute de Băieţi după ce Zipacna le-a răsturnat casa peste ei. Pentru quichéii de astăzi, Pleiadele simbolizează un pumn de seminţe. Timpul de semănat porumbul, care durează din martie pînă în mai, în funcţie de altitudine, este marcat de asfinţitul Pleiadelor seara şi se încheie cînd ele intră în perioada de invizibilitate completă.

ILOCI (*ilokab'*; singular *ilok*), unul dintre grupurile aliate ale seminţiei numite „cei trei quiché", celelalte două fiind quichéii propriu-zişi (care îi includ pe caueci, casămari şi domn quichéi) şi tamii.

INIMA CERULUI, INIMA PĂMÎNTULUI (*Uk'ux kaj, uk'ux ulew*), porecle ale zeilor numiţi şi Uragan, Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat.

INIMA LACULUI, INIMA MĂRII (*Uk'ux cho, uk'ux palo*), porecle ale zeilor aflaţi în sau pe mare înainte de-a se ridica pămîntul. Sînt cunoscuţi şi sub denumirile de Făcător, Plăsmuitor, iar cele de Purtător, Zămislitor îl includ şi pe Şarpe cu Pene Suveran. Zeii cu care colaborează ca să facă pămîntul sînt perechea cu nume contrastante: Inima Cerului, Inima Pămîntului.

IZTAYUL, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a patra generație a domnilor cauec, cu Nobil Baiedulce ca Păstrător al Rogojinii. Un al doilea Iztayul a fost Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a cincea (p. 177) sau cea de-a șasea generație (p. 185) a cauecilor, cu Tepepul ca Păstrător al Rogojinii. Un al treilea Iztayul a fost Domn Dregător într-a șaptea generație de domni casămare (p. 186). Numele este de origine nahua și înseamnă „apă de mare". V e z i Xtayub.

IZVOARE FIERBINȚI, v e z i Vîrfurile Izvoare Fierbinți.

ÎNGHIȚITUL SĂBIILOR (*Xtz'ul*), dans în care doi interpreți purtînd pe față măști mici și la spate cozi de papagal macao, scutură niște clopoței făcuți din carapace de broască țestoasă, se lovesc în piept cu pietre, își introduce bețe pe gît și oase în nas. Hunahpu și Xbalanque au executat acest dans cînd erau deghizați în vagabonzi.

JAGUAR FUNIE (*B'alam kolob'*), populație aparținînd grupului de treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că au venit (ca și ei) din est.

JAGUAR ÎNTUNECAT (*Ik"ib'alam*), unul dintre cei patru bărbați de la începutul existenței oamenilor. Nu are fii și din această cauză nu întemeiază un neam. Numele este de origine cholan.

JAGUAR NOAPTE (*B'alam aq'ab'*), unul dintre primii patru bărbați și fondatorul neamului casămare.

JAGUAR NOBIL BOLTĂDECOPAC (*B'alam k'onache'*), primul dintr-a treia generație de domni cauec care a domnit cu titlul de Păstrător al Rogojinii; contemporan cu Nouă Cerb, care era Domn Dregător în cea de-a patra generație de domni casămare.

JAGUAR QUITZE (*B'alam k'itze*), unul dintre primii patru bărbați și fondatorul neamului cauec.

JAGUAR RONȚĂITOR (*Kotz'b'alam*), unul dintre monștrii care încheie era oamenilor din lemn.

JAGUAR SFÎRTECĂTOR (*Tukumb' alam*), unul dintre monștrii care pun capăt erei oamenilor din lemn.

JOCOTES (*Q'inom*), fruct tropical (*Spondias purpurea*) de culoare galbenă, semănînd cu niște prune mici.

LAC-MARE (*Chopalo*), compus din *cho* „lac" și *palo* „mare" (sau un lac foarte mare, cum este Atitlán), dar pronunțat ca un singur cuvînt. Denumire generică pentru toate apele stătătoare din lume.

LAMACI (*Lamakib'*), populație aparținînd unui grup de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca și ei) din est. Sub dominația spaniolă au fost strămutați lîngă Sacapulas.

LEACUL LUI TOHIL (*Kunab'al tojil*), denumire dată Canionului Ascunzișului, după ce Tohil a fost așezat în apropiere, pe muntele numit Locul lui Tohil.

LEGĂTURĂ DE FLĂCĂRI (*Pisom q'aq'al*), relicvă sacră lăsată domnilor quiché de Jaguar Quitze. Ca și legăturile sacre ale indigenilor din America de Nord, este o lădiță învelită în pînză, cu un conținut misterios.

LILIAC RĂPITOR (*Kamasotz*), specie de lilieci care trăiesc în Casa Liliac din Xibalba; unul dintre ei îi retează capul lui Hunahpu.

LÎNGĂ OGLINDĂ (*Chulimal*), loc situat la trei kilometri vest de Chichicastenango, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

LOCUL APEI REVĂRSATE, v e z i Apa Revărsată

LOCUL CU BARBĂ (*Chi ismachi*), cetate a domnilor quiché după ce au plecat din Locul Spinos şi înainte de a construi cetatea Trestii Putrede, fondată de Nobil Baiedulce. Cînd familiile cauec, casămare şi lord quiché au plecat, mai tîrziu, la Trestii Putrede, Locul cu Barbă a fost lăsat neamului tam. Ruinele acestui oraş se află la un kilometru sud de Trestii Putrede, despărţite de el printr-un canion.

LOCUL DE JERTFĂ AL JOCULUI CU MINGEA (*Pusb'al cha'j*), locul unde trupul decapitat al lui Unu Hunahpu şi cel întreg al lui Şapte Hunahpu au fost îngropate de domnii din Xibalba. Nu este denumirea unui loc, ci, probabil, a unui altar unde erau sacrificaţi jucătorii ce pierdeau la jocul cu mingea.

LOCUL DESPICAT, LOCUL APEI AMARE (*Pan paxil, pan k'ayala'*), munte înalt, situat la sud de autostrada Panamericana şi în apropierea frontierei dintre Guatemala şi Mexic, cu un izvor mare pe versantul nordic. Locul de unde Făcătorul şi Plăsmuitorul au luat porumbul şi apa de care era nevoie ca să facă trupurile primilor oameni adevăraţi; interiorul lor era umplut nu numai cu porumb, ci şi cu mai multe soiuri de fructe tropicale. În prezent, oamenii din preajma locului, care vorbesc mam, îl consideră ca locul de origine a porumbului. Teosinte, o cereală sălbatică ce creşte împreună cu porumbul, abundă pe povîrnişurile acestui munte.

LOCUL HUNAHPU (*Chi junajpu*), loc despre care nu se ştie precis unde se află, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

LOCUL LUI AUILIX (*Pawilix*), locul unde Jaguar Noapte l-a dus pe zeul Auilix şi a asistat la ivirea primilor zori, în sau aproape de Canionul Ascunzişului, nu departe de Locul lui Tohil.

LOCUL LUI TOHIL (*Patojil*), muntele unde Jaguar Quitze l-a dus pe zeul Tohil şi a văzut primul revărsat al zorilor. Se află între Santa Cruz del Quiché şi San Andrés Sajcabajá, în Sierra de Chuacús.

„LOCUL NOSTRU DIN UMBRĂ" (*Qamujib 'al*), denumire pentru *Popol Vuh*, referitoare la perioada de dinainte de-a fi văzut primul răsărit de soare şi în opoziţie cu o altă denumire, „Zorii Vieţii". Referirea la „umbre" implică ideea că lumina zorilor şi a răsăritului erau de fapt acolo (pe undeva) tot timpul, dar oamenii rămîneau în întuneric.

LOCUL SCÎNDURĂ (*Chitemaj*), loc despre care nu se ştie unde se află, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

LOCUL SFATULUI (*Chi pixab'*), munte unde quichéii şi alte triburi au ţinut un sfat în timpul migraţiei. Este un vîrf din Montana los Achiotes, aflat cam la şapte kilometri vest de San Andrés Sajcabajá.

LOCUL SPINOS (*Chik'ix*), cetatea domnilor quiché după ce au plecat din Hacauitz şi înainte de a fi construit Locul cu Barbă. A fost împărţită în patru

sectoare: Locul Uscat, Casa de Coajă, Semnul Hotarului şi Fortăreaţa. Ruinele Locului Spinos, grupate în jurul pieţei, se află pe Río Calá sau Blanco, la confluenţa cu Río Negro sau Chixoy , cam la douăzeci de kilometri nord de Rabinal. Ruinele sînt cunoscute în prezent sub numele de Cauinal.

LOCUL USCAT (*Chichaq*), unul dintre cele patru sectoare în care a fost împărţită cetatea Locul Spinos.

„LUMINA CARE VINE DE LÎNGĂ MARE" (*Saq petenaq ch'aqa palo*), denumire pentru *Popol Vuh*, care se referă la însemnele splendide de domni pe care domnii quiché le-au adus din pelerinajul făcut în Yucatán. V e z i Nacxit.

LUNA SÎNGE (*Xkik'*), fiica lui Adună Sînge şi mama lui Hunahpu şi Xbalanque. Ca zeiţă lunară, este responsabilă numai pentru luna în creştere, lăsînd-o pe cea în descreştere soacrei ei, Xmucane, iar luna plină lui Xbalanque.

MACAMOB, unul dintre vulcanii făcuţi de Zipacna; localizare incertă.

MAESTRU DE CEREMONII (*Nim chokoj*), titlu purtat de unul dintre domni în toate cele trei familii domnitoare quiché şi extins, în timpul domniei lui Quicab, la căpeteniile a unsprezece familii de vasali. Maestru de Ceremonii pentru caueci era un rang de gradul al cincilea printre domnii cauec, Maestru de Ceremonii pentru casămari era un rang de gradul al şaselea printre domnii casămare şi Maestru de Ceremonii pentru Domni era un rang de gradul al treilea printre domnii domn quiché. Autorii cărţii *Popol Vuh*, scrisă în alfabet latin i-au inclus pe cîţiva dintre cei care purtau aceste titluri pe vremea lor. V e z i Mame ale Cuvîntului; Taţi ai Cuvîntului.

MAMA CASEI DE PRIMIRE (*Uchuch k'amja*), titlul domnului de rangul al nouălea printre caueci (cunoscut şi ca Suveran Mexican) şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Domnul de rangul al cincilea printre domnii casămare, care era şi capul uneia dintre cele nouă case ale neamului lor, era de asemenea numit Mama Casei de Primire.

MAMĂ-TATĂ (*Chuchqajaw*), compus din *chuch* „mamă" şi *qajaw* „tată", dar pronunţat ca un singur cuvînt, are înţelesul de „părinte", însă fără o diferenţiere reală între maternitate şi paternitate. Zeii cunoscuţi ca Făcător, Plăsmuitor sînt numiţi mamă-tată, la fel primii patru bărbaţi care au fost creaţi şi în prezent capul familiilor pe linie paternă. V e z i Mame ale Cuvîntului; Taţi ai Cuvîntului.

MAME ALE CUVÎNTULUI, TAŢI AI CUVÎNTULUI (*Uchuch tzij, uqajaw tzij*), denumire pentru cei trei Maeştri de Ceremonii din familiile domnitoare quiché, sugerînd că erau conducătorii ritualurilor filiaţiei paterne (v e z i mamă-tată) şi ar putea fi responsabili de Cuvînt (v e z i cuvîntul străvechi), care este prezent chiar în *Popol Vuh*.

MARELE HĂU (*Nim xol*), acelaşi loc ca Marele Hău cu Peşti în Cenuşă.

MARELE HĂU CU PEŞTI ÎN CENUŞĂ (*Nim xob' karchaj*), aflat în interiorul sau în vecinătatea unui oraş situat acum la opt kilometri est de Cobán, denumit San Pedro Carchá în surse scrise, dar indicat prin *nim karcha* în kekchí,

limba maya vorbită acolo. Unu şi Şapte Hunahpu şi mai tîrziu Hunahpu şi Xbalanque au jucat mingea acolo, înainte de coborîrea lor în Xibalba. Mai tîrziu, cînd poporul quiché a migrat spre vest, în ţinuturile muntoase, au trecut prin acelaşi loc în drumul lor de la Clătinare la Locul Sfatului. În regiune există multe hăuri „depresiuni carstice".

MARELE MONUMENT AL LUI TOHIL (*Nima tz'aq tojil*), templul şi piramida pe care se ridică acesta, dedicate zeului Tohil în cetatea Trestii Putrede, în zona de vest a pieţei centrale, cu faţa spre est.

MARELE PECAR ALB, MARELE COATI ALB (*Saqi nim aq, saqi nima tzi's*), termeni referitori la pecarul cu buze albe (*Tayasu pecari*), un porc sălbatic, şi la coati (*Nasua narica*), o rudă a ratonului; numele unei perechi de vraci, soţ–soţie, ambii mai în vîrstă, specializaţi în afecţiunide dinţi, ochi şi oase.

MATASANOS (*Ajache*), fruct tropical (*Casimiroa edulis*) cărnos, cu pieliţa subţire, galben în interior şi verde gălbui în exterior; numit „matasanos" în spaniola din Guatemala.

MĂLAI ALB (*Saq k'ajib'*), populaţie aparţinînd grupului de treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că ar fi venit (ca şi ei) din est. Trebuie să se fi stabilit în aria actualului oraş Salcajá, numită în quiché *saqk'aja*.

MEAUAN, muntele sub care Hunahpu şi Xbalanque l-au învins pe Cutremur; situat, probabil, în interiorul buclei mari pe care o face Río Negro sau Chixoy la nord de Rabinal.

MERSUL PE PICIOROANGE (*Chitik*), dans executat de Hunahpu şi Xbalanque cînd erau deghizaţi în vagabonzi.

METEOR (*Ch'ab'iq'aq'*), loc a cărui situare este nesigură, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

MIJLOCUL CASEI, MIJLOCUL CULESULUI (*Nik'aj ja, nik'aj b'ichok*), nume date de Xmucane ştiuleţilor necopţi de porumb pe care îi tămîiază şi apoi îi pune în casă, repetînd ce au făcut Hunahpu şi Xbalanque înainte de-a pleca în Xibalba. Ea numeşte ştiuleţii Mijlocul Casei, deoarece acolo îi pune, adică în mijlocul spaţiului din pod, unde depozita recolta; îi numeşte Mijlocul Culesului, deoarece în pod va depozita porumbul după cules. V e z i Ştiuleţi Vii de Porumb Verde; Pat de Lut.

MIJLOCUL CÎMPIEI (*Nik'aj taq'aj*), numele zeului primit de Jaguar Întunecat la Tulan.

MUNTE-ŞES (*Juyub'taq'aj*), compus din *juyub*, „munte sau deal" şi *taq'aj* „plan (sau întins)", dar pronunţat ca un singur cuvînt. Are înţeles de „pămînt", dar fără a diferenţia între munte şi şes. În limba contemporană quiché folosită la ritualuri, munte-şes este o metaforă obişnuită pentru trupul omenesc; în *Popol Vuh* zeii concep fiinţele umane în acelaşi timp în care concep pămîntul.

NACXIT, domnul unui ţinut bine populat, undeva în Yucatán, unde merg în pelerinaj Nobil Doi, Nobil Acutec şi Nobil Domn. El le dă însemnele de domni legitimi. Numele este de origine nahua şi înseamnă „patru picioare".

NANAHUAC NOUNĂSCUT, NANAHUAC NEAŞTEPTAT (*Ch'ipi nanawak, raxa nanawak*), alte denumiri ale lui Trăsnet Nounăscut, Trăsnet Neaşteptat care sînt apropiate de Nanahuatzin, numele nahuatl al unui zeu care aruncă trăsnetul ce deschide muntele plin de porumbul necesar pentru a se face carnea omenească. V e z i Locul Despicat.

NANCE (*Tapal*), fruct tropical (*Byrsonima crassifolia*) mic, galben şi purpuriu. Copacul creşte la marginea pădurii tropicale, în savane şi pe povîrnişurile munţilor.

NĂVALNICĂ MISIVĂ DE SÎNGE (*Kamalotz*), unul dintre monştrii care pun capăt erei oamenilor de lemn.

NOBIL ACUL (*K'oak'ul*), domn de rangul întîi din cea de-a doua generaţie a domnilor casămare, poate domn peste poporul acul. Ca şi succesorul său, Nobil Chahuh, poartă numele unui loc din ţinutul Ixil maya.

NOBIL ACUTEC (*K'oakutek*), domn de rangul al doilea din cea de-a doua generaţie a domnilor casămare. Reprezintă neamul casămare în pelerinajul făcut la domnul Nacxit.

NOBIL BAIEDULCE (*K'otuja*), Păstrător al Rogojinii în cea de-a patra generaţie a domnilor cauec şi ţinta unei încercări de asasinat. Un al doilea Nobil Baiedulce a fost Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a cincea generaţie de domni cauec şi l-a ajutat pe Şarpele cu Pene să întemeieze cetatea Trestii Putrede. Alţi Nobil Baiedulce au slujit ca Domn Dregător într-a cincea, a opta şi a unsprezecea generaţie de domni casămare.

NOBIL BOLTĂDECOPAC, v e z i Jaguar Nobil Boltădecopac.

NOBIL CASA CU INSCRIPŢIE (*K'otz'ib'aja*), domn de rangul al doilea în cea de-a treia generaţie a domnilor casămare.

NOBIL CEL SCURT (*K'ok'osom*), Crainic pentru Domni în cea de-a patra generaţie a domnilor domn quiché.

NOBIL CHAHUH (*K'ochajuj*), domn de rangul întîi din cea de-a treia generaţie a domnilor casămare. Ca şi predecesorul său, Nobil Acul, poartă numele unui loc din ţinutul Ixil Maya, azi oraşul Chajul.

NOBIL CHEMĂTOR (*K'oyab'akoj*), Crainic pentru Domni, în cea de-a opta generaţie a domnilor domn quiché.

NOBIL DOCTOR (*K'omajkun*), Crainic pentru Domni, în cea de-a cincea generaţie a domnilor domn quiché.

NOBIL DOI (*K'okib'*), domn de rangul întîi în cea de-a doua generaţie a domnilor cauec. Reprezintă neamul cauec în pelerinajul făcut la domnul Nacxit. Conform cărţii *Title of the Lords of Totonicapán*, generaţia sa era deja a patra (începînd cu Jaguar Quitze), nu a doua.

NOBIL DOMN (*K'oajaw*), domn de rangul întîi în cea de-a cincea generaţie de domni domn quiché. El i-a reprezentat pe quichéi în pelerinajul făcut la Domn Nacxit.

NOBIL MURITOR (*K'okamel*), Crainic pentru Domni în cea de-a şaptea generaţie a domnilor domn quiché.

NOBIL STRAI (*K'okawib'*), domn de rangul al doilea în cea de-a doua generație de domni cauec și frate cu Nobil Doi. Conform cărții *Title of the Lords of Totonicapán*, generația acestor frați era deja a patra (începînd cu Jaguar Quitze), nu a doua. În timp ce Nobil Doi era în pelerinaj la Domn Nacxit, Nobil Strai a făcut un copil, Jaguar Nobil Boltădecopac, cu soția lui Nobil Doi. La reîntoarcerea sa, Nobil Doi a recunoscut totuși copilul drept succesor al domnilor cauec de rangul întîi.

NOUĂ CERB (*B'elejeb' kej*), Domn Dregător din a patra generație a domnilor casămare, cînd Jaguar Nobil Boltădecopac era Păstrător al Rogojinii. Un alt Nouă Cerb era Domn Dregător în a noua generație. Cel puțin primul dintre aceștia doi pare că s-a născut în ziua numită în calendarul divinatoriu Nouă Cerb; cel de-al doilea a fost numit, probabil, după primul. În prezent, o astfel de zi de naștere ar prezice un caracter dominant masculin, înzestrat cu darul vorbirii, cu înclinații de șaman și, deoare numărul zilei este relativ mare, aceste calități ar trebui să fie evidente.

NOUĂ CÎINE (*B'elejeb' tz'i'*), Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire în cea de-a douăsprezecea generație de domni cauec; pare să se fi născut în ziua numită în calendarul divinatoriu Nouă Cîine. În prezent, o astfel de zi de naștere ar prezice confuzie, slăbiciune, promiscuitate și nenoroc. A fost torturat și ars de castilieni cînd au cucerit cetatea Trestii Putrede, în 1524.

NU CHIAR ACUM (*Majukutaj*), unul dintre primii patru bărbați și fondatorul nemului domn quiché.

OLOMAN SUVERAN (*Tepew oloman*), popor care rămîne în est cînd strămoșii quichéilor emigrează spre vest; s-ar putea să fie vorbitorii de limbă pipil (o limbă nahua), care cîndva au ocupat o regiune situată la est de cetatea Trestii Putrede și la vest de Copán, în valea Motagua. Cuvîntul *oloman* vine dintr-o sursă nahua și înseamnă „jucător cu mingea".

OPT COARDĂ (*Wajxakib' k'a'm*), Păstrător al Rogojinii în cea de-a zecea generație de domni cauec. *K'a'm*, care înseamnă „coardă", este o traducere quiché a numelui de zi nahua, *Malinalli*.

OPTSPREZECE (*Waxaljuj*), loc cu situare incertă, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

PATAXTE (*Pek*), sămînța sau păstăile arborelui *Theobroma bicolor*, un arbore de cacao de calitate inferioară, larg răspîndit în Mezoamerica cu numele lui derivat din nahuatl, *pataxte*. V e z i cacao.

PATRU SUTE DE BĂIEȚI (*Omuch' k'ajolab'*), tinerii care au încercat să-l ucidă pe Zipacna, dar ei sînt înșiși omorîți de acesta, devenind în cele din urmă Pleiadele (sau Hundrath). Mor beți turtă, întocmai cum se întîmplă cu cei patru sute de iepuri din mitologia nahua și, asemenea acelor iepuri, erau, probabil, zeitatea ocrotitoare a unei băuturi alcoolice (v e z i băutura dulce) și a beției.

PĂCĂLITORUL (*Winaq b'am*), Crainic pentru Domni într-a noua generație de domni ai neamului domn quiché.

PĂMÂNTURI ALBE (*Saqulewab'*), populaţia mam maya, numită astfel după cetatea lor principală, Pământ Alb sau *saqulew* (Zaculeu sau Saculeu pe hărţi). Ruinele acestei cetăţi se află la cinci kilometri vest de actualul oraş Huehuetenango.

„PĂSĂRI GRĂMADĂ" (*Tz'ikin molay*), stol migrator de vulturi swainson (*Buteo swainsonii*), care traversează cerul Guatemalei în număr impresionant în drumul lor dinspre America de Nord spre America de Sud şi înapoi. După ce au îndeplinit un ritual al recoltei, Hunahpu şi Xbalanque întîlnesc aceste păsări în drumul lor spre Xibalba.

PĂSTRĂTOR AL LUI TOHIL (*Ajtojil*), titlul preotului zeului Tohil din cetatea Trestii Putrede. Era al treilea în rang printre domnii cauec şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care s-a împărţit neamul lor după ce a fost întemeiată cetatea.

PĂSTRĂTOR AL ROGOJINII (*Ajpop*), titlul de domn care era primul în rang printre caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care fusese împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. El este şi primul dintre cei patru domni care conduceau împreună statul quiché din Trestii Putrede, urmat de Păstrătorul Rogojinii din Casa de Primire, Domn Dregător şi Crainic. Însemnele sau emblemele care însoţeau acest titlu le fuseseră date de Nacxit, domnul unui „domeniu intens populat", care se afla în est. În timpul domniei lui Quicab, titlul de Păstrător al Rogojinii a fost conferit căpeteniilor a douăzeci de neamuri vasale caueciloor, probabil într-un mod aparte.

PĂSTRĂTOR AL ROGOJINII DE DANS (*Ajpo xa* sau *xajil*), titlu de domn cakchiquel, considerat în *Popol Vuh* drept numele neamului cakchiquel.

PĂSTRĂTOR AL ROGOJINII DIN CASA DE PRIMIRE (*Ajpop k'amja*), titlul domnului care era al doilea în rang printre domnii cauec şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care fusese împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Era al doilea dintre cei patru domni care conduceau statul quiché, avîndu-l înaintea sa pe Păstrătorul Rogojinii şi fiind superior lui Domn Dregător şi lui Crainic pentru Domni. Printre funcţiile sale era şi aceea de colectare a tributurilor.

PĂSTRĂTOR AL ROGOJINII LILIAC (*Ajpo sotz'il*), titlu de domn cakchiquel considerat în *Popol Vuh* drept numele neamului cakchiquel, al cărui zeu era Dinte de Şarpe.

PĂSTRĂTOR AL ŞARPELUI CU PENE (*Ajq'ukumatz*), titlul preotului zeului Şarpele cu Pene Suveran din cetatea Trestii Putrede. Era al patrulea în rang printre domnii cauec şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care fusese împărţit neamul lor după întemeierea cetăţii. Templul Şarpelui cu Pene Suveran se afla lîngă centrul pieţei principale, iar fundaţia lui exterioară mai poate fi încă văzută.

PĂSTRĂTORI MILITARI AI ROGOJINII (*Rajpop achij*), titlu purtat de cele patru bufniţe care serveau drept soli pentru domnii din Xibalba. De asemenea unul

dintre titlurile conferite căpeteniilor familiilor de vasali în timpul domniei lui Quicab.

PĂSTRĂTOR AL ZILEI (*Ajq'ij*), prezicător care socotește zilele calendarului divinatoriu folosind semințe de coral. Păstrătorii zilei din *Popol Vuh* sînt Xpiyacoc și Xmucane.

PĂTIMAȘA, JELITOAREA (*Xtaj, xpuch'*), numele a două femei tinere trimise la locul numit Baia lui Tohil, cu scopul de a-i seduce pe zeii Tohil, Auilix și Hacauitz, care veneau acolo sub formă de tineri. În zilele noastre aceste femei sînt jelitoarele cunoscute în Guatemala de populația maya și de cea romano-catolică cu numele de La Llorona, o sirenă de apă dulce, care apare noaptea în lungul rîurilor și a cărei atingere rece este fatală bărbaților.

PEȘTERA DE LÎNGĂ APĂ (*Pekul ya'*), unul dintre vulcanii făcuți de Zipacna. S-ar putea să fie Volcán de Agua, la sud de Antigua, Guatemala, care cîndva a avut un lac în vîrf.

PETATAYUB, cîmpie unde, în timpul domniei lui Quicab, s-a făcut o movilă de pietre din cetăți cucerite, situată aproximativ în vecinătatea orașului Tecún Umán, anterior cunoscut sub numele Ayutla, pe cîmpia coastei Pacificului, lîngă frontiera mexicană. Numele, de origine nahua, înseamnă „țestoasă spălăcită".

PEȚITOR (*Mamom*), cineva care aranjează căsătoriile și conduce ceremoniile nupțiale. Poreclă a lui Xpiyacoc.

PIATRĂ-COPAC (*Che'ab'aj*), traducere exactă în quiché a cuvîntului cholan *te'tun*, care înseamnă „stelă" în inscripțiile din perioada clasică maya la Copán.

PIAȚA DANSUL CERBULUI (*Xajb'a kej*), loc situat la șase kilometri nord-vest de Chichicastenango, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

POPOL VUH, v e z i Cartea Sfatului; „Locul Nostru din Umbră".

POPORUL ACUL (*Ak'ul winak*), unul dintre cele treisprezece triburi aliate pe care quichéii le considerau că ar fi venit (ca și ei) din est. Astăzi Ak'ul este unul dintre cartierele cele mai mari ale orașului maya Nebaj Ixil, spre vest de centrul orașului. V e z i Nobil Acul.

POPORUL MEXICAN (*Yaki winaq*), se referă la vorbitorii de limbă nahua, care pretind că au fost prezenți în cetatea din est, Tulan, în același timp cu quichéii, rabinalii, cakchiquelii și cei din casa pasăre (tzutuhili). Zeul lor era Yolcuat sau Quitzalcuat.

PRINTRE STÎNCI (*Xoy ab'aj*), azi orașul Joyabaj, ocupat de vasalii domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

PUMNALUL ALB (*Saqi toq'*), numele cuțitului pentru sacrificii aparținînd domnilor din Xibalba și a mingii (conținînd acest cuțit) pe care ei erau nerăbdători să o folosească în jocul cu Hunahpu și Xbalanque.

PURTĂTOR, ZĂMISLITOR (*Alom, k'ajolom*), uneori la plural (*e alom, e k'ajolom*), nume și porecle de zei care au făcut pămîntul, plantele, animalele și oamenii. Purtare și zămislire sînt expresii metaforice, de vreme ce zeii își îndeplinesc

sarcinile pe calea cuvintelor, a geniului şi a sacrificiului, şi nu prin procreare. Aceiaşi zei mai sînt numiţi şi Făcător, Plăsmuitor şi îl includ şi pe Şarpele cu Pene Suveran.

PURTĂTORUL SOARELUI (*Iqoq'ij*), planeta Venus ca luceafăr de dimineaţă, numită şi „marea stea".

QUENECH AHAU, populaţie aparţinînd grupului format din cele treisprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Numele vine din titlul yucatec maya *k'inich ahaw* „domn cu faţa la soare".

QUETZAL (*Q'uq'*), cunoscut şi ca „strălucitorul quetzal" (*Pharomachrus mocinno*), trăieşte numai în unele zone ale pădurii tropicale dintre Chiapas şi Panama, şi este pasărea cea mai spectaculoasă din Lumea Nouă, cu pieptul roşu şi penaj alb sub coadă, iar în rest de un verde strălucitor cu irizaţii albastre. Coada masculului, lungă de şaptezeci de centimetri, constituia, în toată Mezoamerica, un bun important de tribut şi un însemn principal al regalităţii.

QUICAB (*K' iqab'*), Păstrător al Rogojinii în cea de-a şasea (p. 177) sau a şaptea (p. 185) generaţie de domni cauec. A mărit în mod considerabil Regatul Quiché, distrugînd cetăţile popoarelor învecinate şi ocupîndu-le cu triburi vasale aduse din apropierea cetăţii Trestii Putrede. A înnobilat căpeteniile multor familii vasale, inclusiv pe cele care l-au slujit bine în timpul acţiunilor de cucerire, dar mai tîrziu unii membri ai acestei nobilimi recente au condus o revoltă care i-a ştirbit puterea. Trei generaţii mai tîrziu, în timp ce Opt Coardă era Păstrător al Rogojinii, un al doilea Quicab a îndeplinit funcţia, de rangul al doilea, de Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire. Acest Quicab a fost probabil bunicul vestitului războinic Tecum Umam Quicab „Fluture Negru Nepot al lui Quicab", mort într-o bătălie împotriva armatei lui Pedro de Alvarado, înainte de-a cădea Trestii Putrede.

QUICHÉ (*K'iche'*), numele unui popor, al unei limbi, al unui oraş, al unui regat. Ca popor, quichéii propriu-zişi sînt descendenţii lui Jaguar Quitze, Jaguar Noapte şi Nu Chiar Acum — adică neamurile cauec, casămare şi domn quiché —, ai căror zei erau Tohil, Auilix şi Hacauitz. „Cei trei quiché" îi includ pe quichéii propriu-zişi, despre care tocmai s-a vorbit, plus alte două seminţii al căror zeu era Tohil, tamii şi ilocii. Aceste trei popoare se spune că au fost împreună încă de la Tulan şi că au vorbit aceeaşi limbă, numită tot quiché. Mai tîrziu, în cursul naraţiunii, quiché devine numele unui loc din vecinătatea cetăţii Trestii Putrede, incluzînd şi cetatea, Locul cu Barbă (la jumătate de kilometru sud de Trestii Putrede) şi suprafaţa oraşului construit după cucerire, Santa Cruz. Numele poate fi extins şi la întreg regatul condus din Trestii Putrede.

QUITZALCUAT, zeul poporului mexican, numit şi Yolcuat. Numele actual este de origine nahua şi înseamnă „şarpe cu pene".

RABINALI (*Rab'inaleb'*), populaţie cunoscută în prezent sub numele de achí; vorbeşte un dialect quiché şi oraşul principal este Rabinal, situat la hotarul de nord al fostului Regat Quiché. Aparţine grupului format din cele trei-

sprezece triburi aliate despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Una dintre cetăţile rabinal, Apa Revărsată, a fost cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab.

RĂSCRUCEA DE DRUMURI (*Kajib' xalkat b'e*), intersecţia a patru drumuri care unesc cosmosul. În plan ceresc, acesta este locul în care ecliptica intersectează Marea Falie din Calea Lactee lîngă Săgetător. V e z i Drumul Negru, Drumul Verde; Drumul Roşu; Drumul Alb; Drumul Galben; Drumul Xibalbei.

RÎUL ALB (*Saqi ya'*), loc aflat la doi kilometri vest de Chichicastenango, ocupat de vasali ai domnilor quiché în timpul domniei lui Quicab.

RÎUL PUROI (*Puj ya'*), rîu ce traversează Drumul Xibalbei. Rîul Sînge şi Rîul Puroi s-ar putea să fi fost de fapt numele unor rîuri întunecate (adînci) şi deschise la culoare (nămoloase), care curg din ţinuturile muntoase ale Guatemalei spre şesurile de la nord. Pentru quichéii de astăzi, regiunea care coboară spre Atlantic, mai ales în împrejurimile localităţii Cobán, încă este un lăcaş al răului.

RÎUL SÎNGE (*Kik' ya'*), rîu care traversează Drumul Xibalbei. Rîul Sînge şi Rîul Puroi s-ar putea să fi fost numele rîurilor întunecate (adînci) şi albicioase (mîloase) care curg din ţinuturile muntoase ale Guatemalei spre ţinuturile de şes dinspre nord. Pentru quichéii de astăzi, regiunea care coboară spre Atlantic, situată în apropierea oraşului Cobán, încă este un lăcaş al răului.

ROBLES, DON PEDRO DE, Dregător în cea de-a treisprezecea generaţie de domni casămare, care deţinea funcţia pe timpul cînd s-a scris *Popol Vuh*. De vreme ce predecesorul său ocupa încă funcţia în septembrie 1554, *Popol Vuh* trebuie să fi fost scrisă după această dată.

ROJAS, DON JUAN DE, Păstrător al Rogojinii în cea de-a paisprezecea generaţie de domni cauec pe timpul cînd s-a scris *Popol Vuh*. Titlul său i-a fost recunoscut de spanioli; şi-a păstrat servitori, i s-a atribuit o cameră de primire în palatul regal din Santiago Guatemala, a deţinut funcţia de ministru al afacerilor indigene şi a încercat să redobîndească puterea juridică asupra oraşelor cucerite de statul quiché înainte de sosirea spaniolilor. Mai era în serviciu în 1554. Deoarece nu mai semna documente începînd cu noiembrie 1558, *Popol Vuh* trebuie să fi fost scrisă înainte de această dată.

SALCIA (*Tzolojche'*), oraşul trecut pe hărţi cu numele Santa María Chiquimula; una dintre cetăţile cucerite de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab.

SANTA CRUZ, nume dat aşezării Trestii Putrede în 1539 de episcopul Francisco Marroquín; dar oraşul care a început să fie cunoscut ca Santa Cruz de Quiché nu a fost ridicat chiar pe ruinele vechii cetăţi Trestii Putrede, ci trei kilometri mai spre est.

SCĂPĂRĂTORUL ALB (*Saqi k'oxol*), fiinţă ce se ascunde în pădure cînd apare pentru prima dată soarele, luînd cu ea animalele împietrite de soare. Numele lui/ei (sexul este nedeterminat) a devenit titlul unei drame contemporane: *Saqi Koxol* în quiché şi *La Conquista* în spaniolă, în care este vorba despre

un păstrător al zilei (sau un tovarăş pitic al unui păstrător al zilei), care prezice consecinţele invaziei spaniole şi apoi se refugiază în pădure, pentru a păstra obiceiurile indigene. În ciuda numelui, el/ea se ascunde sub o mască roşie şi este îmbrăcat/îmbrăcată complet în roşu, purtînd securea de piatră pe care o folosea să lovească fulgerător trupurile primilor păstrători ai zilei. Ca fiinţă care apare în păduri, peşteri şi visuri, este paznicul animalelor pietrificate (concreţiuni vulcanice semănînd cu animalele).

SCEPTRU DE OS, SCEPTRU DE TIGVĂ (*Ch'amiya b'aq, ch'amiya jolom*), domni din Xibalba de rangul al şaptelea şi al optulea.

SEMNUL HOTARULUI (*K'ulb'a*), unul dintre cele patru sectoare în care a fost împărţită cetatea Locul Spinos.

SFETNIC AL PROVIZIILOR (*Popol winaq chituy*), titlul domnului de rangul al şaselea printre caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

SFETNIC AL TERENULUI DE JOC CU MINGEA (*Popol winaq pa jom tzalatz*), titlul domnului de rangul al optulea printre caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. La a doua menţionare, acest titlu (p. 186) este însoţit de numele intraductibil Xcuxeba. Terenul de joc cu mingea din Trestii Putrede este orientat spre est-vest şi se află imediat la sud de Marele Monument al lui Tohil, vecin cu piaţa centrală.

SÎNGE DE JERTFĂ (*Lotz kik'*), metaforă pentru gumă, folosită de Hunahpu şi Xbalanque cînd iau o bucăţică de gumă din mingea lor ca să vindece ochiul unui şoim rîzător.

SOARE-LUNĂ (*Q'ijik'*), compus din *q'ij* „soare" şi ik' „lună", dar pronunţat ca un singur cuvînt. Denumire generică pentru corpurile cereşti ce se deplasează prin faţa stelelor fixe.

STINDARD ROŞU (*Kaq laq'an*), Crainic pentru Domni în cea de-a treia generaţie de domni domn quiché.

STRĂJERII PRĂZILOR (*Kanchajeleb'*), populaţie aparţinînd grupului de treisprezece triburi aliate, pe care quichéii le considerau că ar fi venit (ca şi ei) din est.

SUB FUNIE, SUB COARDĂ (*Xeb'alax, xeb'a'maq*), munte numit astfel deoarece peste el trecea un hotar ce despărţea terenurile aparţinînd direct domnilor din cetatea Trestii Putrede de cele ale vasalilor lor, la Lîngă Oglindă. Cînd şefii familiilor vasale erau înnobilaţi şi învestiţi cu sarcina de-a supraveghea teritorii nou cucerite în timpul domniei lui Quicab, învestitura se făcea mai des pe acest munte de hotar decît în Trestii Putrede.

SUB ZECE (*Xelajuj*), cetate cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab, corespunzînd cu actualul al doilea oraş ca mărime din Guatemala. Oraşul este trecut pe hărţi cu numele de Quezaltenango sau Quetzaltenango, nume de origine din nahuatl, care înseamnă „quetzal cetate"; în vorbirea de fiecare zi din Guatemala, atît în spaniolă cît şi în limbile maya,

i se spune Xelajú sau Xela. Vechea cetate, al cărei amplasament nu se ştie precis, era pe un vîrf de deal din apropierea oraşului actual.

SUVERAN MEXICAN (*Tepew yaki*), titlul domnului de al nouălea rang printre caueci şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede. Mai era numit şi Mama a Casei de Primire.

SUVERANI MEXICANI (*Yaki tepew*), probabil aceiaşi cu poporul mexican. V e z i poporul mexican.

ŞAPTE GÎND (*Wuqub' no'j*), Păstrător al Rogojinii în cea de-a unsprezecea generaţie de domni cauec, născut se pare în ziua numită Şapte Gînd în calendarul divinatoriu. În prezent, o astfel de zi de naştere ar prezice o abilitate în rezolvarea problemelor, un potenţial de conducător şi un caracter marcat masculin.

ŞAPTE MACAO (*Wuqub' kaqix*), zeu care, în era oamenilor de lemn, pretindea în mod mincinos că el este soarele şi luna; soţul lui Chimalmat şi tatăl lui Zipacna şi Cutremur. În rolul său terestru este un papagal macao roşu, în timp ce în rolul său ceresc reprezintă cele şapte stele din Carul Mare. La cererea lui, Uragan, Hunahpu şi Xbalanque îl dau jos pe Şapte Macao din copacul său, deschizînd calea potopului ce-i va distruge pe oamenii de lemn care îl venerau pe Şapte Macao, considerîndu-l soare. În acelaşi fel, perioada în care Carul Mare coboară sau este sub orizont, partea cea mai mare a nopţii coincide cu anotimpul uraganelor la latitudinea pe care se află Mezoamerica şi Caraibele (de la mijlocul lui iulie pînă la mijlocul lui octombrie).

ŞAPTE PEŞTERI, ŞAPTE CANIOANE (*Wuqub' pek, wuqub' siwan*), denumire pentru Tulan, cetatea unde neamul de domni domn quiché şi-au primit zeii. Multe ruine maya au peşteri naturale sub ele. Cetatea Trestii Putrede are trei peşteri artificiale, cea mai lungă dintre ele ajungînd pînă într-un punct de sub piaţa centrală. V e z i Tulan; Zuyua.

ŞAPTE TRESTIE (*Wuqub' aj*), Crainic pentru Domni în cea de-a şasea generaţie de domni domn quiché. S-a născut, se pare, în ziua numită Şapte Trestie în calendarul divinatoriu. În prezent, o astfel de zi de naştere ar prezice noroc în viaţă şi posibilitatea unei cariere de preot-şaman sau înalt funcţionar.

ŞARPE CU PENE (*Q'ukumatz*), literal „Şarpele Quetzal". Păstrător al Rogojinii în cea de-a patra (p. 177) sau a cincea (p. 185) generaţie de domni cauec, numit după zeul amintit în alte părţi cu numele de Şarpele cu Pene Suveran. Se pare că a fost şi Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire cel puţin o parte a domniei sale. A fost unul dintre fondatorii cetăţii Trestii Putrede şi a rămas vestit în special pentru calităţile sale de şaman.

ŞARPE CU PENE SUVERAN (*Tepew q'ukumatz*), zeu aparţinînd unui grup numit în mod diferit: Făcător, Plăsmuitor; Purtător, Zămislitor; Inima Lacului, Inima Mării. Aceşti zei se află, în lumea primordială, în mare sau pe mare, în timp ce zeul sau zeii numiţi Inima Cerului, Uragan, Trăsnet Nounăscut şi Trăsnet Neaşteptat sînt în cer.

ŞEFUL CASEI DE PRIMIRE (*Nima k'amja*), titlul domnului care era al patrulea în rang în neamul casămare şi capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărţită familia sa după întemeierea cetăţii Trestii Putrede.

ŞERPI (*Kumatz*), populaţie aparţinînd grupului de treisprezece triburi aliate, despre care quichéii considerau că au venit (ca şi ei) din est. Spaniolii, care i-au strămutat lîngă oraşul Sacapulas, îi numeau „coatecas", nume de origine nahua, cu acelaşi înţeles ca în quiché.

ŞOIM (*Wok*), nume divin împerecheat cu Hunahpu într-o rugăciune şi numele unui şoim care a servit ca sol lui Inima Cerului. Probabil acelaşi cu *wak*, V e z i şoim rîzător.

ŞOIM RÎZĂTOR (*Wak*), şoim care vînează şerpi (*Herpetotheres cachinnans*) şi care apare deasupra terenului de joc cu mingea, unde primeşte de la Hunahpu şi Xbalanque petele negre din jurul ochilor, cu ajutorul cărora este identificat. Strigătele sale sînt interpretate de rău augur de populaţiile ţinuturilor care se întind din centrul Mexicului pînă în Brazilia.

ŞTEVIE (*Jolom okox*), literal „cap de ciupercă"; plantă erbacee aromatică, larg răspîndită, numită astfel pentru florile ei dispuse în inflorescenţe. Este, probabil, *Stevia serrata*, numită „requeson" în Mexic şi „pericón blanco" în Guatemala. Arderea acestei plante împreună cu gălbenelele constituie o ofrandă mai modestă decît răşina de copal.

ŞTIULEŢI VII DE PORUMB VERDE, PAT DE LUT (*K'azam aj, ch'atam ulew*), nume date de Xmucane ştiuleţilor cruzi de porumb pe care îi tămîiază şi apoi îi pune în podul casei, repetînd ceea ce au făcut Hunahpu şi Xbalanque cînd au plecat spre Xibalba. Îi numeşte „ştiuleţi vii", deoarece porumbul trăieşte ca să încolţească din nou după recoltare şi deoarece Hunahpu şi Xbalanque au reînviat după moartea lor în lumea subpămînteană. „Pat de lut" se referă la podeaua de sub pod, la cîmpul unde răsare porumbul semănat şi la pămîntul de pe care Hunahpu şi Xbalanque s-au înălţat la cer.

TAMAZUL (*Tamasul*), broasca ce a înghiţit păduchele ce purta solia lui Xmucane.

TAMI (*Tamub'*; singular *tam*), unul dintre grupurile aliate de neamuri numite „cei trei quiché", celelalte două grupuri fiind quichéii propriu-zişi — care-i cuprindeau pe caueci, casămari şi domn quichéi — şi ilocii.

TAVĂ PENTRU TORTILLA (*Xot*), tavă de ceramică, rotundă şi puţin concavă, folosită la prăjirea unor turtiţe („tortilla"); mai cunoscută cu numele de origine nahuatl, „comal".

TEPEPUL, Păstrător al Rogojinii în cea de-a cincea (p. 177) sau a şasea (p. 185) generaţie de domni cauec. Un alt Tepepul a fost Păstrător al Rogojinii în cea de-a opta generaţie de domni cauec şi au mai fost cu acelaşi nume alţi Păstrători ai Rogojinii din Casa de Primire, în cea de-a noua şi de-a treisprezecea generaţie. Acest ultim Tepepul a fost luat ostatic la Trestii Putrede de spanioli, în 1524; era fiul lui Nouă Cîine, Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, care a fost torturat şi executat de Pedro de Alvarado. Succesiunea sa la titlul tatălui său a fost recunoscută mai tîrziu de Alvarado,

dar în cele din urmă a fost şi el executat, fiind acuzat că a complotat o rebeliune. Tepepul, nume de origine nahua, înseamnă „munte mare".

TERENUL DE JOC CU MINGEA (*Jom*), teren în formă de I, pavat cu piatră şi înconjurat cu ziduri tot de piatră, pe care se desfăşura jocul cu mingea în Mezoamerica; zidurile laterale ale părţii mai înguste (care unea cele două capete ale lui I) se înclinau în partea superioară în direcţia opusă suprafeţei de joc, semănînd cu o tribună, dar, de fapt, constituind o parte a terenului propriu-zis. În prezent, *jom* este cuvîntul quiché pentru „cimitir", ceea ce sugerează natura mortală a jocului descris în *Popol Vuh*, cel puţin atunci cînd se joacă în lumea subpămînteană a domnilor din Xibalba. Terenurile pentru jocul cu mingea din siturile arheologice ale Mezoamericii se află pe o suprafaţă aflată mai jos decît locul din apropiere pe care este amplasată o piaţă sau o curte. V e z i Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea.

TIGVĂ (*Sima* sau *tzima*), fructul copacului de şes *Crescentia cujete* sau copacul însuşi. Fructul, tăiat în două şi golit de miez, serveşte ca vas de băut, fiind deosebit de preţuit pentru băuturile pe bază de cacao. Copacul nu a rodit pînă cînd capul lui Hunahpu nu a fost aşezat în furca formată de crengile sale. V e z i şi Ţeasta lui Unu Hunahpu.

TOHIL (*Tojil*), zeul făcător de foc, de furtuni, de jertfe cu sînge şi de putere. Ca aspect al zeului monopod numit Uragan, el joacă rol de sfredel de aprins focul. Zeul protector al neamurilor cauec, tam şi iloc, numele de Tohil cuprinde uneori nu numai pe Tohil însuşi, dar şi pe Auilix şi Hacauitz, zeii ocrotitori ai neamurilor casămare şi domn quiché. Tohil a fost primit la Tulan de Jaguar Quitze care l-a dus la Locul lui Tohil pentru primul revărsat al zorilor. La templul său din Trestii Putrede, numit Marele Monument al lui Tohil, a primit ofrande de la cei care veneau să plătească tribut domnilor Regatului Quiché.

TONATIUH, numele dat de populaţia din Mexic care vorbeşte nahuatl, lui Pedro de Alvarado. Înseamnă „soare" sau, literal, „cel care se tot înfierbîntă".

TRĂSNET NOUNĂSCUT, TRĂSNET NEAŞTEPTAT (*Ch'ipi kaqulja, raxa kaqulja*), zei ale căror nume se referă atît la fulgere, cît şi la fulgurite (pietre sticloase, formate acolo unde fulgerul loveşte pămîntul), concepute ca nişte proiectile aruncate din cer. Aceiaşi zei sînt numiţi Inima Cerului, Inima Pămîntului; împreună cu Uragan Trăsnet formează o treime.

„TREI CASE MARI" (*Oxib' chi nim ja*) se referă la alianţa de la Locul cu Barbă dintre neamurile cauec, casămare şi domn quiché, ai căror membri se căsătoreau între ei.

TREI CERB (*Oxib' kej*), Păstrător al Rogojinii în cea de-a douăsprezecea generaţie de domni cauec, născut se pare într-o zi numită în calendarul divinatoriu Trei Cerb. În prezent, o astfel de dată de naştere ar prezice un caracter masculin, dominant, cu putere de exprimare, cu posibile înclinaţii de şaman, dar din cauza numărului mic, aceste calităţi vor fi prezente într-o proporţie moderată. A fost torturat şi ars de castilieni cînd au cucerit Trestii Putrede, în 1524.

TRESTII PUTREDE (*Q'umaraq aj*), cetatea construită de domnii quiché după ce au plecat din Locul cu Barbă, întemeiată de un Păstrător al Rogojinii numit Şarpele cu Pene. În Locul cu Barbă au fost doar trei case mari sau familii de domni, dar după ce s-a întemeiat Trestii Putrede, neamul cauec s-a împărţit în nouă subdiviziuni, neamul casămare tot în nouă, domn quiché în patru şi mai erau şi două ale zaquicilor (care nu fuseseră menţionaţi la Locul cu Barbă). În afară de cele două subdiviziuni ale zaquicilor, care aveau un singur palat, fiecare dintre aceste subdiviziuni avea o casă mare, ajungînd în total la douăzeci şi trei de palate. Pornind din Trestii Putrede, Quicab a lărgit mult Regatul Quiché; Trestii Putrede a fost cucerit de Pedro de Alvarado în 1524. Ruinele menţionate pe hărţi, cu numele lor nahua Utatlán, se află la trei kilometri vest de Santa Cruz del Quiché.

TRIBUL TAM (*Amaq' tan*), locul unde tamii l-au adăpostit pe zeul lor ocrotitor, nu departe de locul unde ilocii, cauecii, casămarii şi domn quichéii au făcut acelaşi lucru; mai este şi locul unde tamii au văzut apărînd primii zori.

TRIBUL ŢESUTUL PLASEI (*Amaq'ukin k'at*), locul unde ilocii i-au dat lăcaş zeului lor ocrotitor, nu departe de locurile unde tamii, cauecii şi cei din neamurile casămare şi domn quiché au făcut acelaşi lucru. De asemenea, locul unde se găseau ilocii la primul revărsat al zorilor.

TULAN, oraş în est, asemănător aşezării din perioada clasică copán maya, prin faptul că avea drept stemă un liliac. Domnii quiché, cakchiquel şi alţi „oameni de munte" s-au adunat acolo plătind tribut şi primindu-şi fiecare zeul protector. Pînă să-şi găsească propriile locuri unde să domnească, Tulan a fost abandonat. Aşezarea a fost, probabil, numită Tulan numai după dispariţia ei. Alte denumiri ale acestui oraş sînt Tulan Zuyua şi Şapte Peşteri, Şapte Canioane.

TULAN ZUYUA, v e z i Tulan; Zuyua.

ŢEASTA LUI UNU HUNAHPU (*Ujolom jun junajpu*), denumire pentru tigvă, referitoare la faptul că arborele tigvă nu a rodit niciodată pînă cînd capul retezat al lui Unu Hunahpu nu a fost aşezat în furca formată de el. Tigva a fost şi este încă folosită ca vas pentru a bea cacao, iar vasele de ceramică din epoca maya clasică folosite în acest scop sînt pictate cu scene din poveştiri ca cele din *Popol Vuh*. V e z i tigvă.

ŢESTOASA ROŞIE DE MARE (*Kaqa paluma*), numele uneia dintre primele patru femei făcute de zei, soţia lui Jaguar Quitze, unul dintre primii patru bărbaţi.

ŢESUT (*Kema*), Domn Dregător al domnilor casămare; nume menţionat într-un pasaj ca fiind un contemporan al lui Quicab, Păstrător al Rogojinii în cea de-a şasea generaţie de domni cauec (p. 180) şi într-un alt pasaj ca aparţinînd celei de-a zecea generaţii de domni casămare (p. 186).

UNU HUNAHPU, ŞAPTE HUNAHPU (*Jun junajpu, wuqub' junajpu*), fiul mai mare şi cel mai mic al lui Xpiyacoc şi Xmucane, numiţi după denumirea a două zile din calendarul divinatoriu. În naraţiune se vorbeşte despre ei ca despre două persoane, dar „unu" şi „şapte" ţin loc pentru toate cele treisprezece numere posibile, figurînd ca unităţi lexicale ce indică numărul, în

fața sau la sfîrșitul oricărui nume de zi. Unu Hunahpu și Femeia Egretă sînt părinții lui Unu Maimuță și Unu Meșter; mai tîrziu, Unu și Șapte Hunahpu împreună devin, prin Luna Sînge, tații gemenilor Hunahpu și Xbalanque. Readucînd la viață chipul mort al lui Șapte Hunhpu, gemenii inițiază aparițiile ca luceafăr de dimineață ale planetei Venus, aparții care încep în zile numite *Hunahpu*.

UNU MAIMUȚĂ, UNU MEȘTER (*Jun b'atz', jun chuen*), fiii lui Unu Hunahpu și ai Femeii Egretă, frați după tată ai lui Hunahpu și Xbalanque. Zei protectori ai muzicienilor, scriitorilor și meșteșugarilor. Unu Maimuță (și anume o maimuță urlătoare) este numit după o zi din calendarul divinatoriu quiché și chol, în timp ce Unu Meșter este numit după ziua corespondentă din calendarele kekchí și yucatec.

UNU MOARTE, ȘAPTE MOARTE (*Jun kame, wuqub' kame*), domni de rangul întîi și al doilea dintre conducătorii Xibalbei, numiți după două zile din calendarul divinatoriu. În narațiune se vorbește despre ei ca despre două persoane, dar „unu" și „șapte" țin loc pentru toate cele treisprezece numere posibile, figurînd ca unități lexicale ce indică numărul, în fața sau la sfîrșitul oricărui nume de zi. Punînd capul retezat al lui Unu Hunahpu într-un copac, inițiază aparițiile ca luceafăr de seară ale planetei Venus, aparții care încep în zile numite Moarte.

UNU TOH (*Jun toj*), zi din calendarul divinatoriu. Zeitatea ocrotitoare a rabinalilor, pe care autorii lui *Popol Vuh* îl declară echivalent cu Tohil al cauecilor, ilocilor și tamilor.

URAGAN (*Juraqan*), zeul aducător al ploii și al inundațiilor care încheie era oamenilor de lemn și care, periodic, le dă instrucțiuni lui Hunahpu și Xbalanque. Mai este numit Uragan Trăsnet și Inima Cerului, Inima Pămîntului. Tohil, prima dintre zeitățile ocrotitoare ale poporului quiché, este una dintre manifestările sale pămîntene.

URAGAN TRĂSNET (*Kaqulja juraqan*), denumire a zeului Uragan.

VATRĂ (*Chiq'aq'*), unul dintre vulcanii făcuți de Zipacna. Se crede că este Volcán de Fuego, la sud-vest de Antigua, Guatemala, care formează vîrfuri îngemănate cu Volcán de Acatenango. V e z i Hunahpu.

VÎLTORILE SCORPIONULUI (*Jalja ja' sinaj*), obstacol în drumul spre Xibalba, așezat puțin înainte de Răscrucea de Drumuri. La nivel ceresc, Vîltorile Scorpionului ar trebui să fie pe ecliptică, la mică distanță spre vest de locul unde Marea Falie intersectează Calea Lactee. Aceasta ar însemna în constelația Scorpius, pe care yucatecii maya și aztecii o vedeau ca pe un scorpion.

VÎRF DE SĂGEATĂ, UNGHI DE COARDĂ DE ARC (*Uchi'ch'a, uchi' k'a'm*), denumirea neamului de avangardă trimis să ocupe cetățile cucerite în timpul domniei lui Quicab.

VÎRFURI CU URZICI (*Chuwi la*), orașul menționat pe hărți cu denumirea nahua Chichicastenango, care înseamnă „Cetatea Urzicilor". Odinioară a fost o cetate cakchiquel, cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În prezent locuitorii săi vorbesc limba quiché.

VÎRFURILE IZVOARE FIERBINȚI (*Chuwi miq'ina'*), orașul cunoscut în spaniolă sub denumirea San Miguel Totonicapán, capitala departamentului Totonicapán, odinioară situat deasupra așezării actuale, pe vîrful unei coline. A fost o cetate a populației pămînturi albe (mam maya), cucerită de domnii quiché în timpul domniei lui Quicab. În prezent populația vorbește limba quiché.

VULTUR ALB (*Saq k'uch*), vulturul rege (*Sarcoramphus papa*); specie care trăiește la șes, de culoare albă, cu excepția penelor de pe aripi, cu capul și gîtul pleșuv și roșu.

XBALANQUE (*Xb'alanq'e*), vînător și jucător cu mingea, fratele geamăn mai mic a lui Hunahpu. Mama lor este Luna Sînge și tații lor, care i-au conceput împreună, Unu și Șapte Hunahpu. Rolurile astronomice ale lui Xbalanque îl includ pe cel al soarelui subpămîntean sau de noapte și pe cel al lunii pline, care s-a înălțat cînd a apus soarele, în prima zi a erei prezente. În kekchí numele său înseamnă „aspectul ascuns al soarelui".

XCANUL (*Xk'anul*), unul dintre vulcanii făcuți de Zipacna. Este Volcán Santa María, la nouă kilometri sud de Quetzaltenango.

XCUXEBA, v e z i Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea.

XIBALBA (*Xib'alb'a*), lumea înfricoșătoare de sub pămînt, condusă de Unu și Șapte Moarte, și de alți domni. V e z i Drumul Xibalbei.

XPIYACOC, XMUCANE, străbuni divini, mai bătrîni decît toți ceilalți zei, părinții lui Unu și Șapte Hunahpu, ocrotitorii păstrătorilor zilei. Pînă în zilele noastre păstrătorii zilei sînt, în mod ideal, soț și soție, și prezicerile pe care le fac împreună au rezultatul cel mai clar. Printre denumirile lui Xpiyacoc și Xmucane sînt Bunic al Zilei, Bunic al Luminii (deși Xpiyacoc este descris ca bărbat) și de două ori Purtător, de două ori Zămislitor (de parcă s-ar vrea să-i facă mai bătrîni decît zeii care sînt doar Purtător, Zămislitor). Li se mai spune Moașă și Pețitor, domenii specializate ale prezicătorilor quiché contemporani (femei și bărbați).

XTAYUB, probabil o scriere diferită a numelui Iztayul; Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire, în cea de a opta generație de domni cauec.

XULU, PACAM (*Xulu, pak'am*), prezicători care spun domnilor din Xibalba să arunce oasele măcinate ale lui Hunahpu și Xbalanque într-un rîu, pentru a apărea știuci din ele. Numele prezicătorilor sînt de origine cholan și se referă la știucă și la ceva semănat. V e z i clarvăzători de mijloc.

YACOLATAM, domn de rangul al optulea printre domnii casămare și capul uneia dintre cele nouă case mari în care a fost împărțită familia sa după întemeierea cetății Trestii Putrede. Cuvîntul, de origine nahua, înseamnă „colțul rogojinii".

YOLCUAT, zeul mexicanilor, numit și Quitzalcuat. Numele este de origine nahua și înseamnă „șarpe ingenios".

ZACLATOL, versiunea quiché a unui cuvînt nahua, pentru o rogojină împletită din frunze de papură.

ZAPOTES (*Tulul*), fruct tropical (*Manilkara zapota*), numit uneori în engleză „sapota". Pielița cafenie pare din antilopă, pulpa este de culoarea ciocolatei.

ZAQUICI (*Saqik*), neam de domni împărțit în două case mari după întemeierea cetății Trestii Putrede. Acest neam, care nu este menționat printre cele ce vin din est, servește ca înlocuitor pentru seminția ce ar fi fost fondată de Jaguar Întunecat și soția sa, Casa Macao, dacă ar fi avut copii. V e z i Casa Mătasedeporumb.

ZAQUICAZ (*Saqiq'as*), șarpele care înghite broasca, care înghite păduchele, care poartă solia Xmucanei. Este un șarpe gros și negru și se spune că fuge de oameni, scoțînd un zgomot din burtă.

ZGÎNDĂRĂ BUBĂ (*Xik'iri pat*), domn de rangul al treilea în Xibalba.

ZIDURI MILITARE, COLȚURI MILITARE (*Rajtz'alam achij, utza'm achij*), titluri care se referă la sectoare ale palisadei și la hotarele Regatului Quiché, conferite căpeteniilor familiilor de vasali în timpul domniei lui Quicab.

ZIPACNA (*Sipakna*), primul fiu al lui Șapte Macao și Chimalmat, și fratele mai mare al lui Cutremur. El se laudă că a făcut pămîntul și are caracterul unui caiman.

„ZORII VIEȚII" (*Saq k'aslem*), denumire pentru *Popol Vuh*, cu referire la primul răsărit al soarelui de acum și în opoziție cu altă denumire, „Locul Nostru din Umbră". O altă interpretare ar fi „Viața în Lumină".

ZUYUA (*Suyua*), o parte a numelui Tulan Zuyua; oraș în est, unde conducătorii quichéilor și alți „oameni de munte" și-au căpătat zeii protectori ce le dădeau drept la domnie. În limba yucatec maya, cuvîntul *suyua t'an* „vorbire sucită (sau înșelătoare)" se referă la ghicitori ale căror răspunsuri erau cerute celor care pretindeau funcții cuvenite reprezentanților de neam domnesc.

BIBLIOGRAFIE

SURSELE CITATELOR

(AA) Aulie şi Aulie 1978
(AB) Barrera Vásquez 1980
(AG) García Hernández *et al.* 1980
(AM) Molina 1970
(BS) Sahagún 1950–1969
(CB) Roys 1967
(DB) Basseta 1921
(DL) León 1954
(DV) Vico c. 1550
(DZ) Zúñiga s.a.
(EH) Haeserijn V. 1979
(FT) Tirado 1787
(FV) Varea 1929
(FX) Ximénez 1985
(JH) Josserand şi Hopkins 1988
(JM) Maldonado Andrés *et al.* 1986
(MA) Alvarado López 1975
(MX) Maynard şi Xec 1954
(OS) Stoll 1888
(PG) Guzmán 1984
(PM) Morán s.a.
(RA) Brasseur de Bourbourg 1862
(RL) Laughlin 1975
(RS) Siméon 1977
(TC) Coto 1983
(TK) Carmack 1973: cap. 6
(TT) Carmack şi Mondloch 1983
(TV) Carmack şi Mondloch 1983c
(TY) Carmack şi Mondloch 1983b
(UU) Ulrich şi Ulrich 1976

Academia de las Lenguas Mayas, *Lenguas mayas de Guatemala: documento de referencia para la pronunciación de los nuevos alfabetos oficiales*, Guatemala, Instituto Indigenista Nacional, 1988

Alvarado López, Miguel, *Léxico médico quiché-español*, Guatemala, Instituto Indigenista Nacional, 1975

Alvárez del Toro, Miguel, *Las aves de Chiapas*, Tuxtla Gutiérrez, El Gobierno del Estado de Chiapas, 1971

Aulie, H. Wilbur şi Evelyn W. Aulie, *Diccionario ch'ol-español, español-ch'ol*, México, Instituto Lingüístico de Verano, 1978

Aveni, Anthony F., *Skywatchers of Ancient Mexico*, Austin, University of Texas Press, 1980

Berrera Vásquesz, Alfredo, *Diccionario maya cordemex, maya-español, español-maya*, Mérida, Ediciones Cordemex, 1980

Basseta, Domingo de, „Vocabulario en lengua quiché." Analiza manuscrisului de William Gates (?1698), în Bibliothèque Nationale, Paris In the J. P. Harrington collection, National Anthropological Archives, Smithsonian Institution, Washington, D.C., 1921

Berendt, C. H. „Calendario de los indios de Guatemala Kiché" copie după un manuscris anonim (azi pierdut); originalul în Museo Nacional de Guatemala, University of Pennsylvania Library, Philadelphia s.a.
Brady, James E., „Caves and Cosmovision at Utatlan", în *California Anthropologist*, 18(1), 1991, pp. 1–10
Brady, James E. şi George Veni, „Man-made and Pseudo-karst Caves: The Implications of Subsurface Features Within Maya Centers" în *Geoarchaeology: An International Journal*, 7, 1992, pp.149–167
Brasseur de Bourbourg, Charles Etienne, *Popol Vuh. Le livre sacré et les mythes de l'antiquité américaine*, Collection de Documents dans les Langues Indigenes de l'Amérique Ancienne 1, Paris, Arthus Bertrand, 1861
I d e m *Rabinal-Achi ou le drame-ballet du tun.* Collection de Documents dans les Langues Indigènes de l'Amérique Ancienne 2, Paris, Arthus Bertrand, 1862
Breedlove, Dennis E. şi Robert M. Laughlin, *The Flowering of the World: A Tzotzil Botany of Zinacantán*, 2 vol. Smithsonian Contributions to Anthropology 35, Washington, D.C., Smithsonian Institution Press, 1993
Bricker, Victoria R., *The Indian Christ, the Indian King: The Historical Substrate of Maya Myth and Ritual*, Austin, University of Texas Press, 1981
Hanks, William F. şi Don S. Rice (ed.), „The last Gasp of Maya Hieroglyphic Writing in the Books of Chilam Balam of Chumayel and Chan Kan," în *Word and Image in Maya Culture: Explorations in Language, Writing, and Representation*, Salt Lake City, University of Utah Press, 1989, pp. 39–50
Bricker, Victoria R. şi Harvey M. Bricker, *The Mars Table in the Dresden Codex*, Middle American Research Institute Publications 57, 1986, 51–80
Brinton, Daniel G., *Annals of the Cakchiquels*, Philadelphia, Library of Aboriginal American Literature, 1885
Brown, Kenneth L., „Archaeology in the Quiché Basin, Guatemala", în *Mexikon* 2(5), 1980, pp.72–73
I d e m „Postclassic Relationships Between the Higland and Lowland Maya", în Chase Arlen F. şi Prudence M. Rice (ed.), *The Lowland maya Postclassic*, pp. 270–281, Austin, University of Texas Press, 1985
Bunzel, Ruth, *Chichicastenango: A Guatemalan Village*, Seattle, University of Washington Press, 1959
Burgess, Dora M. de, şi Patricio Xec, *Popol Wuj*, Quezaltenango, El Noticiero Evangélico, 1955
Burns, Allan F., „The Caste War in the 1970's: Present-Day Accounts from Village Quintana Roo", în Grant D. Jones (ed.), *Anthropology and History in Yucatán*, pp. 259-273, Austin, University of Texas Press, 1977
I d e m *An Epoch of Miracles: Oral Literature of the Yucatec Maya*, Austin, University of Texas Press, 1983
Campbell, Lyle, „Préstamos lingüístico en el Popol Vuh", în Robert M. Carmack şi Francisco Morales Santos, (ed.), *Nuevas perspectivas sobre el Popol Vuh*, Guatemala, Piedra Santa, 1983, pp. 81–86

Carlson, John B., „The Grolier Codex: A Preliminary Report on the Content and Authenticity of a 13th-century Maya Venus Almanac", în Anthony F. Aveni şi Gordon Brotherston (ed.), *Calendars in Mesoamerica and Peru: Native American Computations of Time*, pp. 27–57 BAR International Series 174, Oxford, British Archaeological Reports 1983

Carmack, Robert M., *Quichean Civilization: The Ethnohistoric, Ethnographic, and Archaeological Sources*, Berkeley, University of California Press, 1973

I d e m *The Quiché Mayas of Utalán*, Norman, University of Oklahoma Press, 1981

Carmack, Robert M., şi James l. Mondloch, *El Título de Totonicapán: texto, traducción y comentario*, Centro de Estudios Mayas, Fuentes para el Estudio de la Cultura Maya, 3, México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1983a

I d e m „El Título de Yax", în *El Título de Yax y otros documentos quichés de Totonicapán, Guatemala*, pp. 33–137, México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1983b

I d e m „Título de Pedro Velasco", în *El Título de Yax y otros documentos quichés de Totonicapán, Guatemala*, pp. 139–199, México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1983c

Carrasco, Pedro, „Don Juan Cortés, cacique de Santa Cruz Quiché", în *Estudios de Cultura Maya* 6, 1967, pp. 251–266

Casas, Bartolomé de las, *Apologética historia sumaria*, 2 vol. (ed. Edmundo O'Gorman), México, Instituto de Investigaciones Históricas, Universidad Nacional Autónoma de México, 1967

Chase, Arlen F., şi Prudence M. Rice *The Lowland Maya Postclassic*, Austin, University of Texas Press, 1985

Chávez, Adrián I., *Pop Wuj*, México, Ediciones de la Casa Chata, 1979

Chonay, Dionisio José, şi Delia Goetz, *Title of the Lords of Totonicapán*, în acelaşi volum cu Recinos şi Goetz, *The Annals of the Cakchiquels*, Norman, University of Oklahoma Press, 1953

Coe, Michael D., *The Maya Scribe and His World*, New York, The Grolier Club, 1973

I d e m „Supernatural Patrons of Maya Scribes and Artists", în *Social process in Maya Prehistory* (ed. Norman Hammond), pp. 327–347, London, Academic Press, 1977

I d e m *The Maya*, ed. a IV-a, New York, Thames and Hudson, 1987

„The Hero Twins: Myth and Image", în *The Maya Vase Book: A Corpus of Rollout Photographs of Maya Vases*, vol. I (ed. Justin Kerr), pp. 161–184, New York, Kerr Associate, 1989

I d e m *Breaking the Maya Code*, New Tork, Thames and Hudson, 1992

I d e m *Mexico: From the Olmecs to the Aztecs*, ed. a IV-a, New Yorks, Thames and Hudson, 1994

Coe, William R., *Tikal: A Handbook of the Ancient Maya Ruins*, Philadelphia, The University Museum, 1967

Coto, Thomás de, *Vocabulario de la lengua cakchiquel* (ed. René Acuña), México, Universidad Autónoma de México, 1983

Craine, Eugene R., şi Reginald C. Reindorp, *The Codex Pérez and the Book of Chilam Balam of Maní*, Norman, University of Oklahoma Press, 1979
Davis, L. Irby, *A Field Guide to the Birds of Mexico and Central America*, Austin, University of Texas Press, 1972
Earle, Duncan McLean, „La etnoecología quiché en el Popol Vuh", în *Nuevas perspectivas sobre el Popol Vuh* (ed. Robert M. Carmack şi Francisco Morales Santos), pp. 293–303, Guatemala, Piedra Santa, 1983
Edmonson. Munro S., *Quiche-English Dictionary*, Middle American Research Institute Publication 30, New Orleans, Tulane University, 1965
I d e m *The Book of Counsel: the Popol Vuh of the Quiché Maya of Guatemala*, în *Middle American Research Institute Publication* 30, New Orleans, Tulane University, 1971
I d e m *The Ancient Future of the Itza: The Book of Chilam Balam of Tizimin*, Austin, University of Texas Press, 1982
Fash, William L., *Scribes, Warriors, and Kings: The City of Copán and the Ancient Maya*, London, Thames and Hudson, 1991
Forshaw, Joseph M., *Parrots of the World*, New York, Doubleday, 1973
Foster, George M., „Sierra Popoluca Folklore and Beliefs", în *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology* 42, n. 2, 1945, pp. 175–249
Freidel, David, Linda Schele şi Joy Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*, New York, William Morrow, 1993
García Hernández, Abraham, Santiago Yac Sam şi David Henne Pontious, *Diccionario quiché-español*, Guatemala, Instituto Lingüístico de Verano, 1980
Grube, Nikolai, „Classic Maya Dance: Evidence from Hieroglyphs and Iconography" în *Ancient Mesoamerica* 3, 1992, pp. 210–118
Guzmán, Pantaleón de, *Compendio de nombres en lengva cakchiqvel* (ed. René Acuña), México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1984
Haeserijn V., Esteban, *Diccionario k'ekchí'-español*, Guatemala, Piedra Santa, 1979
Hammond, Norman, *Ancient Maya Civilization*, New Brunswick, Rutgers University Press, 1982
Hanks, William F., „Elements of Maya Style", în *Word and Image in Maya Culture: Explorations in language, Writing, and Representation* (ed. William F. Hanks şi Don S. Rice), pp. 92–111, Salt Lake City, University of Utah Press, 1989
Heyden, Doris, „An Interpretation of the Cave Underneath the Pyramid of the Sun in Teotihuacan, Mexico", în *American Antiquity* 40, 1975, pp. 131–147
Hill, Robert M., şi John Monaghan, *Continuities in Highland Maya Social Organization: Ethnohistory in Sacapulas, Guatemala*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1987
Houston, Stephen D., *Maya Glyphs*, în *Reading the Past 7*, 1989, Berkeley, University of California Press

Houston, Stephen D., David Stuart şi Karl A. Taube, „Folk Classification of Classic Maya Pottery", în *American Anthropologist* 91, 1989, pp. 720–726
Hunt, Eva, *The Transformation of the Hummingbird: Cultural Roots of a Zinacanteco Mythical Poem*, Ithaca, Cornell University Press, 1977
Hymes, Dell, *„In Vain I Tried to Tell You": Essays in Native American Ethnopoetics*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1981
Ichon, Alain, „Arqueología y etnohistória en Cawinal", în *Nuevas perspectivas sobre el Popol Vuh* (ed. Robert M. Carmack şi Francisco Morales Santos), pp. 237–246, Guatemala, Piedra Santa, 1983
Janson, Thor, *Animales de Centroamérica en peligro*, Guatemala, Piedra Santa, 1981
Josserand, J. Kathryn şi Nicholas A. Hopkins, „Chol (Mayan) Dictionary Database", în *Final Performance Report to the National Endowment for the Humanities*, (fotocopie), 1988
Klein, Cecilia, „The Shield Women: Resolution of an Aztec Gender Paradox", în *Current Topics in Aztec Studies* (ed. Alana Cordy-Collins şi Douglas Sharon), pp. 39–64, San Diego Museum papers 30, San Diego, San Diego Museum of Man, 1993
La Farge, Oliver, *Santa Eulalia*, Chicago, University of Chicago Press, 1947
Laughlin, Robert M., *The Great Tzotzil Dictionary of San Lorenzo Zinacantán*, în *Smithsonian Contributions to Anthropology* 19, 1975, Washington, D.C., Smithsonian Institution Press
Lehmann-Nitsche, R. „La constelación de la Osa Mayor y su concepto como Huracán o dios de la tormenta en la esfera del Mar Caribe" în *Revista del Museo de La Plata* 28, 1924–1925, pp. 101–145
León, Juan de, *Diccionario quiché-español*, Guatemala, Landivar, 1954
Leyenaar, Ted J. J., şi Lee A. Parsons, *Ulama: The Ballgame of the Mayas and Aztecs, 2000 B.C.– 2000 A.D*, Leiden, Spruyt, 1988
Lounsbury, Floyd G., „Maya Numeration, Computation, and Calendrical Astronomy", în *Dictionary of Scientific Biography* 25, n. 1, 1978, pp. 759–818
I d e m „Astronomical Knowledge and Its Uses at Bonampak, Mexico", în *Archaeoastronomy in the New World* (ed. by Anthony F. Aveni), pp. 143–168, Cambridge, Cambridge University Press, 1982
I d e m „The Base of the Venus Tables of the Dresden Codex, and Its Significance for the Calendar-Correlation Problem", în *Calendars in Mesoamerica and Peru: Native American Computations of Time* (ed. Anthony F. Aveni şi Gordon Brotherston), pp. 1–26, BAR International Series 174, 1983 Oxford, British Archaeological Reports
I d e m „The Identities of the Mythological Figures in the Cross Group Inscriptions of Palenque", în *Fourth Palenque Round Table, 1980* (ed. Merle Greene Robertson şi Elizabeth P. Benson), pp. 45–58, San Francisco, Pre-Columbian Art Institute, 1985
I d e m „The Ancient Writing of Middle America", în *The Origins of Writing* (ed. Wayne M. Senner), pp. 203–237, Lincoln, University of Nebraska Press, 1989

Love, Bruce, *The Paris Codex: Handbook for a Mayan Priest*, Austin, University of Texas Press, 1994
Lowy, Bernard, *„Amanita muscaria* and the Thunderbolt Legend in Guatemala and Mexico", în *Mycologia* 66, 1974, pp. 188–191, 1974
Maldonado, Andrés Juan, Juan Ordóñez Domingo şi Juan Ortíz Domingo, *Diccionario mam*, Guatemala, Centro de reproducciones de la Universidad Rafael Landívar, 1986
Maynard, Gail, şi Patricio Xec, „Diccionario preliminar del idioma quiché", mimeografie, 1954
McBryde şi Felix Webster, *Cultural and Historical Geography of Southwest Guatemala*, în *Institute of Social Anthropology* 4, 1947, Washington, D.C., Smithsonian Institution
Mendelson, E. Michael, „Maximon: An Iconographical Introduction", în *Man* 59, 1959, pp. 56–60
Miles, Suzanne W., „Mam Residence and the Maize Myth", în *Culture in History: Essays in Honor Of Paul Radin* (ed. Stanley Diamond), pp. 430–436, New York, Octagon Books, 1981
Miller, Arthur G., *On the Edge of the Sea: Mural Painting at Tancah-Tulum, Quintana Roo, Mexico*,Washington, D.C., Dumbarton Oaks, 1982
Molina, Alonso de, *Vocabulario en lengua castellana y mexicana y mexicana y castellana*, prefaţă de Miguel León-Portilla, México, Porrua, 1970
Morán, Pedro, „Bocaburio de solo los nombres de la lengua pokoman", manuscris în Bancroft Library, University of California, Berkeley; copie în the Tozzer Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts., s.a.
Norman, V. Garth, *Izapa Sculpture*, pt. 2, în *Papers of the New World Archaeological Foundation* 30, 1976, Provo, Utah, Brigham Young University, 1976
Orelllana, Sandra, *The Tzutuhil Mayas: Continuity and Change, 1250–1630*, Norman, University of Oklahoma Press, 1984
Palma Murga, Gustavo (ed.), *Indice del archivo del extinguido Juzgado Privativo de Tierras depositado en la Escribanía de Cámara del Supremo Gobierno de la República de Guatemala*, pt. 2, México, Ediciones de la Casa Chata, 1991
Paxton, Merideth, „Codex Dresden: Stylistic and Iconographic Analysis of a Maya Manuscript" microfilm, în *Ph. D. Dissertation in Art History*, University of New Mexico, Ann Arbor, 1986
Recinos, Adrián, *Crónicas indígenas de Guatemala*, Guatemala, Editorial Universitaria, 1957
Recinos, Adrián, şi Delia Goetz, *The Annals of the Cakchiquels*, în acelaşi volum cu Chonay and Goetz, *Title of the Lords of Totonicapán*, Norman, University of Oklahoma Press, 1953
Recinos, Adrián, Delia Goetz şi Sylvanus Griswold Morley, *Popol Vuh: The Sacred Book of the Quiché Maya of Guatemala*, Norman, University of Oklahoma Press, 1950
Reents-Budet, Dorie, *Painting The Maya Universe: Royal Ceramics of the Classic Period*, Durham, Duke University Press, 1994

Robicsek, Francis şi Donald Hales, „Maya Heart Sacrifice", în *Ritual Human Sacrifice in Mesoamerica* (ed.) Elizabeth H. Boone, pp. 49–90, Washington, D.C., Dumbarton Oaks, 1984
Roys, Ralph L., „The Maya Katun prophecies of the Books of Chilam Balam. Seria I" *Contributions to American Antropolgy and History* 12 (57), pp. 3–60, 1954, Washington, D.C., Carnegie Institution
Roys, Ralph L., *Ritual of the Bacabs: A Book of Maya Incantations*, Norman, University of Oklahoma Press, 1965
I d e m *The Book of Chilam Balam of Chumayel.* Norman: University of Oklahoma Press, 1967
Rubio, J. Francisco, *Diccionario de voces usadas en Guatemala*, Guatemala, Piedra Santa, 1982
Rzedowski, Jerzy, şi Miguel Equihuua, *Atlas cultural de México: flora.* México: Grupo Editorial Planeta, 1987
Sabloff, Jeremy A., şi E. Wyllys Andrews V., *Late Lowland Maya Civilization: Classic to Postclassic*, Albuquerque, University of New Mexico Press 1986
Sahagún, Bernardino de., *Florentine Codex: A General History of the Things of New Spain*, traducere de Arthur J. O. Anderson şi Charles E. Dibble, 12 vol., Santa Fe, School of American Research and University of Utah, 1950–1969
Saler, Benson, „Cultic Alternatives in a Guatemalan Village" (mimeografiat), în *Paper Read at the Association of Social Anthropologists, Conference on Regional Cults*, Manchester, Marea Britanie, 1976
Sam Colop, Enrique, „Maya Poetics" (microfim), în Ph. D. *Dissertation in English, State University of New York at Buffalo*, Ann Arbor, 1994
Scarborough, Vernon L., şi David R. Wilcox, *The Mesoamerican Ballgame*, Tucson, University of Arizona Press, 1991
Schele, Linda, *Notebookfor the Maya Hieroglyphic Writing Workshop at Texas*, Austin, Institute of Latin American Studies, 1984
I d e m „Venus and the Monuments of Smoke-Imix-God K and others in the Great Plaza", în *Copán Notes* 101, 1991
I d e m *Notebook for the XVI Maya Hieroglyphic Workshop at Texas*, Austin, University of Texas, 1992
Schele, Linda şi Barbara Fash, „Venus and the Reign of Smoke-Monkey", în *Copán Notes* 100, 1991
Schele, Linda şi David Freidel, *A Forest of Kings: The Untold Story of the Ancient Maya*, New York, William Morrow, 1990
Schele, Linda şi Mary Ellen Miller, *The Blood of Kings: Dynasty and Ritual in Maya Art*, Fort Worth, Kimbell Art Museum, 1986
Schele, Linda şi David Stuart, „Te-Tun as the Glyph for « Stela »", *Copán Notes* 1, 1986
Scholes, France V. şi Roys, *The Maya Chontal Indians of Acalan-Tixchel: A Contribution to the History and Ethnography of the Yucatan Peninsula*, Norman, University of Oklahoma Press, 1968
Schultze Jena, Leonhard S., *Popol Vuh: Das Heilige Buch der Quiché-Indianer von Guatemala*, Stuttgart, W. Kohlhammer, 1944

Shaw, Mary, *According to Our Ancestors: Folk Texts from Guatemala and Honduras*, Norman, Summer Institute of Linguistics, 1971
Siegel, Morris, „The Creation Myth and Acculturation in Acatán, Guatemala", în *Journal of American Folklore* 56, 1943 pp. 120–126
Siméon, Rémi, *Diccionario de la lengua nahuuatl o mexicana*, México, Siglo Veintiuno, 1977
Smith, Mary Elizabeth, *Picture Writing from Ancient Southern Mexico: Mixtec Place Signs and Maps*, Norman, University of Oklahoma Press, 1973
Stoll, Otto, *Die Sprache der Pokonchí-Indianer*, în *Die Maya-Sprachen der Pokom-Gruppe*, vol. 1, Viena, Alfred Hölder, 1888
Stross, Biran, „The language of Zuyua," în *American Ethnologist* 10, 1983, pp. 150–164
Stuart, David, „Ten Phonetic Syllables", în *Research Reports on Ancient Maya Writing* 14, 1987, Washington, D.C., Center for Maya Research
„The Maya Conception of Ancestral Tollan", în *Paper delivered at the Mesoamerican Histories Roundtable*, Dumbarton Oaks, *s.a.*
Stuart, David şi Stephen Houston, *Classic Maya Place Names*, în Studies in Pre-Columbian Art and Archaeology 33, Washington, D.C., Dumbarton Oaks, 1994
Taube, Karl, „A Representation of the principal Bird Deity in the Paris Codex", în *Research Reports on Maya Writing* 6, 1987, Washington, D.C., Center for Maya Research
I d e m „Itzam Cab Ain: Caimans, Cosmology, and Calendrics in Postclassic Yucatán", în *Research Reports on Ancient Maya Writing* 26, 1989, Washington, D.C., Center for Maya Research
I d e m *The Major Gods of Ancient Yucatan*, în *Studies in Pre-Columbian Art and Archaeology* 32, 1992, Washington, D.C., Dumbarton Oaks
I d e m „The Birth Vase: Natal Imagery in Ancient Maya Myth and Ritual," în *the Maya Vase Book* (ed. Barbara Kerr şi Justin Kerr), pp. 652–685, New York, Kerr Associates, 1994a
I d e m „The Jade Hearth: Centrality, Rulership, and the Classic Maya Temple" (fotocopie), în *Paper delivered at a 1994 Dumbarton Oaks Symposium*, 1994b Tedlock, Barbara. „Sound Texture and Metaphor in Quiché Maya Ritual Language", în *Current Anthropology* 23, 1982, pp. 269–272
I d e m „El C'oxol: un símbolo de la resistencia quiché a la conquista espiritual", în *Nuevas Perspectivas sobre el Popol Vuh* (ed. Robert Carmack şi Francisco Morales Santos), pp. 343–357, Guatemala, Piedra Santa, 1983
I d e m „Hawks, Meteorology and Astronomy in Quiché-Maya Agriculture", în *Archaeoastronomy* 8, 1985, pp. 80–88
I d e m „On a Mountain Road in the Dark: Encounters with the Quiché Maya Culture Hero", în *Symbol and Meaning Beyond the Closed Community: Essays in Mesoamerican Ideas* (ed. Gary Gossen), pp. 125–138, în *Studies on Culture and Societty* 1, Albany, Institute for Mesoamerican Studies, State University of New York, 1986

I d e m „Zuni and Quiché Dream Sharing and Interpreting," în *Dreaming: Anthropological and Psychological Interpretations* (ed. Barbara Tedlock), pp. 105–131, Cambridge, Cambridge University Press, 1987
I d e m *Time and the Highland Maya*, ediție revăzută, Albuquerque, University of New Mexico Press, 1992
Tedlock, Barbara și Dennis Tedlock, „Text and Textile: Language and Technology in the Arts of the Quiché Maya", în *Journal of Anthropological Research* 41, 1985, pp. 121–146
Tedlock, Dennis, *Finding the Center: Narrative Poetry of the Zuni Indians*, New York, Lincoln, University of Nebraska Press, 1972; retip. în 1978
I d e m „Las formas del verso quiché", în *Nuevas perspectivas sobre el Popol Vuh* (ed. Robert Carmack și Francisco Morales Santos), pp. 123–132, Guatemala, Piedra Santa, 1983a
I d e m *The Spoken Word and Work of Interpretation*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1983b
I d e m „Hearing a Voice in an Ancient Text: Quiché Maya Poetics in Performance", în *Native American Discourse: Poetics and Rhetoric* (ed. Joel Sherzer și Anthony C. Woodbury), pp. 140–175, Cambridge, Cambridge University Press, 1987
I d e m „Mayan Linguistic ideology", în *On the Ethnography of Communication; The Legacy of Sapir* (ed. Paul V. Kroskrity), pp. 55–108, Other Realities 8, Los Angeles, University of California at Los Angeles, Department of Anthropology, 1988
I d e m „Drums, Egrets, and the Mother of The Gods; Remarks on the Tablet of the Cross at Palenque", în *U Mut Maya* 3, 1990, pp. 13–14
I d e m „Myth, Math, and the Problem of Correlation in Mayan Books", în *The Sky in Mayan Literature* (ed. Anthony F. Aveni), pp. 247–273. New York, Oxford University Press, 1992a
I d e m „The Popol Vuh as a Hieroglyphic Book," în *New Theories on the Ancient Maya* (ed. Elin C. Danien și Robert J. Sharer), pp. 229–240, University Museum Monograph 77, Symposium Series 3, Philadelphia, University Museum, 1992b
I d e m *Breath on the Mirror: Mythic Voices and Visions of the Living Maya*, San Francisco, Harper San Francisco, 1993a
I d e m „Torture in the Archives: Mayans Meet Europeans" în *American Anthropologist* 95, 1993b, pp. 139–152, 1993b
I d e m „Visions of the Maya Sky", în *Cambridge Archaeological Journal* 5, 1995, pp. 117–120
Tedlock, Dennis și Barbara Tedlock, „A Mayan Reading of the Story of the Stars", în *Archaeology* 46(4), 1993, pp. 33–125
Teletor, Celso Narcisco, *Apuntes para una monografía de Rabinal (B.V.) y algo de nuestro Folklore*, Guatemala, Ministerio de Educación Pública, 1955
Thompson, J. Eric S., *Ethnology of the Mayas of Southern and Central British Honduras*, Field Museum of Natural History, Anthropological Series 17, 2, 1930, Chicago, Field Museum Press

I d e m *Maya Hieroglyphic Writing*, Norman, University of Oklahoma Press, 1960
I d e m *The Rise and Fall of Maya Civilization*, ed. a II-a, Norman, University of Oklahoma Press, 1966
Thompson, J. Eric S., *Maya History and Religion*, Norman, University of Oklahoma Press, 1970
I d e m *A Commentary on the Dresden Codex*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1972
Tirado, Fermín Joseph, 1787 „Vocabulario de lengua kiché", manuscris în Tozzer Library, Harvard University, Cambridge, 1787
Tozzer, Alfred M., *A Comparative Study of the Mayas and the Lacandones*, New York, Macmillan, 1907
I d e m *Landa's relación de las cosas de Yucatán*, în *Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology* 18, 1941, Cambridge, Massachusetts, 1941
Ulrich, E. Matthew şi Rosemary Dixon de Ulrich, *Diccionario bilingüe maya mopán-español, español-maya mopán*, Guatemala, Intituto Lingüístico de Verano, 1976
Varea, Francisco de, „Calepino en lengua cakchiquel", (1699) analiza manuscrisului de William Gates; în American Philosophical Society Library, Philadelphia, Pennsylvania; în Gates Collection, Brigham Youg University Library, Provo, Utah, 1929
Vico, Domingo de, „Vocabulario de la lengua cakchiquel y kiché"; manuscris în Bibliothèque Nationale, Paris; fotocopie în Pre-Columbian Library, Dumbarton Oaks, Washington, D.C., c. 1550
Whittaker, Gordon, „The Mexican Names of Three Venus Gods in the Dresden Codex", în *Mexicon* 8, 1986, pp. 56–59, 1986
Ximénez, Francisco, „Arte de las tres lenguas 3a3chiquel, quiché y 4, utuhil"; manuscris în Ayer Collection, Newberry Library, Chicago, Illinois, c.1701
Las historias del origen de los indios de esta provincia de Guatemala, introducere, analiza manuscrisului şi note de Carl Scherzer, Viena, Academia Imperial de las Ciencias, 1857
Popol Vuh, ediţie facsimilată; analiza manuscrisului şi note de Agustín Estrada Monroy, Guatemala, José de Pineda Ibarra, 1973
Primera parte del tesoro de las lenguas cakchiquel, quiché y zutuhil, en que las dichas lenguas se traducen a la nuestra, espñola (ed. Carmelo Sáenz de Santa María), Academia de Geografía e Historia de Guatemala, Special Pub. 30, 1985, Guatemala, Tipografía Nacional
Yadeun, Juan, *Toniná*, México, El Equilibrista, 1993
Zúñiga, Dionysio de, „Diccionario pocomchí-castellano y castellano pocomchí", manuscris în Berendt Collection, University of Pennsylvania Library, Philadelphia; fotocopie în Tozzer Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, s.a.

INDICE DE NUME PROPRII SELECTIV

Academia de las Lenguas Mayas de Guatemala: 7, 191
Adună Sînge: 6, 23, 26, 82, 84, 88, 90, 107, 109, 242, 244, 327, 339
Ajxub, Esteban: 322
Ak' ul: 344
Alnitak: 227
Alta Verapaz: 8
Alvarado, Pedro de: 7, 46, 203, 313, 325, 335, 345, 349, 350, 351
America de Nord: 337, 343
America de Sud: 214, 264, 331, 342
Americi: 259
The Annals of the Cakchiquels: 232, 278, 281, 287, 288, 291, 298, 325
Antigua: 232, 344, 352
Apa Oglindă: 318
Apa Revărsată: 179, 327, 338, 346
Arawakan: 215
Aripă: 83, 84, 108, 109, 244, 327
Ashmore, Wendy: 250
Anilix: 36–39, 42, 142, 145, 148–150, 152–158, 160, 181, 183, 215, 288, 289, 294, 295, 299, 303, 327, 328, 338, 344, 345, 350
Ayutla: 317, 344

Baia lui Tohil: 156, 327, 344
Balegă de Tatu: 180, 328, 334
Bancuri de Nisip: 148, 293, 334
Basseta, Domingo de: 192
Belize: 8, 12, 271
Biblioteca Newberry: 17
Bigelow, Charles: 234
Boubourg: 17
Brasseur, Etienne: 17
Brazilia: 349
Bufniţa Macao: 84, 328
Bufniţa Săgeată: 84, 328
Bufniţa Şchioapă: 84, 328
Bufniţa Tigvă: 84, 328
Bunica Luminii: 59, 60, 140, 207, 221, 328, 353
Bunica Zilei: 59, 60, 140, 207, 221, 328, 353

Cacaxtla: 12
Cahabon: 246, 247, 329
Cakchiquel: 228
Cakixha: 19
Calá: 309
Calea Lactee: 247, 334, 346, 352
„Camacu": 152, 164, 297, 329
Canionul Ascunzişului: 149, 205, 329, 337, 338
Canionul Foşnitor: 85, 247, 329
Canionul Gîlgîitor: 85, 247, 329
Caracol: 12
Caraibe: 215, 229, 245, 348
Carchá: 247, 271
Cartea Sfatului: 11, 19, 53, 182, 208, 329, 344
Cartea de istorie: 49
Cartea egipteană a morţilor: 49
Cartea schimbărilor: 49
„Cartea Comună": 209

Carul Mare: 24, 228–230, 232, 331, 348
Carul Mic: 24, 231
Casa Baiedulce: 139, 151, 184, 284, 329
Casa Brici: 30, 87, 113, 329
Casa Crevete: 35, 37, 139, 148, 281, 282, 329
Casa de Coajă: 171, 339
Casa de Ghips: 178, 179, 329
Casa Domn Mătasedeporumb: 329
Casa Friguroasă: 30, 114, 126, 249, 329, 330
Casa Întunecată: 26, 86, 87, 109, 126, 329
Casa Jaguar: 30, 87, 115, 139, 266
Casa Liliac: 30, 87, 115, 118, 146, 153, 282, 330, 338
Casa Macao: 19, 35, 37, 139, 149, 282, 283, 330, 354
Casa Maimuţă: 186, 330
Casamării Sărbătorită: 5
Casa Mătasede porumb: 181, 329, 330, 354
Casa Pasăre: 186, 330
Casa Ziya: 179, 330
Casa Zornăitoare: 87, 249, 329, 330.
Cauatepech: 185, 325, 330
Cauinal: 308, 339
Cauizimah: 44, 46, 177–180, 182, 185, 330
Cărarea Verde: 183
Centura lui Orion: 200
Cerro de Oro: 21
Cetatea Altarelor: 335
Cetatea Quetzal: 316
Cetatea Urzicilor: 352
Chac: 272, 273
Chajul: 341
Chan Bahlum: 282
Chiapas: 12, 15, 199, 233, 345
Chicago: 17
Chichén Itzá: 12, 13, 141, 210, 245, 265, 267, 287
Chichicastenango: 15, 17, 267, 298, 299, 318, 338, 344, 346, 352
Chicomoztoc: 287
Chi ismachi: 203
Chilam Balam: 15, 282
Chilam Balam din Chumayel: 210, 218, 268, 287, 297, 306
Chilam Balam din Manì: 287, 316
Chilam Balam din Tizimín: 287
Chilam Balam din Yucatán: 199
Chimalli: 231
Chimalmat: 24, 67, 69, 70, 231, 331, 332, 348, 354
Chingă de Boccea: 83, 84, 108, 109, 244, 327
Chixoy: 309, 339, 340
Cho, Marcello: 271
Chuwi la': 17
Clătinare: 155, 301, 331, 340
Coati: 53, 100, 117, 205
Cobá: 13, 41, 202, 210
Cobán: 230, 246, 339, 346
Codexul din Dresda: 13, 15, 48, 196, 198, 199, 204, 230, 249, 276
Codexul din Madrid: 13, 244
Codexul din Paris: 13, 199, 249
Codexul Grolier: 199
Codexul Mixtec: 317
Colche: 317
Colibri de Apă: 35, 37, 139, 148, 281, 282, 331
Coloch, José Leon: 251
Colop, Enrique Sam: 6
Colţuri Militare: 181, 319, 354
Columbia: 271
La Conquista: 346
Copán: 7, 12, 35–37, 112, 151, 199, 282, 285, 286, 342, 344
Cortés (familie) 203
Cortés, Hernán: 202
Cortés, Don Juan: 13, 46, 47, 186, 203, 307, 332
Cozumel: 13
Crainic: 41, 179–182, 184, 185, 187, 307, 314, 332, 333, 343
Crainic pentru Domni: 187, 332–334, 341–343, 347, 348

Cristóbal, Don: 187, 203, 332
Cuauhtémoc: 202
Cuautemallan: 204
Cutremur: 25, 32, 67, 68, 75–78, 179, 201, 239, 332, 340, 348, 354
Cuvîntul Străvechi: 20, 47, 53, 208, 289

Dansul Maimuței: 235, 258, 294, 336
Dansul Nevăstuicii: 122, 125, 332
Dansul Păsării Caprimulg: 122, 125, 332
Dansul Scutului: 172, 310, 333
Dansul unui Tatu: 124, 125, 333
Dăltuitor de Chipuri: 62, 225, 333
Diavol al Gălbinarei: 82, 84, 108, 109, 333
Diavol al Gunoiului: 83, 84, 333
Diavol al Necazului: 83, 84, 333
Diavol al Puroiului: 82, 84, 107, 109, 333
Dinte de Șarpe: 146, 153, 291, 333, 343
Dinți Însîngerați: 108, 109, 333
Domn: 229
Domn al Casei Mătasedeporumb: 175
Domn al Sfîntului Sfat: 36
Domn Auilix: 327
Domn Crainic: 175, 314, 333, 334
Domn Dregător: 41, 46, 307, 332, 333, 337, 341–343, 346, 351
Domn Emisar: 175, 333
Domn Hacauiz: 175, 188, 333, 335
Domn Păstrător al Rogojinii: 333, 346
Domn Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire: 332, 333
Domn Rîndunică: 289, 327
Domnii din Xibalba: 33
Domnul Cinci Toh: 310
Domnul Jaguar Lună: 130
Domnul Mătasedeporumb: 330
Domnul Nobil Baiedulce: 310, 312
Domnul Șarpe cu Pene: 312
Domnul K'in: 233, 295
Dregător: 310, 333, 334
Dregător al Casei de Primire: 175, 334
Dregător pentru zacuici: 333, 334
Dregător Militar: 181, 334
Dregător pentru Domni: 180, 334
Dresda: 15
Drumul Alb: 85, 106, 247, 334, 346
Drumul Galben: 85, 334, 336
Drumul Negru: 26, 85, 156, 247, 264, 334, 346
Drumul Roșu: 85, 106, 334, 346
Drumul Pietrelor: 148, 293, 334
Drumul Verde: 106, 183, 264, 334, 346
Drumul Xibalbei: 24, 85, 247, 264, 334, 346, 353

El Salvador: 12
Emisar Quehnay: 174, 175, 186, 314, 334
Emisar Șef Yeoltuh: 175, 325, 335

Fața Monumentului: 178, 335
Făcător: 21, 53–55, 57–59, 61, 62, 135–138, 140, 144, 145, 192, 193, 205, 220, 335, 336, 338, 339, 345, 348
Femeia Cacao: 94, 335
Femeia Egretă: 5, 25, 26, 81, 241, 335, 352
Femeia Galben: 94, 196, 256, 335
Femeia Mălai: 94, 335
Femeia Tunet: 94, 196, 256, 335
Filip al II-lea: 46, 203
Fluture Negru: 5, 46, 185, 325, 335
Fluture Negru „Nepot al lui Quicab": 335, 345
Fortăreața: 171, 309, 339

Gheare Însîngerate: 108, 109, 333
Golful: 199
Grupul Crucii: 48
Guatemala: 5, 7, 11, 15, 44, 46, 191, 196, 204, 236, 238, 259, 264, 275, 279, 291, 298, 300, 312, 316, 325, 328, 329, 331, 336, 338, 340, 341, 343, 344, 346, 347, 349, 352

Guatemala City: 12, 15, 17, 178, 316
Guyane: 214

Hacauitz: 5, 36–40, 42, 142, 145, 148–150, 152–158, 160, 162–165, 170, 181, 202, 203, 215, 289, 294, 295, 303, 306, 327, 328, 333, 335, 338, 344, 345, 350
Habsburgi: 17
Hambar: 186, 336
Hiade: 269
Historia Quiché: 293
Holtun: 287
Holtun Zuyua: 287
Honduras: 7, 12, 13
Huehuetenango: 316, 343
Huliznab: 232, 336
Hun Ahaw: 15, 229, 232, 270, 273
Hundrath: 74, 236, 242, 336
Hunahpu: 6, 23, 15, 18, 24, 25, 27–33, 40, 41, 45, 67–69, 71, 74–78, 81, 83, 88, 90, 92, 94–99, 100, 101, 104, 106, 108–112, 114, 116, 121, 123, 124, 126, 131, 140, 197, 199, 205, 222, 229, 230, 232–234, 245, 246, 248, 250, 258, 261–266, 269–272, 274, 276, 277, 279, 301, 328, 332, 333, 336, 337, 339, 340, 343, 347–350, 352, 353
Hunahpu Coiot: 53, 59, 60, 205, 222, 336
Hunahpu Oposum: 53, 59, 60, 205, 222, 336
„Hunahpu Maimuţă": 96, 97, 336

Indiile de Vest: 214
Inima Argintului: 218
Inima Banilor: 218
Inima Cerului: 8, 9, 21, 24, 55–57, 60–62, 67, 70, 118, 138, 140, 183, 192, 193, 213, 218, 224, 234, 328, 336, 348–350, 352
Inima Lacului: 21, 53, 336, 348
Inima Mării: 21, 53, 336, 348
Inima Metalului: 218
Inima Pămîntului: 8, 9, 21, 55–57, 60–62, 67, 70, 118, 138, 140, 183, 218, 323, 336, 350, 352
Inima Raiului: 218
Las Islas: 246
Ixil: 341
Ixil Nebaj: 344
Iximché: 43
Izapa: 12, 227, 233
Iztayul: 42, 171, 173, 177, 185, 309, 337, 353
Izvoare Fierbinţi: 179, 337

Înghiţitul Săbiilor: 122, 272, 337

Jaguar Funie: 139, 284
Jaguar Întunecat: 34, 35, 37, 40, 137–139, 141, 142, 144–150, 152–156, 160–165, 184, 280, 282, 330, 334, 335, 337, 340, 354
Jaguar Noapte: 34, 35, 37, 39, 40, 137–139, 141, 150, 152–156, 158–165, 169, 170, 184, 186, 280, 327, 329–331, 334, 335, 337, 338, 345
Jaguar Nobil Boltădecopac: 185, 309, 337, 341, 342
Jaguar Quitze: 34, 35, 37, 39, 40, 137–139, 141–156, 158–165, 169, 170, 184, 185, 280, 293, 305, 320, 329, 330, 332, 334, 335, 337, 338, 341, 342, 345, 350, 351
Jaguar Ronţăitor: 62, 226, 337
Jaguar Sfîrtecător: 62, 226, 337
Jelitoarea: 5, 39, 157–159, 233, 302, 303, 344
Jodido: 244
Joyabaj: 344
Justeson, John: 281, 288

Kaminaljuyú: 12, 35–37, 201
Knab, F. J.: 234, 270, 311

La Llorona: 5, 302, 344
Leacul lui Tohil: 149, 150, 329, 337

Legătură de Flăcări: 40, 164, 165, 183, 337
Lîngă Oglindă: 179, 180, 318, 319, 338, 347
Locul Apei Amare: 136, 279, 338
Locul Apei Revărsate: 178, 179, 338
Locul Cepelor Sălbatice: 17
Locul cu Barbă: 42, 171–173, 203, 309, 312, 333, 337, 345, 350, 351
Locul de Ascuns: 205
Locul de Jertfă al Jocului cu Mingea: 26, 27, 33, 87, 88, 91, 128, 131, 250, 338, 350
Locul Despicat: 7, 136, 279, 338
Locul Hunahpu: 338
Locul Iloc: 203
Locul lui Auilix: 149, 150, 327, 329, 338
Locul lui Tohil: 23, 149, 150, 223, 337, 338, 350
Locul Nostru din Umbră: 11, 53, 338, 344, 354
Locul Papurei: 35
Locul Scîndură: 179, 338
Locul Sfatului: 37, 42, 44, 147, 148, 338, 340
Locul Spaimei: 24
Locul Spart: 7
Locul Spinos: 42, 170, 171, 203, 308, 309, 335, 338, 339, 347
Locul Uscat: 171, 339
Lumea Nouă: 345
Lumina care Vine de Dincolo de Mare: 6
Lumina care Vine de Lîngă Mare: 6, 11, 41, 53, 209, 339
Luna Sînge: 23, 26–28, 30, 33, 88, 89, 92, 94, 196, 233, 251–256, 302, 309, 332, 335, 336, 339, 352, 353

Macamob: 67, 232, 339
Macao de Foc cu Ochii de Soare: 227
Macao Roşu: 232
Madrid: 15
Maestru de Ceremonii: 47, 174, 175, 180, 186–188, 240, 313, 326, 339
Maestru de Ceremonii pentru Domni: 339
Maestru de Stat Jos: 326
Mama Casei de Primire: 174, 175, 186, 325, 339, 348
Mame ale Cuvîntului: 47, 339
Marea Falie a Căii Lactee: 26, 247, 334, 346, 352
Marea Roşie: 293
Marele Coati: 222
Marele Coati Alb: 24, 53, 60, 69, 340
Marele Hău: 29, 42, 44, 116, 123, 147, 245, 339
Marele Hău cu Peşti în Cenuşă: 26, 37, 84, 245, 247, 271, 334, 339
Marele Monument al lui Tohil: 181, 320, 340, 347, 350
Marele Pecar: 222
Marele Pecar Alb: 24, 53, 60, 69, 205, 340
Marroquin, Francisco: 313, 346
Marte: 28, 198, 246, 256, 258, 259
Maximón: 225
Mătasedeporumb: 43, 330
Meauan: 74, 75, 340
Méndez: 250
Mersul pe Picioroange: 121, 122, 340
Meteor: 179, 340
Mexic: 7, 12, 44, 217, 231, 236, 240, 279, 286, 297, 300, 307, 325, 328, 338, 349
Mezoamerica: 7, 17, 23, 35, 38, 195, 201, 202, 229, 231, 234, 235, 245, 249, 250, 255, 265, 273, 291, 295, 299, 302, 328, 331, 342, 345, 348, 350
Micul Loc al Declaraţiei: 275
Mijlocul Casei: 129, 277, 340
Mijlocul Cîmpiei: 142, 340
Mijlocul Culesului: 129, 277, 340
Mijlocul Porumbului Cojit: 277
Moaşă: 353
Moctezuma: 202

Momostenango: 8, 21, 37, 216, 219, 220, 258, 275, 294, 296, 298, 320, 335, 336, 338
Motagua: 282, 295, 342
Motz: 25, 236
Mundo: 218, 275

Nacxit: 41, 44, 169, 170, 209, 306, 308, 309, 339–341
Nacxit Xuchit: 306
Najachel: 21
Nanahuac: 285, 286
Nanahuac Neașteptat: 140, 285, 341
Nanahuac Nounăscut: 140, 285, 341
Nanahuatzin: 271, 285, 341
Năvalnică Misivă de Sînge: 62, 225, 341
Neașteptat: 215
New Mexico: 5
Nobil: 305
Nobil Acul: 164, 186, 341, 344
Nobil Acutec: 41, 42, 44, 45, 164, 169, 170, 186, 340, 341
Nobil Baiedulce: 42, 171–173, 176, 182, 185, 186, 310, 337, 338, 341
Nobil Boltădecopac: 171, 309, 341
Nobil Casa cu Inscripție: 186, 341
Nobil cel Scurt: 187, 326, 341
Nobil Chahuh: 186, 341
Nobil Chemător: 187, 326, 341
Nobil Doctor: 187, 341
Nobil Doi: 40–42, 44, 45, 163, 165, 169, 170, 202, 305, 309, 340, 341, 342
Nobil Domn: 41, 42, 44, 45, 164, 169, 170, 187, 340, 341
Nobil Muritor: 187, 326, 341
Nobil Strai: 163, 165, 185, 202, 305, 309, 342
Nounăscut: 215
Nouă Cerb: 171, 186, 337, 342
Nouă Cîine: 7, 46, 185, 342, 349
Nu Chiar Acum: 34, 35, 37, 39, 40, 137–139, 141, 142, 144–150, 152–156, 158–165, 169, 170, 184, 187, 280, 282, 329, 331, 333–335, 342, 345

Oaxaca: 286
Omul din Quiché: 310
Opt Coardă: 185, 342, 345
Optsprezece: 179, 342
Orion: 6, 227
Oxlahun Zuyua: 287

Pacam: 32, 120, 122, 269, 270, 353
Padaco Benítez, Lucas: 23, 296
Pacific: 232, 317, 344
Palenque: 6, 12, 48, 49, 204, 227, 241
El Palmar: 320
Panama: 240, 345
Panamericana: 7, 279, 338
Pan Paxil: 7
Paris: 15, 17
Pat de Lut: 277, 340, 349
Patru Sute de Băieți: 25, 71–74, 131, 234–236, 269, 279, 336, 342
Paxal: 7
Păcălitorul: 187, 342
Păstrător al lui Tohil: 174, 186, 343
Păstrător al Rogojinii: 41, 42, 44–46, 169, 170, 174, 180, 181, 184, 307, 309, 312, 320, 328, 332, 333, 335–337, 341–343, 345, 348–351
Păstrător al Rogojinii de Dans: 153, 297, 343
Păstrător al Rogojinii din Casa de Primire: 41–46, 169, 170, 174, 180–182, 184, 186, 307, 309, 312, 320, 330, 332, 333, 337, 341–343, 345, 348, 349, 353
Păstrător al Rogojinii Liliac: 153, 297, 343
Păstrător al Șarpelui cu Pene: 174, 186, 343
Păstrător Militar al Rogojinii: 84, 90, 180, 245, 328, 343
Pătimașa: 5, 39, 157–159, 233, 302, 303, 344
Peștera de lîngă Apă: 67, 232, 344

Petatayub: 178, 317, 344
Peţitor: 53, 59, 344, 353
Piaţa Dansul Cerbului: 179, 344
Piramida lui Tohil: 320
Piramida Soarelui: 36, 287
Plaza de Este: 250
Plăsmuitor: 21, 192, 193, 205, 220, 224, 335, 336, 338, 345, 348
Pleiadele: 25, 236, 269, 279, 336, 342
Polaris: 200
Popol Vuh: 5–9, 11, 12, 15–20, 23, 25, 33–35, 37, 38, 41–49, 98, 110, 191, 192, 244, 248, 252, 276, 278, 283, 332, 338–340, 343, 344, 346, 350, 352, 354
Printre Stînci: 179, 318, 344
Profetul Jaguar: 15
Pumnalul Alb: 27, 30, 86, 90, 111, 248, 265, 344
Pueblo: 272
Purtător: 21, 53, 55, 57, 58, 60, 135–138, 140, 192, 193, 212, 336, 344, 348, 353

Quenech Ahau: 139, 282
Quetzalcoatl: 297, 306
Quetzaltenango: 232, 283, 316, 347, 353
Quicab: 44–46, 177–180, 182, 184, 185, 203, 316, 317, 319, 327–330, 332–335, 338–340, 342–347, 351–354
Quiché (oraş): 7, 15, 17, 44, 46, 47, 53, 184, 188, 202–204, 345
Quirigua: 6, 63, 227
Quitzalcuat: 152, 297, 344, 345, 353
Q'umaraq aj: 203

Rabinal: 251, 267, 309, 310, 339, 340, 345
Rabinal Achi: 209, 250, 310
Răscruce: 26
Răscrucea de Drumuri: 29, 85, 106, 247, 334, 346, 352
Regatul Mayapan: 13
Regatul Quiche: 11, 13, 15, 44, 180, 185, 199, 203, 345, 350, 354
Resguardo: 203, 330
Rigel: 227
Río Blanco: 309, 339
Río Calá: 309, 339
Río Negro: 309, 339, 340
Rîul Alb: 179, 346
Rîul Puroi: 106, 346
Rîul Sînge: 85, 106, 346
Roblés, Don Pedro de: 46, 187, 346
Rojas (familie): 203
Rojas, Don Juan de: 46, 186, 203, 332, 346

Sacapulas: 284, 329, 331, 337, 349
Sacatepéquez: 329
Saculeu: 343
Saiph: 227
Sajcabajá: 320
Salcajá: 283, 340
Salcia: 178, 346
San Andrés Sajcabajá: 329, 338
San Antonio Toledo: 8
San Jorge: 267
San Miguel Totonicapán: 353
San Pedro (sat): 271
San Pedro (vulcan): 21
San Pedro Carchá: 246, 271, 339
San Pedro la Laguna: 281
San Pedro Sacatepéquez: 329
Santa Cruz: 48, 188, 204, 345, 346
Santa María Cauqué: 316, 329
Santa María Chiquimula: 316
Santa María Sacatepéquez: 316
Santa Cruz del Quiché: 296, 300, 319, 329, 338, 346, 351
Santa Rita Corozal: 13
Santiago Atitlán: 225
Satiago Cauqué: 316, 329
Santiago Guatemala: 346
Santiago Sacatepéquez: 316
Saqi Koxal: 346
Săgetător: 247, 334, 346
Scăpărătorul Alb: 38, 152, 295, 296, 346

Sceptru de Os: 82, 84, 108, 109, 347
Sceptru de Tigvă: 82, 84, 108, 109, 347
Schele, Linda: 202
Scherzer, Carl: 17, 200
Scorpion: 247
Scorpius: 352
Scutul lui Macao de Foc cu Ochi de Soare: 231
Seibal: 38, 39, 202
Semnul Hotarului: 171, 309, 339, 347
Semuc: 247
Sfetnic al Proviziilor: 175, 186, 313, 347
Sfetnic al Terenului de Joc cu Mingea: 175, 186, 314, 347, 353
Sfînta Cruce: 48
Sierra de Chuacús: 329, 338
Sierra de Puebla: 270
Sierra Popoluca: 214, 215
Spania: 7, 46, 307, 332
Steaua Polară: 228, 230, 232
Statele Unite: 272, 302
Stindard Roşu: 187, 347
Stîlpul Zburător: 235
Străjerii Prăzilor: 139, 284
Sub Coardă: 180, 319, 347
Sub Funie: 180, 319, 347
Sub Zece: 178, 179, 316, 347
Sub Zece Cerbi: 316
Suveran Mexican: 186, 339, 347

Şapte Canioane: 35, 36, 142, 143, 287, 348, 351
Şapte Gînd: 185, 348
Şapte Hunahpu: 23, 25–28, 33, 196, 240, 242, 247–250, 252, 256, 264, 271, 277, 328, 329, 334, 336, 338, 340, 351–353
Şapte Macao: 5, 18, 24, 25, 32, 33, 64, 67–71, 74–76, 78, 227, 228, 230–234, 331, 332, 348, 354
Şapte Moarte: 26, 27, 32, 82, 84, 86, 87, 103, 197, 242, 264, 265, 274, 352, 353
Şapte Peşteri: 35, 142, 143, 287, 348, 351
Şapte Trestie: 187, 348
Şarpe cu Pene: 13, 41–45, 55, 56, 173, 176, 182, 184, 185, 206, 297, 312, 341, 348, 351
Şarpe cu Pene Suveran: 21, 53–55, 59, 60, 135–138, 140, 213, 225, 282, 335, 336, 343, 345, 348
Şarpe Quetzal: 348
Şeful Casei de Primire: 175, 186, 325, 349
Ştiuleţii Vii de Porumb Verde: 129, 130, 277, 340, 349

Tabasco: 12, 13
Tamazul: 103, 104, 233, 261, 349
Tancah: 13
Tatăl Soare: 234
Taţi ai Cuvîntului: 47, 339
Tecuciztecatl: 271
Tecum: 5
Tecún Umán: 317, 344
Tecum Uman Quicab: 321, 335, 345
Tedlock, Barbara: 8, 285
Templul Crucii: 227, 241
Tenochtitlán: 202
Teotihuacan: 12, 35–37, 45, 199, 201, 287
Tepepul: 46, 175, 185, 315, 337, 349
Tezcatlipoca: 214, 297
Thor: 229
Tikal: 12, 173, 250
Title of the Lords of Totonicapán: 202, 203, 246, 309, 310, 312, 313, 341, 342
El Título de Totonicapán: 293, 302, 308, 317, 326
Tohil: 36–40, 42, 142, 147–149, 152–162, 174, 181–183, 186, 214, 215, 288, 289, 291, 292, 294, 295, 297–299, 301–303, 311, 320, 328, 331, 337, 338, 340, 343–345, 350, 352
Tollan: 201, 286
Tonatiuh: 46, 325, 350
Toniná: 63, 233

Totonicapán: 326, 353
Trăsnet: 215
Trăsnet Neașteptat: 21, 55–57, 75, 81, 89, 138, 140, 192, 193, 214, 215, 218, 285, 286, 336, 341, 348, 350
Trăsnet Nounăscut: 21, 55–57, 75, 81, 89, 138, 140, 192, 193, 214, 215, 218, 285, 286, 336, 341, 348, 350
Trei Cerb: 46, 185, 335, 350
Trei Crab: 7
Trestii Putrede: 42–44, 46, 143, 173, 174, 203, 282, 287, 296, 312, 313, 318–320, 327, 330, 332, 333, 335, 336, 338–343, 345–351, 353, 354
Triada Palenque: 215
Tribul Tam: 149, 351
Tribul Țesutul Plasei: 149, 351
Tula: 35, 201
Tulan: 35, 142, 144, 147, 148, 150, 152, 153, 170, 201, 209, 282, 286, 287, 308, 320, 327, 329, 334, 335, 340, 344, 345, 348, 350
Tulan Zuyua: 35, 201, 284, 286, 287, 305, 318, 351, 354
Tulapan: 287
Tullan: 286
Tulum: 13, 210
Tzutuhil: 225

Țestoasa Roșie de Mare: 5, 35, 37, 139, 148, 282, 351
Țesut: 180, 186, 333, 351
Ținuturile de Jos: 6, 45, 214, 215, 227, 230, 232, 233, 242, 270, 272, 277, 284, 293, 301, 321

Unu Hunahpu: 23, 25–28, 81, 83–90, 92, 101–103, 128, 130, 131, 197, 240, 242, 247, 248–250, 256, 264, 270, 271, 277, 302, 309, 328, 329, 334–336, 338, 340, 351–353
Unu Maimuță: 18, 25–28, 32, 81, 83, 84, 92–99, 198, 222, 240, 246, 254, 256, 258, 335, 352
Unu Meșter: 18, 25–28, 32, 81, 83, 84, 92–99, 198, 222, 240, 246, 254, 256, 258, 335, 352
Unu Moarte: 26, 32, 82, 84, 86–88, 90–92, 103, 105–107, 109, 110, 113, 114, 116, 121, 122, 126–128, 196, 242, 264, 265, 274, 352, 353
Unu Sarbacanar: 229
Unu Toh: 153, 352
Unghi de Coardă de Arc: 179, 180, 181, 318
Uragan: 21, 22, 24, 55, 57, 62, 75, 76, 81, 89, 118, 138, 140, 145, 183, 192, 214, 224, 240, 301, 328, 336, 348, 352
Uragan Trăsnet: 55, 214, 286, 289, 350, 352
Utatlán: 143, 203, 351
Uxmal: 210

Valladolid: 210
Vatră: 67, 232, 336, 352
Velasco, Cristobál: 47, 203
Venus: 15, 19, 22, 27, 29, 32, 33, 35, 37, 42, 45, 196, 199, 215, 230, 231, 246, 249, 250, 255, 256, 258, 261, 269, 276, 286, 292, 295, 301, 336, 352
Veracruz: 12, 214
Viena: 17
Viața în Lumină: 354
Vîltorile Scorpionului: 85, 247, 352
Vîrf de Săgeată: 179, 180, 181, 318, 352
Vîrfuri cu Urzici: 17, 179, 328, 352
Vîrfurile Izvoare Fierbinți: 178, 337, 353
Volcán de Acatenango: 232, 336, 352
Volcán de Agua: 232, 344
Volcán de Fuego: 232, 336, 352
Volcán Santa María: 232, 353

Xbalanque: 6, 18, 23–25, 27–31, 40, 41, 45, 67–69, 71, 74–78, 81, 83, 90, 94–100, 101, 104, 106, 108,

109, 111, 112, 114–121, 123, 124, 126–130, 197, 199, 205, 222, 229, 230, 233, 234, 245, 246, 248, 250, 258, 261–267, 269–274, 276, 277, 279, 301, 328, 332, 333, 336, 337, 339, 340, 343, 347–349, 352, 353
Xbaquiyalo: 5
Xcacal: 200
Xcanul: 67, 232, 353
Xcuxeba: 186, 347, 353
Xela: 316, 348
Xelajú: 316, 348
Xibalba: 6, 24, 26, 27, 29, 30–32, 41, 44, 45, 81, 88, 92, 95, 101–103, 105, 106, 109–116, 118–123, 127, 128, 130, 144, 145, 176, 230, 241, 242, 244–246, 248, 249, 256, 264, 265, 267, 270, 272, 274, 275, 276, 287, 290, 327–330, 332–334, 338, 340, 343, 347, 349, 350, 352–354
Xiloj Peruch, Andrés: 8, 30, 34, 196, 197, 201, 205–207, 210–212, 217, 218, 220, 222–228, 232, 234, 237–240, 242–245, 248, 250–252, 256–260, 263, 265, 266, 268, 274, 275, 277, 278, 280, 281, 285, 290, 293, 294, 296, 298, 300, 302–304, 306, 308, 318, 321–323, 328
Xiloj, Anselmo: 34
Xiloj, Antonio: 278
Xiloj, Gaspar: 279
Xiloj, Juan: 278
Xiloj, Manuela: 34
Xiloj, Sabino: 278
Ximénez, Francisco: 16, 17, 250, 251, 258, 267, 268, 281, 290, 293, 296, 297, 299, 303, 314, 316, 324
Xmucane: 22, 23, 24, 26–28, 32–34, 37, 38, 45, 53, 59, 60, 81, 103, 130, 136, 138, 140, 196, 205–207, 221, 222, 224, 254, 255, 277, 280, 290, 327, 328, 339, 340, 344, 349, 351, 353, 354
Xochicalco: 12
Xpiyacoc: 22–24, 38, 45, 53, 59, 60, 81, 138, 140, 205–207, 221, 222, 224, 290, 327, 328, 344, 351, 353
Xpuch: 5
Xtah: 5
Xtayub: 185, 337, 353
Xulu: 32, 120, 122, 269, 270, 353

Yacolatam: 175, 187, 314, 315, 353
Yax Balam: 229, 272
Yolcuat: 152, 297, 344, 345, 353
Yucatán: 6, 12, 13, 15, 41, 199, 200, 202, 287, 306, 339, 340

Zaculeu: 343
Zaculpa: 327
Zaquicaz: 104, 261, 254
Zămislitor: 21, 192, 193, 212, 336, 334, 338, 353
Zeitatea Principală Pasăre: 227, 232, 328
Zgîndără Bubă: 82, 107, 109, 242, 354
Ziduri Militare: 180, 319, 354
Zipacna: 24, 25, 32, 67, 71–75, 131, 201, 231, 233, 235, 237, 239, 331, 332, 336, 339, 342, 344, 348, 352–354
„Zorii Vieţii“: 11, 53, 338, 354
Zuyua: 35, 36, 142–144, 147, 148, 150, 152, 153, 155, 170, 209, 268, 286, 287, 308, 348, 351, 354

CUPRINS

PREFAȚĂ 5
INTRODUCERE 11
PARTEA ÎNTÎI 51
PARTEA A DOUA 65
PARTEA A TREIA 79
PARTEA A PATRA 133
PARTEA A CINCEA 167
NOTE ȘI COMENTARII 191
GLOSAR 327
BIBLIOGRAFIE 355
INDICE DE NUME PROPRII SELECTIV 365

Redactor
RODICA PANDELE

Apărut 2000
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

ARTA GRAFICA S.A.
Calea Șerban Vodă nr. 133, Sector 4, Cod 70517, BUCUREȘTI
Tel.: 336.29.11 Fax: 337.07.35

Popol Vuh sau *Cartea Sfatului*, cartea triburilor maya quiché despre facerea lumii, nu este doar cea mai importantă scriere a indigenilor americani, ci și un extraordinar document privind imaginația omenească. Textul începe cu faptele zeilor maya în întunericul mării primordiale și se termină cu splendoarea triumfală a întemeietorilor Regatului Quiché, în ținuturile muntoase din Guatemala. Scrisă în hieroglife maya, *Popol Vuh* a fost transcrisă în alfabetul latin abia în secolul al XVI-lea.

Această versiune a folosit strălucita ediție în engleză, revăzută în 1996, a profesorului Dennis Tedlock, antropolog la Universitatea din New York și poet, el însuși instruit de un maestru quiché.

Textul este însoțit de note și comentarii erudite, de un amplu glosar și de un indice de nume.

Alte apariții în seria **Tratate / Referințe**

MIRCEA CĂRTĂRESCU Postmodernismul românesc
MIRCEA ELIADE Tratat de istorie a religiilor *(ediție nouă)*
THOMAS KUHN Structura revoluțiilor științifice
WILHELM WEISCHEDEL Pe scara din dos a filozofiei
THEODORA LAU Horoscopul chinezesc
G. BRĂTESCU Către sănătatea perfectă

ISBN 973-28-0964-7